2283
1943

ИСТОРИЯ

НА

I-ВИ АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛКЪ

И СФОРМИРОВАНИЯТА МУ

[illegible]
[illegible]

СОФИЯ
Печатница „ГРАФИЯ“ — Цанковъ
1 9 3 5

355.48

42452

КОМАНДИРИ
НА I-ви АРТИЛЕРИЙСКИ ПОЛКЪ

I. ОТЪ ФОРМИРАНЕТО МУ 1889 Г. ДО ВОЙНАТА 1912 Г.

Майоръ Козаровъ
22.IV 1889 год. – 16.X 1891 год.

Подполковникъ Пъевъ
16.X 1891 год. – 1.V 1897 год.

Полковникъ Сжиевъ
1.V 1897 г. – 7.V 1903 г.

Полковникъ Шишковъ
7.V 1903 г. – 17.IV 1912 г.

II. БОЙНИ КОМАНДИРИ

Генералъ Вѣрневъ
к-ръ 5 п. дивизия – 1915–1916 г.

Генералъ Христовъ
к-ръ 5 п. дивизия – 1912–1913

Генералъ Бончевъ
к-ръ 5 п. дивизия – 1917–1918 г.

Полковникъ Вазовъ
к-ръ 5 артил. бригада
16.9 1915 г. – 30.III 1916 г.

Полковникъ Тодоровъ
к-ръ 5 арт. бригада – 1917–1918 г.

Полковникъ Парасковъ
к-ръ 1 арт. полкъ
17.IV 1912 год. – 17.VI 1915 год.

Полковникъ Чобановъ
17.6 1915 – 4.III 1917 г.

Полковникъ Начевъ
к-ръ 1 артил. полкъ
4.III 1917 г. – 32.III 1919 г.

Подполковникъ Арабовъ
к-ръ 1 мес. с. арт. полкъ
4.9 1912 – 23.8 1913 г.

Подполковникъ Велчевъ
к-ръ 11 арт. полкъ
16.9 1915 – 1.III 1916 г.

Полковникъ Веселиновъ
к-ръ 11 арт. полкъ
1.III 1916 – 17.XII 1918 г.

III. КОМАНДИРИ СЛЕДЪ ВОЙНИТЪ ДО КРАЯ НА 1935 Г.

Подполковникъ Терчановъ
22.III 1919 – 28.X 1919 г.

Полковникъ Димитровъ
22.X 1919 – 20.8 1920 г.

Подполковникъ Кокилевъ
20.8 1920 – 1.V 1922 г.

Полковникъ Христовъ
1.V 1922 – 23.XII 1925 г.

Полковникъ Горбановъ
23.XII 1925 – 5.V 1926 г.

Подполковникъ Кръстевъ
5.IV 1926 – 14.II 1928 г.

ВМѢСТО ПРЕДГОВОРЪ

Както нѣкога, въ днитѣ на петвѣковното робство, съ появата на историята на отца **Паисия,** значението на която и сега за нашия родъ е твърде голѣмо, така и днесъ, следъ величавитѣ победи на българския народъ презъ войнитѣ 1912-1913 и 1915-1918 година, въ които племето ни доказа, че може да живѣе и, че е напълно достоенъ наследникъ на **Симеоновитѣ** българи, ние трѣбва да живѣемъ съ спомена и дѣлата на онѣзи наши великани, които съ кръвьта си чертаеха границитѣ на нашето отечество и записаха свѣтли страници въ близката наша история.

И бойцитѣ отъ 1-й артилерийски полкъ, заедно съ тѣзи отъ неговитѣ формирования, презъ време на войнитѣ въ 1-й с. с. артилер. полкъ, 1. не с. с. арт. полкъ, 11. с. с. арт. полкъ, 5-о не с. с. артилер. отдѣление и др., служейки беззаветно на своята родина, заедно съ другаритѣ си отъ другитѣ родови войски, чрезъ себеотрицание и самопожертвуване, дадоха своята дань въ полето на честьта и написаха златни страници въ нашата нова военна история.

Млади приемнико,

четейки страницитѣ на настоящата книга, вземи примѣръ отъ твоитѣ предшественици за беззаветно служене на **Царь** и **Родина,** поучи се отъ тѣхнитѣ славни дѣла и бѫди готовъ да станешъ тѣхенъ наследникъ.

Заедно съ това, стреми се да изучишъ правилнитѣ имъ действия, а за грѣшкитѣ, които сѫ съпѫтникъ на всѣки човѣкъ, който работи, подири причинитѣ, запомни ги добре и се старай, никога да не попадашъ въ тѣхъ.

Вие, скромни герои,

отъ 1. артилерийски полкъ, които сложихте кости предъ олтаря на **Отечеството,** за да запишете съ кръвьта си тази

история, Вие не умрѣхте, Вие ще живѣете въ душитѣ вашитѣ наследници, за да имъ посочвате пжтя, по кой трѣбва да се върви, за да се изпълни дълга къмъ **Родина**:

И Вамъ, живи герои,

отъ 1-й артилерийски полкъ, създали тази велика епопея най-новата ни история, ние, които продължаваме да служи като наследници на този полкъ, дължимъ нашата призн телность, като даваме тържественъ обетъ, че ще следва пжтя на вѣрна, честна и безукоризнена служба на **Царь Родина,** и ще бждемъ готови да сложимъ коститѣ си тѣхното величие.

ЧАСТЬ I.

МИРНОВРЕМЕНЕНЪ ЖИВОТЪ НА ПОЛКА ПРЕДИ ВОЙНИТѢ.

1. Сформиране на полка и на части, излѣзли отъ него.

Полкътъ се сформирова при 4-и артилерийски на **Негово Царско Височество** полкъ презъ 1889 г., възъ основа указъ № 10. За кадри на полка послужиха 3-а, 4-а, 7-а и 8-а батареи и стариятъ горски взводъ отъ 4-и артилерийски на **Негово Царско Височество** полкъ, при което батареитѣ се преименуваха въ 1-а, 2-а, 3-а и 4-а. По този начинъ полкътъ получи съставъ: 4 полска батареи и единъ горски взводъ и почна да функционира отъ 1-и мартъ 1889 год., като остана временно прикомандированъ въ всѣко отношение къмъ 4-и артилерийски на **Негово Царско Височество** полкъ.

Командиръ на полка бѣ назначенъ **майоръ Козаровъ,** който го прие на 22-и априлъ. Отъ 1-и май 1889 г. полкътъ се отдѣли окончателно отъ 4-и артилерийски полкъ и за почна да функционира самостоятелно.

Съставътъ на полка бѣ следния:

А. Офицери.

1. Майоръ Козаровъ — командуващъ полкъ.
2. Капитанъ Стефановъ — командиръ на 1-а батерия.
3. Капитанъ Димитрашевъ — „ „ 2-а „
4. Капитанъ Балтаджиевъ — „ „ 3-а „
5. Капитанъ Кирковъ — „ „ 4-а „
6. Поручикъ Амиорковъ — заведващъ домакинството.
7. Поручикъ Чобановъ — командиръ на горския взводъ.
8. Капитанъ Беровъ — старши офицеръ.
9. Поручикъ Цвѣтковъ Н.— „ „
10. Поручикъ Русковъ — „ „

11. Поручикъ Русчевъ — старши офицеръ.
12. Подпоручикъ Кжневъ — младши офицеръ.
13. Подпоручикъ Пушкаровъ — „ „
14. Подпоручикъ Ионевъ — „ „
15. Подпоручикъ Вълчевъ — „ „
16. Подпоручикъ Бреяновъ — „ „
17. Подпоручикъ Вълчиновъ — „ „
18. Подпоручикъ Тепавичаровъ „ „
19. Подпоручикъ Джебаровъ — „ „
20. Подпоручикъ Тодоровъ — полкови адютантъ.
21. Подпоручикъ Шойлековъ — полкови ковчежникъ
22. Д-ръ Кирановъ — полкови медицински лѣкарь.
23. Кесяковъ — дѣловодитель на полка.

Б. Войници и коне.

Части на полка	Войници			Коне	Забележка
	свърх-срочни	срочни	Всичко		
1-а батарея	9	127	136	48	
2-а батарея	4	132	136	49	
3-а батарея	4	137	141	51	
4-а батарея	2	139	141	28	
Горски взводъ	2	69	71	19	
Всичко въ полка	21	604	625	195	

Полкътъ бѣ подчиненъ на командира на 1-а пеша бригада и остана временно въ София въ казармитѣ на 4-и арт. на **Негово Царско Височество** полкъ.

Презъ зимата 1889-1890 год. полкътъ квартирова: 2-а и 4-а батарея въ Самоковъ, 1-а батарея и горския взводъ останаха въ София, а 3-а батареа зимува въ Видинъ. Въ 1890 година цѣлиятъ полкъ се събра въ Самоковъ и остана тамъ до 1892 год. Презъ септемврий последната година той се премѣсти на постоянно мѣстожителство въ Севлиево, излѣзе отъ състава на 1-а Софийска дивизия (бившата 1-а пеша бригада) и влѣзе въ състава на 5-а Дунавска дивизия (бившата 1-а пеша бригада). Разквартирова се въ казармитѣ и въ общински и частни сгради, понеже новостроящитѣ се

казарми още не бѣха довършени. Презъ 1893 год. цѣлиятъ полкъ се прибра въ новитѣ казарми.

При развитието на армията, което продължава до началото на войната въ 1912 година, въ полка станаха последователно следнитѣ измѣнения и преустройства:

Възъ основа указитѣ № № 176 и 179 отъ 31. декемврий 1891 година, презъ 1892 год. се сформира още една полска батарея съ кадри, взети отъ полка, а при 5-а Дунавска дивизия — единъ дивизионенъ паркъ и обозъ, така че съставътъ на полка се измѣни на 5 полски батареи, единъ горски взводъ и единъ дивизионенъ паркъ при 5-а Дунавска дивизия.

Отъ 1. януарий 1893 год. дивизионниятъ паркъ и обозъ се преименуваха въ 5-а возарска рота, а горскиятъ взодъ — въ планинска полубатарея. Съставътъ на полка стана: 5 полски батареи, една планинска полубатарея и една возарска рота. Последната се намираше въ Русе при Щаба на 5-а Дунавска дивизия.

Презъ сжщата година се формира при 5-а Дунавска дивизия 5-а резервна батарея съ кадри, взети отъ полка.

Презъ месецъ май 1894 година, 1-а батарея отъ полка се превъоржжи съ 12 см. круповски мортири.

Съ указъ № 1 отъ 1895 год. станаха следнитѣ преобразования въ полка: а) 5-а резервна батарея и 5-а возарска рота се придадоха къмъ полка и се преименуваха: 5-а резервна батарея — въ 6-а батарея, а 5-а возарска рота — въ возарска рота при полка. б) Полкътъ се раздѣли на две артилерийски отдѣления, всѣко отъ по три 8·7 см. полски батареи въ 6-орждеенъ съставъ, като 1-а мортирна батарея се обърна въ 1-а полска. в) Батареитѣ се въоржжиха съ 8·7 см. полски орждия по следния начинъ: къмъ имеющитѣ се 32 орждия (въ 2-а, 3-а, 4-а и 5-а батареи по 8 орждия) се прибавиха 4 нови орждия, които се получиха съ поставянето нови тѣла-орждия на запаснитѣ лафети и станаха всичко 36 орждия въ полка. Тия орждия се разпредѣлиха по 6 на всѣка една отъ 6-тѣхъ батареи. г) Находящитѣ се 18 круповски 7·5 см. полски орждия (за три 6-орждейни батареи) се сдадоха въ 2-й артилерийски полкъ, а 12 см. мортири — въ Шуменския крепостенъ баталионъ. д) Планинската полубатарея излѣзе отъ полка и влѣзе въ състава на

2-й артилерийски полкъ, гдето образува заедно съ план
ската полубатарея отъ тоя полкъ една планинска бата

На основание указа № 36 отъ 1898 година въ пс
формира 3-о артилерийско отдѣление отъ три батареи (
8-а и 9-а) съ кадри (хора и коне), облѣкло, въоржжени
снаряжение, взети отъ 1-о и 2-о артилерийско отдѣлени
полковитѣ складове. 3-о артилер. отдѣление се въоржжи
нови 8·7 см. круповски полски не с. с. орждия, образ
1897 година.

Презъ 1904 год., на основание указъ № 85 отъ 190
3-о артилерийско отдѣление влѣзе въ състава на новос
мирания 9-и артилерийски полкъ, който зае казармитѣ
Севлиево, а полкътъ се премѣсти на постоянно мѣсто
телство въ гр. Разградъ, въ казармитѣ на Разградската а
лерийска работилница, която се бѣ пренесла въ Шум
Полкътъ се реорганизира въ три артилерийски отдѣле
всѣко отъ по две запрѣгнати батареи.

Презъ сжщата година возарската рота се разформ
и вмѣсто нея се формира при полка единъ парковъ взв
подъ командата на заведващия парковото имущество.

И така, окончателно въ 1904 год. полкътъ доби с
ната организация: 1-о арт. отдѣление отъ 1-а и 2-а бата
2-о арт. отдѣление отъ 3-а и 4-а батареи; 3-о артилери
отдѣление отъ 5-а и 6-а батареи; единъ парковъ взводъ

Презъ 1907 год. полкътъ се въоржжи съ 7·5 см.
рострелни орждия, система Шнайдеръ. Организацията ос
сжщата: три артилерийски отдѣления съ по две запрѣг
батареи и единъ парковъ взводъ. Материалната част
третитѣ батареи въ отдѣленията бѣ дадена въ послед
за чистене и пазене.

Съ тая организация остана полкътъ до деня на м
лизацията въ 1912 година.

2. Обучение и възпитание

Презъ мирновременния периодъ отъ 1889 год. до
ната въ 1912 г., полкътъ се командува отъ четирма пол
командири: 1) **майоръ Козаровъ**, отъ 1. май 1889 го
16. октомврий 1891 год., на която дата почина; 2) **под
ковникъ Пѣевъ Велизаръ,** отъ 13. ноемврий 1891 го

1. май 1897 г.; **полковникъ Сжбевъ,** отъ 13. май 1897 г. до 7. май 1903 г., **полковникъ Шишковъ,** отъ 7. май 1903 г. до 17. априлъ 1912 г. и **полковникъ Парасковъ Пантелей,** отъ 17. априлъ 1912 г. до мобилизацията въ 1912 година.

Обучението и възпитанието на полка и изобщо подготвянето му за война презъ това време се раздѣля на три периода. Първиятъ периодъ — при нескорострелнитѣ 8·7 см. орждия — отъ сформирането на полка до превъоржжаването му въ 1907 год. съ скорострелни 7·5 см. полски орждия, а вториятъ периодъ — при скорострелнитѣ орждия — отъ 1907 год. до мобилизацията въ 1912 година.

а) При 8·7 см. нескорострелни орждия до 1907 година

Обучението се извършваше първоначално по руски устави, положения и инструкции, въведени отъ рускитѣ инструктори още преди Сръбско-българската война, каквито бѣха: Планъ разпредѣление годовыхъ занятый, уставъ орудейнаго и батарейнаго учения; уставъ пѣшаго строя полевой батарей; инструкция для дѣйствия въ бою полевой артилеріи; инструкция для дѣйствие въ бою отрядовъ изъ всѣхъ родовъ оружія; учебникъ канонира пѣшей артилерия, пособие для обучение новотчиковъ полевой батареи; наставления для обучения войскъ гимнастикѣ; руководство для обучение ѣздѣ въ артилеріи; уставъ внутреней службы, уставъ гарнизоной службы, уставъ полевой службы; уставъ лагерной службы и пр.

Презъ 1889 и 1890 год. нѣкои отъ рускитѣ устави бѣха вече приведени и командитѣ побългарени, а отъ 1891 год. се започна постепенното преработване на всички строеви устави, инструкции и положения, съобразно съ новитѣ промѣни и подобрения въ военното дѣло, резултатъ на усъвършенствуването на оржжията и военнитѣ материали, и на бойния опитъ.

б) Домашенъ битъ

Първиятъ командиръ на полка, **майоръ Козаровъ,** посвети всичкото си внимание и грижи за формирането на полка, снабдяването му съ облѣкло, казармени принадлежности, войнишко и конско снаряжение и установяването му

на постоянно мѣстожителство въ Самоковъ. Той се намир
при трудни условия относно възпитанието и обучението
полка, отъ една страна, поради разхвърленото му разп
жение — въ 1889 г. при 4 артилерийски на **Негово Цар
Височество** полкъ въ София, презъ зимата 1889-1890
въ Видинъ, София и Самокозъ, — отъ друга страна, по
това, че подготовката на полка трѣбваше да става по
ритѣ руски устави, инструкции и положения и, най-по
поради краткото време, презъ което той имаше щаст
да го командува — до 16. октомврий 1891 год., когат
грабна смъртьта, вследствие едно силно нараняване, пр
нено отъ падане отъ конь на маневритѣ презъ 1891 го,
около Перникъ.

Подполковникъ Пѣевъ Велизаръ, който прие п
на 13. ноември 1891 г., следъ 10 месеца, презъ септем
1892 г., трѣбваше да го премѣсти на постоянно мѣст
телство въ Севлиево, понеже полкътъ влѣзе въ състав
5-а Дунавска дивизия. Премѣстването стана съ голѣми т
ности, тъй като всичкото имущество на полка трѣбваш
се превозва съ коли по сухо отъ Самоковъ въ Севли
Тукъ въ 1893 год. полкътъ се разположи въ новитѣ уд
и хигиенични казарми и започна да живѣе единъ хуба
пъленъ съ творчество животъ.

Отъ 13-и май 1897 год. до 7-и май 1903, к-ръ на п
бѣше **полковникъ Сжбевъ,** презъ което време пол
продължи да живѣе въ сжщия духъ.

Отъ 7-и май 1903 год. до 17-и априлъ 1912 год. ко
диръ на полка бѣше **полковникъ Шишковъ Иванъ**
негово време стана превъоржжаването на полка съ 7·
скорострелни орждия. За използуването на това полезн
сложно оржжие се изискваха широки познания отъ
цери, подофицери и войници. Командирътъ на полка с
изчерпаема енергия и голѣми грижи можа въ крат
време до войнитѣ да се справи съ трудната задача: да
шири познанията на офицеритѣ и подофицеритѣ и д
подготви за действия съ новата артилерия. Той повд
до извѣстна степень и нивото на живота въ полка.

На 18-и априлъ 1912 г. полкътъ бѣ приетъ отъ новият
к-диръ **полковникъ Парасковъ Пантилей,** който го моб
зира презъ септемврий с. г. и го води на война въ 1912-19

3. Заключение за мирновременния животъ на полка

Въ продължение на 23 години, отъ 1889 год. до войната въ 1912 год., презъ училището на казармата минаха 23 набора млади войници, вземани на военна служба по задължителната наборна система, съгласно закона за устройството на въоржженитѣ сили и бѣха подготвени за защитници на нашата хубава земя.

Младитѣ войници, които постжпваха въ казармата, подъ ржководството на своитѣ учители — офицери и подофицери, чрезъ една обмислена и целесъобразна възпитателна система, получаваха не само необходимитѣ познания по военното и специално по артилерийското дѣло, но добиваха и високи граждански и военни добродетели, които ги правѣха достойни защитници на своето отечество.

Въ тоя периодъ отъ 23 год. презъ свещенната ограда на полка преминаха не само войницитѣ, които постжпваха по редовнитѣ набори, но периодически се обучаваха и всички числящи се по списъцитѣ на полка запасни офицери, подофицери и войници за опрѣсняване и разширяване познанията имъ, съобразно развитието и усъвършенствуването на военното дѣло.

Извънреднитѣ и свръхчовѣшки усилия, които проявяваше началническиятъ персоналъ по обучението и възпитанието, издигнаха полка до една завидна висота. Съ своята солидна подготовка, здрава дисциплина и високъ родолюбивъ духъ, полкътъ често привличаше вниманието на по-горното си началство и се удостояваше заслужено съ неговитѣ похвали и благодарности.

Но най-висшата награда на усилията, положени за военната подготовка на полка, бѣха ония блѣскави победи, които полкътъ и формиралитѣ се нови части при него спечелиха презъ войнитѣ въ 1912—1913 г. и 1915—1918 год., къмъ описанието на които и пристжпваме.

ЧАСТЬ II.

БАЛКАНСКАТА ВОЙНА (1912—1913 г.)

1. Причинитѣ и подготовката на войната ни срещу Турция

Въ продължение на цѣли 500 години българскиятъ народъ бѣше подтиснатъ подъ владичеството на Турция. Това турско робство, обаче, не можа да сломи неговия силенъ и борчески духъ. Въ редъ възстания, особено въ послѣднитѣ години на това робство, българскиятъ народъ даваше на цѣлъ свѣтъ, че ще води борбата срещу турското владичество до пълното свое освобождение и обединение.

Нечуванитѣ жестокости, на които бѣше подложенъ нашиятъ родътъ ни презъ време на възстанието презъ 1876 год. за своето освобождение, станаха причина, щото Русия, която се смѣташе за покровителка на християнитѣ на Балканския полуостровъ, да обяви презъ пролѣтьта на 1877 год. война на Турция за освобождението на България. Тази война завърши съ победа надъ турската империя и като резултатъ отъ нея бѣ създаването на така наречената „Санъ-Стефанска България“, която обидиняваше всички българи въ една обща и цѣлокупна държава.

Представителитѣ на великитѣ сили, обаче, събрани на конгресъ въ Берлинъ, унищожиха създадената по силата на Санъ-Стефанския договоръ Велика България и чрезъ така наречения Берлински договоръ, подписанъ на 13. юлий 1878 г. разпокъсаха българския народъ, като оставиха по-голѣмата часть отъ него да пъшка наново подъ още по-тежко и жестоко робство. По силата на този договоръ, свобода се даваше само на Северна България, а Южна България, подъ названиe „Източна Румелия“, бѣше отдѣлена въ автономна область, подъ непосрѣдствената власть на Султана. Сѫщият

договоръ остави цѣлата Северна Добруджа подъ властьта на Ромъния; Македония, Тракия и Одринско — подъ властьта на Турция, а чисто българскитѣ градове: Пиротъ, Нишъ, Враня, Лѣсковецъ и Зайчаръ — подъ владичеството на Сърбия. Българскиятъ народъ по неволя се примири съ създаденото положение, но той заживѣ съ надеждата и стремежа да постигне обединението на разпокъсанитѣ части на отечеството си.

Несправедливиятъ Берлински договоръ послужи като причина за редъ политически усложнения и дълготрайни борби, които народътъ ни води за своето обединение. Като първа стъпка къмъ това обединение бѣше тържественiятъ актъ на съединението на Северна съ Южна България, провъзгласено на 6. септемврий 1885 г. Това начало за обединението на народа ни срещна враждебностьта на нашата съседка Сърбия, която, уплашена отъ нашето разширение и засилване, на 2. ноемврий сѫщата година обяви война на България, съ цель да попрѣчи на съединението. Обаче, тя срещна сплотеностьта и силата на българския народъ, който въ тази война ѝ нанесе редъ поражения. България не спечели нѣкакви облаги за себе си, освенъ прославата на победоносното българско оръжие и признаването отъ великитѣ сили на самото съединение.

Отдалъ се всецѣло следъ тази победоносна война на своето мирно развитие и преуспѣване, българскиятъ народъ не преставаше да мисли за сѫдбата на поробенитѣ си братя, населяващи Тракия и Македония. Тази негова загриженость се засилваше отъ обстоятелството, че Турция си бѣше поставила за цель систематичното преследване на всичко българско. Свирепата турска власть бѣше обърнала въ пепелище много отъ цвѣтущитѣ села и градове въ Македония. Отчаянитѣ писъци на поробенитѣ долитаха до насъ — освободенитѣ. Всичко това не можеше да не трови и изпълва съ мъка душата на озарения отъ свободата български народъ. Той не можеше да остане хладнокръвенъ предъ страданията на своитѣ братя и предъ отчаяния видъ на хилядитѣ бѣжанци, които напущаха бащинитѣ си огнища и дирѣха спасение въ предѣлитѣ на свободна България. Всичко това тежеше на душата на свободния българинъ и го караше винаги да

бѫде загриженъ и да мисли, какъ и по какъвъ начин
помогне за освобождението на брата-робъ.

Страданията, на които бѣха изложени нашитѣ съна
ници въ Македония и Тракия, не бѣха чужди и на бъл
скитѣ правителства, безъ разлика на тѣхната партийнс
Чувствувайки своя дългъ и отговорность предъ народа
тѣ гледаха съ всички миролюбиви срѣдства да подобр
сѫдбата и запазятъ отъ изтребление своитѣ сънародн
намиращи се въ предѣлитѣ на Турската империя. За по
гане на тази своя цель, тѣ действуваха дипломатически пр
самата Турция, като не преставаха едновременно съ т
да се застѫпватъ и предъ великитѣ сили за подобряе
положението на поробенитѣ.

Всички застѫпничества на великитѣ сили, обаче, бие
хитро и лукаво отклонявани отъ Турция, която изкустнс
служеше за тая цель съ противоречивитѣ интереси на в
китѣ сили на Балканитѣ.

Отчаяното българско население отвъдъ Осогово, Р
и Родопитѣ, като виждаше безсилието на великитѣ сили
му помогнатъ, реши да разчита само на себе си, за да
помогне. Въ тая си замисъль то, заедно съ освободен
свои братя въ България, образува две мощни революцио
организации: едната вѫтрешна — въ предѣлитѣ на Тур
а другата външна — въ България.

Задачата на тия организации бѣше да работятъ и
борятъ за освобождението на Македония и Охридско.
започнаха да развиватъ особено усилена дейность отъ 189
и въ едно късо време успѣха да организиратъ почти цѣл
българско население, както въ предѣлитѣ на Турция, т
и на това, намѣрило подслонъ въ България. Чрезъ вестн
и разни книги и брошури тия организации поддържаха бу
съзнанието на македонското и тракийско население за из
юване на свободата си. Въ едно скоро време планинитѣ
Македония се изпълниха съ възстанници-четници, които
ведоха една усилена и смѣла борба съ редовнитѣ тур
войски, изпратени за преследването имъ, като не остав
нито едно отъ турскитѣ злодеяния безъ наказание и отм
щение. Започна се една усилена кръвопролитна борба, ко
създаваше загриженость и доста затруднения на Турск
империя.

Тия четнически борби най-силно се развиха презъ 1902
и 1903 г., въ така нареченото „Илинденско възстание", за
потушаването на което свирепата турска власть потопи въ
кръвь и превърна въ пепелища много отъ цвѣтущитѣ села
и градове на Македония. Всички тѣзи злодеяния, извършени
отъ редовната турска войска надъ беззащитното македонско
население, не останаха безъ отзвукъ на западъ. Тѣ принуди
диха великитѣ сили да обърнатъ вниманието на Турция да
даде права и облекчения на измѫченото българско насе-
ление въ Македония, но както всѣкога, така и сега, Турция
се задоволи да даде само обещания, безъ да ги изпълни,

Установяването на младотурския режимъ — „Хуриета"
презъ 1908 г. вдъхна известна надежда въ измѫченото ма-
кедонско население. То повѣрва, че ще получи нѣкакви
облегчения въ положението си. Но не трѣбваше да мине
много време, за да се увѣри, че турцитѣ си оставатъ все
така лукави и неотстѫпчиви, каквито сѫ биле и по-преди.
Отначало младотурцитѣ се заловиха да отоманизиратъ цѣ-
лото население на Македония, съ цель да обезличатъ главно
българитѣ. Това обстоятелство предизвика нови и отчаяни
борби, които не останаха безъ отзвукъ и въ самата Бъл-
гария. За всичко, което ставаше въ Македония, младотур-
цитѣ обвиняваха България, като я предупреждаваха, че ще
я държатъ за това отговорна. Разбира се, че съ всички тия
свои похвати тѣ целеха да отвличатъ европейското обще-
ствено внимание отъ истинското положение на нѣщата въ
Македония, като се стремѣха винаги да доказватъ, че недо-
волствата на македонското население не сѫ резултатъ на
лошо управление, а на подстрекателствата, които идатъ из-
ключително отъ България.

Тия нескончаеми борби и жестокости въ Македония и
честитѣ заплашвания отъ страна на Турция къмъ България
смущаваха и тревожеха душата на българския народъ отъ
свободна България. У него, както и въ правителството му,
отъ день на день зрѣеше мисъльта, че на това положение
може да се тури край само чрезъ една война, колкото и да
бѣ тя трудна и непосилна за малката България. Но единъ
пѫть сложенъ така въпросътъ, трѣбваше да се подирятъ
срѣдства за осигуряване успѣха на една война противъ
Турция.

Единственият начинъ за разрешаване на тоя въпросъ българското правителство намираше въ съюзяване на Балканскитѣ държави срещу Турция. Прѣчката за осѫществяването на единъ подобенъ съюзъ бѣше Македония, надъ която заявяваха претенции българи, сърби и гърци. Докато България поддържаше, че Македония следъ освобождението си трѣбва да остане да сѫществува като самостоятелна държава въ нейнитѣ граници. Сърбия, отъ своя страна, настояваше непременно тя да бѫде подѣлена между нея и България. Тия спорове продължиха доста дълго време, докато най-после, къмъ края на м. юний 1912 година се дойде до едно споразумение за раздѣляне на Македония. Скоро следъ това се осѫществи Балканскиятъ съюзъ, отначало между България и Сърбия, къмъ който се присъедини и Черногора, а впоследствие и Гърция. Чрезъ този съюзъ балканскитѣ държави се обвързаха взаимно помежду си, като съ това осигуряваха успѣхи си за една война противъ Турция.

Докато траѣха преговоритѣ по съюзяването, събитията въ Турция така се развиваха, че правѣха отъ день на день войната все по-възможна, все по-наложителна, а даже и неизбѣжна. Турция по това време водѣше война съ Италия въ Африка (Триполи), а въ самата Македония възстанията бѣха въ разгара си. Всички тия събития разклащаха изъ основа мощьта на Турската империя и много способствуваха за влизането на Балканския съюзъ въ война съ нея.

Турската власть разярена отъ събитията, които ставаха около нея, за да принуди съ сила българското население въ Македония къмъ покорство, предприе въ началото на м-цъ юлий 1912 год. масови кланета надъ по-събуденитѣ българи въ Македония, като маскира своето злодеяние съ търсене на нѣкакво скрито оръжие. Въ тия кланета пострада една голѣма часть отъ българското население въ градоветѣ Щипъ и Кочени, като една голѣма часть отъ него, съ плачъ и писъци до Бога, подири своето спасение презъ планинитѣ въ България. Това обстоятелство покърти издънъ душа българския народъ отъ свободна България, като прелѣ вече чашата на неговото търпение. По този случай България даде силенъ протестъ до великитѣ сили, като едновременно съ това въ всички градове и паланки се състояха митинги, на които се взе единодушно решение: война на тирана! Великитѣ сили, както обикновено, се задоволиха да обърнатъ твърде боязливо вниманието на турцитѣ за тѣхнитѣ жестокости, като едновременно ги поканиха къмъ въвеждане препоръчанитѣ реформи въ управлението, но Турция, вмѣсто това, високо заяви, че ще прави голѣми маневри въ околноститѣ на гр. Одринъ, т. е. че е готова съ военна сила да ни накара да мълчимъ. Тогава българското правителство счете, че моментътъ за почване войната съ Турция е назрѣлъ и, като взе съгласието на своитѣ съюзници, на 17. септември 1912 г., обяви обща мобилизация на въоръженитѣ си сили. Мобилизацията на България бѣ последвана отъ такава и на нейнитѣ съюзници.

2. Мобилизацията

На 17. септември 1912 год. се обяви обща мобилизация на всички въоръжени сили въ Царството. Вестьта за обявяването ѝ се разпространи бързо по цѣла България и въ едно скоро време проникна и въ най-отдалечената и затънтена балканска колиба. Обявяването на мобилизацията не изненада никого. Напротивъ, тя се очакваше отъ цѣлия български народъ и се посрещна отъ него съ небивалъ ентусиазъмъ и въодушевление.

Радостьта по този случай бѣше обща. Тя бѣше обзела всички, отъ най-старитѣ, прегърбени и побелѣли старци до най-малкитѣ деца. Всички чувствуваха голѣма радость, задоволство и облекчение, че най-после настѫпи часътъ за разплата съ врага и за освобождаване на роба задъ Рила и Родопитѣ. Запаснитѣ офицери и войници бързо напущаха частната си работа и се надпреварваха кой по-бързо да се яви въ частьта си.

Въодушевлението и радостьта на българския народъ се увеличиха, когато той се научи, че заедно съ него се мобилизиратъ и ще воюватъ срещу Турция сърби, гърци и черногорци. Това братско подаване ръка за борба срещу общия врагъ обнадежди още повече народа ни и му вдъхна вѣра въ щастливия изходъ на предстоящата борба. Всички бѣха убедени, че най-после ще се осѫществи народната мечта — освобождението на сънародницитѣ ни и обединението на българския народъ.

Мобилизацията завари 1-й скорострелен полкъ на не-

говото постоянно мѣстоквартирование въ гр. Разградъ. 1
обявяването й полкътъ бѣше предизвестенъ отъ начални
на 5-а пехотна дивизионна область съ телеграма № 4
която се получи въ щаба на полка въ 6 ч. и 5 м. сл. г
на 17. септемврий. Телеграмата гласѣше, че е обявена обш
мобилизация и реквизиция. Веднага съ получаването
к-рътъ на полка, полковникъ Парасковъ, даде нарежда
бързо да се събератъ офицеритѣ въ щаба на полка.

Въ 7 ч. сл. пл. всички офицери бѣха вече събрани
кабинета на командира на полка, гдето съ затаенъ дъ
очакваха да чуятъ вестьта за мобилизацията, за която
мълвѣше по цѣлия градъ. Въ това събрание, което
остане паметно въ историята на полка, командиръ
полковникъ Палазовъ, съ преизпълнено отъ радость и въ
нение сърдце, съ единъ ясенъ и внушителенъ гласъ проче
предъ офицеритѣ телеграмата за мобилизацията и, като
поздрави по случая, пожела имъ успѣхъ въ трудното и слави
дѣло, което тепърва имъ предстоеше.

Веста за мобилизацията и благопожеланията на кома
дира на полка се посрещнаха отъ всички офицери съ голѣм
радость и въодушевление, което се четѣше по сияющи
имъ отъ вълнение и радость лица. Едно гръмогласно и в
личествено „ура“ за моментъ изпълни кабинета на кома
дира на полка, следъ което последваха при голѣма радос
и въодушевление взаимнитѣ поздравления и благопожелани
между всички офицери за успѣха и благополучния край
подемащата се вече борба.

Следъ свършването на тази малка и кратка маниф
стация, офицеритѣ получиха отъ командира на полка моб
лизационнитѣ планове, по които трѣбваше да стане моб
лизирането на частитѣ имъ и следъ като имъ се дадоха от
него последни указания и напѫтствия по извършване
самата мобилизация, си разотидоха по частитѣ си. Въ к
зарменитѣ помѣщения тѣ съобщиха вестьта за мобилиз
цията, която се посрещна отъ войницитѣ сѫщо така съ г
лѣма радость и въодушевление. До късно презъ нощь
всички батарейни помѣщения и конюшни ехтѣха отъ въ
торженото, гръмогласно и продължително „ура“ — израз
на общия ентусиазъмъ, който бѣше обхваналъ и завладѣл
всички войници. Настѫпи едно общо оживление, един

кипежъ. Всички началствуващи лица бързаха да дадатъ
своитѣ указания и нареждания по разпредѣлението на ка-
дъра, съставянето разни списъци и разпредѣлението на ба-
тарейното имущество между частитѣ, които всѣка батарея
трѣбваше да формира.

До деня на обявяване мобилизацията, мирновременната
организация на 1-ви с. с. артилерийски полкъ бѣше сле-
дната: щабъ на полка, 3 с. с. артилерийски отдѣления отъ по
две с. с. батареи, всѣка отъ по 4 орѫдия, единъ запасенъ
лафетъ и 12 зарядни ракли и парковъ взводъ, въ който се
числѣха нестроевитѣ, прехраната и складоветѣ.

При тази си организация 1-ви с. с. артилерийски полкъ
броеше: 7 щабофицери, 23 оберофицери, 1 медицински
лѣкарь, единъ ветеринаренъ лѣкарь, 2 чиновници, 398 долни
чинове и 318 коня. На полка, споредъ мобилизационния
планъ, предстоѣше да формира за себе си щабоветѣ на
тритѣ с. с. артелерийски отдѣления, нови три скорострелни
батареи, по една за всѣко скорострелно отдѣление, нестроеви
взводъ и санитаренъ персоналъ. Вънъ отъ това, той трѣб-
ваше да формира 1-ви нескорострелянъ артилерийски полкъ
въ съставъ: 2 нескорострелни артилерийски отдѣления (6
батарей), 1 нестроеви взводъ и санитаренъ персоналъ. А
освенъ това, 1 паркова и 1 допълняваща батареи, общи и
за двата полка.

За по-голѣмата часть отъ изброенитѣ по-горе части,
които трѣбваше да се формиратъ, 1-ви скорострелянъ арти-
лерийски полкъ разполагаше още отъ мирно време въ скла
доветѣ си съ облѣкло, въоръжение, снаряжение, бойни за-
паси и материална часть. Чувствуваше се, обаче, недостигъ,
както въ облѣклото, така и въ амуницията за конетѣ, който
се разчиташе да се попълни отъ реквизиционнитѣ комисии,
които започнаха да действуватъ съ обявяването на мобили-
зацията. Недостигътъ за попълването на горнитѣ части съ
коне и кола споредъ щатоветѣ за военно време се очакваше
да се попълни сѫщо отъ реквизиционнитѣ комисии, а не-
достигътъ на хората — отъ очакващитѣ се да пристигнатъ
запаси, които се числѣха по списъцитѣ на полка и на които
предварително бѣше съобщено въ коя часть отъ формиро-
ванията на полка трѣбваше да се явятъ въ случай на моби-
лизация.

Есенното хубаво и топло утро на 18. септември завар
1-ви с. с. артилерийски полкъ въ една трескава деятелност
Още отъ ранни зори животътъ въ казармитѣ бѣше
съвършенно промѣнилъ. Бѣше настанала такава радость
оживление, като че ли полкътъ се приготовляваше не
война, а за нѣкакво голѣмо и весело тържество. Най-напред
се пристѫпи къмъ разпредѣляне и приемане на кадъра
батареитѣ, които предстоеше да се формиратъ въ 1-ви ск
ростреленъ и 1-ви нескоростреленъ артилерийски полкове
1-ва и 2-ра батарея отъ скорострелния полкъ трѣбваше д
формиратъ 3-а батарея отъ сѫщия полкъ и 1-ва и 2-ва б
тарея отъ нескорострелния полкъ. 3-а и 4-батареи — 6-а б
тарея отъ скоростр. полкъ и 3-а и 4-а отъ нескорострелни
полкъ, а 5-а и 6-а батареи — 9-а батарея отъ скорострелни
полкъ и 5-а и 6-а батареи отъ нескорострелния полкъ. С
наредбата, която бѣше отдадена въ свръзка съ мобилиз
цията, се преномероваха досега сѫществуващитѣ батаре
3-а въ 4-а, 4-а въ 5-а, 5-а въ 7-а и 6-а въ 8-а. Така че ск
ростреленятъ полкъ броѣше всичко 9 батареи съ новосфо
мированитѣ, разпредѣлени по 3 въ едно отдѣление, ил
всичко три с. с. отдѣления, а нескорострелниятъ полкъ всичк
6 батареи — по 3 въ едно отдѣление, или всичко две н
скорострелни артилерийски отдѣления.

Наредъ съ работата по формирането на батареитѣ
за двата полка следваше тая по изкарване и стъкмяване н
материалната часть, точенето на саблитѣ, подковаването н
конетѣ, приготовление на снарядитѣ и поставянето имъ в
предницитѣ на орѫдията и зарядницитѣ ракли, изваждане н
облѣклото, снаряжението и сбруята за конетѣ отъ склад
ветѣ, назначаване приемници за пристигащитѣ хора и кон
и комисии за преглеждането имъ, разпредѣление на бива
цитѣ, построяване задъ тѣхъ на кухни и получаване храни
телни и фуражни запаси за хората и конетѣ. Изобщо, пра
вѣше се въ този день всичко необходимо за ускоряването
на мобилизацията и готовностьта на полковетѣ да посре
щнатъ и приематъ очакващитѣ се да пристигнатъ на следни
день запасни войници и коне.

На 19. септември продължи усилено работата по стъ
мяване на материалната часть, получаване недостига от
войнишкото облѣкло и конското снаряжение и довършван

изостанала работа отъ прежния день по подковаване на конетѣ, приготовлението на снарядитѣ и др. Следъ пладне на този день градътъ Разградъ започна да се оживѣва отъ пристигането на първитѣ партиди запасни. Малкото време отъ двадесеть и четири часа, съ което разполагаха запаснитѣ за уреждане своитѣ домашни работи, бѣше вече изтекло. Простили се набързо съ своитѣ близки: бащи, майки, жени и деца, запаснитѣ сега бързаха за къмъ гр. Разградъ, едни пеши, други съ коне и кола, само за да не закъснѣятъ и да се явятъ колкото е възможно по-скоро въ частитѣ си.

Навалицата бѣше още по-голѣма въ следнитѣ два дни — 20. и 21. септември. Запаснитѣ на групи, окичени съ цвѣтя, съ гайди, тъпани, цигулки и пѣсни прииждаха по разнитѣ пѫтища и въ едно скоро време изпълниха града. Дворътъ на казармата и платото южно отъ нея, опредѣлено за бивакиране на двата полка, се изпълни съ запасни.

Гледката въ тѣзи хубави есенни дни бѣше колкото мила, толкова и трогателна, особено при вида на много отъ запаснитѣ, които на пѫть за частитѣ си, бѣха следвани отъ тѣхнитѣ роднини и близки. Бодри, съ весели и засмѣни лица, запаснитѣ навлизаха въ двора на казармитѣ, при единъ особенъ ентусиазъмъ, изразенъ въ гръмогласно и величествено „ура“, което правѣше да ехти цѣлия градъ. Почти на всѣка крачка изъ градътъ се срещаха запасни и върволици отъ коне и кола. Последнитѣ, карани отъ стопанитѣ, между които повечето жени и деца, отиваха за прегледъ въ реквизиционитѣ комисии. Въ тия тържествени и сѫдбоносни за народа ни дни всичко бързаше да изпълни часъ по-скоро дълга, къмъ който го зовѣше Родината.

Въ казармитѣ и на бивацитѣ, опредѣлени за двата полка, въ тия два дни се вършеше усилена и трескава работа по приемането, разпредѣлението, медицинското преглеждане и обличането на пристигналитѣ вече запаси. Сѫщата работа се вършѣше по приемането и разпредѣлението на докарнитѣ коне и кола. Правѣха впечатление бързото явяване, ентусиазма и голѣмото въодушевление на запаснитѣ, които още въ първитѣ два дни отъ обявяването на мобилизацията дойдоха въ полка.

Работата по попълването на частитѣ и привеждането имъ въ готовность за походъ се вършеше едновременно за

скорострелния и нескорострелния полкове. Едновременно
приемането и обличането на хората се продължаваше и р
ботата по стъкмяването на орждията и обоза, изкарани
определения бивакъ за двата полка. Започна се подковат
нето на реквизиранитѣ коне, прогонката на амуницията
разпредѣлението имъ по впрягове. Продължи се попълване
на предницитѣ и раклитѣ съ снаряди и стъкмяването на р
ницитѣ, сухарнитѣ торби, кобуритѣ и дисагитѣ съ то
което се полагаше да се носи въ тѣхъ. На 21. септември
сл. пладне, 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ бѣ
приетъ отъ назначения му командиръ, **подполковни**
Арабовъ Константинъ, и отъ този день започна да де
ствува самостоятелно.

На 22. и 23. септември пристигнаха запаснитѣ отъ
далечнитѣ мѣста, които бѣха веднага разпредѣлени по
тареитѣ. Презъ тия дни бѣше превършена всичката доп
кинска работа, като се провѣри и стъкмяването на хора
и конетѣ. Направи се окончателно разпредѣление на хора
на разнитѣ длъжности: орждейни командири, мѣрачи, п
служници при орждията, ездачи и др. Здадоха се лишни
вещи въ складоветѣ, а едновременно съ това се провѣ
съдържанието на раницитѣ, сухарнитѣ торби, кубуритѣ
дисагитѣ. Батареитѣ произведоха проездка и пробни кон
учения, съ цель да се прогони и улегне амуницията и изп
годността на конетѣ за предстоящия походъ. Показа се
войницитѣ действието на револвера система „Парабелум
съ който бѣха въоржжени.

На 23. септември, въ навечерието на тръгването, дв
полка бѣха вече напълно мобилизирани и готови за похо
съ единъ малъкъ недостигъ въ наличността на хората
щатоветѣ за военно време. Въ 6 часа сл. пладне офицери
отъ двата полка се събраха при командира на 1-й с. с. ар
лерийски полкъ, полковникъ Парасковъ, който ги предупре
за предстоящия походъ на следния день, като едновремен
съ това даде и последнитѣ нареждания и напжтствия
спазване силитѣ на хората и конетѣ при дългитѣ и прод
жителни походи, които тепърва имъ предстоятъ. Сжщ
направиха и батарейнитѣ командири, следъ като се завърн
при войницитѣ си.

3. Къмъ Турската граница

На 24. септември войницитѣ отъ 1-ви скорострелъ и 1-ви нескорострелъ артилерийски полкове бѣха събудени много рано. Въ 3 часа сл. пл. полковетѣ бѣха вече построени на бивацитѣ южно отъ казармитѣ, готови за походъ. 1-ви скорострелъ артилерийски полкъ бѣше въ съставъ: 9 батарей, 29 офицери, 7 кандидатъ офицери, 2 лѣкари, 1 чиновникъ, 1,247 долни чинове, 1,328 коне, 36 орждия и 83 коли, а 1-ви нескорострелъ полкъ: 6 батареи, 17 офицери, 1 лѣкарь, 1 чиновникъ, 736 долни чинове, 809 коне, 36 орждия и 52 коли. Полковетѣ бѣха въоржжени: 1-ви скорострелъ артилерийски полкъ съ 7·5 см. скорострелни орждия, система „Шнайдеръ“ съ по 4 орждия и 12 ракли въ батерия, а 1-ви нескорострелъ полкъ — съ 8·7 см. нескорострелни орждия, система „Крупъ“, съ по 6 орждия и 6 ракли въ батарея.

Въ 3 и пол. часа пр. пл., въ двора на казармитѣ, въ присжтствието на множество народъ, дошелъ отъ града и околнитѣ села, се отслужи отъ мѣстното духовенство молебенъ и водосветъ за даруване отъ Бога победа надъ врага въ предстоящата трудна война. Следъ свършване на молебена, свещеникъ Анастасъ Поповъ съ нѣколко прочувствени и религиозни слова призова Божието благословение надъ полковетѣ въ великата борба за освобождението на брата робъ. Следъ него на свой редъ командиритѣ на 1-ви скорострелъ артилерийски полкъ, полковникъ Парасковъ и на 1-ви нескорострелъ артилерийски полкъ подполковникъ Арабовъ, съ силни и патриотични думи изтъкнаха предъ своитѣ войници значението на предстоящата борба. Накрай, следъ като имъ пожелаха успѣхъ, тѣ изказаха своята увѣреность и надежда, че тѣхнитѣ офицери и войници ще изпълнятъ съ честь и достойнство дългътъ, къмъ който ги зовѣше Родината, като употрѣбятъ всички усилия за достигане победата надъ врага. Последнитѣ патриотични думи на полковитѣ командири бѣха съпроводени съ едно мощно и гръмогласно „ура“, изтръгнато отъ пламеннитѣ и юнашки гърди на всички офицери и войници и подето отъ околния насъбралъ се народъ.

На полковетѣ предстоеше дълъгъ и труденъ походъ къмъ районна на съсрѣдоточението. Въ 4 и пол. ч. пр. пл. тѣ потеглиха по шосето за гр. Ески-Джумая всрѣдъ гръмо-

гласното и оглушително „ура“ на войницитѣ и множеств
ипращачи. Последни благопожелания за победи и щастл
завръщане съ сълзи и умиление се изтръгваха отъ душ
на множеството майки, бащи, невести и невръстни де
които за известно време отблизо следваха съ колоната
полковетѣ.

Скоро, обаче, колоната се затули и изгуби въ дале
ната по пѫтя, обвита въ гѫсти облаци отъ прахъ, вдигн
се нависоко по шосето. Но и следъ това се забелязваха
надзъртатъ още къмъ далечината много отъ изпращачи
които посрѣдъ сълзи и майчински благословии продължав
да развѣватъ и махатъ кърпички, въ знакъ ни последн
сбогомъ и прощаване съ своитѣ мили и близки.

Въ главата и колоната се движеше 1-ви скорострел
артилерийски полкъ. Движението на този полкъ се изв
шваше съ доста голѣми затруднения и задръжки по п
чина на пресѣчената мѣстность, отъ една страна, а отъ др
— на неулегналостьта на реквизиционнитѣ коне, несвикн
да теглятъ въ нѣколко впрѣга, недостига на личния съст
и неговата неподготвеность. Имаше орждейни и раклени
пряжки само съ по единъ обученъ артилеристъ-ездачъ. О
налитѣ въ по-голѣмата си часть бѣха кавалеристи и войн
отъ запаса, които сѫ гледали коне, но незапознати и нес
чени съ ездата въ орждията. Сѫщото нѣщо може да се к
и за обоза, който бѣше претоваренъ и запрегнатъ съ мн
слаби отъ мѣстна порода коне.

Полкътъ пристигна въ гр. Ески-Джумая въ 3 и пол
сл. пл., като измина едно разстояние отъ 35 километра
шосето за 12 часа. По-трудно се движеше обозътъ на
тареитѣ, голѣмата часть отъ който пристигна въ града
10 часа пр. пл. на следния день. Хората се разположиха
града по квартири, а конетѣ подъ навести. Отъ направе
прегледъ на конетѣ се намѣри, че 30—40 коне срѣдно
батарея сѫ набити отъ хамутитѣ, което обстоятелство
дължеше на неравномѣрното и неспокойно теглене отъ
квизиранитѣ коне, на неумѣлото каране на конетѣ отъ
обученитѣ и неподготвени ездачи и на недоброто прем
ване на хамутитѣ, повечето отъ които бѣха голѣми за
шитѣ малки мѣстни коне.

1-ви нескорострелень артилерийски полкъ следваше следъ последната батарея на скорострелния полкъ. Движението и на този полкъ бѣше трудно по причина на слабитѣ и невтегнати реквизирани коне и неподготвеността на всичкитѣ ездачи. Първитѣ 10 километра отъ похода бѣха изминати за 5 часа, поради спиранията на всѣка стръмнина и губене на време за подкарване на конетѣ. Трудността на самото движение се увеличаваше и поради недостига на прислужницитѣ, които трѣбваше да помагатъ по стръмнинитѣ.

До 4 часа сл. пл. полкътъ едва успѣ да достигне до с. Чукурево, отстоящо на около 20 километра отъ Разградъ. Следъ една почивка около половинъ часъ, която се използува за напояване и назобяване на конетѣ, полкътъ продължи пѫтя си и замръкна при с. Даутларъ. Оттукъ нататъкъ движението продължаваше въ тъмно, а пѫтьтъ бѣше лошъ на много мѣста стръменъ, поради което стана нужда да се освѣтлява съ фенери на много мѣста.

1-а и 2-а батареи отъ полка пристигнаха въ гр. Ески-Джумая къмъ 7 и полвина часа сл. пл. Останалата часть отъ полка изостана назадъ и въпрѣки усилията, които употрѣби, не можа да достигне въ тоя день до града, по причина, че конетѣ бѣха капнали отъ умора. На разсъмване тази часть отъ полка успѣ да пристигне въ града, но съ помощьта на запряжкитѣ, изпратени отъ скорострелния полкъ, цѣлото разстояние отъ 35 километра бѣше изминато за 24 часа. Отъ трудноститѣ на похода бѣха набити и протрити много коне.

На 25. септемврий, по заповѣдь на началника на 5-а пехотна дивизия, 1-ви нескорострелень артилерийски полкъ предаде отъ състава си 335 войници отъ по-младитѣ призиви за попълзане недостига на хората въ 1-ви скорострелень артилерийски полкъ, а едновременно съ това замѣни съ свои болнитѣ и набити коне на този полкъ. Следъ като се попълни съ хора и коне, въ 2 ч. сл. пл. 1-ви скорострелень артиларийски полкъ продължи похода си и достигна гр. Османъ Пазаръ,гдето остана на почивка презъ цѣлия день на 26. септемврий. На 27. септемврий полкътъ стигна въ гр. Котелъ; на 28. и 29. септемврий — въ с. Мокренъ; на 30. септемврий — въ с. Авлалии, а на 1. октомврий въ 11 ч. пр. пл. пристигна и се разположи на квартира-бивакъ въ село Ени-Махле.

На дневкитѣ на 26. и 29. септемврий времето се изпол
зува за почистване на конетѣ, материалната часть, облѣ
клото, конската сбруя, поправка на станалитѣ повреди и з
строеви занятия: действия при орждията, конно учение, зі
нятие съ подофицеритѣ и сигналиститѣ.

Походътъ отъ Ески-Джумая до селото Ени-Махле бѣш
извършенъ безъ задръжки, понеже както хората, така
конетѣ се бѣха вече доста втегнали. Хората получаваха р
довно топла храна, както сутринь преди тръгването, така
вечерь въ пунктоветѣ на нощуването.

1-ви нескорострелнъ артилерийски полкъ, следъ кат
даде часть отъ хората и конетѣ си за попълването на ск
рострелния полкъ, не можа по-нататъкъ да продължи дв
жението си и бѣше принуденъ да остане въ гр. Ески-Джум
да чака попълването си. Това попълване съ хора и ко
продължи нѣколко дена, понеже ставаше бавно. За да ускор
попълването, командирътъ на полка се принуди самъ да
върне назадъ въ гр. Разградъ, но въпрѣки това, то пр
дължи до 25. септемврий, презъ което време ежедневн
пристигаха на партиди по малко хора и коне.

Между това, времето почна да се влошава, което зн
чително прѣчеше за спокойното обзавеждане на полка, и
ложенъ на открито въ крайнината на града, безъ шинел
платница и много други потрѣби. Постояннитѣ подканвани
отъ дивизията за по-скорошно тръгване принудиха кома
диръть на полка, подполковникъ Арабовъ, да вземе мѣр
за подготвянето на полка по части: най-напредъ да се по
готви и замине 1-о артилерийско отдѣление, а следъ не
другитѣ части. За тая цель той разпореди да се попъл
1-о отдѣление отъ останалитѣ части съ необходимото кол
чество хора, коне и облѣкло, което даде възможность
I-о отдѣление на 30 септемврий вечерьта да бжде готово за пж

Въ 6 ч. пр. пл. на 1. октомврий 1-о нескорострелно ар
лерийско отдѣление, подъ командата на майоръ Чакъров
тръгна презъ Османъ-Пазаръ, Котелъ, Мокренъ и Страланжа
с. Дерменкьой, гдето пристигна на 4. октомврий и се разполо
на кватиро-бивакъ. 2-о нескорострелно артилерийско отд
ление остана да чака попълването си въ гр. Ески-Джум

За предстоящата война срещу Турция главнитѣ си
отъ мобилизиранитѣ български войски бѣха съсрѣдоточе

за действия въ Тракия, гдето се очакваше срещата съ тур-
ската армия. Въ Македония бѣше изпратена само 7-а пех.
Рилска дивизия, която съвмѣстно съ сръбската Тимошка ди-
визия образуваха така наречената II съюзнишка армия, подъ
командата на сръбския генералъ Степановичъ. За очистване
на Родопския край отъ турскитѣ войски и за запазване
фланга и тила на II армия, която действуваше при Одринъ,
бѣха формирани отдѣлни отряди подъ название „Родопски“
въ съставъ 2 бригади и „Хасковски“ въ съставъ една бригада
отъ 2-а пех. Тракийска дивизия. Последниятъ, впоследствие
нареченъ „Кърджалийски отрядъ“, бѣше усиленъ и съ една
брагада отъ Македоно-одринското опълчение.

Всички български войски, предназначени да действуватъ
срещу турцитѣ въ Тракия, бѣха раздѣлени на три армии:

I-ва армия: 1-ва Софийска, 3-а Балканска и 10-а Сборна
пехотни дивизии. **II-ра армия:** 8-а Тунджанска и 9-а Плѣ-
венска пехотни дивизии и една сборна конна бригада.
III-та армия: 4-а Преславска, 5-та Дунавска и 6-а Бдинска
пехотни дивизии и конната дивизия.

Задачата на I и III армии, разположени източно отъ р.
Тунджа, бѣше да настжпятъ и атакуватъ главнитѣ сили на
турцитѣ на линията: Одринъ—Лозенградъ, при което глав-
ниятъ ударъ трѣбваше да се нанесе отъ III армия, която
бѣше разположена въ отстжпъ назадъ задъ лѣвия флангъ
на I армия. За прикриване на III армия предъ фронта й
бѣше изпратена конната дивизия. II армия, която бѣше раз-
положена западно отъ Тунджа, имаше назначение да за-
върже бой съ турскитѣ войски северно и западно отъ
гр. Одринъ, да обсади тази крепость и съ това да осигури
успѣха на I и III армии.

За действия срещу България въ Източна Тракия тур-
цитѣ бѣха формирали така наречената „Източна армия“,
състояща се отъ I, II, III, IV, XVI и XVII корпуси, една само-
стоятелна конна дивизия и една лека конна бригада. Всѣки
корпусъ се състоеше отъ 4 пехотни дивизии, единъ коненъ
полкъ и нѣколко телеграфни взвода; дивизията — отъ
три пехотни полка, всѣки полкъ отъ по три табура и една
картечна рота, единъ стрелкови табуръ, единъ скорострелнъ
артилерийски полкъ отъ две отдѣления по три батареи,
единъ пионеренъ табуръ и една санитарна рота.

Когато нашитѣ I и III армии преминаха границата, тѣ срещнаха преднитѣ части на I, II, III и IV турски корпуси които, подъ прикритието на самостоятелната турска конна дивизия, се съсрѣдоточаваха на линията Хаскьой—Лозен градъ. Останалитѣ XVI и XVII корпуси бѣха въ втората линия и се съсрѣдоточаваха на линията: Люле-Бургасъ—Виза. Из точната турска армия разчиташе на подкрепата на Одрин ския корпусъ (три дивизии), срещу който бѣ насочена на шата II армия.

1-ви скорострелент и 1-ви нескорострелент артиле рийски полкове влизаха въ състава на 5-а Дунавска дивизия командувана отъ **генералъ-майоръ Христовъ.**

Дивизията се състоеше отъ 3 пехотни бригади, всѣк една отъ по 2 пехотни полка, и въ надвечерието бѣше ра положена близо до турската граница въ селата: Башли, Ени Махле, Топузларъ, Дерменкьой, Автаня, Хазъ-Бегли и Арпач

1-и скорострелент артилерийски полкъ, следъ прист гането си въ селото Ени-Махле, се залови съ привеждане въ редъ на облѣклото и материалната часть. Наредъ с това той започна да произвежда ежедневно конни батарейн учения и действия при орждията за подтягане на конетѣ и по готовка на хората. Рано сутринъта на 3. октомврий, по з повѣдь на началника на 5-а пех. Дунавска дивизия, 1-в взводъ отъ 3-а скорострелна батарея, подъ командата н батарейния командиръ поручикъ Разсукановъ, въ състав 1 офицеръ, 76 долни чинове, 2 орждия, 6 ракли и 3 обозн кола, замина за селото Умуръ-Факия въ разпореждане Конната дивизия.

Времето отъ 1. до 5. октомврий премина въ подготов на хората за стрелба и втягане на конетѣ при едно сравн телно хубаво време на бивакъ при с. Ени-махале. Войницит събрани на групички около бивачнитѣ огньове, често ра мѣняха мисли по предстоящата война и изказваха безсп койство, загдето още не се обявява. Тѣ горѣха отъ желани да си отмѫстятъ на петвѣковния тиранинъ и силно ги и мѫчваше мисъльта. че това може да се размине. Това съ нение и безспокойство се предизвикваше отъ слуховет пръснати между народа и достигащи до тѣхъ, че е възмож великитѣ сили да се намѣсятъ и не позволятъ войната. Пъ ната мобилизация, обаче, на българската армия и нейно

съсрѣдоточение на границата, идваха да разсѣятъ всички тия съмнения. Окуражени отъ тази мисъль, войницитѣ въ весело настроение отправяха остроумни шеги по адресъ на турцитѣ и не губѣха надежда, че всѣки день може да донесе овявяването на войната.

4. Обявяване на войната

Деньтъ 5. октомврий, въ който бѣ обявена война на Турция, ще остане памятенъ въ историята на българския народъ. На този день нашиятъ малъкъ и храбъръ народъ намѣри сили и куражъ въ себе си да се хвърли въ открита и неравна борба съ вѣковната турска империя. Вестьта за обявяването на войната се пръсна съ голѣма бързина по всичкитѣ краища на България. Тя намѣри одобрението на цѣлия български народъ и се посрещна отъ него съ небивалъ ентусиазъмъ и въодушевление. Въ този тържественъ и сѫдбоносенъ актъ народътъ ни виждаше първата крачка за разплата съ петвѣковния ни врагъ и надеждата за освобождението на поробенитѣ ни братя, находящи се отвъдъ Рила и Родопитѣ.

Обявяването на войната бѣше ознаменувано съ особено тържество въ гр. Стара-Загора — седалището на нашата Главна квартира. Още отъ ранни зори многохиленъ народъ бѣше задръстилъ улицитѣ и площата около черковата „Св. Богородица“, гдето бѣше опредѣлено да се отслужи молебенъ, въ присѫтствието на Царя, по случай обявяването на войната.

Точно въ 8 часа пр. пладне **Негово Величество** пристигна съ свитата си, живо акламиранъ отъ народа и войската. При входнитѣ врата на църквата, **Негово Величество** бѣше посрещнатъ отъ цѣлото мѣстно духовенство, начело съ Старозагорския митрополитъ Методи Кусевичъ. Следъ влизането на Царя въ църквата, веднага започна отслужването на тържественъ молебенъ, на който присѫтствуваха свитата му, чуждитѣ дипломати и военни аташета, мѣстнитѣ граждански и военни власти, и много народъ отъ града.

Стариятъ митрополитъ Методи Кусевичъ, следъ прочитане евангелието отъ Царскитѣ двери, произнесе следната назидателна речь:

„Ваше Величество, едно време раздѣлението на Балка
скитѣ държави доведе турцитѣ на Балканския полустров
даде имъ възможность да царуватъ 500 години и да държат
въ робство народитѣ отъ тия държави, които тогава бѣх
образувани, когато турцитѣ бѣха въ полуварварско състоя
ние. Сега пъкъ днешниятъ съюзъ на сжщитѣ държави щ
прогони турцитѣ и ще блѣсне зарята на свободата и кул
турата. Отъ Бога, Ваше Величество, сте били предопредѣ
лени да се извърши този съюзъ чрезъ Ваше Величеств
Този съюзъ, това чудо, показа, че начинанието на Ваш
Величество е Богоугодно. Всемогжщиятъ Богъ да благослов
подвига на Ваше Величество за благото на поробенитѣ
потъпкани християнски народи и за тържеството на кръст
надъ полумесеца! Всемилостивиятъ Богъ да ни сподоби д
посрешнемъ Ваше Величество победитель съ възгласа: Бла
гословенъ гредий во име Господне Царь Освободитель и Ба
кански императоръ"!

Тази речь бѣше изслушана съ особено внимание от
Царя и останалитѣ присжтствуващи и направи силно впе
чатление на всички, а особено на чужденцитѣ. Следъ свър
шването й, **Негово Величество,** отъ владишкия тронъ, с
единъ ясенъ, високъ и войнственъ гласъ прочете следни
манифестъ за обявяването на войната

5. Манифестъ къмъ българския народъ

Българи,

Въ продължение на 25-годишното Ми царуване, Аз
съмъ дирилъ винаги въ мирна културна работа напредък
щастието и славата на България. И въ тази посока Аз
желаехъ да върви постоянно българскиятъ народъ. Провид
нието, обаче, е сждило инакъ. Настана моментътъ, кога
българското пламе е повикано да напустне благодатьта
мира и да прибѣгне къмъ оржжието за постигане на еди
велика задача.

Отвъдъ Рила и Родопитѣ наши братя по кръвь и
вѣра не бѣха честити до днесъ, тридесеть и петь годи
следъ нашето освобождение, да се сдобиятъ съ сносенъ ч
вѣшки животъ. Всички усилия, направени за достигането

тази цель, както отъ великитѣ сили, така и отъ българското правителство, не създадоха условия, при които тия християни да се радватъ на човѣшки права и свободи. Сълзитѣ на балканския робъ, воплитѣ на милионното християнско население не можаха да не покъртиятъ нашитѣ сърдца, сърдцата на тѣхнитѣ еднородци и едновѣрци, които дължимъ свободата си и миренъ животъ на една велика християнска освободителка.

И българскиятъ народъ си спомни пророческото слово на Царя Освободителя: „Святото дѣло трѣбва да се доведе до край". Нашето миролюбие се изчерпа. За да помогнемъ на угнетеното християнско население въ Турция, никакво друго срѣдство не ни остава, освенъ да се обърнемъ къмъ оржжието. Само съ това срѣдство ние виждаме, че ще можемъ да му спечелимъ закрила на живота и имота. Анархията въ турско заплаши и нашия държавенъ животъ. Следъ кланетата въ Щипъ и Кочани, намѣсто да се даде на страдалцитѣ правда и удовлетворение, каквито ние искаме, турското правителство заповѣда мобилизация на своитѣ въоржжени сили. Така се извика на тежко изпитание нашето дълго търпение. Хуманнитѣ християнски чувства, свещенниятъ дългъ да се помага на братя, когато ги застрашава изтрѣбление, честьта и достойнството на България Ми наложиха повелителния дъглъ да повикамъ подъ знамената приготвенитѣ за отбрана на отечесвото синове.

Нашето дѣло е право, велико и свято. Съ смирено упование въ закрилата и помощьта на всевишния, възвестявамъ на българския народъ, че войната за човѣшки права на християнитѣ въ Турция е обявена. Повелявамъ на храбрата българска войска да навлѣзе въ турскитѣ предѣли!

Редомъ и заедно съ насъ ще воюватъ противъ общия неприятель за сжщата цель войскитѣ на сдруженитѣ съ България балкански държави: Сърбия, Гърция и Черна-гора. И въ тая борба на кръста противъ полумесеца, на свободата срещу тиранията, ние ще имаме симпатиитѣ на всички ония, които обичатъ правдата и напредъка. Силенъ съ тия симпатии, нека юначниятъ български войникъ си спомня геройскитѣ дѣла на своитѣ бащи и дѣди, и доблестьта на своитѣ учители — руси освободители, и нека лети отъ победа къмъ победа.

Напредъ! Богъ да е съ насъ!

Издаденъ въ ст. София на 5. октомврий, 1912 год.

На първообразното съ собствената на Негово Величес
Царя ржка написано:

„Фердинандъ“

Манифестътъ бѣше изслушанъ съ внимание и тайнств
тишина. Той възбуди въ всички присжтствуващи едно
риозно настроение и общо радостно чувство, придруж
съ едно доста голѣмо вълнение. Когато Негово Величес
Царя напусна църквата посрѣдъ възторженитѣ аклама
на околния народъ, манифестътъ въ хиляди екземпляри
пръсна между народа, посрещнатъ съ едно тържествен
гръмогласно „ура“. Сжщиятъ манифестъ, напечатанъ
голѣмъ форматъ, още отъ ранни зори на 5. октомврий бѣ
пръснатъ и разлепенъ по всичкитѣ градове, села и паланки
Царството, гдето предизвика ентусиазъмъ и възторгъ въ цѣ
българскіи народъ.

По случай обявяването на войната, **Негово Величес**
издаде следната знаменателна заповѣдь къмъ армията:

ВИСОЧАЙША ЗАПОВѢДЬ
по
ДЕЙСТУВУВАЩАТА АРМИЯ
№ 115
гр. Стара-Загора, 5. октомврий 1912 г.

Офицери, подофицери и войници,

Нечуванитѣ страдания на нашитѣ сънародници въ съ
ната отоманска империя, които отдавна терзаеха сърдц
ни, предизвикаха справедливо негодувание на нашия нар
Следъ като се изчерпаха всичкитѣ мирни срѣдства, за д
подобри доколкото е възможно животътъ на тѣзи мжчен
наши братя по кръвь и вѣра, Ние, вѣрни изразители на
роднитѣ тежнения, не можахме да останемъ безчувстве
къмъ воплитѣ имъ и, подпомогнати отъ нашия възлюб
народъ, заповѣдвзме на нашата храбра армия да прем
границата и да встжпи въ борба съ вѣковния врагъ.

Офицери, подофицери и войници! Нашето дѣло е свято
и човѣколюбиво. Въ тѣзи сждбоносни минути за нашето
възлюбено отечество, Ние сме увѣрени, че всичкитѣ чинове
отъ армията ще се проникнатъ отъ важността на тѣхната
задача и ще оправдаятъ надеждитѣ, които народътъ въз-
лага на тѣхъ. Офицери, подофицери и войници! Напредъ
съ помощьта на кръста и оржжието.

Нека Богъ на правдата да подкрепи дѣсницата ни.

На първообразното съ собствената на **Негово Вели-
чество Царя** ржка написано:

„Фердинандъ“

Горната заповѣдь за обявяването на войната завари
цѣлия 1-и скорострелень артилерийски полкъ на бивака въ
селото Ени-Махле, а 1-и нескорострелень артилерийски полкъ
съ 1-во нескорострелно отдѣление — въ с. Дерменкьой, а
2-о отдѣление и щаба на полка — въ гр. Ески-Джумая. Тя
се посрещна отъ всички офицери и войници съ голѣмъ въз-
торгъ и въодушевление, дойде да сгрѣе и възпламени още
повече тѣхнитѣ сърдца и да ги накара да се почувствуватъ
горди съ великата задача, която имъ възлагаше Върховниятъ
вождъ и отечеството. Не оставаше вече мѣсто за никакви
колебания и съмнения войната бѣше фактъ свършенъ. Сега
се предоставяше вече случай на всички да примѣрятъ силитѣ
си и дадатъ заслуженъ урокъ на вѣковния врагъ.

Веднага съ обявяването на войната началникътъ на 5-а
пех. Дунавска дивизия получи заповѣдь отъ командуващия
III армия за настжпление на дивизията къмъ границата. Отъ
своя страна той издаде заповѣдь за предстоящия походъ,
която командиратъ на 1-ви скорострелень артилерийски
полкъ получи рано сутринѣта на 5. октомврий. Съ тази за-
повѣдь полкътъ се разпредѣли така: 1-о скорострелно от-
дѣление се придаде къмъ дѣсната колона — 1-а бригада,
2-о скорострелно отдѣление — къмъ 2-а, а 3-о с. с. отдѣление
— къмъ 3-а бригади, съставляващи и дветѣ лѣзата колона на
дивизията. Отдѣленията получиха заповѣдь и набързо поч-
наха да се приготвятъ за присъединението си къмъ бриga-
дитѣ. Въ 10 часа пр. пладне тръгнаха отъ бивака при селото
Ени-махле и къмъ обѣдъ влѣзоха въ състава на бригадитѣ.
На този день 1-а бригада достигна съ авангарда си с. Сли-

воводо, а съ главнитѣ си сили — с. Юмрукъ-кьой, въ кое
се разположи за нощуване и 1-вото скорострелно отдѣлени
2-а бригада достигна съ авангарда си с. Тагаркьой, а с
главнитѣ си сили, въ които се движеха 2-о и 3-о с. с. отд
ления — въ Беюкъ-Бунаръ, гдето останаха да нощуват
Походътъ дотукъ не бѣше труденъ. Войницитѣ получи
сутриньта и за вечеря топла храна, а на обѣдъ — порция ме
конетѣ сѫщо така се храниха редовно.

На следния день отдѣленията отъ 1-ви скорострелен
артилерийски полкъ въ състава на сѫщитѣ бригади пр
дължиха пѫтя си и нощуваха: 1-о скорострелно артилерийс
отдѣление на бивакъ при с. Казѫклисе, 2-о с.с. артилерийско о
дѣление—въ с. Долно-Алмали, а 3-о скорострелно артилерийс
отдѣление — въ с. Умуръ-Факѫ. Походътъ бѣше труденъ
причина на много лошитѣ и стръмни пѫтища. Съ наближ
ването на границата, започнаха да се чуватъ откъмъ юг
западна посока топовни гърмежи, които ободряваха войн
цитѣ и предизвикваха тѣхния възторгъ, който тѣ изразява
чрезъ мощното си продължително „ура“. На днешния ден
въ Умуръ Факѫ пристигна 1-о нескорострелно отдѣлени
отъ 1-и нескорострелен артилерийски полкъ, което се пр
съедини къмъ частитѣ на 3-а пех. бригада.

Деньтъ 7-й октомврий бѣше дъждовенъ. Времето з
почна да се разваля. Влагата и студътъ, особено нощ
време започнаха да се чувствуватъ по тия балкански мѣст
Тоя день бѣше опредѣленъ за почивка, която се изпо
зува само отъ 2-о скорострелно артилерийско отдѣлени
понеже 2-а бригада, въ състава на която влизаше, бѣш
достигнала още предния день вечерьта опредѣленитѣ й
заповѣдьта по дивизията мѣста. Другитѣ колони — а 1-и 3
бригади, трѣбваше на тоя день да продължатъ движениет
за да достигнатъ до опредѣленитѣ имъ пунктове.

1-о скорострелно артилерийско отдѣление, заедно с
2-и пех. Искърски полкъ и щаба на 1-а пех. бригада, въ 7
пр. пладне тръгнаха отъ с. Казѫклисе, къмъ 10 ч. пр. п
достигнаха границата и се установиха на бивакъ при 5-и пе
Дунавски полкъ, на 4 клм. северно отъ с. Пейчу-махле. Походъ
бѣше доста труденъ по причина на дъжда и лошия и ра
калянъ пѫть. На много мѣста стана нужда конетѣ да се подп
магатъ отъ прислужницитѣ, за да изтеглятъ орждията отъ калъ

Понеже почвата бѣше много мокра и нѣмаше слама за постилане, войницитѣ не си направиха палатки. Тѣ накладоха голѣми огньове и прекараха нощьта около тѣхъ, подслонени подъ шумата и наметнати съ платнища. 1-а батарея въ състава на авангарда, прекара нощьта на бивакъ при с. Пейчу-махле.

На 7. октомврий въ 8 ч. пр. пл., 3-о скорострелно артилерийско отдѣление въ състава на 3-а пех. бригада тръгна на пѫть за Пейчу-махле. Къмъ 3 ч. сл. пл. колоната на бригадата достигна съ преднитѣ си части до границата и остана да нощува, както бѣше въ походенъ редъ въ страни отъ пѫтя. 3-о с. с. артилерийско отдѣление се разположи на бивакъ въ гората при върха „Кара Иокуму“, гдето и нощува. Хората, измокрени до коститѣ отъ ситния и напоителенъ дъждъ, който валѣ презъ цѣлия день, накладоха борзо голѣми огньове, около които прекараха нощьта, за да се подсушатъ. Походътъ бѣше много труденъ по причина на развалення и разкалянъ пѫть. Слабитѣ артилерийски коне съ мѫка влачеха орждията и ставаше често нужда да се подпомагатъ отъ пехотата за изкарването имъ отъ кальта и стръмнинитѣ, обстоятелство, което забавяше движението и то бѣше причина за голѣмото разтягане на колоната.

Лошото и студено време и близостьта на границата, въпрѣки умората, държеха по-голѣмата часть отъ хората будни, на щрекъ, край бивачнитѣ огньове почти презъ цѣлата нощь. Отъ висотитѣ на тия балкански мѣста ясно се виждаха въ нощната тъмнина далечъ на югъ високитѣ огнени стълбове на горящитѣ села. Граничното неприятелско население предъ страха отъ българитѣ, напущайки въ паническо бѣгство своитѣ огнища, унищожаваше всичко задъ себе си, за да не остане на гяуритѣ. Гледката на голѣмитѣ пожари, които освѣтяваха широко околната мѣстность, бѣше много внушителна и правѣше силно впечатление въ мрачната нощь на войнишката душа. Тя напомняше ужаситѣ и опустошенията на войната, която сега започваше.

Влажното и студено утро на 8. октомврий завари артилерийскитѣ отдѣления отъ 1-и скростреленъ арилерийски полкъ на бивацитѣ, на които тѣ замръкнаха заедно съ бригадитѣ си миналия день. Споредъ заповѣдьта по 5-а пех. Дунавска дивизия, бригадитѣ трѣбваше тоя день да

продължатъ марша си. 1-а бригада, заедно съ 1-о скоростре артилерийско отдѣление, отъ което 2-а батарея бѣше състава на авангарда, тръгна съ главнитѣ си сили отъ ницата въ 8 ч. пр. пладне и презъ селата Пейчу-махле Карамза въ 4 ч. сл. пл. пристигна и се установи на бива съ главнитѣ сили задъ височината, находяща се на 4 клм. точно отъ с. Коджа-тарла, а съ авангарда — на самата вис

2-а бригада, съ която бѣше и 2-о с. с. артилерий отдѣление, тръгна съ главнитѣ сили (18-и и 20-и пех. п кове) отъ бивака при Долно Алмали въ 7 и пол. ч. пр. за с. Горно Алмали. Когато наближи това село, 2-о скс стрелно артилерийско отдѣление се отдѣли отъ колонат замина да се присъедини къмъ 3-а пех. бригада по пя Кайбиляръ—Малкочъ—Девлетъ Агачъ. Късно вечерьта т отдѣление пристигна въ с. Чешмекьой и се спрѣ да нощ на бивакъ източно отъ селото, въ свръзка съ 3-а пех. бриг

3-а пех. бригада тръгна отъ границата въ 9 ч. пр. по пѫтя Малкочъ—Канара—Малко Коджа-тарла—Кара 3-о с. с. артилерийско отдѣление отъ 1-ви с. с. артилерий полкъ и 1-о нескорострелно отдѣление отъ 1-и нескс стреленъ полкъ следваха въ главнитѣ сили задъ 46-и и 4 пех. полкове. Въ авангарда (две дружини отъ 46-и пол следваше 7-а скорострелна батарея. Следъ една задръ около 1 часъ, предизвикана отъ изтеглянето на 1-а бриг точно въ 12 ч. по обѣдъ бригадата съ придружаващит артилерийски отдѣления премина границата. Особено чувс на вълнение се четѣше по лицата на всички войници, ког тѣ за първи пѫть стѫпаха на неприятелска земя. Навли нето въ турска земя вдъхна вѣра и куражъ на всички благопучния край на започващата се война. Въ 9 ч. вечер пехотнитѣ части отъ бригадата, заедно съ артилерийск отдѣления, се установиха на бивакъ при източния край с. Карамза. Движението бѣше бавно и трудно. Кон едвамъ влачеха орѫдията по лошия и разкалянъ пѫть, ко стана причина да се разтегне колоната и нѣкои части, с бено обозитѣ, да пристигнатъ на бивака едва на след день сутриньта. Поради закъсняването на обозитѣ, хор не можаха да получатъ топла храна. Тѣ се задоволиха самс сухия хлѣбъ, който носѣха съ себе си. Конетѣ можаха да се хранятъ добре, понеже се намѣри доста слама и сѣно въ селс

6. Боя при Ереклеръ

(9. и 10. октомврий)

На 9. октомврий бригадитѣ, споредъ заповѣдьта на началника на 5-а пех. Дунавска дивизия, трѣбваше да настѫпятъ: 1-а бригада по пѫтя Ереклеръ — кръстопѫтя на югъ отъ селото Алмачикъ, като достигне и заеме височитѣ североизточно отъ надписа р. Керизлии, 3-а бригада да се съсрѣдоточи при с. Ереклеръ и остане въ маневрени войски на дивизията, а 2-а бригада да настѫпи отъ Алмачикъ за Каджькьой, да охранява лѣвия флангъ на III армия откъмъ Търново и Скопо, и да се държи на една височина съ 1-а бригада.

Въ изпълнение на тази заповѣдь 1-а бригада тръгна по опредѣления й пѫть, като имаше въ авангардъ: 1 взводъ конница, 2 дружини отъ 2-и пех. Искърски полкъ и 2-а скорострелна батарея; въ главни сили бѣха останалитѣ две дружини отъ 2-и пех. полкъ, а 1-а скорострелна батарея и взвода отъ 3-а скорострелна батарея и цѣлия 5-и пех. Дунавски полкъ.

Когато челниятъ отрядъ бѣше излѣзълъ на около 2 клм. отъ с. Ереклеръ, той бѣше посрещнатъ съ пушеченъ огънь отъ срещуположния гребенъ, находящъ се югозападно отъ Ереклерскитѣ лозя. Въ скоро време се развърнаха въ боенъ редъ най-напредъ челниятъ отрядъ, следъ него предниятъ, а следъ това и цѣлиятъ авангардъ. Командирътъ на авангардната 2-а скорострелна батарея, капитанъ Мавродийски, който се движеше въ главнитѣ сили на авангарда, следъ първитѣ изстрели на противника и на нашия челенъ отрядъ, излѣзна напредъ при кръстопѫтя, югоизточно отъ с. Ереклеръ, и разположи батареята си на маскирана позиция задъ самия гребенъ. Понеже неприятелската артилерия не бѣше се още обадила, 2-а скорострелна батарея откри първоначално огънь по неприятелската верига и съ нѣколко батарейни реда я принуди да отстѫпи въ безпорядъкъ. Съ още три реда батареята успѣ да пръсне и неприятелскитѣ вериги, заели позиция по-вдѣсно по гребена. Въ скоро време, 2-а скорострелна батарея успѣ съ нѣколко урагана, дадени на три различни мѣрници, да принуди и открилата

се съ огъня си неприятелска батарея да замлъкне и да стжпи. Батареята изстреля всичко 69 шрапнела.

1-а скорострелна батарея, съ придадения къмъ взводъ отъ 3-а с. с. батарея, излѣзе отъ главнитѣ сили бригадата и зае позиция въ лѣво отъ авангардната бата задъ сжщия гребенъ, но въ този моментъ противник бързо напустна позицията, която веднага бѣ заета отъ шитѣ пехотни части. Веднага следъ това цѣлото отдѣле на майоръ Чобановъ излѣзе напредъ и зае закрита пози задъ гребена на напусната отъ неприятеля позиция, но ог не откри, понеже противникътъ, пръснатъ на групи, се губи изъ доловетѣ. Въ този кратъкъ бой отъ 2-а скоростре батарея бѣше раненъ **подпоручикъ Харалампиевъ,** 1 нониръ и 1 конь. Отдѣлението остана на позицията, гд прекара цѣлата нощь. Презъ тоя день парковата бата пристигна и нощува при с. Ереклеръ.

3-а бригада въ този день получи заповѣдьта за стжплението доста късно. Къмъ 11 ч. пр. пл., когато тя приготовляваше да тръгне, бързо се разпространи слуха изненада отъ турска кавалерия. За моментъ настана пани при която пехотнитѣ части бързо надѣнаха раницит нѣкои отъ тѣхъ почнаха и да стрелятъ. Батареитѣ отъ и 3-о скорострелни отдѣления веднага заеха позиция севе отъ с. Чешмекьой и с. Карамза, а впоследствие, по запов промѣниха позицията по-назадъ, безъ да стрелятъ. Само нескорострелно отдѣление отъ 1-и нескорострелъ по даде три изстрела къмъ западъ, по разбѣгалитѣ се к смѣтнати за неприятелска кавалерия. Съ голѣми усилия началницитѣ едва успѣ да се прекрати стрелбата, отъ кс бѣха ранени нѣколко войника и коне. Къмъ обѣдъ част отъ бригадата се приведоха въ редъ и тръгнаха въ похс 8-а скорострелна батарея бѣше въ състава на авангард останалитѣ батареи отъ 2-о и 3-о скорострелни отдѣле както и отдѣлението отъ 1-и нескорострелъ артилерий полкъ следваха въ състава на главнитѣ сили на бригад Късно вечерьта бригадата стигна въ с. Ереклеръ, кот боятъ се бѣше вече свършилъ. Батареитѣ отъ 3-о скс стрелно артилерийско отдѣление и отъ 1-о на 1-и неск стрелъ артилерийски полкъ се разположиха за нощув западно отъ селото, при пълна бойна готовность, безъ

правятъ бивакъ, а поставиха само конетѣ на коновръзъ. 2-о скорострелно артилерийско отдѣление, по заповѣдь, се разположи на бивакъ на гребена, западно отъ с. Ереклеръ, като за охрана му бѣше придадена една рота отъ 35-и пех. Врачански полкъ.

2-а бригада, къмъ която тоя день нѣмаше придадена артилерия, както отъ 1-и скорострелъ артилерийски полкъ, така и отъ 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ, настжпи отъ селото Алмачикъ по обѣдъ и къмъ 3 ч. сл. пл., като наближи с. Каджкьой, по заповѣдъ на началника на дивизията, тръгна къмъ 1-а бригада, която водѣше бой при с. Ереклеръ. Много пресѣчената и гориста мѣстность, обаче, забави движението и, вследствие на което тя закъсне и по причина на настжпилата вече тъмнина остана да нощува при селото, западно отъ Каджкьой.

На 10. октомврий 1-о скорострелно артилерийско отдѣление отъ 1-и скорострелъ артилерийски полкъ осъмна на позицията си, югоизточно отъ с. Ереклеръ, задъ бойния редъ на 1-а пех. бригада. Останалитѣ две отдѣления (2-о и 3-о) отъ сжщия полкъ и 1-о отдѣление отъ 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ, останаха на бивака си при 3-а пех. бригада — западно отъ с. Ереклеръ.

Понеже 2-о нескорострелно отдѣление отъ 1-и нескорострелъ иртилерийски полкъ закъснѣ съ присъединяването си къмъ полка, то по заповѣдь отъ щаба на армията стана следната промѣна: 2-о нескорострелно отдѣление влѣзна въ състава на 3-и нескорострелъ артилерийски полкъ, като запази нумерацията си, а 1-о отдѣление отъ последния полкъ влѣзна на негово мѣсто въ състава на 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ и отъ това число действуваше съ този полкъ, като се преименува въ 2-о отдѣление, а батареитѣ му — 1-а, 2-а и 3-а на 4-а, 5-а и 6-а батареи. Времето въ тоя день бѣше влажно и студено. Още отъ сутриньта бѣше паднала мъгла и валѣше ситенъ дъждъ, който продължи презъ цѣлия день.

Когато се разсъмна добре, отъ началника на 5-а пех. Дунавска дивизия се получи заповѣдь, споредъ която 1-а и 2-а пех. бригади трѣбваше да настжпятъ и да завладѣятъ неприятелската позиция (Каракая), находяща се югоизточно отъ р. Сърсуватъ. На 1-а пех. бригада се опредѣляше за на-

стжпление участъка, западно отъ пжтеката, която води от селото Каджкьой за с. Каракочъ, а на 2-а пех. бригада – този, находящъ се източно отъ сжщата пжтека. На 3-а пех бригада се заповѣдваше да се съсрѣдоточи при селото Ка джкьой, като следва задъ бойния редъ на 1-а и 2-а пехотн бригади. 2-о скорострелно артилерийско отдѣление за днеш ния день се придаваше къмъ 1-а пех. бригада, вследстви на което то напусна въ 6 ч. пр. пл. бивака си при с. Ерек леръ и замина да се присъедини къмъ горепоменатата бригада

Когато се разсъмна, 1-о скорострелно артилерийско от дѣление откри огънь по една неприятелска колона, съ дъл бочина около 1 и пол. клм., която се движеше на север по пжтя Каракочъ—Коево. Следъ нѣколко сполучливи ура гани, колоната бѣше пръсната и принудена да се закри задъ гребена на височината. Къмъ 8 ч. пр. пл. на позицият на 1-о скорострелно артилерийско отдѣление пристигна 2-о скорострелно отдѣление, което разположи 4-а и 5-а ба тареи на позиция въ лѣво отъ 2-а скорострелна батарея – западно отъ пресичането на р. Сурсуватъ съ пжтя Ерекле — Каджкьой, а 6-а скорострелна батарея зае окончателн позиция южно отъ гореказания пжть.

Въ 9 часа пр. пл., подъ прикритието на огъня на пе тѣхъ батареи, 1-а пех. бригада настжпи по дветѣ страни н пжтя Ереклѐръ—Каракочъ къмъ неприятелската позиция, на ходяща се югоизточно отъ лѣвия брѣгъ на р. Сърсуват 5-и пех. Дунавски полкъ настжпваше въ дѣсно, а и 2-и пе Искърски полкъ — въ лѣво отъ този пжть. Турската арти лерия, щомъ забеляза настжплението на пехотнитѣ части откри огънь по тѣхъ, но скоро бѣше принудена отъ нашит батарея да замлъкне. Много по-късно следъ това се забел заха блѣсъцитѣ на неприятелската артилерия, която бѣш заела позиция задъ скалистата висота, източно отъ пжт Каджкьой—Ахмача. По нея въ началото откриха огънь 1- 2-а, 4-а и 5-а скорострелни батареи, а въ последствие и 6- скорострелна батарея, която бѣше настжпила отъ оконча телната си позиция и заела бойна такава на 500 метра юг източно отъ нея. Съсрѣдоточениятъ и сполучливъ огънь н нашитѣ петь батареи скоро даде своитѣ резултати. Непри ятелската артилерия бѣше заставена да замлъкне, обст ятелство, което позволи на 2-и пех. Искърски полкъ спокойн

да започне да се спуска по склоноветѣ къмъ рѣката Сър суватъ. По-нататъшното наблюдение на горепоменатата не приятелска артилерия бѣше възложено на 1-а с. с. батарея, която продължаваше да я обстрелва съ ураганенъ огънь, щомъ започваше да се обажда. Останалитѣ батареи на 1-о и 2-о скорострелни отдѣления продължаваха да стрелятъ по неприятелскитѣ вериги, съ цель да улеснятъ по-нататъшното настжпление на нашата пехота.

Къмъ 11. часа пр. пл. турцитѣ забелязаха настжплението на 5-и пех. Дунавски полкъ, който значително бѣше изостаналъ назадъ. Тѣ откриха огънь по подръжкитѣ на този полкъ отъ гаубичната си артилерия. По нея веднага откри огънь 2-а скорострелна батарея, но скоро тя се принуди да го прекрати, понеже разстоянието бѣше повече отъ 6 километра. Следъ това тази батарея пренесе огъня си по неприятелскитѣ полски батареи, които силно обстрелваха веригитѣ на 5-и пех. полкъ. Шрапнелниятъ огънь на турскитѣ батареи бѣше недействителенъ — съ високи пръскания, което още повече окуражи веригитѣ бързо да се движатъ къмъ долината на р. Сърсуватъ, гдето тѣ се спрѣха да си поотдъхнатъ и устроятъ.

Съ голѣми трудности двата пехотни полка се изкачиха по скалистия и обрасълъ съ бодливъ храсталакъ склонъ на неприятелската позиция, но тука бѣха принудени да спратъ, понеже бѣха посрещнати отъ турцитѣ съ силенъ пехотенъ, картеченъ и артилерийски огънь. За подкрепа на пехотнитѣ части, по заповѣдь на командира на 1-о скорострелно отдѣление, майоръ Чобановъ, 6-а скорострелна батарея се сне отъ позицията си и подъ шрапнелния неприятелски огънь, безъ загуби, излѣзе напредъ и вдѣсно на 1 и пол. клм. отъ последната си позиция, зае нова такава и откри огънь по турскитѣ части, които настжпваха по дѣсния флангъ на 2-и пех. полкъ, като ги застави да се пръснатъ. Следъ това промѣниха позициитѣ 4-а и 5-а батареи, като заеха нови такива близо до 6-а скорострелна батарея и съ огъня си принудиха противника да отстжпи отъ предлежащия гребенъ.

Командуващиятъ армията, **генералъ Радко Димитриевъ**, отъ гребена между с. Ереклѐръ и р. Сърсуватъ, подъ шрапнелния огънь, самъ наблюдаваше хода на сражението и ободряваше ротитѣ, които минаваха наблизо край

него. Когато той получи донесение, че турцитѣ удължават дѣсния си флангъ, съ цель да обхванатъ лѣвия такъвъ н 5-а пех. дивизия и се убеди въ невъзможностьта на 2-а бр гада да пристигне на време на опредѣления й фронтъ з действие, той даде заповѣдь на цѣлата 3-а пех. бригад която бѣше въ маневрени войски, да настжпи и да влѣз въ първата линия.

3-а пех. бригада получи заповѣдьта на командуващи армията — да подкрепи 1-а бригада — къмъ 12 ч. по обѣд когато бѣше достигнала до с. Каджькьой. Въ състава й вл заше 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ. 3-о скор стрелно отдѣление, което сжщо така бѣше придадено към бригадата, рано сутриньта на 10. октомврий се отдѣли с една рота отъ 46-и пех. полкъ и замина за 2-а пех. бригад къмъ която се придаваше.

Следъ като получи заповѣдьта, 3-а пех. бригада се ра върна въ боенъ редъ и настжпи срещу дѣсния турски фланг 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ, по заповѣдь н бригадния командиръ, се насочи да заеме позиция зад срѣдата на 44-и и 46-и полкове. Скоро полкътъ зае позици и съ енергичния си огънь по неприятелскитѣ части знач телно улесни напредването на бригадата.

Къмъ 2 часа сл. пл. боятъ бѣше въ разгара си. Е него, по заповѣдь на командващия армията, бѣха се нам сили, въ подкрепа на 5-а дивизия: 35-и полкъ отъ 6-а д визия и 7-и полкъ отъ 4-а дивизия. Къмъ това време 1-о ск рострелно артилерийско отдѣление премина на нова позиц при 2-о скорострелно отдѣление. Отъ тази позиция батареи откриха огънь по неприятелскитѣ позиции, къмъ които насочваша 1-а пех. бригада. Отъ тѣхния сполучливъ огъ турцитѣ скоро се разколебаха и започнаха да отстжпва по цѣлия фронтъ. Пехотнитѣ части, при проливенъ дъжд съ общъ викъ „ура“, настжпиха безспирно за преследва на противника, като не му даваха възможность да зае нова позиция. 1-о и 2-о скорострелни отдѣления откриха пр гресивенъ огънь по отстжпващия неприятель и го принуди въ паническо бѣгство да дири спасение въ Лозенградски укрепления.

Къмъ 3 и пол. часа сл. пл. нашитѣ пехотни части бѣ вече достигнали неприятелската позиция и се насочваха към

срещуположнитѣ височини, които съставляваха втората имъ цель и които сжщо така бѣха напуснати отъ противника. 1-о и 2-о скорострелни отдѣления не останаха назадъ въ преследването на врага. Обаче, при преминаването на р. Сърсуватъ, тѣ срещнаха голѣми затруднения и закъснѣха съ заемането на нова позиция. 1-о нескорострелно артилерийско отдѣление премина на време р. Сърсуватъ и успѣ да заеме изоставената турска позиция, отгдето съ огъня си преследваха турцитѣ до предѣлния мѣрникъ.

Къмъ 5 часа сл. пл. цѣлиятъ 1-и нескорострелъ полкъ зае позиция на височинитѣ, западно отъ 215, находящи се въ участъка между пжтищата: Алмачикъ—Каракочъ и Коево —Каракочъ. Отъ тази позиция 1-о нескорострелно артилерийско отдѣление откри огънь по укреплението Ташъ-табия, отгдето турската артилерия обстрелваше нашитѣ пехотни части. 1-и скорострелъ полкъ (1-о и 2-о отдѣления) пристигна чакъ къмъ 10 часа вечерьта и се разположи на позиция въ дѣсно отъ 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ. Двата артилерийски полка прекараха нощьта на бойна позиция, необезпокоявани отъ турцитѣ. Хората се задоволиха за вечеря само съ хлѣба, който носѣха съ себе си. На конетѣ се даде само ечемикъ, а напояването имъ остана за следния день.

3-о скорострелно отдѣление на 10. октомврий достигна и влѣзе въ състава на 2-а пех. бригада, но не взе участие въ боя, понеже тази бригада, по причина на лошия пжть и проливния дъждъ пристигна на височината 215 едва къмъ 10 часа вечерьта, когато боятъ бѣше свършенъ. Парковата батарея занощува на пжтя Ерекларъ—Каракочъ.

Въ боятъ на 10. октомврий полковетѣ нѣмаха загуби. Изстреляни бѣха отъ скорострелния полкъ 430, а отъ нескорострелния полкъ — около 300 шрапнели.

7. Заемането на Лозенградъ

На 11. октомврий рано сутриньта батареитѣ отъ 1-о и 2-о отдѣления на 1-и скорострелъ артилерийски полкъ и тия на 1-и нескорострелъ полкъ се бѣха приготвили за стрелба по укрепленията на Лозенградската крепость. Понеже до 9 часа сутриньта съ нищо не се издаваше присжтствието

на нѣкакъвъ противникъ, то, по заповѣдь на началника н
5-а дивизия, 2-а скорострелна батарея откри рекогносцир
ваченъ огънь по укреплението „Раклица“. Батареята дад
само 3 изстрела. Оказа се, че укреплението е напуснато от
неприятеля. Нашитѣ пехотни части настѫпиха къмъ Лозе
градъ, безъ да срещнатъ противникъ, който, споредъ събр
нитѣ сведения, бѣше напусналъ още презъ нощьта на 1
срещу 11. октомврий града и околностьта му.

Следъ като се спираха на нѣколко очаквателни позици
двата артилерийски полкове тръгнаха за града. Преминавайк
презъ него, заедно съ пехотнитѣ части, тѣ бѣха радостн
приветствувани отъ мѣстнитѣ жители, въ по-голѣмата с
часть стари мѫже, жени и деца, които ги обсипваха с
цвѣтя. Следъ като преминаха града, 1-о и 2-0 скорострелн
отдѣления заеха бойна позиция на 2 клм. югозападно от
Караачдере, гдето и останаха да пренощуватъ. 1-о нескор
стрелно артилерийско отдѣление нощува въ редута „Скопо
а 2-о нескорострелно артилерийско отдѣление — при юг
източния край на града. 3-о скорострелно отдѣление, в
състава на 2-а бригада, нощува при източния край на град
като изпрати 9-а с. с. батарея въ редута „Скопо“, гдет
съвмѣстно съ една дружина отъ 23-и полкъ заеха позиц
съ фронтъ на истокъ. Парковата батарея на 11. октомври
достигна до с. Каракочъ и тамъ остана да нощува.

Загуби въ този день полковетѣ нѣмаха. Хората за в
черя получиха топла храна, а конетѣ въ достатъчно кол
чество слама и ечмикъ.

Въ боевете на 9. и 10. октомврий българската III арми
подъ командата на генералъ Радко Димитриевъ, разгром
III турски корпусъ, който въ тия дни водѣше бой срещу 5
пех. Дунавска дивизия съ своята 7-а низамска дивизия пр
Ереклеръ, а съ остваленитѣ (8-а, 9-а и Афионкарахисарска
дивизия) — съ 4-а Преславска дивизия при Ески-полосъ
Петра. Резултатътъ на тия победоносни боеве на III арми
бѣше падането на Лозенградската крепость, за която рео
ганизаторътъ на турската армия, фонъ деръ Голцъ паш
бѣше казалъ, при полагането на основния й камъкъ, че
не ще може да бѫде превзета за по-малко отъ три месец
и то само отъ пруски войникъ. Въ действителность, крепость
бѣше превзета отъ българскитѣ войски само за два дни.

Тази победа като мълния се разнесе по всички краища на България, премина границитѣ й и очуди великитѣ сили, които съ напрегнато внимание следѣха войната. Тя накара да затупти отъ радость и вълнение всѣко българско сърдце. Българскиятъ народъ, който до този день съ затаенъ дъхъ и свито сърдце очакваше какво ще направятъ неговитѣ синове по Гракийскитѣ и Македонски бойни полета, сега, опиянен отъ радость, ликуваше и се гордѣеше съ храбростьта на синоветѣ си, които прославиха името му по цѣлъ свѣтъ.

Тази първа отъ голѣмо значение победа, освенъ че повдигна и безъ това високия духъ, който сѫществуваше въ армията ни, но вдъхна още по-голѣма вѣра и надежда въ благополучния край на войната и даде още по-голѣмъ устремъ на войскитѣ ни — да летятъ победоносно все по-надалечъ и по-надалечъ къмъ югъ.

Въ боевете при Лозенградъ и околноститѣ му бѣше разбита турската „Източна армия“, която отстѫпи по посока на Баба-Ески, Люле-Вургасъ и Бунаръ-Хисаръ. Отстѫплението й се извърши въ голѣмо безредие: полковетѣ и дивизиитѣ се бѣха размѣсили и предъ страха отъ българскитѣ войски голѣма часть отъ орѫжието и снаряжението бѣше захвърлено по пѫтя. Взетитѣ трофеи при Лозенградъ възлизаха на 1,000 пленници съ 10 офицери, около 40 скорострелни и 18 нескорострелни орѫдия съ раклитѣ имъ, голѣмо количество патрони, снаряди, амуниция, складове съ храни, медикаменти и множество предмети отъ войнишкото въорѫжение, снаряжение и облѣкло, въ това число и архива на комадващия „Източната армия“.

За преследването на турскитѣ части, които отстѫпиха на югъ къмъ Баба-Ески, по заповѣдь на командващия III армия, бѣха изпратени 4-а, 6-а и Конната Дивизии. 5-а пех. Дунавска дивизия остана на почивка въ Лозенградъ, до изясняване положението на противника, който бѣше отстѫпилъ по посока на Бунаръ-Хисаръ. По заповѣдь на началника на дивизията, на 12. октомврий, къмъ обѣдъ, 1-о и 2-о отделения отъ 1-и скорострелень артилерийски полкъ се разположиха на почивка въ артилерийскитѣ казарми на града, а 3-о отдѣление остана на бивака си източно отъ града. 1-и нескорострелень артилерийски полкъ изпрати 3-а не с. с. батарея при отбранителната застава на 46-и п. полкъ при с. Курукьой

(Курията), североизточно отъ Лозенградъ, а 2-а не с. с. батарея — въ отбранителната застава на 45-и полкъ при пункта „Известокивия печи", находящъ се по шосето Лозенградъ—Бунаръ-Хисаръ. Останалитѣ батареи отъ този полкъ се разположиха на бивакъ североизточно отъ Лозенградъ.

На 12. октомврий се яви командирътъ на 1-и нескорострелнъ артилерийски полкъ, подполковникъ Арабовъ, и прие командуването на полка си, който, споредъ заповѣдьта отъ армията, се състоеше отъ неговото 1-о нескорострелно отдѣление и 1-о отдѣление отъ 3-и нескорострелнъ артилерийски полкъ. Последното, съ влизането си въ състава на полка, се преименува отъ 1-о на 2-о. 2-о нескорострелно отдѣление на полка влѣзна въ състава на 3-и нескорострелнъ артилерийски полкъ, който по сетне бѣ преименуванъ на 11-и нескорострелнъ артилерийски полкъ. На сжщия този день се завърна и присъедини къмъ 1-о скорострелно отдѣление отъ 1-и скорострелнъ артилерийски полкъ 1-ия взводъ отъ 3-а с. с. батарея на поручикъ Разсукановъ, който бѣше придаденъ къмъ Конната Дивизия.

8. Действията на 1-и взводъ отъ 3-а скорострелна батарея въ състава на Конната дивизия

(3.—12. октомврий)

На 2. октомврий сл. пл., на бивака при с. Ени махалее поручикъ Разсукановъ получи заповѣдь отъ командира на 1-и скорострелнъ артилерийски полкъ да замине съ единъ отъ взводоветѣ на неговата 3-а с. с. батарея за с. Урумъ-Факия, **при 1-а дружина отъ 23-и п. Черноморски полкъ**, съ която влизаха въ състава на Конната дивизия.

Въ ранни зори на 3. октомврий, поручикъ Разсукановъ съ 1-ия взводъ отъ батареята си тръгна отъ Ени-махле за с. Урумъ-Факия. Следъ единъ дълъгъ и уморителенъ походъ около 50 клм., презъ селата Топузларъ и Сливово, къмъ 6 ч. сл. пл., взводътъ пристигна и се установи на квартири въ с. Урумъ-Факия. Взводътъ бѣ посрещнатъ съ акламации отъ войницитѣ отъ Черноморската дружина. Това тѣхно настроение бързо се предаде и на нашитѣ артилеристи. Въ весело настроение, съ шеги и закани по адресъ на турцитѣ, тѣ прекараха деньтъ 4. октомврий на почивка въ селото. Рано сутриньта на 5. октомврий командирътъ на 3-а с. с. батарея бѣше повиканъ отъ командира на Черноморската дружина, който му съобщи радостната весть за обявяването на войната. Новината бързо се разпространи между войницитѣ въ селото и тѣ изразиха радостьта си съ едно възторжено и гръмогласно „ура".

Обявяването на войната завари Конната дивизия въ района на граничнитѣ села: Яйладжикъ, Сливово и Казжклисе. Нейната задача бѣше да прикрива фронта на III армия, да разузнава и поддържа допиръ съ противника. На 5. октомврий, въ 2 часа сл. пл., Конната дивизия настжпи къмъ турската граница и сжщия день вечерьта достигна съ авангарда си с. Малкочъ въ турска територия. Главнитѣ сили на дивизията занощуваха въ с. Кайбиляръ, на българска територия. 1-и взводъ отъ 3-а с. с. батарея и находящата се въ подкрепа на конната дивизия 5-а рота **отъ 5-и п. Дунавски полкъ** тръгнаха въ 4 ч. сл. пл. отъ Урумъ-Факия за с. Казжклисе, гдето пристигна ха исе разположиха, късно вечерьта по квартири.

На 6. октомврий, въ 7·30 ч. пр. пл., артилерийскиятъ взводъ и ротата отъ Дунавския полкъ тръгнаха за с. Кайбиляръ и къмъ 10 ч. пр. пл. пристигнаха въ селото, гдето влѣзоха въ разпореждането на началника на Конната дивизия, който бѣше издалъ заповѣдь за движение на дивизията на югъ по посока на Куджатарла. Черноморската дружина замина за с. Пейчу-махале. Въ Кайбиляръ 1-и взводъ отъ 3-а батарея, заедно съ пристигналата 2-а дружина отъ 35-и п. Врачански полкъ, влѣзоха въ главнитѣ сили на Конната дивизия и продължиха движението си къмъ с. Малкочъ. Въ 3 ч. сл. пл. тѣ преминаха турската граница съ ентусиазъмъ и викъ „ура" отъ цѣлата колона. Вечерьта главнитѣ сили на дивизията останаха да нощуватъ въ с. Малкочъ, а артилерийскиятъ взводъ и дружината отъ Врачанския полкъ продължиха движението си и се спрѣха за нощуване въ с. Девлетъ-Агачъ. 5-а рота отъ 5-и Дунавски полкъ остана въ почивка въ с. Кайбиляръ, съ заповѣдь да се присъедини къмъ полка си.

Въ 8 ч. пр. пл. на 7. октомврий артилерийскиятъ взводъ и дружината отъ 35-и п. Врачански полкъ продължиха движението си до с. Карамза. Въ това село тѣ останаха на очаквателна позиция презъ цѣлия день. Вечерьта тѣ се върнаха за нощуване въ Куджатарла, гдето бѣха и главнитѣ сили на Конната дивизия. Въ това село всички части бѣха разположени на бивакъ, изложени на проливния дъждъ, който валѣ презъ цѣлия день и цѣлата нощь. Хората прекараха една мжчителна нощь, потънали въ каль и вода, безъ да иматъ възможность да се подсушатъ.

На 8. октомврий въ 8 ч. пр. пл., по заповѣдь отъ Щаба на действуващата армия, конната дивизия се премѣсти къмъ фронта на I армия и пристигна заедно съ дружината отъ Врачанския полкъ и артилерийския взводъ въ 5 и пол. часа сл. пл. въ с. Вайсалъ, а оттамъ до доверьта стигна с. Саржталишманъ. Артилерийскиятъ взводъ пристигна въ селото къмъ полунощь и се разположи на много тѣсни и неудобни квартири. Хората и конетѣ бѣха доста изморени отъ продължителния и труденъ походъ.

На 9. октомврий къмъ 4 часа пр. пл. началникътъ на Конната дивизия получи заповѣдь отъ командващия III армия, че на днешния день армията ще атакува преднитѣ позиции на Лозенградъ; заповѣдваше му се да настжпи по пжтя Татарларъ—Селиолу—Енидже и разузнава въ посокитѣ: Демиръ Ханлж, Гебилеръ, Хаскьой, Енидже и Кавакли. Въ изпълнение на тази заповѣдь, началникътъ на Конната дивизия назначи авангардъ отъ 1-и и 2-и конни полкове съ заповѣдь, да се движи по пжтя, опредѣленъ за дивизията, а за разузнаване въ гореказанитѣ посоки назначи 3 разузнавателни ескадрони и 5 самостоятелни разезди. Разунавателнитѣ ескадрони имаха заповѣдь, когато стигнатъ линията Гебилеръ—Енидже да се спратъ и чакатъ нова заповѣдь. Донесенията да се изпращатъ въ Селиолу, гдето на първо време се предполагаше да се установи Щабътъ на дивизията.

Настжплението на дивизията трѣбваше да почне въ 8 часа пр. пл., но понеже сутришната закуска и раздаването на хлѣба закъснѣ, то започна въ 9 ч. пр. пл. Всички части на дивизията тръгнаха отъ с. Саржталишманъ едновременно, като при движението съ бързъ ходъ заеха мѣстата си. 1-и

взводъ отъ 3-а с. с. батарея и дружината отъ Врачанския полкъ се движеха въ състава на главнитѣ сили на дивизията.

Когато главнитѣ сили на Конната дивизия се приближиха до височинитѣ северозападно отъ Селиолу, започнаха да се чуватъ въ посока на това село отдѣлни пушечни изстрели, които все повече и повече зачестяваха. Това бѣше престрелка между нашитѣ и турски далечни разезди. Скоро следъ това началникътъ на Конната дивизия получи редъ донесения, отъ които стана ясно, че турски части въ съставъ отъ тритѣ рода оржжия настжпватъ отъ селата Гердели и Кюкилеръ къмъ Селиолу, съ коннитѣ охранителни части съ които нашитѣ спешени разузнавателни ескадрони и разезди сж влѣзли въ бой.

Къмъ 12 ч. по обѣдъ главнитѣ сили на Конната дивизия бѣха почнали да пристигатъ и се спиратъ прикрито задъ височината северозападно отъ Селиолу. Отъ тая височина началникътъ на Конната дивизия наблюдаваше хода на завързалия се бой.

Тукъ бѣ извиканъ командира на 3-а батарея, поручикъ Разсукановъ, и ориентиранъ върху положението. Началникътъ на Конната дивизия му заповѣда да излѣзе на позиция на височината, на която се намираха. Поручикъ Разсукановъ въ кариеръ отиде при взвода си. Скоро следъ това той на тръстъ, а следъ това и на галопъ, изведе взвода си на височината северозападно отъ Селиолу и зае открита позиция на нея съ интервалъ около 100 метра между оржднята. Оттукъ той забеляза, че отъ височаната югоизточно отъ с. Селиолу се прехвърлятъ турски пехотни части, неспирани отъ никого. Веднага откри огънь по настжпващитѣ турски вериги и съ втория взводенъ редъ попадна въ тѣхъ съ мѣрникъ 28. Следъ това съ косене обстреля цѣлия неприятелски фронтъ. Огъньтъ бѣше така точенъ и съкрушителенъ, че ясно се забелязваха съ просто око загубитѣ на противника, причинени отъ пападенията на шрапнелитѣ. Това обстоятелство повдигна ентусиазъма и на кавалерийскитѣ войници, които, закрити задъ канаритѣ на позицията, цепѣха въздуха съ своето гръмогласно и продължително „ура“. Самъ началникътъ на Конната дивизия, който наблюдаваше стрелбата на взвода, изказа благодарностьта си на поручикъ Разсукановъ за точния и сполучливъ огънь.

Отъ този огънь настжплението на турцитѣ бѣ спряно. Нѣкои тѣхни части се отдръпнаха назадъ, а повечето бѣха приковани по мѣстата си и усилено почнаха да се окопаватъ. Опитътъ на турскитѣ подръжки да настжпятъ и увлѣкатъ веригитѣ напредъ сжщо не успѣ, понеже и тѣ бѣха застaвени отъ точния огънь на артилерийския взводъ да се пръснатъ и укриятъ задъ височината. Не се мина много време и по взвода на поручикъ Разсукановъ откриха огънь две неприятелски полски батареи и единъ планински взводъ. Огъньтъ, обаче, на турскитѣ батареи бѣше така несполучливъ, че заслужено предизвикваше смѣхъ и подигравки на находящитѣ се на близо по канаритѣ кавалерийски войници.

Подъ прикритието на огъня, придадената къмъ Конната дивизия 1/35-а дружина, настжпи и зае позиция на височината североизточно отъ Селиолу въ подкрепа на авангарда на Конната дивизия. Къмъ 2 ч. сл. пл., вдѣсно отъ Врачанската дружина, настжпиха въ боенъ редъ 8-и и 31-и пехотни полкове отъ 4-а Преславска дивизия, а по-вдѣсно отъ тѣхъ срещу Гечкенли — 1-а бригада отъ 1-а пех. Софийска дивизия. Къмъ 4 ч. сл. пл. излѣзе на позиция вдѣсно отъ 1-и взводъ 6-а батарея отъ 5-и скорострeленъ артилерийски полкъ, която успѣ да даде нѣколко реда по неприятелската позиция югоизточно отъ Селиолу, но скоро се принуди да прекрати стрелбата си поради настжпилата тъмнина.

Пехотниятъ бой съ ожесточение продължи до късно. Презъ нощьта се чуваха непрекжснати пехотни гърмежи, придружавани отъ виковетѣ „ура“ и „алахъ“.

Взводътъ нощува на позицията си.

На разсъмване на 10. октомврий боятъ предъ фронта на 2/4-а и 1/1-а бригади започна отново, но съ по-слаба сила. Противникътъ бѣше отстжпилъ. Конната дивизия рано сутриньта на 10. октомврий се оттегли къмъ с. Татарларъ. Къмъ това село по-късно се оттегли и нашиятъ артилерийски взводъ.

До обѣдъ 1-и взводъ отъ 3-а батарея, заедно съ конната дивизия, останаха при с. Татарларъ, а следъ пладне всички части по заповѣдь настжпиха къмъ с. Селиолу. Понеже Конната дивизия настжпи сама безъ предизвестяване на артилерийския взводъ, то този последния настжпи заедно съ батареитѣ на 5-и скорострeленъ артилерийски полкъ, влизащъ

въ 2/4-а бригада. При ужасна буря и пороенъ дъждъ, артилерийскиятъ взводъ нощува съ частитѣ отъ 5-и скорострeленъ артилерийски полкъ и 2/4-а п. бригада въ с. Селиолу. Къмъ полунощь въ селото се подаде отъ наша страна сигнала „тревога“, предизвиканъ отъ навлѣзли въ селото заблудени турски войници. Това обстоятелство предизвика частитѣ да нощуватъ въ бойна готовность. На разсъмване въ селото се бѣше вмъкнала една неприятелска картечна рота, която бѣше унищожена отъ охраната на 8-и пех. Приморски полкъ.

На следния день, 11. октомврий, 1-и взводъ отъ 3-а с. с. батарея, безъ да срещне противникъ, продължи настжплението си съ частитѣ на 2/4-а бригада по посока на с. Гердели. На 12. октомврий сутриньта взводътъ се отдѣли отъ 2-4-а бригада и презъ Коюнъ Гяуръ пристигна следъ пладне въ Лозенградъ, гдето се присъедини къмъ полка си.

Настжплението къмъ Бунаръ-Хисаръ

Почивката при Лозенградъ на 12 и 13 октомврий се използува отъ частитѣ на скорострелния и нескорострелния артилерийски полкове за почистване на облѣклото, снаряжението, конетѣ, материалната часть и поправка на станалитѣ до тукъ повреди. Батареитѣ попълниха бойнитѣ си запаси и се снабдиха съ необходимитѣ за предстоящия походъ хранителни и фуражни запаси. Едно особено чувство на радость и гордость се четѣше по лицата на хората, което бѣше резултатъ на блѣскавитѣ победи, спечелени досега.

Споредъ военнитѣ бюлетини, 7-а п. Рилска дивизия която действуваше въ Македония, бѣше завладяла Царево село, Джумая и Кочене и напредваше къмъ гр. Щипъ, а части отъ 2-а п. Тракийска дивизия бѣха прогонили турцитѣ отъ границата и настжпваха победоносно на югъ къмъ Драма

Късно вечерьта на 13 октомврий началникътъ на 5-а Дунавска дивизия получи заповѣдь отъ III армия на 14 октомврий дивизията да настжпи по пжтя: Лозенградъ—Ускюпъ-Дере—Йено—Бунаръ-Хисаръ. За предстоящия походъ началникътъ на дивизията издаде заповѣдь, споредъ която, 1-о и 2 о скорострелни отдѣления отъ 1-и скорстреленъ артилерийски полкъ се придаваха къмъ 1-а п. бригада, а 3-о скорострелно отдѣление отъ сжщия полкъ — къмъ 2-а п. бри-

гада. 1-и нескорострелен артилерийски полкъ въ съставъ 4 батараи се придаваше къмъ 3-а бригада. Отъ този полкъ бѣха оставени: 3-а нескорострелна батарея при отбранителната застава на 46-и п. полкъ при с. Курукьой (Курията), а 6-а нескорострелна батарея — въ Лозенградъ, въ състава на тамошния гарнизонъ.

Рано сутриньта на 14 октомврий частитѣ бѣха събудени и, следъ като закусиха, къмъ 5 и пол. ч. пр. пл. бѣха готови за походъ. Въ посоката на настжплението на дивизията — бѣха отстжпили всички турски части отъ III корпусъ, приведени въ редъ. Освенъ това, къмъ турския дѣсенъ флангъ въ посоката Виза—Бунаръ-Хисаръ сж биле насочени и турскитѣ XVII и XVIII корпуси.

Въ авангардъ на дивизията бѣше назначена 2-а бригада. 3-о скорострелно артилерийско отдѣление влизаше въ главнитѣ сили на авангарда. Отъ него бѣше отдѣлена 7-а с. с. батарея, която се движеше въ челния отрядъ. Авангардътъ тръгна въ походъ въ 6 ч. сутриньта, охраняванъ съ странично прикритие — 4-а дружина отъ 18-и п. Етърски полкъ, която се движеше по пжтя Лозенградъ—Скопо—Авренъ. Следъ авангарда следваха главнитѣ сили, начело съ 1-а п. бригада, между пехотнитѣ части на която бѣха 1-о и 2-о скорострелни отдѣления, а следъ нея следваше 3-а п. бригада съ 1-а, 4-а и 5-а батареи отъ 1-и нескорострелен артилерийски полкъ. 2-а нескорострелна батарея отъ този полкъ, която бѣше въ отбранителна застава при пункта Известковия печи, заедно съ 3-а дружина отъ 45-и п. полкъ, влизаха въ състава на второто странично прикритие, което се движеше на равно съ челната часть на 3-а пех. бригада по пжтя Юндола—Ускюпъ. 1-а п. бригада тръгна въ походъ следъ авангарда въ 8 часа пр. пл., а 3-а п. бригада едва къмъ 12 ч. по обѣдъ. Батареитѣ отъ нескорострелния полкъ, които бѣха придадени къмъ 3-а п. бригада, тръгнаха отъ бивака си въ 7 ч. сутриньта, а влѣзоха въ колоната едва къмъ 2 ч. сл. пладне. Това закъснение и разтягане на колоната на дивизията се дължеше на много лошия и разваленъ пжть, който само въ началото бѣше шосе а по-нататъкъ до Бунаръ-Хисаръ — междуселски пжть, който, по причина на глинестата почва и дъждоветѣ, бѣше се обърналъ на блато отъ каль и вода, въ което хората и конетѣ затъваха до колѣне, а колелата

на орждията и раклитѣ — до главинитѣ. Много орждия, зарядни ракли, коли съ патрони и трупове на хора и животни бѣха изоставени по пжтя отъ турцитѣ при безредното имъ отстжпление.

Съ голѣми трудности преднитѣ части на авангарда къмъ 6 часа сл. пл. преминаха въ боенъ редъ гр. Бунаръ-Хисаръ и следъ слаба престрелка съ изостаналитѣ тукъ-таме турци, заеха съ предни постове височинитѣ източно отъ града. 7-а скорострелна батарея, въ резерва на преднитѣ постове, нощува въ пълна бойна готовность на самото шосе — 4 клм. източно отъ града, а останалитѣ батареи отъ 3-о скорострелно отдѣление се разположиха на бивакъ североизточно отъ града, при главнитѣ сили на авангарда — 2-а пехотна бригада. Главнитѣ сили на дивизията — 1-а брагада, следъ като минаха с. Йено, тръгнаха за с. Инжекларъ, гдето пристигнаха къмъ 9 и пол. часа сл. пладне. Батареитѣ отъ 1-о и 2-о скорострелни артилерийски отдѣления се разположиха на бивакъ източно отъ селото, съ фронтъ къмъ Карагачъдере, охранявани презъ нощьта съ предни постове отъ 2-и п. полкъ. 3-а п. бригада, съ 1-а, 4-а и 5-а батареи отъ 1-и нескорострелен артилерийски полкъ, пристигна въ с. Йено въ 10 ч. сл. пл. и се разположи на бивакъ на височината, западно отъ селото. 2-а нескорострелна батарея въ състава на страничното прикритие (3-а дружина отъ 45-и п полкъ) пристигна въ 6 ч. сл. пл. въ с. Скопо (Ускюпъ) и тамъ преножува.

Хората пристигнаха на поменатитѣ по-горе пунктове доста бодри, въпрѣки продължителниятъ преходъ и лошия, разкалянъ пжть. Измокрени и изкаляни до надъ колѣнетѣ, тѣ се подслониха на бивацитѣ, безъ да кладътъ огънь, по причина близостьта на противника и се задоволиха безропотно само съ сухъ хлѣбъ, понеже за вечеря не можеше да се готви, по причина късното пристигане и изоставането на обозитѣ, движещи се на нѣколко километра задъ опашката на колоната. Конетѣ, доста изморени отъ влачене на орждията изъ калъта, бѣха нахранени и напоени. Презъ нощьта по-голѣмата часть отъ хората нѣмаха възможность да почиватъ, поради късното пристигане на пунктоветѣ за нощуване. Опашката на колоната (3-а п. бригада) съ голѣми трудности пристигна въ с. Йено въ 2 часа пр. пладне на 15 октомврий, а обозитѣ на частитѣ — чакъ на разсъмване.

9. Боятъ при Колиби — Карагачъ

(15 октомврий)

На 15 октомврий, въ 6 ч. пр. пл., началникътъ на дивизията, който съ щаба си бѣше нощувалъ въ с. Йено, получи заповѣдь отъ III армия, споредъ която дивизията трѣбваше да продължи настѫплението си съ цель да влѣзе въ съприкосновение съ противника и отрѣже пѫтя му. По този случай, той издаде заповѣдь по дивизията, споредъ която 1-а бригада трѣбваше да настѫпи по пѫтя Инжекларъ—Карагачъ и да заеме платото на височината между Соуджакъ дере и Карагачъ дере, северозападно отъ Чонгора. 2-а п. бригада, подъ прикритието на странично прикритие, въ съставъ една дружина и една планинска батарея, трѣбваше да настѫпи отъ Бунаръ-Хисаръ и заеме самия върхъ на височината, находяща се между Соуджакъ дере и Карагачъ дере и влѣзе въ свръзка съ 1-а п. бригада. На 3-а п. бригада се заповѣдваше да тръгне по пѫтя Йено—Инжекларъ Карагачъ и да се разположи между Карагачъ дере и височината, североизточно отъ с. Карагачъ. Споредъ заповѣдьта по дивизията, отдѣленията отъ скорострелния артилерийски полкъ, както и цѣлия нескорострелъ артилерийски полкъ, оставаха и този день въ състава на сѫщитѣ бригади.

Заповѣдьта по дивизията бѣше получена въ нѣкои отъ бригадитѣ късно, затова и тѣ не настѫпиха едновременно. 2-а пех. бригада тръгна въ 11 ч. пр. пл. Нейното странично прикритие (дружина отъ 18-и полкъ), следъ като прогони и изби турцитѣ, които се бѣха укрили въ джамията на чифлика Теке, въ 3 и пол. ч. сл. пл. зае позиция на височината, западно отъ Соуджакъ, въ лозята, северно отъ шосето за Виза. Въ 2 и пол. ч. сл. пл., авангардътъ на бригадата (2-8-а дружина) зае позиция на безименната височина, северозападно отъ Чонгора.

Главнитѣ сили на бригадата (3-а и 4-а дружини отъ 18-и полкъ и цѣлия 20-и полкъ), следъ като минаха Карагачъ дере, възвиха на югъ и къмъ 4 часа сл. пл. заеха позиция на „безименната" височина, находяща се между Карагачъ дере и Соуджакъ дере. Тукъ, северозападно отъ гората при с. Чонгора, се разположиха дружинитѣ отъ 18-и полкъ, а въ лѣво отъ тѣхъ — тия на 20-и полкъ. 3-о скорострелно артилерийско отдѣление зае позиция задъ полковетѣ и започна да се окопава. Окопаването, както на ротитѣ, така и на батареитѣ, не можа да бѫде завършено по причина на настѫпилата тъмнина и голѣмата умора на хората. Частитѣ останаха да нощуватъ на позицията подъ охраната на 4-а дружина отъ 20-и полкъ. Бригадата замръкна на позицията, безъ да може да влѣзе въ връзка съ 1-а п. бригада, която бѣше настѫпила къмъ Карагачъ, отгдето до късно вечерьта се чуваха топовни гърмежи.

1-а п. бригада тръгна въ 8'30 ч. пр. пл. Въ авангардъ се движеха 1-а и 3-а дружини отъ 5-и полкъ, заедно съ 5-а и 6-а с. с. батареи и една пионерна рота. 4-а скорострелна батарея и цѣлото 1-о с. с. артилерийско отдѣление се движеха съ главнитѣ сили на бригадата.

Преди тръгването бригадниятъ командиръ, полковникъ Абаджиевъ, имаше сведения, че въ с. Ташлѫ и въ Карагачъ, гдето трѣбваше да мине бригадата, нѣмало турска войска. Въ сѫщность, тия сведения не бѣха вѣрни. Презъ нощьта срещу 15 октомврий 4-а турска дивизия отъ II корпусъ нощуваше на бивакъ между селата Тюркъ-бей и Карагачъ съ странично прикритие — единъ таборъ между селата Татаркьой и Ташлѫ. Тия турски части не бѣха забелязани отъ нашитѣ охранителни части отъ 2-и полкъ, които бѣха заели линията на охранението късно презъ нощьта срещу 15. октомврий.

На 15 октомврий на разсъмване турцитѣ бѣха изненадани отъ присѫтствието на нашитѣ предни постове по височинитѣ, западно отъ с. Карагачъ. За да осигури изтеглянето на колоната, а особено това на обозитѣ и артилерията си и навреме да заеме опредѣленото му мѣсто въ отбранителната линия на корпуса си, началникътъ на турската 4-а дивизия даде заповѣдь на единъ турски полкъ да настѫпи и прогони нашитѣ предни постове, и да заеме височинитѣ, западно отъ с. Карагачъ. Така започна боятъ на днешния день между селото колиби и Карагачъ.

Преди тръгването командиръ̀тъ на 1-а бригада получи донесение отъ преднитѣ постове за настѫплението на противника. Когато бригадата се бѣше изтеглила на около 1 клм. отъ с. Инжекларъ, той получи второ донесение за силенъ натискъ отъ противника, съ молба да се изпрати подкреп-

ление. Бригадниятъ командиръ спрѣ бригадата и даде заповѣдь за развръщане само на главнитѣ сили, като остави авангарда, така както бѣше разчлененъ, да чака и да продължи пѫтя си, следъ като се прогони противника. На началника на преднитѣ постове изпрати заповѣдь да се държи здраво и да не отстѫпва нито крачка назадъ.

Въ 9 ч. пр. пл. главнитѣ сили започнаха да се развръщатъ. 3-а и 4-а дружини отъ 2-и полкъ съ картечната рота се развърнаха вдѣсно отъ пѫтя Инжекларъ—Карагачъ. 2-а и 4-а дружина отъ 5-и полкъ — влѣво отъ сѫщия полкъ. Къмъ това време около три турски табури бѣха настѫпили по дѣсния брѣгъ на р. Карагачъ дере и, като изгласкаха нашитѣ стражеви постове, бѣха заели вече гребена на височинитѣ, източно отъ с. Колиби. Тѣхниятъ натискъ бѣше насоченъ къмъ нашия дѣсенъ флангъ, къмъ който се бѣха насочили развърнатитѣ 3-а и 4-а дружини отъ 2-и полкъ.

Голѣмитѣ загуби, които бѣха претърпели находящитѣ се въ предни постове дружини отъ 2-и полкъ и липсата на патрони, бѣха произвели едно доста голѣмо смущение. Чувствуваше се голѣма нужда отъ артилерията, която още не бѣше излѣзла на позиция. Къмъ това време не бѣха достигнали до бойната линия и дружинитѣ отъ главнитѣ сили. Тѣ току-що бѣха навлѣзли въ обсега на действителния турски огънь.

Бързото развитие на боя наложи на командиритѣ на 1-во и 2-о скорострелни артилерийски отдѣления да дадатъ заповѣди на батареитѣ си да излѣзатъ на позиция при едно бързо и повърхностно разузнаване.

Въ 11·30 часа пр. пл., отъ главнитѣ сили на бригадата излѣзе 4-а с. с. батарея и зае маскирана позиция на храбета 2 и пол. клм. североизточно отъ воденицата Дулапъ. Веднага следъ заемане на позицията, тя откри огънь по турскитѣ окопи и картечници. Подъ прикритието на нейния огънь, къмъ 1 ч. сл. пл. последователно излѣзоха и заеха открита позиция на сѫщия гребенъ, въ начало 6-а, а следъ нея и 5-а скорострелни батареи. Малко по-късно следъ тѣхъ, на този хребетъ излѣзоха и заеха открита позиция 1-а, 2-а и 3-а скорострелни батареи, които откриха огънь по пехотнитѣ части на противника, залегнали на гребена североизточно отъ с. Колиби, на разстояние 2,000—2,000 м. Подъ прикри

тието на ожесточения огънь на нашата артилерия, скоро се влѣха въ бойна часть дружинитѣ отъ главнитѣ сили на бригадата. Следъ тѣхното развръщане авангардътъ (1- а и 3-а дружини отъ 5-и полкъ), по заповѣдь на бригадния командиръ, се събра въ маневрени войски на бригадата задъ лѣвия флангъ на бойния редъ. Къмъ този флангъ бѣше насоченъ единъ полкъ отъ турската 5-а дивизия въ подкрепа на сражаващия се полкъ отъ 4-а турска дивизия.

Позицията на турцитѣ, по височинитѣ на дѣсния брѣгъ на р. Карагачъ дере, бѣше добре маскирана и окопана, което затрудняваше обстрелването ѝ отъ нашата артилерия. Къмъ 2 часа сл. пл. боятъ бѣше въ разгара си. Въ борбата се намѣси и една турска батарея, която зае позиция западно отъ с. Карагачъ. Тази батарея разхвърляше яростно огъня си по цѣлото бойно разположение на бригадата. Артилериститѣ започнаха да въртятъ тръбитѣ на всички страни и да дирятъ мѣстонахождението ѝ. Не следъ много време тѣ намѣриха разположението ѝ. По нея откриха огънь почти всички батареи и нѣкои отъ ротитѣ. Съсрѣдоточеният огънь по тази батарея бѣше така ефикасенъ и съкрушителенъ, че тя прекрати стрелбата и малко следъ това извика преднитѣ да закачи и промѣни позицията си. Тѣхното приближаване бѣ забелязано на време отъ нашитѣ артилеристи. Веднага се чуха тѣхнитѣ команди отъ всички страни: „влѣво 50°, вдѣсно 60°“ и тутакси огненъ дъждъ отъ снаряди се изсипа върху нея. Резултатътъ отъ този нашъ убийственъ артилерийски огънь бѣше избиването на по-голѣмата часть отъ прислугата, конетѣ и всичкитѣ ѝ началствуващи лица, офицери и изоставянето на батареята като трофей на бойното поле.

Докато ставаше всичко това, по нашитѣ батареи откриха огънь всички батареи на турската 5-а дивизия, разположени североизточно отъ Карагачъ, и тия на 4-а дивизия — източно отъ сѫщото село. Започна се артилерийски двубой, който въ началото не причини нѣкакви особени загуби на нашитѣ батареи, часть отъ които стреляха, и то доста сполучливо, и по турскитѣ вериги.

Ожесточението на боя и неговото затягане принуди бригадния командиръ да развърне и маневренитѣ войски (1-а и 3-а дружини отъ 5-и полкъ), така че бригадата се из-

тегли въ една тънка линия съ фронтъ около 5 клм. безъ никаква поддръжка отзадъ, а пъкъ турцитѣ се държаха още упорито, безъ да мръднатъ нито крачка назадъ. Къмъ това време, 3-а бригада на полковникъ Ивановъ бѣше достигнала на срѣдата на пжтя между Йено и Инжекларъ. Чувайки топовнитѣ и пушечни гърмежи, бригадниятъ командиръ усили движението на колоната и видѣ самъ лично отъ съседнитѣ височини, че 1-а бригада води ожесточенъ бой. Той изпрати адютанта си при командира на тази бригада да се освѣтли за положението. Командирътъ на 1-а бригада веднага поиска помощь единъ полкъ за усилване дѣсния му флангъ и центъра.

Следъ като получи отъ адютанта си сведенията за положението на 1-а бригада, командирътъ на 3-а бригада веднага развърна 45-и полкъ, който безъ особено голѣми загуби усили двата фланга и центъра на 1-а бригада. Съ развръщането на 45-и полкъ, 1-а, 4-а и 6-а батареи отъ 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ бързо излѣзоха напредъ и заеха позиция влѣво отъ 1-о и 2-о отдѣления на 1-и скорострелъ полкъ. Нескорострелнитѣ батареи, съ излизането си на позиция, веднага откриха огънь съ мѣрникъ 2,300 м. по турскитѣ вериги, които бѣха залегнали североизточно отъ с. Колиби. Турцитѣ започнаха да отстжпватъ по цѣлия фронтъ, като се събираха въ сгжстени части, които представляваха добра цель за нашитѣ артилеристи. Пехотнитѣ части на 1-а и 3-а бригади настжпваха по петитѣ имъ и къмъ 4 часа сл. пл. заеха напуснатата турска позиция. Веднага следъ това батареитѣ промѣниха позицията си: 5-а нескорострелна и 1-а, 3-а и 4-а скорострелни взеха нови такива задъ бойния редъ на бригадитѣ на гребена, северозападно отъ горичката, която се пресича отъ пжтя Колиби—Карагачъ и се намира на около 1 и пол. клм. отъ последното село. Отъ новата си открита позиция батареитѣ преследваха отстжпващия противникъ.

Подъ прикритието на своята алтилерия турцитѣ отстжпиха на лѣвия брѣгъ на сжщата рѣка, откриха много сполучливъ огънь по новата позиция на нашитѣ батареи, които бѣха задимени отъ пушекъ. Ударнитѣ пръскания на неприятелскитѣ снаряди ставаха на 10—20 метра отъ линията на орждията, но за щастие безъ особени резултати. Ето защо това не попрѣчи на нашитѣ батареи съ своя сполучливъ и

точенъ огънь да принудятъ турскитѣ батареи скоро да замлъкнатъ. Останалитѣ батареи отъ скорострелния и нескорострелния артилерийски полкове сжщо промѣниха позициитѣ си и заеха такива при излѣзлитѣ напредъ придружащи батареи, но по причина настжпилата тъмнина не можаха да откриятъ огънь отъ новитѣ си позиции. Батареитѣ отъ скорострелния и нескорострелния артилерийски полкове останаха да прекаратъ нощьта на завладяната турска позиция. Предъ тѣхъ бѣха пехотнитѣ части на дветѣ бригади. Макаръ и доста изморени и разстроени, частитѣ използуваха нощьта, за да се окопаятъ. За вечеря на хората отъ батареитѣ се даде порция месо, сухаръ и по малко ракия, а на конетѣ — само зобъ, безъ да се поятъ.

Въ днешния ожесточенъ и кръвопролитенъ бой загубитѣ на 1-и скорострелъ полкъ възлизаха на единъ конь убитъ и 5 долни чинове и 7 коня ранени. Изстреляни бѣха 1,759 шрапнели и 82 гранати. 1-и нескорострелъ полкъ нѣмаше загуби. Пехотнитѣ части отъ дветѣ бригади имаха загуби: 7 офицери и 314 долни чинове убити и 10 офицери и 1,043 долни чинове ранени.

10. Боевете при Бунаръ-Хисаръ

(16—20 октомврий)

Неочакваниятъ срещенъ бой на 1-а бригада съ турцитѣ на 15 октомврий при Колиби—Карагачъ, й попрѣчи да заеме опредѣленото й за този день мѣсто — височината северозападно отъ Чонгора. Сжщиятъ бой попрѣчи и на 3-а бригада да заеме мѣстото си задъ 1-а бригада. По тази причина началникътъ на 5-а дивизия къмъ 5 ч. сл. пл. на 15 октомврий прати заповѣди до командиритѣ на тия бригади да не се увличатъ въ настжпление срещу противника, а да се стремятъ да заематъ опредѣленитѣ имъ мѣста, понеже се намиратъ въ опредѣления районъ за 4-а п. дивизия. Тия заповѣди се получиха много късно презъ нощьта, така че не оставаше време за почивка, понеже предстоеше отегляне отъ заетата позиция, а времето до получаването на заповѣдитѣ бѣше употрѣбено за окопаване на позицията и устройство на ча-

ститѣ, които бѣха доста размѣсени и разстроени отъ ожесточения бой. Щомъ получиха заповѣдьта на началника на дивизията, бригаднитѣ командири разпоредиха за отеглянето на бригадитѣ отъ опозицията. Това оттегляне се извърши преди да се разсъмне. Подъ прикритието на частитѣ отъ 4-а дивизия се оттегли най-напредъ артилерията, а следъ нея и пехотата. Незабелязано отъ противника, тѣ се съсрѣдоточиха на около 3 километра югоизточно отъ с. Инжекларъ.

На 16-й октомврий времето бѣше ясно и студено. За този день началникътъ на 5-а дивизия къмъ 10 ч. пр. пл. бѣше издалъ заповѣдь за общо настжпление на дивизията съ посоки: Соуджакъ—Евренжикъ—върха Гьозъ тепе и Бунаръ-Хисаръ—Виза. Тази заповѣдь не можа да се изпълни по причина на боя, който частитѣ на 2-а бригада завързаха още отъ рано сутриньта на този день съ турцитѣ. 16 октомврий завари тази бригада на позиция на „Безименната височина", находяща се между рѣкитѣ Карагачъ дере и Соуджакъ дере. Рано сутриньта командиръть на бригадата получи донесение за настжплението на неприятелскитѣ войски — около 3 табора съ артилерия по шосето отъ Виза къмъ Соуджакъ. Командиръть на 2-а бригада реши да ги атакува. За тази цель заповѣда бригадата да настжпи въ посока на височинитѣ южно отъ Соуджакъ и да ги заеме. 3-о скорострелно артилерийско отдѣление получи заповѣдь да заеме позиция задъ центъра на бойното разположение на 20-и полкъ, който трѣбваше да се разгъне въ бойна часть. Въ подръжка на бригадата първоначално бѣше оставенъ 18-и полкъ. Между това, сведенията на бригадния командиръ бѣха невѣрни. Срещу него настжпваше III турски корпусъ, който бѣше насочилъ своята 1-а дивизия по шосето за Бунаръ-Хисаръ, 2-а дивизия — въ посока на Базарликьой—Чирибашкьой, а 3-а дивизия — къмъ Базарликьой въ пъддръжка на тия две дивизии.

20-и п. Добруджански полкъ се разгъна въ боенъ редъ къмъ 8 и пол. ч. пр. пл. Веднага съ развръщането му той бѣше обстрелянъ отъ неприятелската артилерия откъмъ изтокъ. До това време 3-о скорострелно артилерийско отдѣление, съ помощьта на една пионерна рота, усъвършенствуваше окопитѣ си, които бѣха трасирани и започнати още отъ прежния день. Понеже тия окопи бѣха обърнати съ

фронтъ на северъ, тѣ не можаха да послужатъ срещу неприятеля, който настжпваше сега отъ изтокъ. Вследствие на това, командиръть на 3-о с. с. артилерийско отдѣление, за да може да подкрепи 20-и полкъ, заповѣда на командиритѣ на 7-а и 8-а с. с. батареи да промѣнятъ позициитѣ си, като излѣзятъ напредъ и заематъ такива на седловината, северно отъ „безименната висота". 9-а с. с. батарея получи заповѣдь да остане на първо време въ очаквателно положение на старата позиция.

Къмъ 10 и пол. ч. пр. пл. 7-а и 8-а с. с. батареи, подъ силния артилерийски огънь на противника излѣзоха на опредѣлената имъ позиция и откриха огънь съ мѣрникъ 4,200 по неприятелскитѣ батареи и по пехотнитѣ части, които се спущаха въ долината на р. Соуджакъ дере. Къмъ обѣдъ неприятелската пехотна и артилерийска стрелба се много усили и започна да коси пехотнитѣ редове. Къмъ това време 9-а с. с. батарея излѣзе на позиция въ падината западно отъ гоичката и съ мерникъ 4,850 м. откри огънь по дветѣ неприятелски батареи, разположени задъ гребена, североизточно отъ с. Дуванджа. Започна се една ожесточена стрелба отъ дветѣ страни, която къмъ 4 и пол. часа сл. пл. достигна разгара си. Турцитѣ, съ превъзходни сили, поддържани отъ силния огънь на тѣхната артилерия, настжпваха стремително съ цель да атакуватъ нашитѣ пехотни части. Тѣхнитѣ сгжстени маси започнаха да се прехвърлятъ по посока на с. Пуралия, съ цель да обходятъ нашия лѣвъ флангъ. Появи се едно колебание, което скоро се изрази въ отстжпление на нѣкои наши части. Подалитѣ се назадъ наши пехотни части скоро бѣха подкрепени отъ подръжката на бригадата и се приведоха въ редъ. Тритѣ батареи на 3-о скорострелно артилерийско отдѣление развиха единъ ожесточенъ огънь, който бѣше насочванъ ту по турскитѣ сгжстени части, които се спущаха откъмъ шосето, ту по веригитѣ и картечницитѣ на неприятеля. Но, между това, въ разгара на боя, тѣ не оставяха на мира и турскитѣ батареи, часть отъ които заемаха позиция на височинитѣ южно отъ Соуджакъ. Съ единъ безподобенъ героизъмъ, подъ градъ отъ шрапнели и бризантни гранати, пристигаха на позицията раклитѣ и навреме снабдяваха батареитѣ съ необходимитѣ имъ бойни припаси. Съ особено ожесточение боятъ продължи до къмъ 5 ч. сл. пл.

Подъ силнията натискъ на турцитѣ, нѣкои пехотни части се поколебаха и напуснаха позицията — обстоятелство, което принуди и батареитѣ да смѣнятъ позициитѣ си назадъ и напредъ, споредъ както се развиваше боятъ.

Докато предъ фронта на 2-а бригада още отъ сутринята се водѣше боятъ, 1-а бригада съ всички мѣрки на охранение се движеше по пѫтя за Чонгора, съ цель да изпълни възложената ѝ задача — да заеме височинитѣ северозападно отъ последното село. Въ състава на авангарда, две дружини отъ 5-и полкъ, се движеше 2-о скорострелно артилерийско отдѣление, а въ главнитѣ сили между дружинитѣ отъ 5-и и 2-и полкове се движеше 1-о с. с. артилерийско отдѣление. 3-а пех. бригада следваше по сѫщия пѫть задъ колоната на 1-а бригада. Когато преднитѣ охранителни части на 1-а бригада доближиха до р. Соуджакъ дере, тѣ бѣха обстреляни отъ неприятелската артилерия, разположена задъ височинитѣ по лѣвия брѣгъ на тази рѣка. Въ това време командирътъ на 1-а бригада получи заповѣдь отъ началника на 5-а дивизия да отиде къмъ с. Тузакли въ подкрепа на 2-а бригада и той веднага насочи колоната на бригадата къмъ тази посока.

1-а бригада тръгна къмъ с. Тузакли безъ пѫть, направо презъ оранитѣ ниви. Това затрудни движението както на пехотата, така и на артилерията, орждията на която дълбоко се врѣзваха въ рохкавата и глинеста почва и съ мжка се извличаха отъ отслабналитѣ и изтощени коне. По тѣзи причини бригадата успѣ едва къмъ 5 ч. сл. пл. да стигне западно отъ с. Тузакли. Тя завари 2-а бригада въ критическо положение: турцитѣ съ грамадни сили бѣха я атакували и огънали като джга на височината източно отъ с. Тузакли; бригадата съ последни усилия отблъскваше ударитѣ, които ѝ се нанасѣха отъ всички страни. Загубитѣ ѝ бѣха голѣми.

Въ 5 и пол. ч. сл. пл. 1-а бригада пристигна на полесражението. Въ подкрепа на 2-а бригада веднага се развърнаха въ боенъ редъ и насочиха: 5-и полкъ съ 2-ро скорострелно артилерийско отдѣление къмъ дѣсния флангъ, а 2-и полкъ съ 1-о с. с. артилерийско отдѣление — къмъ лѣвия флангъ. Въ началото, до развръщането на 2-и полкъ, две дружини отъ 5-и полкъ отидоха да подкрепятъ лѣвия флангъ, понеже къмъ това време тукъ се забелѣза отстжплението на нѣколко роти отъ 18-и полкъ. Появяването на стройнитѣ редове на 5-и полкъ предизвика неописуема радость, най-напредъ всрѣдъ артилериститѣ, които бѣха отстжпили и заели по-задна позиция, а следъ това и всрѣдъ разколебанитѣ пехотинци, които изразиха радостьта си съ гръмогласно „ура“, което се разнесе по цѣлата бойна линия. До смръкване съ продължително и нескончаемо „ура“ 1-а бригада успѣ да отблъсне турцитѣ и да освободи 2-а бригада отъ натиска на фланговетѣ ѝ. 1-о скорострелно отдѣление зае позиция въ центъра източно отъ с. Тузакли, а 2-о скорострелно отдѣление — задъ крайния дѣсенъ флангъ на 2-а бригада. По причина на настжпилата тъмнина отдѣленията не откриха огънь. Вечерьта пехотата зае първоначалната си позиция на самия гребенъ.

3-а бригада съ 1-и нескорострелненъ полкъ и 3 гаубични скорострелни батареи отъ 5-и с. с. артилерийски полкъ се движеше на 2 клм. задъ 1-а бригада. По пѫтя на движението тя получи заповѣдь да ускори движението, и като свърне по шосето Бунаръ-хисаръ—Виза, да заеме височинитѣ източно отъ Бунаръ-Хисаръ и съ това да осигури застрашения лѣвъ флангъ на 2-а бригада. Къмъ 3 и пол. ч. сл. пл. бригадата достигна около чифлика Теке и последователно разви въ боенъ редъ северно отъ шосето 46-и п. полкъ. Батареитѣ на 1-и нескорострелненъ артилерийски полкъ заеха позиция северно отъ шосето при могилитѣ на 3 клм., източно отъ града и откриха огънь по неприятелскитѣ пехотни части които обхождаха лѣвия флангъ, а така сжщо и по неприятелската планинска батарея — източно отъ с. Пуралия, която скоро принудиха да замлъкне. 46-и полкъ завърза бой съ турскитѣ вериги, а 45-и полкъ не успѣ да се развърне; той бѣше още въ походна колона, когато се стъмни и боятъ се прекрити по цѣлия фронтъ. Батареитѣ замръкнаха и останаха на бойнитѣ си позиции задъ пехотнитѣ части. Въ този бой 1-и скорострелненъ артилерийски полкъ имаше загуби 1 войникъ и 2 коня убити и 3 войници и два коня ранени. Отъ 1-и нескорострелненъ артилерийски полкъ нѣмаше никакви загуби. Общо изстреляни отъ двата полка всичко 1,135 шрапнели. На днешния день при с. Инжекларъ къмъ нескорострелния полкъ се присъедини и 2-а нескорострелна батарея, която бѣше въ странично прикритие съ 3-а дру-

на отъ 45-и полкъ. Дивизионниятъ огнестреленъ паркъ на 16 октомврий достигна с. Йено и тамъ остана да нощува.

Нощьта срещу 17 октомврий бѣше доста мжчителна и тягосна. Подъ впечатлението на ожесточения бой хората, следъ като работиха до късно по укрепяването на позицията, се подслониха въ окопитѣ си, но останаха будни и на щрекъ безъ да мигнатъ. Неизвестността за това, което имаше да се случи на следния день, ги отекчаваше и безпокоеше, особено липсата на много отъ тѣхнитѣ другари, чийто редове сега бѣха праздни. Мъртвата тишина, която цареше презъ нощьта, бѣше нарушавана само отъ охканията на тежко раненитѣ, много отъ които още не бѣха прибрани. До късно презъ нощьта санитаритѣ бродѣха по позицията, заняти усилено съ събирането и отнасянето имъ назадъ къмъ превързочнитѣ пунктове.

На 17 октомврий рано сутриньта хората се раздвижиха по окопитѣ си. Изтощени отъ непрекжснатитѣ нѣколкодневни походи, безсънни нощи и боеве, тѣ чакаха съ особено напрежение настжпването на новия день. 17 октомврий завари 1-а и 2-а бригади на позиция на гребена на „безименна височина", източно отъ с. Тузакли, а трета бригада — западно отъ р. Карагачъ дере отъ дветѣ страни на шосето Отъ претърпянитѣ загуби на вчерашния день частитѣ на 2-а бригада бѣха съвършенно разстроени. Нѣкои отъ ротитѣ на тази бригада броеха едва около 50-60 души.

Позицията на 1-а и 2-а бригади на „безименната височина" бѣше раздѣлена на 2 участъци: дѣсенъ и лѣвъ. На крайния дѣсенъ флангъ, по източния брѣгъ на р. Соуджакъ дере, бѣха разположени 3-а и 4-а дружини отъ 5-и полкъ, а въ лѣво отъ тѣхъ, по самия гребенъ, на западния брѣгъ на сжщата рѣка — 17 п. полкъ. Въ този участъкъ, който се командуваше отъ командира на 2-а бригада, влизаше и 2-о скорострелно отдѣление, което бѣше заело позиция задъ 18-и пех. полкъ. Въ лѣвия ухастъкъ, подъ командата на командира на 1-а бригада, влизаха 20-и и 2-и полкове, но последниятъ, поради голѣмото си разстройство, до 9 часа пр. пл. още не бѣше заелъ мѣстото си. Къмъ този участъкъ бѣше придадено 1-о скорострелно артилерийско отдѣление, което заемаше позиция източно отъ с. Тузакла. 3-о скорострелно отдѣление заемаше позиция на гребена до източния

край на с. Тузакли. При това село, като поддръжка, бѣха оставени 1-а и 2-а дружини отъ 5-и пех. полкъ.

3-а пех. бригада съставляваше продължение на лѣвия флангъ на бойния редъ и заемаше позиции западно отъ р. Карагачъ дере, по дветѣ страни на шосето Бунаръ Хисаръ — Виза. Тя имаше фронтъ на истокъ и бѣше въ отстжпъ на лѣвия флангъ на другитѣ бригади. Придаденията къмъ тази бригада 1-и нескоросреленъ артилерийски полкъ въ съставъ 4 батереи заемаше позиция задъ бойния редъ на бригадата, по дветѣ страни на шосето. Срещу фронта на нашитѣ три бригади бѣше разположенъ турскиятъ III корпусъ, който имаше на дѣсния флангъ отъ дветѣ страни на шосето Бунаръ-Хисаръ—Виза 1-ата си девизия, влѣво отъ нея, въ срѣдата, 3-а дивизия, а на лѣвия флангъ, по дватата брѣга на р. Соуджакъ-дере — 2-а дивизия.

На 17-и октомврий, когато се разсъмна, турцитѣ настжпиха въ гжсти вериги срещу нашия дѣсенъ флангъ — 3-а и 4-а дружини отъ 5-и полкъ. Положението на тѣзи дружини бѣше доста трудно, понеже въ тъмнината отъ прежния день, тѣ бѣха се вдали въ турското разположение по източния брѣгъ на Соуджакъ-дере и сега търпѣха доста загуби отъ турския фронталенъ и фланговъ огънь. Боятъ, който се започна на дѣсния флангъ, въ скоро време се пренесе по цѣлата бойна линия. Следъ пехотата, въ боя се намѣси и турската артилерия, която заемаше позиция на изтокъ отъ Соуджакъ-дере.

Още въ началото на боя, по заповѣдь на командира на 5-и полкъ, 2-о скорострелно артилерийско отдѣление настжпи и зае позиция на около 800 крачки напредъ отъ позицията, на която бѣше се спрѣло презъ нощьта. Веднага съ излизането си на позицията, то откри огънь по неприятелската артилерия и по веригитѣ, които се спущаха въ дола около Дуванджа. Въ скоро време на този флангъ се завърза ожесточенъ бой, който продължи къмъ 9½ ч. пр. пл. Презъ времето, доката траеше боятъ, дветѣ дружини отъ 5-и пех. полкъ изгубиха половината отъ състава си, въ това число и командира на полка, полковникъ Петровъ. Притиснати откъмъ фронта и франговетѣ, дружинитѣ се принудиха една следъ друга да отстжпятъ, изоставяйки голѣма частъ отъ раненитѣ въ неприятелски ржце.

Използвайки тоя свой успѣхъ, турцитѣ, съ удвоени сили, наблѣгнаха срещу фронта и на 18-и п. полкъ и не следъ много време принудиха дружинитѣ на този полкъ една по една въ безредие да отстжпять. 2-о скорострелно артилерийско отдѣление, следъ като употрѣби всички усилия съ огъня си да спре напредването на врага, последователно промѣни позицията си, въ началото назадъ, после пакъ напредъ, а най-сетне се принуди да отстжпи по посока на селото Тузакли. Много точниятъ ураганенъ огънь на турската артилерия въ едно скоро време превърна отстжплението на дветѣ дружини отъ 5-и полкъ и цѣлия 18-и полкъ въ бѣгство. Дружинитѣ и ротитѣ на тия полкове така се бѣха разбъркали, че бѣха се превърнали въ тълпа отъ бѣгащи, съ които бѣше осѣяно цѣлото бойно поле. 9-а скорострелна батарея, по заповѣдь на командира на отдѣлението, излѣзе напредъ и съ огъня си се опита да спре отстжплението на пехотнитѣ части, но, изоставена отъ тѣхъ, тя се принуди да се върне на по-раншната си позиция, при с. Тузакли.

Докато ставаше това безредно отстжпление на дѣсния флангъ на 2-а бригада, 1-а бригада, макаръ и бавно, напредваше. Въ участъка на тази бригада още отрано сутринъта на предния гребенъ, който бѣше заетъ още миналата вечерь отъ нашата пехота, се бѣше разположило на позиция 1-о скорострелно отдѣление на полковникъ Чобановъ. На дѣсния флангъ на позицията бѣше 2-а с. с. батарея, въ срѣдата 3-а, а влѣво отъ нея — 1-а батарея. Въ началото това отдѣление откри огънь по сгжстенитѣ части на противника, които настжпваха отъ изтокъ, и успѣ да ги разпръсне. Следъ това то пренесе огъня си по турската артилерия, но огъньтъ му не бѣше дотамъ сполучливъ, понеже турскитѣ батареи бѣха разположени на високо, добре укрити и максирани и мжчно се забелязваше разположението имъ. Мѣстността не позволи на нашитѣ батареи да заематъ удобни позиции: тѣ нѣмаха добъръ обстрелъ и добри наблюдателни пунктове, а като не бѣха и добре закрити, страдаха отъ кръстосания противниковъ огънь и бѣха принуждавани да замлъкватъ.

Успѣшниятъ бой предъ фронта на 1-а бригада продължи до 11 и половина ч. пр. пл., до което време последователно се влѣха дружинитѣ отъ 2-и, 5-и и 20-и пехотни полкове и отстояваха на натиска на врага. Безредното отстжпление, обаче, на дѣсния флангъ скоро обезкуражи бойцитѣ и на лѣвия участъкъ. То спомогна и на турцитѣ да усилиятъ натиска си и въ скоро време да разколебаятъ защитницитѣ на този участъкъ, които сжщо започнаха да отстжпватъ. Командиръть на 1-о скорострелно артилерийско отдѣление, подполковникъ Чобановъ, виждайки безизходността на положението, изоставенъ самъ на себе си, понеже всичката пехота около отдѣлението му бѣше вече отстжпила, даде заповѣдь на 2-а и 3-а батареи да отстжпятъ, а самъ съ 1-а батарея на майоръ Търчановъ остана на позицията. Тази батарея, за да възпре напредването на турцитѣ, бѣше насочила огъня на дветѣ си орждия къмъ изтокъ, а на другитѣ две — къмъ северъ.

Въ най-критическия моментъ на боя, когато се готвѣше и съ последната си батарея да отстжпи, подполковникъ Чобановъ получи заповѣдь отъ началника на дивизията да се държи упорито и да не отстжпва, понеже пристигатъ подкрепления. Съ получаването на тази заповѣдь той повърна 2-а и 3-а батареи, които по негова заповѣдь заеха: 2-а батарея — старата си позиция при 1-а батарея, а 3-а батарея зае такава на единъ километъръ влѣво задъ лѣвия флангъ на 2-и пех. полкъ. Появяването на подръжкитѣ къмъ центъра и дѣсния флангъ съ турнати ножове и развѣто знаме въ началото произведе своя ефектъ и много отъ плъзналитѣ бѣглеци започнаха да се връщатъ къмъ изоставенитѣ си позиции. Обаче, щомъ като тѣ излѣзоха на напуснатия гребенъ, бѣха обстреляни съ ураганенъ огънъ отъ турската артилерия и, повръщайки да се закриятъ задъ него, увлѣкоха задъ себе си и веригитѣ, така че цѣлиятъ боенъ редъ започна наново въ паника да бѣга назадъ. Войницитѣ минаваха покрай батереитѣ на 1-о с. с. артилерийско отдѣление, но никой отъ тѣхъ не искаше да се спре, за да ги прикрие догдето отстжпятъ. Командирътъ на отдѣлението, подполковникъ Чобановъ, съ револверъ въ ржка успѣ да задържи една група около 50—60 войници, които се пръснаха въ верига и откриха огънь срещу срещу турцитѣ, които бѣха вече заели предния гребенъ. Подъ покритието на тая шепа стрелци отстжпваха 1-а и 2-а с. с. батереи и заеха

позиция на гребена източно и надъ селото Тузакли, отгдето 3-о скорострелно артилерийско отдѣление съ огъня си поддържаше отстжплението. При това отдѣление бѣше се спрѣло и отстжпило по-рано 2-о скорострелно артилерийско отдѣление.

Всичкитѣ усилия на началницитѣ да спратъ разбъркванитѣ отстжпващи части на гребена източно отъ с. Тузакли не успѣха. Преследвани отъ прогресивния шрапнеленъ огънь на турската артилерия, тѣ се смъкнаха въ дола на Карагачъ дере. Скоро следъ тѣхъ се снѣха отъ позицията и тритѣ скорострелни отдѣления на 1-и скорострелевъ артилерийски полкъ и заеха позиция на гребена западно отъ р. Карагачъ дере. Отъ тази позиция отдѣленията откриха огънь по турскитѣ вериги, които боязливо настжпваха по покритата съ гора и храсталаци мѣстность. Понеже пехотнитѣ части, следъ като преминаха р. Карагачъ дере, не се спрѣха на гребена западно отъ тази рѣка, артилерийскитѣ отдѣления на скорострелния полкъ се принудиха да отстжпятъ къмъ Бунаръ Хисаръ, гдето на мръкване заеха позиция на височинитѣ северно отъ града: на дѣсния флангъ 1-о с. с. артилерийско отдѣление, влѣво отъ него — 3-о, а още по-влѣво — 2-о скорострелно отдѣление. На тази позиция отдѣленията останаха да пренощуватъ.

Най-последна отстжпи 3-а скорострелна батарея на поручикъ Разсукановъ, която действуваше въ последния моментъ на боя съ частитѣ отъ 2-и п. полкъ. Безредното отстжпление и на този полкъ принуди батарейния командиръ да даде заповѣдь за изтеглянето на батареята въ единъ моментъ, когато турцитѣ бѣха се явили вече на гребена и прави стреляха въ батареята. По причина на убититѣ хора и коне, батареята съ мжка закачи орждията. Особно трудно бѣ закачането на четвъртото орждие, гдето имаше убити коне. Подъ турскитѣ куршуми хората запазиха необходимото спокойствие, впрегнаха нови коне и можаха да спасятъ орждието и раклата му. Следвайки безредното отстжпление на пехотнитѣ части, батереята на нѣколко мѣста спираше да товари тежко ранени изоставени войници, които плачеха да бждатъ прибрани, знаейки участьта, която ги очакваше при приближаването на турцитѣ. Всички лафети и ракли на тази батерея бѣха обагрени въ кръвь.

Следъ като премина рѣката Карагачъ-дере, 3-а батарея зае позиция на височината западно отъ тази рѣка. Тукъ се бѣха спрѣли отдѣлнитѣ групи пехотинци и две картечници отъ разни части безъ общъ началникъ. Щомъ излѣзе на позиция, батареята откри огънь по една неприятелска батарея въ момента, когато тая батарея откачаше на старата наша позиция. Точниятъ и сполучливъ ураганенъ огънь на 3-та батарея за моментъ разпръсна прислугата и конетѣ на тази батерея и тя не можа да открие огънь чакъ до вечерьта. Следъ това батареята откри огънь по турскитѣ вериги, които настжпваха предъ фронта на 2-и п. полкъ. Макаръ отстжплението и да се извърши презъ дени, турцитѣ се бояха да преследватъ. Тѣ даже не смѣеха да се приближатъ до с. Тузакли, а се задоволиха да се спратъ на завладяната наша позиция. Когато и последнитѣ остатъци отъ 2-и полкъ се оттеглиха отъ позицията, 3-та скорострелна батарея се прибра при отдѣлението си задъ скалститѣ височини северно отъ Бунаръ Хисаръ.

3-та бригада презъ цѣлия день запази позициитѣ си. Тя не допусна турцитѣ да преминатъ рѣката Карагачъ-дере. Батареитѣ на 1-и нескорострелевъ артилерийски полкъ бѣха заели позиция на 3 клм. източно отъ Бунаръ Хисаръ въ следния редъ: 1-а и 2-а батареи — около 1 километъръ северно отъ шосето, а 4-а и 5-а — на сжщата линия, отъ дветѣ страни на шосето. Неприятелскитѣ батареи, съ които полкътъ водѣше боя още отъ сутриньта, заемаха позиция източно отъ с. Пуралия. Особено ожесточенъ бѣше огъньтъ на неприятелската артилерия срещу 1-а нескорострелна батарея, коятъ цѣли 7 часа непрекжснато бѣше обстрелвана и бѣше дала загуби 2 убити войници и 10 ранени.

Въ резултатъ на днешния ожесточенъ и кървопролитенъ бой 1-и скорострелевъ арилерийски полкъ имаше 1 войникъ убитъ и 17 ранени и 10 коня убити и 8 ранени. Полкътъ бѣше изстрелялъ 2,668 шрапнели и 142 гранати.

Нощьта срещу 18-и октомврий бѣше една отъ най-мжчителнитѣ за пехотнитѣ части отъ 5-а п. дивизия, които бѣха изгубили повече отъ половината отъ състава си. Загубитѣ на офицеритѣ бѣха още по-голѣми. Само 3-а п. бригада бѣше запазила своята стройность и твърдо стоеше на позицинтѣ си източно отъ Бунаръ Хисаръ. Въ помощь на

дивизията се изпратиха отъ Лозенградъ една бригада отъ 3-а п. дивизия и две дружини отъ 46-и полкъ. Цѣлата нощь срещу 18-и октомврий бѣ употрѣбена за уреждане на частитѣ. По енергичната заповѣдь на командувашия III армия — да се задържи на всѣка цена позицията при Бунаръ Хисаръ, началникътъ на дивизията даде заповѣдь рано сутриньта на 18-и октомврий да се заеме отъ 1-а и 2-а бригади за упорна отбрана височинитѣ югоизточно отъ Бунаръ-Хисаръ, като 2-а бригада се разположи южно отъ 3-а бригада отъ шосето по пѫтя Бунаръ-Хисаръ — Тузакли, а 1-а бригада — по продължение на тая височина вдѣсно отъ пѫтя. 1-о и 3-о скорострелни отдѣления се даваха въ разпорежданието на 1-а бригада, а 2-о отдѣление — на 2-а бригада. Къмъ последната бригада се придадоха и тритѣ гаубични батареи отъ 5-и с. с. арт. полкъ, които се намираха въ дола при Бунаръ-Хисаръ, както и 4-а и 5-а батареи отъ 1-и нескорострелянъ полкъ, заемащи позиция южно отъ шосето.

Рано сутриньта на 18-и октомврий, едва що бѣха заели позицийтѣ си 1-а и 2-а п. бригади, и турцитѣ настѫпиха отъ лѣвия брѣгъ на р. Карагачъ-дере въ гъсти вериги срѣщу фронта на бригадитѣ. Подкредени съ силна артилерия, въ едно скоро време тѣ достигнаха на около 600-800 крачки отъ окопитѣ на бригадитѣ. Започна се силенъ бой, въ който рѣдкитѣ вериги на 1-а и 2-а бригади започнаха да се разколебаватъ, а на нѣкои мѣста да се оттеглятъ и назадъ. Особено силенъ бѣше огънътъ на турската артилерия, шрапнелнитѣ пръскания на която бѣха обвили позицията съ една рѣдка тънка мъгла. Най-силенъ бѣше натискътъ на турцитѣ срещу фронта на 1-а бригада, гдето тѣ се насочваха и въ обхватъ на дѣсния й флангъ. Нашата артилерия закъснѣ да излѣзе на позиция въ опредѣлеиитѣ й участъци на бригадитѣ, за да спре навреме турското настѫпление. При наличностьта на настѫпващитѣ голѣми турски маси, командирътъ на 1-а бригада поиска бърза помощь отъ началника на дивизията, като го молѣше да накара артилерията по-скоро да заеме позициитѣ си.

На 3-о скорострелно отдѣление бѣше дадена заповѣдь отъ началника на артилерията въ дивизията, полковникъ Парасковъ, да върви следъ пехотата и когато то заеме позиция,

тогава другитѣ две скорострелни отдѣления да напуснатъ позициитѣ си при скалистата височина, на която нощуваха; 3-о скорострелно отдѣление, обаче, закъснѣ; то тръгна отъ Бунаръ-Хисаръ, когато турцитѣ бѣха вече наближили къмъ позициитѣ на бригадитѣ. Тѣхниятъ пехотенъ и артилерийски огънь поразяваше вече тила на позицията, вследствие на което командирътъ на отдѣлението го престрои въ линия отъ колони, излѣзе и зае позиция около пѫтя Бунаръ-Хисаръ—Тузакли. Веднага и тритѣ батареи на отдѣлението откриха огънь по турскитѣ пехотни части, които бѣха достигнали на около 800 крачки до окопитѣ на 1-а бригада. Огъньтъ на отдѣлението прикова турскитѣ вериги и ги застави да започнатъ да се окопаватъ. Съ огъня си то задържа и турскитѣ колони, които се насочваха и застрашаваха да обхванатъ дѣсния флангъ на бригадата.

Веднага следъ 3-о скорострелно отдѣление излѣзе и зае позиция влѣво 2-о скорострелно отдѣление, което откри огънь по неприятелската артилерия, находяща се задъ гребена на лѣвия брѣгъ на Карагачъ дере. 1-о скорострелно артилерийско отдѣление не можа да заеме опредѣлената му позиция, понеже турцитѣ бѣха на около 500 крачки отъ нашата верига (около половинъ рота), която прикриваше позицията и въ момента, когато отдѣлението щѣше да излѣзе на позиция, полуротата бѣ принудена да отстѫпи. Намирайки се въ опасность, командирътъ на отдѣлението даде заповѣдь на 2-а скорострелна батарея да заеме позиция за самоотбрана на 300 метра задъ гребена, а на 1-а батарея да се оттегли и откачи сѫщо за самоотбрана на 500 метра по-назадъ и вдѣсно отъ 2-а скорострелна батарея. На 3-а скорострелна батарея, която бѣше още по назадъ отъ движението, той прати заповѣдь да спре тамъ, гдето я застигне заповѣдьта.

Това положение на дѣсния флангъ на 1-а бригада продължи около единъ часъ и половина, докато пристигна въ подкрепа 1-а дружина отъ 24-и п. полкъ, която бригадниятъ командиръ разгъна на дѣсния флангъ, който се обхождаше отъ турцитѣ. Дружината зае фланга и даде възможность на полуротата отново да настѫпи и си заеме окопитѣ. Тогава 1-о скорострелно отдѣление искара батареитѣ напредъ и зае закрита позиция задъ гребена югозападно отъ пѫтя

Бунаръ-Хисаръ—Тузакли — вдѣсно отъ 3-о скорострелно отдѣление. 1-о скорострелно отдѣление се ограничи да стреля изключително по турската артилерия, понеже въ опредѣлената му зона за действие се очакваше да пристигне помощь отъ 4-а Преславска дивизия въ съставъ на две пехотни дружини съ две батареи, които отдѣлението внимаваше да не би да ги обстрелва. Това даде възможность на турцитѣ да се доближатъ и да проникнатъ дълбоко задъ дѣсния флангъ на 1-а бригада.

Боятъ съ голѣмо ожесточение продължи до 4 ч. сл. пл. Къмъ това време се забелязаха първитѣ шрапнелни пръскания на батареитѣ отъ колоната на 4-а п. дивизия, която идѣше въ помощь на застрашения дѣсенъ флангъ на 1-а бригада. Турцитѣ, като виждаха новата опастность срѣщу лѣвия си флангъ (отъ колоната на Преславската дивизия), удвоиха усилията си срещу фронта на 1-а бригада. Турската артилерия и пехота усилиха огъня си и въ скоро време разколебаха защитницитѣ на тази бригада, които повърнаха назадъ и започнаха да отстжпватъ. Отстжплението на 1-а п. бригада се предаде и на 2-а. Командиритъ на 1-и нескорострелъ полкъ, подполковникъ Арабовъ, като забеляза отстжпленинто на бригадитѣ, съ разрешението на к-ра на 3-а п. бригада съ най-силенъ алюръ и съ викъ „ура“ поведе своитѣ 4-а и 5-а батареи напредъ срещу отстжпващитѣ и успѣ да ги увлѣче и повърне на позициитѣ имъ. Тия две батареи по орждейно въ кариеръ излѣзоха на открита позиция и съ ураганния си огънь приковаха турскитѣ вериги, които по-нататъкъ не смѣяха да помръднатъ.

Докато ставаше всичко това по фронта на дветѣ бригади, колоната на Преславската дивизия проникна и заплаши турския лѣви флангъ. Тя взе подъ огънь въ флангъ турскитѣ батареи, които се принудиха да замлъкнатъ. На турцитѣ не оставаше нищо друго, освенъ по-скоро да отстжпятъ. Окураженъ отъ пристигналата помощь и разколебанието на турцитѣ, къмъ 5 и половина часа сл. пл. командиритъ на 1-а бригада заповѣда контъратака. Всички части съ викъ „ура“ се понесоха напредъ. Турцитѣ веднага обърнаха гръбъ и въ паника се пръснаха къмъ дола на Карагачъ дере. Артилерийскитѣ отдѣления изнесоха орждията напредъ на открита позиция и сѣеха смъртъ въ неприятелскитѣ редове. Стреблата на нашитѣ артилеристи продължи непрекжснато до стъмване. Нѣкои отъ пехотнитѣ части въ увлѣчението си бѣха преминали на лѣвия брѣгъ на р. Карагачъ дере. Когато турцитѣ се изкачваха по гребена на лѣвия брѣгъ на тази рѣка, тѣ бѣха обстреляни и отъ артилерията на **Преславскитѣ две дружини.** Съ настжпването на нощьта, по заповѣдь на бригадния командиръ, частитѣ на 1-а бригада се оттеглиха и останаха да нощуватъ на позицията, която тѣ заемаха презъ деня.

На лѣвия флангъ на дивизията, гдето действуваше 3-а пех. бригада, турцитѣ сжщо така претърпѣха неуспѣхъ. Тѣхнитѣ опити да настжпятъ бѣха отблъснати по цѣлия фронтъ на тази бригада. Батареитѣ на 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ, които действуваха въ участъка на тази бригада, презъ цѣлия день обстрелваха неприятелскитѣ пехотни части, които се спущаха западно отъ с. Соуджакъ, безъ да става нужда да промѣнятъ позициитѣ си. На днешния день сутриньта къмъ нескорострелния артилерийски полкъ се присъедини 3-а нескорострелна батарея, която бѣше оствена въ заставата при Курукьой (Курията) още следъ боя при Лозенъ-градъ. Тази батарея зае позиция на височинитѣ североизточно отъ чифлика Теке и успѣшно обстрелва неприятелскитѣ батареи и сгжстени части.

За презъ нощьта батареитѣ отъ 1-и скоростренъ артилерийски полкъ останаха да нощуватъ на днешнитѣ си позиции, които подготвиха за близка отбрана. Конетѣ на коновръзки нощуваха задъ позицията. За вечерьта на хората се даде суха храна, а на конетѣ ечемикъ.

Въ днешния бой 1-и скорострелъ артилерийски полкъ имаше следнитѣ загуби: 3 войника убити и ранени командира на 5-а скорострелна батарея, капитанъ Спирдоновъ, и 12 войника. Отъ конетѣ на батареитѣ бѣха убити 15, а ранени 21. Полкътъ изстреля 4,998 шрапнели и 1,083 гранати. 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ нѣмаше никакви загуби.

На 19-и октомврий 1-а и 2-и п. бригади останаха на вечерашнитѣ си позиции на гребена югоизточно отъ Бунаръ-Хисаръ. Сутриньта 5-а скорострелна батарея се изпрати въ участъка на 3-а п. бригада и зае позиция северно отъ шосето Бунаръ-Хисаръ—Виза при чифлика Теке. Понеже пехо-

тата отъ дѣсния флангъ — 1-а бригада се премѣсти по-влѣво, то 1-о скорострелно отдѣление остана безъ пехотна часть при себе си и се премѣсти въ лѣво въ участъка на 3-о скорострелно отдѣление, като се разположи на позиция между батареитѣ му. По тази причина въ района на 1-а и 2-а п. бригади на едно сравнително неголѣмо пространство се струпаха и тритѣ скорострелни отдѣления отъ 1-и скорострелъ полкъ, 4 батареи отъ 1-и нескорострелъ полкъ и едно гаубично скорострелно отдѣление отъ 5-и Арт. полкъ — всичко 39 полски скорострелни орждия, 30 полски нескорострелни и 18 полски скорострелни гаубици. За общъ началникъ на тази артилерия бѣше назначенъ командирътъ на 1-о скорострелно артилерийско отдѣление, подполковникъ Чобановъ. Понеже той нѣмаше възможность да ржководи самъ лично огъня, то на всѣко отдѣление се даде зона за наблюдение и действие, съ заповѣдь да се поддържатъ помежду си. На гаубичното отдѣление се възложи да обстрелва по цѣлия фронтъ само голѣми цели и то такива, които биха се появили на разстояния, за които огъньтъ на полскитѣ орждия не е действителенъ.

Щомъ се разсъмна, турската артилерия откри рекогносцированъ огънь по цѣлата линия. Отговори й гаубичното отдѣление, което бѣше забелязало посоката, отъ която идѣха неприятелскитѣ снаряди. Скоро следъ това настжпи затишие, което продължи до къмъ 5 ч. сл. пл. До това време не се предприе нищо, както отъ наша, така и отъ турска страна. Къмъ 3 и пол. часа сл. пл. се забеляза движение на турцитѣ въ южна посока къмъ 4-а п. Преславска дивизия. Това движение бѣше съпроводено съ енергиченъ огънь на тѣхната артилерия по цѣлия фронтъ на нашитѣ 1-а и 2-а п. бригади. На огъня на неприятелската артилерия отговориха съ една енергична стрелба всички скорострелни, нескорострелни и гаубични батареи. Голѣма часть отъ нашитѣ батареи откриха огънь и по неприятелскитѣ колони, насочени срещу 4-а дивизия, които скоро бѣха разстроени, а една часть отъ тѣхъ, около два табора, се насочи къмъ с. Тузакли срещу фронта на 1-а дивизия.

На смръкване турскитѣ части, които бѣха намѣрили убѣжище въ с. Тузакли, започнаха да настжпватъ срещу фронта на 1-а бригада. Подкрепени отъ силния огънь на

тѣхната артилерия, тѣ стигнаха на около 700 крачки отъ окопитѣ на тази бригада. Нашата артилерия въ това число и гаубичната, не можа да вземе надмощие надъ турската, която заемаше добре маскирани и дълбоко закрити и почти неуязвими позиции. Силно обстрелвани отъ нашата пехота и артилерия, турскитѣ вериги, когато се вече мръкна, достигнаха на около 500 метра отъ нашитѣ окопи. Понеже се имаше опасность отъ нощна атака, всичката артилерия остана на бойнитѣ си позиции, готова да обстрелва всѣки моментъ близката предлежаща мѣстность. Хората прекараха нощьта при орждията, а конетѣ — запрегнати задъ позицията. Късно вечерьта на хората се донесе топла храна, приготвена имъ въ тила на позицията, а на конетѣ се даде дажба, както по обикновено.

3-а п. бригада на 19 октомврий получи заповѣдь да настжпи съ цель да освободи долината на р. Пуралия, по която трѣбва да мине пристигналата въ помощь на дивизията 1/3-а бригада. Опитътъ за настжпването на тази бригада не можа да успѣе по причина на адския огънь, който изсипаха по нея турската пехота и артилерия. Батареитѣ на нескорострелния полкъ употрѣбиха всички усилия да надделѣятъ надъ неприятелската артилерия, обаче не можаха да успѣятъ по причина, че последната заемаше дълбоко закрити позиции, които я правѣха неуязвима. Тя обсипваше съ своя фронталенъ, а нѣкжде и фланговъ огънь, не само позициитѣ, но и цѣлата долина задъ тѣхъ. Особено силенъ бѣше огъньтъ на неприятелската артилерия срещу 4-а и 5-а нескорострелни батареи, които бѣха разположени на открито. Повече отъ половина часть тѣ бѣха просто засипвани отъ неприятелскитѣ снаряди. Въ този критически моментъ бѣше убитъ подпоручика отъ 4-а батарея **Господинъ Гочевъ,** който, игнорирайки неприятелския огънь, спокойно и хладнокръвно навлюдаваше правъ отъ окопа съ бинокъла си целитѣ, по които стреляше батареята.

Въ боя на 19 октомврий 1-и скорострелъ артилерийски полкъ имаше 2 убити и 1 раненъ войници и 1 убитъ конь. Полкътъ изстреля всичко 1884 шрапнели и 159 бризантни гранати. 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ имаше 8 убити и 15 ранени войници и около 9 убити и ранени коне. Повредени бѣха два предника и една зарядна кола.

На 20 октомврий бригадитѣ на 5-а п. дивизия, заедно съ придадената имъ артилерия, осъмнаха на вчерашнитѣ си позиции. Поражението на турцитѣ на дѣсния флангъ отъ 1/3-а п. бригада и на лѣвия — отъ 4-а Преславска дивизия внесоха смущение въ тѣхнитѣ редове, гдето тѣ започнаха да отстжпватъ. Предъ фронта на 1-а и 2-а п. бригади турцитѣ не проявиха енергични действия. На разсъмване тѣхната артилерия откри рѣдъкъ огънь по позициитѣ на бригадитѣ, но скоро го прекрати. Нашата артилерия не намѣри за нуждно да й отговори. Къмъ обѣдъ слаби турски части се опитаха да настжпятъ срещу фронта на бригадитѣ, но, обстреляни отъ 2-а, 3-а, 7-а и 8-а скорострелни батареи, се пръснаха и укриха въ с. Тузакли. Опитътъ на сжщитѣ части да настжпятъ отново къмъ 1 ч. сл. пл. бѣше сжщо осуетенъ отъ нашата артилерия, която ги прогони и преследва съ огънь. Само една малка часть отъ тѣхъ и то единични хора, можаха да се спасятъ и да превалятъ гребена, находящъ се по лѣвия брѣгъ на р. Карагачъ дере.

Презъ нощьта батареитѣ нощуваха на позицията. Понеже бѣше много студено, разреши се на хората да си накладятъ огънь и се грѣятъ задъ позициитѣ. И двата артилерийски полка на днешния день нѣмаха никакви загуби. За вечеря, както на хората, така и на конетѣ се даде храна редовно.

На 21 октомврий по цѣлата позиция на бригадитѣ настжпи пълно затишие. Частитѣ останаха на позициитѣ, усъвършенствуваха окопитѣ си и правиха землянки за по-удобно разположение на хората. Понеже турцитѣ бѣха отстжпили по цѣлия фронтъ, то на 22-и октомврий последва заповѣдь частитѣ да се снематъ отъ позицията и се оттеглятъ на почивка въ гр. Бунаръ-Хисаръ. Батареитѣ на 1-и скорострелъ и 1-и нескорострелъ артилерийски полкове се разположиха една часть на квартири, а друга, по липса на такива — на бивакъ до града.

Почивката продължи на 22 и 23 октомврий и се използува за почистване на облѣклото, снаряжението, конетѣ и материалната часть и за поправка на станалитѣ повреди презъ тия дни. Батареитѣ попълниха бойнитѣ си и хранителни запаси и конския си съставъ отъ пристигналитѣ коне на 3-а нескорострг. батарея и 3-и нескорострг. артилер. полкъ.

На 23 октомврий се прибраха и погребаха труповетѣ на убититѣ офицери и войници, много отъ които бѣха звѣрски обезобразени отъ турцитѣ. Труповетѣ бѣха донесени въ Бунаръ-Хисаръ и погребани съ подобаващитѣ военни почести въ града.

Силниятъ и студенъ вѣтъръ, който духаше отъ заснѣженитѣ върхове на „Странджа планина", отнасяше тжжнитѣ погребални звуци на надгробнитѣ пѣснопѣния: „Колъ Славенъ" и „Со святими успокой", далечъ по бойното поле, гдето бѣха паднали жертвитѣ на голѣмия и кръвопролитенъ бой. Тѣзи тжжни надгробни пѣснопѣния, издигащи се въ небесата въ память на нашитѣ загинали храбреци, обгръщаха едновременно въ себе си и надгробната пѣсень на турската империя, която, разбита вече при Бунаръ-Хисаръ—Люле-Бургасъ, преставаше да бжде една силна и могжща европейска държава. Нейнитѣ разбити пълчища дирѣха вече своето спасение въ крепоститѣ си, далечъ къмъ югъ.

11. Настжплението къмъ Чаталджанската позиция

Следъ ожесточенитѣ бойове на линията Бунаръ-Хисаръ —Люле-Бургасъ и почивката, която се даде за устройване на частитѣ, съприкосновението съ турцитѣ бѣше изгубено. Последнитѣ, разбити отъ нашитѣ I и III армии, отстжпиха къмъ Чаталджанската укрепена позиция. На 23 октомврий вечерьта командуващиятъ III армия издаде заповѣдь за настжпление на армията въ посока: Бунаръ-Хисаръ—Виза—Сарай, съ цель да се атакува противника тамъ, кждето се срещне.

Началникътъ на 5-а п. дивизия получи заповѣдь по армията на 23 октомврий къмъ полунощь въ Бунаръ-Хисаръ и веднага направи разпореждания за предстоящето настжпление на дивизията. Следъ тия разпореждания, дивизията, която бѣше на почивка въ Бунаръ-Хисаръ, трѣбваше на 24 октомврий ранно сутриньта да настжпи въ две колони: Дѣсната по пжтя: Бунаръ-Хисаръ—раз. Менгеретъ—Кадрикьой—Сарай—гр. Странджа, а лѣвата — по пжтя: Соуджакъ —Виза—Чаклж—Сарай—гр. Странджа.

Въ състава на дѣсната колона влизаха 1-а и и 2-а п. бригади, 1-о и 3-о отдѣления отъ 1-и скорострелент артилерийски полкъ, 1-и не с. с. артилерийски полкъ, безъ 6-а батарея, която остана въ Лозенградския гарнизонъ, а въ лѣвата — 3-а п. бригада отъ дивизията, 1-а п. бригада отъ 3-а п. дивизия и 2-о отдѣление отъ 1-и с. с. арт. полкъ.

На 24 октомврий, въ 7 и пол. часа пр. пл., колонитѣ настжпиха по указанитѣ имъ посоки и вечерьта пренощуваха на бивакъ: 1-о с. с. артил. отдѣление и 1-и не с. с. арт. полкъ — при раз. Менгеретъ, 2-о с. с. артил. отдѣление — при с. Евреплий, а 3-о с. с. арт. отдѣление — при чифлика Кицикьой. На 25 октомврий вечерьта 1-о с. с. арт. отдѣление нощува на бивакъ въ гората северно отъ Паламудъ-дере; 2-о с. с. арт. отдѣление — въ гората между Сарай и Странджа, а 3-о с. с. арт. отдѣление и 1-и не с. с. арт. полкъ — при с. Татаркьой. На 26 октомврий въ състава на сжщитѣ колони и двата артилерийски полка нощуваха на бивакъ на около 4 клм. западно отъ гр. Странджа при Овчарната. Въ този день 4-а батарея отъ 1-и не с. с. арт. полкъ бѣше изпратена, заедно съ 5-и Дунавски полкъ, за гарнизонъ въ гр. Мидия.

На 27 октомврий частитѣ останаха презъ цѣлия день на почивка на мѣстата си. На 28 октомврий въ 8 ч. пр. пл. дивизията продължи похода си и късно вечерьта пристигна при с. Домусъ-Дамлари.

На 29 октомврий на разсъмване началникътъ на 5-а п. дивизия получи заповѣдь отъ командващия армията, да остави всичката артилерия вънъ отъ пжтя при с. Домусъ Дамлари и съ пехотнитѣ части да се отправи за Анастасиевата стена и да започне укрепяването на гребена около развалинитѣ на тази стена. Въ изпълнение на тази заповѣдь, 2-и п. Искърски полкъ отъ 1-а бригада — странично прикритие на III армия — тръгна отъ Караджикьой и вечерьта нощува на квартири въ с. Сербели, а 2-а и 3-а п. бригади достигаха до Анастасиевата стена.

Оставената артилерия при с. Домусъ-Дамлари (1-и скорострелент, 1-и нескорострелент артилерийски полкове и 3-о не с. с. гаубично отдѣление отъ 5-и арт. полкъ, тръгна отъ селото въ една обща колона, съ цель да се съсрѣдоточи при горепоменатата стена. По причина на голѣмото задръстване на пжтя отъ обозитѣ на Балканската дивизия, артилерийската колона не можа да стигне до пункта на съсрѣдоточението си, а остана да нощува на пжтя, западно отъ с. Караманъ дере. Понеже укрепяването на Анастасиевата стена бѣше изоставено, на 30 октомврий колоната продължи похода си къмъ с. Чифликьой и нощува на пжтя между селата: Бѣлградъ и Чифликьой, а на 31 октомврий пристигна и се разположи на бивакъ при с. Чифликьой. 1-и не с. с. арт. полкъ пристигна на бивака при сжщото село на следния день сутриньта.

Походътъ отъ Бунаръ-Хисаръ до с. Чифликьой бѣше бѣше единъ отъ най-труднитѣ, понеже отъ дъждоветѣ пжтищата се бѣха разкаляли и мѣстностьта бѣше пресѣчена. Орждията и раклитѣ често затъваха до главинитѣ и съ мжка се извличаха отъ дълбоката каль. Това обстоятелство, както и задръжкитѣ по пжтя отъ обозитѣ на 3-а Балканска дивизия станаха причина за закъсняването на колонитѣ и движението имъ до късно през нощьта. Като се прибавятъ къмъ това и голѣмитѣ спънки, които срещаше артилерията при преминаването на многото дерета и стръмни долове, ще стане ясно, защо често замръкваше и оставаше да нощува посрѣдъ пжтищата, безъ никакви удобства за почивка, както за хората, така и за конетѣ.

Турцитѣ, въ своето паническо бѣгство къмъ Чаталджанскитѣ позиции бѣха изоставили голѣма часть отъ обозитѣ си, множество пушки, патрони, зарядни ракли, пълни съ снаряди и разни други военни материали, разхвърлени по пжтищата и въ страни отъ тѣхъ. Разярени отъ неуспѣхитѣ си, тѣ се бѣха предали, презъ време на своето бѣгство, на голѣми и нечувани жестокости. Навсѣкжде по пжтищата на движението, нашитѣ колони се натъкваха на клади отъ изгорени и опустошени села, както и на множество трупове на убити и по най-варварски начинъ обезобразени българи. Въ бѣгството си тѣ бѣха увлѣкли турското население, което сжщо така се бѣше отдало на грабежи и безчинства надъ беззащитното българско население. Последното, за да намѣри спасение отъ турскитѣ жестокости, бѣше избѣгало въ околнитѣ непрестжпни планини, отгдето се завръщаше следъ пристигането на нашитѣ войски.

Дългиятъ и уморителенъ походъ допринесе много за изтощаването на хората и конетѣ. Голѣмата умора при не-

прекѫснатитѣ движения, безъ достатъчна и навременна храна, както и липсата на доброкачествена вода за пиене, се отразиха зле на здравето на хората, които започнаха да страдатъ отъ стомашно разстройство. Никой не подозираше, че многото турски трупове, които се срещаха, сѫ такива на умрѣли отъ холера неприятелски войници. Преминаването на нашитѣ части презъ тия холерни мѣста зарази и нашитѣ войски съ холера, която намѣри благоприятна почва въ изтощенитѣ имъ тѣла.

Първитѣ заболявания отъ тази болесть бѣха констатирани между войницитѣ на бивака при с. Чифликьой. Тази опасна и много заразителна болесть се разпространи бързо, особено между пехотнитѣ части. Въ предшествуващитѣ два дни атаката на Чаталджанската позиция, селото Калфакьой, гдето бѣха съсрѣдоточени частитѣ, бѣше се обърнало на долина на смъртьта за Дунавци. Тази страшна болесть не пощади и нашитѣ артилеристи, въпрѣки бързитѣ и енергични мѣрки, които се взеха за спиране и ограничаване на заболяванията. Холерно болнитѣ умираха само следъ единъ день или нѣколко часа следъ заразяването имъ при ужасни гърчения и непоносими стомашни болки. Гледката бѣ покъртителна. Въ едно кѫсо време загиваха много повече хора, отколкото въ най-кръвопролитното сражение. Довчерашнитѣ млади и жизнерадостни момчета, които бѣха изнесли на плещитѣ си толкова походи и бойове, безъ да бѫдатъ засегнати отъ куршумитѣ и гранатитѣ на противника, сега само за нѣколко часа ставаха жертва на холерата, далечъ отъ своитѣ роднини и близки. Една отъ скѫпитѣ жертви на тази болесть бѣше и младиятъ, жизнередостенъ, пъргавъ и смѣлъ поручикъ отъ 1-и с. с. арт. полкъ **Стоянъ Молловъ.**

Изобщо, холерата се отрази катастрофално върху духа на нашитѣ войски.

Деньтъ 1 ноември 2-а п. бригада, заедно съ артилерията, прекара на почивка въ с. Чифликьой, а 3-а п. бригада — въ с. Караджакьой. По събранитѣ сведения, турцитѣ смѣтаха да отбраняватъ на всѣка цена Чаталджанската позиция. Това обстоятелство наложи на нашето Главно командуване да вземе решение за атака на тази позиция. Ето защо, още на 30 октомврий нашитѣ армии бѣха предупредени да се

спратъ и укрепятъ предъ Чаталджанската позиция, отгдето предстоеше да преминатъ въ атака.

Споредъ нарежданията на Главното ни командуване, атаката на Чаталджанската позиция трѣбваше да се произведе отъ I и III армии, подъ общата команда на генералъ Радко Димитриевъ. Последниятъ издаде заповѣдь, споредъ която I армия въ съставъ: 1-а, 6-а и 10-а пех. дивизии и Конната дивизия трѣбваше да атакува въ участъка отъ Мряморно море до Гьокчелийско село, а III армия въ съставъ: 3-а, 4-а, 5-а и 9-а пех. дивизии — участъка отъ горепоменатото село до с. Тарфа включително.

За непосрѣдствено водене атака въ участъка на III армия бѣха опредѣлени въ първа линия 3-а пех. Балканска и 9-а п. Плѣвенска дивизии, последната усилена съ 1-а п. бригада отъ 4-а п. Преславска дивизия. Въ втората линия оставаха: 2-а и 3-а п. бригади отъ Плѣвенската дивизия — въ района на селата Чифликьой и Софасъ. 2-а и 3-а п. бригади отъ 5-а дивизия оставаха въ разпореждането на командуващия армията. 2-и п. Искърски полкъ отъ 1-ата бригада на дивизията, който се намираше въ странично прикритие при с. Сербели, получи заповѣдь да действува на лѣвия флангъ на армията, като укрепи пѣсъчната ивица между езерото Деркосъ и Черно море. 5-и пех. Дунавски полкъ отъ сѫщата бригада, находящъ се като гарнизонъ въ гр. Мидия, получи заповѣдь да охранява фланга и тила на армията срещу неприятелско нападение, насочено откъмъ морето срещу този градъ.

Споредъ заповѣдьта по III армия, 5-а п. Дунавска дивизия трѣбваше да предаде всичката си артилерия, съ изключение на две скорострелни батареи, на 3-а п. Балканска дивизия, която трѣбваше да действува въ участъка отъ с. Калфакьой до с. Тарфи включително. Горната заповѣдь по армията бѣше предадена на 1 ноември на командиритѣ на 1-и с. с. и 1-и не с. с. артилерийски полкове, които въ сѫщия день излѣзоха заедно съ командира на 6-и с. с. арт. полкъ и началницитѣ на артилерийскитѣ отдѣления да разузнаятъ позиции въ района на 3-а п. дивизия. Разузнаването продължи до 4 ч. сл. пл. и се завърши съ точното опредѣляне мѣстата на отдѣленията. Късно вечерьта въ този день последва и заповѣдь по дивизията за излизане на артилерията на избраната позиция.

Рано сутриньта на 2 ноември командирътъ на 1-и с. с. арт. полкъ, полковникъ Парасковъ, като остави 4-а и 5-а с. с. батареи на бивака при Чифликьой въ разпореждането на дивизията, съ 1-о и 3-о с. с. отдѣления и 6-а с. с. батарея потегли за позицията на 3-а п. дивизия по пѫтя: с. Чифликьой—Софасъ—Калфакьой. Въ опашката на колоната следъ отдѣленията на 1-и с. с. арт. полкъ, следваше 1-о отдѣление отъ 1-и не с. с. арт. полкъ. Артилерийската колона се придружаваше отъ половинъ рота пионери и една дружина отъ 20-и п. полкъ за подпомагане и отстраняване прѣчкитѣ презъ време на движението. Поради крайно разваленитѣ и разкаляни пѫтища, 1-о и 3-о с. с. отдѣления излѣзоха на позиция къмъ 10 ч. вечерьта. 6-а с. с. батарея остана въ с. Софасъ при 3-а п. бригада отъ 3-а дивизия — маневренитѣ войски на дивизията.

1-о и 3-о с. с. арт. отдѣления излѣзоха на позиция въ дѣсния участъкъ на 3-а п. дивизия, който се заемаше отъ нейната 2-а п. бригада (29-и и 32-и пех. полкове). 1-о с. с. арт. отдѣление се разположи на позиция на височината при пресичането на пѫтищата: с. Орианѫ—Еникьой и с. Софасъ—Еникой, въ съседство съ 2-о с. с. отдѣление отъ 6-и с. с. арт. полкъ, а 3-о с. с. артил. отдѣление — на височината 3 клм. източно отъ с. Калфакьой, въ съседство съ 3-о с. с. отдѣление отъ 6-и с. с. арт. полкъ. Тия четири скорострелни отдѣления, заедно съ три планински не с. с. батареи отъ 1-и планински с. с. полкъ и 3-о гаубично не с. с. отдѣление отъ 5-и арт. полкъ, съставляваха една група подъ командата на командира на 6-и с. с. арт. полкъ, полковникъ Вариклечковъ.

Следъ пристигането на позицията, батареитѣ започнаха да се окопаватъ съ помощьта на пионеритѣ и дружината отъ 20-и п. полкъ. Тази работа продължи и на 3 ноември и завърши съ направата на добри закрития за орѫдията и просѣки за съобщаване съ тила на батареитѣ — резерва. Презъ това време началствуващитѣ лица се запознаха съ предлежащата мѣстность, съ разположението на противника, избраха си наблюдателни пунктове и опредѣлиха даннитѣ за стрелбата.

1-о не с. с. отдѣление отъ 1-и не с. с. арт. полкъ, по причина на заетия пѫть отъ движещитѣ се напредъ отдѣ-

ления отъ 1-и с. с. арт. полкъ, не можа да излѣзе на опредѣлената му позиция, а остана да нощува на 2 ноември вечерьта на пѫтя задъ нея. На 3 ноември сутриньта това отдѣление тръгна за позицията, но понеже мѣстностьта бѣше открита, то се принуди да мине презъ с. Тарфа, закрито къмъ позицията си, която зае къмъ 3 ч. сл. пл.

Позицията на отдѣлението се намираше на около 1 и пол. клм. югоизточно отъ с. Тарфа въ участъка на 1-а пех. бригада (11-и и 24-и полкове) отъ 3-а п. дивизия. Въ съседство съ него бѣха разположени: 1-о с. с. отдѣление отъ 6-и с. с. арт. полкъ, 1-о не с. с. отдѣление отъ 6-и не с. с. арт. полкъ, 2 батареи отъ 1-и планински с. с. арт. полкъ и 3-о с. с. гаубично отдѣление отъ 5-и арт. полкъ. Всичката тази артилерия образуваше друга отдѣлна група, подъ командата на командира на 1-и с. с. арт. полкъ, полковникъ Парасковъ. Следъ заемането на позицията си, отдѣлението приступи къмъ окопаването си и ги привърши едва къмъ 5 и пол. часа сутриньта на 4 октомврий.

12. Атаката на Чаталджанската линия

Следъ разгрома, който претърпѣха турцитѣ въ сраженията при Бунаръ-Хисаръ—Люле-Бургазъ, тѣ отстѫпиха на Чаталджанската позиция съвършенно разстроени и деморализирани, но турското главно командуване, съ помощьта на пристигналитѣ отъ Мала-Азия подкрепления, успѣ въ едно сравнително кратко време да организира и попълни разбититѣ части, така че, когато нашитѣ (I и III) армии пристигнаха на Чаталджанската позиция, тѣ имаха вече насреща си една организирана турска армия, която възлизаше на около 100,000 души съ около 150-200 разнокалибърни орѫдия.

На 3 ноември, когато нашитѣ части се изкачиха на височинитѣ при селата Тарфа и Калфакой, предъ тѣхъ се откри панорамата на Чаталджанската укрепена линия. Редъ гребени се губятъ единъ следъ други въ далечината, а надъ тѣхъ, като грамадни къртичини, се издигаха самитѣ укрепления на позицията. Влѣво, като сребристо огледало, блѣстятъ водитѣ на Деркоското езеро, а надѣсно погледътъ се губи въ грамадната долина на р. Кара-су, задъ която се издигатъ непрестѫпнитѣ твърдини на самата позиция.

Тази естествено силна позиция се намира на около 35 клм. западно отъ Цариградъ. Тя има формата на джга съ изпъкналата си часть къмъ северозападъ. Фланговетѣ на позицията се опиратъ: дѣсния на Черно море, а лѣвия — на Мряморното море. На северъ, предъ дѣсния флангъ на позицията, мѣстностьта е блатиста, обрасла съ тръстика и храсталаци, които затрудняватъ движението и я правятъ мжчно проходима. На югъ, къмъ лѣвия флангъ на позицията, се намира езерото Биюкъ чекмедже, което е сжщо така непроходимо, а северно отъ него цѣлата мѣстность е покрита съ блата, които я правятъ сжщо така мжчнопроходима. На една ивица, широка около 6-7 клм., турцитѣ бѣха построили още отъ Руско-турската война въ 1877—78 год. три реда укрепления на брой 38, които заемаха единъ фронтъ отъ около 25 клм. Всички тия укрепления бѣха стари, но турцитѣ, къмъ деня, когато нашата артилерия се яви да атакува крепостьта, бѣха успѣли да ги поправятъ, да ги усилятъ съ изкуствени препятствия и да ги въоржжатъ съ доста добра и многочислена тежка артилерия. Мѣстностьта предъ фронта на позицията, по която предстоеше да настжпятъ нашитѣ войски, е хълмиста, безъ пжтища и обрасла съ гора и храсталаци, които я правятъ мжчнопроходима, а особено за изкарване на артилерията на предлежащитѣ гребени.

На 3 ноември къмъ 8 ч. вечерьта частитѣ бѣха предопредени за предстоящата атака на Чаталджанската позиция, а малко по-късно следъ това тѣ получиха и самата заповѣдь по 3 п. дивизия, споредъ която Съединенитѣ (I и III) наши армии трѣбваше да настжпятъ въ 5 ч. пр. пл. на 4 ноември, съ цель да завладеятъ Чаталджанската позиция. На 3-а пех. Балканска дивизия бѣ заповѣдано да атакува участъка северно отъ линията: Киржали (Казълджали)—Ясойренъ до Деркоското езеро, съ цель да заеме масива югоизточно отъ селата: Лазаркьой и Киржали (Казълджали) и, като устрои артилерията си на този масивъ, да продължи настжплението си до линията Ясойренъ—укреплението Дели Юнусъ.

1-а бригада имаше заповѣдь да настжпи и атакува противника въ участъка Ардичъ-Тепе—кота 80·8 до Деркоското езеро, а 2-а бригада — участъке Киржали (Казълджали до укреплението Ташларъ Баиръ включително, 3-а бригада — маневрени войски на дивизията, трѣбваше да настжпи и се установи съ 41-и п. полкъ източно отъ с. Калфакьой, на дѣсния брѣгъ на р. Софасъ, а съ 42-и п. полкъ — на два километра югоизточно отъ Софасъ.

На 4 ноември рано сутриньта частитѣ се раздвижиха изъ окопитѣ си. Времето бѣше доста студено и мъгливо. Точно въ 5 часа пр. пл. пехотнитѣ части на 3-а п. дивизия настжпиха въ следния редъ: Въ дѣсния участъкъ (2-а бригада) на дѣсния флангъ настжпи 32-и п. Загорски полкъ съ посока къмъ укреплението Казълджали тепе, а въ лѣво отъ него — 29-и пех. Ямболски полкъ, съ посока къмъ укреплението Ташларъ Баиръ. Въ лѣвия участъкъ (1-а бригада) на дѣсния флангъ настжпи 24-и п. Черноморски полкъ, съ посока къмъ укреплението Ардичъ тепе, а въ лѣво отъ него — 11-и п. Сливенски полкъ, съ посока къмъ укреплението Дели Юнусъ. Полковетѣ се придружаваха отъ по една планинска батарея и имаха заповѣдь, щомъ завладеятъ масива югоизточно отъ Лазаркьой, да се затвъреятъ на него и, като дадатъ възможность да се устрои на него нашата артилерия, да продължатъ настжплението си за завладяването на даденитѣ имъ обекти.

Малко време следъ тръгването на полковетѣ, повече отъ 400 орждия зареваха надлъжъ по цѣлата Чаталджанска линия. Това бѣше единъ ужасенъ тънтежъ, който се чуваше въ столицата на Турция — Цариградъ, гдето съ страхъ и трепетъ следѣха дали гърмежитѣ не се приближаватъ все по-близо до престолния градъ. Цариградското население, обладано отъ страхъ, започна масово да напуща града и да се прехвърля на Мало-Азиятския брѣгъ.

Първоначално огньтъ на нашитѣ батареи и отъ двата участъка на дивизията бѣше разхвърленъ и не дотамъ действителенъ, понеже тѣ не бѣха се престреляли и не знаеха точното мѣстонахождение на добре маскиранитѣ и закрити турски окопи и батареи, а при това не липсваха и окопи на фалшиви батареи, които привлѣкоха първоначално часть отъ огъня.

Необезпокоявана отъ нашия артилерийски огънь, турската артилерия, която бѣше разположена на около 6,000 метра отъ нашитѣ артилерийски позиции, въ началото поразяваше доста чувствително настжпващитѣ наши части. Но

въ последствие нашата артилерия откри мѣстонахождението на турскитѣ батареи и започна силно да ги поражава, което облекчи до известна степень настжплението на пехотата.

1-о и 3-о с. с. арт. отдѣления отъ 1-и с. с. арт. полкъ, които бѣха разположени въ участъка на 2-а бригада, имаха зона за наблюдение и действие участъка между селата: Лазаркьой и Еникьой. Когато пехотнитѣ части (32-и и 29-и полкове) достигнаха до долината на Лазаркьойската рѣка, тѣ бѣха обстреляни отъ турцитѣ съ ожесточенъ пехотенъ и артилерийски огънь. Особено яростенъ бѣше огъньтъ на една турска батарея, която се предполагаше да бжде разположена задъ гребена, североизточно отъ с. Лазаркьой. Тази батарея обстрелваше въ флагъ нашата пехота и прѣчеше на настжплението ѝ. По тази батарея откри огънь първоначално 3-а с. с. батарея, а впоследствие и 1-а и 2-а батареи, като я принудиха да замлъкне. Следъ туй батареитѣ пренесоха огъня си по неприятелскитѣ окопи западно отъ с. Лазаркьой, къмъ които бѣха насочени нашитѣ пехотни части, като държаха подъ огъня си и неприятелскитѣ батареи.

Стрелбата по пехотнитѣ полкове бѣше много добра, но по турската артилерия бѣше неефикасна, понеже последнята заемаше дълбоко дефилирани позиции задъ гребенитѣ, които така се сливаха единъ съ други, че мжчно можеше да се опредѣли задъ кой гребенъ е мѣстонахождението ѝ.

Батареитѣ отъ 3-о с. с. арт. отдѣление откриха огънь по дадения имъ участъкъ въ 7 часа сутриньта. Огъньтъ на тия батареи по пехотнитѣ окопи и укреплението „Илери табия“ не бѣше до тамъ действителенъ по причина на далечнитѣ разстояния и на многото цели. За да се подържа съ по-действителенъ огънь настжплението на 29-и и 32-и пех. полкове, въ 8 часа и 20 м. пр. пл., по устната заповѣдь на Началника на артилерията, се снѣха съ позицията 7-а и 8-а с. с. батареи и, подъ силния неприятелски артилерийски огънь, заеха позиции на 1 и половина клм. напредъ на седловината. Веднага съ излизането на тази позиция батареитѣ откриха огънь съ право мѣрене по неприятелскитѣ предни вериги, които прѣчеха на напредването на нашитѣ пехотни части. Къмъ 10 ч. пр. пл. излѣзе напредъ и 9-а с. с. батарея и зае позиция влѣво отъ 8-а с. с. батарея. Презъ всичкото време батареитѣ на 3-о с. с. арт. отдѣление бѣха

изложени на огъня отъ неприятелскитѣ батареи. Особено сполучливо обстрелваше турската артилерия 9-а с. с. батарея, около която едно следъ друго се пръскаха неприятелскитѣ снаряди. Тогава командирътъ на батареята, поручикъ Геновъ, използва две неприятелски запалки съ мѣрникъ 44 и 48 и мина веднага съ този мѣрникъ на поражение срещу издаващитѣ се съ блѣсъцитѣ си две неприятелски батареи, които стреляха по него. Ефектътъ отъ стрелбата бѣше доста добъръ: за известно време неприятелскитѣ батареи намалиха значително своя огънь. Малко по-късно следъ това артилерийскиятъ огънь срещу 9-а с. с. батарея отново се засили. Върху нея се сипѣха неприятелскитѣ шрапнели и гранати, но това не поколеба прислугата да продължава стрелбата. Едно низко пръскание въ 2-о орждие уби канонира Илия Минчевъ и рани други трима отъ прислугата. За забелезване е, че раненитѣ, отъ които мѣрачътъ на орждието раненъ въ крака и ржката, продължаваха да действуватъ при орждието. Въ този адски трѣсъкъ отъ падащитѣ и пръскащитѣ се около батареята неприятелски снаряди се чуваше само внушителната и строга команда на командира на батареята „по два бързо“. Стрелбата на батареитѣ отъ 3-о с. с. артилерийско отдѣление продължи до късно на мръкване.

Съ настжпване на нощьта артилерийската стрелба отъ дветѣ страни намалѣ и постепенно затихна. Презъ цѣлата нощь продължаваше само престрелката между неприятелскитѣ и нашитѣ пехотни части, нѣкои отъ които се бѣха приближили доста близко до неприятелскитѣ окопи. Нощната тъмнина се използува отъ 1-о с. с. арт. отдѣление, което излѣзе напредъ и зае позиция на гребена предъ с. Еникой. Въ тъмнината заетата позиция се смѣташе за закрита, но когато се разсъмна, оказа се, че тя е съвършенно открита.

Нощьта премина въ движение, размѣстване и окопаване на новитѣ позиции. Никой отъ артилериститѣ не можа нито за минута да мигне и си почине. Още по-мжчителна бѣ нощьта за пехотата, а особено за 29-и п. п., който замръкна на около 200 крачки предъ неприятелското укрепление Илери табия. Мрачното и навжсено съ черни облаци небе, изподъ които росѣше дребенъ дъждъ, правѣше положението още по-мжчително. Всички бѣха въодушевени само отъ желанието

по-скоро да се върви напредъ да се превземе укреплението и да се тури край на тази тягосна и дълга нощь.

Въ участъка на 1-а п. бригада отъ 3-а п. дивизия (11-и и 24-и п. полкове) настжплението започна сжщо въ 5 ч. пр. пл. Поради пресѣчената и покрита съ храсталаци мѣстность, движението на хората бѣше трудно. Голѣма часть отъ тѣхъ, болни отъ холера, изостана изъ храсталацитѣ. Постепенно, на мѣста и поединично, пехотнитѣ вериги се смъкнаха въ долината на Лазаркьойската рѣка. Щомъ излѣзоха изъ храсталацитѣ, тѣ бѣха посрещнати отъ турцитѣ съ пехотенъ и артилерийски огънь, който започна да имъ причинява голѣми загуби.

Нашата артилерия въ този участъкъ, за да подкрепи настжплението на пехотата, откри въ 6 и пол. ч. пр. пл огънь по неприятелскитѣ окопи и батареи, находящи се североизточно и северозападно отъ с. Лазаркьой, но огъньтъ й не бѣше действителенъ, понеже бѣше далечъ — на около 6 клм. Въ това време неприятелскитѣ батареи сполучливо обстрелваха нашитѣ пехотни части и не имъ позволяваха лесно да настжпватъ и се приближатъ до Лазаркойскитѣ височини. Дейностьта на нашата артилерия се разграничи така: скорострелнитѣ и гаубичнитѣ батареи обстрелваха неприятелската артилерия, а нескорострелнитѣ, въ това число и 1-о не с. с. отдѣление отъ 1-и не с. с. арт. полкъ, въ обстрелване на неприятелскитѣ окопи и то преимуществено на ударъ съ граната. Турската артилерия, поради отдалеченостьта си, не причиняваше загуби на нашитѣ батареи.

За по-ефикасното подпомагане настжплението на пехотнитѣ части, планинското с. с. отдѣление, по заповѣдь на полковникъ Парасковъ, излѣзе напредъ и зае позиция на 2 клм. северозападно отъ с. Лазаркьой, отгдето откри огънь въ 1 ч. сл. пл. по турскитѣ батареи и пехотни окопи. Всички други батареи останаха на сжщитѣ си позиции. Изкарването имъ напредъ бѣше трудно, предвидъ на това, че имаше само единъ пжть къмъ долината на Лазаркьойската рѣка, но и той се обстрелваше отъ противника по цѣлото си протежение.

2-о с. с. отдѣление (4-а и 5-а батареи) отъ 1-и с. с. арт. полкъ тръгна на 4 ноември въ 5·30 часа пр. пл., заедно съ 2-а п. бригада отъ 5-а дивизия отъ с. Чифликьой за с. Софасъ. Понеже отдѣлението се даваше въ подкрепа на 1-а п. бригада отъ 3-а п. дивизия, то къмъ 10 и пол. часа пр. пл., по заповѣдь на командира на тази бригада, замина за с. Тарфа. При това село батареитѣ останаха въ очаквателно положение, а командирътъ на отдѣлението, заедно съ батарейнитѣ командири, излѣзоха напредъ за разузнаване и избиране позиции. Излизането на батареитѣ на избраната позиция се отложи за презъ нощьта, понеже пжтьтъ, който водѣше къмъ позицията, се обстрелваше по цѣлото му протежение, така че отдѣлението не можа да вземе участие въ боя на днешния день.

Съ голѣми загуби пехотнитѣ полкове отъ този участъкъ късно вечерьта достигнаха: 24-и п. полкъ — на височинитѣ надъ с. Лазаркьой, а 11-и п. полкъ, който до късно вечерьта води бой и завладѣ чифлика Куртъ-кьой, прекара нощьта въ дирене бродъ и опити за преминаване на дѣсния брѣгъ на Лазаркьойската рѣка. Батареитѣ отъ 2-о с. с. отдѣление отъ 1-и с. с. арт. полкъ, 1-о с. с. отдѣление отъ 6-и с. с. арт. полкъ и гаубичнитѣ отъ 5-и арт. полкъ презъ нощьта съ голѣми трудности излѣзоха напредъ, на избранитѣ презъ деня позиции. Батареитѣ отъ 1-о не с. с. отдѣление отъ 1-и не с. с. арт. полкъ и 1-о не с. с. отдѣление отъ 6-и не с. с. арт. полкъ останаха да нощуватъ на сжщитѣ си позиции, въ ролята на **опорни батареи.**

Въ боятъ на днешното число 1-о и 3-о с. с. отдѣления отъ 1-и с. с. арт. полкъ имаха загуби: 2 убити и 7 ранени войници и 1 убитъ и 6 ранени коне. Отдѣленията бѣха изстреляли 1,440 шрапнела и 99 бризантни гранати. 1-о не с. с. отдѣление отъ 1-и не с. с. арт. полкъ нѣмаше никакви загуби въ хора и коне.

На 5-и ноември полковетѣ трѣбваше да продължатъ настжплението, за да завладѣятъ даденитѣ имъ обекти. Въ дѣсния участъкъ (2-а п. бригада) пръвъ настжпи 29-и п. полкъ. 1-а дружина отъ този полкъ, подъ командата на дружинния си командиръ, капитанъ Пирузевъ, на разсъмване бързо настжпи и следъ като премина четири реда телени мрежи, влѣзе въ укреплението „Илери табия“. Турцитѣ, които спѣха къмъ това време, осланяйки се на своята охрана, се събудиха зашемедени съ викове „атешъ“ (огънь), но нищо не можа да имъ помогне. Ямболци се нахвърлиха съ ножове върху тѣхъ и, следъ като избиха голѣма часть, завладѣха

укреплението. Въ ожесточения бой при това укрепление бѣ раненъ и самиятъ командиръ на III турски корпусъ, Махмедъ Мухтаръ паша, когато, идейки съ щаба си къмъ укреплението, безъ да подозира, че то е вече въ наши ржце, правѣше опити да задържи отстжпващитѣ въ безредие турски войници.

Завързалиятъ се бой при укреплението „Илери табия" завари отдѣленията отъ 1-и с. с. арт. полкъ на позиция: 1-о — на гребена предъ с. Еникьой, а 3-о — малко по-насеверъ отъ него. Батареитѣ отъ тия отдѣления откриха бързъ огънь по неприятелската артилерия, която ожесточено обстрелваше нашитѣ пехотни части. Турскитѣ батареи въ скоро време откриха нашитѣ и съ точенъ огънь задимиха долищата около тѣхъ.

Въ започналата се ожесточена борба турцитѣ, засилени съ пристигналитѣ имъ подкрепления, започнаха да обграждатъ 29-и п. Ямболски полкъ. Оставенъ самъ на себе си и неподкрепенъ отъ съседнитѣ части, този полкъ започна да отстжпва, следъ като даде грададни жертви. Това негово отстжпление започна да застрашава положението на батареиитѣ отъ 1-о и 3-о с. с. отдѣления отъ 1-и с. с. арт. полкъ. За да подкрепятъ този полкъ, батареитѣ насочиха огъня си по турскитѣ пехотни части, които се опитаха да преследватъ, и ги принудиха въ скоро време да се скриятъ въ редута и съседнитѣ на него окопи. Това даде възможность на отстжпващитѣ разбъркани части отъ 29-и п. полкъ да се спратъ и организиратъ на линията на батареитѣ. Това положение се запази до мръкване, когато последва и заповѣдь за отстжпление. Къмъ полунощь, както пехотнитѣ части, така и батареитѣ отъ отъ горепоменатитѣ отдѣления отстжпиха незабелязано отъ турцитѣ и заеха старитѣ си позиции. 32-и п. полкъ, който действуваше вдѣсно отъ 29-и п. полкъ, сжщо така отстжпи на старитѣ си позиции.

Положението въ лѣвия участъкъ на дивизията рано сутриньта на 5 ноември бѣше следното: 24-и п. полкъ заемаше позиция срещу селото Лазаркьой, а 11-и п. полкъ — влѣво отъ него. На старитѣ си позиции останаха и нескорострелнитѣ отдѣления отъ 1-и и 6-и нескорострелни артилерийски полкове и гаубичното отдѣление отъ 5-и арт. полкъ. Останалата артилерия отъ този участъкъ: 2-о с. с. отдѣление отъ 1-и с. с. арт. полкъ, 3-а планинска батарея и 1/6-о с. с. отдѣление, бѣха изнесени напредъ на позицията на около 1 и пол. клм. отъ старитѣ такива съ фронтъ къмъ с. Лазаркьой.

Поради мъглата и отдалеченостьта си, 1-о отдѣление отъ 1-и не с. с. арт. полкъ стреля въ този день много рѣдко.

Батареитѣ отъ изнесеното напредъ 2-о с. с. отдѣление отъ 1-и с. с. арт. полкъ откриха огънь по неприятелската артилерия къмъ 9 часа пр. пл. По причина на мъглата, тѣхната стрелба бѣше съ прекжсване и безъ особено значение.

Усилията на 11-и и 24-и пех. полкове да завладѣятъ неприятелскитѣ укрепления не можаха да се увѣнчаятъ съ успѣхъ и на този день. Следъ като дадоха голѣми загуби, тия полкове презъ нощьта, необезпокоявани отъ турцитѣ, се оттеглиха на старитѣ си позиции, отдето започнаха атаката. Заедно съ тѣхъ се оттегли и артилерията. 2-о с. с. отдѣление отъ 1-и с. с. артилерийски полкъ съ голѣми трудности се оттегли презъ нощьта и зае очаквателна позиция при с. Тарфа.

Въ днешния бой загубитѣ на 1-о, 2-о и 3-о с. с. отдѣления отъ 1-и с. с. арт. полкъ възлизаха на 1 убитъ и 3 ранени войници и 6 убити и 13 ранени коне. Отдѣленията изстреляха 1,045 шрапнели и 221 бризантни гранати. 1-о не с. с. отдѣление отъ 1-и не с. с. арт. полкъ нѣмаше никакви загуби,

12. Сключване на примирието

Следъ несполучливитѣ атаки за завладяване на Чаталджанската позиция, нашитѣ I и III армии на 5 срещу 6 ноември се оттеглиха по заповѣдь на първоначалнитѣ си позиции, отгдето започнаха атаката. Турцитѣ, за които това отстжпление стана незабелязано, се опитаха на 6 ноември сутриньта да настжпятъ съ слаби части, съ цель да разузнаятъ за положението, обаче, посрещнати отъ нашия силенъ артилерийски огънь, се принудиха да се върнатъ на позициитѣ си. Въ последващитѣ нѣколко дни тѣ се ограничиха само въ усилено бомбандиране на нашитѣ позиции, за която цель разходваха маса снаряди, безъ да могатъ да ни причинятъ нѣкаква особена вреда.

При неизвестността за неприятелскитѣ по-нататъшни намѣрения, веднага следъ оттеглянето нашитѣ пехотни и артилерийски части пристѫпиха къмъ усъвършенствуването на окопитѣ си и направа на блиндажи, землянки и навеси за подслонъ на хората и конетѣ. Презъ това време действията на артилерията се ограничаваха въ рѣдко обстрелване на неприятелскитѣ позиции, а на пехотата — въ изпращане патраули за разузнаване. Презъ нощьта частитѣ пазѣха пълна бойна готовность, като за близка отбрана орѫдията се изкараха на предлежащитѣ гребени.

Времето до 10 ноември премина въ усилено укрепяване на позициитѣ и въ рѣдка артилерийска стрелба между дветѣ страни. Турцитѣ, следъ неуспѣшния имъ опитъ да напреднатъ, повече не се опитаха да излѣзятъ отъ окопитѣ си. Постепенно настѫпи едно затишие, което само отъ време на време бѣше нарушавано отъ нѣкои отдѣлни артилерийски изстрели. Между това, по позициитѣ започнаха да се носятъ слухове, че турцитѣ, смѣтайки се вече за победени, искали да сключатъ миръ. Тия слухове, които отъ день на день ставаха все по-настойчиви, се посрѣщаха съ радость отъ запиличалитѣ отъ болести и несгоди като сѣнки наши войници, които съ мѫжество и търпение понасяха всички несгоди, които имъ причиняваше постоянния дъждъ, студътъ, влагата и калта по позициитѣ. Тѣ дойдоха на време, за да сгрѣятъ тѣхнитѣ сърдца и да възкресятъ въ тѣхъ надеждата за свършване на войната и скорошното имъ завръщане по домоветѣ, гдето съ трепетъ ги очакваха тѣхнитѣ мили и близки.

Новината, че Турция се признава за победена и проси миръ, която до скоро се носѣше само като слухъ, излѣзе цѣла истина. На 18 ноември всички наши части бѣха предупредѣни, че военнитѣ действия съ Турция се прекратяватъ, като имъ се заповѣдваше да не стрелятъ и предизвикватъ, понеже вече сѫ започнати преговори за примирие. Съ сѫщата заповѣдь се обръщаше внимание на частитѣ да не намаляватъ бойната си готовность, понеже не се знае какъвъ ще бѫде изходътъ отъ преговоритѣ, като едновременно съ това се предупреждаваха, че огънь ще се открива само въ случай, че противникътъ се опита да премине Лазаркьойската рѣка.

Презъ периода, докато траеха преговоритѣ за сключване на примирието, по позициитѣ царѣше пълно затишие, и то само по отношение на това, че не се чуваше никаква стрелба. Обаче, бдителностьта на частитѣ, по отношение на противника, тѣхната бойна готовность и усилената работа по укрепяването и усъвършенствуване на позициитѣ, следваше непрекѫснато и неуморно. Презъ това време станаха нѣкои размѣствания на артилерията въ участъцитѣ на 3-а Балк. дивизия. На 14 ноември 1-о и 3-о отдѣления отъ 1-и скорострелъ артилерийски полкъ се премѣстиха въ лѣвия участъкъ, като заеха: 1-о скорострелно отдѣление — позицията на 1-о нескорострелно отдѣление отъ 6-и нескорострелъ артилерийски полкъ, а 3-о скорострелно отдѣление — тая на 1-о с. с. отдѣление отъ 6-и с. с. арт. полкъ. Отъ 2-о с. с. отдѣление на 1-и скорострелъ артилерийски полкъ нѣколко дена преди това бѣха изпратени 4-а и 6-а батареи за действие въ участъка на 1-а бригада при селата Джелебекьой и Орманли. 5-а нескорострелна батарея отъ 1-и не с. с. арт. полкъ, която презъ време на атаката на Чаталджанската позиция се намираше при горепоменатата бригада, на 15 ноември се завърна и зае позиция на дѣсния флангъ при полка си.

Покрай усилената работа по укрепяване на позициитѣ, частитѣ не изпущаха изпредвидъ и уредбата си въ домакинско и санитарно отношение. Тѣ пристѫпиха къмъ основно почистване на облѣклото, материалната часть и конетѣ. Едновременно съ това, за предпазване отъ холерата, която бѣше намаляла, но не бѣше още прекратена, хлѣбътъ се препичаше, водата се преваряваше, а на бивацитѣ се поддържаше голѣма чистота. Голѣми затруднения се срѣщаха по прехраната, а особенно на конетѣ, за които нѣмаше никакъвъ фуражъ и сѣно въ околностьта. Храната трѣбваше да се подвозва отъ тила, а превозването се затрудняваше отъ много лошитѣ и разкаляни пѫтища, вследствие на непрестанния и проливенъ дъждъ.

Следъ едно тягостно и мѫчително очакване, като какъвъ ще бѫде изходътъ отъ започналитѣ се преговори за примирие, най-после на 21-и ноември въ 4 часа сутриньта се получи телефонограма, която гласѣше, че на вчерашна дата късно вечерьта е сключено примирие между насъ и турцитѣ,

по силата на което военнитѣ действия се прекратяватъ отъ 20 ноември 7 ч. сл. пл. Тази новина се разпространи бързо по позициитѣ и предизвика голѣма радость между войницитѣ. Тѣ бързо се раздвижиха по позициитѣ и въ весело настроение, съ пѣсни и благопожелания, прекараха деньтъ до късно вечерьта.

Споредъ постановлението на примирието, което бѣше сключено между нашитѣ и турскитѣ делегати, двѣтѣ воюващи страни се задължаваха да изпратятъ делегати въ гр. Лондонъ, гдето ще се състои конференция, която трѣбваше да изработи условията на окончателния миръ. Между това, двѣтѣ страни си запазваха правото за възобновяване на военнитѣ действия, когато споредъ интереситѣ имъ се наложи това, обаче, при условие, че страната, която пожелае да наруши примирието, е длъжна четири дена по-рано да предизвести противната за решението си. Това последно условие, естествено, налагаше на частитѣ да запазятъ пълна бойна готовность и да употрѣбятъ нови усилия за укрепяване на редъ позиции, на които би се наложило да се даде отпоръ на врага, понеже не можеше да се предвиди какви спънки ще се срещнатъ въ Лондонъ, още повече, като се знаеше недовѣрието, което народътъ ни хранѣше спрямо турцитѣ.

По случай на сключеното примирие **Негово Величество Царя** издаде следната знаменателна заповѣдь къмъ армията:

ВИСОЧАЙША ЗАПОВѢДЬ

по

ДЕЙСТВУВАЩАТА АРМИЯ

№ 35

гр. Лозенградъ, 29 ноември 1912 г.

Офицери, подофицери и войници,

Съ сключването на примирието първиятъ периодъ отъ войната съ Турция се свърши. Като се повръщамъ къмъ недавнашното минало, не мога съ чувството на особена гордость и признателность да не си спомня за славнитѣ дѣла, които Вие извършихте. България на вѣчни времена ще пази памятьта на падналитѣ герои, Ваши братя, а на Васъ, оста-

налитѣ между живитѣ храбреци настоящето и бѫдещитѣ поколѣния ще извиятъ лаврови вѣнци. Сега, възползувайте се отъ почивката, за да се приготвите за нови усилия, въ какъвто случай, не се съмнявамъ, че Вие ще покриете Вашитѣ знамена съ още нови неуведаеми победни вѣнци.

На първообразното съ собствената на **Негово Величество** ржка написано.

„Фердинандъ“

Следъ сключването на примирието българската армия получи заповѣдь да се оттегли отъ Чаталджанската позиция и остановi на линията: Странджа — Синекли — Ерегли, на така наречената „Синеклийска позиция“, на която да срещне турцитѣ, въ случай че се подновятъ военнитѣ действия. Въ района задъ новата, наречена още и тилна, позиция се опредѣляха на частитѣ квартирни пунктове, гдето тѣ трѣбваше да се устроятъ и отпочинатъ, като едновременно съ това имъ се възлагаше и да работятъ по укрепяването на даденитѣ имъ участъци отъ новата позиция. На старата позиция бѣха оставени въ района на I армия — 10-а п. дивизия, а въ района на III армия — 4-а п. дивизия. Назначението на тия така наречени авангардни дивизии бѣше да охраняватъ войскитѣ, които почиватъ назадъ и да работятъ по укрепяването и засилването на тази позиция.

Въ участъка на 3-а п. дивизия, въ който се намираха и отдѣленията на 1-и скорострелъ и 1-и нескорострелъ артилерийски полкове, изтеглянето отъ позицията започна на 25-и ноември сутриньта. Споредъ нарежданията, заедно съ 2-а и 3-а бригади трѣбваше да се изтеглятъ последователно и артилерийскитѣ отдѣления, като се започне съ 3-о скорострелно отдѣление, следъ него 1-о скорострелно отдѣление, а най-после 1-о нескорострелно отдѣление отъ 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ. Отдѣленията трѣбваше да се изтеглятъ на шосето Орманлж — Еникьой, а оттамъ да заминатъ за опредѣленитѣ имъ пунктове — за 1-и скорострелъ артилерийски полкъ въ Сарай, а за 1-и не скорострелъ артилерийски полкъ — гр. Странджа.

Изтеглянето отъ позицията започна въ 7 часа сутриньта най-напредъ съ 7-а скорострелна батарея, която въ 5 ч. сл. пл. можа да достигне съ орждията и нѣколко ракли до

шосето. 8-а с. с. батарея достигна шосето вечерьта само съ
едно орждие и три ракли, безъ да може да влѣзе въ него
Затънали до главинитѣ въ калъта, орждията и раклитѣ на
батареитѣ не можаха да се изтеглятъ, по причина и сла-
бостьта и умората на конетѣ, които падаха и умираха по
пѫтя. Даденитѣ въ помощь 80 впряга отъ най-здравитѣ
коне на 1-о скорострелно отдѣление не можаха да подпо
могнатъ изкарването на орждията и раклитѣ до шосето
Вечерьта артилерията замръкна въ едно плачевно поло
жение — една часть отъ 3-о скорострелно отдѣление затъ
нала въ калъта по пѫтя, а резерва на това отдѣление и
останалитѣ отдѣления отъ скорострел. и нескорострел. арти
лерийски полкове — на позицията въ невъзможность да се
изтеглятъ и въ последующитѣ дни. Това обстоятелство при
нуди пехотнитѣ части отъ 3-а п. дивизия да изоставятъ
артилерията и да се изтеглятъ сами къмъ опредѣленитѣ имъ
пунктове за квартирование.

За окаяното положение на артилерията се донесе въ
5-та дивизия и въ изпълнение на полученитѣ заповѣди на
позицията се оставиха по 52 човѣка и 10 коня отъ батареи
при офицеръ, а всички останали хора и коне на 27-и ноем
врий заминаха за станция Кабачка, гдето се предполагаше
конетѣ да се поохранятъ и засилятъ и следъ това при по
благоприятно време да се започне изтеглянето на материал
ната часть. Отъ оставенитѣ на позицията прислужници по
7 човѣка отъ батарея и единъ офицеръ отъ отдѣление оста
наха за караулъ на позицията, а другитѣ хора и коне се
разквартироваха въ селото Тарфа. Ездачитѣ съ конетѣ при
стигнаха на ж. п. станция Кабачка на 28-и ноември. На
30-и сѫщия месецъ, по заповѣдь, заминаха за ж. п. станция
Синекли, а на 1-и декември се разположиха въ селата
Бунарджа, Капаклии и Караачъ, находящи се северно отъ
станцията

Проектътъ да се чака подобряване на времето и следъ
това да се отвезе материалната часть скоро се изостави. На
3-и декември, по заповѣдь отъ 5-а дивизия, започна изтег
лянето отъ позицията на материалната часть съ волове, до
карани отъ тила. Подъ ржководството на командира на 1-и
скорострелъ артилерийски полкъ, полковникъ Парасковъ
започна една трудна и усилена работа, която продължи

нѣколко дни. При голѣми трудности, съ помощьта на една
пионерна рота и части отъ 4-а п. дивизия на 8-и декември
пр. пл. всичката материална часть на 1-и скорострелъ и
1-и нескорострелъ артилерийски полкове съ волове и съ
възвърналитѣ се въ помощь на коне бѣше докарана на
ж. п. ст. Кабачка по пѫтя Чанакча — Кестенликъ — Уклали.
Твърдитѣ и дисциплинирани артилеристи безропотно, често
безъ достатъчна и навременна храна и почивка, денонощно,
при неимовѣрни усилия и мжки, до колѣне въ калъта, рабо-
тиха въ помощь на животнитѣ и често пѫти сами на ржце
измъкваха своята тежка материална часть отъ дълбоката и
непроходима каль.

На 8-и декември се получи заповѣдь: 1-и скорострелъ артилерийски полкъ да се превезе по желѣзницата отъ ж. п. ст. Кабача на ж. п. ст. Синекли, а 1-и нескорострелъ артилерийски полкъ, който получи назначение да влѣзе въ състава на обсадната артилерия при Одринъ, да се превезе на ж. п. ст. Павлово. Сѫщиятъ день сл. пл. 3-о с. с. отдѣление отъ 1-и с. с. арт. полкъ замина по обикновенъ пѫть, съ волове за с. Синекли и пристигна въ това село на 11-и декември въ 4 часа сутриньта, а 1-о с. с. отдѣление отъ сѫщия полкъ, въ нѣколко ешалона се пренесе по желѣзницата отъ ж. п. ст. Кабачка до ж. п. ст. Синекли, гдето пристигна на 10-и декември късно вечерьта. Веднага следъ разтоварването 5-а батарея бѣше изпратена за гр. Странджа за присъединение къмъ отдѣлението си.

1-и нескорострелъ артилерийски полкъ (1-а, 2-а, 3-а и 5-а батареи), следъ като предаде на 1-и скор. арт. полкъ всичкитѣ си обозни и ездови коне на брой 528, на 10-и декември започна товарението си и на 12-и декември по ешалонно замина съ желѣзницата за ж. п. ст. Павлово.

На 11-и декември 1-о скорострелно отдѣление отъ 1-и скорострелъ артилерийски полкъ тръгна, по заповѣдь, направо отъ ж. п. ст. Синекли за позицията при гр. Странджа и Домузъ-Дамларж, а 3-о скорострелно отдѣление което бѣше пристигнало въ селото Синекли, тръгна за сѫщата позиция на 12-и декември сутриньта.

2-о скорострелно отдѣление (4-а и 6-а батареи) отъ 1-и скорострелъ артилерийски полкъ, което се намираше на позиция въ района на 1-а бригада отъ 5-а дивизия, се-

верно отъ Сербели и югоизточно отъ Джелебекьой, зап
да се изтегля отъ позицията на 25-и ноември. То не м
да следва пехотата и изостана: 4-а с. с. батарея на изто
брѣгъ на рѣката Кара Су, а 6-а с. с. батарея стигна
до с. Орманлж. 4-а батарея остави материалната си част
хората и конетѣ върна въ с. Орманлж. Тукъ и дветѣ б
реи, при голѣма оскждица за храна за хората и кон
прекараха до 27-и ноември вечерьта. На следния
следъ спадане водитѣ на р. Кара Су, батареитѣ съ гол
мжка достигнаха едва до с. Караджакьой. Тукъ тѣ нап
оставиха материалната си часть, а съ хората и конетѣ з
наха за гр. Странджа, гдето пристигнаха на 30 ноември
4 часа сл. пл. Засилени съ две пех. роти и 30 чифта во
на 5 декември батареитѣ изтеглиха материалната си ч
и я докараха на позицията при гр. Странджа. На 11 декем
къмъ сжщото отдѣление се присъедини и 5-а скоростр
батарея, която пристигна отъ ж. п. ст. Синекли.

На 12-и декември цѣлиятъ 1-и с. с. артилерийски по
зае опредѣлената му позиция, находяща се южно отъ
Странджа. 1-о с. с. отдѣление се разположи: 1-а батаре
южно отъ кръстопжтя Сарай — Караманъ-дере и Стран
— Синекли, 2-а батарея — северно отъ този кръстопжт
3-а батарея — още по северно отъ нея. 2-о с. с. отдѣле
зае позиция; 4-а батарея — южно отъ гр. Странджа и
точно отъ шосето Странджа — Синекли, а 5-а и 6-а бата
— северно отъ рѣката Странджа. 3-о с. с. отдѣление, к
пристигна отъ с. Синекли на 13-и декември сутриньта,
позиция на сжщия гребенъ между 1-о и 2-о с. с.
дѣления.

На позицията при орждията се оставиха отъ бата
по 7 човѣка отъ прислужницитѣ за караулъ, а останал
прислужници и г. г- офицеритѣ се разположиха на кварт
тия отъ 1-о с. с. отдѣление — въ с. Алатонъ, а отъ 2
3-о с. с. отдѣления — въ гр. Странджа. Конетѣ съ ездач
подъ общата команда на майоръ Търчановъ, се изпра
въ селата Капакли и Бунарджа, гдето се разположиха
квартири и конюшни. По-сетне въ тия села се изпрати
една ракла отъ батарея за обучаване на получените
ремонтни коне за полка. Въ село Бунарджа се настан
парковата батарея на полка.

Времето отъ 14-и до 23-и декември премина въ укрепяване на позициитѣ. За тази цель ежедневно на позициитѣ отиваха прислужницитѣ и тамъ работѣха по направата и усъвършенствуването на окопитѣ си. Тази работа продължи до 23-и декември и се прекрати лично отъ командуващия армията, генералъ Радко Димитриевъ, който въ този день обикаляше позициитѣ. Коледнитѣ праздници, при подобрена храна, се прекараха отъ войницитѣ въ квартирнитѣ пунктове въ общо веселие, забави, игри, представления и хора,

Къмъ края на м. декември времето започна да се влошава. Животътъ, както на хората, които се намираха въ караулъ по позициитѣ, така и на тия, които бѣха въ тила, започна да става доста тягостенъ и мжчителенъ. Това се дължеше, едно на лошото време, а друго на неблагоприятнитѣ известия, които се носѣха отъ завърналитѣ се отъ вжтрешността на Царството оздравѣли ранени войници. Споредъ тия новини, турцитѣ нарочно протакали преговоритѣ, за да се приготвятъ и наново да воюватъ. Тия неприятни слухове скоро се потвърдиха и отъ Помощникъ Главнокомандуващия който бѣше отправилъ следната заповѣдь до армията:

ЗАПОВѢДЬ
по
ДЕЙСТВУВАЩАТА АРМИЯ
№ 68
гр. Лозенградъ, 13-и декември 1912 г.

Офицери, подофицери и войници,

Отъ хода на преговоритѣ за мира става ясно, че противникътъ не желае да отстжпи нито педа отъ земята, която нашето победоносно оржжие зае. Той иска съ единъ размахъ на перото да унищожи онова, което Вие, заедно съ падналитѣ Ваши братя-храбреци спечелихте. Героитѣ подъ Селиолу, Кръклисе, Бунаръ-хисаръ, Люле-Бургасъ и Чаталджа ще оставятъ ли тая подигравка съ славното Българско войнство да мине безнаказано? Прочее, пригответе се за нови победи и съ Вашето неудържимо „напредъ“ докажете отново на противника и на цѣлия свѣтъ, че Българското отечество заслужава по-голѣмо уважение.

Тая заповѣдь да се прочете и обясни въ всичк
батареи и ескадрони.

Помощникъ на Главнокомандуващ
отъ Генералния Щабъ,
Генералъ-лейтенантъ Савов

Следъ получаването на горната заповѣдь, която
разтълкувана на всички войници, не оставаше вече съ
че прекжсването на преговоритѣ, които се водѣха в
донъ, се очакваше всѣки день. На 11 януарий се пол
вестие, че е извършенъ въ Турция превратъ и вла
заграбена отъ младотурцитѣ, партията на които сѫ
старото правителство за много отстжпчиво, понеже б
съгласило почти на всички наши искания, включит
отстжпването на гр. Одринъ. Младотурцитѣ извърши
врата съ цель да продължатъ войната. Тѣ заявиха, че
на власть, за да спасятъ честьта на Турция. Не ос
никакво съмнение, че войната ще се продължи. На 17 я
въ 2 и пол. часа пр. пл. се получи телеграма отъ див
съ която се съобщаваше за прекжсването на прегов
и за подновяване на военнитѣ действия. Въ сжщата
грама се правѣше предупреждение частитѣ да бждатъ
по тревога да заематъ мѣстата си на позицията, пон
възможно турцитѣ да почнатъ действията преди ч
дневния срокъ, уговоренъ въ примирието.

Въ изпълнение на горната телеграма, по заповѣ
командира на полка, всички прислужници се изведо
позициитѣ, гдето съ подржченъ материалъ продължих
вършенствуването на окопитѣ си и направата на зем
колиби и навести за себе си и конетѣ. Едновременно съ
се заповѣда на началника на квартирния районъ въ
паклии, майоръ Търчановъ, да се разпореди да са подк
конетѣ съ зимни подкови и да бжде готовъ всѣки мо
за тръгване на позиция. На командира на парковата ба
се предаде за знание, щомъ получи заповѣдь за изл
на позиция, да изпрати парковитѣ взводове: тоя на 1-
отдѣление — на кръстопжтя Сарай—Караманъ и Черк
—Странджа, а тия на 2-о и 3-о с. с. отдѣления — на запа
край на гр. Странджа. Работата по укрепяване на позиц
продължи усилено до 26 януарий вечерьта, къмъ което в
и парковитѣ взводове заеха мѣстата си.

14. Възобновяване на военнитѣ действия

Следъ прекжсването на преговоритѣ въ Лондонъ, българската армия очакваше съ готовность да посрещне турцитѣ и на всѣка цена да сломи тѣхната съпротива. На 21 януарий рано сутриньта турцитѣ откриха силенъ артилерийски огънь отъ Чаталджанската позиция по разположението на нашитѣ авангардни дивизии, но като видѣха, че последнитѣ не счетоха за нуждно даже да имъ отговорятъ, постепенно намалиха огъня си.

Въ първитѣ дни следъ подновяването на действията, турцитѣ не предприеха нѣкакви особено сериозни действия на Чаталджа. Тѣ се опитаха намѣста да напреднатъ, но скоро бѣха принудени съ огънь само да се прибератъ въ укрепленията си. Влошаването на времето презъ този сезонъ не даваше основание да се очакватъ нѣкакви сериозни действия отъ тѣхна страна. Поради незначителното (около 5 клм.) оттегляне на нѣкои мѣста на преднитѣ постове, отъ авангарднитѣ дивизии последва заповѣдь до прислугата, която до това време се връщаше за нощуване по квартирнитѣ си пунктове, да остане и презъ нощьта на позициитѣ въ готовность за действие и посрещане на всѣкаква изненада.

Слабитѣ и незначителни действия на турцитѣ срещу нашитѣ авангардни девизии, не наложиха да се вематъ нѣкакви по-сериозни мѣрки отъ частитѣ, находящи се на тилната позиция. По-сериозни действия следъ подновяване на военнитѣ действия бѣха предприети отъ турска страна на Галиполския полуостровъ. Тамъ бѣше съсрѣдоточена една 50,000 турска армия, която на 27 януарий атакува нашата 7-а п. Рилска дивизия при Булаиръ. Едновременно съ това, турцитѣ извършиха десантъ при Шаръ-кьой на Мряморното море. Цельта, която преследваше турската армия, бѣ да разбие нашитѣ войски на Галиполския полуостровъ и удари въ гърба II армия, която обсаждаше гр. Одринъ. Този турски планъ не успѣ. Атаката при Булаиръ бѣше отбита. Турцитѣ дадоха тукъ нѣколко хиляди души загуба и се принудиха да отстжпятъ. Сжщата участь постигна и стоваренитѣ при Шаръкьой турски войски, които въ два дена бѣха смѣтени и натъпкани въ морето. Така се завършиха действията презъ първия периодъ отъ подновяването на войната следъ при-

мирието, които вследствие на влошаването на време
степенно затихнаха, за да се подкачатъ наново съ пу
на пролѣтьта.

Къмъ срѣдата на м. февруарий на Чаталджа
много люта зима. По причина на това, по-голѣмат
отъ хората на 1-и с. с. артил. полкъ се оттеглиха по
ритѣ си въ гр. Странджа и с. Алатенъ. На позицията
само една малка часть за караулъ. Започнаха такив
и виелици, каквито мѣстнитѣ жители рѣдко сж запомняли
мѣста. Снѣжнитѣ виелици въ скоро време затрупаха как
тищата, така и самитѣ позиции. Вследствие на лошото
и голѣмъ студъ много отъ хората и добитъка измр
пжтищата и позициитѣ. гдето бѣха затрупани отъ сн
шото време затрудни и храненето на хората и ко
особено на пехотнитѣ части. Последва заповѣдь да с
на хората само по половинъ хлѣбъ дневно.

1-и с. с. артилерийски полкъ по храненето бѣше
нително добре, благодарение разпорѣдителностьта на
дира на полка, полковникъ Парасковъ, и на заведващи
храната, поручикъ Ковачевъ. Той не почувствува он
шения, отъ които страдаха пехотнитѣ части презъ пе
на лошото време, понеже имаше на складъ достатъч
личество хлѣбъ въ гр. Странджа. Освенъ това, въ скл
полкътъ имаше достатъчно количество кашкавалъ, пас
сланина и разни други хранителни продукти. Съ нѣкс
тѣхъ той обслужваше и на пехотнитѣ части, а особе
брашно, което докарваше отъ ж. п. станция Черкезс
гр. Странджа, гдето ставаше изпичането му въ постро
за цельта полски фурни.

Въ началото на м. мартъ започна едно раздви
по позициитѣ. Турцитѣ започнаха да стават вече пс
дизвикателни. Честитѣ схватки на преднитѣ позиции
жиха на полка въ пълния си съставъ да напустне ква
нитѣ пунктове и да излѣзе на позициитѣ, гдето о
въ очаквателно положение, безъ да вземе участие въ
ствията, които се развиваха само на преднитѣ позиции.
сточени боеве къмъ срѣдата на м. мартъ се развиха
около Одринъ, понеже нашата II армия атакува и зав
крепостьта. Въ тия боеве взема участие и нашиятъ 1
с. с. арт. полкъ, които ще разгледаме по-долу.

15. Действията при Одринъ на 1-и нескорострелен Артилерийски полкъ

а) Прехвърляне на полка

На 14 декемврий 1-и нескорострелен артилерийски полкъ (1-а, 2-а, 3-а и 5-а батареи), въ съставъ 14 офицери и 714 долни чинове, пристигна на ж. п. ст. Павлово и се разположи въ селото на квартири. Въ сжщия день сл. пл. полкътъ получи 226 коня отъ 3-и с. с. артилерийски полкъ, но на тѣхъ не можеше да се разчита, понеже бѣха доста слаби и набити. Въ с. Павлово полкътъ прекара до 21-и декемврий вечерьта на почивка и стъкмяване на материалната часть. На 22 се настани на квартира въ с. Асаплии. Тукъ се получиха още 247 коне, които бѣха млади, здрави, но необездени. Тѣ се изпратиха въ с. Шарапларъ, гдето бѣше се установила и парковата батарея. Понеже на полка предстоеше да замине за с. Оглу паша, а отъ тамъ на позицията, направи се разпредѣление на всичкитѣ коне между четиритѣхъ батареи.

На 30 декемврий полкътъ напустна с. Асаплии и вечерьта се установи на квартира въ с. Оглу паша. Въ този день командиръть на полка, придруженъ отъ адютанта си, излѣзе да огледа и избере позиция за батареитѣ по гребена на Кара баиръ. На позицията той се предстали на командира на 2-а бригада отъ 11-а дивизия, къмъ която се придаваше и заедно съ него опредѣлиха мѣстата на батареитѣ по гребена източно отъ Кумъ дере и Кара баиръ. На 31 позицията се огледа и отъ началницитѣ на отдѣленията съвмѣстно съ батарейнитѣ командири, на които се опредѣлиха и директриситѣ по посока на Демиръ Капу. Понеже се получи съобщение за вѣроятна излазка на турцитѣ отъ крепостьта презъ нощьта срещу новата 1913 година, батареитѣ получиха заповѣдь и набързо въ 2 часа сл. полунощь тръгнаха за позицията. Съ голѣми трудности въ тъмнината тѣ се настаниха на нея, но бѣха съвършенно неподготвени и неорентирани за действие.

Времето отъ 1-и до 9-и януарий премина въ усилено укрепяване на позициитѣ и направа на землянки и навеси за подслонъ на хората и конетѣ. Позицията представляваше

една гола и слабо вълниста равнина. Находящето с
село Сазлж дере бѣше съвършенно разрушено. (
стърчеха само дуваритѣ и около 5-6 полуразруш
ници. Прехранването на хората и конетѣ на тази
бѣше доста затруднено, понеже изискваше доста
на хора и кола за докарването на хлѣба отъ с. Аб
на фуража и другитѣ дребни продукти — отъ с.
На тази позиция полкътъ влизаше въ състава на тр
гаденъ участъкъ отъ Източния секторъ, подъ кома
командира на 2/11-а бригада, полковникъ Клисуров
диритъ на полка, подполковникъ Арабовъ, бѣше и
за началникъ на артилерията въ участъка.

Началото на военнитѣ действия при Одринъ, с
вото примирие се ознаменува съ една усилена бомба
на града, отъ нашата обсадна артилерия, която
21 януарий 8 ч. вечерьта. Екотътъ отъ първиятъ тр
оржднята произведе въ всички едно облекчение,
единъ тежъкъ камъкъ се свали отъ гърдитѣ имъ.
дировката продължи и презъ цѣлия день на 22 и им
зултатъ множеството пожари, които избухнаха въ
квартали на града. Въ последващитѣ дни тя бѣше
и постепенно се прекрати.

До срѣдата на м. февруарий действията около
се ограничиха съ рѣдка пехотна и артилерийска
между дветѣ страни. Често пжти батареитѣ стреля
се пристрелватъ до всички по-важни пунктове и
заемани отъ противника, а така сжщо и въ подкреп
пращанитѣ напредъ малки разузнавателни части.
сваха и случаи, когато се откриваше огънь и безп
при предполаганата опасность, че турцитѣ настжпва
обикновено ставаше нощно време, а денемъ — пр
мъгла. Лошото време, което настана къмъ втората п
на м. февруарий, наложи и тукъ известно затиши
продължи до къмъ началото на м. мартъ. Къмъ тов
започна една по-усилена разузнавателна дейность от
страна предвидъ на предстоящата атака на крепость

На 11 мартъ сл. пл. отъ началника на Южния
полковникъ Дѣловъ, се получи заповѣдь за атаката
постьта. Цѣлиятъ отдѣлъ трѣбваше да атакува най-п
преднитѣ позиции, а следъ това и фортоветѣ отъ И

тила
него
плев-
иция
ходъ
ръ, а
лово.
бри-
а на
оман-
ченъ

пър-
овка
а на
ъ на
че
ибан-
а ре-
нитѣ
ѣдка

оринъ
елба
а да
ции,
из-
лип-
жда
това
кста
ина
рето
еме
зша

ълъ,
кре-
едъ
ния

секторъ на крепостьта на линията: форта Мезаръ-тепе — Демиръ-Капу — р. Марица. За началенъ часъ на атаката бѣ опредѣленъ 12 ч. по полунощь. За действие при атаката батареитѣ отъ полка се разпредѣлиха: 1-а, 2-а и 3-а въ състава на дѣсната колона (57-и п. полкъ), а 5-а батарея — въ лѣвата колона (58-и п. полкъ).

б) Атаката на Мезаръ-тепе и Демиръ-Капу

(12-и и 13-и мартъ)

На 12 мартъ въ 3 ч. и 45 м. сл. полунощь, дружинитѣ отъ 57-и и 58-и пех. полкове, построени въ боенъ редъ задъ укрепенитѣ си позиции, настжпиха презъ Кумъ-дере съ обектъ: 57-и п. полкъ къмъ Мезаръ-тепе, а 58-и п. полкъ — къмъ Демиръ-Капу. Подъ прикритието на гжсти патраулни вериги, дружинитѣ се движеха при пълна тишина. Тѣ, обаче, не можаха съ изненада да се доближатъ до турскитѣ окопи, по причина на много ясната и свѣтла нощь. Забелязани навреме отъ турцитѣ, тѣ бѣха обстреляни отъ тѣхъ съ ожесточенъ пехотенъ и картеченъ огънь.

Батареитѣ отъ 1-и не с. с. арт. полкъ имаха заповѣдь да останатъ на позициитѣ си и да обстрелятъ първоначално окопитѣ на турцитѣ, а следъ това да пренесатъ огъня си въ тила имъ. Щомъ турцитѣ откриха огънь, даде се заповѣдь и на артилерията да действува. Като получиха тази заповѣдь, 1-а, 2-а и 3-а батареи откриха ураганенъ огънь по турскитѣ окопи отъ дветѣ страни на Мезаръ-тепе, а 5-а батарея — по тия около Демиръ-Капу. Едновременно съ тѣхъ откриха огънь и 1-о и 2-о нескорострелни гаубични отдѣдения на майоритѣ Недѣлчевъ и Станчевъ. Огъньтъ по окопитѣ продължи около 10 минути, следъ което бѣше пренесенъ въ тила. Разстроени отъ този силенъ артилерийски огънь и претиснати отъ стремителната атака на частитѣ отъ 57-и и 58-и пех. полкове, турцитѣ напуснаха окопитѣ си. Въ момента на тѣхното отстжпление, 2-а батарея на **поручикъ Палазовъ**, която още отъ вечерьта бѣше готова да се прехвърли веднага на завладяната позиция, бързо премина Кумъ-дере и като зае позиция северно отъ „Демиръ-Капу“, надъ пжтя Скендеръ-кьой — Одринъ, откри силенъ огънь по отстжпващитѣ турци. Не следъ много време излѣзе до нея и 1-а ба-

тарея на **капитанъ Хесапчиевъ**, която сѫщо така откри огъ
по турцитѣ. Сполучливиятъ и точенъ огънь на тѣзи две б
тареи причини голѣми загуби на турцитѣ, които въ безп
рядъкъ, като пилци, се пръснаха за прикриване по околни
дерета.

Понеже частитѣ на двата пехотни полка напредна
много, то 5-а батарея на капитанъ Апостоловъ излѣзе н
предъ и зае позиция задъ гребена северозападно отъ Х
дѫма и оттамъ откри огънь по турскитѣ батареи око
Кавказъ-табия. Следъ десетина минути къмъ нея се прис
дини и 3-а батарея на поручикъ Пачеджиевъ, която излѣ
на открита позиция близо до нея. Малко време следъ изл
зането на горнитѣ две батареи на позицията, вдѣсно о
тѣхъ, се прехвърлиха и останалитѣ 1-а и 2-а батареи. Сп
лучливиятъ и точенъ огънь на всичкитѣ батареи отъ 1-и н
скорострелен полкъ принуди турската артилерия отъ гла
ната отбранителна линия да намали огъня си по пехотни
части, които бѣха вече завладѣли турскитѣ окопи при Мезар
тепе и Демиръ-Капу. Окуражени отъ огъня на нашата арт
лерия и подъ прикритието на падналата мъгла, пехотни
части настѫпиха отново и достигнаха: 57-и п. полкъ до п
следния гребенъ, източно отъ Хелваджи-дере, а 58-и п. пол
— до гребена, отстоящъ на около 700 крачки отъ реду
Демиръ-Капу. На тия позиции тѣ се спрѣха и започнаха
се окопаватъ. Батареитѣ, ползувайки се отъ мъглата, запо
наха сѫщо окопаването на позициитѣ си.

Презъ цѣлия день на 12 мартъ батареитѣ отъ полка
отъ 1-о нескорострелно гаубично отдѣление обстрелва
форта „Кавказъ табия", като принудиха турската артилер
значително да намали огъня си. Особено сполучливъ бѣ
огъньтъ на 5-а батарея, но тя скоро попадна подъ флангови
огънь на турската артилерия откъмъ Боснакьой и се пр
нуди, макаръ и временно, да прекрати стрелбатата и пр
крие прислужницитѣ си. Впоследствие, когато вече се полу
заповѣдь за подготовка на атаката на самата фортова лини
тази батарея, съ малки прекѫсвания, продължи стрелба
до късно вечерьта.

Къмъ 1 ч. и 30 м. сл. полунощь на 13 мартъ, батареит
на 1-и нескорострелен артилерийски полкъ и на 1-о неск
рострелно гаубично отдѣление откриха наново огънь п

форта „Кавказъ-табия". Тѣ продължиха стрелбата усилено
до къмъ 3 и пол. часа сл. полунощь, къмъ което време при-
нудиха турската артилерия около този фортъ да замлъкне.
Къмъ 4 ч. сутриньта се разнесе вестьта за падането въ наши
рѫце на форта „Айджи-Йолу". Следъ единъ много точенъ
огънь отъ батареитѣ на полка и отъ 1-о нескорострелно гау-
бично отдѣление, пехотнитѣ части решително атакуваха
противника и къмъ 8 часа пр. пл. проникнаха въ форта
„Кавказъ-табия". Многото пожари, които къмъ това време
се забелязаха къмъ града, показаха, че той пада вече въ
нашитѣ рѫце. И действително, къмъ 9 и пол. часа пр. пл.
цѣлиятъ източенъ секторъ бѣше вече завладянъ отъ нашитѣ
войски. Въ града влѣзе пръвъ (по заповѣдь) началникътъ
на конния отрядъ, **полковникъ Мархолевъ**, последванъ отъ
пехотата. 1-и нескорострелен полкъ влѣзе въ града сл. пл.
и се разположи на първо време на бивакъ въ двора на ка-
зармитѣ „Янжкъ Кашла".

Презъ време на двудневнитѣ боеве за завладяването на
Одринската крепость, полкътъ даде загуби двама долни чи-
нове убити и единъ раненъ.

Следъ падането на Одринъ, 1-и нескорострелен артил.
полкъ се разположи на квартира въ турскитѣ казарми на
лѣвия брѣгъ на р. Тунджа (северно отъ града), гдето остана
до края на м. априлъ.

1-и скорострелен артилерийски полкъ въ края на м.
мартъ се разположи на бивакъ на позицията при 3-о ско-
рострелно отдѣление, находящо се на 2 и пол. клм. югоиз-
точно отъ гр. Странджа и тамъ прекара цѣлия м. априлъ.
1-а скорострелна батарея, която бѣше изпратена въ участъка
на 1-а бригада, остана на позицията си източно отъ Чифли-
кьой, а конетѣ на останалитѣ батареи, съ изключение на 6-а
а 9-а, които бѣха на бивакъ при гр. Странджа, прекараха
въ с. Капаклии.

16. Сключване на второто примирие и миръть въ Лондонъ

Следъ падането на Одринъ, турцитѣ разбраха вече, че
тѣхнитѣ по-нататъшни усилия нѣмаха шансъ за успѣхъ. Следъ
нѣколко незначителни действия при Чаталджа, тѣ се спотаиха

по позициитѣ си, съзнавайки, че войната за тѣхъ е безв
вратно загубена и влѣзоха въ преговори за прекратяването

Рано сутриньта на 1 априлъ въ щабоветѣ на 1-и скор
стреленъ и 1-и нескорострелень артилерийски полкове се
лучи съобщение, че военнитѣ действия съ турцитѣ се пр
кратяватъ отъ 12 ч. по обѣдъ този день.

Отъ това, което се пишеше по вестницитѣ, ставаі
ясно, че нашитѣ съюзници искаха да присвоятъ много о
ония чисто български земи, за които ние обявихме и водих
войната. Тѣ искаха нова подѣлба на освободенитѣ зе
т. е. ревизия на договоритѣ, които бѣхме сключили пре
започването на войната. Къмъ всичко това, като се пр
бавятъ и неоснователнитѣ претенции на Ромъния надъ С
листра, ставаше ясно, че и да се сключи мира съ Турці
съ която бѣхме си видѣли вече смѣткитѣ, не сж изключе
нови изненади, този пѫть съ нашитѣ съюзници, които ник
не можеше да предвиди.

Натегнатото положение, което бѣше създадено о
страна на нашитѣ съюзници, принуди Главното командува
да изпрати часть отъ войскитѣ ни въ Македония, гдe
сърбитѣ и гърцитѣ бѣха окупирали всички ония мѣста,
които изявяваха претенции. На 28-и априлъ за тамъ
отправи и 1-и нескоростр. артилерийски полкъ (1-а, 2-а
3-а батареи) въ съставъ 2 щабофицери, 11 оберофицер
575 долни чинове и 450 коня. Отъ Одринъ полкътъ потег
по ешалонно съ желѣзницата за гр. Драма, гдето пристиг
и се разтовари на 30-и априлъ вечерьта. Въ гр. Одринъ,
заповѣдь, остана само 5-а батарея съ едно отдѣление о
парковия взводъ. Това изпращане на полка и на още мно
други наши части къмъ Македония показваше, че не та
лесно ще можемъ да се разберемъ съ нашитѣ съюзниц
обаче, всички окачкваха безропотно и въ готовность ра
витието на събитията.

На 6-и май 1-и скорострелень арт. полкъ се разполож
на бивакъ при с. Капаклии, съ изключение на 1-а батаре
която остана въ Чифликьой, а парковата батарея—Бунардж
Понеже още нѣмаше изгледи за скорошното подписване
мира, последва заповѣдь за смѣната на частитѣ отъ 9
дивизия, които бѣха на авангарднитѣ позиции. На 11-и ма
полкътъ, като остави 1-о отдѣление (2-а и 3-а батареи)

бивака при Капаклии, съ другитѣ отдѣления въ състава на 5-а дивизия се разположи: 2-о с. с. отдѣление съ 3-а бригада — на позиция източно отъ с. Кабачка, а 3-о с. с. отдѣление съ 1-а бригада и щаба на полка — на позиция североизточно отъ Акаланъ. Парковата батарея остана при с. Акаланъ. Въ това положение полкътъ остана до подписването на мира съ Турция.

Следъ дълго и мѫчително очакване най-после на 18-и май се получи официално съобщение, че мирътъ съ Турция е подписанъ. Радостьта отъ това важно събитие се изрази веднага въ едно гърмогласно и продължително „Ура", което завърши съ едно хубаво и кръшно хоро. Веселието на войницитѣ продължи до късно вечерьта. Всички се радваха, че скоро ще се върнатъ до домоветѣ си, гдето отъ деветь месеца ги очакваха тѣхнитѣ мили и близки.

По случай подписването на мира съ Турция, **Негово Величество** Главнокомандуващиятъ и Военниятъ министръ издадоха следнитѣ заповѣди до армията:

ВИСОЧАЙША ЗАПОВѢДЬ
по
ДЕЙСТВУВАЩА АРМИЯ
№ 79

гр. Адрианополъ, 18-и май 1913 година.

Офицери, подофицери и войници,

Нечуванитѣ страдания на нашитѣ сънародници въ съседната Отоманска Империя, които отдавна терзаеха сърдцата ни, предизвикаха великата борба за освобождаване на поробенитѣ още наши братя.

Офицери, подофицери и войници,

Вие оправдахте съ Вашитѣ действия презъ тази война напълно надеждитѣ на **отечеството и Моята** несъкрушима вѣра въ Васъ. Като буенъ планински потокъ се устремихте по Одринскитѣ и Македонскитѣ полета и нищо не бѣше въ състояние да спре Вашия поривъ. Нито непрестаннитѣ дъждове, нито непроходимо калнитѣ пѫтища, нито неизбѣжнитѣ лишения отъ облѣкло и обувки, храни и покривъ презъ лютата зима — нищо не Ви попречи. За Васъ нѣмаше умора, за да вървите напредъ и напредъ. Като орли се

нахвърлихте вие на вѣковния врагъ, когото окончател сломихте и вие покрихте съ неувѣдаема слава Българско оржжие и възкресихте славнитѣ времена на Крума, Асѣ и Самуила.

Офицери, подофицери и войници,

Цѣлиятъ свѣтъ гледа съ благоговейно удивление нашето триумфално победоносно шествие и всички бърза да ни изкажатъ своитѣ симпатии, като победители. Бъ гарското име е днесъ въ цѣлъ свѣтъ синонимъ на побед тель, на чудовищенъ герой. Нашето приятелство и друж търсятъ всички днесъ.

Като сподѣлямъ тази **Моя** радость и благородна го дость съ Своитѣ славни сътрудници, отъ генерала до после ния редникъ отъ нашата армия, Азъ имъ благодаря нечуванитѣ подвизи, за геройското самопожертвувание и надѣя, че тѣ ще намѣрятъ у себе си, ако потрѣбва, ощ по-голѣми физически и морални сили, за да оправдаят всички **Мои** и на **отечеството** надежди. Нека бждемъ г тови за всичко, за да възвишимъ българското име до нед сегаемъ пиедесталъ.

Офицери, подофицери и войници,

Мирътъ съ Турция е вече подписанъ и Вие въ скор време ще си отидете по домоветѣ, вѣнчани съ ореола н победители, за да се предадете наново на мирна и полз творна дейность за преуспѣване и процъвтяване на Нов България. Но не забравяйте, че за това е необходима едн мощна армия, която да гарантира мирното развитие н народа, промишлеността, търговията и културата

Да живѣе България, да живѣе храбрата българск армия, ура!!

Тази заповѣдь заповѣдвамъ да се прочете въ всичк роти, ескадрони, батареи и команди.

На първообразната съ собствената на **Негово Вели чество** ржка подписано:

„Фердинандъ“.

ЗАПОВѢДЬ
по
ДЕЙСТВУВАЩАТА АРМИЯ
№ 233

гр. Одринъ, 18-и май 1913 година.

Обявявамъ по действуващата армия следната телеграма' получена отъ Министра на войната по случай подписването на мира:

„По случай подписването на мира, днесъ 17 и того, моля Ви да предадете на г. г. офицеритѣ и долнитѣ чинове отъ действуващата армия, храбритѣ и доблестни борци въ достопаметната Освободителна война, отъ моя страна и отъ страна на всички чинове отъ тила на армията най-сърдечни честитявания и благопожелания. По тоя случай ние всички идемъ да признаемъ, че отъ тая Освободителна война чиноветѣ отъ храбрата наша Действуваща армия отъ генерала до редника всички до единъ изпълниха своя свещенъ дългъ къмъ Короната и Отечеството съ безпримѣрна доблесть и самопожертвувание и написаха нови златни страници въ нашата военна история, които ще останатъ паметни на вѣчни времена. Нека Всевишниятъ винаги бди надъ нашата храбра армия, за да печели и въ бждеще още по-славни победи надъ враговетѣ ни.

Заповѣдвамъ настоящата заповѣдь да се прочете въ всички роти, батареи, ескадрони и команди.

Подписалъ Министъръ на Войната
Генералъ-лейтенантъ **Никифоровъ“.**

Горнитѣ заповѣди, прочетени и разтълкувани предъ нашитѣ артилеристи, се посрещнаха съ голѣмъ ентусиазъмъ и въодушевление. Тѣ се почувствуваха горди, че наредъ съ другитѣ части отъ армията сж си изпълнили съ честь дълга къмъ Отечеството и сж допринесли много за общата победа надъ врага.

Споредъ мира въ Лондонъ, Труция се признаваше за победена и като приемаше всички наши искания, отстжпваше на съюзницитѣ всички земи западно отъ линията Мидия—Еносъ, съ изключение само на Албания. Отсега нататъкъ настжпиха вече мжчнотиитѣ по подѣлбата на отстж-

пенитѣ земи отъ Турция, особено като се знаеше непримиримостьта на нашитѣ съюзници, които не признаваха договоритѣ и искаха ревизията имъ.

Схващайки опастностьта, която вече идѣше отъ страна на нашитѣ съюзници, веднага следъ подписването на мира въ Лондонъ, нашето Главно командуване разпореди и до останалитѣ въ Тракия български части да се прехвърлятъ — едни въ Македония, а другитѣ въ старитѣ предѣли на Царството — на границата ни съ Сърбия. На 20-и май 1-и скорострелен артил. полкъ получи заповѣдь отъ 5-а дивизия да се снеме отъ позицията и, следъ като се съсрѣдоточи въ гр. Сарай да тръгне за България. Въ изпълнение на тази заповѣдь полкътъ се събра въ Сарай и на 24-и май замина по дадения му маршрутъ за България.

Бродейки по бойнитѣ полета при Бунаръ Хисаръ и Лозенградъ, нашитѣ артилеристи хвърляха последенъ братски приветъ по тия свещенни мѣста, гдето на вѣчни времена оставаха да почиватъ много отъ тѣхнитѣ другари. Тѣ отнисаха сега съ себе си споменитѣ за тѣхнитѣ славни и велики дѣла, за да ги предадатъ на поколенията и на тѣхнитѣ близки. Унесени въ мисли за неотдавнашното славно минало, тѣ не се отчайваха, че не отиватъ сега по домоветѣ си, гдето трѣбваше да се радватъ на плодоветѣ отъ тѣхнитѣ усилия и жертви. Тѣ отиваха на сръбската граница съ съзнание и готовность да се противопоставятъ, ако това се наложи, срещу ония, които оспорваха правата ни съ единчката само цель да ни ограбятъ.

ЧАСТЬ III.

ВОЙНАТА СЪ СЪЮЗНИЦИТѢ (1913 ГОД.)

1. Причинитѣ на войната съ съюзницитѣ.

Освободителната война, която българскиятъ народъ води за свободата на поробенитѣ си братя въ Тракия и Македония, завърши съ пълното разгромяване на турската империя. Голѣмиятъ дѣлъ отъ тази блѣскава победа се падаше на българскати армия, която действуваше въ Тракия и която срещна и разби по-голѣмата часть отъ редовната, добре обучена и напълно стъкмена турска армия, Успѣхитѣ на нашитѣ съюзници — сърби, гърци и черногорци, — които действуваха въ Македония, въ сравнение на тѣзи на нашата армия бѣха незначителни, понеже тамъ тѣ срещнаха много по-слабъ и малочисленъ противникъ, съ когото много лесно се разправихи.

Блѣскавитѣ победи на нашата армия при Селиолу, Гечкенли, Лозенградъ, Люле-Бургасъ, Карагачъ, Чаталджа, Булаиръ и Одринъ, очудиха свѣта и името „българинъ“ се посрѣщаше съ адмирация навсѣкѫде. Но това не зарадва нашитѣ съюзници; въ тѣхъ се породи завистъ, злоба и страхъ предъ българската сила. Тѣ не можаха да се помирятъ съ мисъльта, че България следъ тази война ще се разшири и засили, ще стане опасна за самитѣ тѣхъ и за туй решиха да поискатъ при подѣлбата на завладянитѣ отъ Турция земи повече отъ онова, което имъ се следваше да получатъ по договоритѣ, сключени преди започването на войната.

За тая цель, докато българскитѣ топове още гърмѣха предъ Цариградъ и подъ Одринъ, сърби и гърци, а посетне и румъни, обмисляха какъ да ограбятъ плодоветѣ на българската победа. Отначало сърбитѣ и гърцитѣ използуваха отсѫтствието на български сили въ Македония и по-

степенно я окупираха, а следъ туй сключиха формали
съюзъ да не отстжпватъ безъ кръвь окупиранитѣ отъ тѣ
земи въ Македония.

Опититѣ да се избѣгне войната чрезъ посрѣдничес
вото на руския императоръ Николай II, който бѣше опр
дѣленъ за арбитъръ при разрешаването споветѣ по съ
зния договоръ отъ 1912 год. излѣзоха безплодни. По т
начинъ войната съ съюзницитѣ ставаше все по-неизбѣжн

На 17-и май се сключи въ Лондонъ мира между съю
ницитѣ и Турция, а следъ два дни, на 19-и май, сърби
гърци сключиха подлия и коваренъ договоръ срещу Бълг
рия за ограбването на земитѣ, които принадлежаха на н
по договора отъ 1912 год., носящъ и тѣхнитѣ подписи.

Нашето Главно командуване се убеди, че пжтьтъ
миролюбивото изглаждане на спора е вече затворенъ, от
друга страна, като виждаше вредното влияние за дисципл
ната на войскитѣ на това дълго и нескончаемо продълж
ване на спора, за да повдигне духа на войскитѣ отъ едн
страна, а отъ друга, за да сплаши противницитѣ си, кат
спомогне и на самата наша дипломация по-бързо да ра
реши спора, заповѣда на II и IV армия да настжпятъ н
16-и юний презъ нощьта, да атакуватъ сърбитѣ и гърцит
и ги изтласкатъ отъ тѣхнитѣ позиции.

Съ това се тури началото на нещастната за насъ войн
съ съюзницитѣ, въ която последователно се намѣсиха Ту
ция, която използува благоприятния случай да си възвърн
изгубенитѣ провинции, а едновременно съ нея и Ромъни
която използва случая да загради Добруджа. Българи
бѣше принудена да се бие сама съ всички балканск
държави.

2) На пжть за сръбската граница

Предъ опастностьта на една война съ съюзницит
нашето Главно командуване, постепено прехвърли нашит
войски отъ Тракия на западната ни граница срещу Македс
ния и Сърбия. Споредъ новата групировка на армиит
1-а и 2-а бригади отъ 5-а п. дивизия заедно съ 9-а п. диви
зия, влизаха въ състава на I армия, която трѣбваше да с
съсрѣдоточи въ Северозападна България съ задача да дей

ствува по долината на р. Тимокъ съ посока къмъ Зайчаръ
и Княжевацъ и евентуално да отбранява тази часть отъ
България отъ неприятелско нахлуване.

Къмъ 1-а бригада отъ 5-а дивизия се придаваше 3-о
отдѣление отъ 1-и скорострелънъ артилерийски полкъ, а
къмъ 2-а бригада — 2-о отдѣление отъ сжщия полкъ.

3-а бригада отъ 5-а дивизия, заедно съ 1-о отдѣление
отъ 1-и с. с. артилерийски полкъ влизаха въ състава на
III армия, която трѣбваше да се съсрѣдоточи въ района
Сливница — Цариброд — Трънъ съ задача да прикрива
столицата и да действува по долината на Нишава въ посока
на Пиротъ и Нишъ. Въ състава на III армия влизаха и 1-а
13-а и Конната дивизия.

Пехотата отъ 5-а дивизия се превози съ параходи отъ
Мидия до Варна по море, а отъ тамъ съ желѣзницата до
станцията Бойчиновци. 1-и с. с. артилерийски полкъ тръгна
по обикновенъ пжть отъ Сарай за България на 24-и май
сутриньта и презъ с. Пуралия, Лозенградъ, Карамза и Мур-
сатлий на 31-и май пристигна въ гр. Ямболъ. Оттукъ между
2-и и 6-и юний 1-о отдѣление се превезе по желѣзницата
въ Сливница, а 2-о и 3-о отдѣления — до гарата Бойчи-
новци. 3-о отдѣление превози материалната си часть и при-
слугата по Балканската линия презъ Горна-Орѣховица за
гарата Бойчиновци, а ездачитѣ на това отдѣление заедно
съ конетѣ и всичкия обозъ на полка се отправиха по оби-
кновенъ пжть презъ Твърдишкия балканъ за Горна-Орѣхо-
вица, а отъ тамъ по желѣзницата — за гарата Бойчиновци.
Отъ тази гара 2-о и 3-о отдѣления следъ нѣколкодневенъ
походъ презъ селата : Кошарникъ, Бѣлотинци, Черно-поле
и Дубрава достигнаха : 3-о отдѣление заедно съ 5-и п. полкъ
на 18-и юний с. Салашъ (Бѣлоградчишко), а 2-о отдѣление
съ 2-а бригада отъ 5-а дивизия (18-и и 20-и полкове) — с
Пружда до р. Голѣма.

3) Положението на дветѣ страни въ навечерието на войната. — Начало на военнитѣ действия

Къмъ 16-и юний сърбитѣ заемаха съ I и III армии ли-
нията в. Султанъ-тепе — Осоговската планина — Злетов-
ската рѣка — дѣсния брѣгъ на р. Брѣгалница — с. Валан-

дово, на която тѣ заблаговременно се бѣха укрепили. Слаби части отъ тѣхната II армия бѣха пръснати срещу старата ни граница за прегражданe посокитѣ къмъ вжтрешностьта на Сърбия.

Гърцитѣ бѣха съсрѣдоточили цѣлата си армия въ околноститѣ на гр. Солунъ съ цель да отбраняватъ този градъ, а въ случай на успѣхъ — да настжпятъ по долината на р. Струма въ свръзка съ сръбската армия, съ която имаха общъ планъ за действие срещу насъ.

Въ надвечерието на войната съ съюзницитѣ нашата армия бѣше доста изтощена и намалена отъ току-що свършената война съ Турция. Тя броеше едва около 250-300.000 души, разпредѣлени въ петь армии, отъ тѣхъ I и III армии бѣха съсрѣдоточени на старата ни граница срещу Сърбия; V армия — около гр. Кюстендилъ, а II армия — срещу гърцитѣ въ околноститѣ на Солунъ. Най-силна, въ съставъ около петь дивизии, бѣше IV армия, която трѣбваше да действува срещу най-силното ядро на сръбската армия въ Македония. Тази армия бѣше съсрѣдоточена въ района Царево село, Кочане, Щипъ и Радовишъ. Срещу Турция и Ромъния нашата Главна квартира не бѣше оставила никакви войски, като предполагаше, че тия държави ще останатъ неутрални при една война съ бившитѣ ни съюзници.

На 15-и юнии нашата Главна квартира даде заповѣдь на II и IV армии да настжпятъ противъ сръбската и гръцка армии въ Македония и ги изтласкатъ отъ завзетитѣ позиции. За да се даде характеръ но това нападение като инцидентно, безъ формално обявяване на войната, на останалитѣ наши три армии бѣше заповѣдано да не предприематъ никакви военни действия, а само да се приближатъ къмъ границата.

Нападението отъ IV и II армии се предприе на 16-и срещу 17-и юнии. Разултатътъ отъ това нападение бѣше резгромяването на цѣлата сръбска Тимошка дивизия. Нашето правителство, обаче, щомъ узна за почнатитѣ безъ негово знание военни действия, даде заповѣдь за прекратяването имъ. Тогавашниятъ помощникъ на Главнокомандуващия, Генералъ Савовъ бѣше смѣненъ, а на негово мѣсто бѣше назначенъ командуващиятъ III армия, генералъ Радко Димитриевъ. Въ изпълнение разпорежданието на правителството, започнатитѣ съ успѣхъ военни действия бѣха прекратени отъ наша страна, но сърбитѣ и гърцитѣ коварно и подло използуваха това прекратяване на действията, нападнаха нашитѣ части, които бѣха сложили пушкитѣ си въ пирамиди, и започнаха да печелятъ успѣхи. Нѣкои наши части претърпѣха поражение. Тая подлость принуди помощникъ-Главнокомандуващиятъ да започне операциитѣ съ цѣлата българска армия. Той заповѣда: II, IV и V армии да се отбраняватъ, а I и III — да настжпятъ въ сърдцето на Сърбия.

4) Настжплението къмъ Княжевацъ и боятъ при Кадж-буазкия проходъ

(22-и юний)

Заповѣдята отъ I армия за преминаване на границата и настжплението въ Сърбия се получи въ щаба на V дивизия на 21-и срещу 22-и май. Къмъ това време 3-о с. с. отдѣление отъ 1-и с. с. артилерийски полкъ съ 5-и п. полкъ се намираха на бивака при с. Салашъ — въ авангардъ на дивизията. 2-о с. с. отдѣление отъ 1-и с. с. артил. полкъ, съ 2-а бригада отъ 5- дивизия (18 и 20 полкове), поради стеклитѣ се обстоятелства, на 19-и юний бѣха повърнати назадъ къмъ Брусарци и оттамъ по желѣзницата превезени въ Кюстендилъ. Вмѣсто 2-а бригада къмъ 5-а дивизия бѣше придадена отдѣлната бригада (65 и 66 пех. полкове).

На 23-и юний 7 ч. пр. пл. 5-и п. полкъ настжпи срещу Кадж-Боазкия проходъ, като насочи дружинитѣ си къмъ височинитѣ: Янчинъ дѣлъ, Китка, Росовити камъкъ и Коритска глава. Задъ него следваше 2-и п. полкъ. Двата полка (1-а бригада) съставляваха лѣвата колона на дивизията, а отдѣлната бригада (65-и и 66-и п. полкове) — дѣсната колона на дивизията, която настжпи по посока на Кръстино равнище съ цель да обходи лѣвия флангъ на позицията, срещу която не насочваха полковетѣ отъ 1-а бригада.

Споредъ събранитѣ сведения, сърбитѣ имаха две дивизии III пр. въ Зайчаръ и Княжевацъ. Проходътъ Кадж-Боазъ, срещу който настжпваше 5-и полкъ, охраняваха съ три дружини и една нескорострелна батарея.

Къмъ обѣдъ се започна боя. До това време батареитѣ отъ 3 арт. отдѣление бѣха заели закрити позиции: 7-а батарея — задъ седловината северно отъ пѫтя Салашъ—Ново корито, а 9-а батарея — южно отъ сѫщия пѫть на една линия съ 7-а батарея. 8-а батарея бѣше оставена въ очаквателно положение задъ с. Салашъ. За да подпомогнатъ настѫплението на нашата пехота, 7-а и 9-а батареи откриха огънь по височината Янчинъ дѣлъ, по склоноветѣ на която се очертаваше противника съ своята димна стрелба. Покъсно и 8-а батарея отъ позицията си при с. Салашъ откри огънь по в. Голашъ. Не мина много време и откъмъ Янчинъ дѣлъ се обади неприятелската батарея, която започна да обстрелва пехотата и нашитѣ батареи. 7-а и 9-а батареи по блѣсъцитѣ откриха точното ѝ разположение и съ бързъ съсрѣдоточенъ огънь я принудиха да замлъкне презъ цѣлия день.

Наближаваше вече да се мръкне, а пехотнитѣ части, които бѣха се доближили на около единъ километъръ отъ позицията на сърбитѣ, не можеха вече да напредватъ, поради убийствения имъ трияросенъ огънь, насоченъ откъмъ Янчинъ дѣлъ и съседнитѣ на него височини. За да подпомогнатъ на настѫплението на нашитѣ пехотни части, 7-а и 9-а батареи изкараха орѫдията си напредъ на открита позиция и съ право мѣрене обстреляха неприятелскитѣ предни окопи, които въ скоро време бѣха опразнени. За сѫщата цель, 7-а батарея, излѣзе напредъ и съ мѣрникъ 2500 м. откри ожесточенъ огънь по в. Голашъ. Тогава 8-а батарея зае откритата позиция на 7-а батарея и съвмѣстно съ 9-а батарея откриха огънь по височината Янчинъ дѣлъ. Дружниятъ и ожесточенъ огънь на тритѣ батареи отъ отдѣлението принуди сърбитѣ да напуснатъ позициитѣ си и въ бѣгство да отстѫпятъ къмъ Ново-корито. Нашата пехота зае височината Янчинъ дѣлъ.

Къмъ 7 и половина ч. сл. пл. 8-а и 9-а батареи настѫпиха бързо напредъ и заеха позиция на височината Янчинъ дѣлъ. Оттукъ съ бързъ огънь успѣва съвършено да разстроятъ отстѫпващия противникъ. Къмъ 8 ч. сл. пл. боятъ се прекрати. 8-а и 9-а батареи останаха да нощуватъ на в. Янчинъ дѣлъ, а 7-а батарея — северно отъ в. Голашъ. Нощьта батареитѣ прекараха въ окопване на позициитѣ си

подъ силенъ проливенъ дъждъ, който продължи до 1 ч. сл. полунощь.

Въ днешния бой падна трофеи неприятелската 6-орѫдейна нескорострелна батарея съ всичкитѣ ѝ зарядни ракли. Въ боя батареитѣ изстреляха всичко 939 шрапнели и 67 гранати, безъ да претърпятъ нѣкакви загуби.

На 23-и юний въ 1 ч. сл. пл. 3-о отдѣление отъ 1-и скоростр. артил. полкъ влѣзе въ състава на главнитѣ сили на отдѣлната бригада, която настѫпи за Княжевацъ. Слабитѣ сръбски части по пѫтя отстѫпваха безъ съпротива. Съ голѣми трудности, по причина на лошия пѫть, отдѣлението въ 2 ч. сл. полунощь се спрѣ за нощуване южно отъ с. Петруша. На 24-и юний походътъ на отдѣлната бригада продължи къмъ Княжевацъ съ всички мѣрки на охранение. 7-а батарея се движеше съ рекогносцировачния отрядъ, а 8-а и 9-а — съ главнитѣ сили между дружинитѣ отъ 65-и полкъ по пѫтя: Яковецъ — Стражище (кота 550) — Долне Зуниче. Когато колоната къмъ обѣдъ пристигна при село Долно Зуниче, последва заподѣдь 3-о отдѣление отъ 1-и с. с. артил. полкъ да се върне назадъ и присъедини къмъ 1-а бригада отъ 5-а дивизия, която бѣше вече завладѣла безъ бой гр. Княжевацъ и заемаше позиция по височинитѣ западно отъ града. 8-а и 9-а батареи, а малко по-късно и 7-а батарея, се върнаха назадъ и спрѣха въ с. Яковецъ. Къмъ 6 ч. сл. пл, 3-о с. с. отдѣление подъ прикритието на една дружина отъ 5-и пех. полкъ тръгна за Княжевацъ и къмъ 8 ч. сл. пл. пристигна въ града, гдето се разположи на бивакъ при кавалерийскитѣ казарми.

На 25-и юний 7 ч. пр. пл. 3-о с. с. отдѣление се премѣсти на бивака на 1-а бригада отъ 5-а дивизия (4 клм. източно отъ Княжевацъ) и остана тукъ на почивка презъ цѣлия день.

Докато I армия победоносно настѫпваше въ старитѣ предѣли на Сърбия, нашитѣ II и IV армии търпѣха неуспѣхи въ Македония. Отъ друге страна, ромънската армия, необезпокоявана отъ никого, бѣше преминала Дунава и съ настѫплението си въ Северна България заплашваше тила на настѫпилата въ Сърбия наша I армия. Тия обстоятелства наложиха на нашето Главно командуване да спре настѫплението въ Сърбия и да даде заповѣдь на I армия да се

оттегли на границата, кждето да вземе мѣрка за отбрана на Кжди-Боазкия и Св. Николския проходи.

Въ изпълнение на тая заповѣдь на 23-и юний 1 ч. с полунощь 3-о отдѣление въ състава на 1-а бригада о 5-а дивизия тръгна къмъ границата по пжтя: Княжевецъ Кралево село (Нови ханъ) — Петруша — Ново Корито Янчинъ дѣлъ. При Янчинъ дѣлъ 7-а и 9-а батареи съ части на бригадата заеха позиция, а 8-а батарея се спусна застана въ окончателно положение при с. Салашъ. Къ 5 и половина ч. сл. пл. 8-а и 9-а батареи заминаха за Бр сарци, а 7-а батарея остана на позицията си до смѣня нето ѝ съ батареи отъ 9-а п. дивизия. Въ 7 ч. сл. пл. 8-а 9-а батареи пристигнаха въ с. Дубрава и се разположи на бивакъ за нощуване.

На 27-и юний 8-а и 9-а батареи заминаха за гр. Бѣл градчикъ и, следъ като се снабдиха съ хранителни и ф ражни запаси въ този градъ, презъ Ружинци, Бѣло-поле Дрѣновецъ въ 8 и половина ч. сл. пл. пристигнаха и се р положиха на бивакъ при гара Брусарци. Въ 6 ч. сл. пл. следния день се присъедини къмъ тѣхъ и 7-а батарея, ко идѣше отъ позицията при Янчинъ дѣлъ.

На 29-и юний батареитѣ отъ 3-о с. с. отдѣление се товариха на желѣзницата въ Брусарци и по ешалонно превезоха въ София. 7-а и 8-а батареи, като пристигна се разположиха на бивакъ при военната рампа въ 1 ч. пл. на 30-и юний, а 9-а батарея, безъ да се стовари, пр дължи пжтя си за гр. Кюстендилъ.

5) Действията на 1-ви скорострелъ артилерийски полкъ

а) Действията на 1-о скорострелно артилерийско отдѣление отъ 20-и юний до 18 юлий.

Започналата се война съ съюзницитѣ завари 1-о от ление отъ 1-и скорострелъ артил. полкъ и 3-а брига отъ 5-а п. дивизия съсрѣдоточени при с. Сливница. На 2 юний отдѣлението съ 46-и п. полкъ замина презъ Брѣзни и Трънъ за Дъсченъ Кладенецъ. На 22-и юний въ 9 ч. пл. частитѣ отъ бригадата се разположиха северно с Милославци и Зелени градъ, а 1-о артилерийско отдѣле

— южно отъ Зелени градъ. Съ заповѣдь по III армия на 3-а бригада и придаденото ѝ 1-о арт. отдѣление бѣ заповѣдано да заеме пограничната линия около Дъсченъ кладенецъ. За тая цель сутриньта на 23-и юний бригадата (46-и п. полкъ) се насочи въ две колони: дѣсната колона (две дружини и една картечна рота) — по дола, северно отъ Зелени градъ, а лѣвата колона (една дружина) — по пжтеката отъ с. Милославци за Пересека. 1-о скорострелно артилерийско отдѣление съ една дружина тръгна въ 3 ч. следъ полунощь по пжтя на лѣвата колона. Движението на отдѣлението отъ Милославци до Пересека бѣше много трудно. Орждията се изкачваха на позицията едно по едно, а нѣкои — по-отдѣлно предника и орждието,

На разсъмване колонитѣ заеха пограничната линия безъ особна съпротива. Сръбскитѣ предни части напустнаха в. Дъсченъ кладенецъ и се отдръпнаха къмъ срещуположнитѣ височини Боройна чука и Самаръ. Следъ заемането на границата, пехотнитѣ части настжпиха, подкрепени отъ огъня на 1-о скорострелно отдѣление, което излѣзе на позицията по части. Въ скоро време сърбитѣ бѣха прогонени отъ височината Самаръ и отстжпиха къмъ силно укрепенитѣ имъ позиции Боройна чука и Калнска Тумба.

Позициитѣ Боройна чука и Калнска Тумба бѣха укрепени съ нѣколко реда окопи съ блиндирани бойници и маскирани много добре. Предъ позициитѣ сърбитѣ бѣха прокопали коларския пжть и го препрѣчили съ грамадни дървета. Настжплението къмъ първата височина — Боройна чука — ставаше трудно и съ доста жертви. Благодарение на точния огънь на батереитѣ отъ 1-о скорострелно отдѣние, пехотата можа да напредне и съ ножоветѣ си да завладѣе тази силна позиция.

На 23-и юний вечерьта последва заповѣдь за настжпление къмъ височината Калнска Тумба. Къмъ това време 2-а бригада отъ 5-а дивизия (18-и и 20-и п. полкове), къмъ която бѣше придадено 2-о отдѣление отъ 1-и скорострелъ артилерийски полкъ, отъ Брусарци презъ Брѣзникъ и Трънъ, бѣше пристигнала при Зебелскитѣ ханчета. По заповѣдь отъ Щаба на III армия 18-и полкъ се придаде къмъ 3/5 бригада, а 20-и полкъ и 2-о артилерийско отдѣле-

ние, — къмъ 1-а дивизия. Съ придаването на 18-и полк
къмъ III бригада, тя се преименува на II бригада отъ V ди
визия и така действува до края на войната.

На 24-и юний въ 8 ч. пр. пл., 2/5 бригада (18-и и 46-
пехотни полкове) заедно съ 1-о отдѣление отъ 1-и скорост
артилерийски полкъ настѫпи къмъ Калнска Тумба. По при
чина на труднопроходимата планинска мѣстность и силн
укрепената позиция, настѫплението се извършваше дост
бавно Предъ веригитѣ се движеше подпоручикъ Багряновъ
който, като артилерийски разузнавачъ, бързо намираше по
зиции за батареитѣ и връщайки се назадъ, посочваш
мѣстата имъ. На позиция предъ върха Калнска Тумба първ
излѣзе 3-а батерея, която за да заеме по-добра позици
измѣсти веригитѣ по-напредъ. Малко по-късно на сѫщат
позиция излѣзе 2-а батарея, а 1-а батарея зае позиция н
по-задния гористъ върхъ.

Тритѣ батареи съсрѣдоточиха огъня си на височинат
Тумба и въ скоро време я запалиха съ своя точенъ и ура
ганенъ огънь. Намиращата се тамъ една сръбска нескоро
стрелна батарея бѣше заставена да замлъкне, когато на
шата пехота пъплѣше полека къмъ върха. Височинат
Калнска Тумба бѣше вече обградена, и когато сутриньта н
25-и юний предстоеше да бѫде завладена, последва заповѣд
за оттеглянето на всички части отъ 1-а и 5-а дивизия назад

На 25-и юний вечерьта 18-и, 20-и и 46-и пехотни пол
кове заедно съ 1-о и 2-о отдѣления отъ 1-и скорострелен
артилерийски полкъ се оттеглиха назадъ и съсредоточих
при гр. Тръновъ. Тѣ получиха заповѣдь да тръгнатъ за
Султанъ тепе, кѫдето се водѣха кръвопролитни бойове. Н
26-и юний сутриньта полковетѣ въ два ешалона заминах
съ усиленъ маршъ презъ Брѣзникъ — Батановци — Радо
миръ за Кюстедилъ. На станцията Батановци 20-и п. полк
по заповѣдь отъ Щаба на действуващата армия, се нато
вари на желѣзницата и превезе въ Гюшево. Този полкъ за
едно съ 45-и пех. полкъ образуваха временно 3-та бригад
отъ 5-а пех. дивизия, която се придаде къмъ 4-а дивизия.

18-и и 46-и пех. полкове заедно съ 1-о и 2-о отдѣлени
отъ 1-и скорострелен артилерийски полкъ продължих
пѫтя си и на 29-и юний вечерьта пристигнаха въ гр. Кюсте
дилъ, гдето се разположиха на бивакъ. Тукъ бригадата по

лучи заповѣдь да замине на следния денъ сутриньта за
Босилеградъ, гдето една сръбска колона бѣше изненадала
находящия се тамъ 6-и коненъ полкъ и произведе паника
въ града.

2-а бригада съ придаденитѣ ѝ части тръгна сутриньта
на 30 юний за Босилеградъ, съ задача да прогони сърбитѣ
отъ този градъ и заеме в. Мечитъ, Милевска планина и в. Чука,
на който да се укрепи. Бригадата настѫпи съ една дружина
отъ 18-и полкъ въ авангардъ по пѫтя Соволяно—Горановци
Радичевци—Босилеградъ. Вдѣсно по пѫтя Соволяно—Пери-
волъ—Ямборино, се движеше една дружина отъ 18-и полкъ
и 2-а с. с. батарея, а влѣво по пѫтя: Соволяно—Брѣстница
—Босилеградъ — една дружина отъ сѫщия полкъ съ 3-а с.
с. батарея. До осигуряване изхода на дефилето, артилерията
отъ главнитѣ сили на колоната остана при с. Периволъ.
2-а батарея, отъ дѣсното странично прикритие, по причина
на лошия пѫть, не можа да вземе участие въ боя на при-
критието въ този день. 3-а батарея, отъ лѣвото странично
прикритие, следъ надлежно артилерийско разузнаване, зае
закрита позиция на в. 582 и заедно съ 4-а нескорострелна
батарея отъ 5-и арт. полкъ, разположенъ на в. 496, успѣ да
принуди неприятелската батарея — при махала „Преслупа"
да замлъкне. На смръкване нашитѣ пехотни части заеха ли-
нията: Райчиловци—с. Бѣлутъ—върха източно отъ с. Изворъ
—с. Уши, на която линия останаха да нощуватъ. 1-а, 4-а,
5-а и 6-а батареи въ главнитѣ сили на колоната нощуваха
при с. Периволъ; 3-а батарея — на бойната си позиция, а
2-а батарея — при с. Горно Кортенъ.

На разсъмване на 1-и юлий нашитѣ пехотни части на-
стѫпиха стремително напредъ и заеха височинитѣ западно
отъ с. Изворъ и тия северно отъ с. Киселица. Сръбскитѣ
предни части напуснаха Босилеградъ и с. Изворъ и се от-
теглиха на главната си позиция въ политѣ на Милевска пла-
нина — в. св. Илия — махала Добри долъ. 3-а батарея въ
този день зае маскирана позиция по взводно въ гората между
селата Изворъ и Уши, и обстрелваше неприятелската батарея,
която бѣше се окопала на Милевска планина. 2-а батарея
зае позиция на северния склонъ на височината 582 въ край-
нината на гората до пѫтя Изворъ—Кортенъ-горно и остана
на нея презъ цѣлия день, безъ да вземе участие въ боя по

причина на голѣмото разстояние, което я раздѣляше отъ неприятелската позиция.

Въ тоя день 1-а батарея бѣше привлѣчена въ с. Долно Уйно и остана тамъ, за да пренощува. 2-о скоростр. арт. отдѣление остана при с. Периволъ, безъ да вземе участие въ боя, понеже височинитѣ по дветѣ страни на шосето Кюстендилъ—Босилеградъ сѫ недостѫпни за движение на полска артилерия.

Утрото на 2 юлий завари сърбитѣ на сѫщитѣ позиции по склоноветѣ на Милевска планина. Само нѣкои тѣхни части бѣха заели презъ нощьта височинитѣ западно отъ с. Киселица. Артилерията имъ бѣше се измѣстила малко въ източна посока и добре маскирала задъ една горичка. Още на разсъмване тя започна да обстрелва нашата пехота. По нея откриха огънь 3-а батарея отъ позицията си въ крайнината на гората при с. Изворъ, и 2-а батарея отъ позицията си северно отъ сѫщото село. Огъньтъ на нашитѣ две батареи не можа да принуди неприятелската артилерия да замлъкне поради добрата ѝ маскировка и доброто ѝ окопаване. Точниятъ и сполучливъ огънь на 3-а батарея по неприятелскитѣ окопи на височината западно отъ с. Киселица принуди защитницитѣ имъ къмъ 4 часа сл. пладне да ги напуснатъ.

Понеже мѣстността не позволяваше да се използува всичката артилерия, придадена къмъ бригадата, то по заповѣдь отъ щаба на V армия, 2-о скорострелно отдѣление отъ полка, още сутриньта бѣше върнато назадъ въ Кюстендилъ, съ назначение да влѣзе въ състава на 12-а дивизия.

На 2 юлий сърбитѣ запазиха позициитѣ си. Нашитѣ пехотни части напреднаха малко, като обхванаха лѣвия сръбски флангъ и заеха с. Метохия и гребена, непосрѣдствено до него. Съ голѣми усилия презъ нощьта срещу 3 юлий 1-а бетарея излѣзе на позиция на височината, североизточно отъ Босилеградъ и тамъ остана да нощува. На позициитѣ си нощуваха и 2-а и 3-а батареи, безъ загуби въ днешния бой.

На разсъмване на 3 юлий се забеляза, че сърбитѣ сѫ се оттеглили на гребена на Милевска планина. Нашитѣ пехотни части настѫпиха къмъ напусната сръбска позиция и заеха крайнината на гората североизточно отъ в. Бандерата (к. 810·6). Отдѣлни стрелци излѣзоха на самия гребенъ на Милевска планина. Поради голѣмото разстояние до противника, батарейнитѣ командири избраха нови позиции напредъ, но когато се готвѣха да ги заематъ, сърбитѣ атакуваха нашитѣ пехотни части и ги принудиха да се оттеглятъ на линията Търница—Лечевци. По тази прична 1-а и 2-а батареи останаха на вчерашнитѣ си позиции. Само 3-а батарея бѣше успѣла да излѣзе напредъ, но и тя по заповѣдь се върна на старата си позиция. Къмъ 9 часа вечерьта 2-а батарея напусна позицията си при с. Изворъ и съ една дружина отъ 38-и полкъ настѫпи за височинитѣ югоизточно отъ с. Лечевци крайния дѣсенъ флангъ на бригадата. Нейното мѣсто се зае отъ 1-а батарея.

На 4-и юлий имаше слаби престрелки съ противника. 1-а и 3-а батереи останаха на мѣстата си, а 2-ра батарея, поради лошия пѫть успѣ едва въ 10 часа пр. пл. да заеме позиция а височинста ю. и. отъ с. Лечевци.

Презъ нощьта срещу 5-и юлий пехотнитѣ части се оттеглиха на височинитѣ северио отъ Сучища и Бѣлутъ. 1-а батарея зае позиция на върха 582, а 3-а батарея — на гребена североизточно отъ нея. На 5-и юлий частитѣ останаха на позициитѣ си далечъ отъ противника. Презъ нощьта срещу 6-и юлий бригадата (18-и и 46-и полкове) съ 1-о скорострелно артилерийско отдѣление се оттегли на шосето Изворъ — Долна Мелня и съ едно обходно движение презъ с. Трекляно — Долна Мелня се яви въ флангъ на височината Китка. На 7-и юлий успѣ да заеме височинитѣ Дубреджикъ и Кървавъ камъкъ, отгдето поведе борба за завладяването на в. Плоча. Сърбитѣ се държеха упорито, но следъ бойоветѣ на 8-и юлий при Царица, Острика и Чука, тѣ се видѣха застрашени и се оттеглиха презъ Божица на самата гранична линия на Панджинъ гробъ.

На 10 юлий нашитѣ пехотни части настѫпиха за завладяване на Панджинъ гробъ. Борбата се водѣше съ голѣма упоритость и продължи презъ цѣлия день на 11 юлий. 1-а батарея подъ командата на подпоручикъ Костовъ много сполучливо обстреля върха 771 и даде възможность на пехотнитѣ части да се доближатъ на смъркване до 200 крачки отъ неприятелскитѣ позиции. 2-а батарея на капитанъ Мавродиевъ обстрелва неприятелската батарея на в. Голѣми Станъ и я принуди съ сполучливия си огънь да мѣни три пѫти позицията си, а най-после и да замълчи. 3-а батарея

на капитанъ Разсукановъ и 8-а батарея отъ 4-и артилерийски полкъ на поручикъ Машаровъ, обстрелваха окопитѣ на противника на в. 771 и Панджинъ гробъ. Огъньтъ на тия две батареи бѣше доста сполучливъ, както по окопитѣ, стрелцитѣ на които се често разбѣгваха, така и по неприятелската батарея, разположена на Панджинъ гробъ. Сърбитѣ, които познаваха добре мѣстността, намѣриха батареята на поручикъ Машаровъ и единъ тѣхенъ снарядъ падна въ наблюдателния пунктъ на батарейния командиръ и уби на мѣсто фелдфебеля и телефониста, а на батарейния командиръ поручикъ Машаровъ откжсна едната ржка погоре отъ лакета, обстоятелство, което застави батареята да замлъкне.

Следъ като дадоха грамадни жертви, сърбитѣ се отеглиха задъ границата. Частитѣ заеха пограничната линия и започнаха да се уреждатъ на нея. 1-а и 3-а батареи заеха позиция на Панджинъ гробъ, а 2-а батарея бѣше привлечена на Букова глава въ разпореждането на командира на 1-а брига отъ 5-а дивизия. Батареитѣ се окопаха на позициитѣ си, но бой отъ нея не водиха, понеже тукъ ги завари сключеното на 18 юлий примирие.

б) Действията на 2-о скорострелно отдѣление

Отъ започване на войната съ Сърбия до 3 юлий 2-ро скорострелно артилерийско отдѣление се намираше въ непрекъснати движения. По заповѣдь отъ V армия, отдѣлението тръгна отъ с. Периволъ и на 5 юлий бѣше при Гюешево. Отдѣлението пристигна въ единъ моментъ, когато се водеха ожесточени сражения на фронта на V армия, която имаше задача да настжпи, заеме и се утвърди на в. 1141, Търновскатв височина и в. 1201.

На 6 юлий 2-о скорострелно артилерийско отдѣление тръгна по долината на р. Лебница за позицията на 12-а дивизия. Въ този день дивизията бѣше настжпила срещу неприятелската позиция, която се простираше отъ шосето Кюстендилъ — Егри-Паланка на северъ до поста Коприва край граничната линия. Отдѣлението пристигна на позицията въ 10 ч. вечерьта. Дивизията бѣше претърпѣла неуспѣхъ въ предприетата атака на този день и заемаше позиция за отбрана: лѣвъ участъкъ, отъ шосето Кюстендилъ — Егри Паланка до височината Амудия съ 59-и и часть отъ 71-и пехотни полкове; срѣденъ участъкъ, отъ височината Амудия до поста Цървенъ долъ, — съ 60-и пех. полкъ и часть отъ 71-и пех. полкъ и дѣсенъ участъкъ, отъ поста Цървенъ долъ до поста Коприва, — съ 61-и п. полкъ.

Следъ голѣми трудности за изкарване на орждията, отдѣлението зае съ 6-а и 4-а батареи позиция при постоветѣ Сиври Тепе и Цървенъ долъ, а съ 5-а — между тия постове, цель да обстрелва голѣмия долъ предъ поста Сиври тепе.

На 7-и юлий на разсъмване последва заповѣдь да се продължи настжплението, съ цель да се заематъ неприятелскитѣ позиции на височинитѣ: Търновка, 1141 и 1201, но понеже частитѣ на дивизията бѣха разстроени отъ прежния день, действията се ограничиха само въ изпращане напредъ на силни рекогносцировачни отряди отъ 59-и и 61-и полкове, които успѣха да привлѣкатъ само вниманието на противника и да разузнаятъ позицията му. Настжплението на тия отряди се поддържаше отъ батареитѣ отъ 2-о скорострелно отдѣление. Отъ рекогносцировката се узна, че позициитѣ на противника сж окопани съ цѣлъ ръстъ окопи, снабдени съ бойници, блиндажи и телени мрежи. Понеже частитѣ бѣха разстроени и изморени въ продължителнитѣ бойове, то последва заповѣдь частитѣ да се затвърдятъ на позициитѣ си и да отбиватъ всѣка неприятелска контра атака.

На 8 юлий къмъ 9 часа пр. пладне, сърбитѣ откриха силенъ артилерийски огънь по цѣлата наша позиция, следъ което поведоха атака на позициитѣ на 60-и и 61-и пех. полкове, заемащи Коприва и съседнитѣ ѝ височини. Атаката имъ не успѣ, обаче, тѣ презъ цѣлия день поддържаха артилерийски огънь срещу цѣлата позиция, а главно по върха Коприва. За отбиване атаката на противника спомогна много 5-а батарея на капитанъ Спирдоновъ, която съ рискъ да бжде унищожена, извади орждията си на открита позиция и съ силенъ и точенъ огънь, задържа и отблъсна стремителното настжпление ни противника. Въ нейна подкрепа въ разгара на боя се яви 4-а батарея на поручикъ Антоновъ, която, макаръ и обстрелвана съ фугасни гранати отъ една 15 см. гаубична батарея, освенъ че разпръсна противника, но съ огъня си срещу неприятелскитѣ батареи облекчи критичес-

което положение на 5-а батарея въ момента, когато тя ожесточено стреляше отъ откритата си позиция.

Понеже сърбитѣ бѣха предприели едновременно настжпление и срещу позициитѣ на 4-а дивизия, то за отбиване атаката, насочена срещу позициитѣ на 7-и пех. Преславски полкъ на поста Мала Църцория, бѣше изпратена въ подкрепа една дружина отъ 61-и п. полкъ и 6-а с. с. батарея. Батереята взема живо участие въ отбиване на атаката и остана при тази дивизия до края на войната.

Въ последващитѣ дни до сключването на примирието, батареитѣ отъ 2-о с. с. отдѣление останаха на позициитѣ си при горепоменатитѣ дивизии и действията имъ се състояха въ ежедневни престрелки по сръбскитѣ позиции и рекогносцировачни части.

в) Действията на 3-о скорострелно отдѣление въ бойоветѣ при в. в. Църна Трава, Цвѣтковъ гробъ, Бубреждикъ и Букова глава

(6—18 юлий)

3-о скорострелно отдѣление на 30 юний вечерьта пристигна по желѣзницата отъ гара Брусарци при Военната рампа до гара София. На 1 юлий 5 часа сутриньта 7-а и 8-а батареи тръгнаха за границата и презъ с. Върба и Брѣзникъ на 4-и юлий заеха позиция съ една дружина отъ 66-и полкъ на 2 клм. северно отъ Врабча. На 5 юлий батареитѣ се снеха отъ позицията и вечерьта нощуваха на бивакъ при гр. Трънъ.

9-а батарея отъ Военната рампа при гара София продължи пжтя по желѣзницата за гр. Кюстендилъ, съ назначение да замине презъ Бей-Бунаръ—Руенъ за действие срещу Султанъ-тепе, но на 2 юлий получи заповѣдь да се върне и присъедини къмъ отдѣлението си. Презъ Радомиръ и Брѣзникъ на 4 юлий батареята пристигна въ последния градъ, отгдето заедно съ 5-и полкъ на следния день премина въ гр. Трънъ.

Отъ бивака при гр. Трънъ 7-а батарея въ състава на главнитѣ сили (5-и полкъ) и 8-а батарея въ състава на авангарда (66-и полкъ и една дружина отъ 2-и п. полкъ) настжпиха на 6 юлий, 7 часа пр. пладне, по пжтя с. Стайчевци—в. Погледецъ—Свръдловица—Цвѣйна чука—Цвѣтковъ гробъ—Букова глава и вечерьта останаха да нощуватъ: 8-а батарея югозападно отъ с. Стайчевци, а 7-а батарея около с. Вулканъ. 9-а батарея въ състава на флангарда (три дружини отъ 2-и полкъ) настжпи по пжтя Стрезимировци—Драинци—Кебаповъ постъ и в. Църна Трава.

На 7 юлий бѣше паднала гжста мъгла, изподъ която валѣше дребенъ дъждъ. Къмъ 10 ч. пр. пладне, когато започна да се вдига мъглата, 9-а батарея въ подкрепа настжплението на флангарда, откри огънь по височината Църна Трава, но понеже флангардътъ (2-и п. полкъ) се принуди да отстжпи, батареята се изтегли съ голѣми трудности назадъ и зае позиция на в. Чуковецъ, като даде загуби: 2 ранени прислужници, 1 убитъ и 3 ранени коня.

7-а батарея, въ състава на главнитѣ сили, нощува на 7 юлий на в. Свръдловица, а 8-а батарея зае позиция на височината Цвѣйна чука и съ огъня си по Цвѣтковъ гробъ, принуди неприятелската батарея да замлъкне.

На 8 юлий последва заповѣдь да се атакува в. Цвѣтковъ гробъ. Гжстата мжгла не позволяваше да се види по-далечъ отъ 30 крачки. Къмъ обѣдъ, когато започна да се вдига мжглата, пехотнитѣ части настжпиха къмъ сръбскитѣ позиции. 7-а батарея още на разсъмване излѣзе на позиция на в. Бубреджикъ и къмъ 3 ч. сл. пладне, заедно съ 8-а батарея, откриха огънь по неприятелскитѣ окопи. Сполучливиятъ огънь на тия две батареи и на 2-о отдѣление отъ 4-и скорострелъ артилерийски полкъ принуди сърбитѣ на групи по 23-30 човѣка да се оттеглятъ къмъ Букова глава. Къмъ 9 часа сл. пл. 7-а и 8-а батарея заеха позиция на завладяната неприятелска позиция на Цвѣтковъ гробъ, на която се окопаха и приготвиха за действие срещу Букова глава. 9-а батарея остана презъ цѣлия день на позицията си при Чуковецъ.

Въ 4 часа пр. пл. на 9 юлий пехотнитѣ части отстжпиха на Цвѣйна чука. На тази височина отстжпиха и 7-а и 8-а батареи. Когато тѣ се бѣха вече окопали, последва заповѣдь за заемане височината Цвѣтковъ гробъ. Подъ огъня на неприятелската артилерия, батареитѣ настжпиха и заеха позиция на севернитѣ и западни склонове на горната височина. При това настжпление отъ огъня на неприятелската артилерия батареитѣ понесоха загуби: 7-а батарея — 4 тежко ра-

нени войници и 4 убити и 10 ранени коне; 8-а батарея – 1 войникъ и 1 конь убити и 4 коне ранени.

На 10 юлий батареитѣ откриха огънь още сутриньта п Букова глава, съ цель да подготвятъ настжплението на пе хотата, обаче, пехотнитѣ части настжпиха едва къмъ 5 час сл. пл. Боятъ продължи съ голѣмо ожесточение на 11 и 1 юлий. На 13 юлий следъ завладяването отъ нашитѣ част на Букова глава, 7-а и 8-а батареи, заедно съ срѣдната ко лона на подполковникъ Семерджиевъ, настжпиха къмъ Сур дулица и вечерьта заеха позиция на Шоинъ ридъ, гдет останаха да нощуватъ. 9-а батарея и на този день остан на позицията си при Чуковецъ.

Въ връзка съ по-нататъшното настжпление на пехот нитѣ части, 7-а и 8-а батареи на 15 юлий заеха позиция пр Ханове, а 9-а батарея — при с. Драинци. Отъ тия позици батареитѣ поддържаха отъ време навреме съ огъня си из пращанитѣ напредъ наши разузнавателни части до 18 юлий въ който день последва заповѣдьта за примирието и пре кратяването на военнитѣ действия.

6. Действията на 1-и нескорострелень артилерийски полкъ

На 28 априлъ, както видѣхме, полкътъ въ съставъ: 1-а 2-а и 3-а нескорострелни батареи замина съ желѣзницата отъ гр. Одринъ за гр. Драма. 5-а не с. с. батарея по липса на коне, заедно съ едно отдѣление отъ 2-и паркови взводъ остана временно въ гр. Одринъ, а останалитѣ батареи от полка се намираха: 4-а — въ гр. Мидия, а 6-а — при чи фликъ Ченгерлий (южно отъ Чорлу).

На 30 априлъ полкътъ пристигна на гара Драма и влѣзе въ състава на Сѣрската бригада. На 1 май замина за Кавала и зае съ 1-а и 2-а батареи позиция северозападно отъ града за отбрана на морския брѣгъ. 3-а батарея и парковиятъ взводъ заминаха за чифлика Бадома, а отъ тамъ батареята замина и зае позиция при Радольово. На тия позиции ба тареитѣ останаха въ наблюдаване и охрана на морския брѣгъ до 28 май вечерьта.

На 29 май, въ 6 часа сутриньта, 1-а и 2-а батареи на пуснаха позициитѣ си при Кавала и презъ с. Вакъвъ и Ра дольово на 30 май заеха позиция срещу гърцитѣ при ез. Тахино. На тая позиция безъ никакви инциденти, тѣ останаха до 16 юний, въ който день последва заповѣдьта за настжпление срещу съюзницитѣ.

Настжплението на пехотнитѣ части отъ Сѣрската бригада започна въ 10 ч. сл. пл. на 16 юний. Безъ да срещнатъ противникъ, тѣ заеха на 18 юний позиция на височинитѣ при Чаяза. Батареитѣ отъ полка настжпиха въ 4 ч. сл. пл. въ този день и заеха позиция: 3-а батарея — на около 4 клм. отъ горепоменатото село, а 1-а и 2-а батареи на 2 км. задъ нея. 3-а батарея стреля по единъ търговски параходъ въ пристанището и го прогони. Други действия въ този день нѣмаше. На 18 юний гръцката флота начело съ парахода „Аверовъ“ обстреля позициитѣ на 11-а дивизия, находящи се влѣво отъ Сѣрската бригада, но скоро се оттегли.

На 19-и юний батареитѣ се снѣха отъ позициитѣ и презъ Рахово — Зиляхово — Сърмусакли къмъ 5 и половина ч. сл. пл. пристигнаха въ гр. Сересъ. Презъ нощьта батареитѣ се натовариха на желѣзницата съ назначение да се превозатъ къмъ гр. Кукушъ. Къмъ това време Гръцката армия, въ съставъ около четири дивизии, съ многочислена артилерия, водеше бой при Кукушъ съ 2-а бригада отъ 3-а дивизия (29-и и 32-и пехотни полкове). По тази причина батареитѣ се разтовариха на 20 юний при гара Дойранъ и последователно заминаха по сухо къмъ градъ Кукушъ. Най-напредъ замина за бойното поле 1-ва батарея; Въ това време гръцкитѣ дивизии съ повече отъ 20 полски и 3 гаубични батареи, силно наблѣгаха на позициитѣ на нашата 2/3 бригада. Окопитѣ и цѣлата околна мѣстность бѣха задимени отъ падащитѣ гранати, които бѣха подпалили околната суха трева, напомняща единъ стихиенъ пожаръ.

1-ва батарея пристигна на бойното поле въ 1 ч. сл. пл. и по заповѣдь на началника на артилерията въ 3 ч. сл. пл. зае позиция въ началото въ центъра, а следъ това — къмъ лѣвия флангъ, за да поддържа настжплението на две дружини отъ 68-и полкъ. Къмъ това време пристигнаха 2-а и 3-а батареи, отъ които 2-а зае позиция на дѣсния флангъ при 29-и пехотенъ полкъ, а 3-а остана отзадъ до разясняване обстановката.

Презъ нощьта и презъ цѣлия день на 21 юний, боятъ се водеше съ голѣмо ожесточение. Гърцитѣ се опитаха три пѫти да атакуватъ, но и тритѣ пѫти бѣха отблъснати. Най-после тѣ сполучиха да потиснатъ назадъ нашия лѣви флангъ, обстоятелство, което принуди 1-а батарея да заеме позиция задъ сѫщия флангъ, но малко по-назадъ. Къмъ този флангъ излѣзе на позиция и 3-а батарея. Ожесточенията огънь на тия две батареи, предъ многочислената неприятелска артилерия, не можа да подпре нашитѣ пехотни части, които започнаха да се огъватъ и постепенно да остѫпватъ. Въ това време бѣше раненъ командирътъ на полка, полковникъ Арабовъ, който се намираше на позицията при единъ отъ взводоветѣ на 3-а батарея.

Вследствие тежкото положение, въ което се намираха нашитѣ пехотни части, 1-а и 3-а батареи въ състава на ариергарда, а 2-а — въ главнитѣ сили, късно вечерьта отстѫпиха на Круша Балканъ и останаха тамъ въ походенъ редъ да нощуватъ. Въ този бой полкътъ имаше единъ офицеръ, 6 долни чинове и 2 коня ранени.

На 22 юний 1-а и 3-а батарея отъ полка продължиха отстѫплението презъ ст. Порой, като се движеха цѣлия день и нощьта и въ 11 ч. пр. пл. на 23 юний пристигнаха до ж. п. мостъ на р. Струма при Демиръ-Хисаръ. Тукъ се присъедини къмъ полка и 2-а батарея, която бѣше пристигнала около 4 ч. пр. пл. Късно вечерьта 1-а и 2-а батареи заеха позиция на лѣвия брѣгъ на р. Струма, северо-западно отъ гарата Демиръ-Хисаръ, а 3-а батарея зае такава на 24 юний сутриньта на гребена северно отъ сѫщия градъ. Цѣлиятъ день батереитѣ прекараха въ окопаване и подготовка за посрещане на врага. На позицията при Демиръ-Хисаръ 1-а и 3-а батареи останаха до 27 юний. 2-а батарея на 26 замина за Св. Врачъ.

На 27 юний гърцитѣ приминаха р. Струма и се насочиха къмъ Рупелското дефиле. Батареитѣ не можаха да спратъ напредването имъ съ силния си огънь. Поради тежкото положение, въ което изпаднаха нашитѣ пехотни части, по пладне започна да се снема отъ позицията по части 1-ва батарея, която откри огънь отъ шосето по орждейно, за да прикрие снемането отъ позицията и на 3-а батарея, По пладне дветѣ батереи бѣха вече на шосето и по дефилето

къмъ 10 ч. вечерьта отстѫпиха въ Св. Врачъ, гдето останаха да нощуватъ. Тукъ се присъедини къмъ тѣхъ и 2-а батарея.

Въ днешния бой 3-а батарея имаше загуби 4 убити и 2 ранени коне. Дветѣ батареи изстреляха 799 шрапнели и 200 гранати.

На 28 юний, въ 4 и пол. часа сутриньта, полкътъ (1-а, 2-а и 3-а батареи) тръгна къмъ с. Кресна. Походътъ бѣше единъ отъ най-уморителнитѣ по причина на задръстването на пѫтя съ обози, отстѫпващи части и проливния дъждъ, размѣсенъ съ градъ. Движението спре временно надъ Кресненския мостъ до преминаването на дъжда, следъ което продължи и презъ цѣлата нощь. Къмъ 6 часа сутриньта на 29 юний 1-а батарея излѣзе отъ Кресненското дефиле. Къмъ с. Симитлий я настигнаха 2-а и 3-а батареи. Получи се заповѣдь полкътъ да спре тамъ, кѫдето е стигналъ. За нощуване батареитѣ се разположиха на бивакъ при Симитлий, гдето се присъедини и парковиятъ взводъ. Презъ нощьта на батареитѣ се раздаде хлѣбъ, полученъ отъ заведващъ прехраната отъ Горна Джумая.

До 8 юлий полкътъ остана на бивака си при с. Симитлий. Противникътъ откъмъ дефилето не бѣше се още приближилъ. Презъ това време се избра позиция на в. 850, до която се започна направата на пѫть за изкарване на орждията. Самиятъ връхъ се зае отъ две батареи отъ 10-и артилерийски полкъ, а 1-а и 3-а батареи отъ полка се разположиха на позиция на гребена северно отъ с. Симитлий и започнаха да се окопаватъ. 2-а батарея мина на лѣвия брѣгъ на р. Осено, гдето сѫщо зае позиция и почна да се окопава.

Днитѣ 9 и 10 юлий минаха спокойно. 2-а батарея се сне отъ позицията си и се спрѣ на пѫтя, който води за с. Цѣрово. На 11 юлий се забелязаха слаби неприятелски части на изхода на дефилето. Тѣ бѣха обстреляни отъ една наша гаубична батарея, която бѣше заела позиция задъ с. Симитлий.

Сутриньта на 12 юлий гърцитѣ, съ подръжката на две тѣхни батареи, заели позиция предъ изхода на дефилето, започнаха да настѫпватъ, но скоро се принудиха отъ огъня на нашата артилерия да спратъ. На следния день — 13 юлий тѣ отново настѫпиха и заплашиха съ обходъ дѣсния флангъ,

задъ който бѣше разположена 1-а батарея. Понеже на този флангъ пехотата бѣше отстжпила, командирътъ на батареята изтегли предницитѣ и прислугата, а орждията остави на позицията. За щастие, гърцитѣ не забелязаха въ тъмнината орждията. Оставениятъ при 3-а батарея тржбачъ да наблюдава какво ще стане съ орждията, като видѣ, че гърцитѣ не дойдоха да ги вематъ, се приближи заедно съ нѣколко пехотинци до орждията на 1-а батарея и откри огънь къмъ страната на противника отъ позицията на изоставенитѣ орждия. Прислугата се върна следъ това, закачи орждията и 1-а батарея отстжпи къмъ Горна Джумая. 3-а батарея зае позиция на шосето съ фронтъ къмъ с. Ораново, и следъ като даде нѣколко изстрела и тя се оттегли къмъ Горна Джумая. Къмъ сжщия градъ отстжпи и 2-а батарея, като зае позиция северно отъ него.

На 14 юлий батарейнитѣ командири избраха и заеха позиция на гребена Добрава. На сжщия гребенъ дойдоха следъ това и пехотнитѣ части. Позицията нѣмаше добъръ обстрелъ, но отъ нея не стана нужда да се води бой, понеже следъ като пехотнитѣ части настжпиха на 17 юлий и заеха командуващия отпредъ гребенъ Деляново, последва заповѣдь за прекратяване на военнитѣ действия по причина на сключеното примирие.

Оставена отъ полка въ Одринъ, 5-а нескорострелна батарея на капитанъ Апостоловъ се превъоржжи съ скорострелни орждия и подъ название Конната (турската) батарея бѣше придадена къмъ конната дивизия и съ нея действува при атаката на Букова глава на 24 юний. Следъ неуспѣха на тази атака, остана въ отбрана срещу сжщата височина а по-сетне съ частитѣ отъ конната дивизия — въ охрана зоната Плоча—Трънъ—Брѣзникъ.

6-а нескорострелна батарея отъ полка, заедно съ 4-а не с. с. батарея отъ 3-и не с. с. артилерийски полкъ, формира нескорострелно отдѣление при 1-и скорострелъ артилерийски полкъ, но отначалото на войната срещу сърбитѣ до 12 юлий това отдѣление не взе участие въ боевете. То премина периода на военнитѣ действия само въ движения въ началото на войната съ 1 а бригада отъ 5-а п. дивизия срещу Княжевацъ, а по-сетне — въ състава на III армия къмъ Трънъ и Забелскитѣ ханове.

На 12 юлий 6-а не с. с. батарея отъ полка въ състава на това нескорострелно отдѣление зае позиция първоначално на в. Дѣлъ, а следъ това — при с. Главановци, кждето я завари примирието, безъ да вземе участие въ нѣкакъвъ бой.

7) Сключване на примирието и миръть въ Букурещъ

Трудното положение, въ което се намираше армията ни въ края на юний и началото на юлий, се отегчи съ намѣсата въ войната противъ насъ на Ромъния и Турция. Безъ да срещнатъ нѣкаква съпротива, понеже не имъ се противопостави такава, ромънитѣ въ едно кжсо време окупираха почти цѣла Северна България и заплашваха да проникнатъ въ слабозащитената ни столица. Турцитѣ, отъ друга страна, срещу които сжщо не бѣха оставени достатъчно сили за пазене границитѣ ни, вжтре въ десеть дни завладѣха обратно всичкитѣ си изгубени територии въ Тракия, включително и самия градъ Одринъ.

Правителството, като видѣ, че България не може повече да се бори срещу враговетѣ, които я нападнаха отъ всички страни, се обърна къмъ великитѣ сили да иска посрѣдничеството имъ за прекратяване на войната. То даже се помжчи да влѣзе въ прѣки преговори съ враговетѣ ни, но получи отказъ, особено отъ гърцитѣ, които се надѣваха да влѣзатъ и диктуватъ мира въ София. Но когато къмъ срѣдата на юлий военното щастие имъ измѣни и ги грозеше катастрофа отъ обграждане въ Струмската долина, тѣ първи побързаха да се сключи искането отъ насъ примирие.

На 18 юлий въ гр. Букурещъ се подписа протокола за примирието, споредъ който военнитѣ действия се прекратяваха за петь дни. Новината веднага бѣ протелеграфирана до всички части по границата ни, които отъ 1 ч. сл. пл. на този день прекратиха всѣкакви по-нататъшни враждебни действия, като останаха на позициитѣ си, които започнаха усилено да укрепяватъ.

Срокътъ отъ петь дни, за който бѣше сключено примирието, скоро изтече, затова той бѣше продължень съ още три дни, но тъй като и въ този новъ срокъ нищо не бѣ

свършено, то примирието се продължи до привършването преговоритѣ и сключването на самия миръ.

На 28 юлий се тури край на очакването. Въ този день въ гр. Букурещъ, България, заобиколена отъ всички страни съ врагове, бѣше принудена да подпише условията за мира, които й се наложиха.

Вестьта за сключването на мира въ Букурещъ се получи въ частитѣ на 28 юлий въ 6 ч. сл. пл. Едновременно съ това последваха разпорежданията за заминаване на частитѣ на следния день по гарнизонитѣ, въ които имъ предстоеше да се демобилизиратъ. Новината за сключването на позорния миръ се посрещна съ голѣма покруса и мѫка отъ всички чинове на армията, които виждаха какъ пропаднаха всички усилия и жертви. Славата на българското оръжие бѣ помрачена, но и победата на враговетѣ бѣ подла и низка.

Споредъ Букурещкия договоръ, българскиятъ народъ губѣше въ полза на своитѣ врагове всички ония придобивки за които се бѣ борилъ и за които бѣ далъ безбройни жертви по Тракийскитѣ и Македонскитѣ бойни полета. На него се отнимаха всички ония земи, за които той обяви и води войната срещу Турция и които споредъ сключенитѣ договори, по право принадлежаха нему. Вънъ отъ това, той изгуби и една голѣма часть отъ старата си територия — Златна Добруджа. На българскиятъ народъ, който бѣ ограбенъ отъ съюзницитѣ и съседитѣ си, не оставаше друго, освенъ да се помири съ тая Злочеста сѫдба. Напущайки бойнитѣ полета, въ него остана като утеха и надежда възгласа на Негово Величество: „Свийте знамената за по-добри дни“. Тая надежда му налагаше търпение да дочака момента, когато ще бѫде въ състояние да си възвърне всичко онова, що е негово, но бѣ подло ограбено отъ неговитѣ съседи-врагове.

8. Завръщането на 1-и скорострелненъ и 1-и нескорострелненъ артилерийски полкове. Демобилизацията

На 29 юлий сутриньта отдѣленията отъ 1-и скорострелненъ артилерийски полкъ се снеха отъ позициитѣ си и презъ с. Главановци, Брѣзникъ, София, Нови-ханъ, Ихтиманъ, Вѣтренъ, Пазарджикъ, Пловдивъ, Пашакьой и Чирпанъ на 12 августъ пристигнаха въ гр. **Стара-Загора.** Въ този градъ трѣбваше да се демобилизира полкътъ, понеже отъ Северна България не бѣха се още изтеглили ромънскитѣ войски.

1-и нескорострелненъ полкъ (1-а, 2-а и 3-а батареи) напусна позициитѣ си при Добрава сѫщо на 29 юлий и презъ Дупница, Самоковъ, Клисура, Пазарджикъ, Калоферъ, Казанлъкъ и Шипка трѣбваше да стигне Разградъ, но отъ с. Шипка бѣше повърнатъ, за да се демобилизира и той въ гр. Стара-Загора, кѫдето пристигна на 15 августъ.

Въ гр. Стара-Загора последва разпореждане 1-и нескорострелненъ полкъ да предаде неподлежащитѣ на уволнение запасни отъ 35-и и 36-и набори на 1-и скорострелненъ артилерийски полкъ и, като прибере отъ него всички запаси, които подлежатъ на уволнение, да замине за гр. Разградъ, кѫдето да се демобилизира. Това прехвърляне на неподлежащитѣ на уволнение войници отъ нескорострелния къмъ скорострелния полкъ ставаше, за да се попълни този последния до щата за военно време, понеже, споредъ нарежданията, 1-и скорострелненъ артил. полкъ трѣбваше да влѣзе въ състава на южно-българскитѣ войски, назначени да охраняватъ границата ни отъ нахлуването на турцитѣ, а следъ опразването на Западна Тракия отъ гръцкитѣ войски, да окупиратъ ония области, които, споредъ Букурещкия и Цариградски договори, се отстѫпваха на България.

На 18-и августъ 1-и нескорострелненъ артил. полкъ, заедно съ запаснитѣ отъ 1-и с. с. артил. полкъ, тръгна за гр. Разградъ. Полкътъ пристигна на 23-и августъ въ Разградъ, тържествено посрещнатъ отъ гражданитѣ и на следния день започна демобилизацията си. Преди да се разотидатъ по домоветѣ си, запаснитѣ бѣха поздравени отъ тѣхнитѣ началници, които съ нѣколко патриотични думи, следъ като имъ поблагодариха за храброто държане презъ време на боеветѣ, изказаха надеждата, че ако единъ день интереситѣ на отечеството поискатъ наново тѣхната помощь, тѣ ще се явятъ съ сѫщата готовность да продължатъ борбата до изкарване народното въжделение на добъръ и щастливъ край. При едно громко и величествено „ура“ и при едни задушевни и сърдечни сбогувания и прегръщания, запаснитѣ заминаха по домо-

ветѣ си, съ едничкото желание единъ день да се явятъ пакъ въ частьта, за да си отмъстятъ на коварнитѣ и подли врагове.

Съ сжщата тържественость бѣше посрещнатъ отъ гражданитѣ и 1-и скорострелень артилерийски полкъ, който се завърна въ гр. Разградъ въ началото на септемврий, понеже влизането му въ състава на Южнобългарскитѣ войски се отмѣни.

Извлѣкълъ поуки отъ току-що завършилитѣ се две войни, полкътъ продължи своята мирна деятелность и подготовка, която, както ще видимъ, напълно приложи въ следващата — Свѣтовна война.

ЧАСТЬ IV

МИРНОВРЕМЕНЕНЪ ЖИВОТЪ НА ПОЛКА ОТЪ КРАЯ НА СЪЮЗНИЧЕСКАТА ВОЙНА ДО ОБЩОЕВРОПЕЙСКАТА ВОЙНА

(отъ 23. VIII. 1913 до 9. IX. 1915 год.)

1. Сформирования

Полкътъ се връща въ Разградъ въ съставъ отъ 9 строеви батареи (сведени въ три артилерийски отдѣления), единъ нестроеви взводъ и една паркова батарея, съ командиръ на полкъ г. **полковникъ Парасковъ**.

Съ телеграма № 4323 отъ 5. VIII. 1913 год. на 5-а Дунавска Дивизия се заповѣда да се разформирова 3-тото отдѣление на полка отъ 14. VIII. 1913 год. и полка да остане въ съставъ отъ две отдѣления по 3 батареи и една паркова батарея отъ 2 взвода, като кадъра отъ 3-тото отдѣление се подѣля между останалитѣ отдѣления. За командиръ на полка остана сжщиятъ командиръ, който го командува до 17.IV.1915 г.

Въ този съставъ, полкътъ просжществува до 9.IX.915 год., когато се обяви мобилизацията за предстоящата Общоевропейска война, презъ което време вече полкътъ се командуваше отъ г. **подполковникъ Чобановъ.**

2. Обучение и възпитание

Съ заповѣдь № 83 отъ 4 октомврий 1913 г. въ гр. Разградъ, се поставя началото на мирновременното обучение и възпитание на кадъра на полка, като отъ всѣка батарея се назначаватъ хора за следване въ следнитѣ школи:

а) Школа за подготовка на подофицери.
б) Школа за мѣрачи.
в) Школа за сигналисти.
г) Школа за ездачи.
д) Школа за тржбачи

е) Школа за свръхсрочни подофицери.

ж) Занятия съ офицеритѣ.

Съ започване на занятията въ тѣзи школи, командирътъ на полка, г. подполковникъ **Парасковъ** хваща кадъра здраво въ ржка и започва да го води въ мирновремения му животъ, за да се използуватъ поукитѣ отъ току-що преживянитѣ войни и да се създаде една мирновременна единица, година да дава солидна подготовка на идващитѣ набори.

Материалъ за преминаване на школитѣ е взиманъ отъ сжществуващитѣ тогава инструкции и устави, скрепени съ изобилни примѣри, за поука отъ войната отъ самитѣ участници — началници.

Началницитѣ отъ всички степени започватъ съ жарь да култивиратъ въ новитѣ набори, преди всичко, моралния духъ — това отлично бойно качество на българския войникъ.

Никога не се е изпущало случай, да не се говори за българската сила, мощь и правотата на народнитѣ ни идеали и стремежи. Така полкътъ се подготвяше за новитѣ изпитания, които му предстояха да изживѣе въ водещата се вече Общо-Европейска война. Както ще видимъ по-после, трудътъ и бащинскитѣ грижи на всички началници не сж отишли напраздно, защото полкътъ наново доказа, че е подготвенъ да подкрепя пехотата въ боеветѣ и да държи знамето на артилерията високо въ всѣко отношение на полето на честьта.

3. Домашенъ битъ

Командирътъ на полка, г. подполковникъ **Парасковъ**, както презъ време на пжтуването на полка до гр. Разградъ, така и презъ първитѣ месеци на мирновременния животъ на полка е билъ принуждаванъ, на много пжти да си служи съ налагане на наказания, за да подканя подчиненитѣ си къмъ залагане здраво на службата, особено въ едно време като тогавашното — на бързане къмъ дома. Нека всички се поучимъ отъ това, че последната минута на търпение е най-важната и особено началствующитѣ лица трѣбва да свещенодействуватъ предъ своитѣ длъжности и подчинени.

Скоро, обаче, настжпва въ душитѣ на чиноветѣ на полка единъ преломъ и тѣ започватъ да чувствуватъ по-осезателно своето велико предназначение въ държавата. Започватъ да се чувствуватъ по-горди и задължени да държатъ високо знамето на България. Постепенно започва да ги обладава оня високъ и неустрашимъ мораленъ духъ, който всѣкога е билъ главната сила на българина, съ който само въ 15 дена сгромоляса Турската империя и за голѣмо очудване на цѣлия свѣтъ ни помогна да оцелѣемъ въ страшната борба съ окржжаващитѣ ни 5 врага и то при най-неблагоприятни за насъ условия.

Този духъ се събуди въ чиноветѣ на полка и той преобладаваше въ всичкитѣ отрасли на тѣхното обучение. И наистина, когато наново се развѣха бойнитѣ знамена, чиноветѣ отъ 1-и Артилерийски полкъ се наредиха достойно между останалитѣ си бойни другари отъ армията, за да впишатъ въ историята на своето отечество нови страници съ бойни подвизи и победи.

ЧАСТЬ V.

ОБЩОЕВРОПЕЙСКАТА ВОЙНА ВЪ 1915 — 1918 ГОД.

1. Причини за войната и намѣсата на България въ нея.

Следъ победата въ 1870-71 год. надъ Франция, великиятъ германски дипломатъ Бисмаркъ, за да осигури плодоветѣ отъ победата и даде на Германия пълна възможность за мирно културно и економическо развитие, осигури мира чрезъ образуването на така наречения **троенъ съюзъ,** като сключи най-напредъ въ 1879 год, съюзъ съ Австро-Унгария, въ който влѣзе следъ 4 години Италия, а по-сетне и Ромъния. За да не възбуди подозрения, Германия увѣри Русия, че съюзътъ не е насоченъ противъ нея, а съ Англия поддържаше най-сърдечно приятелство. По отношение на Франция, останала политически изолирана, Бисмаркъ подкрепяше нейната колониална политика, съ цель да отклони вниманието ѝ отъ Европа и да я тласне въ конфликтъ съ Англия, отъ което би се възползувала твърде много Германия. При така сложилото се политическо положение, Западна Европа живѣ въ единъ благодатенъ миръ въ продължение на 30 години.

Въ тоя миренъ периодъ германското могѫщество се силно разрастна. Германската индустрия започна по цѣлъ свѣтъ да конкурира и завладява пазаритѣ; германскиятъ търговски флотъ, който заемаше въ 1870 год. пето мѣсто въ свѣта, въ 1902 год, зае вече второ мѣсто и задоволяваше не само германския трафикъ, но пренасяше и чужди стоки, съ което започна чувствително да вреди на английското посрѣдничество.

Заедно съ развитието на търговията, колониитѣ и търговския флотъ, Германия започна усиленъ строежъ на

могѫщъ военененъ флотъ, който за 16—17 години (отъ 1903 год. до 1920 год.) трѣбваше да се удвои и да достигне внушителната сила отъ 30 броненосци. Съ сѫщия темпъ растѣха и сухопѫтнитѣ въоръжени сили на Германия. Бързиятъ възходъ на Германия и особно нейната индустрия и търговия, силно засегнаха интереситѣ на другитѣ държави, а най-много на морскитѣ — Велико-Британия, Япония и Съединенитѣ щати. Особено заплашени бѣха интереситѣ на Англия, приятелскитѣ отношения на която къмъ Германия въ периода отъ 1902 до 1909 год. се превърнаха въ обтегнати и враждебни.

Отъ друга страна, изолираното положение, въ което Тройниятъ съюзъ бѣ поставилъ Франция, която не можеше да забрави отнетитѣ ѝ въ 1870-71 год. отъ Германия Елзасъ и Лотарингия, я принуди да се обърне къмъ Русия за сключване на единъ чисто отбранителенъ съюзъ. Въ 1891 год. императоръ Александъръ III, поради съперничеството на Австро-Унгария на Балканитѣ, скѫса традиционната политика на приятелство съ Германия и сключи военененъ отбранителенъ съюзъ съ Франция, насоченъ срещу Тройния съюзъ. Съ това настѫпи известно равновесие на силитѣ въ Европа.

Съ бързото търговско, колониално и морско развитие на Германия растѣше и нейното политическо влияние. Първенството на Англия, както на континента, така и въ свѣта, бѣ заплашено и тя, за да се гарантира отъ изненади, сключи въ 1901 год. съюзъ съ Япония, който и даваше възможность да може да събере при нужда повече морски сили до метрополията.

Въ 1907 година англичанитѣ взеха мѣрки за засилване сухопѫтнитѣ си войски и за запазване на метрополията отъ единъ германски десантъ следъ евентуално разбиване на английския флотъ въ открито море. Едновременно съ това тѣ направиха всички възможни жертви за засилване на флотата си и запазване морското си военно превъзходство, като привлѣкоха къмъ сътрудничество и колониитѣ.

Англия, която презъ цѣли вѣкове виждаше въ лицето на Франция и Русия свои съперници, се принуди да влѣзе въ съглашение съ тия две държави предъ засилващата се германска опастность. Въ 1904 година тя уреди всички ви-

сящи и спорни въпроси съ Франция и подписа съ нея едно съглашение, което я сближи съ двойния съюзъ (Русия и Франция), а въ 1907 год. подписа единъ договоръ съ Русия, който уреждаше всички спорни въпроси между двете страни въ Азия и Европа. Англо-руското сближение се затвърди окончателно съ визитата, която Едуардъ VII направи на Николай II въ Ревалъ въ царската резиденция на 10-и юний 1908 год. Къмъ това разбирателство се присъедини безрезервно и Франция и така се създаде Тройното съглашение въ противовесъ на Тройния съюзъ.

Наредъ съ това сближение бѣха уредени и отношенията между Китай и Япония, Русия и Япония, Франция и Япония. Всички тия съглашения целѣха да парализиратъ влиянието на Германия въ Азия.

Едновременно съ това английската политика бѣ насочена и къмъ разслабване връзкитѣ между силитѣ, влизащи въ Тройния съюзъ. Присъединението на Босна и Херцеговина отъ Увстро-Унгария въ 1908 год. охлади твърде много Италия. Последнята, срещу известни услуги отъ страна на Англия при уреждането на Триполитанския въпросъ и тоя на островъ Малта, бѣ спечелена за приятелка на Англия. Сърдечнитѣ отношения на Англия къмъ Италия спомогнаха за възстановяването на добросъседски връзки между Италия и Франция. Освенъ това дългата брѣгова линия на Италия я поставяше въ зависимость отъ морето, надъ което господствуваше Англия. Къмъ 1909 год. Англия успѣ чрезъ своята политика на обграждане и изолиране на Германия да образува срещу нея една силна коалиция, въ която влизаха Англия, Франция, Русия и Япония, а Италия, формално принадлежаща къмъ Тройния съюзъ, бѣше готова да се присъедини къмъ тѣхъ. По тоя начинъ идеята за реванш и за възвръщане на изгубенитѣ въ войнитѣ презъ 1870-71 год. провинции Елзасъ и Лотарингия отъ страна на Франция, англо-германското съперничество за политическо и икономическо първенство въ Европа и колонитѣ, непрекжснатитѣ борби за икономическо и политическо завладяване на Балканитѣ между Русия и Австро-Унгария, групираха европейскитѣ велики сили въ два враждебни лагера, отношенията между които постепенно се изострѣха, особено въ време на Балканската и Съюзническата войни 1912 и 1913

година, и чакаха удобенъ моментъ-поводъ, за да избухнатъ въ въоржженъ конфликтъ. Такъвъ моментъ бѣ Сараевскиятъ атентатъ: убийството на Австро-унгарскиятъ престолонаследникъ Францъ Фердинандъ и неговата съпруга на 28-и юний 1914 год. въ гр. Сараево отъ сърбитѣ.

Австро-Унгария, по решенията на Берлинския конгресъ въ 1879 година, окупира славянскитѣ земи Босна и Херцеговина, а въ 1908 год. ги присъедини къмъ монархията. Това силно засегна интереситѣ на Русия, която си бѣше присвоила правото да бжде покровителка на християнитѣ на Балканитѣ, и затова, по нейно настояване, като противовесъ на Австро-Унгарското проникване на Балканитѣ, се създаде Балканския съюзъ въ 1912 год. Обаче, въ 1913 год. тоя съюзъ се разпадна, отъ което Русия бѣ крайно недоволна и пожертвува България, за да привлече къмъ съюза на сърби и гърци Ромъния. Освенъ това, друго едно обстоятелство силно дразнѣше империята на рускитѣ царе: славянскитѣ народи, подвластни на Австро-Унгария, се ползуваха отъ известни автономни права, които Австро-унгарскиятъ престолонаследникъ Фрацъ-Фердинандъ проектираше да разшири до пълна автономия, когато земе престола на Хабсбургитѣ, и да превърне монархията въ нѣмско-унгаро-славянска. Съ реализирането на това би се нанесълъ съкрушителенъ ударъ на панславизма — идея, задъ която руската дипломация криеше своята завоевателна политика надъ австрийскитѣ и Балканскитѣ славяни и Цариградъ. По тия причини камарилата, която се бѣ образувала около миролюбивия и безволенъ руски императоръ Николай II, започна да търси войната за разгромяване на Австро-Унгария и като предизвикателно орждие избра Сърбия.

Убийството на австрийския престолонаследникъ Францъ Фердинандъ и съпругата му въ Сараево отъ двама шовинисти сърби възмути общественото мнение въ цѣлия свѣтъ, а особено въ Австро-Унгария. На 23 юлий последната подаде нота — ултиматумъ до Сърбия, съ която искаше въ 48 часа да накаже убийцитѣ, да уволни и даде подъ сждъ офицеритѣ и чиновницитѣ, взели участие въ убийството, и да вземе редъ други мѣрки, несъвмѣстими съ престижа на Сърбия като независима държава. Сръбското правителство, следъ като получи безрезервната подръжка на Русия по тоя конфликтъ,

отказа да изпълни тия искания. Тогава Австро-Унгария обяви на 28 юлий 1914 год. война на Сърбия.

Русия още въ началото на конфликта обяви тайна мобилизация на въоржженитѣ си сили, подъ предлогъ да защити интереситѣ на покровителствуваната отъ нея Сърбия, но съ твърдото желание да изпревари Германия въ мобилизацията и да нападне централнитѣ сили. Германия, отъ своя страна, считайки руската мобилизация еднакво опасна както за нея, така и за съюзницата си Австро-Унгария, поиска отъ Русия незабавно да спре своята мобилизация. Понеже Русия отказа да изпълни това искане, то на 1 августъ 1914 г. Германия обяви война на Русия, къмъ която се присъединиха Франция, Белгия и Англия. Така се започна голѣмата и кръвопролитна Европейска война, въ която воюваха на страната на Съглашението: Русия, Франция, Англия, Белгия и Сърбия, а откъмъ Тройния съюзъ — Германия и Австро-Унгария. Италия се въздържа да се нареди при своитѣ съюзници и обяви неутралитетъ. Сѫщото направиха Гърция, Ромъния и Турция, при което Гърция и Ромъния, като държаха за запазването на Букурещкия договоръ, опредѣлиха своето поведение въ зависимость отъ поведението на България: ако България нападне Сърбия, да ѝ обявятъ война, въ противенъ случай да пазятъ строгъ неутралитетъ.

Първоначално, следъ войнитѣ въ 1912 и 1913 год., българскиятъ народъ, чрезъ своето правителство, направи дипломатически постѫпки за ревизия на Букурещкия договоръ и заставяне на Турция да отдръпне войскитѣ си задъ линията Мидия—Еносъ—границата, гарантирана отъ великитѣ сили по Лондонския договоръ, обаче, исканията на правителството не бѣха удовлетворени, поради противоречивитѣ интереси и несъгласия между европейскитѣ велики сили. България се принуди сама да влѣзе въ преговори съ Турция и сключи съ нея Цариградския миренъ договоръ, по който България получи Западна Тракия съ пристанище Деде-агачъ, а Източна Тракия до Марица и старата турско-българска граница (съ малки поправки въ наша полза) остана въ Турция.

България, изоставена сама, не можеше да стои въ изолирано положение, зеобиколена отвсѣкѫде съ врагове. Затуй потърси следъ сключването на Цариградския миренъ договоръ приятелството на Турция, като заведе съ нея преговори за военененъ съюзъ въ края на 1912 год. Преговоритѣ продължиха и презъ 1914 г., но се завършиха безрезултатно, поради прѣчкитѣ и подозренията на нѣкои велики сили.

Посещението, което направи руският императоръ Николай II на румънския краль въ Кюстенджа въ края на май 1914 г., гдето руският царь прие шефството на ромънския полкъ, влѣзълъ пръвъ въ Силистра, и награди ромънския краль съ фелдмаршалски жезълъ за безкръвнитѣ му победи надъ България въ 1913 год., сломи окончателно надеждитѣ на ограбена България да може да ревизира по миренъ начинъ Букурещкия договоръ. Русия даде безусловната си гаранция за ненарушимостьта на Букурещкия миренъ договоръ, като призна ржководната роля на Ромъния по всички политически въпроси, засягащи Балканитѣ. Ромъния даде съгласието си: ако България при една война между Турция и Гърция вземе страната на първата, да се намѣси противъ България на страната на Гърция. Съ тоя актъ нашата освободителка Русия най-сетне откри картитѣ си и стана очевидно за всички, че тя е била на страната на нашитѣ врагове, когато тѣ подло и жестоко ни нападнаха въ 1912—1913 год. отъ всички страни и че по-нататъкъ на нейното благоволение не може да се разчита.

По тоя начинъ, съ съдействието на Русия, споразумението между Ромъния, Сърбия и Гърция за защита на Букурещкия миръ се затвърди окончателно. Ограбена България остана изолирана на Балканитѣ. Това положение продължи до атентата въ Сараево въ 1914 година.

Вѫтрешното положение на страната до Голѣмата война се рисуваше така. Голѣмитѣ нещастия на България отъ войнитѣ не повлияха ни най-малко отрезвително върху нашитѣ партизански нрави. Непримиримостьта между политическитѣ партии даже се изостри не само въ вѫтрешнитѣ борби, но и по външната политика. Тѣ продължаваха лекомислено да проповѣдватъ, че може безнаказано за общитѣ държавни интереси всѣка политическа партия да има своя външна политика. Това особено ярко се изрази, когато тогавашното либералско правителство потърси да сключи заемъ въ странство за заздравяване разклатеното отъ войнитѣ финансово положение на страната. Направиха се сондажи за сключване заемъ въ Парижъ, но отъ тамъ, подъ влиянието на руската

дипломация, се поискаха отъ България политически задължения, за да я държатъ здраво за Съглашението, което значеше да се прости за всѣкога съ надеждата за ревизия на Букурешкия договоръ. Понеже на това не се съгласи правителството, ориентирано къмъ Австро-Унгария, която единствена бѣше за ревизирането на Букурещкия договоръ, то русофилскитѣ партии, подъ влиянието на съглашенскитѣ дипломатически представители въ София, почнаха да работятъ за свалянето на либералското правителство. Следъ дълги усилия правителството успѣ да сключи 500-милионенъ заемъ въ Берлинъ, безъ политически обвързвания, които се явяваха излишни при очертаната външна политика къмъ Тройния съюзъ. Непримиримитѣ разногласия и противоречия между партиитѣ продължиха до избухването на голѣмата война.

Голѣмитѣ разорения, умората и разочарованието въ нашия народъ отъ неуспѣшния край на Балканската война, както и неизвестността, която криеше въ себе си започналата се велика драма на човѣчеството, наложиха на правителството да вземе следъ започването на Голѣмата война най-разумното решение за момента: България да пази неутралитетъ.

Турция, която се бѣше обвързала да воюва на страната на Централнитѣ сили, на 14-и ноември 1914 год. обяви война на Русия, като предварително презъ августъ с. г. бѣ подписала едно съглашение съ България, по силата на което България и Турция си осигуряваха взаимна защита, въ случай, че една отъ двѣтѣ страни бѫде нападната отъ трета балканска държава. Съ влизането на Турция въ войната, политическото и военно положение на България се измѣни. Отъ една страна тя се почувствува съ развързани ржце откъмъ Турция да действува срещу Сърбия, а отъ друга, цената на България въ очитѣ на Съглашението се повдигна, понеже, ако минеше на тѣхна страна, би имъ помогнала твърде много за завладяването на Дарданелитѣ и Цариградъ. Българското правителство бѣ поставено въ деликатното положение да следи събитията и въ зависимость отъ тѣхъ да опредѣли по-нататъшното поведение на България.

Започването на войната между Сърбия и Австро-Унгария възбуди отново надеждитѣ на България да реализира народнитѣ си мечти, но липсваше въ народа единство. Политическитѣ

партии, които до това време се обвиняваха една друга за нещастията отъ Балканската война, изведнъжъ пренесоха вниманието си върху новата Голѣма война и започнаха да търсятъ мѣсто на България Най-характернитѣ настроения и мнения, които се изразяваха чрезъ партийно-политическата преса, бѣха следнитѣ: Вестницитѣ на русофилскитѣ партии застѫпваха каузата на Съглашенито, главно защото Русия бѣше тамъ, и свързваха интереситѣ на България съ него. Тѣ искаха по-скорото влизане на България въ войната. Националистическитѣ течения искаха намѣсата на България да стане, когато настѫпи благоприятенъ моментъ и има достатъчно изгледи за успѣхъ. Тѣ бѣха враждебни къмъ Сърбия, разочаровани отъ Русия, и не очакваха добро отъ Съглашението; симпатиитѣ имъ бѣха къмъ централнитѣ сили, въ успѣха на които виждаха и поправянето на неправдитѣ отъ Букурещкия договоръ. Народнитѣ маси, които съставляваха голѣмото болшинство и бѣха изпитали на гърба си несгодитѣ, мѫкитѣ и теглилата на войнитѣ отъ 1912 и 1913 год., бѣха за запазване на строгъ неутралитетъ до свършването на Голѣмата война, при ликвидирането на която вѣрваха, че ще бѫде разрешенъ удовлетворително и българския въпросъ.

Въ време на самитѣ военни действия, настроенията на партизанитѣ — русофили и националисти — се мѣнеха, като се засилваха или отслабваха съобразно съ успѣхитѣ и неуспѣхитѣ на военнитѣ групировки, на които тѣ симпатизираха. Само народътъ, който стоеше вънъ отъ партиитѣ, поддържаше здраво разумното становище да се пази неутралитетъ.

Между това, на Западния френско-германски фронтъ настѫпи едно уравновесяване на силитѣ между воюващитѣ страни, а на Източния германо-руски фронтъ презъ пролѣтьта и началото на лѣтото въ 1915 г. австро-германцитѣ имаха голѣми успѣхи и отблъснаха на стотици километри руситѣ. Италия мина на страната на Съглашението и на 23 май 1915 г. обяви война на Австрия, обаче, нейнитѣ действия не можаха да отидатъ по-далечъ отъ австро-италиянската граница.

Българското правителство до това време отъ направенитѣ дипломатически сондажи, както при едната, така и при другата воюващи групировки, дойде до заключение, че срещу

държания отъ България лояленъ неутралитетъ нищо реално не ще получи. То се убеди, че единственият начинъ, съ който България би могла поне отчасти, ако не напълно, да реализира народнитѣ стремежи, е влизането на България въ войната. Независимо отъ това, както Съглашението, така и Централнитѣ сили, не преставаха да правятъ постѫпки за привличането на България въ войната на своя страна.

Понеже предложенията на Съглашението се ограничаваха само въ известни териториални отстѫпки за смѣтка на съседитѣ ни, които щѣха да се опредѣлятъ само въ края на войната, и ако тя бѫде успѣшна, разбира се, съ огледъ, да не бѫдатъ силно ощетени нашитѣ съседи, които Съглашението разчиташе сѫщо да привлѣче на своя страна, а Централнитѣ сили ясно и категорично заявиха, че при успѣшна война България ще бѫде напълно задоволена въ рамкитѣ на нейнитѣ национални идеали, българското правителство взе окончателно решение да влѣзе въ войната на страната на Централнитѣ сили, толкова повече, че германското оръжие навсѣкѫде печелѣше победи. За тая цель въ края на августъ 1915 г. бѣха подписани договоръ за приятелство и съюзъ между България и Германия и военна конвенция между България и Германия и Австро-Унгария.

Когато правителството се убеди, че безъ война не ще мине, започна да готви народа и армията за новата кървава борба. Тия приготовления се започнаха много късно, а доставкитѣ отъ странство, особено на оръжие, бойни припаси и технически срѣдства, бѣха почти невъзможни, докато България не се опредѣли, понеже всички пѫтища се контролираха отъ Съглашението, а Ромъния, презъ която можеха да се доставятъ оръжия и муниции отъ Германия, държеше едно неопредѣлено двойствено поведение. По тая причина България започна войната въ 1915 г. съ голѣмъ недоимъкъ на облекло, въоръжение, снарежение и технически срѣдства, които въ последствие въ време на самата война трѣбваше да набавя.

2. Духътъ на народа

Договоръ̀тъ, сключенъ въ 1912 год. между България и Сърбия по желанието на Русия, бѣше плодъ на братски славянски чувства, които България отъ признателность питаеше къмъ своята освободителка. Съ тоя договоръ България влѣзе въ единъ съюзъ, насоченъ не толкова противъ Турция, колкото срещу Австро-Унгария — съюзъ, който щѣше да служи на сръбскитѣ и руски интереси. Този договоръ противоречеше на народнитѣ въжделения, защото не само че предвиждаше подѣлбата на чисто българската Македония при успѣшна война срещу Турция, но и съдържаше клаузи, споредъ които всички недоразумения между България и Сърбия трѣбваше да се разрешаватъ отъ руския царь, опредѣленъ за арбитъръ между дветѣ страни, въ едно време когато Русия желаеше силна Сърбия и слаба България. Тоя договоръ се сключи въ единъ моментъ, когато идеята за даване автономия на Македония бѣше назрѣла въ дипломатическитѣ канцеларии и настоятелно се искаше отъ великитѣ сили даването свобода и правдини на македонскитѣ и тракийски българи. Всички последвали нещастия отъ 1912 до 1913 година надъ България сѫ последица отъ тоя фаталенъ договоръ.

Ние вече видѣхме какъ договоръ̀тъ бѣ нарушенъ отъ Сърбия, която въ съюзъ съ гърци и ромъни ограби плодоветѣ на българската армия надъ Турция. Но най-печалното бѣ, че отъ войнитѣ въ 1912 и 1913 год. българския въоръженъ народъ излѣзе съ голѣми разочарования. Той се убеди, че достигането на народнитѣ идеали е едно дѣло много трудно, което изисква дълга и обмислена политическа и военна подготовка, а страшнитѣ изпитания, на които бѣ подложенъ презъ самитѣ войни, доказаха, че неговитѣ политически и военни водачи далечъ не бѣха дорасли за великото дѣло. Голѣмитѣ и безспирни войскови движения въ 1912 г., свързани съ недостатъчно хранение и липса на облекло и снаряжение изтощиха войскитѣ и когато тѣ стигнаха при Чаталджа, представляваха благоприятна почва за холерната епидемия, която се разпространи бързо между тѣхъ, завлѣче съ хиляди жерти и внесе ужасъ въ цѣлата армия, и то главно поради неразпоредителность — липса на санитарни

срѣдства, храна, облѣкло и болници и лошо гледане на холерно-болнитѣ войници и офицери. Нередовното снабдяване отъ тила съ храна, облекло и бойни запаси, безредието при извършването на реквизицията и произволитѣ на административнитѣ власти въ България надъ семействата на бойцитѣ внесоха ново смущение въ сърдцата на героитѣ отъ фронта. Къмъ всичко това се прибавиха нескончаеми преговори съ Турция по сключването на мира; преговори съ съюзницитѣ по подѣлбата на Македония; нови голѣми движения отъ турската къмъ гръцката и сръбската граници; нова война съ сърби и гърци при крайно несгодни политически, стратегически и тактически условия; лошо снабдяване и хранение, а като резултатъ на всичко поражения на фронта, ромънско и турско нашествия въ Северна България и Тракия, свързани съ неминуемитѣ имъ спѫтници: опустошения, безчестия и пожари. Духътъ на българския въоръженъ народъ въ края на войнитѣ въ 1912—1913 год. бѣ силно покрусенъ.

Въпрѣки всичко това, обаче, България, макаръ и нападната отъ всички страни отъ врагове и изоставена сама на себе си, можа да спаси своята независимость, като даде скѫпи жертви отъ националното си тѣло: Македония, Тракия и Добруджа бѣха откѫснати съ Букурешкия и Цариградския договори и дадени на Сърбия, Гърция, Турция и Румъния. Гробоветѣ на загиналитѣ български синове въ войнитѣ останаха да се тъпчатъ отъ вражески кракъ. Българската майка не можеше да отиде да имъ се поклони. Съседитѣ тържествуваха и свирепствуваха надъ завладянитѣ български краища. Поотдѣлно слаби, кекави и недостойни да примѣрятъ силитѣ си съ коравия българинъ, тѣ прибѣгнаха до измамата, подлостьта, коварството и помощьта на другитѣ, за да го биятъ. Народътъ преглътна горчивиятъ хапъ, но въ него остана гордото съзнание за своето храбро и достойно държание, за своето превъзходство надъ подлитѣ съседи. Той заживѣ съ нова вѣра и надежда „за по-добри дни“. Измѣната на съюзницитѣ и подлото държание на Ромъния събудиха въ него чувството на презрение и мѫсть, което пусна дълбоки корени въ обидената и оскърбена българска душа. По тоя начинъ се създаде нова благоприятна почва въ психиката на българина за подготвяне на армията и народа за новата голѣма Европейска война, приближаването на която вече се чувствуваше. Голѣми български родолюбци, писатели и поети се явиха между народа и съ своята речь и перо почнаха да възпѣватъ неговия героизъмъ и безстрашие. Унилостьта почна да чезне, а жаждата за мѫсть почна да взема внушителни размѣри. Поетътъ Бобевски съ своитѣ пѣсни „Съюзници-разбойници“ и „О, Добруджански край“ откри нова ера въ събуждането на българския победенъ духъ.

3. Мобилизация и съсрѣдоточение

На 9-и септемврий 1915 год. късно вечерьта, съ Височайши указъ № 7 бѣше обявена обща мобилизация на всички въоръжени сили въ Царството. Вестьта за мобилизацията се разнесе бързо още презъ нощьта на 9 срещу 10 септемврий по всички краища на страната и се посрещна спокойно и съ облегчение следъ дългото и напрегнато очакване опредѣлянето поведението на България.

Телеграмата за мобилизацията отъ началника на 5-а Дунавска дивизионна область се получи въ полка въ 1 часа преди пладне на 10 септемврий. Въ 7 часа пр. пл. всички офицери бѣха събрани въ щаба на полка, гдето командирътъ на полка, **полковникъ Чобановъ,** прочете телеграмата за обявяване мобилизацията, която се започваше отъ 1 часа пр. пл. на 11 септемврий. Следъ това той напомни длъжноститѣ на всички офицери при извършване на мобилизацията и имъ даде мобилизационнитѣ планове и книжа, по които трѣбваше да се развърнатъ и попълнятъ сѫществуващитѣ части и се формиратъ нови такива.

Споредъ мобилизационния планъ, мирновременниятъ 1-и артилерийски полкъ се развръщаше въ два артилерийски полка и формираше следнитѣ нови части и учреждения: Щабъ на 5-а артилерийска бригада, Щабъ на 11-и скорострелъ артилерийски полкъ; Щабъ на едно скорострелно артилерийско отдѣление, 6 скорострелни батареи; Щабъ на едно нескорострелно артилерийско отдѣление, три не с. с. батареи, 2 нестроеви взводове, една допълняваща не с. с. батарея, една паркова батарея отъ 4 с. с. и единъ не с. с. полски паркови взводове за дивизионния огнестрелъ паркъ

и една паркова батарея отъ 4 с. с. и 1 с. с. полски паркови взводове за армейския огнестреленъ паркъ, 1 и 11 артил. полкове и 5 не с. с. полски артилерийски отдѣления.

Кадритѣ за новоформиращитѣ се части се взеха отъ мирновременния съставъ на полка, а недостигащитѣ хора и коне до щатоветѣ за военно време се попълниха отъ запаснитѣ офицери и войници и реквизиранитѣ коне.

За всички мирновременни и новоформиращи се части и учреждения въ полковитѣ складове се съхраняваше необходимото облѣкло, въоржжение и снаряжение, разпредѣлено още отъ мирно време между тѣхъ. Недостигащето имущество се набави отъ дивизионното интендантство, чрезъ покупка отъ пазаря и чрезъ реквизиция, но въпрѣки всички усилия, полковетѣ заминаха въ походъ съ чувствителенъ недостигъ въ облѣклото и войнишкото снаряжение.

Въ първия день отъ мобилизацията, на 11 септемврий, се назначиха комисии за приемане реквизиционнитѣ коне и коли, отдѣлиха се кадритѣ за новитѣ части, започна се приготовлението на бойнитѣ припаси, пълненето на раклитѣ и стъкмяването на батареитѣ и обозитѣ. Мобилизацията на двата полка ставаше едновременно.

Запаснитѣ офицери и войници започнаха да се явяватъ отъ 11 септемврий. Тѣ прекрачваха прага на казармата не съ възпламенителния ентусиазъмъ отъ 1912 г.. но като стари, изпитани и строги воини, дълбоко проникнати отъ съзнанието на отечествения дългъ и величието на дѣлото, което се подемаше наново отъ цѣлия български народъ.

Мобилизацията продължи 6 дни — отъ 11 до 16 септемврий. На 16 септемврий полковетѣ бѣха окончателно мобилизирани и готови за походъ въ съставъ: 1-и артилерийски полкъ: 6 батареи (24 орждия), 25 офицери и лѣкари, 1191 войници и 1043 коне; 11-и артилерийски полкъ: 6 батареи (24 орждия), 25 офицери и лѣкари, 1263 войници и 1114 коне. Двата полка образуваха 5-а артилерийска бригада.

Командиръ на 5-а артилерийска бригада бѣ назначенъ **полковникъ Владимиръ Вазовъ,** командиръ на 1-и артилерийски скорострелен полкъ — **подполковникъ Чобановъ, а** на 11-и артил. скорострелен полкъ — **подполковникъ Велчевъ.** И тримата тия началници приеха частитѣ си още въ време на самата мобилизация.

Споредъ плана за войната срещу Сърбия и Гърция, на III-а отдѣлна армия се възлагаше да охранява Дунавската, Добруджанската и Черноморската граници отъ р. Цибъръ до гр. Бургасъ. За цельта армията се съсрѣдоточаваше въ две групи: **Главна група** (4-а Преславска дивизия, 1/5-а п. бригада и 3-а конна бригада) на Добруджанската граница, на фронта Русе—Шуменъ; **второстепенната група** (2/5-а п. бригада съ придадената ѝ артилерия и 7-и коненъ полкъ) край Дунава отъ р. Цибъръ до р. Янтра.

5-а артилерийска бригада, влизаща въ състава на 5-а Дунавска дивизия, се разпредѣли между частитѣ отъ дивизията така: 1-и артилерийски с. с. полкъ и 5-о не с. с. артилерийски отдѣление се придадоха къмъ 1/5-а п. бригада, а 11-и артилерийски с. с. — къмъ 2/5-а п. бригада.

Частитѣ отъ Дунавската дивизия се съсрѣдоточаваха: 1/5-а п. бригада — въ района Червена вода — Липникъ, съ задача за прегражданe посокитѣ Русе—Тутраканъ и Русе—Балбунаръ и прикриваха по тоя начинъ гр. Русе и ж. п. линия Русе—Бѣла; 2/5-а п. бригада трѣбваше да разположи единъ п. полкъ съ 1—2 полски батареи и 1—2 ескадрона около с. Бѣла-Слатина, а два п. полка съ останалата артилерия и 3 ескадрона — при гр. Плѣвенъ, като охранява Дунава отъ р. Цибъръ до р. Янтра.

На 16-и септемврий командиръть на 5-а артилерийска бригада разпореди: на 17-и септемврий частитѣ да тръгнатъ за района на съсрѣдоточението: Щабътъ на бригата, 1-и артилерийски с. с. полкъ и 5-о полско не с. с. артилерийско отдѣление за с. Срѣденъ чифликъ до гр. Русе; 11-и артилерийски с. с. полкъ — за гр. Плѣвенъ (ст. Левски). Парковитѣ взводове за 1-и артилерийски полкъ и 5-о не с. с. артилерийско отдѣление трѣбваше да се съсрѣдоточатъ при с. Басарбово, а ония на 11-и артилерийски полкъ — при ст. Левски. Армейската паркова батарея до втора заповѣдь оставаше въ гр. Разградъ.

На 17-и септемврий въ опредѣленото време частитѣ бѣха готови за пжть. Командиритѣ на полковетѣ, следъ като поздравиха войницитѣ отъ батареитѣ, държаха прочувствени речи за новитѣ и велики дѣла, които отечеството очакваше отъ тѣхъ. Офицеритѣ и войницитѣ, въодушевени отъ пламенното желание да отмжстятъ на подлитѣ

съседи — ромънитѣ за хайдушкото имъ нападение въ 1913 год., поглъщаха съ жадность насърдчителнитѣ думи, като ги съпровождаха съ гръмливо и мощно ура, което огласяваше околностьта. Следъ тѣхъ дойде командиръть на 5-а артилерийска бригада. Той отъ своя страна поздрави войницитѣ и каза по нѣколко насърдчителни слова. Много народъ се бѣ стекълъ да изпрати своитѣ бащи и синове, да види за последенъ пѫть близкитѣ си, отъ които на мнозина жребиятъ ще бѫде да загинатъ за бащиния си край. Следъ речьта на бригадния командиръ се прочете молитвата „Отче нашъ“ и съ викове „ура“ и да „живѣе България“ батареитѣ потеглиха въ пѫть.

Полковетѣ тръгнаха въ две различни посоки: 11-и артилерийски полкъ замина въ 8·30 часа пр. пл. по шосето Разградъ—Попово—Плѣвенъ, 1-и артилерийски полкъ и 5-о не с. с. артилерийско отдѣление въ 9·30 часа пр. пл. — по шосето Разградъ—Торлакъ—Русе. Отъ тоя день полковетѣ се раздѣлиха и се събраха заедно на южния фронтъ въ началото на декември 1915 год. при селата Негорци и и Мързенци, северно отъ Гевгели, поради което и действията имъ до това време ще бѫдатъ разгледани отдѣлно. Командиръть на 5-а артилерийска бригада съ щаба си замина съ 1-и артилерийски полкъ.

11-и артилерийски полкъ презъ Попово и с. Бей Върбока на 19-и септември пристигна въ гр. Бѣла, гдето почива на 20-и септември, а на 21-и продължи движението презъ Горна Студена и с. Виная и на 23-и септември пристигна въ Плѣвенъ. Полкътъ се разположи на бивакъ. На 25-и септември 4-а и 6-а батареи заминаха съ командира на 2-о артилерийско отдѣление въ гр. Бѣла Слатина. Полкътъ остана въ Плѣвенъ до 14-и октомврий. Презъ това време се водѣха занятия съ офицеритѣ и войницитѣ и се набавяха недостигащитѣ предмети.

1-и артилерийски полкъ и 5-о не с. с. артилерийско отдѣление отъ 17-и до 19-и септември презъ с. Торлакъ и с. Бъзънъ стигнаха въ с. Срѣденъ Чифликъ, гдето се разположиха на бивакъ и останаха тамъ до 24-и септември. На 25-и септември полкътъ премина въ с. Червена вода и се разположиха на бивакъ източно отъ селото, на който остана до 10-и октомврий. Презъ това време се ваксинираха

войницитѣ противъ коременъ тифъ, произвеждаха се занятия въ батареитѣ (словесни, пехотенъ строй, действия при орждията и конни тактически учения) и се набавяше недостигащето облѣкло и снаряжение. Освенъ това батареитѣ работиха окопи на предната позиция на гр. Русе.

На 1-и октомврий се изпратиха отъ 1/5-а п. бригада два отряда: **дѣсенъ** въ съставъ една дружина отъ 2-и Искърски полкъ съ 1-а с. с. батарея източно отъ с. Сѫрталанъ-Калъчъ съ задача да наблюдава и охранява посокитѣ въ участъка между пѫтя Глоджево—Балбунаръ—Джеферево и пѫтя Юруклеръ—Бунаръ Бешевлия; **левъ** въ съставъ една дружина отъ 5-и Дунавски полкъ и 4-а с. с. батарея западно отъ Голѣмо Враново съ задача да наблюдава посокитѣ въ участъка отъ Дунавъ до пѫтя Юруклеръ—Бунаръ Бешевли.

4. Обявяване на войната.

По случай обявяването война на Сърбия, на 1-и октомврий въ 11-н артилерийски полкъ и на 3-и октомврий въ 1-и артилерийски полкъ бѣше прочетенъ следния манифестъ:

МАНИФЕСТЪ

къмъ

БЪЛГАРСКИЯ НАРОДЪ.

Българи,

Вие всички сте свидетели на неимовѣрнитѣ усилия, които положихъ презъ течение на цѣлата година, откато трае Европейската война, за запазване мира на Балканитѣ и спокойствието на страната.

Азъ и правителството Ми се старахме при следвания досега неутралитетъ да постигнемъ идеалитѣ на българския народъ.

Дветѣ воюващи групи отъ велики сили признаватъ голѣмата неправда, която ни се нанесе въ подѣлбата на Македония. И дветѣ воюващи страни сѫ съгласни, че тя въ по-голѣмата си часть трѣбва да принадлежи на България.

Само нашата коварна съседка Сърбия остана непреклонна при съветитѣ на своитѣ приятели и съюзници. Сърбия не само не поиска да се вслуша въ тѣхнитѣ съвети, но въ озлоблението и алчността си нападна дори собствената ни територия, и нашитѣ храбри войски бидоха принудени да се сражаватъ за собствената ни земя.

Българи,

Скжпи народни идеали Ме заставиха презъ 1912 год. да призова Нашето храбро воинство на борба, въ която то самоотвержено развѣ знамената на свободата и скжса веригитѣ на робството. Нашитѣ съюзници-сърби бѣха тогава главната причина да изгубимъ Македония.

Изтощени и изморени, но не и победени, ние трѣбваше да свиемъ знамената за по-добри дни.

Добритѣ дни настанаха много по-скоро, отколкото можахме да очакваме.

Европейската война клони на привършване. Победоноснитѣ армии на Централнитѣ империи сж въ Сърбия и бързо напредватъ.

Призовавамъ българския въоржженъ народъ къмъ защита на родния край, поруганъ отъ вѣроломенъ съседъ и къмъ освобождението на поробенитѣ наши братя отъ сръбско иго.

Нашето дѣло е право и свято.

Заповѣдвамъ, прочее, на нашата храбра армия да прогони неприятеля изъ предѣлитѣ на Царството, да сразн вѣроломния съседъ и да освободи отъ тегло нашитѣ измжчени подъ сръбско иго братя.

Ние ще воюваме противъ сърбитѣ едновременно съ храбритѣ войски на Централнитѣ империи.

Нека българскиятъ войникъ лети отъ победи къмъ победи.

Напредъ! Богъ да благослови нашето оржжие!

София. 1-и октомврий 1935 год.

Фердинандъ.

Прочитането на манифеста бѣ съпроводено съ гръмливо „ура“, изразъ на готовността на всички да се пожертвуватъ за изпълнението волята на Върховния вождъ и освобождаването на заграбенитѣ български земи отъ коварната и подла съседка Сърбия. Следъ това се извършиха молебени при полковетѣ за призоваване Божието благословение надъ българското оржжие и се държаха прочувствени речи отъ присжтствуващитѣ висши началници.

5. Отъ Добруджа къмъ Македония

На 1 октомврий дветѣ български армии (I и II), съсрѣдоточени срещу Сърбия, нахлуха въ сръбска земя и топоветѣ загърмѣха отъ Дунавъ до гръцката граница. Започнаха да се нижатъ бързи и мълненосни победи надъ сърбитѣ, ехото отъ които достигаше и до 1-и и 11-и артилерийски полкове. Къмъ 10 октомврий паднаха Враня, Куманово и Скопие. Македония бѣ окончателно откжсната отъ Сърбия, съобщенията на сърбитѣ по долината на Вардаръ съ стоварените въ Солунъ англо-съглашенски войски бѣха прекжснати. Сръбската армия, намираща се въ старитѣ прадѣли на Сърбия, бѣше претисната отъ северъ отъ австро-германскитѣ III и IX армии, отъ изтокъ отъ I българска армия, а отъ югъ отъ II българска армия. Между това, силитѣ на II армия по необходимость трѣбваше да се раздвоятъ: една часть на югъ къмъ Велесъ—Криволакъ срещу новитѣ врагове англофренцитѣ, а друга часть — къмъ Косово поле, което трѣбваше да завладѣе, за да обкржжи и унищожи окончателно сръбската армия. Обаче, силитѣ на II армия за възложената ѝ задача бѣха недостатъчни. Наложи се да бжде засилена. Понеже Ромъния продължаваше да стои още неутрална и нейниятъ неутралитетъ бѣше до известна степень гарантиранъ отъ Германия, то Щабътъ на действуващата армия намѣри за целесъобразно да засили II армия съ неангажиранитѣ още войски, находящи се въ предѣлитѣ на България, и съ части, взети отъ състава на III армия, охраняваща Дунава, Добруджанската и Черноморската граници.

На 3 октомврий се получи предупреждение въ Щаба на III армия, че 5-а дивизия ще бжде изпратена въ Македония въ състава на II армия. На 10 октомврий се прибраха

авангардитѣ отъ 1-а бригада при Сѫрталанъ—Калѫчъ и Голѣмо Враново, а находящитѣ се при тѣхъ 1-а и 4-а скорострелни батареи се върнаха при полка си.

Съгласно разпорежданията отъ Щаба на Действуващата армия, 5-а дивизия се превозваше по желѣзницата, както следва: 2-а бригада съ придадения ѝ 11-и артилерийски полкъ се товарѣше на гаритѣ Плѣвенъ, Червенъ-брѣгъ и Левски и се превозваше къмъ Кюстендилъ, отгдето трѣбваше да следва по обикновенъ пѫть презъ Куманово за Враня; 1-а бригада съ придадения ѝ 1-и артилерийски полкъ се товарѣше на гаритѣ Иваново и Бѣла и се превозваше до Костенецъ-баня, а оттамъ, по обикновенъ пѫть презъ Самоковъ —Дупница и Г. Джумая трѣбваше да се съсрѣдоточи въ района между Царево село и Кочани. 5-о нескорострелно артилерийско отдѣление получи заповѣдь да отиде отъ Червена-вода по обикновенъ пѫть въ Плѣвенъ, гдето се придаваше къмъ 9-и маршеви полкъ.

11-артилерийски полкъ се превезе по желѣзницата до Кюстендилъ и съсрѣдоточи къмъ 20 октомврий въ Куманово по следния редъ: 4-а и 6-а батареи, които се намираха въ Бѣла Слатина, на 11 и 12 октомврий преминаха при гара Червенъ-брѣгъ. Тамъ почиваха на 13 и 14 октомврий, на 15 се натовариха на желѣзницата, а на 16 октомврий стигнаха въ Кюстендилъ, гдето се разтовариха и разположиха на бивакъ въ двора на казармитѣ на 13-и п. Рилски полкъ. 1-о отдѣление (1-а, 2-а и 3-а батареи), 5-а батарея и Щаба на полка се натовариха на 13 и 14 октомврий на желѣзницата на гара Плѣвенъ и на 16 октомврий стигнаха въ Кюстендилъ. Въ сѫщия день 1-о артилирийско отдѣление отиде въ Гюешево, а 5-а батарея се присъедини къмъ 2-о отдѣление въ Кюстендилъ. На 17 октомврий 1-о отдѣление премина отъ Гюешево въ с. Ветреница, а 2-отдѣление — отъ Кюстендилъ въ Крива-Паланка; на 18-октомврий 1-о отдѣление стигна въ Куманово, а 2-о отдѣление — въ с. Облавци, при силенъ дъждъ, грѫмотевици, вода, каль и труденъ пѫть; на 19 октомврий 1-о отдѣление почива, а 2-о отдѣление премина отъ с. Облавци въ Куманово, гдето се събра цѣлиятъ полкъ.

Въ Куманово командирътъ на полка се представи въ Щаба на II армия и получи заповѣдь: на 20 октомврий 1-о артилерийско отдѣление да замине за Бояновци и влѣзе въ състава на 2/5-а п. бригада, къмъ която се придава, а 2-о артилерийско отдѣление да замине презъ Скопие за Качаникъ и влѣзе въ състава на 1/3-а п. бригада. По тоя начинъ отъ 20 октомврий нататъкъ отдѣленията отъ 11-и артилерийски полкъ се раздѣлиха и действуваха отдѣлно далечъ едно отъ друго. Командирътъ на полка съ щаба си заминаваше съ 2-о артилерийско отдѣление за Качаникъ.

1-и артилерийски полкъ и Щабътъ на 5-а артилерийска бригада се превезоха по желѣзницата до Костенецъ баня, а отъ тамъ по обикновенъ пѫть полкътъ се съсрѣдоточи до 26 октомврий въ Щипъ, а щабътъ на 5-а артилерийска бригада стигна на 22 октомврий въ Куманово, гдето се намираше и Щабътъ на 5-а Дунавска дивизия. Превозването по желѣзницата и съсрѣдоточаването се извършиха въ следния редъ: Полкътъ тръгна на 11-и октомврий по пладне по Червена-вода и презъ с. Кошово на 12 октомврий стигна на гара Бѣла, гдето почива на 13 и 14 октомврий. На 15 октомврий се натовариха на желѣзницата 1-о артилерийско отдѣление (1-а, 2-а и 3-а батареи), парковата батарея и Щаба на 5-а артилерийска бригада и заминаха презъ Г.-Орѣховица и Пловдивъ за Костенецъ-баня. На 17 октомврий 1-о отдѣление, следъ като се стовари на Костенецъ-баня, се събра на бивакъ при с. Долна-баня, а на 18 октомврий продължи пѫтя си и стигна въ Самоковъ. 2-о артилерийско отдѣление (4-а, 5-а и 6-а батареи) и Щабътъ на полка се натовариха на желѣзницата на 17 октомврий и стигнаха на 19 октомврий вр Костенецъ-баня, отдето, следъ като се разтовариха, продължиха пѫтя си и въ сѫщия день достигнаха Самоковъ. 1-о артил. отдѣление на 19 октомврий премина отъ Самоковъ въ Дупница. На 20 октомврий 1-о отдѣление стигна въ Бараково, а 2-о отдѣление -- въ Дупница; на 21 октомврий 1-о отдѣление почива, а 2-о отдѣление пристигна въ Бараково и се събра цѣлия полкъ.

Дотукъ храненето ставаше редовно. При движението по шосето отъ Долна-баня до Бараково не се срещнаха трудности, но отъ Бараково до Царево село пѫтьтъ бѣше междуселски, а западно отъ Струма, до билото на Лукаръ планина — стръменъ и каменисть, поради което, по разпореждането на командира на 1/5-а п. бригада, въ помощь на ба-

тареитѣ се деде една пионерна рота. На 22 октомврий 1-о отдѣление тръгна отъ Бараково въ 6·30 часа пр. пл. и до вечерьта, поради разкаляния отъ проливния дъждъ пѫть, можа да достигне късно вечертьта долната махала на с. Дрѣново, като извървѣ презъ цѣлия день 12 клм.; 2-о отдѣление остана на почивка въ Бараково. На 23 октомврий, поради стръмния пѫть по източнитѣ склонове на Лукаръ планина, 1-о отдѣление извървѣ само 12 клм. и нощува на билото на Лукаръ планина, а 2-о отдѣление тръгна отъ Бараково и достигна вечерьта севернитѣ колиби на с. Дрѣново, като извървѣ 20 клм. На 24 октомврий и дветѣ отдѣления стигнаха въ Царево село, на 25 октомврий по шосе — въ Кочане, а на 26 — въ Щипъ, гдето бѣха вече пристигнали 5-и п. Дунавски и 2-и п. Искърски полкове.

Отъ 26 октомврий до 1 ноемврий полкътъ остана въ Щипъ. Презъ това време се почисти и приведе въ редъ облѣклото, материалната часть и сбруята на конетѣ и се произвеждаха занятия: беседи предъ войницитѣ, дойствия при орждията и тактически конни учения съ заемане закрити позиции и обучение въ пристрелки и стрелба по разни цели. Храненето на полка презъ тия дни бѣ трудно: дивизионното интендантство не функционираше; продоволственията транспортъ на дивизията още не бѣше пристигналъ полкътъ се храни до 30 октомврий отъ четиридневния запасъ, който бѣше донесълъ съ себе си, а отъ 30 нататъкъ почна да получава хлѣбъ. Фуражъ за конетѣ се набавяше чрезъ покупка и риквизиция отъ околнитѣ села.

Отъ 31 октомврий, следъ заминаването на 2-и п. Искърски полкъ къмъ Криволакъ, а на 5-и п. Дунавски полкъ за Велесъ, 1-и артилерийски полкъ, заедно съ 54-и полкъ отъ 7-а Рилска дивизия, останаха въ Щипъ въ разпореждането на командващия II армия.

Щабътъ на 5-а артилерийска бригада, следъ като се натовари на 15 октомврий на желѣзницата на гара Бѣла, пристигна на 18 октомврий въ Костенецъ-баня; отъ 19 до 22, презъ Самоковъ, Дупница, Кюстендилъ и Крива-паланка стигна въ Куманово и се присъедини къмъ Щаба на 5-а Дунавска дивизия, който бѣше вече тамъ.

6. Настѫпление къмъ Косово поле

Следъ 526 години, на историческото Косово поле предстоеше отново да се реши сѫдбата на сръбското племе, което въ хилядолѣтието отъ сѫществуването на балгарската държава е уязвявало не веднъжъ българския народъ въ най-възвишенитѣ моменти на неговия възходъ или страдание. Въ XIV столѣтие сърбитѣ съ злорадство гледаха на героичното загиване на българската държава подъ пристѫпитѣ на мюслюманската вълна, докато следъ покоряването на България, на Косово поле въ 1389 год. бѣше решена сѫдбата и на тѣхното кралство; въ 1885 и въ 1912—1913 год., следъ 500 години, тѣ останаха вѣрни на себе си, като попрѣчиха на България съ измѣна да достигне заветния си идеалъ — обединението на българското племе. Но скоро дойде деня за разплата: въ 1915 год. съюзенитѣ българска, германска и австро-унгарска армии унищожиха сръбската армия и окупираха Сърбия.

2/5-а п. бригада, която бѣше на 15 октомврий на бивакъ при Кюстендилъ, до 20 октомврий съ усилени и трудни маршове премина презъ Девебаиръ, Крива-паланка, Градецъ планина и по горното течение на Пчиня въ долината на Морава при гр. Бояновци. Артилерията и всички обози минаха по шосето Крива паланка—Куманово—Бояновци.

Въ това време 1/3-а и 3/3-а п. бригади пазѣха проходитѣ на Карадагъ планина, презъ които минаваха съобщенията отъ Косово поле къмъ долинитѣ на Вардаръ и Морава, а именно: 1/3-а п. бригада защищаваше прохода при Качаникъ, а 3/3-а п. бригада — проходитѣ Мучи баба и Кончулъ, като заемаше позиции на линията с. Рѣка—Дипча—Мучи-баба—Гаре—Дупиле—Добросинъ—в. 508 (северно отъ Кончулъ).

На 20 и 21 октомврий 2/5-а п. бригада, по заповѣдь отъ командващия II армия, въ разпореждането на когото бѣше дадена, смѣни 3 3-а п. бригада, като зае позицията ѝ, както следва: **подполковникъ Вълчевъ,** съ 2 дружини отъ 18-и полкъ, 1 дружина отъ 20-и полкъ и 1-а и 3-а батареи отъ 11-и артилерийски полкъ зае височината 508 между р. Българска Морава и р. Търновче (Дѣсния участъкъ); **майоръ Десевъ** съ 1 дружина отъ 18-и полкъ и 2-а батарея отъ 11-и артилерийски полкъ зае височинитѣ между с. Добросинъ и

с. Кончулъ (срѣдния участъкъ), **подполковникъ Георгиевъ,** съ 2 дружини отъ 20-и полкъ и по 1 дружина отъ 45-и полкъ, 46-и и 24-и п. полкове, 2 батареи отъ 16-и артилерийски полкъ и 1 планинска с. с. батарея зае височинитѣ при с. с. Билиница, Дупиле, Гаре, Мучибаба, Дипча и Рѣка една дружина отъ 20-и полкъ остана въ резервъ при Бояновци и една дружина отъ 18-и полкъ — за гарнизонъ въ гр. Враня.

3/3-а бригада получи заповѣдь да настжпи къмъ Лѣсковското поле за присъединение къмъ 3-а дивизия, а 1-а конна бригада бѣше разположена въ Враня, съ задача да настжпи по долината на р. Хайновци къмъ Прищина.

Въ това време сърбитѣ заемаха височинитѣ около Ново село и в. 720 по лѣвия брѣгъ на Морава и височинитѣ при с. с. Горни Кормянъ, Ранилокъ, Гологовци, Буковикъ, Угларъ, Жакра и Стубля по дѣсния брѣгъ на Морава. На 20. октомврий сърбитѣ бѣха настжпили и успѣли да заематъ южнитѣ склонове на дефилето с. Рѣка—с. Жакра.

7. Действията на 11-и Артилерийски полкъ

а) Действия на 1/11-о скорострелно артилерийско отдѣление отъ 20 октомврий до 1 ноемврий.

На 21 октомврий 2/5 бригада получи заповѣдь отъ II армия да настжпи на 22 октомврий презъ Гиляни и Сливово за Прищина. Южно отъ нея отъ Качаникъ презъ Феризово трѣбваше да настжпи 1/3-а п. бригада, а северно — 1-а конна бригада. Общата цель на операцията бѣше да се пресѣче пжтя на отстжплението на сърбитѣ. 3/3-а п. бригада получи заповѣдь да замине по пжтя Бояновци—Ново-село—Копилякъ—Мирошевци къмъ лѣвия флангъ на 3-а дивизия, настжпваща по двата брѣга на Морава къмъ Лѣсковецъ.

Възъ основа на тая заповѣдь, командирътъ на 2/5-а п. бригада, полковникъ Радойковъ, разпореди бригадата да настжпи на 22 октомврий въ 7 часа пр. пл. въ три колони: **дѣсната колона** (2 дружини отъ 18-и полкъ, 1 дружина отъ 20-и полкъ и 1-а и 3-а батареи отъ 11-и артилерийски полкъ) отъ в. 508, северно отъ Кончулъ, презъ в. 720 до р. Хаиновци;

срѣдната колона (1 дружина и 2 картечници отъ 18-и полкъ и 2-а батарея отъ 11-и артил. полкъ) отъ Добросинъ къмъ Гологовци, като завладѣе височинитѣ по дѣсния брѣгъ на Морава; **лѣвата колона** (2 дружини отъ 20-и полкъ, една дружина отъ 24-и полкъ, 3 роти отъ 45-и полкъ и 2 батареи отъ 16-и арт. полкъ) отъ линията с. Рѣка—Мучибаба—Добросинъ къмъ фронта Ладуга—Гоговци и завладѣе височинитѣ по дѣсния брѣгъ на Морава. Една дружина отъ 20-и полкъ остава въ бригадна подръжка въ Бояновци.

На 21 октомврий батареитѣ отъ 1-о артилерийско отдѣление получиха заповѣдь да отидатъ въ състава на съответнитѣ колони и заематъ позиция за боя на 22 октомврий. По пладне 3-а и 1-а батареи тръгнаха отъ Бояновци за заемане позициитѣ си на в. 508. Позицията на батареитѣ бѣше

На 5. XI. 1915 година. Изкарване на орждията отъ 3-а батарея отъ 11-и артил. полкъ по стръмнината на позицията ни при с. Сабинци, съ волове. Каль до уши, дъждъ като изъ ведро и студъ на кутийки. Разтоянието е 500 метра и батареята го изкачи за 13 часа. Сжщото разтояние 2-а батарея го взима за 19 часа.

избрана предварително отъ адютанта на артилерийското отдѣление, а следъ това изучена подробно отъ командиритѣ на отдѣлението и батареитѣ. Пжтьтъ отъ Бояновци до с. Търново бѣше равно шосе, а по-нататъкъ пжтека, поправена за движението на батареитѣ отъ пехотата и мѣстното

население. Излизането на позицията, поради лошия пѫть и планинската мѣстность, стана трудно и се забави: 3-а батарея се изкачи на позицията си с. и. отъ в. 508 въ 5 часа сл. пл., а 1-а батарея — ю. з. отъ сѫщата височина къмъ полунощь. Сърбитѣ заемаха позиция на линията в. 720 — Ново-село.

Сутриньта на 23 октомврий започна силенъ проливенъ дъждъ съ вѣтъръ, което стана причина да закъснѣятъ действията. Когато се разясни времето, около 9 часа, 1-о орѫдие отъ 1-а батарея, което бѣше заело позиция на лѣвия флангъ на 3-а батарея, откри огънь по сръбската позиция на в. 720 съ мѣрникъ 28. Обаче, огъньтъ скоро бѣ прекратенъ, поради падналата мъгла. Къмъ 11 часа пр. пл. мъглата се вдигна и две неприятелски орѫдия отъ в. 720 почнаха да обстрелватъ настѫпващата наша пехота. 1-а батарея откри огънь по тѣхъ и ги принуди да се оттеглятъ отъ позицията си. Около 12 часа още едно орѫдие отъ 1-а батарея се премѣсти северно отъ в. 508 и командуването на образувалия се взводъ, който се изтика на открита позиция, се пое отъ командира на батареята, **капитанъ Илиевъ.**

За атаката на сръбската позиция 720 — Ново-село бѣха насочени: 1/18-а п. дружина отъ фронта, а 4/20-а и 2/18-а дружини по долината на р. Търновче срещу лѣвия й флангъ. Възползувани отъ дъжда и мъглата, обходнитѣ две дружини се приближиха незабелязано и къмъ 11 часа при съдействието на батареитѣ завладѣха преднитѣ окопи на лѣвия флангъ на сърбитѣ. Въ това време огъньтъ на дветѣ батареи се съсрѣдоточи срещу лѣвия флангъ на в. 720 и обходнитѣ дружини успѣха къмъ 1 часа сл. пл. да завладѣятъ лѣвофланговата височина отъ сръбската позиция. Следъ това батареитѣ последователно пренесоха огъня си по височинитѣ влѣво (западно) и съ тѣхната помощь къмъ 2 ч. сл. пл. пехотата окончателно завладѣ в. 720. Сърбитѣ, обсипани съ силенъ артилерийски огънь, отстѫпиха къмъ Думоровци, като оставиха една малка часть съ картечници на височината предъ моста на р. Хаиновци на Гилянското шосе (южно отъ Думоровци). Щомъ падна в. 720, командирътъ на отдѣлението заповѣда взводъ отъ 3-а батарея да излѣзе напредъ и увѣнчае завладяната позиция. Съ голѣми усилия и съ помощьта на пехотата надвечерь той

зае открита позиция на в. 720 и откри огънь по сръбската пехота, която водѣше усилена стрелба. Въ това време сръбската артилерия отъ позицията си при Думоровци започна да бие взвода и той се принуди да отъркаля орѫдията си задъ гребена на маскирана позиция, отъ която продължи огъня си по сръбската пехота. До вечерьта къмъ 1-и взводъ се присъедини и 2-и взводъ отъ 3-а батарея, която зае позиция вдѣсно отъ него. 1-а батарея обстрелва отъ позицията си до 5 ч. сл. пл. отстѫпващитѣ сърби, следъ което настѫпи къмъ в. 720 и занощува въ подножието му.

Къмъ 6·30 ч. сл. пл. сърбитѣ напуснаха и последната височина на лѣвия брѣгъ на р. Хаиновци, като разрушиха предварително моста на шосето южно отъ Думоровци. Нашата пехота занощува на височинитѣ на лѣвия брѣгъ на рѣката Хаиновци.

Презъ тоя день изтреляха: 1-а батарея 40 гранати и 230 шрапнели; 3-а батарея — 15 гранати и 320 шрапнели. Загуби нѣма. На войницитѣ на обѣдъ се даде топла храна, е вечерьта — порция месо и хлѣбъ.

2-а батарея тръгна на 21-и октомврий въ 12 часа отъ Бояновци презъ гара Бояновци, с. Несалци и с. Върбенъ за с. Добросинъ, за да влѣзе въ състава на срѣднята колона — 4/18-а дружина на **майоръ Досевъ.** Обаче, когато стигна с. Върбенъ, по заповѣдь на командира да 16-и артил. полкъ подполковникъ Поповъ бѣ спряна и зае позиция на височината с. з. отъ с. Върбенъ въ участъка на 20-и п. Добруджански полкъ (въ лѣвата колона).

Сърбитѣ се бѣха укрепили на височинитѣ по дѣсния брѣгъ на Българска Морава, между Буковикъ и Долни Кормянъ.

Презъ цѣлата нощь и до пладне на 22-и октомврий валѣ силенъ дъждъ и гѫста мълга покриваше планината, което попрѣчи на частитѣ да се ориентиратъ и започнатъ действия рано сутриньта. Командирътъ на 20-и полкъ, следъ като се разясни времето и можа да се ориентира, реши да завладѣе сръбската позиция, която прегражаше посоката Добросинъ—Гологовци. За тая цель той насочи 4/18-а дружина (майоръ Досевъ) отъ фронта, а 3/20-а дружина и картечната си рота — срещу дѣсния флангъ на позицията. На 2/11-а и 6/16-а батареи, последната разполо-

жена на позиция ю. з. отъ 2/11-а батарея, заповѣоа да под
годвятъ атаката.

Боятъ се почна въ 12 часа по пладне. На 2-а батаре
се даде за обстрелване северната половина отъ сръбскат
позиция, но преди да почне батареята стрелбата си по пе
хотнитѣ окопи, обстреля едно не с. с. сръбско орждие, коет
се бѣ обадило, и го принуди да замълчи. Следъ това бата
реитѣ съсрѣдоточиха огъня си по дѣснофланговата височина
която 3/20-а дружина атакува и превзе съ ударъ на нож
подъ звуковетѣ на „Шуми Марица“ и „Съюзници разбой
ници“. Сърбитѣ отстжпиха въ безредие къмъ следнята висо
чина въ посока къмъ Гологовчи, и батареята незабавн
пренесе огъня си върху тѣхъ, като не имъ даде възможност
да се уредятъ на нея, а 3/20-а дружина, която ги преслед
ваше въ пети, бързо зае и тая височина. По сжщия начин
бѣха завладѣни до вечерьта и последнитѣ височини в
Завоя на Морава, за което спомогна и атаката на 4/18-
дружина, настжпващи източно отъ Добросинъ къмъ Рани
локъ—Кормянъ. Къмъ 5 ч. сл. пл. командирътъ на 2-а ба
тарея капитанъ **Антоновъ** остави 2-и взводъ на позиция д
преследва противника съ огъня си, а самъ той съ 1-
взводъ настжпи и зае къмъ 5·40 часа сл. пл. позиция източн
отъ с. Гологовци, но огънь не можа да открие, понеж
сърбитѣ бѣха вече отстжпили на лѣвия брѣгъ на Морав
и се бѣше стъмнило. Следъ единъ часъ пристигна на пози
цията и 2-и взводъ. Прѣзъ нощьта срещу 23-и октомври
батареята се окопа съ фронтъ срещу Горно и Долн
Ропотово.

Загуби нѣма. Изстреляни 6 гранати и 234 шрапнали

Останалитѣ части отъ 20-и полкъ на лѣвия флангъ н
бригадата въ тоя день завладѣха височинитѣ на дѣсни
брѣгъ на Морава между Угларъ и Ладуга.

И тъй, на 22 октомврий 2/5-а пех. бригада изгони про
тивника на дѣсния брѣгъ на Морава отъ с. Ладуга до сел
Кормянъ и отъ височинитѣ по лѣвия брѣгъ на р. Лескс
рица. Тѣсninата на р. Българска Морава при с. Кончул
изцѣло падна въ български ржце.

На 23-и октомврий 2/5-а п. бригада продължи настжп
лението си къмъ Прищина, като насочи дѣсната колон
(18-и полкъ) къмъ линията с. Гор. Макарешъ — с. Босват

а лѣвата колона (20-и полкъ) — къмъ линията височината
3 клм. южно отъ Пресалца — Гор.-Макарешъ. Срѣднята ко-
лона влѣзе въ състава на дѣсната. Понеже сърбитѣ бѣха
разрушили мостоветѣ на р. Лѣскорица (южно отъ Думо-
ровци) и на Б. Морава при Кормянъ, а рѣкитѣ бѣха силно
придошли, командирътъ на бригата разпореди да се попра-
вятъ мостоветѣ отъ пионеритѣ подъ прикритието на пехо-
тата и артилерията, за да може да се продължи настжп-
лението.

На батареитѣ се дадоха задачи: 2-и взводъ отъ 3-а
батарея да заеме позиция на височинитѣ източно отъ Думо-
ровци, за да поддържа настжплението на пехотата и при-
крие пристройката на мостоветѣ на р. Лѣскорица и Морава;
1-и взводъ отъ сжщата да действува отъ позицията си, а
1-а батарея да остане въ очаквателно положение. 2-а батарея
заемаше вчерашната си позиция източно отъ Гологовци.

Къмъ 8 ч. пр. пл. 2/19-а дружина, настжпваща къмъ
с. Палаче—с. Божевци, премина рѣкитѣ Лѣскорица и Хаи-
новци, а около 9 часа пр. пл., когато мостътъ на р. Лѣско-
рица, южно отъ Думоровци, бѣше вече готовъ, преминаха
на дѣсния брѣгъ на рѣката 4/20-а и 1/18-а дружини и се на-
сочиха къмъ височинитѣ при с. Рояновци. Сърбитѣ откриха
силенъ пушеченъ огънь най-напредъ по 2/18-а дружина, а
по-сетне и по останалитѣ части. Една пл. сръбска батарея
се обади отъ височината ю. з. отъ Дереновци, 2-и взводъ
отъ 3-а батарея, който къмъ 9 часа пр. пл. бѣше вече заелъ
позицията си източно отъ Думоровци, откри огънь по не-
приятелската батарея при Дереновци и я принуди да за-
млъкне и отстжпи. Следъ това взводътъ пренесе огъня си
по сръбскитѣ пехотни части, по които започна да стреля въ
флангъ и 2-а батарея откъмъ Гологовци. Къмъ 3 часа сл.
пл. сърбитѣ напуснаха позициитѣ си и започнаха бързо да
отстжпватъ, преследвани отъ нашата пехота. Въ това време
бѣ заповѣдано на 1-о артилерийско отдѣление да премѣсти
батареитѣ на позиция на височинитѣ на дѣсния брѣгъ на
р. Хаиновци, за да може по-добре да поддържа настжпле-
нието на пехотата и да достига сръбската укрепена позиция
на линията с. Божевци—с. Рояноци—с. Берлинци, къмъ която
отстжпиха сърбитѣ.

Къмъ 5 часа сл. пл. 1-а батарея зае позиция при с. Кормянъ и откри огънь по отстжпващитѣ сърби по дветѣ страни на шосето. Подъ нейното прикритие 3-а батарея се сне отъ позицията си и слѣзе на пжтя при изхода на дефилето. Къмъ 7 часа следъ пладне и дветѣ батареи настжпиха и заеха позиция с. з. отъ Думоровци, гдето нощуваха. 2-а батарея остана на позицията, която бѣше заела на 22 октомврий — височинитѣ източно отъ Гологовци, понеже лѣвата колона (20-и полкъ), поради придошлата Морава и съборенитѣ мостове, не можа да мине рѣката и остана на височинитѣ по дѣсния брѣгъ на Морава. Дѣсната колона, къмъ която се присъедини и 4/18-а дружина, премина Морава по възстановения мостъ при с. Кормянъ, достигна въ тоя день съ преднитѣ си части линията с. Пелаче—с. Дереновци.

Дружината отъ 24-и полкъ излѣзе отъ състава на бригадата и замина за 1/3-а бригада къмъ Качаникъ. 1-а конна бригада настжпи отъ Бояновци презъ Думоровци и достигна на 23 октомврий вечерьта с. Коритенъ на дѣсния флангъ на 2/5-а п. бригада.

Загуби въ отдѣлението нѣма. Изстреляни снаряди: въ 1-а батарея 36 шрапнели, въ 2-а батарея 8 гранати и 36 шрапнели, въ 3-а батарея 8 гранати и 90 шрапнели.

На 24 октомврий 2/5-а бригада мина подъ командата на началника на 5-а п. Дунавска дивизия, **генералъ-майоръ Бърневъ,** на когото се възложи командуването на всички части, действуващи къмъ Косово поле 1/2-а и 2/5-а п. бригади и 1-а конна бригада. На тия части бѣ заповѣдано отъ командуващия II армия на 24 октомврий на разсъмване да настжпятъ енергично и решително къмъ Прищина и изпреварятъ сърбитѣ въ този пунктъ. Щабътъ на 5-а дивизия бѣше въ Куманово и едва на 25 октомврий, по пладне, дойде въ Прешево, поради което на 24 октомврий не можа да упражни никакво въздействие на атаката, нито пъкъ бѣше запознатъ съ разположението на частитѣ и мѣстностьта.

Разположението на 2/5-а п. бригада на 23 октомврий вечерьта бѣ следното: 3 дружини и картечната рота отъ 18-и полкъ, 1 и пол. дружини отъ 20-и полкъ, 1-а и 3-а батареи отъ 11-и артил. полкъ и взводъ пионери заемаха височинитѣ с. з. отъ с. Дереновци и западно отъ с. Тополница (Пелаче); 1 и пол. дружини и картечната рота отъ 20-и полкъ,

2-а батарея отъ 11-и артил., една батарея отъ 16-и артил. полкъ, 1 планин. артил. взводъ отъ 3 и план. полкъ и пол. рота пионери — височинитѣ на дѣсния брѣгъ на Морава, източно отъ селата Ранилокъ и Гологовци; една дружина отъ 20-и полкъ съ 1 батарея отъ 16-и артил. полкъ и единъ план. взводъ отъ 3-и план. артил. полкъ — височинитѣ при с. Мучибаба и с. Гаре; една дружина отъ 18-и полкъ бѣше гарнизонъ въ гр. Враня.

1-а конна бригада бѣше въ Коритенъ съ единъ взводъ къмъ Тучевци.

Споредъ сръбскитѣ сведения, на 24 октомврий срещу 2/5-а п. бригада сж действували Моравската дивизия I призивъ, дошла отъ Пиротския фронтъ, Вардарската дивизия и Моравския дивизионенъ коненъ полкъ въ съставъ: 14,600 пушки, 21 картечници и 57 орждия, отъ които 10 нескорострелни (банжови) и 315 сабли. Сърбитѣ заемаха позиция на линията: моста на Морава (на пжтя с. Рѣка — Гиляни) — с. Пасиани —с. Угларъ—с. Буковикъ—Ропотово—Рояновци—Божевци—Крива рѣка (Хаиновци) срещу с. Коритенъ. Тая позиция прегражданше шосето Бояновци—Гиляни и посокитѣ Гиляне—Прищина и Гиляне—Феризовичъ. Тя бѣше добре укрепена отъ сърбитѣ: построени нѣколко реда окопи съ блиндажи и входове за съобщения; селата пригодени за отбрана; орждията и картечницитѣ закрити и добре маскирани. Позицията силно командуваше предлежащата мѣстность, а височинитѣ на лѣвия участъкъ, отъ Рояновци до р. Хаиновци, бѣха съ стръмни, скалисти и обривисти склонове.

За атаката на 24-и октомврий командиръть на бригадата заповѣда: „18-и полкъ да настжпи северно отъ линията Горно Ропотово — Берлинци и осигури дѣсния си флангъ; 20-и полкъ, ако не може да мине Морава, да поддържа съ артилерийски огънь настжплението на 18-и полкъ; 1/20-а дружина на Мучибаба да запази на всѣка цена посоката с. Рѣка — Гиляни, а при възможность да настжпи заедно съ 20-и полкъ къмъ Гиляни; 1-а конна бригада решително и смѣло да настжпи къмъ Прищина".

1-а и 3-а батареи нощуваха до позицията — задъ височината с. и. отъ Дереновци, която заеха въ 6 часа пр. пл. Рано сутриньта пехотата започна настжплението, за да атакува сръбската позиция. На артилерията се заповѣда да

подготви и съдействува на атаката. Въ 7 часа пр. пл. батареитѣ откриха огъня по сръбската позиция, за да облегнатъ направлението на 18-и полкъ, който къмъ 9·30 часа пр. пл. се бѣше доста доближилъ до преднитѣ сръбски окопи, но срещна силна съпротива отъ страна на противника и поиска съдействието на 20-и полкъ. Командирътъ на бригата разпореди веднага 20-и полкъ да премине Морава и настжпи енергично влѣво отъ шосето Бояновци — Гиляни, а въ 10·20 ч. заповѣда на 2-а батарея да се прехвърли на лѣвия брѣгъ на Морава при Кормянъ и излѣзе на позиция между вжтрешнитѣ флангове на 18-и и 20-и полкове.

Когато 1-а и 3-а блтареи съ огъня си откриха своето мѣсторазположение, по тѣхъ откри огънь една сръбска полска 4 ор. с. с. батарея откъмъ Рояновци. Батареитѣ бързо се нахвърлиха върху нея и я принудиха да замълчи.

Презъ това време 5/20-а дружина съ единъ планински взводъ отъ 3-и план. артил. полкъ се прехвърли по моста при Кормянъ на лѣвия брѣгъ на Морава и бързо настжпи влѣво отъ шосето. Планинскиятъ взводъ се насочи къмъ участъка на 18-и полкъ за заемане позиция.

Къмъ 11 часа 18-и полкъ зае преднитѣ окопи на сърбитѣ при с. Ропотово и по височинитѣ 1 и пол. клм. източно отъ Рояновци и Божевци, а 20-и полкъ — височината ю. и. отъ Ропотово, обаче по-нататъшното напредване стана невъзможно, поради силния фронталенъ и фланговъ артил. огънь на сърбитѣ; особено тежко бѣ станало положението на 1/18-а дружина, настжпваща въ посока Дереновци—Горно Ропотово. За да подкрепи тая дружина, командирътъ на 1-о артилерийско отдѣление заповѣда да се изтикатъ по единъ взводъ отъ 1-а и 3-а батареи на гребена за правомѣрене, а останалитѣ взводове отъ батареитѣ да продължаватъ да държатъ въ мълчание сръбската батарея надъ с. Роеновци. Щомъ се откриха взводоветѣ, върху батареитѣ се нахвърлиха 6 неприятелски батареи (22 орждия): една 6-орждейна нескорострелна влѣво отъ шосето за Гиляни една 4-орждейна скорострелна полска влѣво отъ 6 орждейната, една 4-орждейна полска скорострелна батарея вдѣсно отъ шосето, две пл. с. с. орждия надъ с. Ропотово, една полска 4-орждейна с. с. батарея надъ с. Рояновци и 2 план. с. с. орждия при с. Босватъ, които не само принудиха от-

крититѣ взводове да се оттеглятъ отново на закрито, но и нанесоха поражения на батареитѣ, като ги принудиха отвреме-навреме да замлъкватъ, за да се предпазватъ отъ огъня имъ. 2/11-а батарея и батареята отъ 16-и арил. полкъ отъ дѣсния брѣгъ на Морава, поради голѣмото разстояние, не можаха да се притекатъ на помощь нито на пехотата, нито на 1-а и 3-а батареи. Въпрѣки своето тежко положение, 1-а и 3-а батареи съ задруженъ огънь, макаръ и съ прекжсвания, обстрелваха сръбскитѣ батареи и пехотни окопи.

Понеже дѣсниятъ флангъ на 18-и полкъ трѣбваше да нанесе решителния ударъ, а батареитѣ отъ позициитѣ си не можаха да го подкрепятъ, по заповѣдь на командира на бригадата, 1-а и 3-а батареи промѣниха последователно позицията си и заеха нова такава южно отъ Беривица срещу с. Рояновци: най-напредъ къмъ 2 часа сл. пл. излѣзе на позиция 1-и взводъ отъ 1-а батарея, следъ него — втори взводъ отъ сжщата батарея; около 3·30 часа сл. пл. пристигна на позиция вдѣсно отъ 1-а батарея единъ планински взводъ отъ 3-и планински артил. полкъ и, къмъ 5 часа сл. пладне дойде 3-а батарея, като се разположи влѣво отъ 1-а батарея. 1-и взводъ отъ 1-а батарея съ пристигането си обстреля сръбскитѣ пехотни окопи при Рояновци, а следъ туй неприятелската батарея надъ сжщото село.

Отъ 11 часа пр. пл. до 2·50 часа сл. пл. пехотнитѣ части, следъ като се натъкнаха на голѣми неприятелски сили и водиха бой безъ да могатъ да напреднатъ, се принудиха да останатъ на достигналитѣ мѣста и се окопаятъ. При това положение, за избѣгване силния неприятелски огънь, командирътъ на бригадата реши да завладѣе сръбската позиция съ нощна атака, която да започне на разсъмване на 25 октомврий.

2/11-а батарея на 24 октомврий изнесе на 400 м. понапредъ позицията си (надъ с. Гологовци) и въ 9·30 часа пр. пл. обстреля съ рѣдъкъ огънь окопаващитѣ се сръбски пехотни части западно отъ с. Петрово, а следъ това сръбската артилерия южно отъ това село, стреляща по нашата пехота. Въ 11·45 часа пр. пл. батареята се сне отъ позицията си по заповѣдь на бригадния командиръ и тръгна къмъ моста при с. Кормянъ, за да мине на лѣвия брѣгъ на Морава и заеме позиция между 18-и 20-и полкове. Слизането

отъ височинитѣ стана много трудно, орждията трѣбваше да се спущатъ на ржце, поради което батареята закъснѣ и взе по заповѣдь на командира на отдѣлението, позиция влѣво и малко напредъ отъ 3-а батарея едва следъ смръкване.

1-а и 3-а батареи стреляха презъ деня съ мѣрници до 2,600 м. по пехотата и отъ 4,500—5,000 м. по артилерията на противника.

Загуби. Убити: въ 1-а батарея 2 подофицери; ранени: въ 1-а батарея 7 и въ 3-а батарея 2 войници.

Изстреляни: въ 1-а батарея 70 гранати, 200 шрапнели
въ 2-а „ 31 „ 180 „
въ 3-а „ 16 „ 200 „

На лѣвия флангъ на бригадата 1/20-а дружина на 24 октомврий запази позицията си при с. Рѣка, а на дѣсния флангъ 1-а конна бригада занощува при с. Тополница (Пелаче). Загубитѣ на бригадата въ тоя день: убити 1 офицеръ и 25 войници; ранени 3 офицери и 233 войници; изчезнали 10 войници.

Вечерьта на 24 октомврий командирътъ на 2/5-а п. бригада разпореди на 25 октомврий рано сутриньта да се атакува укрепената сръбска позиция, която започваше отъ дѣсния брѣгъ на р. Хаиновци срещу Коритенъ, продължаваше по една джга по Гилянското шосе при Горно Ропотово, а оттамъ — по дѣсния брѣгъ на Ропотовския ручей и свършваше до р. Морава. Тая атака, следъ единъ обстоенъ докладъ отъ командира на 18-и полкъ за положението на частитѣ му, мѣстностьта, силитѣ на противника и позицията му, биде отмѣнена.

1-о артилерийско отдѣление на 25 октомврий въ 6 часа пр. пл., бѣше готово да поддържа атаката на 18-и полкъ, но понеже настжплението не се започваше, не откри огънь. Въ 7·30 часа пр. пл. се получи заповѣдь отъ командира на 2/5-а п. бригада, че атаката се отмѣнява. На батареитѣ бѣ заповѣдано да обстрелятъ сръбскитѣ пехотни части и картечници при с. Рояновци, които безпокояха окопаващата се наша пехота. 1-а батарея откри огънь по тѣхъ и ги принуди да се оттеглятъ. Въ това време откри огънь по 1-а батерея една сръбска батарея откъмъ Рояновци, която веднага бѣ обстреляна отъ 3-а батарея. Подиръ малко се обади още

една батарея влѣво отъ пжтя за Гиляни, която започна силно да фланкира 1-а и 3-а батареи и ги принуди да замъчлатъ.

2-а батарея промѣни позицията си рано сутриньта на 400 м. по-влѣво, съ цель да бие шосето за Гиляни. Отъ новата си позиция батареята стреля сл. пладне по сръбскитѣ вериги, които се окопаваха.

Вечерьта на 25 октомврий, за да може да се поддържа пехотата по цѣлия фронтъ на бригадата, се направиха следнитѣ размѣствания на батареитѣ: 3-а батарея зае позицията, на която бѣше на 24 октомврий източно отъ Дереновци; 1-а батарея се разположи североизточно, а 2-а батарея — северозападно отъ сжщото село. Планинскиятъ взводъ отъ 3-и план. артил. полкъ остана на сжщата си позиция.

Загуби и повреди въ отдѣлението: въ 1-а батарея 3 и въ 3-а батарея 2 ранени войници; въ 1-а батарея счупени една спица и единъ боенъ спирачъ отъ фугасна граната.

Изстреляни бойни запаси: въ 1 а батарея 30 шрапнели
въ 2-а „ 18 „
въ 2-а „ 11 „

Вечерьта ни 25-и октомврий командирътъ на 2/5-а бригада донесе на началника на дивизията, че атаката на сръбската укрепена позиция безъ прѣсни войски е невъзможна. Въ отговоръ на това донесение, началникътъ на дивизията му заповѣда презъ нощьта или най-късно при зори на 26-и октомврий да атакува най-енергично противника, да го разбие и завладѣе Прищина.

Както видѣхме, сърбитѣ заемаха съ двойно по-голѣми сили добре укрепената си позиция. Възложената на 2/5-а бригада задача не бѣше по силитѣ ѝ. Въпрѣки това, при категоричната заповѣдь отъ началника на дивизията да се атакуватъ сърбитѣ, командирътъ на 2/5-а бригада **полковникъ Радойковъ** разпореди за 26-и октомврий:

1) **18-и полкъ** да настжпи въ 7 часа пр. пл. и завладѣе височината южно отъ Рояновци, като вземе мѣрки за осигуряване дѣсния си флангъ.

2) **20-и полкъ** заедно съ 1/18-а дружина, която му се дава, да настжпи и завладѣе височинитѣ отъ двете страни на Гилянското шосе.

3) **Командирътъ на 1/11-о артилер. отдѣление** най-

енергично да поддържа съ огъня си настжплението на пехотата.

4) **1/20-а дружина** на Мучи баба да поддържа настжплението на бригадата, като ангажира противника предъ фронта си.

5) **6/16-а полска батарея** при с. Ранилокъ да излѣзе на позиция колкото е възможно по-близо до противника и съ огъня си най-енергично да поддържа настжплението на пехотата.

За тия разпореждания командирътъ на бригата донесе въ дивизията, като прибави, че сърбитѣ разполагатъ съ превъзходни сили пехота и артилерия на укрепената си позиция, която, ако атакува, рискува да загуби и сегашната си позиция. Отговори му се да атакува на всѣка цена.

На 26-и октомврий въ 7 ч. пр. пл. боя се започна. 1-а батарея откри огънь по Рояновци и го запали, като изгони отъ селото скрититѣ въ него картечници, а останалитѣ батареи — по пехотнитѣ окопи въ даденитѣ имъ зони. Започна се и силна пушечна стрелба отъ дветѣ страни. Огневиятъ бой продължи до 9 часа пр. пл., когато се започна общо настжпление по цѣлия фронтъ. Щомъ се откриха батареитѣ съ огъня си, многочислената сръбска артилерия (22 полски и планински и 2 гаубични орждия) се нахвърлиха върху тѣхъ и не имъ дадоха възможность да вематъ надмощие. За да могатъ, обаче, батареитѣ да изпълнятъ задачата си, — да биятъ едновременно и артилерията и пехотата на противника, при широкия атакуемъ фронтъ и многобройнитѣ цели, що се откриха предъ тѣхъ, се принудиха да се раздѣлятъ за действия по взводно и по орждейно. Но и това не помогна да се даде една действителна и пълна подръжка на настжпващата пехота, понеже отдѣлението обстрелбваше 8 клм. фронтъ отъ цѣлата сръбска позиция дълга около 15 клм.; особно слаба бѣ подържката на частитѣ, настжпващи между Гилянското шосе и Морава.

Въпрѣки неблагоприятнитѣ условия, при които се намираха батареитѣ, тѣ водѣха съ известенъ успѣхъ борбата срещу сръбската артилерия, като периодически съ съсрѣдоточенъ огънь биеха една по една сръбскитѣ батареи и принуждаваха нѣкои отъ тѣхъ да замлъкватъ. За това благоприятствуваше и обстоятелството, гдето нашитѣ батареи

бѣха на дълбоко закрити позиции и противникътъ не можеше да ги намѣри, а неговитѣ бѣха принудени да заематъ маскирани и открити позиции за намаляване мъртвото пропространство и за по-ефикасно обстрелване наближилата ги наша пехота, съ което откриваха разположението си. Освенъ това, огъньтъ на противника бѣ отвлѣченъ съ димки, запалени на позицията, която заемаше 1-а батарея на 25-и откомврий. По тая фалшива батарея сръбската артилерия хвърли повече отъ 150 снаряди. Едновременно съ артилерийския двубой, отдѣлни взводове и орждия поддържаха и настжплението на пехотата, като биеха сръбскитѣ окопи съ бризантни гранати и шрапнели.

До 11 часа пр. пл. 18-и полкъ съ подръжката на батареитѣ успѣ да напредне на 500—500 крачки, гдето бѣ принуденъ да се спре отъ силния фронталенъ и фланговъ артилерийски и пушеченъ огънь на противника. Опитътъ на сърбитѣ да минатъ въ настжпление срещу тоя полкъ бѣ осуетенъ. 20-и полкъ настжпи въ 9 часа преди пладне южно отъ Гилянското шосе, мина Ропотовския ручей и къмъ 11 ч. пр. пл. почна да се качва къмъ височинитѣ на които се намираха сръбскитѣ окопи, обаче бѣше спрѣнъ отъ силния артилерийски и пушеченъ огънь на противника. Сърбитѣ, като забелязаха разтегнатото положение на полка, опитаха се да го контъратакуватъ, но бѣха спрѣни отъ огъня на ротитѣ и 1-а батарея. 6/16-а батарея, която се намираше на дѣсния брѣгъ на Морава при Гологовци, не можа да даде подръжка на 20-и полкъ, понеже бѣше много далечъ. Около 5 часа сл. пл. сръбски части се опитаха да настжпятъ срещу крайния лѣвъ флангъ на 20-и полкъ къмъ с. Петрово, но бѣха повърнати съ огъня на лѣвофланговата рота и тоя на 1-а и 3-а батареи, при което последнята, за да бие по-добре сръбската пехота, изкара единъ взводъ на открита позиция.

На крайния дѣсенъ флангъ на бригадата при Беривица ротитѣ отъ 18-и полкъ имаха първоначално успѣхъ, но скоро бѣха принудени съ една контъратака отъ сърбитѣ да се върнатъ на сжщата позиция, отъ която бѣха почнали атаката.

Отъ пладне до смръкване нашитѣ пехотни части останаха на достигнатитѣ мѣста и се окопаха, а за по-близка

подръжка на пехотата отъ 20 и полкъ къмъ 7·30 часа с. пл. 1-и взводъ отъ 3-а батарея излѣзе напредъ и зае позици на височината южно отъ Дереновци.

За своитѣ добри действия презъ деня батареитѣ полу чиха благодарность отъ командира на 2/5-а п. бригат командирътъ на 5-а артилерийска бригада, който пристигн въ тоя день отъ Куманово и обиколи позициитѣ на бата реитѣ, и отъ командиритѣ на 18-и и 20-и п. полкове.

Загуби: Убити нѣма, ранени 3 войници отъ 1-а батаре
Изстреляни: 1-а батарея 40 гранати, 404 шрапнели
2-а „ 14 „ 352 „
3-а „ 18 „ 490 „

Всичко въ отдѣлението: 72 гранати, 1246 шрапнели.

Въ тоя день 2/5-а бригада даде чувствителни загуби 1 убитъ и 7 ранени офицери и 45 убити, 554 ранени и 5 изчезнали войници.

На 27-и октомврий, следъ неуспѣшната атака въ пред идущия день, частитѣ отъ бригадата се уреждаха и окопа ваха. Батареитѣ останаха на сѫщитѣ позиции. Презъ ден бой не се води, но около 10 ч. пр. пл., когато се бѣ спуснала гѫста мъгла и се започна честа стрелба, 2-а ба тарея, за да се избѣгне една изненада, хвърли 30 шрапнели съ готови данни отъ предидущия день по сръбското разпо ложение. Скоро следъ това настѫпи затишие.

Вечерьта пристигна на позицията на бригадата 10-а план. не с. с. батарея отъ 3-и планински не с. с. полкъ.

На 28-и октомврий къмъ 1·30 ч. пр. пл. сърбитѣ пред приеха нощна атака по дветѣ страни на Гилянското шосе Посрещнати съ силенъ пушеченъ огънь, къмъ който се присъедини и артилерийския отъ отдѣлението, сърбитѣ бѣха принудени къмъ 2·30 часа пр. пл. да се върнатъ на пози циитѣ си. Батареитѣ взеха участие въ отбиването на тая атака съ по едно орѫдие, които имаха готови данни за стрелбата по пристрелени и отбелязани презъ деня пунктове. Презъ останалото време деньтъ мина спокойно.

Пристигналата 10-а планинска нескорострелна батарея зае позиция на дѣсния флангъ на бригадата при планинския нескорострелъ взводъ. Отъ бригадата се изпрати въ тоя день единъ самостоятеленъ отрядъ въ съставъ 1 дружина и

1 взводъ отъ 10-а планинска нескорострелна батарея по по дѣсния брѣгъ на р. Хаиновци къмъ Козница пл. за подръжка на 1-а конна бригада, която бѣ настѫпила къмъ Прищина.

Изтреляни: 1-а батарея 1 граната, 17 шрапнели
2-а „ 4 „ 10 „
3-а „ 2 „ 5 „

Всичко въ отдѣлението: 7 гранати, 32 шрапнели

Отъ 29-и октомврий 2/5-а п. бригада заедно съ 1/11-о арт. отдѣление влѣзе въ състава на 3-а Балканска дивизия, командувана отъ **генералъ-майоръ Рибаровъ,** който още въ сѫщия день вечерьта обиколи съ своя началникъ Щаба **подполковникъ Андрѣевъ** позицията.

Презъ деня въ 11·30 часа пр. пл. дойде командирътъ на 3-а артилер. бригада, **полковникъ Пройновъ,** въ подчинение на когото влизаше отдѣлението, и се запозна съ разположението на батареитѣ. Сѫщевременно той избра позиции за 6-и артилер. полкъ (5 батареи). Последниятъ пристигна презъ нощьта на 29-и срещу 30-и октомврий и зае позиции вдѣсно отъ отдѣлението.

30 октомврий. Презъ деня на фронта имаше само патраулни престрелки. Къмъ 4 часа сл. пладне сърбитѣ откриха артилерийски огънь, на който батареитѣ отговориха, като хвърлиха 17 гранати и 26 шрапнели. Къмъ сѫщото време дойде командирътъ на 1-и гаубиченъ полкъ, **подполковникъ Кукурешковъ,** за избиране позиции.

На 31 октомврйи около 3 часа сл. пл. пристигна едно нескорострелно гаубично отдѣление отъ 1-и гаубиченъ полкъ и зае закрита позиция: две батареи вдѣсно, а една влѣво отъ 2-а батарея. Презъ деня бой не се води.

На 29, 30 и 31 октомврий частитѣ отъ 2/5-а п. бригада се уреждаха и готвѣха за атаката на укрепената сръбска позиция, която трѣбваше да се произведе на 1 ноемврий. Въ сѫщото време пристигнаха частитѣ отъ 3-а Балканска дивизия откъмъ Лѣсковецъ и заемаха изходното си положение за предстоящата атака. Сърбитѣ отъ своя страна непрекѫснато работѣха за фортификационното засилване на позицията си.

б. Действия на 2/11-о артилерийско отдѣление отъ 20-и октомврий до 1-и ноември 1916 год.

На 20 октомврий въ 2 часа сл. пл. 2-о артил. отдѣление тръгна отъ Куманово за Скопие, гдето пристигна късно презъ нощьта, като извървѣ 30 клм. по шосе. На 21 октомврий 4-а и 6-а батареи заминаха за Качаникъ, за да влѣзятъ въ състава на 1/3-а п. бригада, която на 22 октомврий трѣбваше да атакува сърбитѣ и настѫпи презъ Феризово къмъ Прищина, а 5-а батарея остана въ Скопие въ разпореждането на командира на 4-и Македонски полкъ, комуто бѣ възложено да завладѣе Тетово. 4-а и 6-а батареи тръгнаха въ 8 часа сутриньта и къмъ 11 часа пр. пл. стигнаха въ Елесъ ханъ, гдето спрѣха на голѣма почивка до 12 ч. по пладне. Следъ почивката батареитѣ продължиха движението по Качанишкото дефиле. Пѫтуването бѣ извънредно трудно: дъждъ, каль, пѫтя стръменъ, съ крути завои и пропасти отстрани, тъмнина. Съ голѣми усилия — припрягане и тикане съ ржце — батареитѣ можаха да се събератъ едва къмъ 7 часа пр. пладне на 22 октомврий при гр. Качаникъ, гдето се разположиха на бивакъ. Движението продължи цѣли 24 часа непрекѫснато. Хората и конетѣ бѣха силно изморени и измокрени отъ студения дъждъ, който валѣ презъ цѣлата нощь. Бивакътъ на батареитѣ бѣ потъналъ въ каль и вода.

За 22 октомврий 1/3-а п. бригада имаше задача да настѫпи презъ Феризово за Прищина. Къмъ тоя день бригадата заемаше въ Качанишкото дефиле укрепена позиция на линията с. Рака—с. Сопаница—гребена югоизточно отъ Бѣлоградъ, раздѣлена на три участъци: **дѣсенъ** — на височинитѣ с. з. отъ с. Велоглава, заетъ съ 1 и пол. дружини и 2 картечници отъ 24-и полкъ, 1 дружина отъ 11-и полкъ и 2 пл орждия; **срѣденъ** — между рѣкитѣ Неродима и Лепенецъ на линията на с. Сопаница, заетъ отъ 1 дружина и 2 картечници отъ 11-и полкъ и 2 полски батареи отъ 16-и артил. полкъ; **лѣвъ** — отъ с. Сопаница до с. Рака, заетъ отъ 1 и пол. дружини и 2 картечници отъ 24-и полкъ и 2 планински орждия; **бригадна поддръжка** — 1 дружина съ две картечници отъ 11-и полкъ на шосето между селата Сопаница и Стагово; една дружина отъ 24-и полкъ бѣше изпратена презъ Мучи баба къмъ Прешово въ разпореждането на командира на 3/3-а бригада; една дружина отъ 11-и полкъ съ една полска батарея — въ Куманово, въ разпореждането на комадващия II армия.

Командиръть на бригадата, като получи заповѣдъ отъ II армия да настѫпи презъ Феризово къмъ Прищина, донесе на 21 октомврий вечерьта, че на 22 октомврий бригадата не ще може да настѫпи, защото частитѣ ѝ не сѫ събрани, а ще атакува въ тоя день Слатинската височина, за да я завладѣе и осигури лѣвия си флантъ. Въ тоя смисъль бѣха и направенитѣ разпореждания.

Следъ пристигането на 4-а и 6-а батареи въ Качаникъ, командиръть на 11-и артил. полкъ, подполковникъ Велчевъ, който следваше съ тѣхъ, получи заповѣдь отъ бригадния командиръ съ помощьта на пионерната рота, войници отъ дѣсния участъкъ и мѣстното население въ най-скоро време да приготви пѫть и изкачи едната си батарея въ дѣсния участъкъ. За цельта бѣ назначена 6-а батарея, а 4-а батарея бѣ оставена въ резервъ. На 22 октомврий се започна прокарването на пѫть за височината подъ Бѣлоградъ. Тая работа продължи и на 23 и 24 октомврий. Командиръть на бригадата чакаше излизането на батареята на позиция, за да почне настѫплението, което особено настойчиво се искаше отъ Щаба на армията.

На 22 октомврий въ 2 часа сл. пл., 6-а батарея тръгна отъ бивака си при Качаникъ по платното на ж. п. линия, като прекарваше презъ мостоветѣ орждията по настлани дъски на ржце, а конетѣ газѣха презъ рѣката, и извървѣ до вечерьта едва 6 клм. Нощува въ дола на пѫтя падъ с. Стагово. На 24 октомврий батареята, съ помощьта на 25 чифта волове, събрани отъ мѣстното население, половинъ рота пехота и около 100 души пионери, тръгна нагоре по долътъ къмъ позицията, но можа да извърви до 5·30 часа вечерьта само 2 и пол. клм. Нощува на пѫтя. Конетѣ бѣха силно изморени. На 27 октомврий въ 4 часа пр. пл. батареята тръгна само съ конетѣ си по новопрокараната просѣка отъ 24-и полкъ и стигна на избраната ѝ по-рано позиция въ 7 часа пр. пл., като измина 2 клм. пѫть, покритъ съ чепове и дънери. До 10·30 ч. пр. пл. батареята се окопа и насочи.

Не 25 октомврий командиръть на 1/3-а бригада заповѣда: **Дѣсниятъ участъкъ** (1/24-а, 2/24-а и 3/11-а дружини съ

4 картечници и 2 план. орждия) да атакува въ 7 часа пр. пл. противника отъ р. Неродима до гребена, източно отъ Бѣлоградъ и го преследва къмъ в. 813.

Срѣдниятъ участъкъ (1/11-а и 2/11-а дружини, 1 рота отъ 24-полкъ и 3 картечници) да атакува въ 7 часа пр. пл. противника отъ р. Неродима до с. Доганъ и го преследва къмъ Феризово.

Лѣвиятъ участъкъ (4/24-а дружина съ 1 картечница и 2 план. орждия) да атакува въ 7 часа пр. пл. и заеме Слатинската височина, следъ което да настжпи презъ Алиасъ къмъ Езерска пл. като образува лѣво странично прикритие на бригадата.

Артилерията (4/11-а, 6/11-а, 10/16-а, 11 16-а и 12/16-а полски батареи и 3/3-а планинска батарея) да се разпредѣли: 6 орждия въ дѣсния, 12 орждия въ срѣдния и 2 орждия въ лѣвия участъци; 4 орждия въ очаквателно положение при Стагово. Батареитѣ да поддържатъ пехотната атака.

Бригадната пъдръжка (15/11-а рота) да следва задъ дѣсния флангъ на Срѣдния участъкъ.

Понеже 6/11-а батарея закъснѣ съ заемането на позицията си, то настжплението на пехотата се отложи и започна въ 11 ч. пр. пл., когато вече батареята бѣше готова за стрелба. Първиятъ изстрелъ се даде отъ 6-а батарея въ 11·20 часа по сръбскитѣ окопи — обектъ на атаката на дѣсния участъкъ. Едновременно съ 6-а батарея по сжщитѣ окопи се съсрѣдоточи огъня и отъ батареитѣ на срѣдния участъкъ. Пехотата бързо се спусна въ дола предъ позицията. Щомъ издаде 6-а батарея мѣстоположението си, по нея се пристреля една сръбска 4 ор. скорострелна батарея и почна да я обстрелва. Батареята се принуди да й отговори и следъ 4—5 реда сръбската батарея замлъкна. Следъ това 2-и взводъ остана да я наблюдава, а 1-и взводъ отново пренесе огъня си по пункта на атаката. Веднага следъ това се обади една двеорждейна пл. сръбска батарея, но 1-и взводъ съ мѣрникъ 18 я принуди да замлъкне. Огъньтъ на 1-и взводъ се пренесе отново по сръбскитѣ пехотни окопи, къмъ които нашата пехота бързо напредваше. Когато пехотнитѣ вериги полазиха по склона на височината, тукъ се пренесе и огъня отъ 2-и взводъ. При това, за по-добро

биене на сръбската позиция, окопитѣ се разпредѣлиха между орждията отъ батареята.

Около 12 часа по пладне подъ силния артилерийски огънь се забеляза колебание въ нѣкои окопи на противника, а къмъ 2 ч. сл. пл. нашата пехота успѣ да се доближи до 100 крачки отъ сръбскитѣ окопи и нѣкои взводове се хвърлиха въ атака на ножъ. Въ това време сърбитѣ влѣха прѣсни части въ окопитѣ, а по батареитѣ откри огънь въ 3 ч. сл. пл. една сръбска гаубична батарея отъ 6½ клм. разстояние и почна да я бие съ фугасни гранати. Отъ огъня на тая гаубична батарея бѣха ранени двамата взводни командири, подпоручицитѣ **Карпузовъ** и **Фетважиевъ**, и 2 орждейни командири; убити 4 и ранени 20 коня. На батареята се отне възможностьта да бие сръбската пехота, която съ силенъ пушеченъ огънь прикова нашитѣ пехотни части и не имъ даде възможность до вечерьта да мръднатъ отъ мѣстото си.

По сжщия начинъ бѣше спряна атаката и на останалитѣ два участъци, поради което вечерьта командирътъ на бригадата заповѣда частитѣ да се оттеглятъ презъ нощьта на старитѣ си позиции. Само 2/11-а дружина на срѣдния участъкъ се задържа на завладянитѣ мѣста.

Батареята занощува на позицията си.

Изстреляни презъ деня 663 снаряди.

4/11-а батарея получи на 25-и октомврий сутриньта заповѣдь да отиде при с. Стагово въ очаквателно положение. Батареята тръгна въ 8 ч. пр. пл. отъ с. Качаникъ и, следвайки по желѣзния пжть, къмъ 11·30 ч. стигна при с. Стагово. Поради неуспѣха на атаката, батареята получи заповѣдь да се върне. Въ 3 ч. сл. пл. батареята тръгна обратно за Качаникъ, гдето пристигна въ 6 ч. сл. пл. и се разположи на бивакъ.

1/3-а бригада даде въ тоя день голѣми загуби: убити 3 офицери и 89 войници; ранени 19 офицери и 420 войници; изчезнали 88 войници.

Отъ днешния бой се установи, че срещу бригадата действуватъ превъзходни сили: около 13 дружини съ 40 орждия, здраво окопани въ нѣколко реда окопи.

На 26-и октомврий въ 6 ч. пр. пл. сърбитѣ контъратакуваха 2/11-а дружина, която се бѣше задържала на

завладянитѣ въ предидущия день сръбски окопи, но атакат имъ бѣ отбита. Сутриньта се получиха заповѣди отъ Щаб на II армия и отъ началника на 5-а дивизия, 1/3-а бригад безъ огледъ на жертвитѣ и числеността на противника д атакува и настжпи по-скоро къмъ Прищина, като се съобщи че 3/24 а дружина, която бѣше къмъ Мучибаба, е насочен отъ началника на 5-а дивизия за съдействие на атакат срещу в. 813.

Командирътъ на бригадата заповѣда частитѣ да ата куватъ сръбската позиция, обаче атаката не се произведе поради не пристигането на 3/24-а дружина и умората н войскитѣ, които се нуждаеха следъ вчерашния кръвопро литенъ бой отъ почивка и уреждание. Презъ деня на фронт имаше отвреме-навреме пушечни престрелки.

4-а батарея съ голѣми трудности излѣзе на 26-и октом врий къмъ 7 ч. пр. пладне на позиция западно отъ с. Ста гово, по пжтя Качаникъ—Бѣлоградъ, съ обектъ за действия 1-и взводъ (лѣвия) — долината на р. Лепенецъ, а 2-и взвод (дѣсния) — участъка между р. Лепонецъ и р. Неродима Позицията на 2-и взводъ бѣше открита, максирана съ хра сталакъ, а на 1-и взводъ — максирана на гората. Презъ деня сериозенъ бой не се води. Следъ пладне батареята хвърли 7 изстрели за престрелка.

6-а батарея въ тоя день засилва окопитѣ си. Бой не води

На 27-и октомврий 6-а батарея промѣни позицията си на 300 м. източно отъ досегашната, за да се запази отъ сръбската гаубична батарея, която на 25-и октомврий се бѣ точно пристреляла по нея. Позицията ѝ бѣше дълбоко закрита относно сръбската гаубична батарея. 4-а батарея остана на сжщата си позиция.

Отъ 27-и октомврий до 1-и ноемврий 4-а и 6-а батареи бой не водиха. Времето бѣ употрѣбено за построяване солидни окопи, подвозване бойни запаси, приготвяне колиби за хората и навеси за конетѣ за предпазване отъ лошото време и други домакински работи.

5-а батарея, която остана въ Скопие въ разпорежданието на коменданта на града, влѣзе въ състава на частитѣ, които настжпиха презъ Тетово, Гостиваръ и Кичево къмъ Охридъ и Струга, и нейнитѣ действия ще бждатъ разгледани отдѣлно.

8. Действията на 11-и артилерийски полкъ отъ 1-и до 17-и ноемврий на Косово поле.

Както видѣхме, отъ 29-и октомврий войскитѣ, действуващи срещу Прищина, а именно: 3/3-а, 2/5-а и 1/3-а пехотни и 1-а конна бригада се подчиниха на началника на 3-а Балканска дивизия **генералъ-майоръ Рибаровъ.** Къмъ тѣхъ отъ северъ, откъмъ Враня, се очакваха да пристигнатъ 2/3-а и 1/7-а п. бригади. На генералъ Рибаровъ бѣ заповѣдано съ тия сили да атакува сръбскитѣ позиции, които затварятъ проходитѣ презъ Карадагъ, да отблъсне сърбитѣ и завладѣе Прищина, съ цель да отрѣже пжтя на отстжплението на сръбскитѣ армии, които въ това време се намираха въ жгъла между Българска и Западна Морава. На 30-и октомврий 2/3-а и 1/7-а бригади заеха изходното си положение.

На 31-и октомврий въ 3 ч. пр. пл. началникътъ на 3-а дивизия разпореди да се атакуватъ сърбитѣ на 1-и ноемврий както следва:

1) **1/5-а п. бригада** да прикове противника съ огъня си на позицията му Божевци — р. Морава, като атакува решително лѣвия му флангъ;

2) **1/7-а бригада** да настжпи и премине въ 6 ч. пр. пл. Морава между с. Подградъ и с. Буковикъ, отгдето да се насочи по височинитѣ между Гилянската рѣка и притока на Морава, който тече презъ Берлинци и Доброщанъ, съ цель да атакува сърбитѣ въ флангъ и тилъ въ посока на Берлинци и го отхвърли на северъ, като действува скрито, бързо и смѣло.

3) **2/3-а бригада** да настжпи въ 6 ч. пр. пл. отъ с. Мучи баба и с. Рѣка, да атакува противника предъ себе си и го преследва къмъ Гиляни. Щомъ премине Морава, да насочи единъ полкъ въ западна посока къмъ Феризово за действие срещу фланга на сърбитѣ при Дебели дѣлъ, а сетне и срещу противника северно отъ Качаникъ. Другиятъ полкъ да настжпи презъ Гиляни и заеме линията к. 1250 — Пресалца, гдето да се затвърди.

4) **3 3-а бригада** да настжпи въ 6·30 часа отъ Хогуще и атакува въ флангъ и тилъ сръбската позиция, лѣвиятъ флангъ на която се простира до с. Беривица.

5) **1/3-а бригада** при Качаникъ да открие въ 7 ч. пр. пл. силенъ артилерийски и пехотенъ огънь съ цель да прикове противника и, щомъ забележи колебание въ редоветѣ му, да премине въ настжпление и го преследва.

6) **Артилерията** (5 батарея отъ 6-и артилер. полкъ, 3 батареи отъ 11-и артилер. полкъ, 3 нескорострелни батареи отъ 1-и гаубиченъ полкъ, всичко 41 орждия) подъ командата на полковникъ Пройновъ да открие въ 7 ч. пр. пл. интензивенъ огънь отъ всички батареи едновременно съ цель да обезвреди неприятелската артилерия, а съ почване на настжплението на пехотата да покровителствува движението й.

7) **1-а конна бригада** да настжпи и къмъ 12 часа по пладне да бжде въ с. Изворъ, отгдето да наблюдава боя и съдействува за унищожението на врага.

Въ това време батареитѣ отъ 11-и артилерийски полкъ се намираха:

1-о артилерийско отдѣление — на позиция въ участъка на 2/5-а п. бригада.

2-о артилерийско отдѣление (4-а и 6-а батареи) се намираше на позиция въ участъка на 1/3-а бригада при Качаникъ. 5-а батарея бѣше излѣзла отъ състава на отдѣлението и действуваше къмъ Тетово—Гостиваръ.

Сърбитѣ заемаха позициитѣ отъ предидущитѣ дни, както предъ 2/5-а, така и предъ 1/3-а бригади.

Батереитѣ отъ 1-о артилер. отдѣление бѣха разположени на дълбоко закрити позиции. Предъ 2-а и 3-а батареи имаше мъртво пространство отъ 2000—2300 м., а предъ 1-а батарея — 1800 м. Нашата пехота бѣше предъ мъртвото пространство. Зона за действие на батареитѣ бѣше даденъ участъка отъ с. Петрови до с. Божевци. Огъньтъ трѣбваше да се започне въ 7 ч. пр. пл., но поради закъсняването на гаубичнитѣ батареи, които излѣзоха на позиция презъ нощьта, той се откри въ 8 часа пр. пл.

Първоначално огъньтъ отъ батареитѣ се насочи по пехотнитѣ окопи, за да се предизвика огъня на сръбската артилерия. Следъ като неприятелскитѣ батареи се откриха съ блѣсъцитѣ отъ изстрелитѣ си, огъньтъ бѣ пренесенъ върху тѣхъ. Започна се артилерийски двубой. Въ едно късо време нашата артилерия взе превесъ надъ сръбската, която не само намали огъня си, но нѣкои нейни батареи съвършенно замълчаха, а други промѣниха мѣстата си. Понеже отъ предидущитѣ боеве разстоянията бѣха известни, то скоро бѣха принуждавани отново да замлъкватъ. Следъ задушаването на сръбската артилерия, батареитѣ пренесоха огъня си по пехотнитѣ окопи, като оставиха само отдѣлни орждия и взводове да обстрелватъ съ рѣдъкъ огънь сръбскитѣ батареи. Въ участъка, даденъ на отдѣлението, стреляше и една гаубична батарея, която нанасяше голѣми разрушения въ сръбската позиция.

Около 9·30 часа пр. пл. 1/7-а бригада премина р. Морава при Подградъ и заплаши дѣсния флангъ на сърбитѣ, действуващи срещу 2/5-а бригада. Къмъ това време сръбската артилерия бѣ задавена, а пехотата имъ бѣ силно притисната въ окопитѣ си отъ адския артилерийски огънь на 40-тѣхъ орждия отъ фронта на 2/5-а бригада. Моментътъ за настжплението на 2/5-а бригада бѣ благоприятенъ. Генералъ **Рибаровъ** заповѣда въ 9·45 ч пр. пл. на командира на 2/5-а бригада веднага да настжпи по цѣлия си фронтъ.

Къмъ 10·30 ч. пр. пл. започна настжплението на дѣсния участъкъ (18-и полкъ), но то отиваше бавно. Въ това време 1/7-а бригада се приближаваше къмъ височината източно отъ с. Вартица и заплашваше единствения пжть за отстжпление на артилерията и обозитѣ на сърбитѣ — шосесто Ропотово—Гиляни. Налагаше се бързо настжпление, а 20-и полкъ още стоеше на мѣстото си. Генералъ Рибаровъ заповѣда по телефона командиръть на 2/5-а бригада, **полковникъ Радойковъ,** лично да поведе 20-и полкъ напредъ. Командиръть на бригадата заповѣда трети пжть 20-и полкъ да настжпи. Едва къмъ пладне тоя полкъ започна движението напредъ.

Къмъ 4 часа сл. пл. батареитѣ засилиха огъня си по височинитѣ влѣво отъ Гилянското шосе, съ което дадоха възможность на 20-и полкъ до вечерьта да завладѣе преднитѣ сръбски позиции надъ с. Петрови. Сжщо така съ помощьта на батареитѣ се измѣсти напредъ и 1/18-а дружна, настжпваща западно отъ Ропотово.

Къмъ 6 ч. сл. пл. се обстреля съ съсрѣдоточенъ огънь отъ тритѣ батареи на 1-о отдѣление участъка отъ сръбската позиция западно отъ Ропотово, понеже се бѣха получили сведения, че сърбитѣ въ тоя участъкъ се готвели да кон-

траатакуватъ. Атаката имъ бѣ осуетена. При смръкване батареитѣ обстреляха съ увеличенъ мѣрникъ тила на сръбската позиция.

И презъ този день се използуваха димкитѣ за фалшиви батареи на позицията на отдѣлението, която то заемаше на 24 октомврий. Сърбитѣ изстреляха по тѣхъ повече отъ 100 снаряди.

До вечерьта 2/5-а бригадата завладѣ на нѣкои мѣста преднитѣ сръбски окопи, и изобшо се доближи до сръбската позиция на 200—300 крачки, гдето се затвърди. Въ сѫщото време 3/3-а бригада застана срещу лѣвия флангъ и тила на сърбитѣ, като завладѣ линията Царевци—Мигановци, а 1/7-а бригада — височинитѣ при Мигановци и заплашваше пѫтя на отстѫплението на сърбитѣ къмъ Гиляни.

2/5-а бригада, която атакува днесъ сръбската позиция отъ фронта, благодарение на силната артилерийска подръжка, даде сравнително малко загуби, а именно: убити 38 войници; ранени 5 офицери и 236 войници; изчезнали 4 войници.

За успѣшнитѣ си действия батареитѣ получиха заслужена благодарность, както отъ своитѣ, така и отъ пехотнитѣ началници.

Загуби въ тоя день батареитѣ нѣмаха.

Изстреляни снаряди: 1-а батарея 144 гранати, 342 шрапнели

2-а	„	85	„	315	„
3-а	„	120	„	602	„
Всичко		349	„	1259	„

2-о отдѣление отъ полка (4-а и 6-а батареи) остана презъ цѣлия день на старитѣ си позиции при Качаникъ. 1/3-а бригада отъ почването на войната до днесъ бѣше водила непрекѫснати бойове и бѣше останала въ намаленъ съставъ (5 изнемощели дружини), вследствие на което командирътъ на бригадата запита началника на 3-а дивизия, да почне ли съ тия сили боя, но не получи отговоръ и затуй разпореди, за да се подпомогнатъ съседитѣ, да се открие артилерийски и пушеченъ огънь по сръската позиция въ 3 часа сл. пл. Въ изпълнение на тая заповѣдь, батареитѣ откриха огънь и обстреляха първоначално пехотнитѣ окопи, а следъ като се обади артилерията на сърбитѣ, и батареитѣ имъ. 4-а батарея стреля най-напредъ по пехотнитѣ окопи западно отъ с. Доганъ, а следъ туй по неприятелска батарея

съ мѣрникъ 57, като хвърли презъ деня всичко 6 гранати и 158 шрапнели. Вечерьта 1-и взводъ съ помощьта на една полурота отъ 7 до 10·30 часа сл. пл. промѣни позицията си на височината западно отъ с. Ника.

6-а батарея стреля по пехотнитѣ окопи предъ себе си, а следъ туй — по една сръбска батарея, на която запали една ракла и я принуди да замълчи. Тогава върху батареята се нахвърлиха една 12 см. гаубична батарея отъ 6 клм. и една 2 орждейна закрита батарея отъ 5 клм. Огньтъ на сръбскитѣ батареи бѣше разсѣянъ, но едно случайно пръскане надъ предницитѣ уби 3 войници и 1 конь и рани 3 войници и 2 коня, макаръ и предницитѣ да бѣха скрити задъ една могила на 400 м. влѣво отъ орждията. Батареята изстреля презъ деня 142 снаряди.

На 2 ноември, съгласно заповѣдьта отъ 3-а дивизия, бригадитѣ продължиха изпълнението на възложенитѣ имъ задачи.

2/5-а бригада започна въ 7 ч. пр. пладне настѫплението. Къмъ 8·30 часа 18-и полкъ се изкачи и завладѣ сръбската позиция Божевци—Рояновци, като насочи часть отъ лѣвия си флангъ къмъ Гилянското шосе, южно отъ което сърбитѣ продължаваха да се държатъ срещу 20-и полкъ.

Батареитѣ отъ 1-о артил. отдѣление откриха огънь въ 7 часа пр. пл.: 1-а батарея по едно орждие влѣво отъ шосето за Гиляни, което бързо принуди да замлъкне, а 2-а и 3-а батареи — по сръбскитѣ пехотни окопи. Мълчанието на сръбската артилерия показваше, че сърбитѣ сѫ отстѫпили презъ нощьта и че на позицията се намиратъ само ариергардни части.

При това положение, командирътъ на бригадата разпореди 20-и полкъ да настѫпи бързо и завладѣе сръбската позиция, а една две батареи да бѫдатъ готови да придружаватъ пехотата.

Къмъ 8·45 часа пр. пл. лѣвиятъ флангъ на 20-и полкъ съ „ура“ завладѣ височината надъ с. Петрови. Сѫщевременно настѫпиха частитѣ, които се намираха по дветѣ страни на Гилянското шосе. Сърбитѣ започнаха да напущатъ окопитѣ си и да бѣгатъ къмъ височинитѣ около шосето. Това бѣ забелязано отъ батареитѣ, които обсипаха съ урагани сърбитѣ и обърнаха отстѫплението имъ въ безредно бѣгство.

Въ 10 часа пр. пл. цѣлиятъ 20-и полкъ се изкачи на билото и завладѣ сръбската позиция, като залови 4 офицери и 600 войници въ пленъ. Остатъцитѣ на сърбитѣ бѣгаха къмъ селата Станишорче и Коритице.

Командирътъ на отдѣлението, щомъ започна отстжплението на противника, заповѣда 1-а батарея да закачи и заеме позиция на отстжпенитѣ отъ сърбитѣ височини до шосето, а самъ той съ батарейния командиръ излѣзе напредъ за избиране позиция. По сетне той даде заповѣдь на 2-а батарея да излѣзе напредъ, а 3-а батарея да остане на позицията си и прикрива съ огъня си настжплението на 1-а и 2-а батареи. 1-и взводъ отъ 1-а батарея бързо закачи и пръвъ зае нова позиция на височината ю. и. отъ Берлинци, влѣво отъ шосето, и откри огънь по отстжпващитѣ и окопаващитѣ се сърби северно отъ Гиляни. 2-и взводъ отъ батареята вървѣше задъ 1-ия. Той излѣзе 500 метра по-напредъ на позиция и откри огънь по сжщия противникъ. Сърбитѣ се принудиха отъ огъня на батареята да изоставятъ окупаването, очистиха позицията, която се готвѣха да заематъ, и избѣгаха въ безредие по шосето Гиляни—Прищина. Скоро следъ това пристигна 2-а батарея, а къмъ 11·30 ч. пр. пл. и 3-а батарея.

Презъ това време пехотнитѣ части преследваха въ пети противника и не му даваха възможность да се опомни. Самъ командирътъ на бригадата пристигна въ 10·30 часа на неприятелската позиция при Гилянското шосе и оттукъ даде насока на частитѣ за преследване на сърбитѣ. Въ 11·30 часа пр. пл. командирътъ на отдѣлението съ батарейнитѣ командири излѣзе напредъ и по указанието на командира на 2/5-а бригада, избра позиция за 1-а и 3-а батареи южно отъ с. Драганацъ, а за 2-а батарея — западно отъ сжщото село, които батареитѣ заеха до вечерьта, но отъ тѣхъ не можаха да стрелятъ.

Вечерьта 2/5-а бригада занощува: 18-и полкъ — при Горни Макарешъ, 20-и полкъ — по височинитѣ северно и южно отъ с. Драганацъ. Съседнитѣ части достигнаха въ тоя день: 1-а конна бригада — с. Божевци; 3/3-а бригада — линията Басневикъ—Бостанъ—Глобукаръ—Горни Макарешъ; 1/7-а бригада — линията Пресалца—Гор.-Макарешъ.

На 2-и ноември 1-о отдѣление загуби нѣма.

Изстреляни снаряди: въ 1-а батарея 45 гранати, 220 шрапнели
въ 2-а „ 26 „ 61 „
въ 3-а „ 56 „ 162 „
Всичко: 127 гранати, 443 шрапнели

Командирътъ на 1/3а бригада, за да прикове противника предъ себе си, разпореди да се обстреля неприятелската позиция съ артилерийски огънь и подъ неговото прикритие пехотата да настжпи въ 8 ч. пр. пл. съ рѣдки вериги. 4-а батарея, която заемаше позиция съ 1-и взводъ западно от. с. Ника, а съ 2-и взводъ старата позиция северно отъ Качаникъ, презъ тоя день стреля: 1-и взводъ къмъ 3 ч. сл. пл. по една сръбска батарея съ мѣрникъ 43, по която хвърли 6 гранати и 57 шрапнели, а 2-и взводъ обстрелва съ рѣдъкъ огънь сръбскитѣ пехотни окопи отъ 1·40 до 5 часа сл. пл., като изстреля 124 снаряди.

6-а батарея въ тоя день не стреля.

Разбититѣ части отъ сръбскитѣ Вардарска и Моравска дивизия I привизъ при Гиляни отстжпиха на 2-и ноември къмъ Козница планина на линията Жеговци — в.1400 — Себинце — Изворъ — Ново бърдо, като оставиха 8 полски орждия, а Брѣгалничката сръбска дивизия продължаваше да се държи още здраво на позицията си срещу Качаникъ.

Колко голѣмо е било поражението на сърбитѣ се вижда отъ донесенията на началницитѣ на Вардарската и Моравска дивизии I пр., първия отъ които казва, че частитѣ му били силно разстроени, много войници се лутали пръснати въ тила, 12-и полкъ III пр. останалъ съ 240 войници и че безъ прѣсни войски дивизията му не щѣла да може да задържи новата си позиция. Вториятъ донася: „Частитѣ сж разстроени поради отстжплението презъ деня подъ силнитѣ удари на неприятелската артилерия и преследването въ пети на пехотата. Позицията е разтегната и противника може съ относително слаби сили да я пробие на всѣко мѣсто“.

Между това настжпващитѣ отъ линията Кралево — Нишъ — Лѣсковецъ сръбски армии наближаваха къмъ старата сръбско-турска граница. На 1-и и 2-и ноември се появиха тѣхни части по тая граница между в. Лисица и в. Копилякъ. Моравската дивизия II пр. съ Южно-Моравскитѣ части (всичко 7 полка) бѣше насочена къмъ Копилякъ—Веле глава—Китка съ задача да удари въ флангъ и тилъ

3 дивизия, като настжпи въ посока на Хогуще—Думоровце. На 2-и ноември Моравската дивизия II пр. разби и отхвърли 2/46-а дружина, която охраняваше дѣсния флангъ на 3-а дивизия и заемаше в. Копилякъ и в. Веле глава. За охрана на тоя флангъ началникътъ на дивизията изпрати 3/3-а бригада съ 1-и коненъ полкъ въ Думоровци съ охранителни части на линията Божевци—Коритенъ—Рапковци. Освенъ това, срещу дѣсния флангъ на 3-а дивизия въ посока на Ново бърдо бѣше изпратенъ и сръбскиятъ Конбинованъ отрядъ. Презъ деня се получиха сведения, че голѣми сръбски части настжпватъ срещу фланга на дивизията. При така сложилата се обстановка, началникътъ на 3-а дивизия реши за ноември: частитѣ да се уредятъ; артилерията, която бѣше останала назадъ поради лошитѣ и развалени пжтища, да се изкаратъ напредъ на позицията; фланговитѣ бригади да разяснятъ положението, както къмъ дѣсния, така и къмъ лѣвия флангъ на дивизията.

На 3-и ноември 2/5-а бригада настжпи и до вечерьта зае: 18-полкъ — височината източно отъ с. Изворъ, а 20-и полкъ — гребена източно отъ с. Себинце и височината 4 клм. източно отъ в. 1400. Гребенътъ между 18-и и 20-и полкове се зае отъ 13-и полкъ отъ 1/7-а бригада. 1/11-о артилер. отдѣление тръгна по пладне отъ с. Драганацъ и и следъ голѣми трудности съ помощьта на пехотата достигна въ 7 часа сл. пл. въ с. Горни Макарешъ, кждето остана да нощува. Презъ деня отдѣлението бой не води.

1/3-а бригада на 3-и ноември продължи изпълнението на дадената й задача — приковаването на противника съ артилерийски и пушеченъ огънь, който се откри по пладне, когато се забележи движението на 32-и полкъ отъ с. Пожаранъ къмъ Феризово въ флангъ на сърбитѣ, действуващи срещу Качаникъ.

4-а батарея въ тоя день стреля: 1-и взводъ въ 3·30 ч. сл. пл. по сръбскитѣ пехотни окопи на Слатинската височина съ гранати за разрушение и съ шрапнелъ, при което имаше точни попадения въ самитѣ окопи, а по-късно — и по неприятелската батарея, която биеше взвода въ флангъ; надвечерь обстреля едно сръбско пл. орждие на Слатинската височина. 2-и взводъ обстрелва отъ 1 до 3·30 часа сл. пл. съ рѣдъкъ огънь (по единъ изстрелъ на 4—5 минути) сръбскитѣ окопи около с. Доганъ, а следъ това — една неприятелска батарея.

6-а батарея стреля по планинскитѣ сръбски орждия предъ дѣсния бригаденъ участъкъ въ посока на Бѣлогрецъ и ги накара да замълчатъ, а следъ това и по пехотнитѣ окопи за тероризиране на защитницитѣ.

Изтреляни: въ 4-а батарея 220 снаряди
въ 6-а „ 80 „
Всичко 300 снаряди

На 4-и ноември частитѣ отъ 3-а дивизия останаха да се затвърдяватъ на своитѣ мѣста до пристигането на 8-а дивизия.

1-о артилерийско отдѣление получи заповѣдь да изкара две батареи на позиция на височинитѣ западно отъ Гор. Макарешъ въ района на 20-и полкъ. За цельта бѣха назначени 2-а и 3-а батареи. Разстоянието, което трѣдваше да изминатъ батареитѣ, бѣше около 3 клм., отъ които $1^{1}/_{2}$ клм. за изкачване на височината. 2-а батарея тръгна въ 2 ч. пр. пл., а 3-а батарея — въ 5 ч. пр. пл. Движението бѣше извънредно трудно: орждията потъваха въ мочурливата почва, а по склона на височината стръмнината достигаше до 30—35°. Поради това се дадоха въ помощь на батареитѣ 2 рота отъ 20-и полкъ и една рота пионери. Сутриньта на 4-и ноември завалѣ силенъ пороенъ дъждъ, което още повече затрудни движението. Следъ голѣми усилия, запрѣгане по 8 впрѣга въ орждието, впрѣгане волови, тикане отъ хора и пр., 2-а батарея бѣше изкачена къмъ 7·30 часа сл. пл. (за $17^{1}/_{2}$ часа) на височината (1100 м. надъ морското равнище). 3-а батарея остана да нощува на пжтя, а 1-а батарея — при Горни Макарешъ.

Отдѣлението въ тоя день не стреля.

Командирътъ на 1/3-а бригада имаше заповѣдь отъ дивизията да влѣзе въ свръзка съ 3/24-а дружина при Дебели дѣлъ и заедно съ 32-и полкъ да настжпи на 4-и ноември решително къмъ Феризово. Командирътъ на бригадата заповѣда пехотата отъ тритѣ участъци да настжпи и атакува противника при подръжката отъ артилерията.

Отъ разсъмване до пладне валѣ дъжъ и имаше мъгла, следъ пладне — снѣгъ и виелица. Въпрѣки лошото време пехотата настжпи и достигна на нѣкои мѣста до 200 крачки

отъ сръбскитѣ окопи, но поради снѣга и виелицата, които биеха право въ очитѣ, разкаляната почва, която затрудни изкачването по височинитѣ, силниятъ неприятелски огънь и непристигането на очакванитѣ прѣсни войски (3/24-а дружина и 32-и полкъ) бѣ принудена да залѣгне и по-нататъкъ не можа да напредне.

Съ почване пехотното настжпление батареитѣ откриха огънь по сръбското разположение. 1-и взводъ отъ 4-а батарея откри рѣддъкъ огънь въ 9·30 часа пр. пл. по Слатинската височина, която скоро прекрати, понеже пехотата спрѣ настжплението си. Следъ това обстреля и една неприятелска батарея, коато се бѣше обадила. 2-и взводъ отъ сжщата батарея обстреля съ рѣдъкъ огънь сръбскитѣ окопи при с. Доганъ. После пладне 4-а батарея не стреля поради невъзможностьта да наблюдава стреблата си отъ снѣгъ и виелица. 6-а батарея стреля презъ деня по сръбскитѣ окопи срещу дѣсния бригаденъ участъкъ.

Изстреляни: 4-а батарея 158 снаряди

6-а	„	127	„
Всичко		285	снаряди

На 5 ноември отъ донесенията на командира на 2/5-а бригада, разузнавателнитѣ части и пристигналитѣ албанци се потвърди, че срещу дѣсния флангъ на 5-а дивизия откъмъ Хогуще настжпва Моравската дивизия II пр. За осигуряването на тоя флангъ, по искането на началника на дивизията, се дадоха на негово разпореждане 3/8-а и 1/8-а бригади, които се насочиха въ промеждутъка Копилякъ—Думоровци. Началникътъ на дивизията разпореди за 5 ноември: 3/3-а, 2/5-а и 1/7-а бригади да се държатъ здраво на позициитѣ си, а 3/8-а бригада бързо да настжпи отъ в. Копилякъ къмъ Беривица и заеме изходно положение за атака въ флангъ противника, който настжпва на югъ къмъ линията Ново-бърдо —Божевци. Обаче, 3/8-а бригада бѣше далечъ и закъснѣ да дойде навреме на мѣстото си.

Сърбитѣ използуваха превъзходството на силитѣ си и сгодното положение, което заемаха относно дѣсния флангъ на 3-а дивизия (2/5 а и 3/3-а бригади), и настжпиха рано сутриньта, като отблъснаха дѣсния флангъ на 2/5-а бригада и достигнаха по пладне линията Бостанъ—Рояновци, отгдето почнаха да обстрелватъ и самото шосе Думоровци—Гиляни.

Командирътъ на 2/5-а бригада още презъ нощьта бѣше разпоредилъ всички свободни части въ бригадата, заедно съ една дружина отъ 20-и полкъ, изтеглена отъ фронта, да заминатъ въ Долни Макарешъ, гдето се образува Долни Макарешки отрядъ, съ задача да пази дѣсния флангъ на бригадата. Къмъ тоя отрядъ се придадоха 3 картечници отъ 20-и полкъ, 2 нескорострелни планински орждия отъ 28-и полкъ, 1 пленено сръбско орждие, находящо се въ Долни Макарешъ и 1-а скорострелна батарея. Сутриньта на 5 ноември въ Долни Макарешъ се събраха 6 и пол. роти, 3 картечници, 2 нескорострелни планински, 1 сръбско и 2 полски орждия отъ 1-а батарея.

Въ Горни Макарешъ въ 6 часа пр. пл., 1-а батарея получи заповѣдь отъ командира на 2/5-а бригада да заеме позиция на хълма с. и. отъ това село, съ задача да съдействува на Долно-Макарешкия отрѣдъ. За по-скоро заемане позицията, въ 7 часа пр. пл. тръгна само 1-и взводъ. Запрегнатъ съ волове и коне и подпомогнатъ отъ взводъ пехота, следъ голѣми усилия по разкалянъ и стръменъ пжть къмъ 9·30 ч. пр. пл. взодътъ успѣ да заеме позицията си. Едно отъ пленентѣ сръбски орждия, прислужвано отъ 1-а батарея, зае позиция до с. Долни Макарешъ.

Въ 10 часа пр. пл. 1-и взводъ отъ 1-а батарея и сръбското орждие откриха огънь по сръбскитѣ части, които се окопаваха по височинитѣ при селата Царевци и Бушинци и ги разпръснаха. Къмъ 12 часа сърбитѣ настжпиха отъ линията Ново-бърдо—Царевци—Бушинци—Босватъ—Рояновци къмъ Бостанъ—Глобукаръ—Дол. Макарешъ, отблъснаха отъ Ново-бърдо на югъ страничния отрѣдъ на бригадата, а отъ истокъ достигнаха лѣвия брѣгъ на р. Прилепница (рѣката, течаща презъ Берманци). Въ време на това настжпление, 1-и взводъ отъ 1-а батарея, сръбското орждие и дветѣ планински нескорострелни орждия откриха силенъ огънь по настжпващитѣ сръбски части, при което 1-и взодъ, за поточна и бърза стрелба, изкара орждията си на открита позиция. Подъ напора на силния противникъ, придруженъ съ много картечници, нашитѣ пехотни части бѣха принудени на нѣкои мѣста да отстжпятъ, като допуснаха сърбитѣ да се доближатъ къмъ 2 часа сл. пл, на около 1200 м. до позицията на 1-и взводъ отъ 1-а батарея.

Въ 3 часа сл. пл. положението на дѣсния флангъ и изобщо на 2/5-а бригада стана критическо. Но къмъ 3·30 ч. сл. пл. пристигнаха две роти отъ 13-и полкъ, 4 роти отъ 20-и полкъ и 1 рота отъ 18-и полкъ, които бързо настжпиха и съ гръмко „ура“ се хвърлиха въ контра атака на сърбитѣ, поддържани съ силенъ огънь отъ 1-и взводъ на 1-а батарея. Сърбитѣ, растроени отъ артилерийския огънь на взвода, който ги биеше отъ открита позиция, и изплашени отъ приближаващата се нова пехотна вълна, се върнаха назадъ въ бѣгство къмъ напуснатитѣ си окопи при Бушинци и Царевци. Къмъ 4 часа сл. пл. положението бѣ подобрено. Нашитѣ части занощуваха на този фронтъ по гребена на дѣсния брѣгъ на р. Прилепница на линията: височинитѣ източно отъ Изворъ—Дол. Макарешъ.

2-и взводъ отъ 1-а батарея получи въ 11 ч. пр. пл. заповѣдь да излѣзе на позиция източно отъ Г.-Макарешъ, но поради лошия пжть този взводъ успѣ да заеме позицията си едва въ 4·30 часа сл. пл. и стреля по неприятелскитѣ окопи при с. Босватъ.

2-а батарея зае позицията си на височината източно отъ Себинци къмъ 7 часа пр. пл., а 3-а батарея продължи изкачването си на сжщата височина.

Къмъ 9 часа пр. пл. сърбитѣ предприеха настжпление срещу позицията на 26-и полкъ, находящъ се на височинитѣ южно отъ Себинце. 2-а батарея използува своето фланкиращо положение относно тия сръбски части и съ огъня си спомогна за отбиването на тая сръбска атака. Къмъ 3 часа сл. пл. сърбитѣ започнаха нова атака срещу оголения фронтъ предъ батареята, на който бѣ останала само една рота отъ 20-и полкъ, а другитѣ бѣха отишли къмъ Магарешъ, но и тая атака бѣ отбита главно съ огъня на 2-а батарея, която биеше добре подстжпитѣ къмъ фронта. При отбиването на атаката взеха участие и две батареи отъ 3-и артилерийски скорострелъ полкъ, но тѣ, поради разположението си, не можаха да биятъ добре подстжпитѣ. 2 11-а батарея стреля въ тоя день съ мѣрникъ отъ 29 до 38 отъ закрита позиция.

Въ 4 часа сл. пл. 3-а батарея получи заповѣдь да влѣзе въ разпорежданието на 18-и полкъ, действуващъ северозападно отъ с. Търникевци. Въ 8 часа сл. пладне батареята замина да заеме позиция въ района на 18-и полкъ, но къмъ

1·30 часа презъ нощьта срещу 6 ноември се завърна обратно при 2-а батарея, така че тая батарея не взе участие въ боя на 5 ноември.

Изстреляни снаряди:	1-а батарея	145	снаряди
	2-а „	84	„
	3-а „	—	
	Сръбското орждие	100	„
	Всичко	329	снаряди

На 5 ноември 1915 г. Около огъня, следъ първия снѣгъ, въ преследване на сърбитѣ къмъ Прищина. — Позицията при с. Сабинци.

2/5-а бригада бѣше днесъ огъната на две подъ натиска на Моравската дивизия II пр. и Комбинования отрядъ, но бригадата излѣзе отъ това положение съ честь и мжжество, достойно за удивление, благодарение разпоредителността, храбростьта, риска и умѣнието на нейния командиръ, полковника Радойкова, който въ най-критическия моментъ не се подвоуми да оголи фронта си на западъ, за да посрещне дрѣзкия противникъ, който напираше силно отъ истокъ. За това, не ще съмнение, допринесе твърде много и бездействието на сръбската Вардарска дивизия I пр., която стоеше пасивна срещу фронта Ново-бърдо — Изворъ — Себинце — в. 1400. Днешното дѣло е една славна страница отъ исто-

рията на 2/5-а бригада, а заедно съ нея и на 1/11-о артил. отдѣление. Но този подвигъ костува на бригадата: убити 2 офицери и 59 войнини; ранени 3 офицери и 246 войници; изчезнали 131 войници или всичко загуби: 5 офицери и 436 войници.

Командирътъ на 1/3-а бригада реши на 5 ноември да ангажира противника на фронта, за което заповѣда: артилерията да държи подъ огъня си неприятелскитѣ батареи, а пехотата съ силни патрули да привлича вниманието на противника върху себе си.

4-а и 6-а батареи презъ цѣлия день почиваха и не стреляха. Войницитѣ се изсушиха отъ вчерашния дъждъ.

На 6 ноември войскитѣ, действуващи на Косово поле, бѣха раздѣлени на 3 групи: **Дѣсна група** отъ 1/8-а и 3/3-а бригади, **срѣдна група** отъ 2/5-а и 1/7-а бригади и **лѣва група** отъ 2/3-а и 1/3-а бригади. 3/8-а пехотна и 1-а конна бригади остатаха въ резервъ. За тоя день бѣ заповѣдано отъ командуващия войскитѣ, генералъ Рибаровъ, дѣсната група да атакува сърбитѣ, стоящи на дѣсния флангъ на 2/5-а бригада, и ги отблъсне задъ линията Изворъ—Раховица, а срѣдната група на полковникъ Радойковъ (2/5-а и 1/7-а бригади) да съдействува съ всичкитѣ си части между Изворъ и Гор. Макарешъ на атаката на дѣсната група. Лѣвата група сѫщо трѣбваше да атакува.

Командирътъ на 2/5-а бригада, макаръ и да бѣ разпоредилъ частитѣ, заемащи позиция на дѣсния брѣгъ на р. Прилепница, да съдействуватъ на атаката на 1/8-а бригада, тѣ останаха презъ цѣлия день на мѣстата си, понеже 1/8-а бригада настѫпи бавно и до вечерьта едва достигна линията Гор. Макарешъ—Божевци—Коритенъ. Сѫщо остана неизмѣнено положението и предъ 18-и и 19-и полкове, обърнати съ фронтъ къмъ Ново-бърдо (на североизтокъ и северъ) и на западъ къмъ Голѣма ливада.

Взводоветѣ отъ 1-а батарея въ 8·30 часа пр. пл. откриха огънь по една неприятелска батарея източно отъ с. Босватъ, която обстрелваше частитѣ на съседната 1/8-а бригада, и хвърлиха по нея 31 снарядъ, следъ което тая батарея замлъкна и повече не се обади.

Въ 6·30 часа пр. пл. 3-а батарея зае позиция вдѣсно отъ 2-а батарея (с. з. отъ Гор. Макарешъ). Позициитѣ на

батареитѣ бѣха избрани така, че позволяваха да се биятъ подстѫпитѣ къмъ позициитѣ на 13-и и 26-и полкове, а сѫщо и височинитѣ къмъ Ново-бърдо. По пладне сърбитѣ откриха силенъ артилерийски огънь по дѣсния флангъ на позицията на 26-и полкъ. На тоя огънь отговориха както 2-а и 3-а батареи, така и батареитѣ отъ 3-и артил. полкъ, разположени влѣво и вдѣсно отъ тѣхъ. Следъ артилерийската подготовка, къмъ 2 часа сл. пл., сърбитѣ предприеха атака срещу дѣсния флангъ на 26-и полкъ. Щомъ забелязаха това, 2-а и 3-а батареи бързо обсипаха съ фланговъ огънь настѫпващата сръбска пехота и я принудиха да отстѫпи съ голѣми жертви въ безредно бѣгство. Батареитѣ стреляха съ мѣрникъ отъ 27—41. Следъ това батареитѣ откриха огънь по искането отъ командира на 18-и полкъ по кулата при Ново-бърдо, но разстоянието се оказа повече отъ 6 клм. и стрелба не можа да се произведе.

Изстреляни снаряди:	1-а батарея	31	снаряди
	2-а „	93	„
	3-а „	144	„
	Сръбското орждие	46	„
	Всичко	314	„

1/3-а бригада на 6-и ноември, както и въ предидущия день, за да съдействува на 2/3-а бригада, която трѣбваше решително да атакува противника въ посока на Феризово, откри артилерийски и пушеченъ огънь по сръбското разположение, съ цѣль да прикове противника.

Въ 11·45 часа пр. пл. 4-а батарея получи заповѣдь да обстреля сръбскитѣ окопи. 1-и взводъ откри огънь въ 2·30 ч. сл. пл. по окопитѣ западно отъ Доганъ. Въ това време сръбската батарея откъмъ с. Алиасъ започна да бие съ силенъ огънь нашата пехота ю. и. отъ с. Доганъ. Взводътъ веднага се нахвърли на тая батарея съ мѣрникъ 44 и я принуди да остави пехотата и търси съ огъня си взвода въ посока на с. Ника. 2-и взводъ откри въ 1·15 часа сл. пл. рѣдъкъ огънь по сръбскитѣ окопи около с. Доганъ, който продължи до 5 часа сл. пл. Презъ деня взводътъ бѣ обстрелянъ отъ полски и гаубични неприятелски батареи, снарядитѣ на които падаха край орждията, безъ да нанесатъ загуби. Въпрѣки това, войницитѣ спокойно и хладнокръвно останаха при

орждията си, за което държане бѣха поздравени отъ командира на полка.

6-а батарея презъ тоя день не стреля.

Изстреляни снаряди: 4-а батарея 148 шрапнели и 12 гранати
6-а „ — „ — „
Всичко 147 шрапнели и 12 гранати

Рано сутриньта на 7-и ноември 1/8-а бригада започна настжплението и къмъ 7 ч. пр. пл. завладѣ височинитѣ при Божевци. 1-а батарея имаше заповѣдь да съдействува съ огъня си на атаката на Тунджанци. Батареята заемаше по взводно вчерашнитѣ си позиции, а сръбското орждие бѣ на позиция при Долно Макарешъ. Щомъ се започна настжплението отъ 1/8-а бригада, 1-а батарея и сръбското орждие откриха огънь по сръбскитѣ части по височинитѣ при Божевци и съдействуваха на завладяването имъ отъ пехотата. Въ 8·30 часа пр. пл. стрелбата се прекрати по нѣмане цели. Батареята остана въ наблюдателно положение до 4 часа сл. пл., когато противникътъ започна масово да напуща позицията си. Къмъ това време отстжпващи сръбски части покриха хълма ю. и. отъ Босватъ и по тѣхъ се откри силенъ артилерийски огънь отъ фронта отъ батареитѣ на Тунджанската бригада. 1-а батарея и сръбското орждие започнаха да ги биятъ отъ фланга и тила. Сърбитѣ се объркаха и не знаеха на кжде да се дѣнатъ — отвсѣкжде се сипѣше огънь върху тѣхъ. Тѣ бѣгаха въ голѣмо безредие, ту напредъ, ту назадъ, като стадо овце, и търсѣха по-безопасенъ пжть за отстжпление. Полето се покри съ трупове. Това зрелище привлече вниманието и на пехотинци и на артилеристи: всички станаха прави въ окопитѣ си, за да следятъ картината на страшното сръбско изтребление. Батареята преследва противника съ огъня си съ мѣрникъ 2800—5000 м. до настжпването на нощьта, която покри позорното сръбско бѣгство къмъ Прищина. За своитѣ действия въ този день батареята получи благодарностьта на командиритѣ на 2/5-а и 1/8-а бригади.

2-а и 3-а батарея получиха за 7 ноември заповѣдь да поддържатъ атаката на 1/7-а бригада, но тая бригада презъ цѣлия день остана на мѣстото си, поради което батареитѣ не стреляха и останаха на вчерашната си позиция.

Изстреляни снаряди: 1-а батаря 102 шрапнели, 10 гранати
2-а „ — —
3-а „ — —
сръбското орждие 198 „ 70 „
Всичко 300 „ 80 „

4-а и 6-а батареи на Качанишката позиция на 7 ноември не водиха бой. Войницитѣ почиваха, а въ 4-а батарея се приготвиха при позицията на 1-и взводъ окопи и за 2-и взводъ.

За 8 ноември комадуващиятъ войскитѣ на Косово поле разпореди: 1/8-а и 2/5-а бригади да приковатъ противника предъ себе си, а 1/7-а бригада да атакува дѣсния флагъ на сърбитѣ по билото на Козница планина, съ цель да ги отхвърли на северъ. На лѣвата група (1/3-а и 2/3-а бригади), действуваща при Качаникъ и срещу Феризово, бѣ заповѣдано да се държи отбранително до пристигането на подкрепления — 3/8-а бригада. 3/3-а бригада трѣбваше да се събере въ резервъ въ Гиляни.

2-а и 3-а батареи се приготвиха за стрелба още отъ сутриньта и чакаха настжплението на 1/7-а бригада (13-и и 26-и полкове), която се намираше предъ тѣхъ, за да я подкрепятъ. Въ 9 часа пр. пл. 26-и полкъ почна настжплението съ една дружина. По пладне батареитѣ обстреляха и разпръснаха една сръбска рота, която отстжпваше предъ 26-и полкъ. Къмъ 5 часа сл. пл. 26-и и 13-и полкове и една дружина отъ 20-и полкъ между тѣхъ започнаха настжплението. 2-а и 3-а батареи откриха огънь по сръбската позиция, който продължи до завладяването на преднитѣ позиции на сърбитѣ отъ пехотата. Тѣ обстреляха и две сръбски батареи, които се обадиха въ време на настжплението на пехотата. Огъньтъ се прекрати въ 4 часа сл. пл. 13-и полкъ достигна до вечерьта подножието на Козница планина, а 26-и полкъ завладѣ съ лѣвия си флангъ височината 1250.

1-а батарая изпрати 2-и взводъ въ района на 18-и полкъ на позиция с. и. отъ с. Босватъ, която взводътъ успѣ да заеме едва къмъ 5 часа сл. пл. На 8 ноември батареята не стреля, понеже противникътъ срещу дѣсния флангъ на 2/5-а бригада се бѣше оттеглилъ къмъ Ново-бърдо, вънъ отъ досегаемостьта на огъня й. Сръбското орждие при Долни Макарешъ и днесъ съдействува на настжплението на частитѣ

отъ 2/5-бригада, като обстреля едно сръбско планинско орждие, което принуди да замълчи, и окопаващитѣ се сръбски части при Ново-бърдо.

Изстреляни снаряди: 2-а батарея 84 шрапнели и 31 гранати
3-а „ 44 „ 9 „
сръбското орждие 49 „ — „
Всичко 177 „ 40 „

1/3-а бригада, която влѣзе отъ 7 ноември въ подчинение на командира на 2/3-а бригада, не получи никаква задача отъ него и затова почива последнитѣ два дни. На 8 ноември въ 3·30 часа сл. пл., сърбитѣ откриха силенъ артилерийски и пушеченъ огънь по срѣдния участъкъ на позицията, който се наблюдаваше като на длань отъ в. 813. Частитѣ веднага заеха окопитѣ си и отговориха сжщо съ огънь на противника. 1-и взводъ отъ 4-а батарея следъ започването на боя обстреля съ нѣколко урагана тѣхнитѣ окопи, а следъ туй, когато сръбската батарея, стояща срещу срѣдния участъкъ, започна да поражава нашата пехота, пренесе огъня на едното си орждие по тая батарея и я принуди да замълчи, като я обстрелваше съ косене и даваше илюзия, че е обстрелвана отъ цѣла батарея. 2-и взводъ отъ 4-а чатарея обстреля около 4 часа сл. пл. неприятелскитѣ окопи при с. Доганъ.

6-а батарея презъ тоя день не стреля.

Изстреляни снаряди: 4-а батарея 42 шрапнели и 3 гранати
6-а „ — —
Всичко 42 „ 3 „

Понеже отъ бойоветѣ на 8-и ноември се констатира, че сърбитѣ се оттеглятъ отъ Прищина презъ Щимия къмъ Призренъ, поради което съпротивата имъ предъ фронта на дѣсната и срѣднята групи въ посоката Гиляни — Прищина отслабна, а срещу фронта на лѣвата група и особено предъ 2/3-а бригада на Жеговацъ планина се засили, съ цель да запазятъ пжтя на отстжплението си презъ Щимия, то командуващиятъ войскитѣ на Косово поле разпореди за 9-и ноември: дѣсната и срѣдната групи да се държатъ отбранително на достигнатитѣ мѣста, като изпратятъ по две дружини бързо къмъ фронта 2/3-а бригада; лѣвата група да се държи отбранително на фронта на 2/3-а бригада срещу Феризово до

пристигане подкрепа, а съ 1/3-а бригада да атакува сръбската позиции срещу Качаникъ и мине въ настжпление.

До пладне на 9-и ноември дѣсната и срѣдната групи заеха сръбската позиция, на която имаше само слаби охранителни части, и донесоха на генералъ Рибаровъ за бързото отстжпление на сърбитѣ. Презъ това време 3-а батарея хвърли нѣколко изстрели по окопащитѣ се сърби западно западно отъ с. Изворъ, но не можа да ги достигне, а 1-а батарея тръгна въ 11 ч. пр. пл. напредъ и къмъ 3·30 часа сл. пл. зае позиция на височинитѣ при Ново бърдо. Къмъ нея се присъедини и сръбското орждие отъ Д. Макарешъ, Оттукъ 1-а батарея обстреля сръбскитѣ орждия на височинитѣ западно отъ с. Изворъ и окоповащитѣ се на сжщитѣ височини сръбски пехотни части, които скоро се разбѣгаха. 2-а и 3-а батареи занощуваха на позициитѣ си западно отъ Г. Макарешъ и се приготвиха да заминатъ при 1-а батарея.

Изстреляни снаряди 1-а батарея 95 шрапнели и 35 гранати
3-а „ 6 „ 3 „
Всичко 101 шрапнели и 38 гранати

По пладне дѣсната и срѣдната групи получиха заповѣдь бързо и енергично да преследватъ противника и да го достигнатъ до линията в. Султанъ Мурадъ (западно отъ Прищина) — с. Ливадия, обаче частитѣ имъ настжпиха много бавно и до вечерьта заеха линията Булевци—Ново бърдо—Изворъ—Голѣма ливада—Лабянъ—Драговца, като дадоха по тоя начинъ възможность на сърбитѣ съ малко жертви да се оттеглятъ къмъ шосето Прищина—Щимия.

Командирътъ на 1/3-а бригада разпореди да се атакува на 9-и ноември въ 4 часа пр. пл. сръбската позиция при Качаникъ, както следва:

Подполковникъ Христовъ съ частитѣ отъ срѣдния участъкъ (1¼ дружини и 1 картечница отъ 11-и полкъ, 1 и половина дружини и 1 картечница отъ 24-и полкъ, 10/16-а полска и 2 орждия отъ 3/3-а батареи) да атакува противника въ посока с. Доганъ—с. Габрица;

Майоръ Ионковъ съ дѣсния участъкъ (1⅓ дружини и 2 картечници отъ 24-и полкъ, 1 дружина отъ 11-и полкъ, 6/11-а полска и 2 орждия отъ 3/3-а пл. батареи) да атакува противника предъ себе си и завладѣе в. 813.

Капитанъ Марковъ съ 3 роти 1 картечница отъ 11-и полкъ да държи свръзка между дѣсния и срѣдния участъци и атакува противника предъ себе си.

Майоръ Смиловъ съ лѣвия участъкъ (1 и пол. роти и 1 картечница отъ 11-и полкъ и 1 ескадронъ отъ 6-и коненъ полкъ) да атакува и завладѣе Слатинската височина.

Капитанъ Инзовъ съ 1 рота отъ 11-и полкъ остана въ резервъ задъ срѣдния участъкъ.

Подполковникъ Велчевъ съ артилерията (4/11-а, 11/16-а и 12/16-а полски батареи) да подготви и поддържа атаката на пехотата, като насочи: 2 орждия за стрелба по неприятеля срещу дѣсния участъкъ, 2 орждия — въ участъка на капитанъ Марковъ и 8 орждия — въ срѣдния участъкъ.

Атаката трѣбваше да се произведе въ тъмно на разсъмване съ цель да се изненада противника, обаче пехотнитѣ части закъснѣха. Настжплението започна въ 5·30 часа пр. пл. Сърбитѣ веднага откриха силенъ пушеченъ и бомбовъ огънь и настжпващитѣ части бѣха принудени да залѣгнатъ предъ тѣчнитѣ окопи, гдето започнаха да се окопаватъ. Всички по-сетнешни усилия да се вдигнатъ силно пострадалитѣ часги и се хвърлятъ на ножъ останаха напраздни.

4-а батарея бѣше готова да открие огъня въ 4 часа пр. пл., обаче чакаше, съгласно дадената ѝ заповѣдь, да се почне боя въ срѣдния участъкъ отъ 10/16-а полска батарея. Едва въ 6·15 часа пр. пл. 1-и взводъ откри огънь по сръбскитѣ окопи източно отъ с. Доганъ предъ срѣдния участъкъ. Въ това време сръбската батарея предъ сжщия участъкъ откри честа стрелба по нашата пехота. Блѣсъцитѣ ѝ особено ясно се очертаваха въ дрезгавината. Това даде възможность на 2-о орждие отъ взвода да хвърли 3 батарейни реда по сръбската батарея. Пръсканията отъ шрапнелитѣ бѣха точно по блѣсъцитѣ отъ непртятелскитѣ изстрели. Сръбската батарея бѣ принудена да замълчи и до вечерьта не се обади. Въ 7·45 часа пр. пл. 1-и взводъ обстреля съ мѣрникъ 27 и пол. сръбския окопъ влѣво отъ с. Доганъ. Получиха се попадения въ самия окопъ, но понеже нашата пехота спрѣ настжплението, то и взводътъ прекрати огъня.

Въ 8·15 часа 1-и взводъ обстреля, по заповѣдь на началника на лѣвия участъкъ, окопитѣ на Слатинската височина, за да поддържи настжплението на пехотата, обаче

скоро прекрати огъня, понеже настжпващата пехота се спрѣ въ подножието на височината и остана тамъ до вечерьта. Въ 9·15 часа пр. пл. взводътъ обстреля сръбскитѣ пл. орждия, които се обадиха откъмъ Слатинската височина, по указанията на началника на лѣвия участъкъ. Въ 11·30 часа пр. пл., 1-о орждие събори съ граната, при мѣрникъ 24¾ две кжщички въ дода, южно отъ с. Доганъ, отгдето сърбитѣ обсгрелваха въ флангъ настжпилата наша пехота. Сърбитѣ бѣха прогонени отъ тѣхъ.

Къмъ 2 часа сл. пл. 2-о орждие отново обстреля сръбското пл. орждие на Слатинската височина и площадъ въ тила му. По-сетне отъ пленницитѣ се узна, че отъ тая стрелба едното орждие е било разрушено и нѣколко коня и войници убити и ранени.

2-и взводъ отъ 4-а батарея откри огънь въ 6 часа пр. пл. по сръбскитѣ окопи предъ срѣдния участъкъ, а въ 6·30 часа, предполагайки, че нашата пехота е вече близо до окопитѣ, обстреля площадь отъ 500 м. въ дълбочина задъ окопитѣ съ увеличенъ мѣрникъ. Въ 6·45 часа пр. пл. взводътъ прекрати стрелбата, понеже пехотата спрѣ по-нататъшното си настжпление.

Изстреляни снаряди:	1-и взводъ	127	шрапнели,	50	гранати
	2-и „	45	„	40	„
Всичко въ 1-а батарея		172	„	90	„

6-а батарея откри огънь въ 7·30 часа пр. пл. отъ позицията си с. и. отъ Стагово, първоначално задъ гребена на сръбската позиция, гдето се вдигаше димъ и се предполагаше, че тамъ сж сръбскитѣ подръжки, а следъ туй по окопитѣ на позицията. Презъ цѣлия день батареята помагаше съ огъня си на настжплението на обходната колона (5 роти) отъ дѣсния участъкъ, насочена срещу сръбския лѣвъ флангъ, като разчистваше съ огъня си всички по прѣчки пжтя ѝ. Тая колона успѣ да обхване лѣвия неприятелски флангъ, атакува го. взе преднитѣ му окопи и едно планинско орждие, но, контраатакувано отъ сърбитѣ къмъ 2·30 часа сл. пл., бѣше принудена да се оттегли назадъ. При това отстжпление, батареята съ огъня си спрѣ преследващия противникъ и даде възможность на пехотнитѣ части да се уредятъ.

Въ тоя день 6-а батарея изстреля 370 снаряди.

Атаката на 1 3-а бригада на 6-и ноември не успѣ, понеже 2/3-а бригада, която заемаше линията Кишнополе—Миросалъ—Слатина, презъ цѣлия день бездействува, макаръ и да бѣше засилена и да бѣше длъжна поне да прикове противника предъ себе си, а не да му дава възможность да прехвърля части отъ нейния фронтъ предъ 1/3-а бригада. Днешната атака костува на 1/3-а бригада: убити 89 войници; ранени 4 офицери и 297 войници; изчезнали 27 войници.

На 10 ноември 1/8-а бригада и срѣдната група, макаръ и да имаха заповѣдь бързо и енергично да преследватъ сърбитѣ къмъ Прищина, по заповѣдь отъ Щаба на II армия бѣха спряни тамъ, гдето ги завари заповѣдьта, за да чакатъ да бждатъ смѣнени отъ 1-а Софийска дивизия, която бѣше още далечъ назадъ. По тая причина тия бригади замръкнаха на 10 ноември; 1/8-а бригада — при Ново-бърдо, 2/5-а бригада — между селата Витиния и Мукатъ, 1/7-а бригада — на линията Шушица—Гор. Гущерица—Добротинъ. 2/3-а бригада, засилена съ 3/8-а и 3/3-а бригади, вмѣсто да преследва противника къмъ Феризово, както й бѣ заповѣдано, остана на вчерашнитѣ си мѣста — на линията Кишнуполе—Миросалъ—Дол. Слатина. 1/3-а бригада имаше заповѣдь да преследва сърбитѣ въ посока Ходжа балканъ—Призренъ, съ цель да отрѣже пжтя на отстжплението имъ, но и тя въ тоя день се ограничи само да заеме очистената сръбска позиция предъ нея, като излѣзе на линията Слатина—Габрица к. 813.

1/11-о артилерийско отдѣление, което бѣше придадено къмъ 18-и полкъ, въ тоя день се събра и разположи вечерьта на бивакъ при с. Изворъ, безъ да води бой.

4-а и 6-а батареи на Качанишкия фронтъ останаха презъ цѣлия день на позициитѣ си, безъ да стрелятъ, понеже противникътъ предъ тѣхъ бѣше отстжпилъ.

За 11 ноември задачата на войскитѣ на Косово поле бѣше: 2/3-а, 3/3-а и 3 8-а бригади) и срѣднята (1/7-а и 2/5-а бригади) групи да преследватъ сърбитѣ отъ западнитѣ склонове на Жиговацъ планина къмъ линията Ляпчинъ—Щимия—Езерце; 1/3-а бригада — презъ Ходжа балканъ къмъ Призренъ; 1-а конна бригада — въ посока на с. Кади кьой — с. Кале. 1/8-а бригада трѣбваше да се съсрѣдоточи въ Гадимне въ резервъ.

Срѣдната група на 11 ноември настжпи съ 1/7-а бригада къмъ линията Ляпчичъ—Злокукянъ и достигна вечерьта съ бой Скуланово и Липлянъ, а 2/5-а бригада, следвайки задъ нея, нощува източно отъ Скуланово.

1/11-о артилерийско отдѣление потегли отъ с. Изворъ въ 5 часа пр. пл. за с. Лабянъ, отгдето 1-а батарея замина съ 18-и полкъ и презъ селата Мукатъ, Ново-село, Бадовци достигна вечерьта до с. Скуланово, а 2-а и 3-а батареи, следвайки съ 20-а полкъ, поради трудния пжть стигнаха едва до с. Яново.

1/3-а бригада настжпи на 11 ноември въ една колона съ две силни странични прикрития, по горното течение на р. Лепенецъ и до вечерьта достигна линията Зираковча—Виче—Кахтиново. До 8 часа пр. пл. 4-а батарея се сне отъ позицията си и се събра на шосето Качаникъ—Феризово. Тукъ дойде и 6-а батарея. Следъ това отъ всичката артилерия, придадена лъмъ 1 3-а бригада, се образува една обща колона подъ командата на командира на 11-и артилерийски полкъ, която настжпи заедно съ пехотата и се спрѣ за нощуване южно отъ с. Дура, понеже по-нататъшното й движение не бѣше възможно, докато не се поправи разрушения отъ сърбитѣ мостъ на р. Лепенецъ при с. Бродъ.

На 12 ноември частитѣ продължиха изпълнението на задачитѣ, които имъ бѣха дадени на 10 ноември, а именно: срѣдната група достигна съ 1/7-а бригада линията с. Ляпчичъ—с. Злокукянъ, а съ 2 5-а бригада — селата Рухче и Дол. Халачъ; лѣвата група (3/8-а, 2/3-а и 3/3-а бригади) — линията с. Гаданица — с. Щимия—с. Езерце; 1/3-а бригада —с. Беревче—с. Щерница; 1/8-а бригада — Липлянъ.

2-а и 3-а батареи тръгнаха рано сутриньта отъ с. Яново и пристигнаха вечерьта въ с. Рухче. 1-а батарея тръгна съ 18 полкъ въ 6·30 часа пр. пл. отъ Скуланово и презъ Липлянъ стигна вечерьта въ с. Долно Халачъ.

Авангардътъ на 1/3-а бригада рано сутриньта на 12 ноември донесе, че сърбитѣ заематъ силна естествена позиция западно отъ с. с. Беревче и Щерница. Позицията бѣ трудноатакуема отъ фронта, поради което бригадниятъ командиръ реши да я завладѣе съ обходъ на двата й фланга. За тая цель той усили дѣсното и лѣвото странични прикрития, а на

4-а батарея заповѣда до разсъмване на 13 ноември да заеме позиция при с. Готовуша.

Презъ деня на 12 ноември заминаха за мѣстата си частитѣ отъ главнитѣ сили, съ които се усилиха страничнитѣ прикрития, а 4-а батарея тръгна въ 9·15 часа пр. пл. за позицията си. Пѫтьтъ отъ с. Дура до превала къмъ моста при с. Бродъ бѣ много каленъ и стръменъ. Батареята се разкжа. Движението ставаше съ притягане и тикане на орждията отъ прислугата и пехотата. 1-о орждие пристигна на моста при с. Бродъ къмъ 12 часа пр. пл. Бродътъ бѣ съ стръмни и каменисти брѣгове, поради което стана нужда орждията да се изтеглятъ съ дълги и дебели вжжета, теглени отъ пехотата. Батареята почива до 11 ч. сл. пл. западно отъ моста при с. Бродъ, а следъ това тръгна съ 4 орждия и 4 ракли, запрегнати съ по 6 впрѣга, и въ 2·15 часа пр. пл. на 13 ноември зае позиция въ западната крайнина на с. Готовуша.

6-а батарея и батареитѣ отъ 16 артил. полкъ, които следваха съ 1/3-а бригада, останаха презъ цѣлия день при с. Дура и чакаха поправката на моста на р. Лепенецъ при с. Бродъ.

На 13 ноември се получи заповѣдь 3-а Балканска дивизия да продължи преследването на сърбитѣ къмъ Призренъ, а придаденитѣ й 17/-а, 25/-а и 1/8-а бригади да заминатъ за въ дивизиитѣ си. Началникътъ на 3-а дивизия разпореди: 1/7-а и 2/5-а бригади, щомъ бждатъ смѣнени отъ 9-а дивизия, която настжпваше около Прищина, да тръгнатъ презъ Феризово и Качаникъ за дивизиитѣ си въ Щипъ и Велесъ, а 1/8-а бригада, подъ командата на своя началникъ на дивизията да замине презъ Скопие за Тетово.

Възъ основа на тая заповѣдь командиръть на 2/5-а бригада да разпореди частитѣ на 13 ноември да се приведатъ въ редъ и бждатъ готови за пѫть къмъ Велесъ. 1/11-о артилерийско отдѣление почива въ този день въ селата Рухче (2-а и 3-а батареи) и Долни Халачъ (1-а батарея).

2/11-о артилерийско отдѣление (4-а и 6-а батареи) остана при 1/3-а бригада, която на 13-и ноември, споредъ разпорежданията отъ бригадния командиръ, трѣбваше да атакува сръбската позиция на Ходжа балканъ, западно отъ селата Беровче—Щерница. Поради гостата мъгла и снѣгъ, който завалѣ около 10 ч. пр. пл., частитѣ не можаха да

установятъ сръзка помежду си и да се ориентиратъ въ планината, вследствие на което атаката не се състоя.

4-а батарея презъ деня се окопа на позицията си при с. Готовуша, но не можа да се насочи поради мъглата и снѣжната виелица. 6-а батарея остана презъ цѣлия день при с. Дура.

На 14-и ноември сутриньта 1/3-а бригада започна атаката. Срѣднята колона, която настжпваше въ посоката с. Битиния — с. Селча, се натъкна на окопанъ противникъ с. з. отъ Битиния. На 4-а батарея, насочена приблизително поради мъглата и снѣга въ посока на с. Беревче, се заповѣда да открие огънь по тоя противникъ. Батареята започна стрелбата, за която наблюденията се даваха отъ дружиннитѣ командири чрезъ Щаба на бригадата, съ когото батареята имаше телефонна свръзка. Къмъ обѣдъ на кжсо време снѣгътъ престана и командиръть на батареята можа самъ да си корегира стрелбата, която продължи до 1·30 часа сл. пл. когато се узна, че противника е отстжпилъ. По мнението на началникъ Щаба на бригадата, майоръ Кирпиковъ, стрелбата е била добра: имало попадения въ самитѣ окопи, които принудилн сърбитѣ да ги очистятъ.

6-а батарея тръгна въ 7·30 ч. пр. пл. отъ бивака си при с. Дура къмъ с. Битиния. Имаше силна виелица. Снѣгъть биеше право въ очитѣ. Пѫтьтъ — труденъ. Къмъ 10 ч. пр. пл. 1-о орждие достигна до моста на Лепенецъ при с. Бродъ, а въ 11 ч. пр. пл. батареята започна да минава прѣзъ моста, непосрѣдствено задъ който шосето бѣше много стръмно и заледено. Наложи да се изкаратъ по стръмнината по отдѣлно орждията и предницитѣ съ коновръзнитѣ вжжета. При тия трудни условия за движение батареята до вечерьта можа да стигне до с. Фирая, гдето разположи парка на орждията, а хората и конетѣ отидоха подъ покривъ въ селото.

1/3-а бригада и въ тоя день не можа да прогони противника, който затваряше пѫтя й презъ Ходжа балканъ, и остана да нощува въ с. с. Попай, Битиния и Щерница.

На 15-и ноември 4-а и 6-а батарея чакаха въ с. Щерница да се намѣри пѫть за преминаване на артилерията презъ Ходжа балканъ. За цельта бѣ изпратенъ командиръть на 4-а батарея капитанъ Драгановъ, който на 15-и ноември съ органитѣ си, следвайки съ пехотата, изследва пѫтя

Щерница—Язънце—Горно село и ги намѣри затрупанъ съ снѣгъ, тѣсенъ и много стръменъ, особно отъ Превала за къмъ Горно село; изобщо пжтьтъ бѣ много лошъ и невъзможенъ да движение на артилерията. Сутриньта на 16-и ноември въ Горно село капитанъ Драгановъ докладва на командира на бригадата резултата отъ изучаването на пжтя и получи заповѣдь за предаване на командира на 11-и арт. полкъ: всичката полска артилерия да замине по шосето презъ Феризово за Призренъ.

9. Отъ Косово поле въ Македония

Следъ героичнитѣ бойове и походи на Косово поле, 2/5-а пех. бригада въ съставъ: 18-и и 20-и пех. полкове, 1/11-о артилерийско скорострелно отдѣление, 10/3-а нескорострелна планинска батарея, 2/5-а пионерна рота и единъ телеграфенъ взводъ бѣ извикана на южния фронтъ на II армия срещу французитѣ въ Македония.

1/11-о артилерийско отдѣление (1-а, 2-и и 3-а батареи) тръгна на 14-и ноември отъ селата Рухче и Дол. Халачъ и презъ Феризово, Качаникъ, Скопие, Капланово, Велесъ, Паликура, Кавадарци, Тремникъ, Пръждево, Демиръ Капия, Удово и Милетково достигна на 29-и ноември с. Негорци, гдето се разположи на бивакъ. На 30-и ноември вечерьта отдѣлението зае позиция южно отъ с. Мързенци.

2/11-о артилерийско отдѣление (4-а и 6-а батареи) излѣзе отъ състава на 1/3-а бригада. На 17-и ноември отдѣлението тръгна отъ Щерница презъ с. Гачка и с. Варошъ за Феризово. На 19-и ноември се натовариха на влака въ Феризово материалната часть и прислужницитѣ на батареитѣ и се превезоха по желѣзницата до 22-и ноември въ Велесъ. Конетѣ, ездачитѣ и коларския обозъ образуваха отдѣлна команда, която тръгна отъ с. Варошъ на 20-и ноември и презъ Качаникъ, Скопие и Капланово стигнаха на 23-и ноември въ Велесъ. На 24-и ноември батареитѣ взеха въ Велесъ материалната си часть и прислужницитѣ, стоварени отъ желѣзницата. На 25-и продължиха движението и презъ Виничани, Росоманъ, Кавадарци, Тремникъ, Демиръ Капия и Смоквица стигнаха на 3-и декември въ с. Негорци, гдето се разположиха на квартира.

Действията на 5-а батарея отъ 11-и артилерийски полкъ къмъ Тетово — Гостиваръ — Кичево — Струга—Елбасанъ.

5-а батарея бѣше оставена на 21-и октомврий въ Скопие. Оттогава до 24-и декемврий батареята действува отдѣлно отъ полка и отдѣлението си.

Едновременно съ настжпването на 2/5-а и 1/3-а бригади къмъ Прищина, на 20-и октомврий бѣше заповѣдано на 2-а бригада отъ Македонската дивизия да заеме съ 4-и ск. полкъ и 1-а батарея 11-и артилерийски полкъ Скопие и и Тетово (последния съ една дружина). 4/1-а дружина, оставена за гарнизонъ въ Скопие, получи заповѣдь да тръгне незабавно отъ Скопие за Радуша и действува заедно съ 15/11-а рота за прогонване на сръбитѣ, които бѣха настжпили отъ Тетово къмъ Качаникъ и достигнали до Старо село и Ораша. Щабътъ на II армия проектираше да завладѣе Тетово съ едновременно настжпление по двете посоки: Качаникъ—Тетово и Скопие—Тетово.

Командиръть на 2-а бригада отъ Македонската дивизия получи заповѣдьта отъ армията на 20-и октомврий въ 3 ч. пр. пл. и въ сжщия день премѣсти 4-и Македонски полкъ отъ Куманово въ Скопие. На 21-и октомврий той получи нова заповѣдь, която отмѣняваше по-раншнитѣ разпореждания относно заемането на Тетово. Въ нея е казано: да се изпратятъ отъ бригадата една дружина и 3 взвода конница въ Тетово и да се разузнава къмъ Гостиваръ, Призренъ и Качаникъ: въ Скопие да останатъ три роти и въ Качаникъ една; дружината въ Тетово, ротитѣ въ Скопие и една батарея отъ 11-и арт. полкъ (5-а) се подчиняватъ на Комендантa на Скопие.

Изпълнението на тая заповѣдь командиръть на бригадата възложи на командира на 4-и Македонски полкъ. Последниятъ разпореди на 21-и октомврий 1-а дружина съ три взвода конница да настжпи и завладѣе Тетово, а 2-а и 3-а дружини съ 5-а батарея да останатъ въ Скопие. Въ сжщия день вечерьта 1-а дружина отъ 4-и Македонски полкъ подъ командата на командира на полка достигна с. Арнаутъ кьой безъ да срещне противникъ. Командиръть на полка поиска настоятелно отъ бригадата да му се изпратятъ 2 орждия, понеже и противника ималъ артилерия.

На 22-и октомврий дружината продължи настжплението. Въ 11·30 часа пр. пл., когато доближи с. Грумшинъ, се чуха артилерийски изстрели и колоната се спрѣ. Въ сжщия день въ 7 часа пр. пл. 1-и взводъ отъ 5-а батарея тръгна по шосето за Тетово, но когато достигна ю. и. отъ Бояна, получи заповѣдь отъ командира на 4-и Македонски полкъ да се спре до получаване на нова заповѣдь.

До вечерьта командирътъ на полка се ориентира върху разположението на сърбитѣ, които заемаха позиция при моста на Вардаръ, източно отъ Тетово, и реши на 23-и октомврий да ги атакува. На 1-и взводъ отъ 5-а батарея заповѣда да настжпи и заеме позиция с. з. отъ с. Дебърце.

Взводътъ тръгна презъ нощьта отъ с. Бояна и сутриньта на 23-и октомврий изкара на позицията 1-о орждие. Когато пехотата започна настжплението, орждието откри огънь по сърбитѣ и внесе безредие въ тила имъ, като обстреля обозитѣ и раклитѣ имъ, западно отъ моста на Вардаръ. Въ 1·30 часа сл. пл. пехотата атакува сърбитѣ и нѣкои части успѣха да минатъ по моста на лѣвия брѣгъ на Вардаръ. 1-и вздодъ получи заповѣдь да промѣни позицията си напредъ до моста. 1-о орждие се сне отъ позицията и заедно съ второто, което се намираше близо до него на тръсъ слѣзоха на шосето, настжпиха и заеха открита позиция вдѣсно отъ шосето, на 2 клм. отъ моста. Оттукъ взводътъ обстреля окопитѣ около моста и принуди сърбитѣ да отстжпятъ, като даде възможность и на пехотата да премине презъ моста на другия брѣгъ. Обадилото се сръбско орждие следъ нѣколко изстрела принуди да замълчи. Подъ прикритието на огъня на 1-о орждие, 2-о орждие премина презъ моста, зае позиция 300—400 м. предъ него и откри огънь по сръбското орждие и отстжпващитѣ сърби, които бѣха заели нова позиция на 2 клм. западно отъ моста. Подъ огъня на орждието и настжпващитѣ наши пехотни части сърбитѣ отстжпиха и отъ тая позиция и къмъ 5·30 ч. сл. пл. 1/4-а дружина окончателно завладѣ Тетото. 1-и взводъ остана да нощува на шосето до моста.

Изстреляни презъ деня 94 шрапнели.

На 24-и октомврий, по заповѣдь на командира на 4-и Македонски полкъ, 1-и взводъ се върна въ Скопие въ батареята си. На 25-и и 26-и батареята остана на бивакъ източно

отъ Скопие. Въ последния день вечерьта се получи заповѣдь отъ коменданта на града батареята да изпрати веднага 2 орждия въ Тетово. За цельта бѣ назначенъ 2-и взводъ, който още сжщата вечерь замина съ 80 опълченци и стигна на 27-и октомврий предъ пладне въ Тетово.

Следъ една малка почивка въ града, по заповѣдь на коменданта, 2-и взводъ замина на 27-и октомврий по шосето за Гостиваръ, за да заеме позиция при частитѣ отъ 1/4-а и 4/11-а дружини, които отбраняваха Тетово и заемаха позиция на линията на селото Бугоне (Луговинъ) срещу Гостиваръ, по дветѣ страни на шосето. По пладне 2-и взводъ зае позиция южно отъ с. Каменяни. Въ тоя день на фронта бой не се води, но на фланговетѣ сърбитѣ влѣзоха въ допиръ съ страничнитѣ отряди на 1/4-а дружина по склоноветѣ на планинитѣ, обграждащи отъ истокъ и западъ Тетово—Гостиварската долина.

На 28 октомврий 2-и взводъ обстреля въ 11·20 часа пр. пл. едно неприятелско орждие, което се бѣше откачило на шосето. Придружаващитѣ го сръбски пехотни части се скриха и заеха позиция около орждието. До вечерьта сърбитѣ по фронта бездействуваха, но една тѣхна дружина съ 2 план. орждия, възползувана отъ липсата на лѣво странично прикритие, настжпи по височинитѣ на дѣсния брѣгъ на Вардара презъ селата Стенче, Милетино и Челопекъ и завладѣ височинитѣ при с. Грумшинъ, като прекжсна по тоя начинъ съобщенията на Тетовския отрядъ съ Скопие. Въ 3·30 часа сл. пл., по заповѣдь на коменданта на Тетова, майоръ Чолаковъ, 3-о орждие се сне отъ позицията си при Каменяни и замина по шосето презъ Тетово къмъ моста на Вардара при Жилино на шосето Тетово—Скопие. На смръкване орждието зае позиция 1 клм. източно отъ моста съ фронтъ срещу жилинскитѣ височини. Тукъ бѣше и 4/11-а дружина, която пазѣше моста.

1/4-а дружина съ 4-о орждие при новото положение се оттегли презъ нощьта срещу 29 октомврий на позиция на линията Речица—Фалища за непосрѣдствена защита на Тетово.

На 29 октомврий 1/11-а дружина предприе атака на сърбитѣ, които заемаха височинитѣ при селата Церово и Желино, съ цель да ги отблъсне и разчисти пжтя за Скопие. 3-о орждие откри огънь и обстреля най-напредъ едно сръбско

орѫдие, а следъ туй и пехотнитѣ части по височинитѣ. Къмъ 10·30 часа пр. пл. орѫдието излѣзе непредъ и зае позиция въ дефилето, отъ която обстреля две сръбски орѫдия на височинитѣ западно отъ с. Грумшинъ, за да облекчи настѫплението на пехотата. Следъ като даде 25 изстрела, по заповѣдь на командира на 1/11-а дружина, орѫдието се върна отново на първата си позиция, понеже сърбитѣ бѣха обходили лѣвия флангъ на дружината и заели височината влѣво отъ орѫдието. Отъ старата си позиция орѫдието откри огънь по Сарачинската височина. Къмъ 3 часа сл. пладне сърбитѣ започнаха да отстѫпватъ, а надвечерь нашата пехота излѣзе на Жилинската височина.

На фронта на 1/4-а дружина сърбитѣ настѫпиха около 3 часа сл. пл. откъмъ Гостиваръ и, като доближиха 3½ — 4 клм., 4-о орѫдие откри огънь по тѣхъ и ги принуди да се развърнатъ въ боенъ редъ. Сръбското орѫдие, което следваше съ пехотата, зае закрита позиция при с. Бугоне и въ 3·20 часа сл. пл. откри огънь по позицията на 1/4-а дружина предъ Тетово. Въ 5·30 часа сл. пладне боятъ утихна. Следъ смръкване сърбитѣ настѫпиха незабелязано въ тъмнината по шосето и стария пѫть, единствено възможни за движение, защото мѣстността вънъ отъ пѫтищата бѣше наводнена и блатиста, доближиха се къмъ 8 часа сл. пл. на 100 крачки отъ окопитѣ на пехотата и откриха силенъ пушеченъ и картеченъ огънь. Изненадана, 4/1-а дружина отстѫпи въ голѣмо безредие въ града, като повдигна паника въ обознитѣ части и мѣсното население. При това отстѫпление, 4-о орѫдие бѣ изоставено отъ орѫдейния си командиръ и прислужницитѣ. Стрелбата и тревогата разбуди частитѣ и на 4-11-а дружина при Желинския мостъ. Скоро и тукъ се узна за катастрофата при Тетово, а не следъ дълго дойде и самъ коменданта на града. Последниятъ разпореди да се остави и 3-о орѫдие, а конетѣ и прислужницитѣ да се присъединятъ къмъ колоната на дружината, на която заповѣда да отстѫпи презъ нощьта срещу 30 октомврй по пѫтеката по дѣсния брѣгъ на Вардара къмъ с. Радуша. Тукъ при Желинския мостъ се присъединиха конетѣ и прислужницитѣ отъ оставеното 4-о орѫдие при Тетово. На останалитѣ две орѫдия бѣха извадени само затворитѣ.

Презъ нощьта и на 30 октомврий до пладне частитѣ

отъ Тетовския отрядъ отстѫпиха: 1/4-а дружина на лѣвия брѣгъ на Вардара, по пѫтя Тетово—Слатина—Одри въ Свиларе; 4/11-а дружина — по дѣсния брѣгъ на Вардара презъ Радуша въ Рахче.

1-и взводъ отъ 5-а батарея замина отъ Скопие на 30 октомврий въ 6 часа пр. пл. съ 2 роти отъ 24 полкъ въ подкрепа на Тетовския отрядъ и занощува на шосето северно отъ с. Ласкарце. Вечерьта пристигнаха тукъ хората и конетѣ отъ 2-и взводъ отъ с. Рахче.

На 30 октомврий сърбитѣ влѣзоха въ Тетово, следъ което настѫпиха по шосето за Скопие и заеха масива Зеденъ (в. 1258) и височинитѣ между селата Новоселъ и Лърце съ около три баталиона, четири картечници и две план. орѫдия. Следъ отстѫпването на 4/11-а и 1/4-а дружини по двата брѣга на Вардара къмъ Качаникъ, посоката за Скопие остана недостатъчно запазена и затуй Щабътъ на II армия, като получи известие за поражението на тия две дружини, заповѣда командирътъ на 3/5-а бригада (безъ 49-и полкъ) съ всички части, находящи се между Скопие и Тетово, да организира отбраната на Скопие и очисти мѣстността около Скопие и Тетово отъ неприятелскитѣ части. За тая цель настѫпи на 30 октомврий отъ Скопие 50-и полкъ съ четири планински нескорострелни орѫдия и достигна въ 5·30 часа сл. пл. северно отъ Ласкарце, гдето завари на шосето 1-и взводъ отъ 5/11-а батарея.

Въ това време майоръ Гърдевъ съ 2 роти отъ 24-и полкъ, една рота отъ 4-и Македонски полкъ и половинъ рота опълченци бѣше завързалъ бой съ противника, заемащъ линията в. Зеденъ—с. Рогле—с. Лърце; 1/4-а дружина се намираше въ с. Свиларе, а 4/11-а дружина — в. с. Рахче. Командирътъ на 50-и полкъ, полковникъ Брусевъ, взе подъ своя команда всички тия части и разпореди на 31 октомврий да се атакува противника и завладѣе Тетово. За тая цель той насочи частитѣ си въ три колони: дѣсна — къмъ в. Зеденъ, срѣдня — по шосето къмъ Грумшинъ и лѣва — къмъ Лърце. На 4/11-а и 14-а дружини заповѣда да настѫпятъ по Вардара къмъ Тетово и осигурятъ дѣсния му флангъ. 1-и взводъ отъ 5-а батарея влизаше въ състава на срѣдната колона.

На 31 октомврий колонитѣ настжпиха и къмъ 2 часа сл. пл. завладѣха сръбската позиция. Сърбитѣ отстжпиха къмъ Гостиваръ, като очистиха и Тетово. 1-и взводъ, следвайки съ срѣдната колона по шосето, колкото и да го стѣсняваше мѣстността, помага съ огъня си за напредването на пехотата и зае последователно три позиции — северно отъ с. Ласкарце, отъ която обстреля неприятелското орждие, картечници и окопи на височинитѣ при Рогле и Новоселъ; втора позиция — при по-далечната чешма до с. Грумшинъ и обстреля отъ нея неприятелскитѣ окопи, като принуди сърбитѣ да ги очистятъ; трета позиция — на моста ю. з. отъ с. Грумшинъ, отдето преследва отстжпващия отъ Сарачинскитѣ височини противника. Взводътъ изстреля презъ тоя день 60 шрапнели и 18 гранати.

1-и взводъ и частитѣ отъ 50-и полкъ занощуваха на завладяната сръбска позиция.

4/11-а и 1/4-а дружини на 31 октомврий настжпиха отъ Рахче и Свиларе и безъ да срешнатъ противникъ стигнаха късно вечерьта въ с. Одри, гдето останаха да нощуватъ.

На 5 ноември 50-и полкъ зае Тетово въ 10 часа пр. пладне, следъ което настжпи по шосето къмъ Гостиваръ и занощува: авангарда — въ с. Радиовци, а главнитѣ сили — при с. Бървеница. 5-а с. с. батарея влѣзе въ 3 часа сл. пл. въ Тетово и нощува на шосето Тетово—Гостиваръ съ една рота отъ 24-и полкъ.

На 2 ноември 50-и полкъ настжпи къмъ Гостиваръ въ две колони по двата брѣга на Вардара за завладяването на града. 5-а батарея стедваше въ главнитѣ сили на дѣсната колона по шосето Тетово—Гостиваръ. Когато се завърза боя съ сърбитѣ, които заемаха крайнинитѣ на Гостиваръ и с. Чяйле, 1-о орждие отъ 1-и взводъ на 5-а батарея, поради блатистата мѣстность, откачи на самото шосе на 3 и пол. клм. отъ Гостиваръ и обстреля сръбското орждие, разположено до моста на северния край на града, а следъ това — неприятелскитѣ вериги източно отъ града, като хвърли всичко презъ деня 54 шрапнели. Пехотнитѣ части достигнаха до вечерьта на 1200 крачки отъ сръбскитѣ позиции, гдето спрѣха и започнаха да се окопаватъ, като отложиха атаката за следния день.

На 3 ноември 50-и полкъ влѣзе безъ бой въ Гостиваръ, който бѣ очистенъ отъ сърбитѣ. 5-а батарея остана презъ цѣлия день на вчерашната си позиция.

На 4 ноември 5-а батарея се разположи на бивакъ източно отъ Гостиваръ и остана до 11 ноември заедно съ 4/11-а и 1/4-а дружини.

Отъ 6 ноември на 4/11-а и 1/4-а дружини бѣше възложена охраната на посокитѣ къмъ Кичево и Дебъръ: 4/11-а дружина заемаше участъка отъ лѣвия брѣгъ на Вардаръ до Долно-Еловци, а 1/4-а дружина — участъка отъ дѣсния брѣгъ на Вардаръ до Голѣмо Турчани, на които се бѣха укрепили.

На 11 ноември 4/11-а дружина бѣше смѣнена съ дружина отъ 50-и полкъ и се върна въ Гостиваръ. Въ сжщия день командирътъ на 3/5-а бригада заповѣда на 12 ноември бригадата (50-и полкъ, 4/11-а 1/4-а дружини, 4 план. и 2 полски орждия) да настжпи по шосето Гостиваръ—Кичево и атакува сърбитѣ, които заемаха позиция на Буковикъ планина. На 5-а батарея бѣ заповѣдано да настжпи по шосето съ маневренитѣ войски (3/50-а дружина) задъ срѣдата на бойния фронтъ и да съдействува на атаката.

5-а скорострелна батарея тръгна съ колоната на 12 ноември въ 1·15 часа сл. пл. за Кичево и се спрѣ вечерьта за нощуване северно отъ Гьоновица на шосето, безъ да води презъ деня бой. Сърбитѣ, следъ слаба съпротива, отстжпиха къмъ Кичево.

На 13 ноември частитѣ отъ 3/5-а бригада продължиха настжплението и достигнаха с. Заясъ, гдето нощуваха. 5-а батарея нощува на шосето.

На 14 ноември бригадата настжпи въ 8·30 часа пр. пл. къмъ Кичево въ три колони. 5-а батарея следваше въ авангарда на срѣдната колона. Следъ малка съпротива отъ страна на противника при с. Долно Махле, къмъ 3 ч. сл. пл. авангардътъ, заедно съ 5-а батарея, влѣзе въ Кичево. Отъ Кичево 2/50-а дружина съ 5-а батарея настжпи къмъ с. Бродъ. По пжтя 1-и взводъ обстреля отстжпващи сръбски части къмъ Охридъ и единъ сръбски обозъ при Сербиянъ, като принуди коларитѣ му да го напуснатъ. Дружината съ батареята се спрѣха за нощуване при с. Бѣлостенъ Доленче. Въ тоя день батареята изстреля 40 шрапнели.

На 15 ноември отъ 8 часа пр. пл. до 4 часа сл. пл. батареята премина заедно съ 2/50-а дружина въ с. Бродъ и се разположи на квартиро-биваци; на 16 и 17 ноември почива въ с. Бродъ, а на 18 ноември се върна заедно съ дружината въ Кичево и се разположи на квартира въ казармитѣ северно отъ града. Времето презъ тия дни бѣше снѣжно, съ виелици и мразовито.

На 19 ноември батареята остана въ Кичево. Тукъ се въоржжи 2-и взводъ и батареята стана отново 4-орждейна.

На 20 ноември 2/50-а дружина получи заповѣдь отъ командира на 3/5-а бригада да настжпи съ 5/11-а и 3/18-а скорострелни батареи отъ Кичево презъ с. с. Изворъ, Върбене и Лактине и се присъедини къмъ 50-и полкъ, който настжпваше къмъ Охридъ и водѣше боеве при Мраморецъ. Дружината съ батареитѣ тръгна въ сжщия день въ 11 часа пр. пл. и вечерьта нощува при с. Изворъ. На 21 ноември движението се продължи къмъ с. Върбене. Пжтьтъ бѣ извънредно лошъ, стръменъ и съ тѣсни завои. Орждията трѣбваше да се искарватъ на ржце отъ войницитѣ. Едва къмъ 5 часа сл. пл. 5-а батарея бѣ изкарана на превала, отгдето продължи пжтя и къмъ 7 часа сл. пл. стигна въ с. Годивене, гдето остана да нощува заедно съ пехотата.

На 23 ноември, въ 7 часа пр. пл., 2/50-а дружина съ батареитѣ продължи марша си и около 10 часа пр. пладне стигна с. Лактине. Съ нея следваше командирътъ на 3/5-а бригада. Къмъ 10·30 часа пр. пл. пристигна тукъ и командирътъ на 50-и полкъ: Отъ разузнаването, което направи 2/50-а дружина, се видѣ, че сърбитѣ (около два баталиона, едно орждие и три картечници) заематъ укрепена позиция по височинитѣ задъ Сушанската и Песочанската рѣки, които бѣха придошли и наводнили тѣснитѣ си долини. Мостътъ на р. Песочани бѣше разрушенъ. Срещу тая позиция настжпваше 50-и полкъ съ 3 дружини, 4 картечници, 2 полска батареи и 2 планински орждия. За атаката на сръбската позиция бѣха насочени три колони отъ по една дружина. Съ срѣдната колона — 2/50-а дружина — настжпваха 5/11-а и 3/18-а скорострелни полски батареи по шосето Лактине — Песочани—Охридъ.

Въ 11 часа пр. пл. сърбитѣ откриха артилерийски, пушеченъ и картеченъ огънь по челния отрядъ. 2/50-а дружини

е развърна въ боенъ редъ и продължи енергично настжпението, безъ да чака обходнитѣ колони. 5-а батарея зае позиция ю. и. отъ Лактине само съ 1-и взводъ и обстреля последователно: пехотнитѣ окопи, едно сръбско орждие, което ѣ повредено и една картечница, която принуди да промѣни ѣстото си, като изстреля презъ деня всичко 100 шрапнели 3 гранати. Понеже лѣвата и дѣсната колони, насочени рещу фланговетѣ на сръбската позиция, закъснѣха и неожаха да упражнятъ нуждния натискъ, днешниятъ бой егна изключително върху 2/59-а дружина, която се принуди а залегне близо до сръбската позиция и да се окопае, като тложи атаката за следния день.

На 23 октомври боятъ отново се започна отъ 2/50-а ружина. 1-и взводъ отъ 5-а батарея остана на сжщата позиция, а 2-и взводъ настжпи и зае позиция на около 2 клм. редъ 1-и взводъ, западно отъ Слатински чифликъ. До пладне имаше гжста мъгла и затуй 2-и взводъ откри огънь едва въ часа сл. пл., като обстреля неприятелскитѣ орждия и пехотнитѣ му части. Презъ това време 2/50-а дружина бавно е доближаваше къмъ сръбската позиция, като очакваше напредването на 3/50-а дружина срещу сръбския дѣсенъ фланг. После пладне 3/50-а дружина притисна сърбитѣ откъмъ Велме и около 3·30 часа сл. пл. тѣ започнаха да отстжпватъ. 1-и взводъ къмъ това време бѣше изѣзълъ на позиция предъ 2-и взводъ (югозападно отъ Слатинския чифликъ) и съ огъня си започна да преследва отстжпващия противникъ. Подиръ него и 2-и взводъ промѣни позицията си, като зае нова такава на пжтя северно отъ Песочани, подъ сръбския пушеченъ огънь. Батареята изстреля въ тоя день 218 снаряди.

Вечерьта 2/50-а дружина нощува южно отъ селото Песочани, а батареитѣ — до моста на р. Песочани. Лѣвата колона (3/50-а дружина) остана на завладяната сръбска позиция между Песочане и Велме, а дѣсната — северно отъ в. 1550.

За 24 ноември командирътъ на 3/5-а бригада разпореди за преследването на сърбитѣ: дѣсната колона да настжпи и заеме в. 1550; срѣдната — да настжпи по шосето отъ Песочане за Охридъ; лѣвата — да настжпи отъ Песочане презъ Злести и в. Копарница на в. 1217.

Срѣдната колона (2/50-а дружина) настжпи въ боенъ редъ въ 7·30 часа пр. пл., но поради мжчнопроходимата планинска мѣстность движението й ставаше много бавно. Батареитѣ следваха по шосето задъ колоната. Сърбитѣ заемаха височинитѣ по дветѣ страни на тѣсninата при с. Ботумъ. Тѣ очистиха бързо преднитѣ височини, но се държаха упорито въ най-тѣсната часть на дефилето. За да се улесни движението на пехотата, най-напредъ излѣзе на позиция 3/18-а батарея, а следъ нея и 1-и взводъ отъ 5/11-а батарея, който зае позиция западно отъ Ново село—Чифликъ. Взводътъ обстреля непиятелскитѣ картечници и 2 планински орждия, които принуди да напуснатъ позициитѣ си. Следъ 1-и взводъ дойде на позицията и 2-и взодъ. Батареята се събра цѣла на позицията. Между това лѣвата и дѣсната колона пакъ останаха назадъ и срѣдната трѣбваше сама да превзема една по една чукитѣ, които сърбитѣ упорито бранѣха. Батареята презъ всичкото време биеше сръбскитѣ части и помагаше на настжплението на пехотата. Надвечерь 2/50-а дружина бѣше подпомогната съ 1 дружина отъ 23-и полкъ, която съ появяването си на височинитѣ източно отъ Ботумъ, принуди сърбитѣ да очистятъ окончателно дефилетн и да отстжпятъ къмъ Струга. Презъ нощьта 2/50-а дружина остана на височинитѣ южно и югозападно отъ Ботумъ, а 5/11-а батарея на позицията си при Ново село. Батареята изстреля 122 снаряди.

На 25-и ноември 5/11-а батарея, по заповѣдь на командира на 23-и Шипченски полкъ, който пое командуването на частитѣ, настжпващи къмъ Охридъ, мина презъ дефилето при Ботумъ и зае позиция западно отъ Мешевица, отгдето откри рекогносцированъ огънь по в. Копарница, на който бѣха забелязани окопи. Оказа се, че височината не е заета. Оттукъ батареята замина съ 3/50-а дружина за Охридъ, който бѣше вече завладянъ отъ нашитѣ войски. Батареята пристигна въ града въ 7 часа сл. пл. и се разположи на бивакъ при Охридското езеро. Презъ тоя день изстреля 11 снаряди.

На 26-и и 27-и ноември батареята почива въ Охридъ.

На 28-и ноември 5-а батарея замина съ 3/50-а дружина отъ Охридъ по пжтя Волино—Ливада за Татешъ, за да влѣзе въ състава на колоната, която имаше задача да

ине р. Черни Дринъ около Джбовяни и настжпи по лѣвия рѣгъ на рѣката къмъ Струга въ фланга на сърбитѣ, отраняващи града. Батареята стигна въ 4 часа сл. пл. въ с. атешъ, гдето остана да нощува. Едно орждие до вечерьта ie позиция източно отъ Джбовяне и се окопа.

На 29-и ноември въ 3 часа сл. пл. батареята мина э новопостроения мостъ на р. Черни Дринъ при Джбовяне съ полурота прикрита замина за Струга, въ който достигна ь 7·30 ч. сл. пл. и се разположи на бивакъ за нощуване.

На 30 ноември 5/11-а батарея влѣзе въ състава на 18-о артилер. отдѣление, което бѣше придадено къмъ 50-и олкъ. Полкътъ имаше за тоя день задача да преследва ърбитѣ къмъ Елбасанъ и завладѣе прохода „Бабия". Батаеята следваше въ главнитѣ сили, които тръгнаха отъ труга въ 9·30 часа пр. пл.

Около 11 часа пр. пл. авангардътъ на колоната завърза ой при входа да дефилето, източно отъ с. Фъргово. Съритѣ откриха артилерийски огънь отъ едно планинско рждие, разположено западно отъ Фъргово и отъ полска отилерия откъмъ с. Кючукъ Влай. 1-и взводъ отъ 5-а атарея, следъ започване на боя, излѣзе на позиция източно гъ с. Радолища и обстреля сръбското планинско орждие и ехотнитѣ имъ части, които отбраняваха входа на тѣсната, като изстреля 43 шрапнели. Къмъ 5 ч. сл. пл., когато ърбитѣ бѣха прогонени отъ настжпващата наша пехота, зводътъ се сне отъ позицията и слѣзе на шосето при 2-и зводъ, гдето остана батареята да нощува. Сърбитѣ се отглиха отъ височинитѣ отъ дветѣ страни на шосето при ючукъ Влай.

Въ 4·30 часа сл. пл. командиръть на 50-и полкъ получи аповѣдь да атакува сърбитѣ и завладѣе с. Райца. Поради ьсното време атаката се отложи за следния день.

Презъ нощьта срещу 1-и декември сърбитѣ бѣха чистили позицията си при Кючукъ Влай и затуй 50-и полкъ родължи настжплението. Въ авднгардъ бѣше 2/50-а дружина съ 3/18-а батареи, а въ главнитѣ сили — 2/23-а, 1/50-и /50-а дружини и 5/11-а батарея. Къмъ 1 ч. сл. пл. въ с.)рака се узна, че сърбитѣ се укрепяватъ при с. Бриниясъ. огато авангардътъ приближи последното село, завърза е бой, 2/50-а дружина се развърна, а 3/18-а батарея зае

позиция западно отъ с. Орака и откри огънь по сръбското разположение. Сърбитѣ нѣмаха артилерия, но и мочурливитѣ мѣста встрани на шосето не позволяваха на нашитѣ батареи да заематъ позиции вънъ отъ шосето, а височинитѣ благоприятствуваха за отбрана на дефилето само съ пушеченъ и картеченъ огънь. Около 3·15 часа сл. пл. 5/11-а батарея, по заповѣдь на командира на 3/5-а бригада, откри огънь съ 2-и взводъ отъ позицията с. з. отъ Орака, но понеже оттамъ не можеше да стреля, то 1-и взодъ излѣзе на позиция югоизточно отъ Бриниясъ и обстреля сръбскитѣ пехотни части, разположени по гребенитѣ западно отъ селото и въ самото село Бриниясъ. Надвечерь, когато се появи лѣвата обходна колона, насочена къмъ с. Махле, сърбитѣ очистиха и тая позиция. Частитѣ отъ авангарда занощуваха на завладяната позиция при с. Бриниясъ. 5/11-а батарея остана на позицията си ю. и. отъ Бриниясъ, гдето вечерьта се прибра и 2-и взводъ. Батареята изстреля 71 шрапнели.

На 2-и декемврий продължи преследването на сърбитѣ къмъ Бабия въ три колони: дѣсната колона (3/50-а дружина съ 2 планински орждия) се насочиха по височинитѣ вдѣсно (северно) отъ дефилето; срѣднята (2/50-а дружина съ 5/11-а батарея и 2 планински орждия) — по шосето Бриниясъ—Кюксъ—Бабия; лѣвата (2½ роти съ 2 картечници) — по височинитѣ влѣво (южно) отъ шосето. Главнитѣ сили (1/50-а и 2/23-а дружини съ 3/18-а батарея) следваха задъ срѣднята колона.

Въ 8 ч. пр. пл. при изтеглянето на срѣдната колона (2/50-а дружина) отъ Бриниясъ по шосето за Елбасанъ, сърбитѣ я изненадоха съ силенъ пушеченъ и картеченъ огънь отъ височинитѣ западно отъ Бриниясъ, подъ който попадна и 5/11-а батарея, следваща съ колонията. 2/50-а дружина бързо се разгъна въ боенъ редъ и настжпи, а битареята откача едно орждие на шосето и откри огънь по сръбската картечница, която следъ нѣколко сполучливи попадения отъ орждието прекрати стрелбата. Веднага следъ това излѣзоха на позицията и останалитѣ 3 орждия и батареята съсрѣдоточи огъня си по пехотнитѣ окопи. Вследствие стремителното настжпление на пехотата и ефикасния огънь на 5/11-а батарея и планинскитѣ орждия, сърбитѣ очистиха окопитѣ си и отстжпиха къмъ с. Кюксъ. Пехотата ги преследваше въ пети, но 5-а батарея закъснѣ, понеже мостоветѣ на шосето бѣха разрушени и трѣбваше за батареитѣ да се приготовляватъ пжтища (спускове) встрани отъ мостоветѣ, за да могатъ да минатъ. Следващата позиция, която зае батареята, се намираше на около 4 клм. западно отъ Бриниясъ въ самото дефиле. Отъ нея батареята хвърли само нѣколко снаряди по сръбската позиция при с. Кюксъ. До вечерьта пехотата достигна дѣсния брѣгъ на р. Кюксъ, гдето и занощува. Батареята сжщо бѣ излѣзла напредъ къмъ моста на р. Кюксъ, но, като се узна отъ разузнавачитѣ, че селото Кюксъ не е още заето отъ български части, оттегли се и зае позиция при изхода на дефилето. Презъ тоя день 5-а батарея изстреля 171 шрапнели.

На 3 декемврий 50-и полкъ продължи преследването пакъ въ три колони, съ задача да заеме билото западно отъ Бабия и в. 1750 и на тѣхъ да се затвърди. Въ 7·30 часа пр. пл. 2/50 дружина започна да минава рѣката Кюксъ въ бродъ, на 150 крачки подъ разрушения мостъ. Щомъ забеляза това, противникътъ откри пушеченъ и картеченъ огънь отъ скалитѣ, западно отъ с. Кюксъ, които бѣше заелъ съ слаби части. 5-а батарея веднага обстреля съ мѣрникъ 14—14 сръбската позиция, а лѣвата и дѣсната колони настжпиха и заплашиха двата фланга на противника. Сърбитѣ бързо отстжпиха къмъ с. Джура и дадоха възможность на 2/50-а дружина къмъ 9 часа пр. пл. да мине рѣката. Преследването продължи и до вечерьта пехотнитѣ части достигнаха височинитѣ западно отъ с. Джура при съдействието на 6/18-а батарея, която къмъ 5·15 часа сл. пл. зае позиция западно отъ с. Джура. Сърбитѣ се оттеглиха и заеха нова позиция на гребена южно отъ Дарда.

Вечерьта 5/11-а батарея остана да нощува на дѣсния брѣгъ на р. Кюсъ. Батареята изстреля 170 шрапнели.

На 4 декемврий въ 10·30 часа пр. пл. 5-а батарея получи заповѣдь да остане на лѣвия брѣгъ на р. Кюксъ до втора заповѣдь. Тукъ почива батареята до 8 декемврий вечерьта, а на 9 премина въ Струга и се разположи на квартири. Въ Струга батареята остана до 12 декемврий, въ който день получи заповѣдь отъ командира на 2/8 бригада да замине за въ полка си.

На 13 декемврий 5-а батарея тръгна отъ Струга и презъ Охридъ, Ресенъ, Битоля, Тополчани, Прилепъ, Ракле, Кавадарци, Демиръ-капу и Давидово, на 24 декемврий стигна въ Негорци и се присъедини къмъ полка си.

10. Действията на 1-и скорострелен артилерийски полкъ на югъ по Вардара въ 1915 год.

Ние видѣхме по-рано, че II армия бѣше принудена да раздѣли силитѣ си на две части: северна, съ задача да настжпи къмъ Косово поле за обкржжаване и унищожаване на сръбскитѣ войски, отстжпващи отъ Сърбия, и южна — съ задача да задържа настжплението на съглашенскитѣ войски отъ Солунъ на северъ въ Македония въ помощь на сърбитѣ. За последната цель южната часть отъ II армия настжпи на югъ по Вардара и до 1 ноември затвори главнитѣ посоки отъ Солунъ къмъ Велесъ и Щипъ, презъ които градове минаваха главнитѣ пжтища за Сърбия (Велесъ — Скопие — Враня) и България (Щипъ — Царево село — Кюстендилъ).

Къмъ 1 ноември разположението на южната часть отъ II армия бѣше следното: **дѣсната група** — по дѣсния брѣгъ на Вардара подъ командата на началника на 5-а дивизия, генералъ-майоръ Бърневъ, заемаше укрепена позиция на линията: височинитѣ южно отъ с. Степанче (северозападно отъ к. 1200)— чифлика Абди паша — височинитѣ югозападно отъ Никодимъ — Фаришъ — Сирково — Кошовица— Градско. Позицията бѣше раздѣлена на два участъци: **Дѣсниятъ участъкъ** — отъ височинитѣ 2 клм. с. и. отъ Соничка глава до с. Никодимъ, подъ командата на командира на 2/7 бригада, **полковникъ Писимовъ,** се заемаше отъ 22-и и части отъ 26-и, 53-и и 5-и пехотни полкове ($7^1/_4$ дружини), 2 конни батареи, 3 батарии отъ 1-и артилерийски, 3 батареи отъ 17-и артилерийски и половинъ батарея отъ 2-и гаубиченъ полкове, 2 ескадрона отъ 3-и коненъ полкъ и една рота отъ 7-а пионерна дружина, или всичко отъ $7^1/_4$ дружини, 9 батареи, 2 ескадрони и 1 пионерна рота. **Лѣвиятъ участъкъ,** отъ с. Никодимъ до Вардара при Градско, подъ командата на **полковникъ Богдановъ,** се заемаше отъ една смѣсена

бригада, състояща се отъ 3-и кадровъ, 49-и и 53-и пехотни полкове ($8^3/_4$ дружини), 3 батареи отъ 17-и артилерийски и половинъ батарея отъ 2-и гаубиченъ полкове и една пионерна рота отъ 11-а дивизия, или всичко отъ $8^3/_4$ дружини, 3 и пол. батареи и 1 пионерна рота.

Лѣвата група на лѣвия брѣгъ на Вардара, подъ командата на началника на 7-а Рилска дивизия, **пълковникъ Василевъ,** трѣбваше да укрепи позиция отъ устието на р. Брѣгалница до кота 1000 (северозападно отъ Радовишъ) по линията: с. Гнешъ-Оба, с. Шехъ-Оба, Серка планина, с. Гарванъ, с. Горно и Долно Врашица, с. Дамянъ и к. 1000 съ фронтъ на югъ и югоизтокъ. Поради атакитѣ, които се извършиха презъ втората половина на октомврий на Криволашката позиция, заета отъ французитѣ, частитѣ отъ тая група се бѣха установили на укрепена позиция близо до противника въ видъ на полукржгъ на линията: Чиф. Вардаръ — с. Кара Ходжа — Шехъ-Оба — с. Пепелище. Позицията бѣше раздѣлена на два участъци: **дѣсниятъ у-къ,** отъ чиф. Вардаръ до Шахъ-Оба, подъ командата на командира на 1/5-а бригада, **полковникъ Георгиевъ,** се заемаше отъ 2-и Искърски полкъ, една дружина съ 4 картечници отъ 45-и полкъ, 2 батареи отъ 7-и артилерийски полкъ, 1 батарея отъ 16-и артил. полкъ, 3 батареи отъ 2 гаубиченъ полкъ, половинъ ескадронъ отъ 5-и коненъ полкъ и 2 роти отъ 7-а пионерна дружина, или всичко отъ 6 дружини, 8 картечници, 6 батареи, половинъ ескадронъ и 2 пионерни роти. **Лѣвиятъ участъкъ,** отъ Шехъ-Оба до Пепелище, подъ командата на началника на 11-а Македонска дивизия, **полковникъ Златаревъ,** се заемше отъ 1-а и 3-а бригади отъ Македонската дивизия, 3 батареи отъ 7-и артил. полкъ, 2 батареи отъ 11-о не с. с. артил. отдѣление, 3 батареи отъ 8-о не с. с. артилерийско отдѣление, 1 и пол. ескадрони отъ 5-и коненъ полкъ и 11-а пионерна дружина, или всичко отъ 11 дружини, 8 батареи, 1 и пол. ескадрони и 1 пионерна дружина.

Благодарение липсата на обединено командуване и енергични действия, южната часть отъ II армия употрѣби времето отъ 6 до 16 октомврий за завладяване западната часть отъ гр. Велесъ (на дѣсния брѣгъ на Вардара), източната часть отъ който — махалитѣ на лѣвия брѣгъ — бѣха въ наши ржце още на 6 октомврий, а до края на месеца

въ продължение на две недѣли, тя едва напредна около 30 клм., като стигна линията Соничка глава—Серка планина, при което противникътъ срещу нея имаше само 5-6 дружни. Французитѣ, които се появиха по долината на Вардара, заеха първоначално района Дойранъ—Гевгели, като очакваха да срещнатъ българитѣ на южния изходъ на дефилето Демиръ Капу—Удово, отгдето най-добре се пазѣха посокитѣ къмъ Сърбия и България. Впоследствие, обаче, като видѣха, че ние бездействуваме, постепенно излѣзоха предъ дефилето и се утвърдиха на Криволашката позиция, а подъ нейното прикритие се разпространиха и по дѣсния брѣгъ на Вардара, първоначално задъ р. Черна, а по-сетне и предъ нея, на линията Дебрище—Градско.

а) Действия на 1/1-о артилерийско отдѣление

1/5-а бригада, къмъ която бѣше придаденъ 1-и артилерийски полкъ, на 25 октомврий се съсрѣдоточи въ гр. Щипъ и почива въ тоя градъ до 29 октомврий. На следния день 5 Дунавски полкъ замина за Велесъ, а на 31 октомврий 2-и Искърски полкъ, заедно съ щаба на бригадата, настжпи къмъ Криволакъ и презъ нощьта срещу 1 ноемврий смѣни 6-и Македонски, 45-и и 54-и пехотни полкове, като зае позицията имъ отъ устието на Брѣгалница до с. Шехъ-Оба. 1-и артилерийски полкъ остана въ Щипъ въ разпореждането на командуващия II армия.

Понеже на 4 ноемврий началникътъ на 7-а дивизия проектираше да атакува Криволашката позиция, последва заповѣдь 1/1-о артилерийско отдѣление, заедно съ Щаба на 1-и артилерийски полкъ, да заминатъ по шосето Щипъ —Криволакъ и влѣзятъ въ разпореждането на началника на дивизията. На 3 ноемврий въ 11·16 часа пр. пл. отдѣлението тръгна отъ Щипъ и на смръкване батареитѣ заеха позиции на 1 клм. южно отъ стражарницата (източно отъ Хаджи Сеидъ), по двете страни на шосето: 3-а батарея източно, а 2-а и 1-а батарея — западно отъ шосето. Батареитѣ заеха окопитѣ, въ които преди нѣколко дни сж биле батареитѣ отъ 7-и артилерийски полкъ. Презъ нощьта окопитѣ се усъвършенствуваха. Вечерьта се получи съобщение, че атаката, назначена за 4-и ноемврий, се отмѣнява.

На 4 ноемврий батареитѣ не водиха бой. Времето презъ деня се употрѣби за организиране позицията и изучаване разположението на противника.

На 5 ноемврий после пладне 1-а и 3-а батареи се пристреляха по неприятелската позиция.

Въ сжщия день началникътъ на 7-а дивизия, **полковникъ Василевъ,** началникътъ Щаба въ дивизията, **подполковникъ Сирмановъ** и началникътъ на артилерията, **полковникъ Пушкаровъ,** отидоха при командира на 1/5-а бригада, **полковникъ Георгиевъ,** на наблюдателниятъ му пунктъ при стражарницата, източно отъ Хаджи Сеидъ, за да вематъ мнението му относно атаката на Криволашката позиция. На тоя воененъ съветъ бѣ повиканъ и командирътъ на 2-и Искърски полкъ, за да даде и той мнението си за атаката. Следъ дълги съвещания, началникътъ на 7-а дивизия реши да атакува противника преди полунощь на 6-7 ноемврий.

Предвидъ на предстоящата атака, на 1/1-а батарея се заповѣда отъ Щаба на дивизията да замине за с. Енишъ-Оба и заеме позиция ю. и. отъ к. 450 съ задача да бие тила на Криволашката позиция и Чифликъ Вардаръ. Заедно съ батареята да замине и командирътъ на 1/1-о артилерийско отдѣление, подполковникъ **Златановъ**. Вечерьта на 5 ноемврий 1-а батарея замина за новата си позиция. Тя пжтува безспирно цѣлата нощь и на 6 ноемврий въ 4·50 часа пр. пл. пристигна въ с. Енешъ-Оба. Оттукъ следъ половинъ часъ почивка тръгна за в. 450. Следъ голѣми трудности и съ помощьта на една рота можа да се изкачи къмъ 9 часа пр. пл. на височината, гдето остана на закрито отъ противника до смръкване. Вечерьта батареята продължи движението си и зае позиция на височината, 2 клм. западно отъ Чифликъ Вардаръ, на която се окопа презъ нощьта срещу 7 ноемврий.

На 6 ноемврий 2-а батарея се премѣсти на освободената въ миналия день позиция отъ 1-а батарея и се пристреля по неприятелската позиция. Командирътъ на полка, **полковникъ Чобановъ,** бѣше назначенъ командиръ на дѣсната артилерийска група въ 1/5-а бригада, състояща се отъ 2-а и 3-а батареи отъ 1-и артил. полкъ, 1-а батарея отъ 7-и артил. полкъ и 2 скорострелни батареи отъ 2-и гаубиченъ полкъ.

Въ този день се получи заповѣдь отъ 7-а дивизия, че проектираната атака за презъ нощьта на 6—7 ноември се отмѣнява.

На 7 ноември 2-а и 3-а батареи за провѣрка на данитѣ за стрелбата хвърлиха 8 снаряди. 1-а батарея не стреля: тя имаше заповѣдь отъ началникъ Щаба на 7-а дивизия да вземе всички мѣрки, за да остане скрита и неизвестна за противника.

На 8 и 9 ноември батареитѣ останаха въ наблюдателно положение. 2-а батарея хвърли сл. пладне на 9 ноември 3 шрапнели по единъ неприятелски аеропланъ.

На 10 ноември отъ 1-а батарея се изкара едно орждие на 1—1 и пол. клм. напредъ за стрелба по гара Криволакъ, а 2-а и 3-а батареи обстреляха сл. пладне неприятелската позиция.

На 11 ноември се проектираше да се обстреля гарата при Криволакъ и моста на Вардара до нея, понеже противникътъ постоянно стоварваше тукъ отъ влака войски, храна и разни материали. Поради далечното разстояние, 2-а и 3-а батареи не можаха да стрелятъ, а 1-а батарея, която имаше по-голѣма възможность да бие моста и гарата, не стреля, тъй като й бѣше заповѣдано да не се открива за неприятелскитѣ аероплани, каквито летѣха после пладне въ тоя день.

Между това, командирътъ на 1/5-а бригада, като забеляза, че французитѣ безпрепятствено превозватъ по желѣзницата войски и ги стоварватъ въ Криволакъ, реши да попрѣчи на това. За тая цель той образува една артилерийска група, подъ название Вардарска, подъ командата на командира на 1-и артилерийски полкъ, полковникъ Чобановъ, въ съставъ: 1-а и 3-а батареи отъ 1-и артил. полкъ, 2-а с. с. батарея отъ 2-и гаубиченъ полкъ и 1-а батарея отъ 7-и артилерийски полкъ, които трѣбваше да заематъ позиции: първитѣ три — на ю. и. склонове на в. 450, северно отъ Мушанци, а последната да остане на позицията си при с. Кара Ходжали. На тая група се постави задача: а) да обстрелва всички цели въ тила на неприятелската позиция; б) да държи въ респектъ неприятелскитѣ батареи на дѣсния брѣгъ на Вардара; в) съ единъ взводъ да държи подъ огънь Криволашката гара и моста на Вардара и не позволява спиране и стоварване на влакове на гарата и г) при атака да може да даде нуждното съдействие на пехотата.

На 12 ноември на смръкване 3/1-а полска и 2/3-а гаубична батареи се снеха отъ позициитѣ си и тръгнаха за с. Енишъ-Оба. Батареитѣ пѫтуваха презъ цѣлата нощь на 12/13 ноември по единъ стръменъ, тѣсенъ и каленъ пѫть и следъ голѣми трудности сутриньта на 13 ноември 3-а батарея достигна с. Енешъ-Оба, а гаубичната остана задъ нея. На разсъмване започна да вали снѣгъ, времето се застуди.

На 13 ноември 3-а батарея, съ помощьта на пехотата, изкара на ржце едно по едно орждията си на в. 450, гдето остана да нощува. Поради лошото време, конетѣ отъ 1-а и 3-а батареи се изпратиха на квартири въ с. Енишъ-Оба, а на 2-а батарея, която остана на старата си позиция — въ с. Доганлж.

На 14 и 15 ноември духаше силенъ студенъ вѣтъръ, придружаванъ съ снѣжна виелица. Пѫтищата се засипаха отъ дълбоки прѣспи и заради това 3/1-а полска и 2/2-а гаубична батарей останаха въ с. Енешъ-Оба и на височината 450. На 15 ноември, въпрѣки голѣмия мразъ и замръзналата земя, се започна построяване окопи за батареитѣ на избранитѣ за тѣхъ позиции при 1-а батарея. Поради лошото време, владѣеше пълно затишие по цѣлото бойно поле.

На 16 ноември, съ помощьта на пехотата и придаденитѣ къмъ батареитѣ пионери. се разчисти и поправи пѫтя отъ Енешъ-Оба презъ к. 450 до позициитѣ на батареитѣ. На смръкване съ конетѣ и помощьта на пехотата, пионеритѣ и войницитѣ отъ 1-а батарея, се започна закарването орждията на 3/1-а полска и 2/2-а гаубична батареи на позицията. 3-а батарея успѣ да заеме позицията си къмъ 10·30 часа сл. пл., а 2-а гаубична батарея — едва къмъ 11 ч. сл. пл. на 17 ноември.

На 17-и ноември 1-а батарея се опита да се пристреля по Криволашката гара и моста на Вардара, но поради далечното разстояние и бѣлата снѣжна покривка ударитѣ и низкитѣ шрапнелни пръсквания не се забелязваха и затуй не се достигаха други резултати, освенъ че разстоянието до тѣхъ е много голѣмо — повече отъ 6 клм. — и се налага батареитѣ да се приближатъ.

На 18-и ноември 3-о орждие отъ 1-а батарея, което бѣше изкарано на около 1½ клм. предъ позицията на батареята, хвърли 10 гранати по Криволашката гара, резултатитѣ отъ които не можеха да се забележатъ, понеже мъглата покриваше неприятелското разположение.

Въ сжщия день командирътъ на Вардарската група получи заповѣдь отъ командира на 1/5-а бригада да изкара батареитѣ по-напредъ на позиция, за да може да изпълни задачата си.

На 19-и ноември станаха следнитѣ размѣствания 1-а батарея изкара единъ взводъ на позиция предъ 3-о орждие, което стреляше по Криволашката гара; 3-о батарея премѣсти единъ взводъ на 600—700 м. напредъ; останалитѣ взводове отъ батареитѣ останаха на мѣстата си. Взводоветѣ които се изнесоха напредъ, заеха новитѣ си позиции презъ нощьта срещу 20-и ноември. 3-о орждие отъ 1-а батарея презъ деня откри огънь къмъ 3 ч. сл. пл. по Криволашката гара, който продължи рѣдко и презъ цѣлата нощь, като хвърли всичко 24 шрапнели и 16 гранати.

На 20-и ноември въ 4 часа пр. пладне се получи заповѣдь отъ командира на артилерията въ 1/5-а бригада съ която се известяваше, че на разсъмване нашитѣ части отъ дѣсния брѣгъ на Вардаръ ще преминатъ въ настжпление къмъ р. Черна и се заповѣдваше: а) Вардарската артилерийска група да съдействува съ огъня си на настжплението, като обстрелва неприятелското разположение по дѣсния брѣгъ на р. Черна и б) да изпрати една полска батарея на позиция с. и. отъ с. Мушанци, отгдето да действува въ тила на противника.

Въ изпълнение на тая заповѣдь бѣ изпратена 3-а батарея, която взе за по-скоро две орждия отъ 1-а батарея замина въ 5·30 часа пр. пл. презъ в. 450 за Мушанци, гдето стигна въ 6 часа сл. пл., безъ да може да вземе участие въ боя. Между 1 и 3 часа сл. пл. 1-а батарея се пристрели по чифлика Вардаръ и височинитѣ с. и. отъ него, като хвърли 105 снаряди. Презъ деня не се забеляза никакво движение на противника по дѣсния брѣгъ на р. Вардаръ за това не стана нужда отъ съдействието на батареитѣ отъ Вардарската група.

Вечерьта стана известно, че на дѣсния брѣгъ на Вардара 49-и полкъ е миналъ р. Черна, а 3-и Македонски полкъ стигналъ въ Градско. Освенъ това, отъ донесенията на преднитѣ пехотни части стана ясно, че французитѣ постепенно сж се оттеглили, а на Криволашката позиция сж останали само слаби части.

На 21-и ноември бѣше заповѣдано на частитѣ на лѣвия брѣгъ на Вардара да приковатъ французитѣ на Криволашката позиция и не имъ позволяватъ да прехвърлятъ войски отъ лѣвия на дѣсния брѣгъ, понеже нашитѣ войски на дѣсния брѣгъ трѣбваше да настжпятъ. За тази цель командирътъ на 1/5-а бригада заповѣда да се открие въ 7·30 часа пр. пл. по цѣлия фронтъ най-силенъ артилерийски и пушеченъ огънь по неприятеля, а дѣсниятъ участъкъ да настжпи край Вардара въ свръзка съ напредварването на нашитѣ части по дѣсния брѣгъ. На Вардарската артилерийска група бѣ заповѣдано да подготви и поддържа настжплението на дѣсния участъкъ. Обаче, въ 7 ч. пр. пл. се съобщи по телефона отъ командира на артилерията въ 1/5-а бригада, че огънь ще се открие по заповѣдь.

Въ това време патраулитѣ, които излѣзоха напредъ къмъ неприятелската позиция, констатираха, че французитѣ сж отстжпили. Следъ получаването на донесенията за отстжплението на французитѣ, командирътъ на 1/5-а бригада разпореди пехотнитѣ части да минатъ въ настжпление и да ги преследватъ. До вечерьта частитѣ отъ бригадата достигнаха Криволашкия мостъ и заеха височинитѣ до него. С. Криволакъ бѣше очистено отъ французитѣ, които отстжпиха къмъ Демиръ Капу.

Въ тоя день 1-а батарея настжпи и се спрѣ на бивакъ на около 1 клм. северозападно отъ с. Чифликъ Вардаръ. 3-а батарея остана при с. Мушанци.

2-а батарея отъ 13-и до 23-и ноември остана на позицията си северно отъ Кара Ходжали, като въ нѣкои дни (на 17-и. 18-и, 19-и и 20-и ноември) обстрелваше неприятелската позиция, за да тревожи и приковава противника.

На 22-и ноември 1-а батарея почива при чифликъ Вардаръ, а 3-а батарея — при с. Мушанци.

На 23-и ноември цѣлото 1/1-о артилерийско отдѣление се събра при Чифликъ Вардаръ.

На 24-и ноември 2-а батарея замина презъ с. Пепе
лище и с. Войшанци за Бистренци, за да влѣзе въ състав
на 1/5-а бригада, която преследваше заедно съ 11-а Маке
донска дивизия французитѣ къмъ Демиръ Капу, а 1-а и 3-
батарея останаха на почивка при Чифликъ Вардаръ.

На 26-и ноември дойде на бивака на отдѣлениет
началникътъ на артилерията въ 1/5-а бригада, **полковник
Донковъ** и заповѣда на **подполковникъ Сарайдаров**
който се намираше тукъ съ 5/16-а батарея отъ отдѣлениет
си, да отведе батареитѣ въ Демиръ Капу, да влѣзе в
свръзка съ командира на 1/5-а бригада, отъ когото ще п
лучи по-нататъшна заповѣдь.

На 27-и ноември 1-а и 3-а батареи тръгнаха от
Чифликъ Вардаръ, минаха при Криволакъ на дѣсния брѣг
на Вардаръ по новопостроения понтоненъ мостъ и д
вечерьта стигнаха въ с. Тремникъ, гдето занощуваха. Н
28-и ноември батареитѣ стигнаха въ Клисура, на 29-и п
чиваха въ Клисура, на 30-и продължиха движението и н
щуваха въ Удово, а на 1-и декември стигнаха въ Негорц
гдето трѣбваше да се събере цѣлия полкъ.

2-а батарея, която се отдѣли отъ отдѣлението, на 24
ноември стигна въ с. Бистренци, гдето и нощува, на 25
— влѣзе въ състава на авангарда на 1/5-а бригада (45
полкъ) и съ голѣми усилия и трудности, следвайки по един
извънредно лошъ и разваленъ пѫть по лѣвия брѣгъ
Вардара, можа да достигне вечерьта до с. Человецъ. Бат
реята влѣзе въ състава на отдѣлението отъ 7-и артилерийс
полкъ на капитанъ Юрдановъ, заедно съ което трѣбваш
да пѫтува презъ дефилето къмъ Удово. Отъ изучаването
пѫтя се видѣ, че по-нататъшното движение на артилер
по тоя пѫть е невъзможно, поради което последва разп
реждание батареитѣ да останатъ на бивака си на лѣв
брѣгъ на Вардаръ срещу Демиръ Капу и чакатъ заповѣ
отъ началника на 11-а дивизия, къмъ която бѣ придаде
1/5-а бригада. Батареята остана на бивака си до пладне
27-и ноември, когато се получи заповѣдь отъ начални
на 11-а Македонска дивизия всички батареи, находящи
на лѣвия брѣгъ на Вардара, да се върнатъ назадъ и пре
с. Пепелище, с. Кара Ходжали и долината на р. Лакави
да отидатъ въ Струмица. Командирътъ на отдѣлението о

7-и артилерийски полкъ, капитанъ Юрдановъ, като не взе
предвидъ, че 2/1-а батарея трѣбва да замине съ полка си,
който се движеше къмъ Удово по дѣсния брѣгъ на Вардара,
привлѣче нея къмъ отдѣлението си. На 27-и ноември
батареята стигна въ Дубляно; на 28-и презъ Чифликъ
Вардаръ и Кара Ходжали — моста на Лакавица, южно отъ
Щипъ; на 29-и — с. Шопури; на 30-и — с. Калугерица; на
1-и декември — гр. Струмица; на 2-и — с. Попчево.

На 3-и декември 2-а батарея продължи пѫтя си за
Валандово. Командирътъ на батареята, капитанъ Пачевъ,
като разбра, че разкарването на батареята се дължи на
недоразумения, отиде при началника на 11-а Македонска
дивизия въ с. Фурка, за да получи по точни указания за по-
нататъшнитѣ си действия. Началникътъ на тая дивизия, пол-
ковникъ Златаревъ, му заповѣда да търси полка си на
дѣсния брѣгъ на Вардара, а за храна — да вземе такава
оттамъ, гдето намѣри. Къмъ 1 часа сл. пладне батареята
стигна въ Валандово и се разположи на квартири.

На 4-и декември батареята продължи пѫтя си. Въ
Удово премина на дѣсния брѣгъ на Вардара по новопо-
строения понтоненъ мостъ и къмъ 6 ч. сл. пл. стигна въ с.
Негорци при полка. Благодарение на незаинтересованостьта
на командира на артилерийското отдѣление отъ 7-и арти-
лерийски полкъ, капитанъ Юрдановъ, 2-а батарея описа съ
движението си цѣлъ крѫгъ (Демиръ Капу—Щипъ—Радовишъ
—Струмица—Валандово—Удово), за да стигне Негорци, като
се движи непрекѫснато въ продължение на 8 дни безъ
почивка, а често пѫти и безъ храна, особено фуражъ, по
лоши, стръмни и развалени пѫтища. Батареята извървѣ
166 клм. пѫть, когато разстоянието отъ Демиръ-Капу презъ
Удово до Негорци бѣше около 40 клм., а съ заобикаляне
презъ Криволакъ, за да се мине на дѣсния брѣгъ на Вар-
дара — около 80 клм.

б) Действията на 2/1-о артилерийско отдѣление отъ 1-и ноември до 1-и декември 1915 годиια.

По заповѣдь отъ командуващия II армия, 2/1-о артиле-
рийско отдѣление се придаде къмъ 2/7-а бригада, действу-
ваща по дѣсния брѣгъ на Вардара, на линията Соничка

глава—Преславъ пл.—Клепа пл. Отдѣлението тръгна отъ Щипъ къмъ бригадата на 1-и ноември въ 9·35 часа пр. пл. и пристигна въ 6 часа сл. пл. въ Велесъ, гдето се разположи на бивакъ 1 клм. западно отъ града. Командиръ̀тъ на отдѣлението, майоръ Филиповъ. се представи тукъ на командуващия армията и получи лично отъ него указания за понататъшнитѣ действия на отдѣлението.

На 2 ноември, въ 7·35 ч. пр. пл, отдѣлението тръгна по шосето отъ Велесъ за Прилепъ. На голѣмата почивка при кантона 3 клм. северно отъ с. Изворъ, се получи заповѣдь отъ Щаба на 2/7-а бригада 6-а батарея да замине по пѫтя Оморани—Тетово—Бабуна планина и влѣзе въ разпореждането на командира на 5-и Дунавски полкъ, който имаше задача на 3 ноември да настѫпи презъ Тетово—Габровникъ—Дрѣновци и обходи лѣвия флангъ на сръбската позиция на Соничка глава 6-а батарея тръгна веднага за с. Оморани и вечерьта стигна въ с. Тетово. Останалитѣ батареи продължиха движението по шосето за Прилѣпъ и стигнаха въ 3 20 часа сл. пл. въ с. Степанче, гдето се разположиха на бивакъ, а командиръ̀тъ на отдѣлението се представи на командира на 2/7-а бригада, находящъ се въ сѫщото село.

На 3 ноември сутриньта стана известно, че сърбитѣ очистили Соничка глава. Отдѣлението получи заповѣдь да продължи движението за Прилепъ. 4-а и 5-а батареи съ Щаба на отдѣлението тръгнаха въ 12·15 часа сл. пладне, но скоро се получи заповѣдь да спратъ тамъ, гдето ги завари заповѣдьта. Отдѣлението спрѣ и се разположи на бивакъ край шосето на пол. клм. северно отъ с. Степанче. 6-а батарея тръгна въ този день отъ с. Тетово за с. Дрѣновци. Поради трудния пѫть между Габровикъ и билото на Бабуна планина — пѫтека, която пехотата трѣбваше да разширява, тя достигна вечерьта едва до срѣдата на склона между Габровикъ и билото на планината, гдето и нощува съ 2 роти отъ 5-и Дунавски полкъ.

На 4 ноември отдѣлението (4-а и 5-а батареи) бѣ назначено въ маневрени войски на бригадата, заедно съ 49-и полкъ, и се разположи на бивакъ до шосето, гдето се отдѣля пѫтя за с. Владилово—с. Попадия. 6-а батарея и въ тоя день продължава да се изкачва къмъ билото на Бабуна пл

Къмъ 5 ноември французитѣ заемаха височинитѣ източно отъ селата Сирково, Мирзенъ и Дебрище по лѣвия брѣгъ на Черна и Радобилъ, а по дѣсния брѣгъ на Радобилъ — височинитѣ западно отъ Дрѣново. 2/7-а бригада имаше заповѣдь на 5 ноември да атакува французитѣ, като се насочи въ две колони: дѣсната отъ 5 и Дунавски полкъ (3¾ дружини, 4 картечници, 2 конни батареи, 4 планински орѫдия и 2 ескадрони) — по шосето Прилепъ—Кафадарци, съ цель да завладѣе височинитѣ източно отъ Дрѣново; лѣвата отъ 22-и полкъ (3¼ дружини, 4 картечници, 2 полски батареи и 3 гаубици) - къмъ фронта Мирзенъ—Дебрище, съ задача да прогони противника въ тоя участъкъ. Една дружина съ една батарея оставаха въ Прилепъ заслонъ срещу сърбитѣ, отстѫпили къмъ Битоля. Влѣво отъ 2/7-а бригада трѣбваше да настѫпи Сборната дивизия на полковникъ Богдановъ къмъ фронта Градско — Дол. Чичево.

Понеже частитѣ отъ дѣсната колона на 2/7-а бригада бѣха много резхвърлени, то до вечерьта едва успѣха да се събератъ и заематъ изходното си положение на линията — с. Голѣмъ Радобилъ — Ракле. Лѣвата колона остана въ допиръ съ французитѣ на линията Сирково — Мирзенъ — Дебрище.

На 5 ноември, въ 7 часа пр. пл., 2/1-о отдѣление получи заповѣдь отъ Щаба на 5-а дивизия: едната батарея да смѣни батареята отъ 17-и артил. полкъ на Соничка глава и влѣзе въ подчинение на началника на тоя участъкъ, а другата съ командира на отдѣлението да замине за с. Попадия, кѫдето ще отиде и 6-а батарея. Въ изпълнение на тая заповѣдь, 5-а батарея замина за с. Попадия въ 8·15 часа пр. пл., а 4-а — за Соничка глава въ 8·40 часа пр. пладне. До вечерьта батареитѣ стигнаха мѣстоназначението си. Понеже гр. Прилепъ бѣше завладянъ отъ наши войски, а сърбитѣ отъ Бабуна планина бѣха отстѫпили къмъ Битоля, то изкарването на 6-а батарея на Бабуна се явяваше безцелно и затуй батареята получи заповѣдь да се прибере при отдѣлението си въ с. Попадия. Презъ деня батареята се върна по сѫщия пѫть, по който бѣ настѫпила, и стигна въ с. Изворъ.

На 6 ноември 5-а батарея остана въ Попадия. 6-а батарея пристигна въ 2·50 часа сл. пл. отъ Изворъ и се разположи на бивакъ при 5-а батарея. 4-а батарея остана презъ

цѣлия день на Соничка глава. Командирътъ на отдѣлението съ батарейнитѣ командири ходиха презъ деня къмъ позицията на лѣвата колона на бригадата, за да се запознае съ положението, като избраха и участъка за разполагане батареитѣ на позиция.

2/7-а бригада и тоя день не можа да изпълни задачата си, понеже лѣвата колона чакаше да се приближи къмъ Дрѣново дѣсната колона, за да предприематъ едновременно атаката на французитѣ, а последната едва достигна до вечерьта линията Гърбовецъ—Мраморъ.

На 7 ноември 2/7-а бригада атакува французитѣ и завладѣ съ дѣсната колона (5-и полкъ) височинитѣ при Дрѣново, съ което заплаши фланга на позицията имъ по лѣвия брѣгъ на Черна. Това принуди французитѣ да отстѫпятъ презъ нощьта срещу 8 ноември на дѣсния брѣгъ на Черна.

Въ този день, въ 10·15 часа пр. пл., се получи заповѣдь отъ командира на 5-а артилерийска бригада, който бѣше началникъ на артилерията въ 5-а дивизия, 5-а батарея да настѫпи къмъ Мирзенъ и даде помощь въ този участъкъ по указанието на командира на 22-и полкъ. Въ 11·30 часа батареята тръгна за позицията, но биде спряна по заповѣдь при превързочния пунктъ на 22-и полкъ (5 клм. източно отъ с. Попадия), понеже бой въ тоя участъкъ не се водѣше. Батареята се разположи на бивакъ. 6-а батарея остана презъ цѣлия день при Попадия, а 4-а батарея — на Соничка глава.

На 8 ноември 2/7-а бригада окончателно завладѣ позицията на французитѣ на лѣвия брѣгъ на р. Черна. Въ сѫщия день, въ 4 часа сл. пл., командирътъ на бригадата заповѣда частитѣ да се укрепятъ на заетитѣ мѣста и не позволятъ на противника да минава на лѣвия брѣгъ на Черна, а именно:

1. **Дѣсниятъ участъкъ** (2 дружини и 4 картечници отъ 5-и полкъ, 1¼ дружини отъ 4-и Македонски полкъ, 1 батарея отъ 17-и артил. полкъ, 2 конни батареи и 2 планински орѫдия отъ 7-и артилерийски полкъ) да заеме и отбранява позицията по височинитѣ отъ Дрѣново до р. Радобилъ, като изпрати една наблюдателна застава въ с. Добротино.

2. **Лѣвиятъ участъкъ** 1¾ дружини отъ 22-и полкъ, 1 дружина отъ 26-и полкъ, 1 батарея отъ 17-и артилерийски

полкъ и 3 гаубици отъ 2-и гаубиченъ полкъ) да заеме и отбранява позицията по височинитѣ източно отъ Дебрище — Сирково.

3. **Бригадната поддръжка** (1 дружина отъ 22-и полкъ) да се разположи по шосето северно отъ Раецъ.

2/1-о отдѣление бѣше въ резервъ на 1-а дивизия. Вечерьта една отъ батареитѣ му (5-а батарея) зае позиция на гребена, половинъ клм. южно отъ с. Дебрище 6-а батарея остана при Попадия. 4-а батарея — на Соничка глава.

На 9 и 10 ноември командирътъ на 5-а артилерийска бригада раздѣли артилерията въ участъка на 2/7-а бригада на 3 групи: дѣсна отъ 5/17-а батарея и 1 планински взводъ, разположена на позиция между Добротино и Драгия, подъ командата на майоръ **Димчевъ**; **срѣдна** отъ 1-а и 2-а конни и 6/1-а полска батареи, разположени на позиции: коннитѣ с. з., а 6/1-а ю. и. отъ Дрѣново, подъ командата на подполковникъ **Александровъ** и **лѣва** отъ 5/1-а полска батарея и 3 гаубични орѫдия — на позиция ю. и. отъ Дебрище, подъ командата на майоръ **Филиповъ**. На 10 ноември 6/1-а батарея зае позицията си на гребена 1·5—2 клм. ю. и. отъ с. Дрѣново. 4-а батарея се придаде къмъ конната дивизия отъ 10 ноември и действията ѝ ще бѫдатъ разгледани отдѣлно.

Отъ 9 до 20 ноември 5-а и 6-а батареи останаха на позициитѣ си и употрѣбиха времето: за направа на окопи, наблюдателни пунктове и землянки за хората; за измѣрване разстоянието до различнитѣ пунктове отъ неприятелската позиция по дѣсния брѣгъ на Черна и за поправяне на пѫтищата къмъ тила и напредъ за въ случаи на настѫпление. Отъ 13-и ноември времето се развали: завалѣ снѣгъ съ студенъ вѣтъръ и виелици, което принуди батареитѣ да отведатъ конетѣ си на подслонъ въ близкитѣ села. Презъ всичкото това време батареитѣ водиха не бой.

Тия дни бѣха важни за изхода на войната. Въ това време, когато северната половина отъ II армия нанасяше бързи и съкрушителни удари на сръбската армия на Косово поле и, безъ да се спира предъ стихиитѣ и природата, като прехвърли Шаръ и Чернолия планини, гонѣше разбититѣ сръбски остатъци къмъ Призренъ и сърдцето на Албания; когато Съглашението бързо стоварваше войски въ Солунъ,

за да може да осигури тукъ една база за по-нагатъшни действия на Балканитѣ, южната половина отъ II армия, доста внушителна по своята сила (7-а, 11-а, 2-а и 5-а дивизии срещу 122-а и 57-а французки дивизии), стоеше въ пълно бездействие предъ непроходимата навсѣкждe въ бродъ р. Черна (шорока 12—50 м. и дълбока 1·20—4 м.). По разпореждание отъ Щаба на армията това скжпо време се употрѣби за изучаване р. Черна, събиране материали за мостове, изучаване и поправяне пжтищата и пр.

Преди да се свършатъ тия голѣми приготовления за минаване на р. Черна, последва твърде бърза заповѣдь отъ II армия до началника на 5-а дивизия на 20-и ноември дивизията да мине въ настжпление по цѣлия фронтъ къмъ линията Неготинъ—Кафадарци—в. 640—Витачъ планина.

5-а дивизия къмъ това време се състсеше отъ 3/7-а и 2/5-а бригада, въ която влизаха части и отъ 11-а и 5-а дивизия. 2/7-а бригада заемаше укрепена позиция между с. Добротино и Мирзенъ, а 3/7-а бригада — влѣво отъ нея отъ Мирзенъ до Вардара при Градско. 5/11-а и 6/11-а батареи стояха на позициитѣ си при Дебрище и Дрѣново. Французитѣ предъ бригадата бѣха около 2—3 баталиона и заемаха укрепена позиция между Бегнища и Шивецъ по височинитѣ близо край Черна. Една тѣхна батарея се намираше на височинитѣ ю. и. отъ Возарци, а 2 орждия къмъ Брушани. Постоянниятъ мостъ на Черна при Возарци бѣше разрушенъ отъ французитѣ. Други мостове предъ 2/7-а бригада нѣмаше, но бродове на Черна имаше при Добротино, Брушани, Возарци и 1 клм. северно отъ Возарци. По събранитѣ сведения французитѣ отстжпваха и на дѣсния брѣгъ на Черна имаха слаби части.

На 20-и ноември командиръть на 2/7-а бригада заповѣда на разсъмване бригадата да мине Черна и настжпи къмъ в. 640 ю. и. отъ Кафадарци, като се стреми съ дѣсния си флангъ да отрѣже французитѣ отъ тѣхнитѣ съобщения по Вардара. За цельта той насочи бригадата въ 3 колони:

1) **Дѣсната** отъ 5-и Дунавски полкъ (2 дружини, 4 картечници, 1 батарея и 2 план. орждия) да мине Черна презъ бродоветѣ при Брушани и Бегнища и настжпи къмъ Ресово, за да помогне за завладяването на височинитѣ ю. и. отъ Возарци и улесни постройката на моста при Возарци,

следъ което да продължи настжплението къмъ Дабница—Бунарче—Демиръ Капу и действува въ флангъ и тилъ на противника.

2) **Срѣднята колона** отъ части на 22-и, 53-и и 4-и Македонски полкове (6 3/4 дружини, 4 картечници, 3 батареи 1 мостова рота и 1/2 рота пионери) да мине Черна и се насочи къмъ в. 640 ю. и. отъ Кафадарци. Мостовата рота и пионеритѣ да построятъ мостъ и поправятъ изгорѣлия при Возарци за преминаване главнитѣ сили.

3) **Лѣвата колона** (една дружина отъ 26-и полкъ, 5/1-а батарея, 3 гаубици отъ 2-и гаубиченъ полкъ) да се приближи близо до Черна и съ пушеченъ и артилерийски огънь принуди французитѣ да очистятъ участъка Шивецъ—Возарци, гдето ще се строи моста.

4) **Бригадната подръжка** (54-и полкъ съ 4 картечници) да се спре на шосето северно отъ Раецъ.

Частитѣ на бригадата бѣха доста разхвърлени при получаване ненадейната бърза заповѣдь за минаване на р. Черна: 53-и полкъ заемаше позиция между с. Мирзенъ и Сирково и трѣбваше да се премѣсти на югъ, за да мине въ настжпление къмъ Возарци — в. 640, а 54-и полкъ се намираше въ Изворъ; доста далечъ бѣха отъ Черна и частитѣ отъ дѣсната колона, които трѣбваше да се приближатъ по кози пжтека къмъ брѣга. По тая причина само частитѣ отъ срѣдната колона успѣха на разсъмване да се доближатъ до брѣга на Возарци, но, посрещнати съ силенъ пушеченъ и картеченъ огънь, бѣха спряни на 500—600 крачки отъ брѣга. Частитѣ отъ лѣвата колона на разсъмване откриха огънь по французкитѣ окопи на 1 клм. северно отъ Возарци.

Опититѣ на срѣднята колона преди обѣдъ да мине Черна въ бродъ бѣха осуетени отъ французитѣ, които се бѣха добре укрепили срещу бродоветѣ и ги обстрелваха не само съ пушеченъ, но и съ картеченъ огънь.

Съ приближаването на пехотнитѣ части къмъ Черна и започването на боя, откриха огънь по участъка около разрушения мостъ при Возарци коннитѣ батареи и 6/1-а батарея, разположена ю. и. отъ Дрѣново. Презъ деня 6-а батарея обстреля нѣколко окопи около Возарци, самото село Возарци и окопитѣ срещу с. Драгия, като изстреля 170 снаряди.

Командирътъ на 2/1-о артилерийско отдѣление заповѣда въ 8 часа пр. пл. на 1/2-а гаубична и 5/1-а полска батареи да се премѣстятъ напредъ на позиция — на втория гребенъ ю. и. отъ Дебрище — на около 2 и половина клм. отъ Черна, съ цель да могатъ да биятъ съ по-дѣйствителенъ огънь неприятелската позиция.

Въ 11·30 часа пр. пл. командирътъ на 5-а артилерийска бригада разпореди началникътъ на артилерията въ 2/7-а бригада, подполковникъ Василевъ, да подготви и организира стрелбата на артилерийскитѣ групи при Дрѣново (1-а и 2-а конни и 6/1-а полска батареи) и при Дебрище (5/1-а батарея и 3 гаубици отъ 2-и гаубиченъ полкъ) по начинъ да може да бие неприятелската позиция по на около 500 метра отъ двѣтѣ страни на пункта, избранъ за построяване моста, за което батареитѣ да се пристрелятъ и бждатъ готови. Тая заповѣдь веднага се предаде до началницитѣ на артилерийскитѣ групи.

После пладне, по заповѣдь на командира на 2/1-о отдѣление, 5/1-а батарея последователно се пристреля по нѣколко неприятелски окопи, въ които се забелязваха тукъ-тамъ по 2—3 войници, като по нѣкои отъ тѣхъ мина и на поражение. Къмъ 5·30 часа сл. пл. батареята обстреля селото Шивецъ, въ което, споредъ донесенията отъ пехотата, имало неприятелски войници.

Макаръ главната задача на батареитѣ въ участъка на бригадата въ тоя день и да бѣше прикриването съ съсрѣдоточенъ огънь мѣстото на постройката на моста при Возарци, това не можа да стане презъ деня, тъй като понтонитѣ не можаха да се приближатъ до рѣката, поради силния неприятелски огънь. Построяването на моста се отложи за вечерьта, а мѣсто за построяването му се опредѣли на 150 м. северно отъ изгорѣлия мостъ при Возарци. Батареитѣ до смръкване се приготвиха за нощна стрелба, за да покровителствуватъ пункта на преправата.

Докато ставаше това на фронта Дрѣново—Дебрище, на крайния дѣсенъ флангъ дружинитѣ отъ 5-и Дунавски полкъ намѣриха бродъ южно отъ Добротино, по който минаха Черна на 21-и ноември.

Вечерьта къмъ 9 часа се започна построяването на моста, обаче отъ прикриване съ артилерийски огънь не

стана нужда, понеже прехвърленитѣ съ понтони пехотни части на дѣсния брѣгъ на Черна констатираха, че французкитѣ позиции сж опразднени. До полунощь понтонния мостъ бѣ построенъ.

Презъ тоя день 5-а батарея изстреля 171 снаряди.

На 21-и ноември рано сутриньта частитѣ отъ 2/7-а бригада започнаха да минаватъ Черна по новопостроения мостъ и по пладне се прехвърлиха на дѣсния й брѣгъ. Колонитѣ се насочиха къмъ обектитѣ, дадени имъ отъ предидущия день. 6/1-а батарея следваше съ колоната на 22-и полкъ къмъ Кафадарци, а 5/1-а батарея тръгна следъ минаването на моста съ 54-и полкъ къмъ Ресово, но по пжтя бѣ върната назадъ и замина за Кафадарци, гдето стигна въ 7 часа вечерьта и се разположи на бивакъ при 6/1-а батарея.

Въ тоя день командуването на войскитѣ, които досега влизаха въ 2/7-а бригада, се пое отъ началника на 7-а Рилска дивизия, полковникъ Василевъ. Въ състава на дивизията влѣзоха: 22-и, 26-и, 53-и и 54-и пех. полкове, 2 конни батареи, 5-а и 6-а батареи отъ 1-и артилерийски полкъ и 5-а батарея отъ 17-и артилерийски полкъ.

Въ 2·15 часа сл. пладне последва заповѣдь отъ командуващия II армия 5-а и 7-а дивизия да настжпятъ въ посока на Удово—Петрово. До вечерьта 7-а дивизия достигна съ преднитѣ си части линията Вешия—800—Кошани, а главнитѣ сили нощуваха въ Кафадарци, Гор. Дисанъ, Моклища, Дабница и Кошани. Северно отъ 7-а дивизия настжпваше 5-а дивизия.

На 22-и неомврий въ 7 часа пр. пл. 7-а дивизия настжпи за преследване на французитѣ въ две колони къмъ линията Копришница—Радня. 5-а и 6-а батареи влизаха въ лѣвата колона (22-и и 26-и п. полкове). Въ заповѣдьта по дивизията бѣше казано, ако пжтя за колоната (Кафадарци—Гор.-Дисанъ—Вешия—Безвища — Гор. Драховица — Копришница) не е удобенъ за движение на полска артилерия, батареитѣ отъ колоната подъ прикритието на една дружина да минатъ по пжтя Гор. Дисанъ — Тремникъ — Пърждево, който е опредѣленъ за частитѣ отъ 5-а дивизия.

Лѣвата колона по пладне се натъкна на противника, който заемаше съ 2—3 дружини и една пл. батарея височината с. и. отъ Безвища и завърза бой съ него. До вечерьта

отблъсна противника и завладѣ височината. Дѣсната колона достигна безъ бой височинитѣ източно отъ с. Радня, а 4-а конна бригада, която се движеше предъ нея — височинитѣ западно отъ Петрово.

Понеже пѫтьтъ, опредѣленъ за лѣвата колона, не бѣше възможенъ за движение на полска артилерия, 5-а и 6-а батарея тръгнаха отъ Кафадарци за помашкото село Тремникъ. Пѫтьтъ бѣше много каленъ и труденъ за движение и затуй батареитѣ съ помощьта на придаденитѣ 2 роти отъ 26-и полкъ до 5·50 часа сл. пл. едва достигнаха с. Тремникъ, гдето се разположиха на квартири, за да се даде възможность на хората да се изсушатъ.

На 23-и ноември колонитѣ отъ 7-а дивизия продължиха преследването. Понеже лѣвата колона (22-и полкъ) бѣше задържана отъ противника, заемащъ позиция на височинитѣ 2—3 клм. с. и. отъ Безвища, то командиратъ на 2/7-а бригада поиска съдействие за атаката на неприятеля отъ съседната колона отъ 5-а дивизия (2/5-а бригада), а на 2/1-о артилерийско отдѣление заповѣда бързо да излѣзе на позиция при Безвища и поддържи съ огъня си 22-и полкъ. Отъ 2/5-а бригада въ помощь на 22-и полкъ бѣ изпратена 3/18-а дружина, която пристигна въ Безвища въ 1 часа сл. пл. Командиратъ на 2/7-а бригада вмѣсто да я употрѣби заедно съ 22-и полкъ за атака на французитѣ, които въ това време бѣха развили силенъ пушеченъ и артилерийски огънь, смѣни съ 3/18-а дружина частитѣ отъ 22-и полкъ действуващи срещу французитѣ, прибра 22-и полкъ при колоната и тръгна къмъ 2·30 часа сл. пл. въ дадената му за преследване посока: Безвища — Гор. Граховица — Копришница.

6-а и 5-а батареи тръгнаха отъ Кафадарци въ 7 ч. пр. пл. задъ лѣвата колона. Въ 1 ч. сл. пл., когато отдѣлението бѣше стигнало ю. и. отъ Пърждево, получи заповѣдь да бърза за Безвища, гдето въ това време боятъ се бѣше доста разгорещилъ. 6-а батарея пристигна на позицията на рида с. и. отъ Безвища въ 3·30 часа сл. пл., а 5-а батарея — въ 4·15 часа сл. пл. На позицията неприятелскитѣ куршуми падаха въ батареитѣ, но мъглата не позволяваше да се види где е противника, за да се открие огънь по него. Въ това положение батареитѣ останаха до вечерьта, безъ да

стрелятъ. Само въ 6·30 часа сл. пл. 5-а батарея хвърли съ едно орждие 4 изстрела по ст. Демиръ Капу, отгдето се чуваха шумътъ на движещитѣ се влакове и свиренето на локомотиви. Орждието бѣ насочено по картата и съ компаса и стреля съ мѣрникъ 60. По заповѣдь на командира на 2/7-а бригада, отдѣлението нощува на позицията си въ пълна бойна готовность, тъй като неприятельтъ още не бѣше изгоненъ.

5-а дивизия достигна до вечерьта линията Корешница —Гор. Драчевица — 2 клм. източно отъ Безвища, а 7-а дивизия съ лѣвата си колона (22-и полкъ) — Гор. Драховица, съ дѣсната (54-и полкъ) — с. Петрово, гдето бѣха изненадани и пръснати находящитѣ се на бивакъ французки части. Дѣсната колона на 7-а дивизия (54-и и 53-и полкове) въ тоя день зае едно извънредно сгодно положение за пресичане пѫтя на отстѫплението на всички отстѫпващи французки части по дѣсния брѣгъ на Вардара, но не можа да го използува нито на 24-и ноември, нито по сетне.

Презъ нощьта срещу 24-и ноември французитѣ очистиха позицията си предъ 5-а дивизия.

На 24-и ноември II армия продължи преследването на французитѣ. 2/1-о артилерийско отдѣление влѣзе въ състава на 2/5-а бригада. 5-а дивизия настѫпи рано сутриньта и по пладне достигна линията Дрѣнъ—Оризаръ—Чифликъ —Демиръ Капу. 5-а и 6-а батарея тръгнаха въ 10·30 часа пр. пл. отъ позицията си презъ Пърждево за гара Демиръ Капу, гдето пристигнаха къмъ 2·45 часа сл. пл. и се разположиха на бивакъ. После пладне 5-а дивизия продължи настѫплението и до вечерьта достигна съ преднитѣ части на авангарда височинитѣ южно отъ Градецъ, а главнитѣ сили на дивизията заношуваха въ района Клисура—Дрѣнъ — Демиръ Капу.

На 25-и ноември 5-а и 6-а батареи почиваха при гара Демиръ Капу. Вечерьта пристигна при батареитѣ командиратъ на полка подполковникъ Чобановъ. Презъ деня 5-а дивизия напредна твърде малко, понеже авангардътъ ѝ срещна съпротива въ дефилето източно отъ Градецъ, а мъглата му попрѣчи да се ориентира върху разположението на французутѣ и да предприеме по-енергични действия. Вечерьта дивизията остана да нощува: авангардътъ

— южно отъ Градецъ, а главнитѣ сили — въ района Клисура — ст. Демиръ Капу.

На 26-и ноември 5-а дивизия продължи преследването и авангардътъ ѝ достигна вечерьта между селата Давидово и Мировче, а главнитѣ сили — с. Давидово. По заповѣдь отъ началника на дивизията 2/1-о отдѣление следва съ главнитѣ сили (2/5-а бригада) и въ 5·30 часа сл. пл. стигна на 1 клм. з. отъ Градецъ, гдето се разположи на бивакъ.

11) Бой на 27-и, 28-и и 29-и ноември при Милетково и Смоквица.

На 27-и ноември 5-а дивизия продължи преследването на французитѣ. Авангардътъ на дивизията (49-и и 3-и Македонски полкове, 2/7-а полска и 1/1-и гаубична батареи и 1 пионерна рота) трѣбваше да настѫпи и преследва съ най-голѣма бързина по пѫтя Милектово—Смоквица—Пардейци—Гевгели, а главнитѣ сили (18-и и 20-и полкове, 3-а и 6-а батареи отъ 17-и артил. полкъ и 5-а и 6-а батареи отъ 1-и артилерийски полкъ и 1 пионерна рота) да следватъ на 3—4 клм. задъ авангарда. Единъ дивизионъ отъ 3-и коненъ полкъ се изпращаше въ далечно охранение предъ авангарда, съ задача да завземе и запази здравъ моста на Вардара при Гевгели.

Авангардътъ настѫпи въ 7 ч. пр. пл. и съ бой се приближи около 10 ч. пр. пл. къмъ с. Милетково, заето отъ противника. Настѫплението му отиваше бавно, поради липса на артилерийска поддръжка. Нашата полска и гаубична артилерия закъснѣ, поради трудноститѣ за движението, които трѣбваше да преодолява въ тѣсninата: пѫтьтъ бѣше на много мѣста тѣсенъ, стръменъ, съ крути завои, а нѣкѫде — разваленъ и заприщенъ отъ французитѣ, което стана причина презъ цѣлата нощь и до 10 ч. пр. пл. на 27-и ноември да се поправя отъ пионеритѣ и придаденитѣ къмъ тѣхъ пехотни части за работници.

Въ 10·30 часа пр. пл. авангардната (2/17-а) батарея излѣзе отъ дефилето и къмъ 11·30 часа пр. пл. зае позиция по заповѣдь на командира на 5-а артилер. бригада на около

800 м. ю. и. отъ Мировче. Въ това време 5/1-а и 6/1-а полски и 1/1-а гаубична батареи бѣха излѣзли предъ колоната на главнитѣ сили на дивизията (2/5-а бригада) и бързаха съ промѣнливъ алюръ къмъ Мировче. Командирътъ на 1-и артилерийски полкъ съ командира на 2/1-о артилер. отдѣление излѣзоха напредъ, за да избератъ позиции за батареитѣ въ района, посоченъ отъ командира на 5-а артилерийска бригада — височинитѣ западно отъ пѫтя Мировче—Милетково — съ задача да могатъ да биятъ както неприятелската артилерия, която въ това време стреляше по нашата пехота, така и неприятелскитѣ пехотни части, разположени около с. Милетково.

Около 1 часа сл. пл. 2/17-а батарея откри огънь по противника. Въ 1·30 часа сл. пл. 6/1-а батарея зае посочената ѝ отъ командира на полка позиция на северната часть на височината между селата Мировче и Милетково и откри огънь по неприятелската батарея, намираща се на около 1500 м. южно отъ Милетково до пѫтя Милетково—Смоквица. Французката батарея се откри съ блѣсъцитѣ си, понеже запозна да обстрелва 5/1-а полска и 1/1-а гаубична батареи, които въ това време настѫпваха въ походна колона по откритата часть на пѫтя Мировче—Милектово. 2/7-а и 6/1-а батареи, за да улеснятъ движението на 5/1-а полска и 1/1-а гаубична батареи, засилиха огъня си по французката батарея, снарядитѣ на която започнаха да падатъ около колоната. Командирътъ на артилерийската бригада и командирътъ на полка съ свито сърдце следѣха движението на батареитѣ отъ наблюдателния си пунктъ при 6/1-а батарея. Обаче, 5/1-а батарея начело съ командира на 2/1-а артилерийско отдѣление **майоръ Филиповъ** и командира на батареята **поручикъ Николовъ** смѣло и въ редъ настѫпи отъ подготвителната си спирка напредъ, като се движеше по орѫдейно, на 200 крачки разстояние между орѫдията, на усиленъ тръсъ. Батареята достигна задъ гребена, на който трѣбаше да заеме позиция, безъ да даде загуби. Задъ сѫщото прикритие пристигна следъ нѣколко минути 1/1-а гаубична батарея. Въ 2·30 часа сл. пл. 5/1-а батарея зае позиция на гребена 1 клм. северно отъ Милетково. Влѣво и малко назадъ отъ нея се разположи 1/1-а гаубична батарея.

Въ време на движението на 5/11-а полска и 1/1-а гаубична батареи къмъ избраната имъ позиция, 6/1-а батарея се пристреля по французката батарея и мина съ мѣрникъ 38 на поражение, като хвърли нѣколко урагани съ шрапнели и гранати презъ 50 метра и обстреля площадъ отъ 150 м. Французката батарея замълча, но 6/1-а батарея се откри на свой редъ съ блѣсъцитѣ си, понеже заемаше маскирана позиция, и привлече върху себе си огъня на останалата непріятелска артилерия, която яростно се нахвърли върху нея. Единъ бризантенъ снарядъ, който падна близо до 2-о орждие, извади отъ строя мѣрача, пълнача и затворача на орждието Съ тия жертви батареята изкупи успѣшното излизане на 5/1-а полска и 1/1-а гаубични батареи на 1 клм. отъ нея на позиция, отъ която тия батареи можаха съ най-действителенъ огънь (1000 м. до пехотата и 2,500 м. до артилерията) да обстрелватъ противника. Следъ утихването на непріятелския артилерийски огънь, 6/1-а батарея съ едно малко измѣстване на орждията въ страни и назадъ се обезвреди отъ тоя огънь. Презъ цѣлия день тая батарея води борба съ непріятелската артилерия и даде по този начинъ възможность на останалитѣ батареи да биятъ французката пехота.

5 1-а батарея зае въ 2·50 часа сл. пл. позиция задъ гребена 1 клм. северно отъ Милетково. Въ това време нашата пехота бѣше достигнала на 300—400 крачки отъ Милетково. На батареята бѣ заповѣдано да поддържа атаката на пехотата. Французитѣ заемаха окопана позиция по северния склонъ на височината южно отъ Милетово и източно отъ нея къмъ Вардара. Въ 2·45 часа сл. пл. батареята откри огънь и обстреля съ мѣрникъ 14 и пол. непріятелскитѣ окопи по гребена южно отъ Милетково. Въ 6·30 часа сл. пладне тя пренесе огъня си по пехотнитѣ вериги ю. и. оттъ Милетково и ги обстреля съ мѣрникъ 28. Следъ нѣколко урагани непріятелскитѣ стрелци започнаха да отстжпватъ. Батареята ги преследва съ прогресивенъ огънь съ мѣрникъ 32 до 38. Въ 5 часа сл. пл. батареята отново обърна огъня си къмъ височинитѣ южно отъ Милетково, която нашата пехота, завладяла вече селото, се готвѣше да атакува и обстреля както пехотния окопъ на склона на височината, така и картечницитѣ, разположени на лѣвия му край. Вечерьта батареята се приготви за нощна стрелба, понеже се проектираше

нощна атака на французката позиция, обаче отъ тая стрелба не стана нужда, тъй като позицията бѣ очистена презъ нощьта отъ противника.

Презъ този день батареитѣ изстреляха: 5-а батарея — 276 снаряди; 6-а батарея — 327 снаряди.

Загуби: въ 6-а батарея ранени 3 войници и 8 коня.

До вечерьта авангардътъ на 5-а дивизия завладѣ с. Милетково, 2/5-а бригада отъ главнитѣ сили се съсрѣдоточи южно отъ Мировче, а въ дефилето останаха 1 дружина отъ 5-и Дунавски полкъ, 1 конна батарея, 1 гаубично и 1 полско артилерийски отдѣления и всички домакински обози.

За 28 ноември началникътъ на 5-а дивизия заповѣда:

1. **Полковникъ Бурмовъ** съ 49-и и 3-и Македонски полкове и 1 дружина отъ 5-и Македонски полкъ (всичко 7 дружини и 12 картечници), да настжпи въ 7 часа пр. пл. и атакува противника предъ себе си, като го обкржжи и отхвърли къмъ Вардара.

2. **Подполковникъ Георгиевъ** съ 20-и полкъ и 1 конна батарея (всичко 4 дружини, 4 картечници и 4 орждия) да настжпи предъ колоната на полковникъ Бурмовъ и обхване лѣвия флангъ на противника.

3. **Полковникъ Вазовъ** съ 2/1-о артил. отдѣление да (5-а и 6-а батареи), 2/17-а полска и 1/1-а гаубична батареи и всички пристигащи отъ дефилето батареи да заеме позиция ю. и. отъ Милетково и съдействува на атаката.

4. **Майоръ Тодоровъ** съ 2 ескадрона отъ 3-и коненъ полкъ да съдействува на атаката и държи свръзка между обходната колона на подполковникъ Георгиевъ и 7-а Рилска дивизия.

5. **Подполковникъ Радойковъ** съ маневренитѣ войски (18-и полкъ, 1 дружина отъ 5-и полкъ и 1¼ дружини отъ 4-и Македонски полкъ) да настжпи задъ дѣсния флангъ на колоната на полковникъ Бурмовъ.

Вдѣсно отъ 5-а дивизия въ посока на Петрово—Габрово—Бурлово настжпваше на 28 ноември 7-а дивизия, а влѣво — 11-а Македонски дивизия трѣбваше да атакува противника фронта в. Баба — в. 510.

Около 6·30 часа пр. пл. стана известно, че французитѣ сж напуснали позициитѣ си. Нашитѣ пехотни части започнаха да настжпватъ въ боенъ редъ, обаче настжплението ставаше

много предпазливо, понеже имаше мъгла и не можа
частитѣ да се ориентиратъ. Командирътъ на 2/1-а артил
рийско отдѣление, комуто за тоя день се подчиниха 2/17
и 5/1-а полски и 1/1-а гаубична батареи, замина за разузн
ване съ преднитѣ пехотни части, съгласно дадената му ош
вечерьта заповѣдь отъ командира на 5-а артилерийска бригад

Къмъ височинитѣ южно отъ Милетково пехотнитѣ час
бѣха посрещати съ пушеченъ огънь. 2/17-а и 5/1-а полск
батареи бързо излѣзоха напредъ и заеха позиция до поли
на източния склонъ (до шосето) на височината южно о
Милетково. Въ 8·10 часа пр. пл. батареитѣ откриха огъ
съ мѣрникъ 20—25 по в. Баба на лѣвия брѣгъ на Вардар
отгдето бѣха обсипани съ пушеченъ огънь при излизане
и заемането на позицията си. Следъ това падна мъгла, пок
долината на Вардара по двата брѣга и батареитѣ бѣха п
ставени въ невъзможность да стрелятъ.

Около 8 часа пр. пл. командирътъ на 5-а артилерийск
бригада **полковникъ Вазовъ Вл.** се установи на наблюд
телнея си пунктъ — височината 2 клм. ю. и. отъ Милетко
и на около 300 м. предъ артилерийската позиция.

Въ 8·20 часа пр. пл. командирътъ на 2/1-о артилерийск
отдѣление разпореди 1/1-а гаубична и 6/1-а полска батар
сѫщо да излѣзатъ напредъ и заематъ позиции вдѣсно о
5/1-а батарея.

Въ 10·20 часа пр. пл., когато се вдигна за кѫсо врем
мъглата, 2/17-а и 5/1-а батареи обстреляха французки
окопи по лѣвия брѣгъ на Вардара с. з. отъ с. Гърчища
съ шрапнели и гранати и принудиха французитѣ да оч
стятъ окопитѣ и се разбѣгатъ. Ясно се виждаше, какъ н
шитѣ снаряди ги поваляха и косѣха. Съ това батареи
облегчиха атаката на 2-и Искърски и 45-и полкове, кои
нѣмаха артилерия и настѫпваха по лѣвия брѣгъ на Вардар

Презъ време на мъглата, при невъзможността
стреля, батареитѣ се окопаваха. Между това и пехота
настѫпваше много бавно и до вечерьта достигна едва
около 1 клм. отъ с. Смоквица. Обходната колона сѫщо з
къснѣ и не упражни никакво влияние за успѣха на б
презъ день.

Между 11·30 и 12 часа по пладне 6/1-а полска и 1/1
гаубична батареи заеха позиции вдѣсно отъ 5/1 батаре

Къмъ това време мъглата се вдигна и неприятелската арти-
лерия откри огънь по наши пехотни части, които се движеха
въ походенъ редъ ю. з. отъ Милетково. Неприятелската ар-
тилерия бѣше добре закрита и съ нищо не се издаваше.
Отъ друга страна и слънцето грѣеше въ очи къмъ батареитѣ,
отъ което наблюдението ставаше още по-трудно.

Въ 12·20 часа сл. пл., по заповѣдь на командира на ар-
тил. бригада, 1/1-а гаубична батарея откри огънь по фран-
цузката батарея ю. и. отъ Смоквица, която се издаде съ слаба
пара надъ стрелящитѣ орждия, но бързи резултати не се
достигнаха.

Къмъ 1·30 часа сл. пл. една неприятелска батарея откри
ненадейно бързъ и много точенъ огънь по 5/1-а и 2/15-а ба-
тареи съ фугасни гранати. За да се облекчи положението на
батареитѣ, даде се заповѣдь на 1-а гаубична и 6-а батареи
да обстрелятъ най-силно неприятелската батарея. Докато 5-а
и 2-а батареи се опомнятъ и насочатъ по французката ба-
тарея, паднаха нѣколко снаряди въ 5-а батарея и предизви-
каха известно безредие, но редътъ бѣ бързо възстановенъ
и войницитѣ, въпрѣки силния неприятелски огънь, отново
заеха мѣстата си при орждията и продължиха стрелбата.
Обстреляна едновременно отъ 1/1-а гаубична и 5/1-а батареи
французката батарея бѣ принудена да прекрати стрелбата си.

Около 2 часа сл. пл. една неприятелска батарея насочи
огъня си по наблюдателния пунктъ на командира на 5-а ар-
тилерийска бригада, полковникъ **Вазовъ Владимиръ.** На-
блюдателниятъ пунктъ бѣше открить и на него имаше доста
голѣмо движение, понеже тукъ се бѣха събрали командирътъ
на артилерийската бригада и командиритѣ на 3/7-а бригада,
полковникъ Бурмовъ и на 1-и артил. полкъ, **полковникъ**
Чобановъ, съ своитѣ органи (адютанти, телефонисти и ор-
динарци). Неприятелската батарея хвърли нѣколко реда смѣ-
сено съ шрапнели и бризантни гранати. Отъ тоя огънь бѣ
раненъ въ рамото съ куршумъ **полковникъ Вазовъ,** щабъ
трѫбача отъ 1-и артилерийски полкъ — старши подофицеръ
Стоянъ Генчевъ, и единъ коненъ ординарецъ. Полковникъ
Вазовъ замина за превързочния пунктъ, а на мѣстото му
остана командирътъ на 1-и артилерийски полкъ, полковникъ
Чобановъ.

Къмъ 3·30 часа сл. пл. нашата артилерия взе надмощи
надъ французката, която до вечерьта се обаждаше по-слабо
като хвърляше отвреме-навреме по нѣколко снаряди, главно
въ пространството западно отъ линията Смоквица—Милетково

Въ 4 часа сл. пладне 5/1-а батарея обстреля съ мѣрник
35 единъ окопъ съ косене до ж. п. линия и принуди фран
цузитѣ да го очистятъ и отстжпятъ. По сжщата цель стрел
и 2/17-а батарея. Като забеляза това, една французка батаре
се нахвърли ненадейно съ урагани върху батареитѣ и извади
отъ строя 1 раненъ и 2 контузени войници отъ 5-а батаре
и 2 контузени отъ 2-а батарея. Освенъ това, 1-о орждие от
2-а батарея бѣ ударено съ снарядъ и повредено. Обаче, ба
тареитѣ бързо се съвзѣха и съ съсрѣдоточенъ огънь прину
диха неприятелската батарея не само да замълчи, но и до
вечерьта повече да не се обади.

6/1-а батарея хвърли презъ този день около 33 шрап
нели и взе слабо участие въ боя.

Артилерийскиятъ бой на 28 ноември бѣше изнесен
главно отъ 1 1-а гаубична и 5/1-а и 2/17-а полски батареи
Тѣ обстрелваха не само пехотата на противника по двата
брѣга на Вардара, но и водиха борбата съ французката ар
тилерия. Около 200—300 изстрели бѣха хвърлени по бата
реитѣ и земята бѣше разорана около тѣхъ. Резултатитѣ от
тѣхната стрелба бѣха блѣстящи: французитѣ почувствуваха
нашето надмощие и още презъ нощьта отстжпиха; на следни
день при обхождане французката позиция бѣха намѣрени
парчета отъ разрушенъ щитъ и колелета на орждие, една
разкжсана ракла съ разхвърлени патрони и парчета от
колелата; убитъ единъ батареенъ командиръ на остратa мо
гила до пжтя ю. и. отъ Смоквица; убити 7 коня и др.

Изстреляни бойни запаси:

5-а батарея шрапнели 245, бризантни гранати 30
6-а „ „ 33, „ „ —

Загуби: 5-а батарея: убити 2; ранени 4 и контузени
3 войници; 6-а батарея: 1 раненъ войникъ.

Около 4 часа сл. пл. пристигнаха въ Милетково 1-а и
3-а батареи отъ 17-и артилерийски полкъ и 1/11-о артиле
рийско отдѣление. До вечерьта батареитѣ отъ 17 артиле
рийски полкъ заеха позиция западно отъ Милетково, но не
взеха участие въ боя, а 1/11-о артил. отдѣление остана въ

очаквателно положение въ Милетково. Освенъ това, къмъ
5 ч. сл. пл. пристигнаха въ последното село и 2-а и 3-а ба
тареи отъ 1-и гаубиченъ полкъ.

По тоя начинъ 5-а Дунавска дивизия разполагаше вече
съ всичкитѣ си сили, за да се нахвърли на врага, който бѣше
дошелъ отъ далечни страни като неканенъ гостъ да тъпче
нашата свещенна земя.

Вечерьта частитѣ отъ дивизията замръкнаха: колоната
на полковникъ Бурмовъ — на 1 клм. северно отъ Смоквица;
колоната на полковникъ Георгиевъ — на 1 клм. западно
отъ Смоквица; артилерията — на позиция на височинитѣ
между Милетково и Смоквица; главнитѣ сили на дивизията
— на 1 клм. западно отъ Милетково. Влѣво 11-а дивизия
бѣше на височинитѣ Баба и източно отъ нея, а вдѣсно —
7 дивизия, на линията Петрово—Габрово.

Французитѣ заемаха позиция на линията на с. Смоквица.

На 29 ноември началникътъ на 5-а дивизия разпореди
да се атакува неприятеля и продължи преследването му, както
следва:

1. **Полковникъ Радойковъ**, съ 18-и полкъ и 1 дружина
отъ 5-и полкъ да атакува въ 7 часа пр. пл. противника отъ
фронта.

2. **Полковникъ Георгиевъ** съ 20-и полкъ да обхване
лѣвия флангъ на французитѣ и съдействува за отблъскването
имъ къмъ Вардара.

3. **Полковникъ Чобановъ** съ артилерията (2/1-и и
1/17-о полски и 1/1-о гаубично артилерийски отдѣления и 1
конна батарея) да съдействува на атаката.

4. **Полковникъ Наумовъ** съ маневренитѣ войски (2/11-а
Македонска бригада, 1 дружина отъ 5-и Дунавски полкъ,
49-и полкъ, 1/11-о артилерийско отдѣление и 1 конна батарея)
да следва задъ полковникъ Радойковъ, като остави батареитѣ
северно отъ Милетково.

Къмъ 10 ч. пр. пл. началникътъ на дивизията получи
донесение отъ настжпилитѣ предни части, че французитѣ
презъ нощьта срещу 29 ноември сж отстжпили и селото
Смоквица е чисто отъ противника. Даде се заповѣдь на пол
ковникъ Радойковъ най-енергично да настжпи, а на диви
зионниятъ ескадронъ — да излѣзе напредъ, разузнава и
преследва неприятеля.

Къмъ 12 часа по пладне ескадронътъ плени при с. Пар
дейци 23 французи, а 18-и полкъ — 2 офицери и 66 войници
между Смоквица и Пардейци.

Въ 1·30 часа сл. пл. бѣше завладяно безъ бой Негорци
Французитѣ се обадиха отъ височинитѣ южно отъ Негорци
съ които завърза бой обходната колона. Частитѣ продължиха
преследването и къмъ 3 часа сл. пл. завладѣха и с. Мързенци

Къмъ 4 часа сл, пл. французитѣ спрѣха отстжплението
си и се задържаха съ слаби части с. з. отъ Гевгели, като
откриха разсѣянъ пушеченъ огънь.

Когато стана известно, че с. Смоквица е очистено отъ
противника, 2/1-о артилерийско отдѣление (5-а, 6-а и 2/17-а
батареи) се сне отъ позицията и тръгна по пжтя за Смо
квица. Командирътъ на отдѣлението следваше напредъ съ
пехотнитѣ части. Въ 10 часа пр. пл. отдѣлението мина Смо
квица и продължи движението къмъ Пардейци. Задъ него
следваха 1/17-о полско и 1/1-о гаубично отдѣления. Остана
лата артилерия пжтуваше съ главнитѣ сили (колоната на
полковникъ Наумовъ).

Въ 10·30 часа пр. пл. се съобщи, че 2/1-о артилерийско
отдѣление се назначава въ авангарда на дивизията (2/5-а бри
гада). Къмъ 1 часа сл. пл. отдѣлението зае мѣстото си въ
авангарда северно отъ Пардейци.

Къмъ 4 часа сл. пл., когато главнитѣ сили на авангарда
се спрѣха на малка почивка въ Мързенци, получи се запо
вѣдь отъ началника на авангарда едно орждие отъ челната
батарея да заеме позиция източно отъ селото и обстреля про
тивника, който минаваше по моста при Гевгели и отиваше
къмъ с. Богородица. За цельта 5-а батарея зае позиция из
точно отъ Мързенци, но стрелба не откри, понеже по моста
нѣмаше вече никакво движение. На 5-а батарея се даде за
повѣдь да се снеме отъ позицията и влѣзе отново въ коло
ната задъ 2/17-а батарея.

Когато нашитѣ пехотни части се възкачиха на височи
ната южно отъ Мързенци, по-тѣхъ се откри пушеченъ огънь
откъмъ Гевгели. Командирътъ на отдѣлението, който бѣше
на височината, бързо се спусна заедно съ командиритѣ на
2/17-а и 6/1-а батареи на пжтя южно отъ височината.

Въ тоя моментъ се чуха артилерийски гърмежи и „ура"
а музиката свирѣше „Шуми Марица". Оказа се, че едно

орждие отъ 6-а батарея, която вървѣше начело на бетареитѣ,
по заповѣдь на началника на авангарда, бѣ излѣзло търсомъ
напредъ, откачило на шосето и стреляше по французкитѣ
части предъ града, които пехотата атакуваше. Орждието подъ
командата на **поручикъ Апостоловъ**, откри огънь съ мѣр-
никъ 30, който увеличи на 35 и обстреля площадъ къмъ
града. Стрелбата бѣше бърза и повече за мораленъ ефектъ
— да се поддържи непрекжснатото движение на пехотнитѣ
части и се завладѣе града преди да се е стъмнило. Скоро
следъ това и останалитѣ 2 орждия отъ 6-а батарея настж-
пиха на тръсъ и заеха позиция между черничевитѣ градини
около 1/2 клм. северно отъ Гевгели, отгдето откриха огънь:
1-во отдѣление съ мѣрникъ 30—40 по посока на южния край
на града, а 3-о орждие съ мѣрникъ 30—50 обстреля съ ура-
гани пространството между гарата и казармата, които горѣха.
Французитѣ навсѣкжде прекратиха огъня и бързаха да се
спасятъ задъ неутралната гръцка граница.

Въ това време орждието на поручикъ Апостоловъ на
тръсъ и галопъ премина покрай стрелящитѣ 1-о и 3-о орждия
и заедно съ нашитѣ предни патраули и конницата премина
презъ града, кждето бѣше обстрелвано съ куршуми отъ
кжщитѣ, въ които се криеха французкитѣ стрелци. Орждието
зае позиция източно отъ гарата, но огънь не откри, понеже
французитѣ бѣха вече отстжпили въ гръцка територия и се
бѣше стъмнило.

Въ 6 часа сл. пл. 2/1-о артилерийско отдѣление влѣзе
въ града едновременно съ предната дружина отъ 20-и полкъ,
тържествено посрещнато отъ жителитѣ му, които поднасяха
китки цвѣтя на войницитѣ всрѣдъ нескончаеми викове „ура".

Въ града се получи заповѣдь авангардътъ (2/5-а бри-
гада) съ отдѣлението да заеме позиция северно отъ Гевгели,
а въ града да остане само една дружина за пазене реда.
Къмъ 8 ч. сл. пл. отдѣлението се оттегли и разположи на
бивакъ ю. з. отъ Мерзенци до пжтя.

Изстреляни бойни запаси на 29-и ноември:

6-а батарея: 53 шрапнели и 7 гранати.

5-а батарея не стреля.

На 30-ноември, по заповѣдь отъ дивизията, 5-а и
6-а батареи заминаха за с. Негорци, гдето пристигна къмъ
пладне и се разположиха на бивакъ.

12) Дѣйствията на 4/1-а батарея съ Конната дивизия отъ 11-и ноември до завладяването на Битоля.

Отрядътъ, който бѣше на Соничка глава заедно съ 4/1-а батарея, бѣ придаденъ къмъ Конната дивизия и на 10-и ноември премина въ гр. Прилепъ. 4-а батарея се разположи на квартира въ южния край на града.

Споредъ събранитѣ въ Конната дивизия сведения сърбитѣ заемаха укрепена позиция по височинитѣ при Алинци и преграждаха шосето Прилепъ—Битоля, кѫдето пазѣха съ малки части Крушево (300 души) и Градище (300 души). Дѣсниятъ флангъ на сръбската позиция достигаше до Ставица, а лѣвиятъ — до в. 899.

На 10-и ноември началникътъ на Конната дивизия заповѣда на 11-и ноември да се атакуватъ сърбитѣ и отрѣжатъ отъ Битоля. За цельта той насочи частитѣ си въ 3 колони:

1) **Лѣвата колона** (2 дружини отъ 5-и полкъ, 2 планински нескорострелни орѫдия, 2 ескадрона отъ 5-и коненъ полкъ и 4 картечници отъ 3-и коненъ полкъ) подъ командата на полковникъ Табаковъ да настѫпи на 10-и ноември въ 8 часа сл. пл. по посока Ленища—Пещелево—Каленъ—Писокалъ — Подмолъ и атакува противника въ флангъ и тилъ.

2) **Срѣдната колона** (3 роти отъ 22-и полкъ, 2 орѫдия отъ 17-и артилерийски полкъ, 4-а батарея отъ 1-и артилерийски полкъ, 1 ескадронъ отъ 3-и коненъ полкъ и 1 колоедачна рота), подъ командата на капитанъ Жековъ, да изчака появяването на лѣвата колона, следъ което да действува срещу фронта на противника.

3) **Дѣсната колона** (3 ескадрона и 4 картечници отъ 4-и коненъ полкъ, 2 ескадрона отъ 6-и коненъ полкъ, 2 орѫдия отъ 17-и артилерийски полкъ и 1 рота отъ 4-и пех. полкъ), подъ командата на полковникъ Наумовъ, да тръгне на 11-и ноември въ 8·30 часа пр. пладне за с. Върбени, гдето, като заеме мостоветѣ на р. Блато, да чака започването на боя отъ срѣдната колона, следъ което да действува срещу лѣвия флангъ и тила на противника съ цель да го отрѣже отъ пѫтя на отстѫплението му къмъ Битоля.

Лѣвата колона на 10-и ноември вечерьта стигна височинитѣ Вашакъ и Шоте. Срѣднята колона заемаше срещу 11-и ноември позиция на линията Перлица—Беровци. 4/1-а батарея зае вечерьта на 10-и ноември позиция на 2 клм. северно отъ Лаготъ, а взвода отъ 4/17-а батарея — на височината при Перлица. Позициитѣ бѣха избрани презъ деня. При огледа на позициитѣ бѣха забелязани сръбски окопи на височинитѣ при Писокалъ, в. 950 и североизточно отъ Веселчани.

На 11-и ноември срѣдната колона настѫпи и достигна линията Кади-кьой—Беровци—Лаготъ—Перлица, но не води бой, понеже чакаше напредването на лѣвата колона, която привечерь едва достигна линията Чомово—Кокре—Каленъ. Въ свръзка съ напредването на срѣдната колона 4/1-а батарея настѫпи вечерьта и зае позиция 400—500 м. северно отъ Лаготъ, а взводътъ отъ 4/17-а батарея — на гребена между Чомово и Перлица. Батареитѣ не стреляха презъ деня. Дѣсната колона достигна Върбени.

За 12-и ноември началникътъ на Конната дивизия заповѣда да се атакува противника. Срѣднята колона трѣбваше да настѫпи въ 8 часа пр. пл. и отхвърли слабитѣ неприятелски части къмъ главната му позиция, безъ да я атакува.

Въ 8 часа пр. пл., по заповѣдь на началника на срѣднята колона, 4-а батарея откри огънь по височината южно отъ Писокалъ, за да съдействува на атаката на лѣвата колона, но разстоянието излѣзе вънъ отъ досегаемостьта ѝ (повече отъ 6 клм.) и затуй на батареята бѣ заповѣдано да заеме позиция около 2 клм. напредъ. Батареята зае такава въ 9 ч. пр. пл. при влизането на пѫтя отъ Чомово въ пѫтя Лаготъ—Ставища и откри огънь по в. 950, къмъ която се приближаваха частитѣ отъ срѣдната колона. Следъ като хвърли нѣколко реда по в. 950, въ 10 ч. пр. пл., по заповѣдь отъ началника на Конната дивизия, батареята се сне отъ позицията си и зае такава къмъ 12 часа по пладне на височината 1 клм. южно отъ Чомово. Отъ новата позиция батареята имаше възможность да помага и на лѣвата и на срѣднята колони. Оттукъ батареята обстреля най-напредъ в. 950, а следъ туй съ единъ взводъ — височинитѣ южно отъ Писокалъ, като остави другиятъ взводъ да поддържа огъня по 950. Следъ нѣколко сполучливи попадения про-

тивникътъ почна да очиства окопитѣ, а подиръ ½ часъ лѣвата колона завладѣ сръбската позиция. По-сетне батареята обстреля окопа на противника с. з. отъ Бонче, който сѫщо бѣ завладянъ отъ нашитѣ части. Батареята отново пренесе огъня си по в. 950, гдето частитѣ отъ срѣднята колона по-мѫчно напредваха, но тъкмо когато бѣ почнала да го обстрелва, получи заповѣдь отъ началника на Конната дивизия да настѫпи и заеме позиция източно отъ в. 950, за да преследва отстѫпващия противникъ.

Батареята се сне и тръгна за новата позиция. Смръкваше се. Височината 1 клм. западно отъ Ставища, гдето трѣбваше батареята да излѣзе на позиция, бѣше заобиколена отвсѣкѫде съ мочури и движението до нея не бѣ възможно. По тия причини се заповѣда отъ Щаба на Конната дивизия батареята да се върне на старата си позиция при Чомово, гдето стигна къмъ 10·15 ч. сл. пл.

Батареята изстреля на 12-и ноември 207 шрапнели и 20 гранати.

До вечерьта частитѣ отъ Конната дивизия достигнаха: лѣвата колона съ преднитѣ си роти зае с. Марулъ, Подмолъ и Лопатица; срѣдната колона зае съ лѣвофланговата си рота височинитѣ югозападно отъ Ставища, съ срѣднята рота достигна подножието на върха при Руфци, а съ дѣснофланговата — южно отъ Беровци; дѣсната колона остана около Върбени.

На 13-и ноември началникътъ на Конната дивизия разпореди: да се завладѣе сръбската позиция при Алинци, като лѣвата колона атакува въ посока Клепачъ — моста на Черна южно отъ Тополчани, а срѣднята — отъ фронта къмъ Тополчани.

Презъ нощьта срещу 13-и ноември завалѣ снѣгъ, който не престана и презъ цѣлия день. Гѫста мъгла покриваше всичко и не можеше да се вижда по-далечъ отъ 50—60 крачки. Мъглата и снѣжната виелица попрѣчиха на частитѣ да действуватъ бързо и решително, което даде възможность на сърбитѣ да се изтеглятъ съ малки загуби.

Въ 7·40 часа пр. пл. се започна престрелката между нашитѣ и сръбски части, но 4-а батарея не можа да открие огънь, понеже отъ виелицата и мъглата не се виждаха никакви цели. Къмъ 12·30 часа сл. пл. в. 950, на която противникътъ още продължаваше да се държи, се прояснѝ и батареята бързо използува ясното време, насочи двѣ отъ оржднята си и я обстреля съ нѣколко реда, следъ което прекрати стрелбата, понеже височината отново се забули. Къмъ 2 часа сл. пл. се зачу „ура“ въ посока на в. 950, а следъ това се прекрати пушечния огънь, отъ което се заключи, че височината е завладяна отъ нашитѣ части.

Командирътъ на батареята, **поручикъ Станчевъ**, по заповѣдь на началника на дивизията, който бѣше при него на позицията, веднага настѫпи съ втория взводъ задъ началника на дивизията къмъ в. 950, за да влѣзе въ състава на колоната на полковникъ Табаковъ къмъ с. Клепачъ. Първиятъ взводъ остана на позицията на 1 клм. северозападно отъ Ставица, която бѣше заелъ въ 10 ч. пр. пл. по разпореждането на началникъ щаба на дивизията.

Когато началникъ на дивизията видѣ, че движението по тоя пѫть на взвода е невъзможно, заповѣда цѣлата 4-а батарея да се върне въ Прилепъ и оттамъ по шосето да настѫпи за Тополчани. Въ 9·30 часа сл. обѣдъ батареята се събра при Лаготъ и оттамъ тръгна за Прилепъ, гдето стигна въ 11·20 часа сл. пл. и се разположи на квартири.

Изстреляни презъ деня 7 шрапнели.

Вечерьта частитѣ отъ Конната дивизия достигнаха съ бой: лѣвата колона съ преднитѣ си части линията Клепачъ — Тополчани, а съ главнитѣ си сили — с. с. Канатларци и Шелеверци; срѣднята колона — линията Тополчани — в. 950; дѣсната колона и въ тоя день не можа да напредне и остана около Върбени.

Сърбитѣ се опитаха да хвърлятъ моста при Тополчани на р. Черна въ въздуха, но отъ взрива се получиха само слаби повреди и минаването по него на всички родове войска бѣ възможно. За завардването на моста къмъ 8 ч. сл. пл. една рота отъ 5-и Дунавски полкъ премина по моста и се окопа на дѣсния брѣгъ на Черна, а 2 картечници заеха позиция срещу моста на лѣвия брѣгъ на рѣката. Сърбитѣ отстѫпиха къмъ Битоля, а една часть — по мостоветѣ при Чепигово и Троикрѣсти на в. 899.

На 12-и ноември началникътъ на Конната дивизия, **полковникъ Мархолевъ**, проектираше да разузнае къмъ Битоля по двата брѣга на Черна и, ако противникътъ е съ

слаби сили, да го атакува и завладѣе Битоля, обаче от армията не се одобри решението му да атакува и заем Битоля. Заповѣда му се само да разузнава и се укрепи н позицията при Алинци. Въ тоя духъ се дадоха разпо реждания до частитѣ.

Въ 11·45 часа пр. пл. Щабътъ на дивизията достигна въ кръчмата на шосето южно отъ Тополчани. Тукъ началн никътъ на дивизията даде заповѣдь на началника на лѣвата колона, комуто се подчини и срѣднята колона, да заеме и укрепи участъка отъ Чегипово до Клепачъ. Обаче, къмъ 2 часа сл. пл. 2 роти отъ 5-и Дунавски полкъ презъ моста при Троикърсти и ротитѣ отъ 22-и полкъ презъ моста при Чепигово минаха на дѣсния брѣгъ на Черна и следъ слабъ бой завладѣха в. 899. За тоя успѣхъ много спомогна и дѣс ната колона, на която за тоя день бѣше заповѣдано да дей ствува по-енергично и нейнитѣ части бѣха напреднали къмъ Бучинъ и св. Тодоръ въ обходъ на в, 899.

4-а батарея тръгна въ 8 ч. пр. пл. отъ Прилепъ по шо сето за Битоля и въ 12 ч. по пладне достигна на около 1 клм. югозападно отъ Тополчани. Въ 2 часа сл. пладне, по заповѣдь на началника на Конната дивизия, батареята излѣзе на открита позиция на пѫтя Тополчани—Брековци до самото шосе и откри огънь по насочената му отъ сѫщия пехотна верига, обаче, отъ хвърленитѣ 7 шрепнели се видѣ, че про тивникътъ бѣше вече очистилъ позицията си.

Вечерьта конетѣ на батареята се изпратиха на под слонъ, поради лошото време въ Тополчани.

На 15 ноември, по заповѣдь отъ Щаба на II армия, Конната дивизия остана на мѣстото си и се укрепява на ли нията св. Тодоръ—в. 890—моста южно отъ Тополчани. Сър битѣ се бѣха оттеглили на в. 1200 при с. Беранци. 4-а ба тарея остана презъ цѣлия день на позицията си при То полчани.

На 16 ноември частитѣ отъ Конната дивизия останаха на сѫщитѣ мѣста. После пладне 4-а батарея зае закрита по зиция западно отъ шосето при ханчето, южно отъ Тополчани.

На 17 и 18 ноември остана сѫщото положение.

На 19 ноември се обсѫждаше начина за атаката на в. 1200 при Беранци. Къмъ 3 часа сл. пл. се получи доне сение, че Битоля е напуснатъ отъ сърбитѣ, поради което

лѣвата колона се подаде напредъ и зае селата Секирани, Драго жани и Могила, а 4/1-а и 4/17-а батарея заеха позиция при Вощарица. Дѣсната колона бѣше въ Градище.

Споредъ сведения отъ разузнавателнитѣ органи, сърбитѣ отстѫпили една часть презъ Кенали за Гърция, а по-голѣ мата часть — отъ Битоля за Росенъ и Охридъ.

На конната дивизия бѣ заповѣдано до втора заповѣдь да не влиза въ Битоля.

На 20 ноември Щабътъ на II армия разпореди: да се формира една сборна конна бригада отъ лѣвата колона и изпрати презъ Прилепъ—Плетваръ—Гърниково къмъ доли ната на р. Бошава, съ задача да пресѣче пѫтя на отстѫп лението на французитѣ при Удово: ротитѣ отъ 5-и Дунавски полкъ и 4/1-а и 4/17-а батареи да отидатъ при Прилепъ и се присъединятъ къмъ частитѣ си около Кафадарци; да се чака да дойде 1 германски ескадронъ, който пръвъ да влѣзе въ гр. Битоля, а следъ него да влѣзятъ и нашитѣ войски.

4/1-а и 4/17-а батареи тръгнаха отъ позицията си при Вощарица въ 1·30 часа сл. пл. и въ 9·40 часа сл. пл. стигнаха въ Прилепъ.

Въ 6 часа сл. пл. пристигна въ Прилепъ Главнокоман дуващиятъ българскитѣ войски **генералъ Жековъ** съ **пре столонаследника Князъ Борисъ** и **Князъ Кирилъ.** Той заповѣда на 21 ноември да влѣзе въ Битоля единъ нашъ ескадронъ за подържане реда въ града, а всички части, които се изпращаха къмъ Кафадарци и бѣха престигнали въ Прилепъ, въ туй число и 4/1-а 4/7-а батареи, да се вър натъ и на 22-и ноември, начело съ германския ескадронъ, да влѣзятъ въ Битоля.

На 21 ноември въ 7·55 часа пр. пл. се получи за повѣдь отъ II армия, Конната дивизия да заеме Битоля. Освенъ 2 роти отъ 5-и полкъ, които се оставиха за гарнизонъ въ Прилепъ, всички други части, заедно съ 4/1-а и 4/17-а ба тареи, заминаха за Битоля и се събраха при Горно-Оризари, гдето отиде и началникътъ на дивизията полковникъ Стой ковъ съ щаба си.

Въ 10·30 часа пр. пл. началникътъ на дивизията за повѣда да влѣзе въ Битоля ескадронътъ на ротмистъръ Бош наковъ отъ 5-и коненъ полкъ и огледа града. Въ 11·30 часа пр. пл. началникътъ на дивизията, начело на 4-и ескадронъ

отъ 5-и коненъ полкъ, влѣзе въ Битоля, най-радушно посрещнатъ отъ населението. Останалитѣ войски се разположиха вънъ отъ града, понеже, съгласно нарежданията, трѣбваше да влѣзатъ на 22 ноември въ Битоля.

4/1-а и 4/17-а батареи нощуваха на бивакъ при Горно Оризари.

На 22 ноември, въ 1 часа сл. пл., пристигна единъ ескадронъ отъ 5-и Хусарски германски полкъ. Следъ това нащитѣ войски, начело съ германския ескадронъ, влѣзоха тържествено въ Битоля. Въ града войскитѣ дефилираха предъ началника на дивизията въ следния редъ:

Германския ескадронъ — ротмистъръ фонъ Демъ Буше.

1 ескадронъ отъ 5-и коненъ полкъ — ротмистъръ Бошнаковъ.

6 роти отъ 5-и Дунавски полкъ — майоръ Киселовъ.

2 картечници отъ 3-и коненъ полкъ — поручикъ Марковъ.

4/1-а полска батарея — поручикъ Станчевъ и

4/17-а полска батарея — капитанъ Банковъ

Батареитѣ се разположиха следъ дефилирането на квартири въ града.

Отъ 23 до 28 ноември 4/1-а и 4/17-а батареи почиваха въ Битоля. Въ последния день батареитѣ получиха заповѣдь да се присъединятъ къмъ полковетѣ си.

На 29 ноември 4/1-а батарея тръгна и презъ Прилепъ, Фаришъ, Кафадарци, Демиръ Капу и Давидово стигна на 5-и декември въ Негорци и се приседини къмъ полка, който бѣше разположенъ тукъ на квартиро-биваци.

13. Заключение за войната презъ 1915 година

Къмъ 1 декември сръбската армия бѣ окончателно сразена, отхвърлена въ планинска и неприютна Албания и изложена на страшни бедствия и страдания: албански разбойнически банди я нападаха отъ всички страни и унищожаваха; времето бѣше мразовито, а хората, окжсани и безъ палатки; пжтекитѣ, по които се движеха — заледени, подвозъ отъ тила — никакъвъ, страната — бедна. Гладъ, студъ, болести, мизерия и единъ невидимъ, но ужасенъ противникъ, съпровождаха стжпкитѣ на тия нещастни останки. Спасяването на самото правителство и сръбския краль, когото носѣха на носилка, съставляваше най-голѣмата грижа на тая агонизираща армия. Хората се движеха като сѣнки съ последната надежда да стигнатъ обетованото Адриатическо море, гдето съюзницата имъ Италия бѣ приготвила храна, облѣкло и лѣкарства. Половината отъ тия нещастни хора, които плащаха грѣхътъ на сръбския бѣсенъ шовинизъмъ, загинаха въ планинската пустиня.

Провидението наказа жестоко сръбския народъ за подлостьта, измѣната и алчностьта му отъ 1913 год. Сръбската земя бѣше окупирана отъ българитѣ и австрийцитѣ, цѣлата власть се намираше въ ржцетѣ на победителитѣ. Сръбската държава не сжществуваше — тя бѣ заличена отъ картата на Европа.

Почти едновременно съ тая велика победа, равна на която може да се намѣри само въ историята на старитѣ български ханове и царе, и съюзницитѣ на сърбитѣ — французитѣ, дошли отъ далечни страни, за да крепятъ и насаждатъ робството, изпита на гърба си силата на нашия народъ, който бѣ решенъ да загине или да живѣе свободенъ и единенъ. За жалость, игривата и лукава Гърция, съ своя лъжливъ неутралитетъ, спрѣ победоносния маршъ на нашитѣ войски къмъ Солунъ, като даде прибѣжище въ земята си на културнитѣ варвари — французитѣ.

Блѣскаво и славно се завърши тоя периодъ отъ войната.

***

Следъ изгонването на французитѣ въ гръцка територия, 5-а Дунавска дивизия се разположи въ началото на декември на квартиро-биваци въ района Мързенци, Горничетъ, Негорци, Пардейци съ отдѣленъ гарнизонъ въ Гевгели. Линията на охранението се простираше 2 клм. северно отъ гръцката граница между Вардаръ и меридиана, който минава презъ в. 600, югозападно отъ Кованецъ. Частитѣ се разположиха: 2/5-а бригада (18-и и 20-и пехотни и 11-и артилерийски полкове) — въ Негорци и Мързенци, съ линия на охранението отъ Вардара до с. Мойна и по лѣвия брѣгъ на р. Конска; 3/5-а бригада (5-и и 49-и пехотни и 1-и артилерийски полкове) — въ Негорци и Горничетъ, съ линия на

охранението отъ Мойна до меридиана на в. 600, на около 2 клм. отъ гръцката граница; 3-и и 4-и Македонски пехотни и 1-и гаубиченъ (3 батареи) полкове — въ Пардейци. Въ даденитѣ райони командиритѣ на 2/5-а и 3/5-а бригади избраха позиции за частитѣ си по дѣсния брѣгъ на р. Сърменли, на който започнаха да се окопаватъ.

11-и артилерийски полкъ се разположи: 1-о отдѣление (1-а, 2-а и 3-а батареи) на позиция на височината южно отъ Мързенци; Щабътъ на полка и 2-о отдѣление (4-а, 5-а и 6-а батареи) се разположиха на квартиро-биваци въ Негорци.

1-и артилерийски полкъ и Щабътъ на 5-а артилерийска бригада се разположиха на квартиро-биваци въ Негорци.

На 5 декември бѣха посочени мѣстата за позиции на батареитѣ въ бригаднитѣ участъци и отъ 6 декември тѣ започнаха да си строятъ окопи и наблюдателни пунктове.

Понеже на 10 декември се явиха три неприятелски аероплани и хвърлиха бомби въ Гевгели, по Мързенската височина и по огнестрелния паркъ въ Пардейци, назначиха се провивоаеропланни батареи: При Мързенци една отъ батареитѣ на 1/11-о артилерийско отдѣление по нареждане отъ командира на отдѣлението и 1/1-а батарея при Горничетъ.

Храненето на конетѣ започна да среща голѣми затруднения поради липса на превозъ отъ тила и изчерпване мѣстнитѣ срѣдства: конетѣ започнаха да умиратъ отъ изтощение. Презъ м. декември бѣ отпуснато срѣдно на день на единъ конь по 1·100 кгр. фуражъ (550 гр. зърненъ и 550 гр. слама). Благодарение голѣмитѣ грижи на батареитѣ, които пущаха конетѣ на паша, косѣха трѣва, събираха царевични стъбла, реквизираха каквото намѣрятъ по селата и пр., конетѣ бѣха спасени отъ гладна смърть. Още въ първия месецъ отъ позиционната война батареитѣ изгубиха своята подвижность и маневрена способность.

ПРЕЗЪ 1916 ГОДИНА

1. Влизане въ състава на XI германска армия

До 8 януарий 5-а Дунавска дивизия влизаше въ състава на II армия, а отъ 8 януарий влѣзе въ XI германска армия, командувана отъ генерала отъ артилерията **фонъ Галвицъ**.

На 9 януарий бойниятъ фронтъ на 5-а дивизия се разшири на западъ до с. Хума, понеже зае и участъка на 7-а Рилска дивизия, като влѣзе въ връзка въ дѣсно съ 9-а Плѣвенска дивизия при в. Мала Рупа.

На 20 януарий 2/1-а и 3/1-а батареи заеха позиция: 2-а батарея — на „Острата височина", западно отъ Горничетъ, а 3-а батарея — на най-високата скалиста височина източно отъ сѫщото село.

Следъ едно подробно изучаване на фронта Мала Рупа — Вардара при Гевгели, отъ началницитѣ на инженернитѣ войски отъ II българска и XI германска армия се взе решение позицията на 5-а дивизия да бѫде по самата гранична линия. На 10 февруарий се издаде оперативна заповѣдь по дивизията за заемането и укрепяването на позицията, както следва:

1. **Полковникъ Георгиевъ**, съ 1-а бригада (8 дружини, 8 картечници, 3 полски и 1 планинска батареи отъ 1-и артилерийски полкъ), да заеме и охранява дѣсния участъкъ отъ Мала Рупа до к. 157 (западно отъ Мойна), като укрепи и отбранява позицията: Мала Рупа—к. 1148—Гючетъ балканъ —к. 560—к. 157 изключително.

2. **Полковникъ Радойковъ**, съ 2-а бригада (8 дружини 8 картечници, 3 полски батареи отъ 11-и артил. полкъ и 2 противоаеропланни германски орждия) да заеме и охранява лѣвия участъкъ отъ к. 157 до Вардара, като укрепи и отбранява позицията: к. 157 включително — северно отъ Мойна — лѣвия брѣгъ на р. Лѣмница — р. Вардаръ.

3. **Полковникъ Кукурешковъ** съ артилерията (3 батареи отъ 1-и артилерийски полкъ, 3 батареи отъ 11-и артилерийски полкъ и 3 батареи отъ 1-и гаубиченъ полкъ) да подготви и заеме позиция въ участъка к. 150—Горничетъ—Гевгели.

4. **Полковникъ Брусевъ** съ 3-а бригада (6 дружин 8 картечници, 5-а пионерна дружина и една планинска б тарея отъ 1-и артилерийски полкъ) остава въ резервъ н дивизията въ Пардейци.

Въ края на декември пристигна 5-о планинско неск рострелно артилерийско отдѣление и се придаде къмъ 1- артилерийски полкъ. На 1-и януарий отдѣлението замина Велесъ, гдето се превъоржжи съ скорострелни оржд „Шкода". Къмъ 9 февруарий отдѣлението се превезе по ж лѣзницата отъ Велесъ до Пардейци и се разположи на б вакъ при Негорци, като се преименува въ 3-о планинско а тилерийско отдѣление.

Възъ основа на тая заповѣдь се придадоха: къмъ 1 бригада 1-о артил. отдѣление отъ 1-и артилерийски полк и 8-а планинска батарея; къмъ 2-а п. бригада — 2-о арт лерийско отдѣление отъ 1-и артил. полкъ.

На 14 февруарий после пладне 2/1-о артилерийско о дѣление зае позиция въ участъка на 2/5-а бригада южн отъ Горничетъ, по дветѣ страни на пѫтя Горничетъ—Мойн Въ сѫщия день 8-а планинска батарея тръгна отъ биваи си при Негорци по пѫтя Негорци—Горничетъ—Конско, да влѣзе въ състава на 1/5-а бригада. Следъ пристигане си въ Конско, тая батарея замина къмъ граничната линия зае позиция на 18 февруарий съ 1-и взводъ на Мала Руп а съ 2-и взводъ на в. Гърбата, южно отъ Хума.

На 15 февруарий, по заповѣдь на командира на 1/5 п. бригада, 1-а и 3-а батареи отъ 1-и артилерийски пол тръгнаха отъ позицията си при Горничетъ за к. 560, а 2 батарея отъ сѫщия полкъ — отъ Горничетъ за Конско. 1 батарея съ помощьта на пехотата зае позицията си на к. 56 на 17 февруарий, а 3-а батарея — на сѫщата височина на другия день. 2-а батарея пристигна въ Конско на 17 ф вруарий и се разположи тамъ на квартиро-бивакъ; на февруарий — продължи движението къмъ границата и вечерьта, следъ голѣми усилия, съ помощьта на 2 п. рот зае позиция при пограничния постъ Мала Рупа.

1-о артилерийско отдѣление отъ 11-и артилерийс полкъ заемаше къмъ 1 януарий позиция на височината южн отъ Мързенци въ участъка на 2/5-а бригада, а 2-о отдѣлени

и щаба на полка бѣха разположени на квартиро-бивакъ въ Негорци.

На 31 януарий 4-а и 6-а батареи заеха позиция на височината западно отъ Мързенци (бригадната височна), а 5-а батарея остана въ Негорци за противоаеропланна. На 17 февруарий, по заповѣдь на командира на 5-а артилерийска бригада, 4-а и 6-а батареи излѣзоха напредъ и заеха позиция на височината северозападно отъ Гевгели (Змейовата височина), а на 24 февруарий се присъедини къмъ тѣхъ и 5-а батарея отъ Негорци.

Понеже съ поемане командуването на войскитѣ по Вардара отъ германцитѣ на тоя фронтъ започнаха да пристигатъ и германски части, наложи се едно ново прегрупиране на войскитѣ отъ 5-а Дунавска дивизия. Това стана съ оперативна заповѣдь по дивизията отъ 7 мартъ, а именно:

1. Отбраната на дѣсния участъкъ отъ Мала Рупа до в. 560 включително се възложи на 1-а бригада (3 дружини и 4 картечници отъ 2-и полкъ, 3 дружини и 4 картечници отъ 5-и полкъ и 5 полски и 1 планинска батареи отъ 1-и артил. полкъ), подъ командата на полковникъ Георгиевъ.

2. Отбраната на лѣвия участъкъ отъ к. 157 включително до Вардара — на 2-а бригада (3 дружинн и 4 картечници отъ 18-и полкъ, 4 дружини и 4 картечници отъ 20 полкъ, 2 батареи отъ 11-и артилерийски полкъ, 247-а и 248-а германски картечни роти — 12 картечници и 1 пионерна рота, подъ командата на полковникъ Радойковъ.

3. Артилерията (1 батарея отъ 1-и артилерийски и 4 батареи отъ 11-и артил. полкове и 3 батареи отъ 3/9-о германско гаубично отдѣление), подъ командата на командира на 5-а артилерийска бригада, полковникъ Вазовъ, разположена на позиции въ участъка Гевгели—Мързенци—Горничетъ —к. 560, имаше задача да поражава предлежащата мѣстность къмъ Люмница, Маядагъ, Карасинанци, Шлопъ, пролома на Вардаръ, Мачуково и долината на р. Люлница.

4. Въ дивизионенъ резервъ останаха: по една дружина отъ 2-и, 5-и и 19-и пех. полкове, 1 план. батарея отъ 1-и артилерийски полкъ, 1 пионерна рота отъ 5-а пионерна дружина, 101-а и 10б-а германска пионерни роти, 4/6-и германски улански ескадронъ и 5-и Дунавски ескадронъ. Пехотата, въ

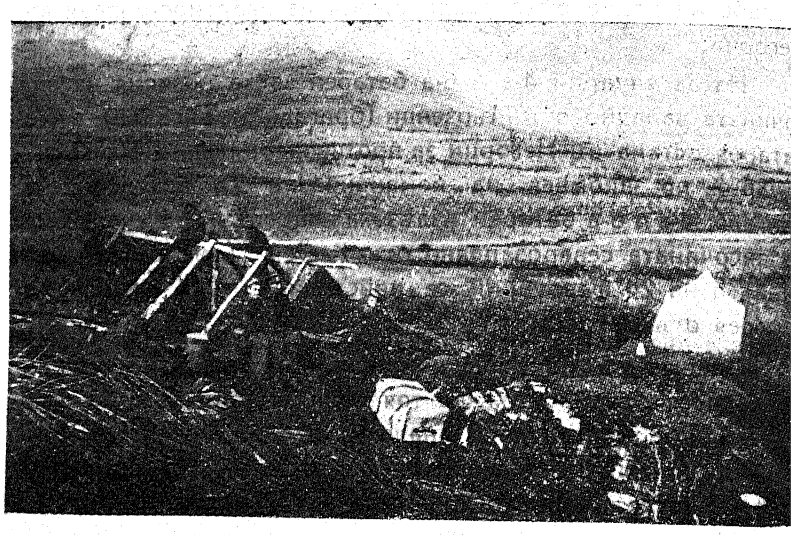

На 24. II. 1916 г. Строене на вилата на 3-а батарея на позицията при с. Мързенци.

случай на бой, трѣбваше да се събере южно отъ Негорци а коннитѣ части — източно отъ пжтя Негорци—Горничетъ

5. 3/5-а бригада (6 дружини и 8 картечници) остана въ армейски резервъ при Пардейци.

За противника къмъ това време имаше сведения, че съ единъ полкъ заема дѣсния брѣгъ на Вардара Боймица и Древено, отъ който полкъ една дружина се окопава на гребена к. 850 — Карасинанци, а съ другъ полкъ — на лѣвия брѣгъ на Вардара — Баялци и Карасуле.

Съ горната оперативна заповѣдь се установи окончателно и позицията, която частитѣ трѣбваше да укрепятъ, за което благоприятствуваше и настжпилото пролѣтно време.

Главната отбранителна линия на позицията на дивизията започваше отъ Мала Рупа, минаваше по Хумското плато (височинитѣ Скалиста верига, Гърбата, Киткитѣ, Рошава, а по-сетне и в. Голѣма Яребична) презъ к. 560, край южната крайнина на Гевгели и достигаше Вардара 500 м. южно отъ моста на шосето Гевгели—Богданци. Дължината на позицията по въздушна линия бѣше около 22 клм.

Укрепяването на позицията започна бързо, като системата на окопитѣ се развиваше постепенно, споредъ нуждитѣ

На 17. VII. 1916 год. Подъ самата Кожухъ планина — на позицията на 1-и Артил. полкъ около с. Хума, съ командиритѣ на 1-о и 2-о артил. отдѣления отъ 11-и Артил. полкъ, подполковницитѣ Стоименовъ и Мавродиевъ.

на съвременната война и почерпенитѣ поуки отъ източния и западния германски фронтове.

Първоначално се засили лѣвия участъкъ отъ позицията (до Вардара), съ цель да може да се спре едно нападение на противника къмъ Гевгели, а по-сетне да засили укрепяването и на западния участъкъ отъ позицията. Постепенно се започна и употрѣбяването на бетона за направата на скривалища за хората, картечни гнѣзда, наблюдателни пунктове и др. Независимо отъ отъ това, споредъ тактическитѣ нужди, се разшири и въ дълбочина мрежата на окопнитѣ работи, а на по-важнитѣ пунктове се създадоха упорни вжзли.

Съгласно нарежданията отъ Щаба на XI армия, на 1-и юний се разпореди отъ дивизията укрепяването на една предна позиция отъ Сехово до к. 187, северно отъ Алчакъ Махле, съ цель да се прикрие изнасянето напредъ на часть отъ артилерията, за да може да се бие съ артилерийски огънь неприятелската позиция на Маядагъ и Карасинанци. Предната позиция се зае отъ по една дружина отъ 18-и и 20-и пех. полкове.

Сведенията за противника постепенно се попълваха и въ края на юний се знаеше, че срещу 5-а дивизия се намираше 122-а французка дивизия въ съставъ около 3 пех. полка, 6 полски и планински и 2 тежки батареи, които заемаха позиция на дѣсния брѣгъ на Вардара по височинитѣ южно отъ Шлопъ, източно и западно отъ Карасинанци, около Маядагъ и к. 850. Освенъ това се знаеше, че въ Мъгленско се съсрѣдоточава Сръбската Тимошка дивизия съ 2-3 дружини французи, преднитѣ части отъ която заемаха линията: 2 клм. югоизточно отъ Люмница—Купа—Ошинъ и по-назадъ.

Къмъ това време въ дѣсно се намираше 3-а дивизия, а въ лѣво, на лѣвия брѣгъ на Вардара — 101-а германска дивизия.

Въ края на юний 5-а дивизия бѣше засилена съ още нѣколко германски картечни роти, една германска тежка 10·5 см. батарея и единъ германски улански ескадронъ.

Въ периода отъ 1 януарий до 30 юний 1916 год. бойни действия предъ фронта на дивизията не се водиха. Дейностьта между нашитѣ и неприятелскитѣ части се състоеше главно въ малки схватки между патрулитѣ и въ размѣна на отдѣлни артилерийски изстрели. За пръвъ пѫть неприятелтъ обстреля на 14 априлъ*) въ 5·30 часа сл. пл. Негорци съ тежката си артилерия, като хвърли по него 15 снаряди.

Презъ този периодъ французитѣ развиха доста оживена аеропланна дейность и често бомбандираха нашето разположение.

Въ частитѣ на артилерията презъ това време станаха следнитѣ промѣни:

а) На 10 мартъ 2/11-а батарея зае маскирана позиция северозападно отъ Мойна, на дѣсния брѣгъ на р. Конска, съ задача да дава прегражденъ огънь предъ главната позиция между Мойна и Гевгели.

б) Къмъ 15 мартъ пристигнаха и заеха позиции: 144-а 10·5 см. дълга германска батарея западно отъ Мързенци, съ задача да обстрелва французкитѣ батареи 2 клм. югоизточно отъ Шлопъ и източно отъ пѫтя Мачуково—Смолъ; 3/9-о 15 см. гаубично отдѣление, батареитѣ отъ което се разположиха на позиции: 5/9-а — югозападно отъ Горничетъ, 7/9-а — при южния край на Мързенци, 8/9-а — въ северницѣ поли на Змейовата височина (между Гевгели и Горничетъ).

*) Датитѣ отъ 1 априлъ нататъкъ сж по новъ стилъ.

На 18. III. 1916 год. На позицията съ офицеритѣ отъ 11-и Артил. полкъ. Около командира на артил. бригада полковникъ Вазовъ и др. офицери отъ артил. бригада.

в) понеже артилерията въ участъка на 1/5 бригада бѣ недостатъчна, то за засилването ѝ се изпратиха 4-а и 5-а батареи отъ 1-и артилерийски полкъ. Батареитѣ се снѣха отъ позицията си при Горничетъ и заминаха за Хума, гдето заеха позиция на 13 мартъ: 4-а батарея — на Българска китка, а 5-а батарея — половинъ клм. югозападно отъ Хума. 2-а батарея отъ 1-и артилерийски полкъ, която бѣше на Мала Рупа, се премѣсти на 14 мартъ на позиция на в. 560, западно отъ Мойна. 7/1-а планинска батарея зае на 23 априлъ позиция северно отъ Негорци, като противоаеропланна.

На 30 мартъ командирътъ на 5-а артилерийска бригада, полковникъ **Вазовъ В.**, замина за заемане новата си длъжность — командиръ на 1/5 бригада, а за неговъ замѣстникъ до идването на новоназначения командиръ на бригадата остана полковникъ Чобановъ.

Презъ месецитѣ мартъ, априлъ и май пристигнаха около 600 реквизирани и купени коне, които се разпредѣлиха между 1-и и 11-и артилерийски полкове. Съ това се попълни

конския съставъ и се възстановi маневрената с
на батареитѣ. Храненето, обаче, на конетѣ, мака
подобри, все още ставаше нередовно и изобщо бѣш

Съ настжпването на пролѣтьта батареитѣ за
произвеждатъ занятия, при които се обърна вни
димно на действията при орждията, насочването
вянето даннитѣ за стрелбата по различнитѣ мѣстн
предъ фронта на батареитѣ. Независимо отъ тое
ритѣ и войницитѣ се запознаха съ употрѣблениет
нитѣ бомби и действието съ пистолета „Дрейзе".

По укрепяването се построиха окопи за бат
пасни окопи, наблюдателни пунктове за начални
спомагателнитѣ наблюдатели, фалшиви батареи;
се сигурни телефонни свръзки, както между артил
подѣления, така и съ пехотнитѣ началници; по
пжтища за настжпление и за движение встрани
дитѣ и др.

До края на май съ помощьта на командира
убично 15 см. отдѣление отъ 9-и тежки германск
рийски полкъ се приготвиха планшети за планшет
за батареитѣ отъ 11-и артил. полкъ и се органи
нето прегражденъ огънь предъ главната позиция.

Следъ заемането на предната позиция Сехо
на нея се изкарваха на позиция южно отъ Гевгели
брѣгъ на Люмница по едно или две гаубични
стрелба по далечнитѣ цели. За сжщата цель се
и по единъ взводъ по редъ отъ батареитѣ на 11-
рийски полкъ.

На 22 май пристигна новоназначениятъ кома
5-а артилерийска бригада, **полковникъ Тодоров**
командуването на артилерията въ 5-а дивизия. Н
май той обходи позициитѣ на батареитѣ и устан
чателно участъцитѣ за прегражденъ огънь на всѣка

Отъ 27 май до 10 юний батареитѣ отъ 1-и и
лерийски полкове, 3/9-о германско 15 см. гаубично
и 114-а 10 см. дълга германска батарея се пристр
неприятелската позиция и по участъцитѣ си за п
огънь.

На 5 юний 114-а 10 см. дълга батерея се пре
позицията си при Мързенци на такава задъ височи

На 18. III. 1916 г. На позицията съ полковникъ В а з о в ъ, — командиръ на артил. бригада.

Презъ май 1916 година. На Позицията. — Войницитѣ боядисватъ великденски яйца.

конския съставъ и се възстанови маневрената способнос
на батареитѣ. Храненето, обаче, на конетѣ, макаръ и да
подобри, все още ставаше нередовно и изобщо бѣше оскжд

Съ настжпването на пролѣтьта батареитѣ започнаха
произвеждатъ занятия, при които се обърна внимание пр
димно на действията при орждията, насочването и подг
вянето даннитѣ за стрелбата по различнитѣ мѣстни предме
предъ фронта на батареитѣ. Независимо отъ това, офи
ритѣ и войницитѣ се запознаха съ употрѣблението на ръ
нитѣ бомби и действието съ пистолета „Дрейзе".

По укрепяването се построиха окопи за батареитѣ,
пасни окопи, наблюдателни пунктове за началницитѣ и
спомагателнитѣ наблюдатели, фалшиви батареи; установи
се сигурни телефонни свръзки, както между артилерийски
подѣления, така и съ пехотнитѣ началници; построиха
пжтища за настжпление и за движение встрани къмъ съ
дитѣ и др.

До края на май съ помощьта на командира на 3-о
убично 15 см. отдѣление отъ 9-и тежки германски арти
рийски полкъ се приготвиха планшети за планшетна стре
за батареитѣ отъ 11-и артил. полкъ и се организира да
нето прегражденъ огънь предъ главната позиция.

Следъ заемането на предната позиция Сехово—к. 1
на нея се изкарваха на позиция южно отъ Гевгели на дѣс
брѣгъ на Люмница по едно или две гаубични орждия
стрелба по далечнитѣ цели. За сжщата цель се изкарва
и по единъ взводъ по редъ отъ батареитѣ на 11-и арти
рийски полкъ.

На 22 май пристигна новоназначениятъ командиръ
5-а артилерийска бригада, **полковникъ Тодоровъ,** и пр
командуването на артилерията въ 5-а дивизия. На 23 и
май той обходи позициитѣ на батареитѣ и установи ок
чателно участъцитѣ за прегражденъ огънь на всѣка батар

Отъ 27 май до 10 юний батареитѣ отъ 1-и и 11-и ар
лерийски полкове, 3/9-о германско 15 см. гаубично отдѣле
и 114-а 10 см. дълга германска батарея се пристреляха
неприятелската позиция и по участъцитѣ си за прегра
огънь.

На 5 юний 114-а 10 см. дълга батерея се премѣсти
позицията си при Мързенци на такава задъ височината се

На 18. III. 1916 г. На позицията съ полковникъ В а з о в ъ, — командиръ на артил. бригада.

Презъ май 1916 година. На Позицията. — Войницитѣ боядисватъ великденски яйца.

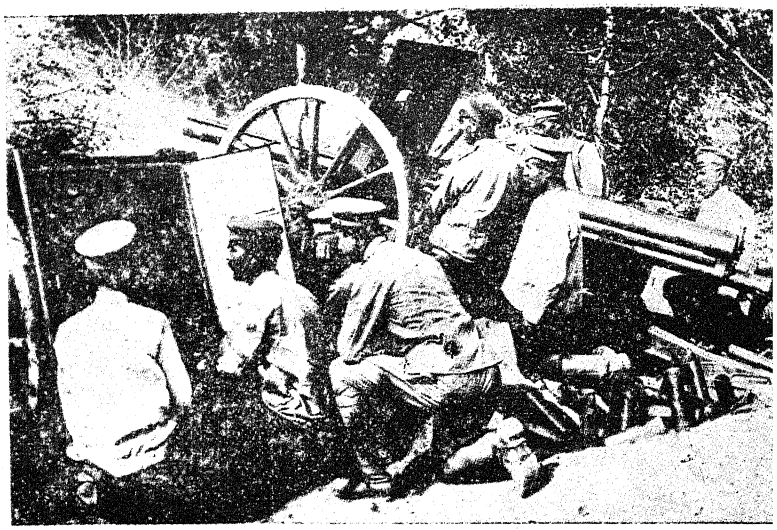

Сжщо като 264. Боятъ на 18. III. 1916 година.

роизточно отъ пжтя Гевгели—Горничетъ, за да може стига по-далечнитѣ цели въ тила на противника. Тая батар и гаубичнитѣ орждия, които се намираха южно отъ Гевгел почти ежедневно обстрелваха всички по-голѣми цели и б тареи на противника, които се откриваха. Сжщото започна да вършатъ и батареитѣ отъ 1-и и 11-и артилерийски пс кове, когато противникътъ съ напредването си почна да н влиза и въ зоната на тѣхната досегаемость.

Къмъ 19 юний се извади на преднята Сеховска позиц единъ взводъ отъ 7/1-а планинска батарея и се пристре въ сжщия день по неприятелското разположение.

На 25 юний артилерията въ участъка на 1/5-а бриг бѣше засилена съ 6/209-а 10·5 см. германска полска и 2/ 10·5 см. българска планинска гаубични батареи, които з маха позиции на около 1½ — 2 клм. югоизточно отъ Хуј На 29 и 30 юний батареитѣ се пристреляха по неприят ското разположение.

Въ второто шестмесечие отъ 1916 год. голѣми бой действия сжщо не се развиха. Нашитѣ части презъ тоя риодъ продължаваха да се затвърдяватъ на позициитѣ и разузнаватъ за противника, а неприятелътъ презъ всичк

На 18. VII. 1916 год. На наблюдателния пунктъ на 1-и взводъ отъ 3-а батарея, изнесенъ напредъ задъ пехотната позиция задъ к. 145.

време се стремеше чрезъ отдѣлни нападения да печели почва и се доближи по-близо до нашитѣ позиции.

Презъ сжщия периодъ батареитѣ отъ 1-и и 11-и артилерийски полкове почти всѣки день обстрелваха неприятелскитѣ батареи, които се откриваха съ огъня си и неговитѣ пехотни части, когато последнитѣ предприемаха открити движения или се окопаваха по позициитѣ си. Изобщо, артилерийската дейность, както отъ наша, така и отъ неприятелска страна, имаше обезспокоителенъ характеръ, освенъ въ днитѣ, когато трѣбваше да се отбиватъ неприятелскитѣ нападения.

Презъ месецъ августъ 4-а и 5-а батареи отъ 11-и артилерийски полкъ се оттеглиха на нови позиции: 4-а източно, а 5-а западно отъ Горничетъ, за да могатъ да даватъ по-добре прегражденъ огънь предъ главната позиция.

Артилерията въ дивизията бѣше подчинена въ командно отношение на командиритѣ на пехотнитѣ бригади. Въ 1/5-а бригада влизаха 1-и артилерийски полкъ (1-а, 2-а, 3-а, 4-а и 5-а полски и 8-а планинска батареи), 2/3-а планинска гаубична и 6/209-а германска полска гаубична батареи, подъ коман-

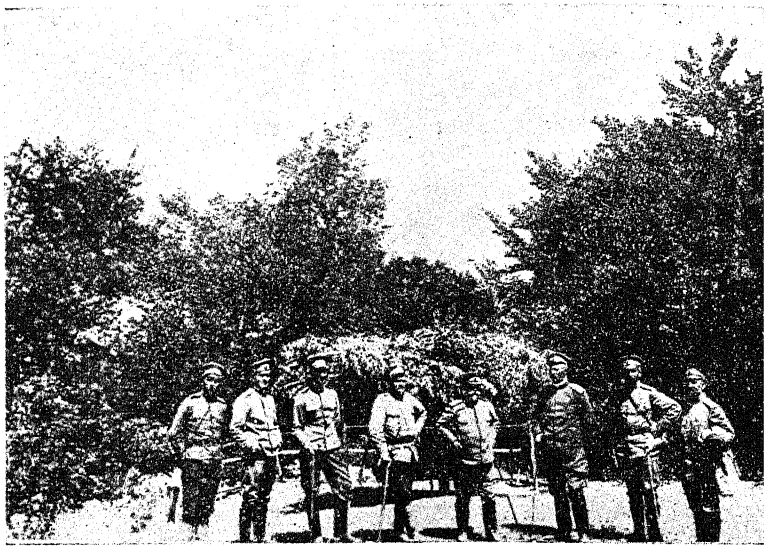

На 17. VII. 1916 год. Въ гората при щаба на пех. бригада и 1-и Арти полкъ подъ върха „Мала рупа“ на Кожухъ планина, съ командири на 1-и и 11-и артил. полкове Чобановъ и Арабовъ, кома диритѣ на 1-о и 2-о артил. отдѣления отъ 11-и артил. полкъ, подпо Стоименовъ и Мавродийски и нѣкои пех. висши начални

дата на командира на 1-и артилерийски полкъ, полковни **Чобановъ.** Въ 2/5-а бригада влизаха 11-и артил. полкъ 6/1-а полска батарея, подъ командата на командира на 11 артил. полкъ, **полковникъ Веселиновъ.** Тежката артилер (3/9-о германско тежко гаубично отдѣление и 114-а 10·5 с дълга батарея) се намираше подъ командата на команди на 3/9-о германско тежко отдѣление. 7/1-а пл. батарея бѣ въ разпорежданието на дивизията.

Въ участъка на 1/5-а бригада артилерията бѣше р дѣлена на две групи: **дѣсната** подъ командата на майо Икономовъ, въ съставъ: 8/1-а планинска, 5/1-а полска, 4/ полска, 2/3-а планинска гаубична и 6/209-а германска полс гаубична батареи заемащи позиции въ участъка на 5-и Д навски полкъ между Ляха и Дунавска Китка включител (карта 1:50,000 германска), а **лѣвата група,** подъ команда на полковникъ Златановъ въ съставъ: 2-а, 3-а и 1-а батар отъ 1-и артилерийски полкъ, заемаше позиции въ участъ на 2-и Искърски полкъ, между Дунавска Китка и к. 5 включително.

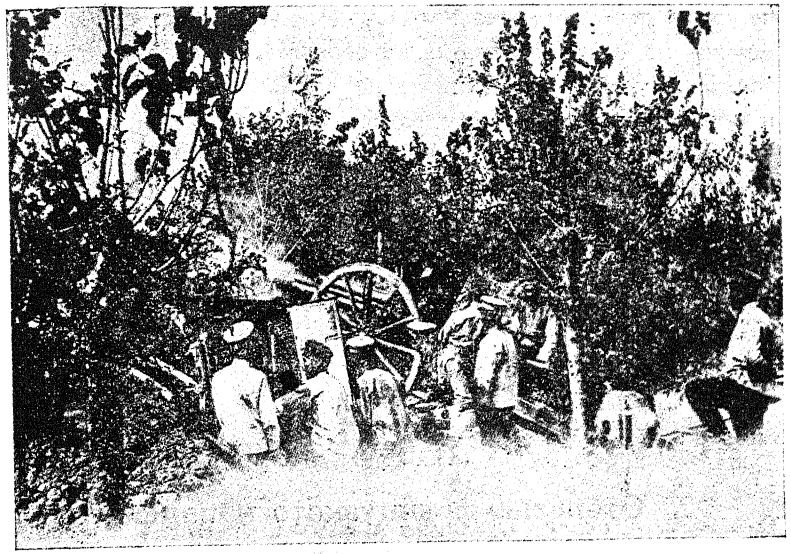

На 18. VIII. 1916 год. Артилерийски бой на 1-и взводъ отъ 3-а батарея, изнесенъ задъ пехотнитѣ позиции предъ гр. Гевгели, задъ к. 145. — Орждието въ време на действие.

Въ участъка на 2/5-а бригада артилерията образуваше сѫщо две групи: **дѣсната,** подъ командата на полковникъ Мавродийски (2/11-а, 5/11-а, 4/11-а, 6/11-а и 6/1-а батареи) бѣше на позиция между к. 560 и Горничетъ въ участъка на 18-и полкъ, а **лѣвата,** подъ командата на полковникъ Стоименовъ (3/11-а и 1/11-а батареи) — между Мързенци и Гевгели, въ участъка на 20-и полкъ. Германската тежка артилерия заемаше позиции между к. 560 и Гевгели. Разположението на батареитѣ се вижда въ приложената карта (мѣрка 1:50,000).

Главната задача на артилерията бѣше да засили отбраната на позицията на дивизията, като прѣчи съ огъня си на противника да се приближи, и да дава прегражденъ огънь предъ теленитѣ мрежи на преднитѣ и главната позиции.

По-голѣмитѣ действия, които се развиха предъ фронта на 5 дивизия въ втората половина на 1916 год., бѣха непиятелскитѣ нападения: на 21 августъ срещу височината Обла, на 11 ноември срещу к. к. 321 и 341 и на 11 декември срещу к. 341, които ще разгледаме по-долу.

На 17 августъ батареитѣ се пристреляха по различ
пунктове отъ неприятелското разположение и се опредѣли
целитѣ, по които трѣбваше да стрелятъ на следния день
задача да държатъ позицията на противника подъ огъня
и като даватъ видъ, че подготвятъ атака, да не му позволя
да изважда части и ги праща на Битолския фронтъ сре
нашата I армия, която въ тия дни настжпваше къмъ Лери

На 18 августъ, съгласно заповѣдьта отъ XI армия, всички
батареи откриха въ 5 часа пр. пл. огънь по неприятелска
позиция и го поддържаха презъ цѣлия день, като изст
ляха полската и планинската артилерия около 2000, а те
ката около 1000 снаряди.

2. Отбиване французкото нападение на 24 августъ

На 20 августъ батареитѣ отъ 1-и артилерийски пол
замръкнаха на бойнитѣ си позиции, готови за нощна стрел
Около полунощь заставитѣ на 1-а дружина отъ 2-и Искърс
полкъ бѣха нападнати отъ около два неприятелски взво
които бѣха отблъснати отъ заставитѣ съ пушеченъ огънь
ржчни бомби.

На 21 августъ въ 1·20 часа пр. пл., французитѣ пов
риха нападението си срещу преднитѣ постове въ участ
на сжщата дружина. По молбата на командира на дружина
2-а и 3-а батареи откриха прегражденъ огънь. Малко по-къс
противникътъ настжпи и срещу участъка на 3-а дружина с
2-и Искърски полкъ, поради което и 1-а батарея откри п
граденъ огънь югозападно отъ к. 443. Прегрaдниятъ огъ
на батареитѣ спре настжплението на французитѣ, но о
видно бѣше, че тѣ ще продължатъ действията си. За да мо
да се биятъ въ длъжъ подстжпитѣ предъ позицията на
Искърски полкъ, единъ взводъ отъ 4/1-а батарея бѣ п
мѣстенъ на флангова позиция на седловината северно с
Дунавска Китка.

Въ 7 часа пр. пл. северно отъ Люмница се появиха с
разни мѣста неприятелски групи, които се насочиха къ

югоизточния склонъ на в. 765 (Облата височина). Веднага
се откри огънь по тѣхъ отъ 3-а и 2-а батареи. Въ 9·30 часа
пр. пл. командирътъ на 1-и артилерийски полкъ заповѣда
да пренесе огъня си въ участъка на 2-и Искърски полкъ и
6/209-а германска гаубична батарея. До 12 часа по пладне
тая батарея обстреля гънкитѣ отъ мѣстностьта, въ които се
криеха неприятелскитѣ части и които не можеха да се биятъ
отъ полскитѣ батареи, разположени въ участъка на тоя полкъ.

Ползувайки се отъ закритията на мѣстностьта, фран-
цузитѣ успѣха да събератъ доста значителни сили въ доли-
ната югоизточно отъ в. 765. Освенъ това, презъ нощьта
французитѣ бѣха заели и се закрепили на височината юго-
източно отъ Скалистата чука, наречена по-сетне „Геройска", и
съ пушеченъ и картеченъ огънь бѣха отбили петь наши
контъратаки, предприети срещу тая височина. Около 2 часа
сл. пл, командирътъ на 2-и п. полкъ запозна командира на
артилерията въ 1/5-а бригада съ разположението на против-
ника и готвящето се ново французко нападение и го помоли
да му даде съдействието на артилерията за отблъсване на
противника. За тази цель командирътъ на 1-и артилерийски
полкъ съсрѣдоточи по Геройската височина огъня на цѣлото
1-о артилерийско отдѣление, на 6/209-а германска гаубична
батарея и на взвода отъ 4-а батарея, който заемаше флан-
гова позиция при Дунавска Китка. Ефектътъ отъ силния
огънь на батареитѣ бързо се прояви: неприятелтъ се раз-
колеба, стрелцитѣ му започнаха бързо да напущатъ пози-
цията си, числото на защитницитѣ на височината постепенно
намалѣ, огънътъ отслабна, една отъ картечницитѣ му бѣ
разрушена, а другитѣ замлъкнаха. Въ 3·30 часа сл. пладне
нашата пехота използува благоприятния моментъ, контър-
атакува противника и отново завладѣ височината (Геройска),
като взе трофеи 3 картечници.

Въ 3·20 часа сл. пл. се забеляза една неприятелска ко-
лона около дружина при Люмница, която отиваше въ по-
мощь на французитѣ на в. Геройска, но въ 3·40 часа сл. пл.
колоната бѣ пръсната отъ 6/209-а германска батарея. Около
5 часа сл. пл. нови неприятелски войски (около 3-4 роти)
излѣзоха отъ Люмница и се насочиха на северъ въ подкрепа
на преднитѣ си части, но и тѣхното движение бѣ спряно
отъ огъня на 1-о артилерийско отдѣление.

Въ този бой французитѣ оставиха предъ нашитѣ лини около 250 трупа, предимно отъ 176-и французки полкъ.

Батареитѣ изстреляха 1255 гранати и шрапнели.

3. Бой за в. 321 на 9 и 10 октомврий 1916 го

На 9 октомврий 2/5-а бригада заемаше:

1. **Полковникъ Долапчиевъ** съ 18-и полкъ, 8 българ ски и 8 германски картечници — дѣсния участъкъ на п зицията, отъ височинитѣ Цireитѣ до меридиана на барутн погребъ, западно отъ Гевгели.

2. **Полковникъ Георгиевъ** съ 20-и полкъ, 8 българск и 6 германски картечници — лѣвия участъкъ на позицият отъ меридиана на барутния погребъ презъ южната крайни на Гевгели до Вардара.

3. **Подполковникъ Момчиловъ** съ по 1 дружина от 18-и и 20-и полкове и 4 германски картечници заемаш предната позиция отъ Сехово до пѫти Мойна—Алчакъ Махл

4. Преднитѣ постове бѣха на линията на височинит 281, 285, 341, 260, 321, 259, 204, 212, Камъка и Каменна кариера по дѣсния брѣгъ на Вардара (карта 1:50,000).

На височинитѣ 341 и 321 имаше по една наблюдател застава отъ по единъ взводъ. На 9 октомврий наблюдате ната застава на в. 321 се заемаше отъ 1/18-а рота.

Артилерията въ участъка на бригадата бѣше разпол жена: 1/11-а батарея — на Мързенската височина, 3/11-а - на югоизточнитѣ поли на Бригадната планини, 6-11-а — в южнитѣ поли на сѫщата, 4/11-а — източно, а 5/11-а — с верно отъ Горничетъ, 2/11-а — при в. 215 (Цireитѣ), 6/1 — югоизточно отъ Горничетъ, 7/9-а германска гаубична - на артилерийската височина южно отъ Мързенци, 8/9-а ге манска гаубична — на севернитѣ поли на Змейовата височин

Противникътъ (122-а французка дивизия) предъ 2/5 бригада заемаше укрепена позиция на линията: височинит южно отъ Шлопъ, северно отъ Карасинанци и Маядагъ - в. 850 и преднитѣ му постове се намираха на 1 клм. южн отъ линията на селата: Шлопъ, Баракли махле, Хаджи Бар махле и в. 333, северно отъ Масива Коруна.

Още на 8 августъ французитѣ се опитаха да завладѣят в. 321, като я обстреляха съ силенъ артилерийски огънь, с

цель да прогонятъ само съ огънь нашата застава на тая височина, но не успѣха. На 9 октомврий отново откриха огънь по в. 321, който продължи на прекѫсвания презъ цѣлия день, а къмъ 5 ч. сл. пл. се обърна на барабаненъ. Въ 8·30 часа сл. пл., по заповѣдь отъ командира на бригадата, 6/1-а, 6/11-а и 2/11-а батареи откриха преградень огънь предъ в. 321, понеже въ това време 2 французки роти предприеха настѫпление, за да завладѣятъ височината. Огъньтъ, обаче, на батареитѣ бѣше неефикасенъ — разстоянието бѣ около 6 клм. — поради което французитѣ успѣха да завладѣятъ височината и започнаха усилено да се укрепяватъ на нея. Отъ силния неприятелски огънь голѣма часть отъ защитницитѣ паднаха убити и ранени, а останалитѣ отстѫпиха на севернитѣ склонове на в. 283.

Следъ отстѫплението на нашата застава, огъньтъ на батареитѣ се пренесе върху самата в. 321, за да не се позволи на французитѣ да се затвърдятъ, и продължи рѣдко до 10·14 часа сл. пл.

Командирътъ на 2/5-а бригада реши да завладѣе отново височината съ конъръ-атака. За тая цель заповѣда 1/18-а дружина да настѫпи и завладѣе височината, следъ като бѫде подготвена атаката отъ полската и тежка артилерия. Около полунощь атакуващитѣ части заеха изходното си положение. Атаката трѣбваше да започне въ 1 часа пр. пладне на 10 октомврий. Въ 0·45 часа пр. пл., 6/11-а, 6/1-а и 2/11-а полски и часть отъ германскитѣ гаубични батареи откриха ураганенъ огънь по в. 321, а въ 1 часа постепенно пренесоха огъня си въ дълбочина. Обаче, атаката на ротитѣ бѣше спряна отъ силния неприятелски пехотенъ и артилерийски огънь.

Въ 10 часа сл. пл. на 9 октомврий една французка дълга батарея отъ къмъ Маядагъ откри огънь по германската 114 дълга 10 см. батарея, разположена северозадно отъ Гевгели, въ съседство съ 3/11-а батарея. Единъ снарядъ отъ тая батарея попадна случайно въ батарейния резервъ на 3/11-а батарея и причини загуби: 1 убитъ и 1 раненъ войници; 2 убити и 10 ранени коне.

Французката артилерия въ време на боя за в. 331 обстрелва непрекѫснато височинитѣ 187, 212, севернитѣ склонове на 321, гр. Гевгели, Мързенската височина, долината на Серменлийската рѣка, района на 114-а германска и 3/11-а

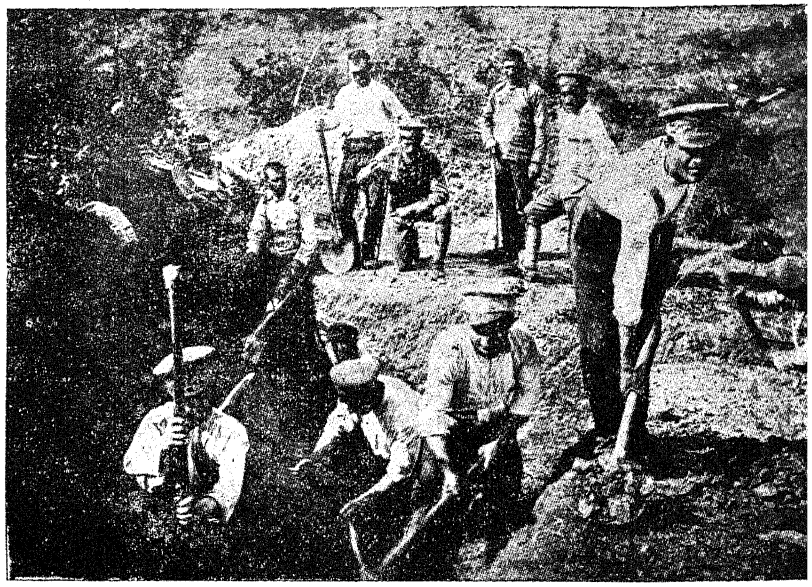

На 7. X. 1916 год. Копане на блиндажъ за снаряди около орждието и позицията около Мързенската висота на 3-а батарея.

батареи и пжтя по долината на рѣката. Стрелбата й особен бѣ засилена отъ 11 часа пр пл. на 9 октомврий до 1 час пр. пл. на 10 октомврий.

Още преди започването на боя артилерията бѣше свъ зана съ атакуващитѣ части съ телефонъ и огъньтъ на бат реитѣ се насочваше споредъ нуждата отъ самитѣ пехотн части.

Въ съгласие съ началника на преднитѣ постове, от 1·30 до 1·50 ч. пр. пл. батареитѣ отново обстреляха в. 32 а следъ това удължиха стрелбата си, понеже ротитѣ зап чнаха атаката. Едва въ 2·20 часа пр. пл. дружината можа д завладѣе височината следъ бой съ ножове въ самитѣ окоп Въ 2·30 часа пр. пл. стрелбата на батареитѣ бѣ прекратен по заповѣдь отъ Щаба на бригадата до уясняване на п ложението.

Французитѣ оставиха на полесражението 20 трупа, пленници, пушки, бомби и разни материали и инструмен за укрепяване на позицията. На в. 321 остана 1 рота, а др гитѣ се оттеглиха на бивака задъ в. 187.

Полскитѣ батареи изстреляха въ тоя бой 877 снаряд

На 16. X. 1916 г. К-рътъ на 3-а батарея капитанъ Хараламбиевъ раздава кореспонденцията на войницитѣ на позицията при копане на окопа.

На 22. X. 1916 год. На позицията около с. Мързенци. — Въ рова отъ 18 с. м. френски снарядъ.

На 29. X. 1919 год. Блиндажитѣ на отдѣлението, които ще останат въ вилитѣ, които ще се построятъ около тѣхъ.

Следъ завладяването на в. 321 отъ нашитѣ части, постът предъ височината остана въ французки ржце. За отнеманет му бѣ назначена контъраатака отъ две роти презъ нощьт срещу 11 октомврий. 6/1-а и 6/11-а батареи, които трѣбваш да поддържатъ атаката, се пристреляха по казаното мѣст между 5 и 6 часа сл. пл. на 10 октомврий.

Отъ Щаба на 2/5-а бригада се съобщи на командир на артилерията, че атаката ще се произведе въ 1·15 час на 11-и октомврий. Батареитѣ да я подготвятъ, като обстрелят поста съ ураганенъ огънь отъ 1 до 1·15 ч. пр. пл. Въ 1 2/11-а, 6/1-а и 6/11-а батареи откриха огънь, а въ 1·15 час пр. пл. го пренесоха постепенно напредъ къмъ противник Назначенитѣ за атаката роти успѣха да прогонятъ издалит се напредъ французки части, но не можаха да завладѣят самия постъ, тъй като подстжпитѣ къмъ него се обстрелва съ най-действителенъ пехотенъ, картеченъ и артилерийск огънь. Понеже непосрѣдствената опасность за в. 311 бѣ о клонена съ отблъсването на противника на 800 м. южно от височината, то атаката на самия постъ бѣ отмѣнена.

6/1-а, 6/11-а и 2/11-а батареи изстреляха въ тая контъ атака 509 снаряди.

4. Бой за в. 321 на 11 и 12 ноември 1916 год.

Височинитѣ 341 и 321 предъ фронта на 5-а дивизия бѣха силно издадени и се заемаха отъ наблюдателни застави като пунктове, удобни за наблюдение. Обаче, отдалеченостьта имъ отъ главната отбранителна позиция на дивизията (намираха се на крайния предѣлъ на артилерийския изстрелъ — 6 клм.), не даваше възможность да получатъ една действителна артилерийска поддръжка, а отъ друга страна, близостьта имъ до французката главна позиция (намираха се въ сферата на най-действителния ѝ артилерийски огънь) правѣха невъзможно удържането имъ. Французитѣ, оценявайки правилно значението на тия височини и тежкото положение на нашитѣ части, които ги държаха, предприеха на 11 ноември нападение съ цель да ги завладѣятъ и ни нанесатъ едно поражение съ малки за тѣхъ загуби.

Къмъ 11 ноември на височинитѣ 341 и 321 имаше построени окопи за цѣлъ ръстъ съ 2 реда телена мрежа, но изпокжсана отъ стрелбата на французката артилерия.

На 11 ноември въ 7·30 часа пр. пл., французитѣ откриха силенъ артилерийски огънь по височинитѣ 341 и 321 съ орждия отъ различенъ калибъръ. По височината 321 бѣше съсрѣдоточенъ огъньтъ на повече отъ 7 батареи. Височината се обстрелваше отъ фронта откъмъ Маядагъ и отъ къмъ височинитѣ Смолъ и Коруна. Французитѣ предприеха настжпление едновременно и срещу дветѣ височини.

Между 8 и 9 часа пл. пл. 6/11-а батарея откри прегражденъ огънь предъ в. 341, а 2/11-а и 6/11-а батареи — предъ в. 321. Къмъ 10·45 часа пр. пл. 6/11-а батарея съ сполучливата си стрелба успѣ да осуети атаката на в. 341, — французитѣ се върнаха въ окопитѣ си.

Едновременно съ огъня си по в. в. 341 и 331, французкитѣ тежки батареи последователно обстреляха: 8/9-а германска гаубична батарея, пжтя Горничетъ — Гевгели задъ 6/1-а батарея, селото Горничетъ, Мързенската позиция и долината на Серменлийската рѣка.

До 1·30 часа сл. пл. заставата на в. 321 издържа непрятелския 7-часовъ силенъ артилерийски огънь, който отврема навреме се обръщаше на барабаненъ, при което половината отъ хората ѝ бѣха избити и ранени. Къмъ това време фран-

цузката пехота се доближи и се готвѣше да щурмува ви
чината. Въ 1·55 часа сл. пл., по заповѣдь отъ бригада
2/11-а, 4/11-а, 6/11-а и 6 1-а батареи откриха прегражденъ ог
по 321 и южно отъ нея, но огъньтъ имъ не бѣше дейст
теленъ, затова не можаха да попрѣчатъ на атаката на фр
цузитѣ, които въ 2 часа сл. пл. завладѣха височината. І
шата застава се оттегли на 600 крачки северно отъ в. 3

Въ 2·10 часа сл. пл. нашитѣ батареи съсрѣдоточи
огъня си по в. 321, а по-късно и северно отъ нея, за
ограничатъ напредването на противника. Въ 2·45 часа сл.
по в. 321 остана да води рѣдъкъ огънь само една наша
тарея, а другитѣ го прекратиха и чакаха пехотата да се п
готви да атакува и отнеме височината.

До вечерьта батареитѣ държаха височината 321 по
огъня си и прѣчеха на противника да се окопае, а имен
2/11-а батарея обстрелваше западнитѣ й склонове, а 6
батарея — самата височина.

За падането на височината 321 се донесе въ Щаба
2/5-а бригада и въ Щаба на дивизията, отгдето се пол
заповѣдь височината да се завладѣе. За тая цель ком
диръть на бригадата разпореди в. 321 да се атакува и
владѣе съ две роти отъ 4/18-а дружина и 1 рота отъ 2
полкъ. Последната да настжпи презъ Хаджи Бари махл
атакува в. 321 откъмъ източнитѣ й склонове. Артилери
да подготви атаката съ ураганенъ огънь отъ 7·45 до 8 ч
сл. пл., следъ което да пренесе огъня си въ тила на п
тивника. На атаката трѣбваше да съдействуватъ батаре
отъ в. 560.

Въ уреченото време 2/11-а, 6/11-а и 6-1-а батареи
криха ураганенъ огънь по в. 321, подъ прикритието на ко
дветѣ роти отъ фронта настжпиха и достигнаха на мѣ
до 100 крачки отъ теленитѣ мрежи на противника. По
татъкъ ротитѣ не можаха да напреднатъ, понеже бѣха с
щнати съ ужасенъ картеченъ, пушеченъ, гранатохвъргаче
миненъ и артилерийски огънь и претърпѣха голѣми загу
Освенъ това, напредването стана невъзможно и поради то
че обходната рота отъ изтокъ не се яви, а мѣстностьта
освѣтляваше отъ ракети и прожектори, така че и най-м
което движение не можеше да остане незабелязано. Въ
критиченъ моментъ огъньтъ на батареитѣ бѣше насоч

въ тила на височината, поради което командиръть на дру-
жината поиска отново артилерийска подготовка. Отъ 9·30
до 9·40 часа сл. пл. батареитѣ повторно обстреляха съ ура-
ганенъ огънь височината, но ротитѣ не можаха да се вдигнатъ
и щурмуватъ неприятелската позиция. Въ 9·55 часа сл. пл.,
по заповѣдь отъ Щаба на бригадата, батареитѣ отново об-
стреляха източнитѣ и западнитѣ склонове и самата височина
321 съ ураганенъ огънь въ продължение на 10 минути, но
атаката пакъ не можа да се произведе. Следъ това батареитѣ
минаха въ рѣдъкъ огънь, който се води до полунощь.

Въ 0·30 часа пр. пл. на 12 ноември последва още една
артилерийска подготовка отъ отъ 10 минути, но атаката пакъ
биде осуетена. Вследствие този неуспѣхъ, командиръть на
18-и полкъ смѣни командващия атакуващитѣ части, подпол-
ковникъ Досева, съ командира на 3/18-а дружина, подпол-
ковникъ Цаневъ, който замина съ една рота отъ дружината
си къмъ в. 321. Въ 4·50 часа пр. пл. подполковникъ Цаневъ
пристигна съ 12-а рота отъ дружината си при в. 321, а къмъ
6 часа пр. пл. частитѣ му заеха изходното си положение и
бѣха готови за действие.

Докато ставаха тия приготовления, батареитѣ стреляха:
Въ 1·5 часа пр. пл. 6/1-а батарея даде ураганъ отъ 2 бата-
рейни реда по долината 200 м. южно отъ в. 321, гдето се
групираха неприятелски части. Отъ 1·40 до 2 часа пр. пл.
батареитѣ водиха рѣдъкъ огънь по в. 321.

Въ 6 часа пр. пл. се произведе още единъ опитъ за
атака отъ нашата пехота, но пакъ безуспѣшенъ.

За резултата на всички тия усилия се донесе въ Щаба
на дивизията и се поиска отмѣняване на атаката. Получи
се отговоръ: по заповѣдь на командващия армията височи-
ната 321 да се вземе на всѣка цена. Въ 10·30 часа пр. пл.
командиръть на бригадата разпореди до командира на 18-и
полкъ да усили частитѣ съ още една рота и завладѣе в. 321.
Ротата да настжпи отъ Мойна къмъ в. 260 и атакува про-
тивника въ флангъ и тилъ отъ западна посока. За сжщата
цель се изпрати още една рота отъ 20-и полкъ срещу из-
точния флангъ на противника. Атаката трѣбваше да се почне
следъ 1 часъ артилерийска подготовка. По тоя начинъ срещу
в. 321 трѣбваше да действуватъ: 3 роти и 1 картеченъ взводъ

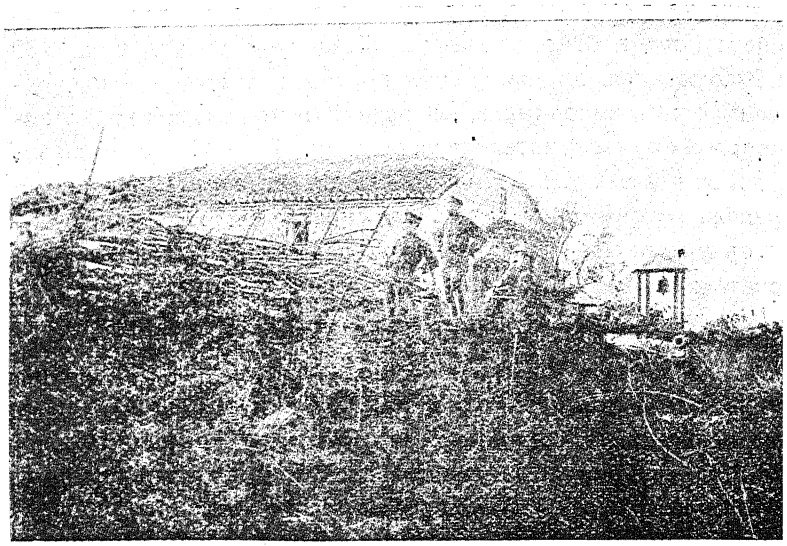

На 17.XI. 1916 год. Църквата на с. Мързенци на височината, разрушен от френски снаряди. — Орждието отъ 1-а батарея е до камбанария готово за стрелба.

отъ фронта, 1 рота срещу лѣвия и 2 роти срещу дѣсни флангъ на французитѣ на в. 321.

Въ време на тия приготовления отъ 6·50 до 9 часа п пл. 8/9-а германска гаубична и българскитѣ 2/11-а, 6/11-а 6/1-а полска батареи обстрелваха в. 321 и не оставяха спокойствие французитѣ.

Като получи заповѣдьта за завладяването на в. 32 командиръть на артилерията на 2/5-а бригада разпредѣ цѣлитѣ между батареитѣ, които щѣха да вематъ участ въ подготовката на атаката. Въ 1 часа сл. пл., по в. 321 склоноветѣ й откриха огънь 6/11-а, 6/1-а, 2/11-а и 3/11-а полс батареи, единъ планински взводъ отъ 7/1-а батарея и га бичнитѣ германски батареи. Огъньтъ бѣше отначало рѣдък а въ последнитѣ 15 минути — ураганенъ. Височината 3 се покри съ облаци отъ димъ и прахъ. Французитѣ започна да бѣгатъ назадъ, но атаката пакъ не се произведе, за кое се донесе твърде късно на бригадата (въ 5 часа сл. пл поради скжсването на телефонната свръзка. Причинитѣ това сж биле: раняването на подполковникъ Цонева и з късняването на обходнитѣ роти. Отъ 2·45 часа сл. пл.

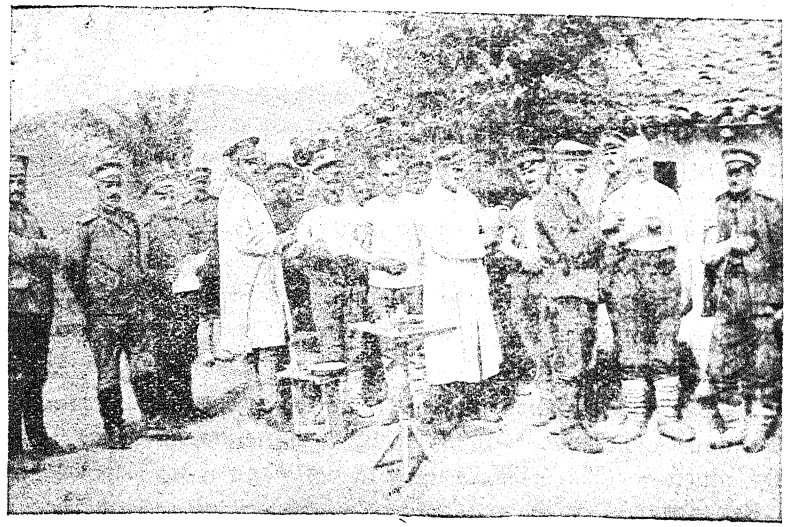

На 4. XI. 1916 год. На позицията, — Инжекция на войницитѣ противъ тифъ.

вечерьта батареитѣ посмѣнно поддържаха рѣдъкъ огънь по в. 321 и северно отъ нея.

Понеже отъ опититѣ да се завладѣе в. 321 се констатира, че французитѣ сж здраво организирали отбраната на тая естествено силна за тѣхъ височина, а отъ голѣмитѣ загуби и непрекжснатия огънь духътъ на нашитѣ части бѣ силно разколебанъ, последва разпореждание отъ Щаба на армията атаката на в. 321 да не се произвежда, а частитѣ отъ 18-и и 20-и пех. полкове тихо и незабелязано да се отеглятъ на линията на охранението: височинитѣ 212, 204, 258, 183, 260, 280 и 341.

Въ тоя двудневенъ бой батареитѣ, коитъ взеха участие въ него, изстреляха 3.353 снаряди и дадоха загуби: ранени: 2/11-а батарея 1, 6/11-а батарея 5 и 6/1-а батарея 1 войници. Освенъ това, отъ неприятелската тежка артилерия 1/11-а батарея имаше 2 ранени, а 3/11-а — 1 убитъ войници.

Ротитѣ отъ 18-и и 20-и полкове имаха загуби: убити: 1 офицеръ и 54 войници; ранени: 3 офицери и 142 войници; изчезнали: 12-и войници.

5. Превземането на в. 341 отъ французитѣ на 11 декемврий

На 11 декемврий пехотата заемаше сѫщитѣ позиции, както и презъ ноемврий. Въ разположението на 11-и артилерийски полкъ бѣха станали следнитѣ промѣни: 5-а батарея, която бѣше на позиция северно отъ Горничетъ, се премѣсти на такава въ северния край на Гевгели; къмъ полка се придаде единъ взводъ отъ 7/1-а планинска батарея, който зае позиция южно отъ Мойна. Останалитѣ батареи отъ полка заемаха старитѣ си мѣста.

Преднитѣ охраняващи части на 2/5-а бригада заемаха: 18-и полкъ — височинитѣ 341, 280, безименната, 260 и 258; 20-и полкъ — 204, 212, Каменната кариера и на изтокъ до р. Вардаръ.

Частитѣ отъ 122-а французка дивизия предъ бригадата стояха на укрепената си позиция.

Презъ нощьта срещу 11 декемврий батареитѣ бѣха насочени предъ нашитѣ застави, готови при нужда да имъ дадатъ бърза помощь. Височината 341 се заемаше отъ 1 взводъ отъ 18-и полкъ. Сутриньта рано на 11 декемврий 2 французки роти нападнаха ненадейно нашата застава и завладѣха височината 341, като плениха и една часть отъ нея. Малко по-късно, тѣ завладѣха и в. 280.

Командирътъ на 2-а батарея, като зачу гърмежитѣ и забеляза отстѫплението на заставата, въ 7·20 часа пр. пл. откри огънь по своя инициатива по движущитѣ се французи на височината. Следъ нея откри огънь и 6/11-а батарея, която имаше назначение да дава прегражденъ огънь предъ в. 341. Огъньтъ на батареитѣ въ първитѣ нѣколко минути бѣше ураганенъ, а следъ това тѣ поддържаха рѣдъкъ огънь, за да не даватъ възможность на противника да се затвърдява на завладяната височина. По в. 280 стреляше 6-а батарея.

Щомъ откриха нашитѣ батареи огънь, французката тежка артилерия последователно обстреля северницитѣ склонове на 341 и позициитѣ на 2/11-а, 6/11-а и 7/1-а батареи, а една полска неприятелска батарея откъмъ Маядагъ — височинитѣ 212, 258 и 260. Огъньтъ на тия неприятелски батареи продължи съ прекѫсвания презъ цѣлия день.

По пладне командирътъ на 2/11-а батарея, по заповѣдь на командира на полка, се пристреля по в. 280, понеже се проектираше завладяването отново на височинитѣ.

Въ 10 часа пр. пл., по разпореждане отъ бригадата, 2/11-а и 6/1 батареи откриха въ продължение на 5 минути ураганенъ огънь по в. 341, за да дадатъ възможность на нашитѣ разузнавателни патрули да се приближатъ, а следъ туй отново преминаха въ рѣдъкъ огънь.

Между това, после пладне, французкитѣ батареи се пристреляха за даване прегражденъ огънь предъ височинитѣ 341 и 280. Въ 5·10 часа сл. пл., по заповѣдь отъ 2/5-а бригада, 4/11-а и 6/11-а батареи откриха ураганенъ огънь по в. 280, а 2/11-а и 6/1-а батареи — по в. 341, съ цель да дадатъ възможность на нашитѣ застави и постове отново да заематъ мѣстата си, обаче, противникътъ, съ своя прегражденъ артилерийски огънь не позволи на нашитѣ патрули да се приближатъ. Ураганниятъ огънь на батареитѣ продължи само 5 минути, следъ което тѣ обстрелваха съ рѣдъкъ огънь височинитѣ и тила имъ. Въ 5·30 часа сл. пл. огъньтъ окончателно се прекрати.

Следъ тоя неуспѣхъ нашитѣ части отъ в. в. 341, 280 и Безименната се отеглиха на лѣвия брѣгъ на Люмница задъ преднитѣ постове.

Разстоянията, отъ които стреляха батареитѣ (освенъ 2/11-а батарея), бѣха твърде голѣми и затуй резултати не се постигнаха.

4/11-а батарея стреля на разстояние около 7 клм.
6/1-а „ „ „ „ „ 6½ „
6/11-а „ „ „ „ „ 6¼ „

Презъ деня се изстреляха по в. в. 341 и 280 отъ батареитѣ и планинския взводъ 1180 снаряди, а отъ германската гаубична артилерия — около 300 снаряди.

Падането на тия височини, както и на в. 321 на 12 ноември потвърди, че задържането на подобни пунктове, отдалечени отъ главната позиция, безъ помощьта на единъ точенъ артилерийски прегражденъ огънь отъ действителни разстояния, е невъзможно.

Загуби: отъ 2/11-а батарея единъ контуженъ войникъ; отъ 18-и полкъ 1 раненъ офицеръ, 4 убити, 12 ранени и 10 изчезнали войници.

На 27 октомврий 1916 год. XI армия се преименува I армия и командването ѝ се възложи на **генералъ-майо Гешевъ.** Това се предизвика отъ неуспѣха на нашитѣ вой на Битолския фронтъ, командуването на които се пое досегашното командуване на XI армия. Заедно съ това центъра на военнитѣ действия се пренесе на Битолс фронтъ, който постепенно придоби първенствуващо значен Това предизвика оттегляне на войски отъ Вардара и изп щането имъ къмъ Битоля.

Отъ 25 ноември до 6 декември 1/5-а бригада пос пенно бѣ смѣнена отъ 3/5-а бригада (50-и и 8-и пех. п кове и изпратена на битолския фронтъ.

ПРЕЗЪ 1917 ГОДИНА

1. Новия съставъ на 5-а дивизия и преиме-нуването на XI германска армия въ I армия

Къмъ 1-и януарий 1917 год. съставътъ на 5-а Дунав дивизия бѣше следниятъ: 2-а пех. бригада (10-и и 20-и п полкове), 3-а пех. бригада (8-и Приморски и 50-и п. полкове 247-о, 248-о, 249-о и 250-о германски картечни отдѣлен 5-и Дунавски ескадронъ, 5-а артилерийска бригада (1-и 11-и артилерийски полкове), 6/209-а германска полска гаубич батарея, 3/9-о германско тежко гаубично отдѣление, 3/1 германска тежка гаубична батарея и 5-а пионерна дружи 49-и полкъ се намираше въ армейски резервъ.

До края на май дивизията бѣше засилена съ следни артилерийски части: 1/11-о артилерийско отдѣление, 1/3 2/3-а и 3/3-а планински гаубични батареи, 1/3-а и 2/3-а пл нински батареи „Шкода", 1/1-а, 2/1-а и 3/1-а 12 см. гаубич батареи, 1/201-а полска и 4/201-а и 5/201-а гаубични германс батареи.

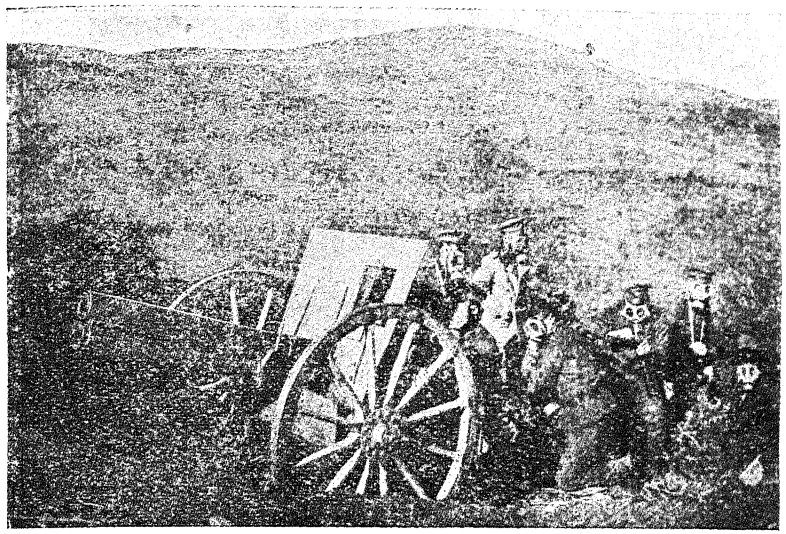

На 15. I. 1917 год. Действието на орждието съ маски противъ отровни газове.

Артилерията бѣше разпредѣлена презъ май месецъ, когато се започнаха боевете, по следния начинъ: Въ 3/5-а бригада влизаха: 1-и артилерийски полкъ (6 полски и 2 планински шкодови батареи; 2/3-о планинско 10·5 см. гаубично отдѣление (1/3-а, 2/3-а и 3/3-а батареи); 1/3-а и 2/3-а планински батареи „Шкода"; 1/1-а и 2/1-а 12 см. гаубични батареи и 1/14-а полска батарея. Въ 2/5-а бригада: 11-и артилерийски полкъ (6 батареи); 2/14-а 3/14-а полски батареи и 3/1-а 12 см. гаубична батарея. Германската артилерията бѣше придадена: Къмъ 3/5-а бригада: 5/9-а и 3/13-а гаубични 15 см. батареи, едно орждие отъ 3/159-а (бившата 114-а) 10 см. дълга батарея и 5/209-а и 6/209-а гаубични 10·5 см. батареи; къмъ 2/5-а бригада: 7/9-а и 8/9-а гаубични 15 см. батареи, 3 орждия отъ 3/150-а дълга батарея, 4/209-а гаубични 10·5 см. батарея и 1/101-а полска 77 м. м. батарея. Артилерията въ 3/5-а бригада се командуваше отъ командира на 1-и артилерийски полкъ, полковникъ Начевъ, а въ 2/5-а бригада — отъ командира на 11-и артилерийски полкъ, полковникъ Веселиновъ.

Необходимостьта да се дава прегражденъ огънь предъ цѣлия фронтъ на позицията при силно пресѣчената мѣстность

На 26. II. 1917 г. На наблюдателния пунктъ на 11-и артилерийски пол
— въ ходоветѣ.

въ участъка на 3/5-а бригада, наложи раздробяването
артилерията на мѣста по взводно и даже по орждейно*).

До началото на м. май голѣми бойни действия на фрон
на дивизията не се развиха. Частитѣ бѣха заети главно
укрепяването на позициитѣ, като непрекжснато разузнава
за противника, които съ своитѣ окопни работи постепен
се приближаваше все по-близо и по-близо къмъ нашитѣ п
зиции. Това принуждаваше батареитѣ денемъ да бжда
презъ всичкото време на щрекъ, готови да покровите
ствуватъ съ огъня си преднитѣ пехотни части и да отговоря
на неприятелската артилерия, а нощемъ да работятъ
укрепяването на позициитѣ си.

Презъ м. априлъ Сеховската позиция бѣше включе
въ главната отбранителна линия и заета отъ 20-и полкъ,
това не предизвика измѣстване на артилерията напредъ
тя остана на сжщитѣ си позиции.

Ежедневнитѣ взаимни престрелки между нашата и н
приятелската артилерии продължиха до м. май, когато фра

*) Подробното разположение на батареитѣ е показано: въ ре
на 1-и артил. полкъ за 1917 год. (LI. 62. в. прил.). Рел. на 5-а Дунавс
дивизия за 1917 г. (XXXIII. 10. а.). Рел. на 11-и арт. полкъ за 1917 г
(LII. 45. в.).

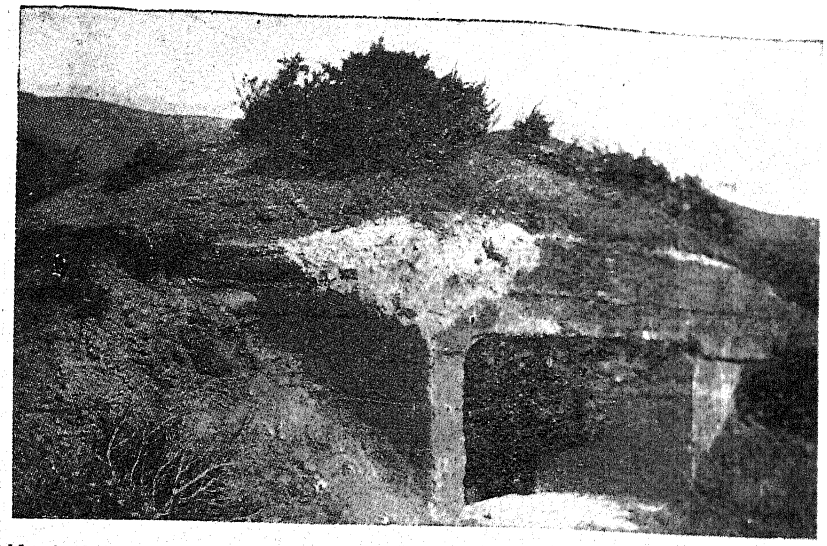

На 4. IV. 1917 г. Бетоннитѣ куполи на 5-а батарея, разположени въ
северния кварталъ на гр. Гевгели. — Въ жгъла ударена отъ снарядъ.

цузитѣ предприеха редъ нападения на нашитѣ предни силно
издадени пунктове, каквито бѣха предъ 2/5-а бригада Камен-
ната кариера, Камъка, к. 258 и к. 260, а предъ 3/5-а бригада
— Малка и Голѣма Яребични.

До м. май на фронта на 2/5-а бригада по-сериозни дей-
ствия се развиха на 25 февруарий и 17 мартъ.

На 25 февруарий въ 2 ч. пр. пл. французитѣ настжпиха
съ цель да завладѣятъ в. Каменната кариера между селата
Сехово и Шлопъ до ж. п. линия, обаче, съ навреме дадения
прегражденъ огънь отъ 1/11-а, 3/11-а и 5/11-а български полски
и 144-а германска дълга и 8/9-а германска гаубична батареи
нападението бѣше отбито. Българскитѣ батареи хвърлиха
536 снаряди.

На 17 мартъ се предприе отъ наша страна огнево на-
падение на преднитѣ французки части на фронта гръцкитѣ
окопи — височинитѣ 186—212—341—280—341, въ което взеха
участие всички български и германски батареи. Цельта на
нападението бѣ да се създаде въ противника впечатление,
че ще преминемъ въ настжпление. Огневото нападение трая
презъ цѣлия день, при което батареитѣ по дадена заповѣдь
ту засилваха, ту отслабваха или съвършенно прекратяваха
огъня си.

На 10. IV. 1917 год. Наблюдателния пунктъ на преднята позиция около в. 145.

Подъ прикритието на тоя огънь наши патрули се ближиха надвечерь презъ Хаджи Бари махле къмъ в. (ф.), съ цель да заловятъ пленници и предизвикаха сил пушеченъ и картеченъ огънь на фронта в. 283—в. 186. Сл стъмняване, патрулитѣ се оттеглиха*).

Нашата артилерия съ това огнево нападение предизв огъня на французката, която презъ цѣлия день обстр разположението на батареитѣ и хвърли около 400 тежк леки снаряди.

11-и артилерийски полкъ, заедно съ 6/1-а полска и пл. батареи изстреляха въ тоя день 3849 снаряди, отъ к 2861 гранати и 988 шрапнели, безъ да се достигатъ нѣк осезателни резултати.

Пехотата даде загуби: 11 убити, 18 ранени и 1 изчезн войници.

Въ сѫщия день се произведе огнево нападение по пре тѣ французки части съ сѫщата цель и отъ артилерията въ

*) Разположението на батареитѣ се вижда отъ рел. на 11-и лерийски полкъ за 1917 г. (LII. 45 в.).

бригада (1-и артил. полкъ и предаденитѣ му български и германски батареи). Огъньтъ се води 1-а, 2-а, 3-а, 4-а и 5-а полски и 8-а планинска батареи отъ 1-и артилерийски полкъ, една планинска гаубична и 6/209-а полска гаубична германска батареи по цѣлия фронтъ на бригадата. Както и въ 2/5-а бригада, подъ прикритието на тоя огънь, пехотнитѣ патрули настѫпиха и влѣзоха въ пушечна престрелка съ французитѣ, а следъ смрѣкване се оттеглиха къмъ частитѣ си. Французката артилерия се обади слабо, като хвърли по нѣколко единични изстрели по ония наши батареи, на които мѣстата не ѝ бѣха още известни, вѣроятно съ цель да се пристреля по тѣхъ.

Батареитѣ отъ 1-и артил. полкъ изстреляха около 1800 снаряди, отъ които половината шрапнели и половината гранати, а планинската и германската гаубични батареи — около 600 фугасни и бризантни гранати.

2. Бойоветѣ презъ май 1917 год. около Голѣма и Малка Яребична, предъ фронта на 3/5-а бригада и 1-и артилерийски полкъ

Отъ постепенното приближаване на противника къмъ нашата позиция, засилването му съ пехотни и артилерийски части и усилената му аеропланна дейность, въ армията и въ дивизията се извади и заключение, че французитѣ ще предприематъ атака на Вардарския фронтъ, заради това частитѣ бѣха предупредени да бѫдатъ готови да посрещнатъ атаката. И действително, въ началото на артилерийската дейность на французитѣ постепенно се засили, а следъ туй тѣ предприеха атака на височинитѣ Малка и Голѣма Яребични предъ фронта на 3/5-а бригада. Тия височини силно се издаваха напредъ и представляваха удобенъ обектъ за нападение.

Въ това време участъка на 3/5-а бригада се заемаше: отъ Мала Рупа (в. Ляха) до в. Обла включително — отъ 8-и пех. Приморски полкъ, а отъ в. Обла до к. 560 включително — отъ 50-и полкъ. Главната отбранителна позиция на бригадата започваща отъ в. Ляха, достигаше около 1 клм. ю.з.

На 23. IV. 1917 год. Общъ изгледъ на позицията на 3-а батарея, артил. полкъ. Само 1-и взводъ въ време на действие.

отъ Хума, отгдето завиваше на югъ и обгръщаше Гол
Яребична, Босилкова Китка и Емине бурунъ въ вид
полукржгъ, а следъ туй отиваше на североизтокъ до гр
цата и покрай нея достигаше к. 560. Най-издадената ч
на позицията при Г. Яребична се намираше на около 3
отъ общата отбранителна линия и се защищаваше отъ
дружина. Въ носа Яребична влизаха височинитѣ Бълга
китка, Дунавска китка, Гърбата и Рошава, като втора и т
укрепени линии. Позицията при Голѣма Яребична се
маше: Г. Яребична отъ 1/8-а рота, Босилкова [Китка]
6/8-а рота, Емине бурунъ отъ 4/8-а рота, а 5/8-а рота] б
въ подкржка. Къмъ всѣка рота имаше дадени по 2—4
течници и по 2-3 минохвъргачки и бомбохвъргачки. П
цията се намираше, освенъ това, подъ защитата на следн
батареи, разположени южно и югоизточно отъ Хума,
лѣвия участъкъ на 8-и полкъ: 5/1-а полска и 9/1-а плани
батареи, 1/3-а, 2/3-а и 3/3-а планински гаубични, 1/1-а и 2
полски гаубични и 5/209-а и 6/209-а полски германски
бични батареи, или всичко 2 полски и планински и 7
бични батареи. Позициитѣ на батареитѣ се намираха
2—5 клм. задъ най-издадената часть отъ Яребичнитѣ. Т

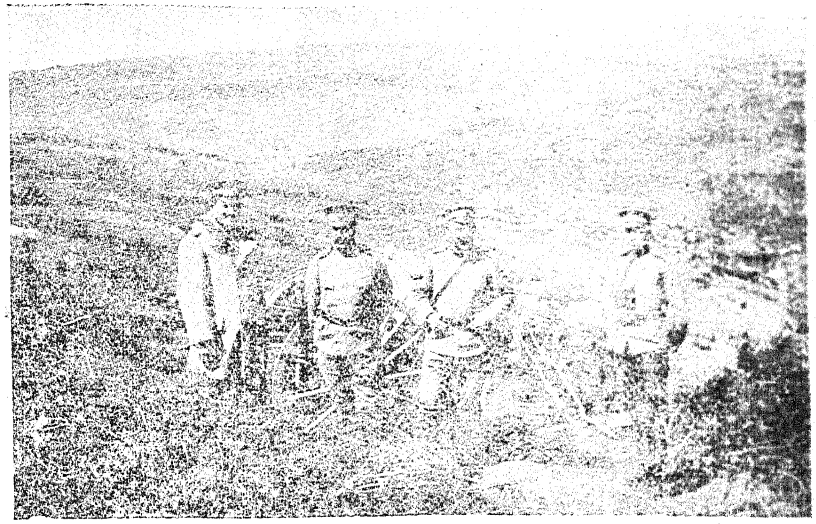

На 2. V. 1917 год. На позицията на 3-та батарея. — Посещението на к-ра на Артил. бригада 5-та дивизия полковникъ Тодоровъ и к-ра на 11 артил. полкъ полковникъ Веселиновъ, заедно съ ветеринарния лѣкаръ на 11-и артил. полкъ подпоручикъ Узуновъ.

разположение на артилерията напълно гарантираше отбраната на позицията чрезъ прегражденъ огънь, особенно отъ гаубичнитѣ батареи. Най-после, при нужда къмъ Яребичнитѣ можеше да се привлѣче огъня и на частитѣ отъ батареитѣ, разположени западно отъ Хума, както и на нѣкой отъ участъка на 50-и полкъ.

Артилерийскиятъ огънь на французитѣ продължи непрекжснато отъ 1 до 8 май и бѣше насоченъ по цѣлия фронтъ на дивизията, но по-силно по участъка на 3/5-а бригада. За да скриятъ намѣрението си и отвлѣкатъ нашето внимание, французитѣ предприеха на 5 и 6 май нападение на Каменната кариера предъ фронта на 2/5-а бригада, обаче артилерийскиятъ имъ огънь по участъка на 3/5-а бригада продължаваше съ сжщата сила.

Въ продължение на една седмица неприятелската разнокалибрена артилерия хвърли около 70,000 снаряди, отъ които около 58,000 по участъка на 3/5-а бригада и около 12,000 по участъка на 2/5-а бригада. Очевидно стана, че атаката ще бжде насочена къмъ Яребичнитѣ. Огънятъ на противника бѣше насоченъ предимно по оная часть отъ пози-

На 10. V. 1917 год. 20 см. гаубиченъ френски снарядъ, падналъ на зицията непръснатъ.

цията, която се намира южно отъ Хума, а именно: Малка Яребична, Голѣма Яребична, Босилкова Китка, Бъ гарска Китка и височинитѣ Гърбата, Рошава и Обла. Пр тивникътъ обстрелваше нашитѣ батареи, окопитѣ и скри лищата отъ главната позиция и отъ линията на охранение като наблюдаваше стрелбата си съ аероплани, срещу кои ние нѣмахме възможность и срѣдства да противодействувал

На 7-и, 8-и и 9-и май артилерийскиятъ огънь на пр тивника се засили, а въ последния день се обърна на бар баненъ, следъ което стрелбата значително намалѣ. Въ т дни неприятелската артилерия успѣ да разруши една час отъ нашитѣ скривалища и наблюдателници, да разкжса много мѣста телената мрежа и да срине една голѣ часть отъ окопитѣ.

Въ време на подготовката на атаката отъ страна французитѣ, нашитѣ батареи обстрелваха неприятелска артилерия, но нѣмаха възможность да регулиратъ стрелба си както французитѣ, поради липса на аероплани. Не сам това, но нашитѣ противоаеропланни орждия още въ пъ витѣ дни бѣха сполучливо обстреляни и принудени да скриятъ, съ което се даде възможность на французки

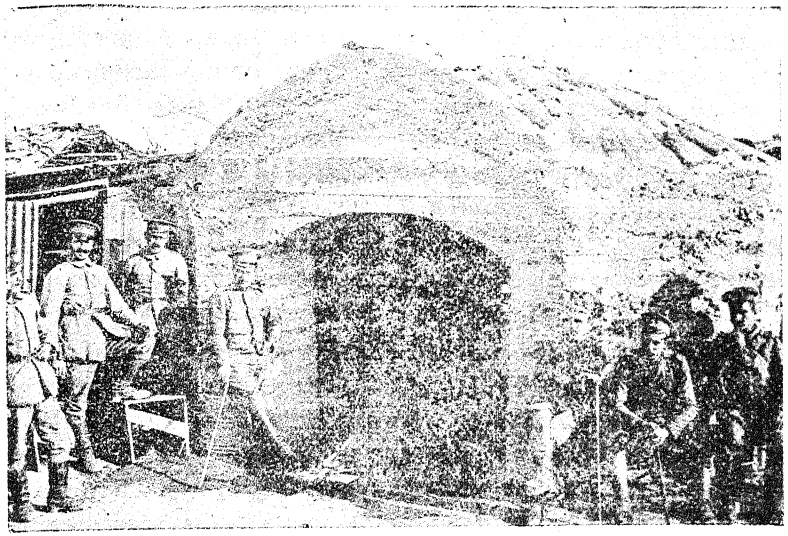

На 15. V. 1917 год. Предъ бетонната купола на 5-а батарея на капитанъ Палазовъ въ северния кварталъ на гр. Гевгели (стени 60 см., покривъ 1·20 м.).

аероплани свободно да наблюдаватъ и регулиратъ своята артилерийска стрелба.

Презъ тия дни нашата артилерия отъ 3/5-а бригада изстреля незначително количество отъ 1572 снаряди.

Въпрѣки голѣмия успѣхъ на французката артилерия, духътъ на нашитѣ войски остана непоколебимъ, а храбрата ни пехота съ нетърпение чакаше да се яви предъ нея врага, за да си примѣри силитѣ съ него, действувайки съ ножъ и бомба.

Нощьта на 9-и срещу 10-и май мина въ затишие. На разсъмване борбата наново се разрази. Всичката неприятелска артилерия се нахвърли съ огъня си изведнъжъ върху преднитѣ постове и главната позиция. Къмъ 4·30 часа пр. пл. неприятелската пехота се появи ненадейно предъ нашитѣ постове. Последнитѣ веднага дадоха сигналъ съ червени ракети за откриване прегражденъ огънь отъ артилерията предъ преднитѣ постове на фронта на Голѣма Яребична и Босилкова Китка, а така сжщо и предъ заставитѣ № № 6, 7 и 8 и Малка Яребична. Въ 4·50 часа пр. пл. назначенитѣ батареи откриха прегражденъ огънь въ застрашенитѣ зони.

Батареитѣ отъ участъка на 50-и полкъ останаха въ набл
дателно положение, готови да дадатъ веднага прегради
огънь не само въ опредѣленитѣ имъ зони, ако и пре
тѣхъ противникътъ настжпи, но и предъ Малка Яребичн
Обаче, още преди да се даде прегрaдния огънь, французи
успѣха да смѣтатъ съ барабанния си огънь преднитѣ посто
и да завладѣятъ позициитѣ. По пжтя на отстжпващи
предни постове и подъ закрилата на единъ силенъ огне
артилерийски валякъ французитѣ продължиха настжпление
си и ненадейно изпъкнаха предъ главната позиция.

Между 5 и 5·35 часа се подадоха червени ракети, как
откъмъ заставитѣ № № 5, 6, 7 и 8, така и отъ Малка
Голѣма Яребични, Емине бурунъ и Босилкова Китка. Ба
реитѣ отъ 2/1-о артилерийско отдѣление (4-а, 5-а и 6
откриха огънь, за да съдействуватъ на заставитѣ № №
6, 7 и 8, а 1/1-о артилерийско отдѣление — на застава
Малка Яребична, да задържатъ позицитѣ си, понеже по
прикритието на своята артилерия французитѣ силно н
пираха срещу тѣхъ. Около 6 часа пр. пл. заставитѣ бѣ
принудени да напуснатъ мѣстата си и се оттеглиха на севе
къмъ главната позиция. Тогава батареитѣ пренесоха огъ
си по французкитѣ части, които заеха позициитѣ на
ставитѣ.

Въ тоя критиченъ моментъ командирътъ на артилер
въ 3/5-а бригада поиска сведения за положението отъ к
мандира на 8-и полкъ, които не можа да даде такива, поне
нѣмалъ още донесенитѣ отъ преднитѣ си части. Благо
рение на това артилерията, не знаейки какво е положение
предъ фронта, бѣше лишена отъ възможность да взе
участие въ перипетиитѣ на боя предъ Голѣма Яребична
Босилкова Китка, които бѣха леко завладяни отъ франц
ката пехота. До разясняването на обстановката коман
рътъ на 1-и артилерийски полкъ полковникъ Начевъ разп
реди чрезъ командиритѣ на отдѣленията да се нама
огъня, който къмъ 6·30 часа пр. пл. бѣше съвсемъ оредѣ
Между това, французитѣ бързо се възползуваха отъ то
затишие и, за да не дадатъ възможность на нашата ар
лерия да съсрѣдоточи огъня си по тѣхната пехота, кое
бѣше успѣла до 6·30 часа пр. пладне да завладѣе ю
източната часть на голѣма Яребична и Босилкова Китка,

нахвърлиха върху нашитѣ батареи съ силенъ артилерийски
огънь, умѣло управляванъ отъ появилитѣ се 3 французки
аероплани.

За ограничаване успѣха на противника, командирътъ
на 8-и полкъ изпрати въ подкрѣпа на атакуваната 1-а
дружина 2/83-а и 3/83-а роти и полурота отъ 8/8-а рота,
които спрѣха по-нататъшното напредване на французитѣ.

Къмъ 7 часа пр. пр., когато стана известно отъ доне-
сенията на командиритѣ на 2/3-о планинско гаубично и 3/1-о
планинско отдѣления, че противникътъ е заелъ югоизточната
часть отъ Г. Яребична и Босилкова Китка, 1/1-о артилерийско
отдѣление пренесе огъня си отъ Малка Яребична предъ
главната позиция на фронта Босилкова Китка — Емине бу-
рунъ, а 2/3-о планинско гаубично и 3/1-о планинско отдѣ-
ления дадоха прегрaденъ огънь въ съответнитѣ имъ зони
предъ Емине бурунъ, Босилкова Китка и западнитѣ скло-
нове на Г. Яребична. Въ 7 часа пр. пл. прегрaдния огънь
предъ Г. Яребична и Босилкова Китка бѣше засиленъ и отъ
5/209-а и 3/13-а германски гаубични батареи. Отъ тоя огънь
французкитѣ части, настжпващи по западнитѣ склонове на
Г. Яребична, бѣха отбити и преследвани отъ 3/1-о планинско
артилерийско отдѣление.

До 7·20 часа пр. пл. командирътъ на артилерията успѣ
да влѣзе въ свръзка чрезъ ординарци съ командира на
атакуваната 1/8-а дружина и да се ориентира върху поло-
жението. Въ 7·30 часа по негова заповѣдь 4/1-а, 5/1-а и 6/1-а
батареи откриха огънь по гребенитѣ западно отъ Голѣма
Яребична, отъ които бѣха отстжпили нашитѣ застави № №
5, 6, 7 и 8 и се бѣха заели отъ французкитѣ части. Огъньтъ
на батареитѣ бѣше много точенъ и действителенъ и принуди
въ едно кжсо време французитѣ да отстжпятъ съ голѣми
загуби въ бѣгство. Труповетѣ на множество убити покри-
ваха земята, а много ранени, едва влачейки се, бързаха да
остжпятъ и се скриятъ въ гънкитѣ на мѣстността. Въпрѣки
това нашитѣ застави не заеха мѣстата си.

Между това, свръзкитѣ съ пехотата още не бѣха въз-
становени, което прѣчеше на артилерията да действува
споредъ нуждитѣ на пехотата, а командиритѣ на артилерий-
скитѣ отдѣления, за да не бездействуватъ, сами наблюдаваха
бойното поле и посочваха на батареитѣ си целитѣ за об-

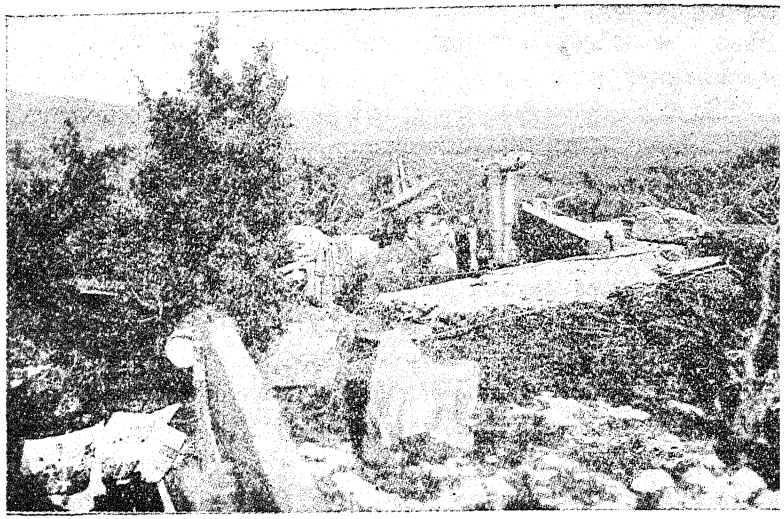

На 15. V. 1917 г, Бетоненъ наблюдателенъ пунктъ на 3-та батарея, - Пом. бат. к-ръ поручикъ Радевъ на наблюдение.

стрелване. Въ 8·15 часа 1/1-о артилерийско отдѣлени обстреля французкитѣ части, които настжпваха по източнит склонове на Малка Яребична въ подкрепа на бойната им линия, а по-късно и дветѣ отдѣления отъ 1-и артилерийск полкъ съсрѣдоточиха огъня си по южнитѣ и югоизточн склонове на Г. Яребична, за което се знаеше вече положи телно, че сж заети отъ французитѣ. Подъ действието н силния пехотенъ и артилерийски огънь се забеляза известн колебание въ французитѣ, но къмъ 9·30 часа пр. пл., по държани съ прѣсни войски отзадъ, тѣ се затвърдиха окон чателно на завладянитѣ мѣста.

До 12 часа по пладне батареитѣ обстрелваха непри телскитѣ части, които се появяваха около Яребичнитѣ и н имъ даваха възможность да засилятъ частитѣ на Г. Яребичн и Босилкова Китка.

По пладне командирътъ на артилерията влѣзе в свръзка съ командирътъ на 8-и полкъ и уговориха начин за произвеждане контъратаката за изгонване на вмъкнали се въ позицията противникъ.

Отъ 2·20 до 2·45 часа сл. пл., по заповѣдь на коман дира на 3,5-а бригада, се откри силенъ огънь по Босилков Китка и югоизточнитѣ склонове на Г. Яребична отъ бат

реитѣ, които имаха готови данни и бѣха вече стреляли въ тоя участъкъ, съ цель да се подготви контъратаката на 8-и полкъ, но такава не се предприе. Ето защо, около 4 часа сл. пл. се уговори съ командира на 8-и полкъ контърататата отъ пехотата да сс произведе въ 5 часа сл. пл., като предварително се подготви съ силенъ артилерийски огънь.

Командирътъ на артилерията, полковникъ Начевъ, между 4·15 и 4·45 часа сл. пл., разпореди: командирътъ на 1/1-о отдѣление съ 1/1-а, 2/1-а и 3/1-а полски и 2/3-а планинска батареи да бие зоната отъ Малка Яребична до Човката; командирътъ на 3-о отдѣление съ 5/9-а и 6/209-а германски гаубични и 1/3-а планинска батареи да обстрелва югоизточнитѣ, южнитѣ и западнитѣ склонове на Г. Яребична; командирътъ на 2-о гаубично планинско отдѣление съ 1/3-а, 2/3-а и 3/3-а планински гаубични и 1/14-а полска батареи да обстрелва Босилкова Китка; 3/13-а германска гаубична батарея сжщо да стреля по Босилкова Китка.

Точно въ 5 часа сл. пл. се подадоха червени ракети на горнитѣ височини отъ нашитѣ пехотни части, назначени за атаката и всички батареи, споредъ даденитѣ имъ задачи, откриха барабаненъ огънь, който продължи 10 минути. Следъ изтичането на това време, червенитѣ ракети отъ сжщитѣ мѣста се повториха и огъньтъ продължи още 5 минути. Подиръ това последваха зелени ракети, което означаваше че противникътъ е изгоненъ отъ позицията, и батареитѣ пренесоха огъня си 300 м. на югъ, а следъ туй още два пжти по 300 м. въ далечината, като постепенно разредиха огъня си.

Подъ закрилата на силния артилерийски огънь, частитѣ отъ 8-и полкъ се нахвърлиха върху французитѣ съ бомби и ножове и къмъ 5·40 часа сл. пладне завладѣха окончателно Голѣма Яребична. Контъратаката на Босилкова Китка не успѣ, но въ 1 часа презъ нощьта нашата пехота безъ изстрелъ съ бомби и ножове се нахвърли върху врага и завладѣ и тая височина.

Боятъ на 10 май бѣше първиятъ сериозенъ изпитъ по воденето на позиционната война. Въ него ясно излѣзоха на яве недостатъцитѣ по организацията на свръзкитѣ и грѣшкитѣ при воденето на огъня по неприятелскитѣ настжпващи

части, по неприятелскитѣ аероплани, борбата съ неприяте.
ската артилерия, бързото даване на прегражденъ огънь, бъ
зото пренасяне на огъня отъ едно мѣсто на друго и п
Всички забелязани грѣшки бѣха своевременно поправени,
особено механизма за даване прегражденъ огънь.

На 11 май къмъ 11·50 часа пр. пл. две неприятелск
роти се опитаха да настжпятъ отъ Малка Яребична към
Босилкова Китка, но бѣха спряни отъ прегражднія огънь н
батареитѣ, назначени да стрелятъ въ тоя участъкъ. След
1·30 часа сл. пл. пушечниятъ и артилерийски огънь на фрон
затихна, но се забеляза постепенно групиране на единичн
хора на противника къмъ Голѣма Яребична, Емине Бурун
и Босилкова Китка. Въ 8 часа сл. пл. французитѣ се опита
отново да настжпятъ и атакуватъ Голѣма Яребична и Б
силкова Китка, но бѣха спряни и приковани на мѣстото с
отъ навреме дадения артилерийски прегражденъ огънь.

Понеже и следъ завладяването на Голѣма Яребична
Босилкова Китка, въ неприятелски ржце останаха Малк
Яребична и заставитѣ №№ 7, 8 и 9, то командиръть н
8-и долкъ уговори съ командира на артилерията въ 3/5
бригада да ги завладѣе презъ нощьта срещу 12 май след
една силна артилерийска подготовка. За тая цель батареит
по назначение отъ командиритѣ на отдѣленията още презъ де
се престреляха по мѣстата на заставитѣ, заети отъ французит
Точно въ 1 ч. презъ нощьта на 12 май, следъ подаването черве
ракети отъ нашата пехота, опредѣленитѣ орждия откри
огънь, който продължи 15 минути. Подиръ това огненият
поясъ се пресе напредъ, а следъ като се подадоха зелен
ракети, направи се още единъ скокъ въ дълбочина съ огъ
и на последнитѣ данни артилерийскиятъ огънь ту се засил
ваше, ту отслабваше, споредъ исканията на пехотата, изр
зени чрезъ сигналнитѣ ракети. Стрелбата продължи окол
1 и пол. часа, следъ което постепенно затихна и на бойно
поле зацари пълна тишина. Въ време на тая артилерийск
стрелба нашата пехота успѣ да заеме Малка Яребична, н
атаката на заставитѣ №№ 7 и 8 бѣше отбита. Френзкат
артилерия следъ започването на нощния бой обстреля с
барабаненъ огънь не само главната позиция при Яребичн
но и тила ѝ.

Въ бойоветѣ отъ 1 до 12 май артилерията имаше загуби: убити 4 германски войници; ранени 1 офицеръ, 4 български и 5 германски войници.

Изстреляни снаряди отъ българската и германската артилерия: на 10 май 11,981, а на 11 май — 3,620.

Повреди въ материалната часть: на 1 май ударено отъ парче противоаеропланното орждие № 5 отъ 2/5-а батарея. На 3 май сжщо ударено отъ парче противоаеропланното орждие № 200 отъ 2/5-а батария. На 9 май ударено отъ снарядъ и разрушенъ лафета и спирача на противоаеропланното орждие № 289 отъ 5/1-а батарея.

На 12 май още отъ сутриньта започнаха да се движатъ отдѣлни неприятелски единици къмъ Малка Яребична и западнитѣ склонове на Голѣма Яребична. По пладне се забеляза движение на по-голѣми части (отдѣлни роти) къмъ сжщитѣ височини и Босилкова Китка, затова се обстреляха съ унищожителенъ огънь. Батареитѣ откриха вихренъ огънь, нѣкои отъ тия части се пръснаха, а други принудиха да се скриятъ, следъ което поддържаха рѣдъкъ огънь и не имъ позволяваха да се вдигнатъ.

Едновременно съ тия движения на пехотата, французката артилерия откри рѣдъкъ огънь по Яребичнитѣ и Босилкова Китка, а съ тежката си артилерия се нахвърли съ урагани по позициитѣ на 6/209-а и 5/209-а германски гаубични 2/3-а плининска гаубична и 1/14-а, 3/1-а и 5/1-а полски батареи. Стрелбата продължи отъ 6 часа до 10 часа пр. пл., и се водѣше съ аеропланно наблюдение. Отъ артилерийския огънь на противника бѣше засегната силно 6/209-а германска батарея, на която бѣха разрушени две отъ орждията, възпламенена една ниша съ около 200 снаряди и стрелбата и стана невъзможна по-нататъкъ отъ тази позиция. Единъ снарядъ повреди едно орждие отъ 1/14-а полска батарея, а другъ — мѣрнитѣ прибори и щита на 2-о орждие отъ 5/1-а батарея. Въ 5/206-а германска батарея паднаха 1 убитъ и 2 ранени войници, а отъ продължителната стрелба три отъ орждията ѝ станаха негодни.

Презъ деня на 12 май 1/1-а и 2/1-а гаубични 12 см. батареи заеха позиция задъ участъка на Яребичнитѣ, а 6/209-а германска гаубична батарея зае нова позиция, понеже до старатай позиция противникътъ се бѣ пристрелялъмного точно.

Отъ силния артилерийски огънь на французитѣ по б
тареитѣ стана очевидно, че тѣ целѣха да разрушатъ бат
реитѣ или да ги омаломощятъ и лишатъ отъ възможнос
да прѣчатъ на нападението на тѣхната пехота.

Отъ 10·30 часа пр. пл. до 3 часа сл. пл. настжпи затиш
по цѣлия фронтъ. И двете страни се готвѣха презъ то
време за новото сблъскване, приближаването на което
чувствуваше отъ всички.

Въ 3·15 часа сл. пл., подъ прикритието на силенъ а
тилерийски огънь, 3 французки полка и една гръцка дружи
въ 4 вериги една задъ друга, настжпиха по югозападни
склонове на Г. Яребична, а други 6 вериги — по южни
склонове на Малка Яребична и Варненския долъ. Къмъ 4·
часа сл. пл. се подадоха червенитѣ ракети и 70 българс
и германски орждия започнаха да сипятъ огнената си ла
върху настжпващия врагъ. Започна се ожесточена борб
пушечниятъ, картеченъ, бомбовъ и артилерийски огънь з
глушиха всичко: земята кънтѣше отъ падащитѣ снаряд
бомби, мини и куршуми; веригитѣ на противника една сле
друга се топѣха въ дима и огъня предъ теленитѣ мрежи
Яребичнитѣ. Защитницитѣ на Малка Яребична (1 взвод
нападнати отъ двата фланга отъ голѣми сили, бѣха прин
дени да се отдръпнатъ на Босилкова Китка, но всички
усилия на врага до вечерьта да напредне по-нататъкъ бѣ
разбити отъ точния и унищожителенъ огънь на батареи
и бомбохвъргачитѣ на пехотата. Французитѣ обилно окъ
вавиха свещенната българска земя предъ Яребичнитѣ, сле
което въ паническо бѣгство, прикрити отъ вечерния здра
отстжпиха назадъ къмъ позицията си, гонени съ адски огъ
отъ нашитѣ батареи.

Съ настжпването на нощьта настжпи тишина по ц
лото бойно поле. Височината М. Яребична остана въ фра
цузки ржце, но имъ костува, споредъ показанията на тѣхе
пленникъ, 1,500 души убити и ранени.

Загубитѣ на нашата пехота: 37 убити и 103 ранени.

На 13 май на фронта бѣ спокойно.

Срещу 14 май презъ нощьта се нареди да се атаку
и завладѣе Малка Яребична. За артилерийската подготов
на тая атака командиръть на артилераята въ 3/5-а брига
разпореди: 7 орждия отъ 1/1-о отдѣление да държатъ по

огъня си билото на М. Яребична; 8 орждия отъ 3/1-о отдѣ-
ление — западнитѣ склонове на Малка Яребична и южнитѣ
на Голѣма Яребична; 7 орждия отъ 2/3-о планинско гаубично
отдѣление — билото на Малка Яребична. Въ 3 часа пр. пл.
назначенитѣ батареи откриха огънь по опредѣленитѣ имъ
пунктове. Подъ прикритието на тоя огънь пехотнитѣ части
настжпиха къмъ Малка Яребична, но посрещнати отъ силенъ
артилерийски и пушеченъ огънь бѣха принудени да отстжпятъ
на главната позиция. По тая причина по-нататъшния огънь
на батареитѣ се разреди и получи обезпокоителенъ характеръ.

Борбата съ неприятелската артилерия, която отъ 5 ч.
пр. пл. започна да обстрелва Киткитѣ и Яребичнитѣ, се
возложи на тежкитѣ и гаубични батареи. Къмъ 7 часа пр
пл. огньтъ отъ двете страни постоянно намалѣ: останаха
само отдѣлни орждия и батареи за поддържане рѣдъкъ
огънь по противника. После пладне настжпи затишие по
цѣлата позиция.

Презъ нощьта срещу 15-и май командиръть на 8-и полкъ
направи още единъ опитъ да завладѣе съ изненада Малка
Яребична, но атаката не успѣ. Презъ деня имаше слабъ
артилерийски огънь между двете страни.

Отъ 12-и до 16-и май изстреляни: отъ българската арти-
летия 7,000, а отъ германската — 1000 снаряди.

Повреди въ материалната часть: на 13-и май орждие
№ 7 отъ 2/1-а батарея повредено отъ стрелбата и изпратено
на поправка въ армейската работилница. На 14-и май отъ
попадение на неприятелски снаряди двете колелета на
орждие № 363 отъ 1/14-а батарея счупени.

На 16-и май батареитѣ обстрелваха появилитѣ се не-
приятелски аероплани и водиха отвреме-навреме рѣдъкъ
обезпокоителенъ огънь по окопаващитѣ се неприятелски
части.

На 17-и май деньтъ мина спокойно. Въ тоя день се получи
заповѣдь отъ командира на 3/5-а бригада за атаката на
Малка Яребична отъ 8-и полкъ въ 2 часа презъ нощьта
на 18-и май. Командиръть на артилерията направи чрезъ
командиритѣ на отдѣленията необходимитѣ разпореждания
за подготовката на атаката.

На 18 май въ 1 часа пр. пл. настжпи отъ Босилкова
Китка 3/8-а рота, за да завладѣе Малка Яребична. Въ сжщото

време командирътъ на 3/1-о отдѣление, полковникъ Ик
номовъ, откри обезпокоителенъ огънь съ 6/209-а германс
гаубична, 1/1-а 12 см. гаубична, 9/1-а планинска, 1/3-а пл.
убична и 5/1-а и 6/1-а полски батареи по южнитѣ и юго
паднитѣ склонове на Малка Яребична и по постоветѣ
7-а и 8-а застава, а командирътъ на 2/1-о 12 см. гаубич
отдѣление, подполковникъ Дрѣнски, съ 2/1-а 12 см. гаубичн
1/3-а планинска и 2/1-а полска батареи — по южнитѣ и
и. склонове на Малка Яребична. Въ 1·50 часа пр. пл. ба
реитѣ дадоха унищожителенъ огънь по югоизточнитѣ скл
нове на Малка Яребична, който продължи 20 минути и сле
това се намали на обезпокоителенъ.

Въ 1·18 часа пр. пл. се чу пушечна стрелба и се дадо
два червени ракета, което означаваше, че ротата е ве
предъ Малка Яребична и ще се хвърли въ атака. Въ 2
часа пр. пл. се даде прегражденъ огънь въ тила на проти
ника, обаче атаката на 3/8-а рота, посрещната съ силе
картеченъ, пушеченъ и артилерийски огънь, бѣше отби

Понеже французитѣ започнаха да орстрелватъ сил
съ артилерийски огънь Голѣма Яребична и Босилкова Кит
германскитѣ 3/13-а и 5/9-а гаубични батареи влѣзоха въ бор
съ французката артилерия.

Въ 2·45 часа се подадоха зелени ракети отъ атакуи
щата рота, следъ което стрелбата на батареитѣ се удля
а отъ 3·25 часа пр. пл. нататъкъ огъньтъ се превърна
рѣдъкъ обезпокоителенъ. Едва въ 6 часа пр. пл. стана и
вестно, че атаката на ротата излѣзла несполучлива. Отъ
часа пр. пл. до 8 часа сл. пл. на позицията владѣеше пъл
затишие.

Презъ нощьта срещу 19 май се поддържаше отъ д
журнитѣ батареи рѣдъкъ обезпокоителенъ огънь по непр
ятелската позиция.

Загуби отъ 16 до 19 май: 2 ранени български войни

Изстреляни около 2000 снаряди отъ българската и ге
манска артилерия.

3. Бойове предъ фронта на 2|5-а бригада и 11 Артил. полкъ презъ май и юний 1917 год.

Предъ фронта на 2/5-а бригада, къмъ която бѣше придаденъ 11-и артилерийски полкъ, се разиграха редъ бойове на линията на преднитѣ постове, въ които всѣкога вземаше участие и артилерията. Отъ тия бойове по-важни бѣха следнитѣ:

1) На 5 май за Каменната кариера.
2) На 11 май за височината 260.
3) На 14 май за в. 258.
4) На 15, 16, 18, 28, 30 и 31 май за в. в. 204 и 212.
5) На 1, 2 и 3 юний за сжщитѣ височини.

Както видѣхме по-рано, французитѣ, за да отклонятъ вниманието ни отъ главната атака срещу Яребичнитѣ, предприеха въ началото на май демонстративни действия предъ фронта на 2/5-а бригада.

На 5 май 2/5-а бригада заемаше укрепена позиция на линията на височинитѣ 215, 85, 187, 183, 170, 145 и с. Сехово, а именно: 18-и полкъ заемаше участъка отъ в. 215 до в. 187 изключително, а 20-и полкъ — отъ в. 187 до с. Сехово. Преднитѣ постове заемаха: на 18-и полкъ — линията 281, 285, 165, височинитѣ западно отъ Маядажката котловина, 260, 183 и 258 включително, а 20-и полкъ — 204, 215, Камъка, Каменната кариера до дѣсния брѣгъ на Вардара. Охранението сжщо бѣше разположено на укрепени позиции съ телени мрежи.

11-и артилерийски полкъ съ придадената му артилерия заемеше позиции: 1/11-а батарея — на Мързенската височина, южно отъ Мързенци; 3/11-а и 1/291-а германска полски — въ югоизточнитѣ поли на Бригадната планина; 5/11-а — въ северния край на Гевгели; 4/11-а източно, 6/11-а северозападно. 3/14-а югозападно и 2/14-а въ южния край на Горничетъ; единъ противоаеропланенъ взводъ — югозападно отъ Горничетъ; 2/11-а батарея: единъ взводъ при в. 215

(Цireитѣ), а другия — южно отъ Мойна; 4/201-а германска гаубична — при Цireитѣ; 7/9-а германска гаубична — въ южния край на Мързенци; 8/9-а германска гаубична и 3/159-а германска дълга — на северните поли на Змейовата височина.

Противникътъ въ съставъ: 1-и и 2-и пех. гръцки и 148-и п. французки полкове, снабдени съ могжща разнокалибрена артилерия и машино-метални уреди, заемаше укрепена позиция по северните склонове на Кала-тепе, 405, 432 и 460 първата отбранителна линия на която вървѣше по височи китѣ южно отъ Баракли махле и с. Шльопенци. Артилерията на противника заемаше позиция въ южнитѣ склонове на Кала тепе, 405, 432 и 460.

Височинитѣ, при които бѣха разположени нашитѣ предни постове, сж раздѣлени съ дълбоки лъщчини, прорѣзани с долове, които спомагаха за скритото приближаване на противника Мѣстността предъ тѣхъ е вълнообразна, обраснала съ буйна трева и тукъ-тамъ съ храсти. Южно отъ тия ви сочини, на 700—800 крачки тече Шльопенската рѣка, обрас нала съ върбалакъ. Тя представляваше сжщо добъръ под стжпъ на противника къмъ нашитѣ предни постове.

На 5 май сутриньта противникътъ започна оживена артилерийска стрелба по участъка на бригадата. Огъньт му бѣ насоченъ предимно по в. Каменна кариера и по охра нението на 18-и полкъ северно отъ в. в. 280 и 341. Огъньт продължи съ прекжсвания презъ цѣлия день.

Въ 8·15 часа сл. пл. французитѣ откриха силенъ арти лерийски огънь по в. в. Камъка и Каменната кариера, под прикритието на който една дружина настжпи отъ с. Шльоп къмъ казанитѣ височини, които се държаха отъ по един нашъ офицерски патраулъ. Веднага батареитѣ открих огънь: 3/11-а и 1/11-а батареи — по Каменната кариера, 5/11-а батарея — по Камъка. Завърза се пушечна и бомбов стрелба на височинитѣ. Подъ натиска на по-силния про тивникъ, нашитѣ части се оттеглиха на 1 клм. северно от височинитѣ.

Въ 8·45 часа сл. пл. се поиска съдействие и отъ пред нитѣ постове на 18-и полкъ западно отъ Маядажкия дол и на в. в. 260 и 183, срещу които бѣ настжпила друга не приятелска дружина. Назначенитѣ батареи откриха огъни

но въпрѣки това, противника успѣ да отблъсне постоветѣ, а заставата № 4, находяща се западно отъ Маядажкия долъ, която бѣ поддържана съ огъня на 2/11-а и 3/14-а батареи, бѣ принудена да се оттегли заедно съ постоветѣ си отъ дѣсния на лѣвия брѣгъ на Люмница. Къмъ 9·30 часа сл. пл. батареитѣ преминаха на рѣдъкъ огънь, като затихна постепенно въ полунощь. За прогонване на противника командиръть на 2/5-а бригада разпореди на 6-и май следъ артилерийска подготовка да се атакува противника и прогони отъ в. в. Камъка и Каменната кариера.

На 6-и май въ 5 часа пл. пл. 1/11-а и 3/11-а полска и 7/9-а и 8/9-а германски гаубични батареи откриха огънь по в. Каменната кариера, а 5/11-а батарея — по Камъка, подъ прикритието на който настжпиха назначенитѣ пехотни части за завладяване на височинитѣ, но бѣха принудени отъ силния неприятелски огънь да отстжпятъ. Височинитѣ Каменната Кариера и Камъка останаха въ вражески ржце. Въ 5·25 часа пр. пл. стрелбата на батареитѣ се прекрати.

Следъ това въ 6 часа пр. пл. противникътъ започна да бие съ тежки орждия заставитѣ отъ 18-и полкъ и в. в. 258 и 260. Стрелбата продължи системно и непрекжснато презъ цѣлия день. Ясно личеше, че врагътъ има намѣрение да завладѣе и тия височини. Поради това командиръть на бригадата направи съответнитѣ разпореждания за задържането имъ както до пехотнитѣ части, така и до командира на 11-и артилерийски полкъ.

Въ 9 часа сл. пл. противникътъ нападна ненадейно съ 5—6 роти в. 260 и заставитѣ № № 4, 3 и 2 западно отъ нея. Настжплението бѣ своевременно открито и се подадоха отъ заставитѣ сигнали за артилерийско съдействие. Въ 9·10 часа сл. пл. 4/11-а, 6/11-а, 3/14-а, 2/14-а, 2/11-а полски и 4/201-а и 8/9-а германски гаубични батареи откриха огънь за съдействие всѣка въ своята зона — южно отъ в. 260 и западно отъ нея, — който продължи до 9·40 часа сл. пл. Артилерията и заставитѣ съ съвмѣстния си артилерийски, пушеченъ и бомбомъ огънь, който продължи около 1 часъ, отблъскаха атаката на неприятеля. Последниятъ се оттегли къмъ окопитѣ си. Въ време на боя врагътъ обстреля съ силенъ артилерийски огънь нашитѣ батареи и в. 212. Въ 10 часа сл. пл. боятъ се прекрати.

На 5-и и 6-и май батареитѣ изстреляха 3762 полски и 796 тежки снаряди.

Загуби и повреди: 1 раненъ войникъ отъ 3/14-а батарея; една ракла отъ сѫщата батарея разрушена отъ неприятелски снарядъ.

Загубитѣ на 18-и и 20-и полкове: убити 16, ранени 53 и изчезнали 31 войници.

На 7-и и 8-и май противникътъ непрекѫснато обстрелва съ артилерийски огънь височинитѣ 258 и 260, по които хвърли около 2000 снаряди и разруши окопитѣ, теленитѣ мрежи, наблюдателницитѣ и скривалищата на заставитѣ, находящи се на тия височини. Освенъ това той хвърли повече отъ 2000 снаряди по позицията на бригадата.

Около полунощь срещу 9-и май една неприятелска дружина предприе атака на в. 260, но атаката ѝ бѣ отбита съ дружния огънь на артилерията и заставата.

На 9-и и 10-и май неприятелтъ продължи да обстрелва височинитѣ 258 и 260, като хвърли въ тия два дни по тѣхъ около 3000 снаряди и отново разруши окопитѣ, които заставитѣ бѣха поправили.

На 11-и май рано сутриньта противникътъ откри унищожителенъ огънь по височинитѣ 258, 260, 183 и 212, който продължи повече отъ 20 минути и отъ който наблюдателитѣ на заставата на в. 260 бѣха избити, а цѣлата височина бѣ обгърната отъ димъ и прахъ отъ взривоветѣ на снарядитѣ. Подъ прикритието на дима и огъня противникътъ настѫпи съ около една дружина, изненада заставата, наблюдателитѣ на която бѣха избити и поради това не можаха нито да поискатъ артилерийски огънь, нито да предупредятъ заставата за приближаваща я опастность, и завладѣ в. 260. Нападението на противника, скрито задъ дима и праха на падащитѣ снаряди, не можа да се забележи и отъ артилерията, която въ такива случай бѣ длъжна да дава съ действие по своя инициатива. То бѣ открито отъ наблюдателния пунктъ на бригадата, и щомъ се забележи, даде се веднага заповѣдь по телефона на командира на 11-и артилерийски полкъ да открие огънь по противника, веригитѣ на когото бѣха достигнали на 250 крачки до окопитѣ на заставата.

Въ 5·18 часа пр. пл. 4/11-а и 3/14-а полски батареи получиха заповѣдь да дадатъ прегражденъ огънь по в. 260, обаче, докато се извърши това, противникътъ завладѣ височината. Едновременно съ това, 2/11-а, 6/11-а и 2/14-а батареи откриха огънь по противника, който се бѣше появилъ въ долината на Люмница.

Въ 5·30 часа пр. пл. се видѣ, че противникътъ завладѣ в. 260. Тогава, по заповѣдь на командира на полка, 4/11-а и 3/14-а батареи обстреляха съ урагани отъ по 100 снаряди височината. Въ 5·55 часа пр. пл. по в. 260 и по долината на Маядажката рѣка останаха да стрелятъ съ рѣдъкъ огънь само 4/11-а и 2/11-а батареи, а другитѣ прекратиха стрелбата.

Между 6·45 и 7 часа пр. пл. една неприятелска рота, която настѫпваше по Маядажката котловина, започна да минава Люмница. 2/11-а и 6/11-а батареи веднага се нахвърляха съ огъня си върху нея и заедно съ 1 взводъ, който контъратакува, противникътъ бѣше отбитъ.

Въ 11 часа пр. пл., по заповѣдь отъ бригадата, 3/14-а и 6/11-а батареи съ унищожителенъ огънь разгониха противниковитѣ части, които бѣха минали Люмница срещу Маядажкия долъ.

Къмъ 2 часа сл. пл., огъня отъ дветѣ страни утихна. Само по в. 260 и Маядажкото дере се поддържаше рѣдъкъ огънь, за да не се даде възможность на противника да се затвърди на завладянитѣ мѣста, понеже имаше заповѣдь отъ дивизията да се контъратакува и заеме отново в. 260.

Докато нашата пехота се подготовляваше за тая контъратака, въ 6·45 часа сл. пл. противникътъ откри барабаненъ огънь по в. в. 183 и 258, който продължи до 7 часа сл. пл. За да се предупреди едно ненадейно нападение, като онова на в. 260, 2/14-а, 3/14-а и 4/11-а батареи откриха прегражденъ огънь предъ тия височини, а 2/11-а и 6/11-а обстрелваха съ рѣдъкъ огънь долината на Люмница, западно отъ 260. Съ прекратяването на неприятелския огънь и нашитѣ батареи спрѣха стрелбата си. Вечерьта се отмѣни контъратаката на в. 260.

Неприятелската артилерия презъ цѣлия день обстрелва нашето разположение, като хвърли повече отъ 1,300 тежки и полски снаряди.

Батареитѣ отъ 11-и артилерийски полкъ и 2/14-а и 3/14-а батареи изстреляха въ тоя день 2,725 снаряди.

Следъ завладяването на силно издадената напредъ в. 260, французитѣ насочиха усилията си къмъ в. 258, поради което командирътъ на бригадата разпореди още на 13 май да се насочатъ батареи къмъ в. в. 258 и 183, командиритѣ на които, при нужда — щомъ чуятъ силна пушечна стрелба около тия пунктове — да откриватъ огънь на своя инициатива. За тая цель бѣха назначени: 4/209-а германска гаубична, 3/14-а и по единъ взводъ отъ 2/11-а и 3/11-а батареи да се насочатъ и стрелятъ по в. 258, а 4/11-а батарея — по в. 183. На 14 май въ 4·30 часа пр. пл. противникътъ откри нановс силенъ артилерийски огънь по заставитѣ на в. в. 183, 258 204 и 212, който по в. 258 се обърна въ барабаненъ. Подъ прикритието на тоя огънь, 3 неприятелски роти нападнаха заставата и завладѣха в. 258, безъ да дадатъ възможность на нашитѣ части навреме да подадатъ червени ракети — сигналъ за откриване прегражденъ огънь. Едва когато противникътъ бѣ вече на височината, се подадоха червенитѣ ракети и батареитѣ откриха прегражденъ огънь, както по в 258, така и по в. 183. Огъньтъ продължи 15 минути, следъ което се разреди, понеже не се знаеше точно дали в. 258 е завладяна отъ противника, или е още въ наши ржце. И тукъ се повтори сжщата грѣшка, както и при изгубването на в. 260.

Въ 4·50 часа пр. пл. командирътъ на 20-и полкъ съобщи на командира на 11-и артилерийски полкъ, че противникътъ настжпва срещу в. в. 212 и 204. 1/11-а и 3/11-а батареи веднага откриха огънь и отблъснаха настжпващитѣ неприятелски части.

Въ 5·25 часа пр. пл. се съобщи, чрезъ ординарецъ отъ заставата, че в. 258 е завладяна отъ противника и затуй батареитѣ съсрѣдоточиха огъня си по в. 258, който отначало бѣше рѣдъкъ, а после се засили. Около 6 часа пр. пладне предниятъ артилерийски наблюдатель донесе, че противникътъ е очистилъ в. 258 и избѣгалъ въ южна посока. Батареитѣ удължиха огъня си, за да го преследватъ.

Следъ очистването на в. 258 отъ противника, командирътъ на 2/5-а бригада разпореди да се заеме отново ви-

сочината. За цельта се насочиха две роти отъ 18-и полкъ и 1 рота отъ 20-и полкъ, подъ началството на подполковникъ Абаджиевъ, къмъ 258. За да не се даде възможность на противника да наблюдава отъ в. 260 движението на нашитѣ части, които трѣбваше да настжпятъ между в. в. 204 и 258, наложи се на 4/11-а батарея да държи подъ огъня си в. 260. Между това, противникътъ се възползува отъ бавнитѣ действия на нашата пехота, повърна се и отново зае в. 258.

Въ 7·20 часа пр. пл. назначенитѣ батареи откриха огънь по в. 258 и 260, за да прикриятъ настжплението на пехотата. Огъньтъ се съобразяваше съ появяващитѣ се цели, ту побързъ, ту по-рѣдъкъ, и продължи до 9·20 часа пр. пладне, когато командирътъ на полка се принуди да доложи на бригадата, че огъньтъ се води вече 2 часа, а пехотата още не се е показала около в. 258. Отъ бригадата се разреши само една батарея да бие съ рѣдъкъ огънь в. 258, докато се приближи нашата пехота.

Въ 11·40 часа пр. пл. батареитѣ откриха силенъ огънь по в. 258, за да поддържатъ настжплението на пехотнитѣ части, които се бѣха приближили къмъ височината. Въ 0·35 часа сл. пл. нашитѣ роти се хвърлиха въ атака и завладѣха единъ отъ окопитѣ на в. 258, обаче, нашата артилерия закъснѣ да удължи огъня си, поради което атакуващитѣ попаднаха едновременно подъ неприятелскитѣ и нашитѣ снаряди. Този огънь ги принуди да се оттеглятъ наново въ долината на р. Люмница.

Опитътъ на противника по пладне да завладѣе в. в. 204 и 212 бѣше осуетенъ отъ нашия сполучливъ прегражденъ артилерийски огънь.

После пладне стана известно, че контъратаката на в. 258 не е успѣла и затуй височината се обстрелва до вечерьта съ рѣдъкъ обезспокоителенъ огънь.

Презъ тоя день батареитѣ (заедно съ 2/14-и 3/14-а) изстреляха 7,811 снаряди.

Загуби: 1 убитъ войникъ отъ 5/11-а батарея; въ 2/5-а бригада: ранени 2 офицери и 66 войници; убити 25 войници; изчезнали 42 войници.

Следъ завладяването на височинитѣ 260 и 258, противникътъ пренесе действията си по-наизтокъ, срещу издаденитѣ

височини 204 и 212 предъ фронта на 20-и полкъ, които представляваха сгодни обекти за атака.

На 15 май, въ 2 часа пр. пл., неприятелтъ започна да съсрѣдоточава части въ селата Хаджи Бари махле и Алчакъ махле, съ цель да заеме изходно положение за атаката на в. в. 204 и 212. Положението на врага бѣ своевременно открито и за разпиляването му се произведе огнево артилерийско нападение, обаче безрезултатно, поради невъзможността да се наблюдава презъ нощьта стрелбата.

Въ 3·10 часа пр. пл. противникътъ настжпи съ по една рота отъ фронта срещу в. в. 204 и 212, а съ друга една — отъ в. 258, въ флангъ и тилъ на заставата на в. 204. 1/1-о отдѣление, 2/14, 3/14-а и германскитѣ батареи веднага откриха прегражденъ огънь, а заставитѣ срещнаха противника съ силенъ пушеченъ огънь и го приковаха, обаче появилата се почти въ тилъ на в. 204 неприятелска рота, настжпваща откъмъ в. 258, принуди заставата на в. 204 да се оттегли малко назадъ на друга позиция. Противникътъ зае окопитѣ й. Отстжплението на заставата отъ в. 204 предизвика оттеглянето на и на заставата отъ в. 212 на друга височина малко по-насеверъ. Това се съобщи веднага на артилерията и въ 3·40 часа пр. пл. батареитѣ откриха унищожителенъ огънь по противника на в. в. 204 и 212. Огъньтъ бѣ толкова точенъ и сполучливъ, че само следъ 10·15 минути неприятелтъ очисти височинитѣ и избѣга назадъ. Въ 4·45 часа пр. пладне височинитѣ отново бѣха заети отъ нашитѣ застави съ много малко загуби.

Въ време на тоя нощенъ бой французката артилерия обстреля позициитѣ на нашитѣ и германскитѣ батареи.

Презъ деня имаше отвреме на време рѣдка стрелба по неприятелското разположение.

Батареитѣ изстреляха 1,596 снаряди.

Въ полунощь срещу **16 май** противникътъ настжпи срещу нашата застава на в. 204 ненадейно безъ артилерийска подготовка. Нападението бѣ открито отъ в. 204 и се подадоха навреме 8 червени ракети. 7/9-а, 8/9-а и 4/209-а германски гаубични и 1/11-а, 3/14-а, 3/11-а, 2/14-а, 2/11-а и 4/11-а наши полски батареи бързо дадоха прегражденъ огънь предъ височината 204 и въ 20 минути разпръснаха противника, като осуетиха нападението му безъ всѣкакви жертви отъ

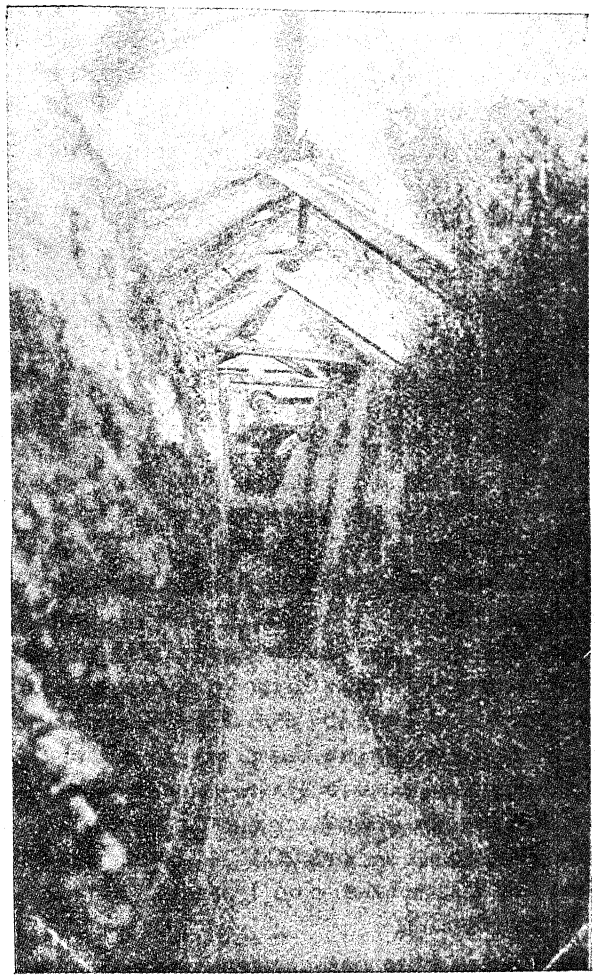

На 22. V. 1917 год. Ходътъ за съобщение съ наблюдателния пунктъ на 3-та батарея съ теленъ покривъ, маскиранъ съ храсти.

отъ наша страна. Батареитѣ (само българскитѣ) изстреляха 398 снаряди.

На 17 май на фронта бѣ спокойно.

На 18 май презъ нощьта (въ 1 часа пр. пл.), противникътъ, следъ кратка артилерийска подготовка, наново се опита да завладѣе в. в. 204 и 212, но нападението му бѣ

отблъснато съ бързия и навреме даденъ прегражденъ огънь отъ батареитѣ, които за тая цель изстреляха 363 снаряди.

Отъ 19 до 28 май не се случи нищо особено на фронта. На 26 май 3/1-а 12 см. гаубична батарея зае позиция югоизточно отъ Горничетъ.

На 28 май въ 11·20 часа сл. пл. противникътъ съ две роти се опита да настжпи отъ Хаджи Бари махле и Алчакъ махле къмъ в. в. 204 и 212, но, своевременно посрещнатъ съ артилерийски прегражденъ огънь, отново бѣ повърнатъ назадъ.

Презъ време на нашата стрелба неприятелската артилерия обстреля с. Мързенци, с. Горничетъ и позициитѣ на 3/11-а и 8/9-а батареи.

Батареитѣ изстреляха въ време на нощното нападение 120 снаряди.

Загуби: раненъ 1 войникъ отъ Щаба на 2/1-о артилерийско отдѣление.

Къмъ 30 май 2/5-а бригада заемаше позиция на линията на височинитѣ 215, 187, 180, 170, 145 и с. Сехово, при което 18-и полкъ отбраняваше участъка отъ 215 до 187 включително, а 20-и полкъ — отъ 187 до с. Сехово. Охранението заемаше височинитѣ 285, 165, 200, 204, 212, Спасителната височина, до дѣсния брѣгъ на Вардара. 18-и полкъ заемаше отъ 285 до 200 съ 4 роти, разчленени на 9 стражеви застави отъ по единъ взводъ и една рота въ резервъ на преднитѣ постове, а 20-и полкъ — отъ 200 до Вардара съ 3½ роти разчленени на 9 застави отъ по 1 взводъ, а на 204 и 212 — отъ по една полурота.

Всички части бѣха разположени въ укрепени позиции съ поставени часови въ самитѣ окопи и изпратени предъ теленитѣ мрежи секрети.

Артилерията оставаше на сжщитѣ позиции, както въ досегашнитѣ бойове.

Противникътъ заемаше в. в. Кала тепе, 405, 432 и 406, а преднитѣ му части бѣха на височинитѣ 260, 183, 258, селата Алчикъ махле, Хаджи Бари махле, Баракли махле и в. в. Камъка и Каменната кариера. Позицията се заемаше отъ отъ гръцката Сѣрска дивизия (1-и, 2-и и 3-и полкове), усилена съ 148-и французски полкъ отъ 122-а французска дивизия.

Следъ завладяването на в. 258, противникътъ, ползувайки се отъ окопа, който съединяваше в. 258 съ в. 204, бѣше успѣлъ да се доближи до 204 и да завладѣе западната й половина. За премахване на това неприятно съседство, командиръть на 2/5-а бригада заповѣда на командира на 20-и полкъ да изгони загнѣздилия се на 204 противникъ вечерьта на 30 май.

Въ 8·40 часа сл. пл. назначената за атака часть зае изходното си положение задъ 204. Още въ 6 часа сл. пладне 4 11-а, 3/11-а полски и 8/9-а гаубични батареи обстреляха съ силенъ огънь окопа — обектъ на атаката. Въ 9 часа сл. пл. нашиятъ патрулъ (15 души) дебнешкомъ се доближи, нападна ненадейно врага и завладѣ окопа, като залови 5 пленници отъ 148-и французки полкъ.

За да си възвърне загубеното, противникътъ веднага предприе контъратака, като насочи 1 рота срещу 212, а 1 взводъ отъ 258 къмъ 204. Артилерията му откри прегражденъ огънь северно отъ 204 и 212. Настжплението на французитѣ бѣ своевременно открито. Заставитѣ бързо заеха позициитѣ си и дадоха установенитѣ сигнали за прегражденъ огънь. Нашитѣ батареи веднага откриха огънь по в. 258, южно отъ 204, а съ урагани обстреляха Хаджи Бари махле; отгдето настжпваше неприятелската рота. Завърза се силна пушечна и артилерийска стрелба. Благодарение бдителностьта на пехотата и правилно организирания механизъмъ за даване съдействие отъ артилерията, къмъ 11 часа сл. пл. контъратаката на противника бѣ отбита и височината 204 мина цѣлата въ наши ржце.

Българскитѣ батареи при тази нощна атака изстреляха 343 снаряди.

Недоволенъ отъ неуспѣха си, противникътъ предприе вечерьта на 31-и май нова атака за завладяване на в. 204. Въ 10·4 часа сл. пл. неприятелскитѣ батереи откриха барабаненъ огънь по в. в. 204 и 212, подъ прикрието на който настжпиха силни неприятелски части за завладяване на височинитѣ. Батереитѣ веднага дадоха прегражденъ огънь и противникътъ бѣ задържанъ безъ да успѣе да завладѣе до полунощь в. 204. Въ време на този бой неприятелската артилерия силно обстрелва в. 204, позициитѣ на 4/11-а, 8/9-а германска, 2/1-а, 3/11-а и 1/11-а батарея и долината на рѣка

Серменлийска. Отъ тоя огънь 4/11 батарея има 4 убити и 7 ранени войници и повреди въ материялната часть: счупенъ гледача на жгломѣра на 3-о орждие и бойния спирачъ на 2-о орждие.

Следъ полунощь на 1-и юний въ 0·50 часа пр. пл. отъ 20-и полкъ се съобщи, че противникътъ настжпва отъ 258 къмъ 204, 3/11-а и 4/11-а батареи веднага откриха огънь въ тая посока. Въ 1 ч. пр. пл. се подадоха червени ракети отъ 204, а малко по-късно и отъ 212. Назначенитѣ батареи бързо дадоха прегражденъ огънь предъ височинитѣ. Въ 1·15 часа пр. пл. се съобщи отъ 2/5-а бригада, че противникътъ е завладѣлъ в. 204. Батареитѣ пренесоха огъня си по окопитѣ на 204, който къмъ 1·30 часа пр. пл. постепенно се разрѣди.

Следъ изгубването на в. 204, командирътъ на 2/5-а бригада реши отново да си я възвърне, като съсрѣдоточи огъня на повече батареи по нея и назначи по-голѣми сили за атаката й. Понеже всички батареи не бѣха пристреляни по в. 204, а да се извърши това презъ нощьта бѣ невъзможно, то бригадниятъ командиръ отложи атаката за 1-и юний вечерьта.

На 1-и юний се пристрѣляха всички батареи, които трѣбваше да вематъ участие въ атаката на в. 204 и се състави отъ командира на артилерията планъ за действията на батареитѣ, съгласуванъ съ изработения такъвъ отъ командира на 2/5-а бригада. За стрелба на батереитѣ се опредѣлиха: за тежкитѣ — по 50 снаряди на орждие, а за полскитѣ — по 70 снаряди.

Споредъ плана на командира на 2/5-а бригада, атаката трѣбваше да се извърши отъ 2 роти отъ 20-и полкъ. които трѣбваше да заематъ изходното си положение до 10·50 часа сл. пл., артилерията да почне огъня си въ 11 часа сл. пл., а атаката да се произведе въ 11·30 часа сл. пл. противникътъ не позволи да се реализира тоя планъ.

Къмъ 9 ч. сл. пл., когато ротитѣ бѣха на пжть къмъ изходното си положение, неприятелтъ откри барабаненъ огънь по в. в. 200, 204 и 212, а въ това време настжпиха: къмъ в. 200 една французка, а къмъ в. 212 — две гръцки роти. Въ окопитѣ на в. 204 имаше други две французки роти. Започна се силна пушечна и бомбова стрелба между

нашитѣ застави на в. в. 204 и 212 и атакуващитѣ неприятелски части. Батареитѣ откриха рѣдъкъ огънь предъ тия височини, а когато се дадоха червени ракети откъмъ в. 204, откриха силенъ огънь по тая височина: 3/14-а, 4/11-а, 2/11-а, 6/11-а, 3/11-а, 8,9-а германска гаубична, 4/209-а германска гаубична, 3/1-а гаубична и 3/13-а германска гаубична батареи. 1/11-а, 2/14-а и 1/201-а германска полски батареи откриха огънь по в. 212 и Алчакъ-махле. Появилиятъ се противникъ предъ в. в. 200 и 202 бѣше въ скоро време кърваво отбитъ отъ дружния пушеченъ, бомбовъ и артилирийски огънь, но на в. 204 продължаваше да се държи.

Тая атака на противника стана причина нашитѣ действия срещу 204 да се отложатъ за единъ часъ по-късно, т. е. за 11·50 часа сл. пл., обаче, тъкмо къмъ това време неприятелтъ предприе втора атака, затова отъ бригадата се предаде по телефона, че нашитѣ действия срещу 204 се отлагатъ за още единъ часъ, т. е. за 0·50 часа пр. пл. на 2 юний.

Къмъ 11·30 часа сл. пл. неприятелтъ отново откри барабаненъ огънь по в. в. 200, 204 и 212, като насочи къмъ тия пунктове още по-силни части, обаче, открить на време и посрешнатъ отъ нашия прегражденъ огънь, въ едно кжсо време заднитѣ му части бѣха разтроени и повърнати, а достигналитѣ до нашитѣ окопи — кърваво отбити отъ заставитѣ съ пушеченъ огънь и бомби.

На 1 юний българскитѣ полски и гаубични батареи изстреляха 2,687 снаряди.

На 2 юний артилерайскиятъ огънь продължи съ различна сила отъ полунощь до 0·40 часа пр. пладне, въ зависимость отъ исканията на нашата пехота по в. в. 258, 204 и 212. Около 1 часа пр. пладне огъньтъ отъ дветѣ страни се прекрати.

Въ 1 часа пр. пл., съгласно плана на атаката, по окопа на в. 204 откриха огънь: 4/11-а 6/11-а, 3/14-а, 3/11-а и 1/201-а германска полски батареи и 8/9-а, 4/209 и 7/9-а германски и 3/1-а българска гаубични батареи, който продължи до 1·30 часа пр. пл., въ което време ротитѣ се хвърлиха въ атака и съ ножове и бомби завладѣха окопитѣ и доунищожиха настжпилия противникъ. Отначало огъньтъ на батареитѣ бѣше рѣдъкъ, а въ последнитѣ минути, предшествуващи при-

стѫпа на пехотнитѣ роти, се обърна въ барабаненъ. Въ 1·30 часа пр. пл. огъньтъ се удължи въ дълбочина и разреди.

Въ 2 часа пр. пл. се подадоха отъ в. 204 бѣли и зелени ракети — сигналъ, че височината е завладяна, огъньтъ да се пренесе напредъ. Веднага следъ това противникътъ откри силенъ артилерийски огънь по завладянитѣ окопи и се опита съ около 2 роти откъмъ 258 да атакува, но бѣше отблъснатъ. Въ 3 часа пр. пл. боятъ утихна.

Въ време на този бой 2/11-а батарея биеше в. 258, а 2/14-а — в. 212. Неприятелската артилерия обстрелва при атаката нашитѣ батареи, обаче, стрелбата ѝ бѣше слаба, понеже германскитѣ тежки батареи, както отъ дѣсния, така и отъ лѣвия брѣгъ на Вардара, не оставяха на мира французкитѣ батареи.

Отъ заловенитѣ пленници се узна, че противникътъ е атакувалъ в. 204 съ цѣлия 184-и французки полкъ и 1 гръцка дружина. За успѣхътъ на тая атака голѣма полза принесе германския прожекторъ на к. 85, който освѣтляваше презъ всичкото време в. 204 и ни даваше възможность навреме да откриваме всѣко движение на противника.

Загубитѣ на пехотата отъ атаката бѣха: 3 убити и 22 ранени войници и 1 раненъ офицеръ. Французитѣ оставиха около 200 трупа на в. 204.

Презъ деня противникътъ обстрелва с. Сехово, в. 145, с. Мързенци, в. в.. 204, 212 и 187 и позициитѣ на 4/11-а и 1/11-а батареи. Нашитѣ батареи стреляха по в. в. 341, 258, 183, 260 и по р. Люмница.

На 3 юний неприятелската артилерия съ рѣдъкъ огънь обстрелва нашето разположение. Сѫщото вършеше и нашата артилерия.

Между това, врагътъ не можеше да се примири съ претърпѣния неуспѣхъ на 1 и 2 юний. Той търсѣше на всѣка цена успѣхъ за подържане духа на войскитѣ си. Затова следъ настѫпването на тъмнината, въ 8·30 часа сл. пладне, неговата артилерия откри силенъ огънь по в. в. 204 и 212 (по заставитѣ №№ 2 и 3) и по доловетѣ и пѫтищата около тѣзи височини. Следъ 10 минути настѫпи и неговата пехота: около 3 роти откъмъ Алчакъ махле срещу застави №№ 2 и 3, една рота отъ сѫщото село къмъ застава № 4; полурота

На 15. VI 1917 год. Санитарниятъ фелшеръ на 2-та батарея съ апарата „Самоспаситель", противъ задушливитѣ газове, при спасяване на задушени изъ окопитѣ и блиндажитѣ.

отъ Баракли махле къмъ застава № 5 и полурота отъ 258 къмъ застава № 1 (в. 200).

Щомъ откриха секретитѣ и постоветѣ това движение, бързо подадоха тревожнитѣ сигнали и се оттеглиха къмъ заставитѣ си, а последнитѣ подадоха червени ракети за прегреденъ огънь отъ артилерията. Нашитѣ батареи веднага се отзоваха на исканията на заставитѣ и откриха огънь,

който се регулираше отъ пехотата споредъ нуждата и продължи до 9·30 часа сл. пл., къмъ което време противникътъ навсѣкждe бѣше отбитъ.

Наскоро следъ това врагътъ повтори атаката си само срещу застави №№ 2 и 3 (на в. в. 204 и 212), но пакъ бѣше отбитъ. Къмъ 10·10 часа сл. пл. той отново атакува застазитѣ №№ 2, 3, 4 и 5, но пакъ бѣше отбитъ съ дружния артилерийски, пушеченъ и бомбовъ огънь, следъ което боятъ затихна, а секретитѣ и постоветѣ отново заеха мѣстата си. Обаче, недоволниятъ и битъ врагъ до 4 часа пр. пл. на 4 юлий не престана да безпокой съ огъня си нашитѣ части.

Батареитѣ (само българскитѣ) изстреляха презъ тоя день 3,755 полски и тежки снаряди.

Следъ успѣшнитѣ бойове отъ 31 май до 4 юний се повдигна вѣрата въ нашитѣ войници въ възможностьта да се биятъ съ успѣхъ и съ не по-малко искуство отъ французитѣ; установи се отъ опитъ една сигурна свръзка въ действията и разбиранията между пехотата и артилерията, каквито не сѫществуваха въ началото на позиционната война. Всичко това повдигна духа, който следъ първитѣ нѣколко неуспѣшни действия подъ редъ бѣше почналъ да отпада.

Действията на 1-и и 11-и артилерийски полкове отъ 1 юлий 1917 год. до 1 януарий 1918 година

Презъ втората половина на 1917 год. сериозни бойове на фронта на 5-а Дунавска дивизия не се развиха. Произвеждаха се отвреме навреме само патрулни нападения, както отъ наша, така и отъ неприятелска страна, за залавяне пленници, или за завладяване на нѣкои отдѣлни пунктове, имащи значение за отбрана.

Единственият по-сериозенъ бой въ тоя периодъ бѣше нападението на 29 и 30 августъ отъ части на 3/5-а бригада за завладяване гребена западно отъ Голѣма Яребична.

Издаденото положение на позицията на 5-та дивизия при Яребичнитѣ, макаръ и да даваше известни сгоди, като добъръ наблюдателенъ пунктъ и като капониръ, отъ който можаха да се фланкиратъ съ артилерийски огънь съседнитѣ участъци, имаше и всички недостатъци на изходящъ жгълъ,

който можеше да се бие отъ три страни, а поради това и като пунктъ трудно удържимъ. Яребичнитѣ се явяваха по този начинъ първиятъ обектъ за атака на противника въ случай на сериозни действия и затова тѣ приковаваха справедливо на себе си вниманието на Щабоветѣ на армията и дивизията.

Както видѣхме, въ време на майскитѣ бойове, неприятелътъ завладе Малка Яребична и съседнитѣ наши постове, влѣзе въ тѣсенъ контактъ съ нашитѣ части и зае едно сгодно положение за атаката на главната ни позиция на Голѣма Яребична и Босилкова Китка Това безпокоеше командуването и затова на 3/5-а бригада бѣше заповѣдано да завладѣе пунктоветѣ на бившитѣ наши постове №№ 27 и 28 (гребена западно отъ Малка Яребична), а именно окопитѣ: Боруна, Затворения окопъ и Шлема*).

За цельта бѣ съставенъ отъ командира на бригадата съвмѣстно съ замѣстницитѣ на командиритѣ на 8-и п. и 1-и артилерийски полкове, подполковницитѣ Ангеловъ и Дрѣнски следния планъ за нападението: на 29 августъ отъ 7 до 12 часа сл. пл., нашата артилерия да стреля по обектитѣ на атаката, а до това време пехотата да заеме изходното си положение; отъ 12 часа нататъкъ артилерията да даде барабаненъ огънь въ продължение на 5 минути; следъ това пехотата да се хвърли въ атака, а артилерията да удължи огъня си.

За произвеждане на нападението бѣше назначена 1/8-а дружина, а отъ артилерията: 1/1-а и 2/1-а 12 см. и 1/3-а и 2/3-а планински гаубични батареи; 5/209-а и 6/209-а гаубични германски батареи; 9/3-а планински, 4/1-а и 5/1-а полски батареи. На батареитѣ се опредѣлиха участъцитѣ, по които ще стрелятъ, и имъ се отпуснаха на българскитѣ гаубични по 200, а на полскитѣ — по 100 снаряди. За противодействие на неприятелската артилерия се назначиха 1/14-а и 4/1-а полски батареи.

Отъ 7 часа до 12 часа сл. пл- 4-тѣхъ гаубични батареи обстрелваха съ рѣдъкъ огънь пунктоветѣ на атаката. Огъньтъ продължи до 0·20 часа пр. пл. на 30 августъ съ сѫщата скорость, понеже пехотата едва къмъ това време успѣ да

*) Тия окопи сѫ показани въ реляц. на 1-и артил. полкъ за 1917 год. (В. И. А. LI. 62. в.) и въ рел. на 3/5-а бригада (В. И. А. XXXIX. 26. б.).

заеме изходното си положение. Отъ 0·25 часа до 0·30 часа пр. пл. всички назначени батареи дадоха унищожителенъ огънь, а въ това време пехотнитѣ части достигнаха до телената мрежа. Следъ това батареитѣ продължиха стрелбата като преминаха на рѣдъкъ огънь. Въ 0·44 часа неприятелската артилерия даде прегражденъ огънь по атакуванитѣ окопи, но огъньтъ й бѣше недействителенъ, понеже прехвърляше атакуващитѣ наши части. Въ 0·45 часа пр. пладне батареитѣ пренесоха огъня си напредъ, тъй като нашитѣ части успѣха да завладѣятъ Затворения окопъ и Шлема, като пленихa 18 французи. Обаче, 1/8-а рота, която действуваше по-източно срещу Боруна, бѣше срещната съ силенъ огънь и задържана предъ телената мрежа, поради което се засили огъня по тоя пунктъ отъ 1/1-а 12 см. гаубична батарея. Отъ 1 до 3 часа пр. пл. 1/8-а рота срещу Боруна не можа да мине презъ телената мрежа, която не бѣше разрушена отъ артилерията, а и самата рота не можеше да стори това подъ силния картеченъ, пушеченъ и бомбовъ огънь на противника. По-късно тая рота, засилена съ полурота отъ 2/8-а рота и командувана отъ новоназначенъ по-енергиченъ ротенъ командиръ, отново се хвърли въ атака, но пакъ бѣше отблъсната. Въ време на тая борба назначенитѣ да стрелятъ по Боруна 1/1-а 12 см. и 1/3-а планински гаубични батареи считайки че Боруна е взетъ, стреляха задъ него съ удължени мѣрници.

Къмъ 5 часа пр. пл. огъньтъ затихна. Понеже участъкътъ предъ 1/8-а рота (съединителниятъ окопъ и Боруна) се слабо поражаваше отъ нашата артилерия, по заповѣдь на командира на бригадата, презъ деня на 30 августъ се пристреля отново по него 1/1-а 12-а см. и 1/3-а и 2/3-а планински гаубични батареи. Между командиритѣ на 8-и пехотенъ и 1 артилерийски полкове отново се уговори начина и време за завладяването на тоя окопъ.

Отъ 3·5 часа сл. пл. до 3·10 часа сл. пл. тритѣ гаубични батареи дадоха силенъ огънь по съединителния окопъ и Боруна, подъ прикритието на който пехотнитѣ части — 1/8 8/8-а и полурота отъ 2/8-а роти се хвърлиха въ атака, минаха телената мрежа, навлѣзоха въ окопитѣ и завързаха ожесточенъ бой съ ножове и бомби, но противникътъ, засиленъ съ нови части, контъратакуваха изтощенитѣ наши 1/8-а и 8/8

ротн и ги отхвърлиха задъ теленитѣ мрежи. Въ това време гаубичнитѣ батареи бѣха пренесли огъня си предъ затворения окопъ, а 4/1-а и 1/14-а полски батареи стреляха по неприятелската артилерия. Изобщо, забелязваше се въ действията на артилерията въ тоя день често мѣняване на целитѣ, разхвърлени, безсистемни действия и липса на съгласувани усилия съ пехотата. Благодарение на това, 4/8-а и 3/8-а роти, които бѣха заели Затворения окопъ и Шлема, се намѣриха после пладне въ извънредно тежко положение: бѣха обстрелвани съ съкрушителенъ артилерийски огънь, отъ който силно пострадаха, окопитѣ имъ разрушени, а началницитѣ имъ излѣзли вънъ отъ строя. Ето защо, тѣ не можаха да противостоятъ на контъратаката на противника и се принудиха да отстжпятъ отъ завладянитѣ окопи, а вечерьта да се прибератъ на главната позиция. Не по добро бѣше положението и на ротитѣ срещу Боруна: тѣ бѣха заградени и потънали въ пламъцитѣ на неприятелскитѣ урагани и застрашени да бждатъ унищожени отъ огъня или пленени. Тѣ преживѣха тежки часове до вечерьта, следъ което, подъ защита на тъмнината, отстжпиха на главната позиция.

Въ този бой още веднъжъ се видѣ, че съгласуванитѣ действия на пехотата и артилерията въ 3/5-а бригада не бѣха добре организирани, а артилерията не бѣше се добре пристреляла; на това се дължеше главно и днешниятъ неуспѣхъ, който коствуваше на 5-тѣхъ роти отъ 8-и полкъ: 3 убити и 2 ранени офицери; 38 убити, 172 ранени и 6 изчезнали войници.

Българскитѣ батареи изстреляха презъ нощьта и презъ деня на 30 августь 8,133 снаряди, отъ които 2,419 отъ 4/1-а, 5/1-а и 6/1-а батареи.

Презъ останалото време на второто шестмесечие отъ 1917 год. батареитѣ отъ двата полка продължаваха да засилватъ укрепяването на позициитѣ си и почти ежедневно обстрелваха появяващитѣ се неприятелски части и неговитѣ батареи съ цель да имъ прѣчатъ да вършатъ окопнитѣ си работи. Този обезпокоителенъ огънь се поддържаше и нощемъ отъ дежурни части. Освенъ това, отвреме-навреме се предприемаха патрулни нападения отъ нашата пехота съ цель да се поддържа нападателния духъ и да се залавятъ

На 16. X. 1917 год. Упражнения на войницитѣ отъ 3-та батарея съ противогазови маски.

пленници за събиране сведения за противника. Тия патрулни нападения се произвеждаха или ненадейно само отъ пехотата върху предни малки части на противника (часови, постове, секрети, патрули, наблюдатели и др.), или съ помощьта на батареитѣ, които въ такъвъ случай разрушаваха бързо прѣчкитѣ и подготвяха нападението, а следъ туй даваха прѣградънъ огънь задъ неприятелската атакувана часть, за да й прегради пѫтя и не й дадатъ възможность да избѣга. Патрулнитѣ нападения се извършваха всѣкога по предварително изработенъ планъ.

Такива патрулни нападения въ по-голѣмъ размѣръ, въ които взе участие и артилерията, се произведоха предъ фронта на 2/5-а бригада:

1. На 8-и августъ — на в. Острата чука.
2. На 28 августъ — на в. северно отъ 341.
3. На 29/30 августъ — на в. 258.
4. На 10 октомврий — на в. в. Острата чука и Камъка.
5. На 19 ноемврий — на в. Острата чука.
6. На 10 декемврий — на в. Камъка.

При **първото** нападение бѣха заловени пленници — гърци: 1 офицеръ и 2 войници; **второто** и **четвъртото** бѣха безрезултатни; при **третото** заловени 12 пленници-французи;

На 6. XI. 1917 год. — Часть отъ артилерийския курсъ на Мързенската висота на гости при отдѣлението, съ своя преподаватель-началникъ подполковникъ Икономовъ.

при **петото** — 5 пленници—французи; при **шестото** бѣха заловени само трофей, оставени отъ заблаговременно избѣгалия противникъ.

Презъ втората половина на 1917*) год. се изработиха планове за действията на частитѣ при отбраната на I, II и III главни отбранителни позиции при всички възможни положения, а сѫщо така и планове за действия на прегранитѣ позиции.

5) Общо заключение за живота на войскитѣ по тази позиция презъ 1915, 1916, 1917 и 1918 г.

Презъ 1916, 1917 и 1918 години нашитѣ войски свикнаха съ режима на позиционната война и съ новитѣ условия на живота, къмъ който постепенно се приспособиха, като на първо време се погрижиха да осигурятъ владението и отбраната на позицията чрезъ едно планомѣрно и солидно укрепяване, а следъ туй за подобряване на всички жизнени

*) Разположението на батареитѣ къмъ 1.IX 1917 год. е показано подробно въ плана за действията на 11-и арт. полкъ (В.И.А. LII. 46. 2)

условия: снабдяване съ храна, бойни запаси, облѣкло и с
нитарни срѣдства, построяване на жилища, подобряване х
гиеничнитѣ условия, вземане мѣрки противъ разпростра
нието на разни епидемични и болести и др.

Укрепяването презъ 1916 год., се извършваше глав
съ подржченъ материалъ, какъвто се намираше въ мѣ
нитѣ срѣдства, понеже, отъ една страна, подвозътъ по я
лѣзницата не бѣше още добре уреденъ, а отъ друга, ли
сваха цимент ъ и желѣзо. Въ втората половина на 1917 г
тия материяли започнаха да се отпускатъ въ достатъч
количество и къмъ края на 1917 год. батареитѣ имаха ве
приготвени куполи за една часть отъ орждията си и ни
за снарядитѣ, които издържаха ударитѣ на 15 см. снаря
Нишитѣ и куполитѣ служеха и за скривалища на хора

Построяването на нишитѣ и куполитѣ се извършва
обикновано нощно време и бѣ съпроводено съ голѣ
трудности, особено бѣ мжчно пренасянето на материали
съ слабитѣ и изнемощѣли коне на батареитѣ. Едновреме
съ работата на действуващитѣ позиции се приготвиха и
пасни такива.

Презъ лѣтото на 1917 год. се изработиха отъ спе
ални команди окопитѣ за батареитѣ на втората и трет
позиции.

Презъ есеньта 1917 год., когато се развали врем
проливнитѣ дъждове събориха голѣма часть отъ окопн
работи, рововетѣ се напълниха съ вода, всичко се разк
а това наложи нова огромна работа за поправянето и
чистването на позицията, която трѣбваше да се извър
едновременно съ ежедневнитѣ престрелки съ противник

Презъ 1917 година се организира газовата служб
се поддъжаше въ образцовъ редъ. До 1-и януарий 191
газово нападение отъ страна на противника нѣмаше,
германскитѣ батареи често обстрaлваха неприятелскитѣ
снаряди, заредени съ задушливи газове.

Презъ есеньта на 1915 г. се построиха жилищни по
щения за хората и конюшни за конетѣ.

Движението по ж. п. линия Скопие — Удово —
гели ставаше само до гарата Милетково, а по-после
Смоквица, понеже участъкатъ Смоквица — Гевгели се
стрелваше отъ неприятелската артилерия. Районътъ ме

позицията на 5-а дивизия (Мала Рупа — Гевгели) и гара
Смоквица бѣше кръстосанъ презъ 1916 и 1917 год. съ пжтища и пжтеки, по които се движеха обозитѣ и транспортитѣ на частитѣ и имъ подвозваха необходимитѣ запаси.

Въ края на 1915 г. и въ началото на 1916 год. храненето на хората и добитъка бѣше оскждно, понеже неможеше да се доставя всичко, поради липса на подвозъ отъ тила — нѣмаше пжтища, но по-късно започнаха редовно да се подвозватъ, макаръ и въ ограничено количество, най-необходимитѣ хранителни продукти. Зеленчукови градини за набавяне на зеленчукъ презъ 1916, 1917 и 1918 години полковетѣ сами обработваха. Особено трудно бѣше храненето на конетѣ, за които се подвозваше недостатъчно фуражъ отъ тила, а и въ мѣсторазположението на полковетѣ такъвъ се намираше въ ограничено количество. По тая причина конетѣ бѣха изнемощѣли и станали негодни да возятъ орждията. а презъ зимата много отъ тѣхъ измираха отъ гладъ.

Снабдяването съ бойни припаси бѣше редовно, но разходването имъ ставаше съ голѣми икономии, което твърде много прѣчеше на батареитѣ въ време на бойоветѣ да изпълняватъ възложенитѣ имъ задачи. Изобщо, за икономията на бойнитѣ припаси се полагаха по-голѣми грижи, отколкото за икономията на човѣшкия животъ. Това се отрази пагубно върху морала на нашата пехота, особно като се вземе предвидъ, че противникътъ бѣше твърде разточителенъ въ разходването на бойнитѣ припаси и това се забелязваше отъ нашитѣ войници.

Облѣклото въ полковетѣ бѣ задоволително. Лѣкарства, санитарни срѣдства и лѣчебници имаше достатъчно, обаче въ мѣсторазположението на полковетѣ, а особно край Вардара, върлуваше маларията, отъ която твърде много страдаха войницитѣ. Отначало маларично болни имаше повече, отколкото по-сетне, понеже чрезъ хинизирането можаха да се предпазятъ войницитѣ отъ заболявания. Отъ 1916 година започнаха да се правятъ инжекции противъ тифуса и холерата, което даде възможность да се запазятъ хората отъ тия два бича на войната.

За внасяне малко разнообразие и разтуха въ монотонния позиционенъ животъ, още отъ 1916 година се въведоха

отпускитѣ. Офицеритѣ и войницитѣ се пущаха по редъ в
отпускъ, за да се видятъ съ семействата и близкитѣ си и
освежатъ въ свободния животъ. Тия отпуски, редомъ съ по
зата, която принасяха, имаха и лоши страни, вънъ отъ с
слабването бойната готовность на частитѣ, а именно: оф
церитѣ и войницитѣ се сблъскваха въ роднитѣ си мѣста
неуредицитѣ на управлението, съ липсата на редъ и з
конность, съ необузданата алчность въ тила за забогатява
въ едни сублимни моменти на национално изпитание, кога
всѣки българинъ бѣ длъженъ на фронта или въ тила,
даде всичко, каквото може, за отечеството си. И това обст
ятелство се отрази неблагоприятно на духа на войскитѣ.

Презъ тритѣ години на позиционната война батареи
безъ смѣна и безъ почивка стояха на своя постъ, всѣко
на кракъ, всѣкога готови да действуватъ и денемъ и нощем
всѣкога подъ гнета на мисъльта, че могатъ да бждатъ о
стреляни, улучени и да дадатъ убити и ранени хора. Пр
тивникътъ, който не жалеше своитѣ снаряди, денонощ
поддържаше тоя нравственъ тероръ и съ всѣки измина
день подронваше издържливостьта на човѣшката душ
Въпрѣки това, обаче, славнитѣ артилеристи отъ 1-и и 11
артилерийски полкове не допуснаха чашата на издържл
востьта въ тѣхъ да прелѣе и въ злополучнитѣ септемврийс
дни на 1918 год. Тѣ запазиха своя стоицизъмъ, твърдость
духъ на самопожертвуване, съ които започваха и води
тая голѣма свѣтовна война.

Презъ 1918 година

1. Съставъ и разположение на частитѣ въ 5-а дивизия къмъ 1. I. 1918 година

Къмъ 1 януарий 1918 год. съставътъ на 5-та Дунавска дивизия бѣше следниятъ: 2-а п. бригада (18-и и 20-и п. полкове), 3-а п. бригада (8-и, 49-и и 50-и п. полкове), 1-8-а допълняваща дружина, 1-и арт. полкъ (5 полски и 1 гаубични батареи), 11-и арт. полкъ (5 полски и 1 гаубична батареи)*), 1/14 артилерийско отдѣление (2 полски и 1 гаубична батареи), 3/1-о планинско арт. отдѣление (2 батареи „Шкода"), 1-а и 2-а планинска батареи „Шкода" отъ 3-и арт. полкъ, 1/27-о планинско гаубично отдѣление (3 батареи), 1/1-о полско гаубично 12 см. отдѣление (3 батареи), 209-и германски полски 10·5 см. гаубиченъ полкъ (8 батареи), 3/9-о германско тежко 15 см. гаубично отдѣление (2 батареи), 3/13-а и 13/13-а германски резервни гаубични 15 см. батареи, 3/159-а германска далекобойна 10·5 см. батарея, 6/4-а германска мьорзерна 21 см. батарея, 248-о и 250-о германски картечни отдѣления и 5-а пионерна дружина, а всичко: 15 дружини, 4 пионерни, 1 телеграфна и 1 мостова роти, 147 орждия, 142 картечници, 121 гранатохвъргачки, 68 бомбохвъргачки, 59 минохвъргачки, 22 прожектори, 57 хелиографни станции и 2 звукоизмѣрителни станции.

Срещу дивизията, споредъ събранитѣ сведения, действуваха: 3-и гръцки полкъ отъ Сѣрската дивизия (3 дружини) на крайния неприятелски лѣви флангъ, — заема позиция южно отъ Нонте, до мън. Св. Архангелъ; 6-и гръцки полкъ отъ Архипелагската дивизия (3 дружини) — източно отъ 3-и полкъ, до югозападнитѣ склонове на Голѣма Яребична; 84-и французки полкъ отъ 122 французка дивизия (3 дружини) — заема Малка Яребична, Човката и французката височина; Критската гръцка дивизия (7-и и 8-и полкове — 8 дружини) — отъ Черната скала до кота 341, при което 8-и полкъ се намира около Люмница, а 7-и — източно отъ него; 45-и французки полкъ отъ 122-а дивизия (3 дружини)

*) Презъ септемврий 1917 г. се превъоръжиха 3/1-а, 2-11-а и 1/14-а полски батареи съ 10·5 см. полски гаубици, поради което въ всѣки полкъ е показана по една полска гаубична батарея.

На 2. I. 1918 год. На позицията на 3-та бат. — Отъ лѣвс
дѣсно: Кап. Хараламбиевъ — к-ръ на 3-та батарея; полковникъ В
линовъ — к-ръ на 11-и арт. полкъ; полков. Мановъ — н-къ
лерията въ I-ва армия; полков. Тодоровъ — к-ръ на арт. бри
въ 5-а дивизия; кап. Радевъ — к-ръ на 3-а батарея и подпо
никъ Балтаджиевъ — к-ръ на 1-во арт. отд. 11-и арт. п.

— между коти 341 и 258; 148-и французки полкъ отъ
дивизия (3 дружини) — източно отъ 45-и полкъ; 8-и а
кански шасьорски полкъ (4 ескадрони) — на самия дѣ
брѣгъ на Вардара, а всичко срещу дивизията имаше о
23 дружини, 4 ескадрони и 112 орждия.

Къмъ 1 януарий частитѣ отъ дивизията бѣха на сж
позиции, както и презъ 1917 год.: 3-а бригада (8-и, 4
50-и полкове) заемаше дѣсния участъкъ отъ Мала Руп
в. Цireитѣ, а 2-а бригада (18-и и 20-и полкове) — л
участъкъ отъ в. Цireитѣ до Вардара.

Главната позиция на 3/5-а бригада започваше о
Ляха, минаваше по югоизточнитѣ склонове на Мала
следъ това презъ височинитѣ Гърбата, Победа, Голѣма
бична, Босилкова Китка, Емине Буруну, Дунавска Кит
Князъ Кирилъ, стигаше до к. 560. Нѣколко месеци п
атаката на Г. Яребична, главната позиция претърпѣ
малка поправка: отъ Камена верига се премѣсти по гре

Общъ изгледъ на вилитѣ отъ 1-во арт. отд. 11 арт. п. На Мързенската висота подъ снѣжна покривка презъ началото на 1918 год.

Страхилъ — в. Капитанъ Бояджиевъ и излѣзе на в. Победа, съ цѣль да се разшири острия жгълъ при Г. Яребична и се затрудни атаката му.

Позицията се заемаше: 8-и полкъ — отъ в. Ляха до в. Победа изключено; 49-и полкъ — отъ в. Победа до в. Дунавска Китка включено; 50-и полкъ — отъ Дунавска Китка до в. Цireитѣ изключено.

Позицията на 2/5-а бригада започваше отъ к. 560 (Цireитѣ), минаваше презъ височинитѣ 215, 85, 187, 183, 170, 145, с. Сехово и свършваше до Вардара. Заемаше се отъ 18-и и 20-и полкове: 18-и полкъ — отъ в. Цireитѣ до р. Люмница; 20-и полкъ — отъ р. Люмница до Вардара.

Линията на охранението на дивизията минаваше по южнитѣ склонове на в. Ляха — югозападно на Г. Яребична — в. Босилова Китка — в. Обла — в. Сомуня — Могилката к. 285 — Сърдцевидната височина — Буруна — к. 200 — к. 204 — к. 212 и оттамъ до Вардара.

Артилерията бѣше придадена къмъ бригадитѣ. **Въ 3-а бригада** влизаха: 1-и артилерийски полкъ (5 полски и една гаубична батарея), 1/14-а полска гаубична 10·5 см. батарея, **3/1-о планинско артилерийско отдѣление Шкода** (9-а и 10-а

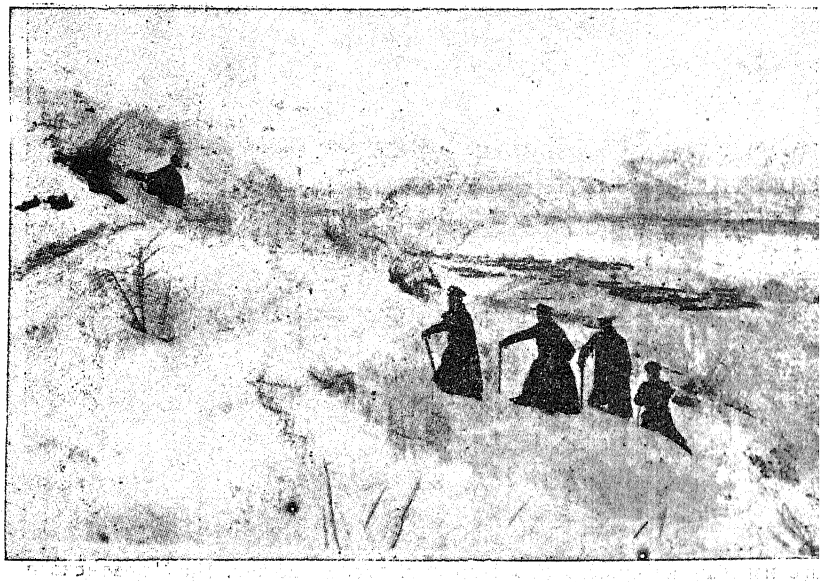

Презъ зимата въ началото на 1918 год. Изкачване къмъ вилитѣ
Мързенската висота.

батареи), 1-а и 2-и пл. батареи Шкода отъ 3-и арт. пол
1/27-о планинско гаубично 10·5 см. отдѣление (1-а, 2-а и
батареи), 2-а и 3-а батареи отъ 1/1-о полско гаубично
см. отдѣление, 6/209-а и 7/209-а германски полски 10·5
гаубични батареи. **Въ 2-а бригада:** 11-и арт. полкъ (5 п
ски и 1 гаубична батареи) 2-а и 3-а полски батареи отъ 1
артил. полкъ, 1/1-а 12 см. полска гаубична батарея, 4/20
5/209-а германски полски гаубични 10·5 см. батареи.

Тежката германска артилерия подъ командата
командира на 209-и германски артилерийски полкъ обра
ваше отдѣлна група, подчинена на началника на арти
рията въ дивизията, и се състоеше отъ 1-а, 2-а, 3-а и
полски 10.5 см. гаубични батареи, 7/9-а, 8/9-а, 3/13-а и 13/1
тежки 15 см. гаубични батареи, 3/159-а дълга 10·5 см. ба
рея и 6/4-а мьорзерна 21 см. батарея. Главното й назна
ние бѣше да води борба съ неприятелската артилерия, к
унищожава или привежда въ мълчание батареитѣ на п
тивника.

Началникъ на артилерията въ 3-а бригада бѣше ком
диръ на 14-и артилерийски полкъ, **полковникъ Друме**

Артилерията на бригадата въ командно отношение бѣше раздѣлена на две групи: **дѣсна** и **лѣва.**

а) Дѣсна артилерийска група.

Командиръ на групата бѣ командиръ на 1-и артилерийски полкъ, полковникъ Начевъ, съ наблюдателенъ пунктъ на в. Камена верига. Въ нея влизаха: 2/1-о полско с. с. артилерийско отдѣление (4/1-а, 5/1-а и 6/1-а батареи) и 10/1-а планинска Шкода батарея, командиръ на отдѣлението — подполковникъ Мавродийски съ наблюдателенъ пунктъ на Каменна верига; сборното гаубично отдѣление (1/27-а и 2/27-а планински гаубични и 1/1-а полска гаубична батареи), командиръ на отдѣлението подполковникъ Икономовъ съ наблюдателенъ пунктъ на в. Гърбата; германското гаубично отдѣление съ наблюдателенъ пунктъ на Каменна верига (6/209-а и 7/209-а полски гаубични батареи).

б) Лѣва артилерийска група.

Командиръ на групата — командиръ на 4/14-о планинско артилер. отдѣление **подполковникъ Мечкуевски** съ наблюдателенъ пунктъ на в. Князъ Кирилъ. Въ нея влизаха: 1/1-о полско с. с. арт. отдѣление (6/14-а и 9/1-а план. Шкода батареи, 3/1 полска гаубична батарея и единъ 7·5 с.м. позиционенъ взводъ), командиръ на отдѣлението **майоръ Кировъ** съ наблюдателенъ пунктъ на к. 560; 1/1-о полско гаубично отдѣление (2/1-а полска, 2/1 полска гаубична и 10/14-а план. Шкода батереи), командиръ на отдѣлението **майоръ Николовъ** съ наблюдателенъ пунктъ на Князъ Кирилъ; 1/27-о план. гаубично отдѣление (3/27-а планинска гаубична, 1/14-а полска гаубична и 1/1-а полска с.с. батареи), командиръ на отдѣлението **майоръ Байчевъ** съ наблюдателенъ пунктъ на в. Рошава; единъ противоаеропланенъ взводъ (две 7·5 см. орждия) на позиция на в. Иосифовъ. Германска тежка артилерия съ наблюдателенъ пунктъ на в. Иосифовъ; 1/209-а и 2/209-а полски гаубични батареи, 5/9-а — 15 см. тежка гаубична батарея и едно дълго орждие отъ 3/159-а — 10 см. батарея.

Началникъ на артилерията въ 2-а бригада бѣше командиръ на 11-и артилерийски полкъ, подполковникъ

Веселиновъ. Артилерията на бригадата въ командно от
шение се раздѣляше на три групи : **дѣсна, срѣдня и лѣ**

Въ дѣсната група влизаше 2/11-о отдѣление (2/
полска гаубична, 6/11-а полска и 4/209-а германска пол
гаубични батареи), командиръ на групата **капитанъ Па**
зовъ съ наблюдателенъ пунктъ западно отъ Горниче
Въ срѣднята група — 1/14-о арт. отдѣление (2/14-а, 3/14-
4/11-а полски и 3/1-а полска гаубична батареи), команд
на групата **майоръ Ивановъ** съ наблюд. пунктъ на в. Е
нева (2½ клм. западно отъ Мързенци); въ лѣвatв група
1/11-о арт. отдѣление (1/11-а, 3/11-а и 5/11-а полски и 5/2
германска полска гаубична батареи), командиръ на гру
майоръ Балтаджиевъ съ наблюдат. пунктъ на в. Арт
рийска (500 м. южно отъ Мързенци).

Батареитѣ отъ 1-и артилер.и полкъ заемаха позиц
1-а батарея — на в. 560, която напусна на 8-и февруа
и се премѣсти на нова позиция на в. Рошава ; 2-а —
в. Князъ Кирилъ, 3-а полска гаубична 10·5 см. — на в.
(Князъ Борисъ), 4-а — на Мала Рупа, 5-а — югозап
отъ Хума, 6 а — северозападно отъ Хума ; отъ 11-и ар
полкъ : 1-а батарея — при с. Мързенци, 2-а полска гауб
10.5 см. — северозападно отъ в. Цирeитѣ, 3-а — на
гадната височина (северозападно отъ Гевгели), 4-а —
роизточно отъ Горничетъ, 5-а — при северния край
Гевгели. 6-а — северно ота Горничетъ.

2. Задачата на 5-а Дунавска дивизия,

споредъ оп. заповѣдь № 55 отъ 17-и декември 1917 г. бѣ

А. На пехотата.

Да отбранява най-упорито и съкрушително за пр
ника позицията си отъ в. Ляха включително до Вардара,
продължава да усъвършенствува окопнитѣ си рабо
главната позиция и продължи укрепяването на пред
пунктове: в. в. Обла, Скалиста, Геройска, Августова, гр

З а б. Разположението на останалитѣ батареи се вижда вт
ложенията къмъ съображенията за офанзивни действия на 5-а ди
В И.А. (XXX.III.11 б.) схема № 2 и 5 (и въ книгата „Боеветѣ южн
Хума„ отъ з. генералъ Друмевъ (прил. 1 и 2).

285, Сърдцевидната, Буруна, к. к. 200, 204 и 212, съ цель да се създаде по-солидна упора на охраняващитѣ части.

Б. На артилерията.

1. Да съдействува за отбраната на позицията, като организира най-действителенъ прегражденъ огънь предъ позицията и преднитѣ постове, западно отъ в. Голѣма Яребична, на в. в. Обла, Скалиста, Пещеритѣ, северно отъ Августова, Гранична могила (285), Сърдцевидна, Буруна, к. к. 200, 204, 212 и източно отъ Сехово.

2. Да прѣчи на окопнитѣ работи на противника и на движението по позицията и тила му.

3. Да дава бързо съдействие на частитѣ отъ главната позиция и на тия отъ преднитѣ постове въ всички случаи, когато нуждата го изисква.

4. Да дава огнево съдействие на съседнитѣ участъци.

Да следи постоянно за неприятелската артилерия и изучава мѣстата на батареитѣ й.

6. Да бжде готова за една евентуална атака отъ наша страна.

Възъ основа на тая заповѣдь, частитѣ отъ дивизията си съставиха подробни планове за отбрана на позицията при най-вѣроятнитѣ действия отъ страна на противника. Освенъ това, къмъ началото на 1918 година, Щабътъ на 5-та Дунавска дивизия си бѣ разработилъ подробенъ планъ за атака на неприятелската позиция и настжпление къмъ Солунъ. Съобразно съ възприетитѣ начини за отбрана на позицията, командиритѣ на артилерията въ 3/5-а и 2/5 бригади опредѣлиха какъ да действуватъ батареитѣ имъ въ разнитѣ случаи, като съставиха подробни таблици и схеми за даване обезпокоителенъ, отмжстителенъ, унищожителенъ и прегражденъ огньове и ги изпратиха за ржководство въ групитѣ и батареитѣ.

Действията на дивизията презъ 1918 г. се раздѣлятъ на два периода: първиятъ отъ началото на годината до завладяването на Голѣма Яребична отъ противника въ края на май, а вториятъ — отъ 1 юний до отстжплението на дивизията въ старата територия на България.

3. Действия на 1-и и 11-и артилерийски полк отъ 1 януарий до 1 юний 1918 година

Презъ тоя периодъ станаха следнитѣ промѣни въ става на дивизията:

Излѣзоха отъ дивизията: 3/13-а и 13/13-а германски убични 15 см. батареи презъ февруарий; 4-а дружина 8-и приморски полкъ презъ сѫщия месецъ; 1-а, 2-а и дружини, картечнитѣ и нестроевата роти отъ 8-и Примор полкъ между 15 и 24 априлъ и 1/3-а и 2/3-а план. бата Шкода.

Пристигнаха и влѣзоха въ състава на дивизията: 4/ планинско арт. отдѣление (6-а и 10-а батареи), което мѣстата на излѣзлитѣ 1/3-а и 2/3-а пл. батареи Шкода; полкъ (3 дружини и 3 картечни роти) — на 21 февруар 2-и Искърски полкъ — между 15 и 30 априлъ; щабътъ 1/5-а бригада — на 8 май; 5-и Дунавски полкъ — ме 24 и 31 май; 1/11-а п. бригада (60-и и 61-и п. полкове), 4/ и 5/27-а планински батареи Шкода и щабътъ на 27-и полкъ — на 30 май.

Презъ сѫщото време се формираха по една карт рота при 8-и, 50-и, 18-и и 20-и п. полкове, всѣка отъ картечници.

Следъ пристигането си 2-и Искърски полкъ смѣни п. полкъ, а 5-и Дунавски — 54-и полкъ, който работѣш прегрaдната позиция. Смѣненитѣ 8-и и 54-и полкове з наха за дивизиитѣ си.

а) Укрепяване, престрелка и провѣрка на зонит разнитѣ видове огънь по предлежащата мѣстно подпомагане патрулнитѣ нападения на нашитѣ вой и прѣчене на патрулнитѣ нападения на противник

Отъ началото на годината до 1 май на фронта на визията сериозни бойове не се водиха. Частитѣ бѣха з презъ всичкото време съ укрепяване на главната поз и преднитѣ пунктове. Само отъ време-навреме се произ даха, както отъ наша, така и отъ неприятелска страна дѣлни патрулни нападения съ цель за разузнаване и з вяне пленници.

Размѣняването на артилерийски изстрели между на

и неприятелската артилерия продължаваше ежедневно. Нашата артилерия обикновено обстрелваше: неприятелскитѣ работници, когато се явяваха по позицията; войници, кола и коне, движущи се открито; неприятелскитѣ батареи, кога тия последнитѣ прѣчеха на работата по нашитѣ позиции и на движението; по настѫпващи неприятелски части; за пристрелка и провѣрка даннитѣ на прегрaдния огънь до разни пунктове и др. Изобщо, батареитѣ водѣха обезпокоителенъ, отмѫстителенъ, унищожителенъ и прегрaденъ огньове.

По-голѣми действия отъ страна на артилерията до 1 май се развиха:

Въ 1-и артилерийски полкъ.

а) **Предъ дѣсната група.** 1. На 20 януарий, при патрулното нападение отъ части отъ 8-и Приморски полкъ на Шлема, 4/1-а, 5/1-а и 6/1-а батареи отъ 2 до 2·15 часа пр. пл. обстреляха Шлема и съседнитѣ му окопи, като хвърлиха около 400 снаряди. Нападението излѣзе успѣшно: заловени 5 пленници-гърци, отъ които 4 тежко ранени.

2. На 1 февруарий въ отговоръ на противника, който обстреля с. Хума, Босилкова Китка, Голѣма Яребична и Победа, батареитѣ отъ дѣсната група обстреляха селата Ошинъ, Бориславъ и Логунци, при което 4/1-а батарея хвърли 22 снаряди по Логунци, 5/1-а — 20 снаряди по Ошинъ, 6/1-а — 62 снаряди по Ошинъ и Малка Яребична.

3. На 13 февруарий въ 9·15 часа сл. пл. противникътъ настѫпи срещу крайнитѣ дѣснофлангови постове на 8-и полкъ, южно отъ Ляха, и се завърза пушечна и картечна стрелба. По телефона се поиска съдействие отъ 6/1-а батарея, която хвърли въ посочената й зона 146 снаряди.

4. На 6 мартъ въ 10·30 часа сл. пладне противникътъ откри артилерийски огънь по Голѣма Яребична и силна пушечна и картечна стрелба отъ Боруна и Затворения окопъ. Пехотата подаде червени ракети. Командиритѣ на 1/27-а планинска гаубична и 5/1-а полска батареи, щомъ забелязаха ракетитѣ, дадоха артилерийско съдействие, като откриха огънь предъ постоветѣ на застава № 7. 5/1-а батарея хвърли за тая цель 101 снаряди. Неприятелското нападение бѣше отбито.

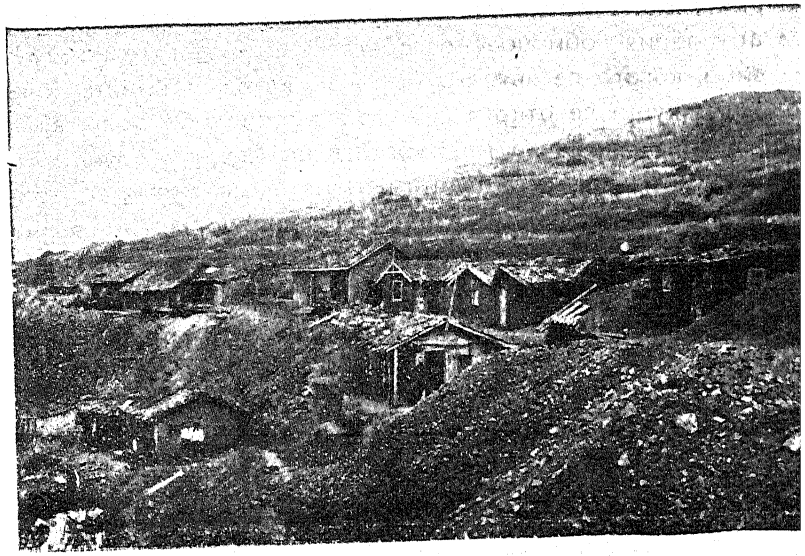

Пролѣтьта 1918 г. Общъ изгледъ кота № 554-а.

5. На 21 априлъ неприятелскитѣ батареи обстрел
отъ 10·40 до 11·30 ч. пр. пл. Голѣма Яребична и Варне
долъ; отъ 4 до 4·40 ч. сл. пл. — Голѣма Яребична и Р
джа и отъ 11 до 11·35 часа сл. пл. — Голѣма Яребич
Победа, като хвърлиха само по Голѣма Яребична околс
снаряди. Въ отговоръ на тоя огънь батареитѣ отъ дѣс
група (4/1-а, 5/1-а и 6/1-а полски, 10/1-а планинска, 1/2
2/27-а пл. гаубични и 1/1-а полска гаубична батареи) об
ляха неприятелското разположение предъ Г. Яребична,
хвърлиха 443 снаряди.

б) **Предъ лѣвата група.** 1) На 5 мартъ презъ
неприятелскитѣ батареи обстреляха преднитѣ позици
Облата, Скалиста, Геройска и Августова, а вечерьта в
часа откриха ураганенъ огънь по сѫщитѣ. Подъ пр
тието на тоя огънь, гърцитѣ съ около 1 рота настя
срещу охранението на в. Августова отъ 50-и полкъ. На
постове навреме забелязаха настѫплението на противн
навреме подадоха червени ракети, по който сигналъ
реитѣ отъ лѣвата група, въ туй число и 1/1-а, 2/1-а и
батареи, откриха бързо прегражденъ огънь. Къмъ 10·10
сл. пл. нападението бѣше отбито, а около 10·30 ч. ар
рийскиятъ и пушеченъ огънь отъ двѣтѣ страни посте

затихна. Батареитѣ отъ 1/1-о отдѣление хвърлиха 289 снаряди. За навременния и сполучливъ огънь батареитѣ получиха благодарность отъ командира на 3/5-а бригада и командира на артилерията въ тая бригада.

2) На 7 мартъ въ 4·30 ч. пр.пл. гърцитѣ се опитаха отново да атакуватъ в. Августова, като използуваха мъглата въ тоя день. За да отвлѣкатъ вниманието на нашитѣ батареи, тѣ откриха артилерийски огънь по в. Обла и едновременно съ това пехотата имъ, около 2 роти, настѫпи къмъ в. Августова и откри силенъ пушеченъ и картеченъ огънь. Отъ в. Августова се подадоха червени ракети, следъ които батареитѣ отъ лѣвата група дадоха: една батарея рѣдъкъ прегражденъ огънь предъ Августова, други — унищожителенъ по французката височина (южно отъ в. Обла) и по една отъ близкитѣ неприятелски батареи. Понеже мъглата не позволяваше да се виждатъ ракетитѣ, нашата пехота отъ Августова подаваше непрекѫснато сигналъ „тревога". Тогава батареитѣ дадоха прегражденъ огънь по Августова и съседнитѣ до нея пунктове. Прегрaдниятъ огънь се повтори нѣколко пѫти, тъй като тръбачитѣ продължаваха да свирятъ „тревога". Къмъ 5·15 часа нападението бѣ отбито съ голѣми загуби за гърцитѣ.

1/1-а, 2/1-а и 3/1-а батареи, които взеха активно участие въ отбиването на това нападение, изстреляха 675 снаряди. Отъ стрелбата се повреди съединителния дискъ на люлката на 2 о орѫдие отъ 1/1-а батарея. Орѫдието се изпрати въ армейската работилница на поправка, а на мѣстото му бѣ докарано едно орѫдие отъ противоаеропланния взводъ на в. Иосифовъ.

На 11 мартъ въ 0·30 часа по полунощь, гърцитѣ се опитаха за трети пѫть съ около 1 дружина да завладѣятъ съ изненада (безъ артилерийска подръжка) в. Августова. Тѣ се приближиха въ тъмнината до теленитѣ мрежи предъ охранението отъ 2/50-а дружина и откриха пушеченъ и бомбовъ огънь. Охранението веднага подаде червени ракети. Батареитѣ, всѣкога на щрекъ, готови да подпомогнатъ на пехотата, бързо откриха прегражденъ огънь по Августова и Пресѣчения конусъ и следъ 20 минути гръцкото нападение отново бѣ отбито. Въ 1·30 часа пр. пл. батареитѣ отъ лѣвата група произведоха огнево нападение по неприятелскитѣ окопи на августова, като хвърлиха всѣка батарея по 10 сна-

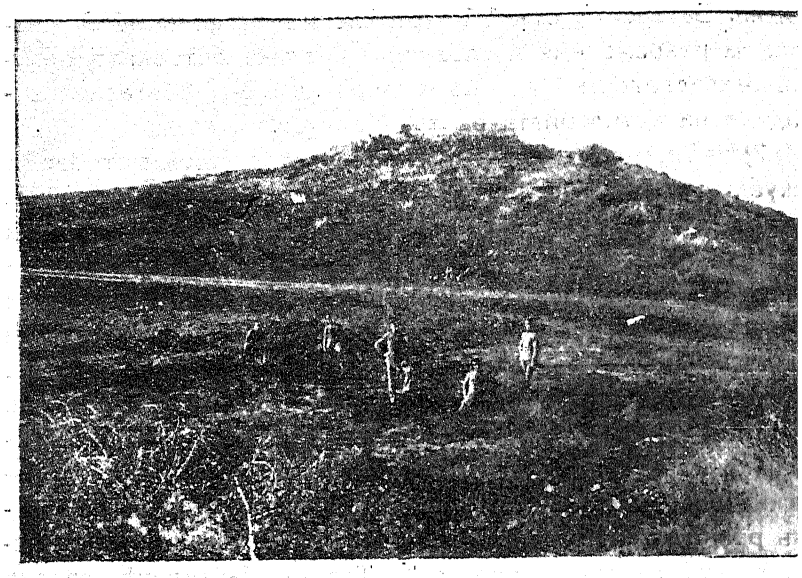

Пролѣтьта 1918 год. Църквицата на Мързенската висота, разру
отъ френски снаряди. Въ дѣсно отъ нея е 1-ви взводъ отъ I-ва бат
кап. Нанковъ — бетонна купола. — Офицери предъ позицията вѣ
воветѣ, изкопани отъ френски снаряди при търсенето на батаре

ряди. Неприятелската артилерия не отвърна на нашия ог
Въ тоя бой 1/1-о артилерийско отдѣление изстреля
снаряди.

За успѣшното отбиване на гърцитѣ на 5, 7 и 11 ма
командващиятъ I-ва армия изказа съ заповѣдь по арми
своята похвала и благодарность на пехотата и артилери

Тия успѣшни действия подбиха значително вѣрата
гръцкитѣ войски въ успѣха, поради което тѣхнитѣ по
вители — англичани и французи замислиха да повдиг
духа на гърцитѣ чрезъ една добре подготвена и изоби
снавдена съ технически срѣдства операция, каквато бѣ
срещу Голѣма Яребична.

Въ 11-и артилерийски полкъ.

Предъ дѣсната и срѣдната групи до началото на
се водиха обикновени пристрелки по разнитѣ пункове, с
покоителенъ огънь по неприятелското разположение
произведоха нѣколко огневи нападения (по к. 258, Ост
-чука и др.), за подпомагане действията на патрулитѣ.

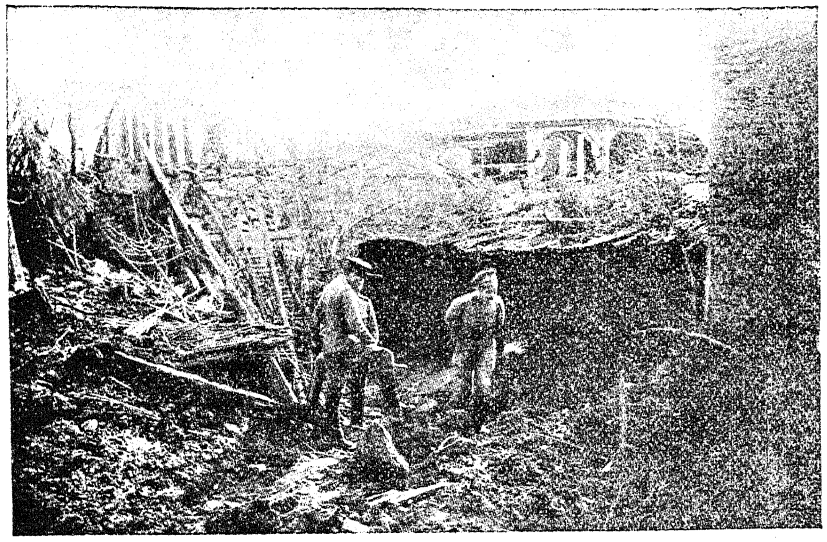

На 20. III. 1918 год. Разрушенията около бетонната купола на I-во орждие отъ 5-та бат. и хвода на скривалището, кждето промъкналъ се френски 12 см. гаубиченъ снарядъ уби 5 души отъ прислугата на сжщото орждие.

2/11-а полска 10·5 см. гаубична батарея на капитанъ Антонова, която заемаше въ началото на годината позиция югозападно отъ Горничетъ, на 12 мартъ зае такава при р. Конска, а къмъ 18-и май — при Цireитѣ (к. 560).

Къмъ лѣвата група се придадоха въ началото на априлъ 4/209-а 9/209-а гер. гауб. батареи. Предъ лѣвата група се развиха сжщитѣ действия, както и предъ дѣсната и срѣдната. Освенъ това, бѣха отбити и нѣколко нападения на противника. По-главни отъ действията на тая група сж следнитѣ:

1) На 25 мартъ отъ 10 ч. пр. пл. до 6 часа сл. пл. 1/11-а батарея на **капитанъ Нанковъ** бѣше обстреляна отъ две тежки 15 см. неприятелски батареи, разположени около Калатепе и Маядагъ. Стрелбата имъ се регулираше отъ аеропланъ, който даде възможность на тия батареи да се пристрелятъ точно по 1/11-а батарея и да минатъ на поражение съ батарейни урагани. Отъ стрелбата имаше попадения въ куполитѣ на орждията, въ скривалището на войницитѣ, а единъ снарядъ удари предъ амбразурата на орждие № 9 и

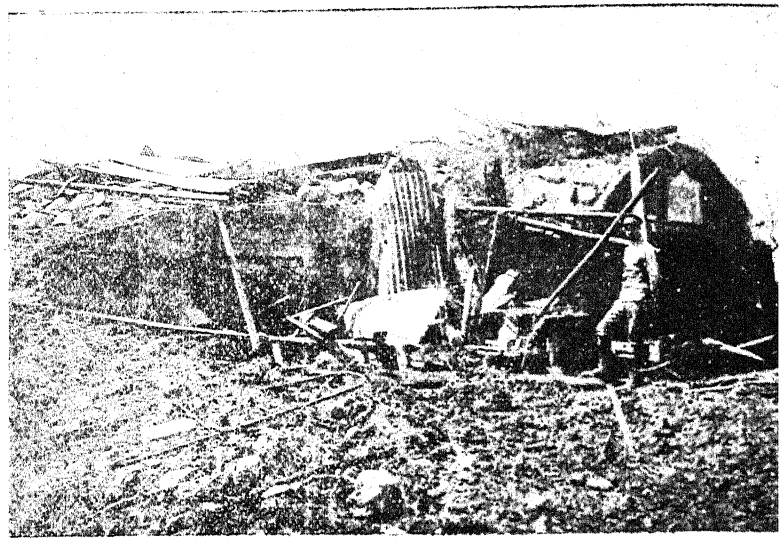

На 15. IV. 1918 год. 5-та батарея на капитанъ Радевъ. — Р
шенията отъ френскитѣ 12 см. гаубични снаряди презъ м. мартъ
около 1-ва купола.

Офицеритѣ отъ 1-во артил. отдѣление съ непръснатитѣ фр
15—18 см. снаряди при обстрелване и търсене на позицията на
батарея — Нанковъ.

повреди лафета му. Противникътъ хвърли по батареята около 600 снаряди. Загуби: 1 раненъ войникъ. Въ отговоръ на тая стрелба, 1/14-а полска гаубична батарея хвърли по неприятелската батарея 12 снаряди.

2. На 19 априлъ неприятелскитѣ полски батареи източно отъ Карасинанци, обстрелваха презъ деня съ рѣдъкъ обезпокоителенъ огънь Спасителната височина, който отъ време на време се усилваше. Въ отговоръ на тоя огънь, батареитѣ отъ лѣвата група (1/11-а, 3/11-а и 5/11-а наши и 9/209-а 5/209-а германски) обстреляха Каменната кариера, Камъка, острата чука и селата Шлопъ и Карасинанци*) съ 364 снаряди.

На 20 априлъ до 11 ч. пр. пл. неприятелскиятъ артилерийски огънь продължи по Спасителната височина, което показваше, че противникътъ възнамѣрява нападение по нея. Нашитѣ батареи продължаваха да отговарятъ, като обстрелваха сжщитѣ пунктове, както и въ миналия день. По пладне неприятелскитѣ батареи намалиха огъня си, а отъ 1·30 часа сл. пл. прекратиха стрелбата. Вечерьта въ 8·10 часа се зачу пушечна стрелба къмъ Спасителната височина, а въ 8·20 ч. се пададоха отъ нея червени ракети. 3/11-а, 1/11-а и 5/209-а батареи веднага откриха прегражденъ огънь предъ височината. Отъ пехотата се донесе, че противникътъ се групира около ж. п. линия североизточно отъ Каменна Кариера. Батареитѣ засилиха огъня си. Скоро следъ това се дадоха зелени ракети — сигналъ, че врагътъ е отбитъ. Полскитѣ батареи удължиха огъня си съ 200—400 м. по отстжпващия противникъ, а германскитѣ гаубични батареи (5/209-а, 9/209-а и 4/209-а) дадоха унищожителенъ огънь по Камъка и Камена кариера. Презъ време на боя неприятелската позиция обстреля позициитѣ на батареитѣ и наблюдателния пунктъ на командира на 1/11-о артилерийско отдѣление, **майоръ Балтаджиевъ**, Батареитѣ изстреляха въ този бой 1048 снаряди.

3. На 21 априлъ нашитѣ батареи поддържаха рѣдъкъ огънь по височинитѣ Камъка и Каменната кариера. При смръкване, предугаждайки намѣрението на противника отново да се опита да атакува, 11/1-а, и 3/11-а 5/11-а полски и 5/209-а германски гаубични батареи се насочиха презъ Спасителната височина за прегражденъ огънь. Вечерьта въ 8·15 ч. откъмъ Спасителната височина се подаде червена ракета.

*) В. И. А. LII. 46. д. Приложение кроки д.

По тоя сигналъ батареитѣ откриха бързъ огънь пред
ставитѣ на тая височина, но въ 8·37 ч. огъньтъ бѣ
кратенъ по заповѣдь на командира на артил. отдѣлени

Въ 9·35 часа сл. пл. неприятелскитѣ батареи отк
разрушителенъ огънь по в. Спасителна. Въ отговоръ на
огънь нашитѣ батареи хвърлиха по 10 снаряди върху Кам
Камената кариера и окопа между тѣхъ.

Въ 9·40 ч. командирътъ на 20-и полкъ съобщи, че
тивникътъ съ около 1 рота настжпва по югоизточнитѣ с
нове на Спасителната височина, да се засили артилерийск
огънь, а скоро следъ това се подадоха и червени ра
отъ заставитѣ. 3/11-а и 5/209-а батареи веднага отк
огънь, а другитѣ батареи се приготвиха за стрелба.

Въ 9·48 ч. пехотата съобщи, че 2 роти настжпват
да атакуватъ Спасителната височина. Тогава 9/209-а и 5
(единъ взводъ) батареи откриха огънь по Камъка, Ка
кариера и окопа помежду имъ, а останалитѣ батареи (3
5/209-а и 4/209-а) дадоха прегражденъ огънь предъ Спас
ната височина. Къмъ 10 ч. сл. пл. атаката на противни
отбита съ голѣми загуби за него. Презъ време на боя
неприятелска тежка батарея обстреля 3/11-а батарея и ма
да имаше попадения близо до орждията, батареята хл
кръвно продължи стрелбата си. Батареитѣ изстрелях
тоя бой 1455 снаряди.

Загуби: 1 войникъ раненъ въ 3/11-а бятарея, 4
и 2 ранени коне въ 5/11-а батарея.

4) На 29-и априлъ по дадени червени ракети отъ
чуковската позиция на лѣвия брѣгъ на Вардара, 1/11-а,
и 5/209-а батареи дадоха прегражденъ огънь предъ пози
отъ 10·30 ч. до 11·35 ч. сл. пладне срещу настжпващит
приятелски части.

Презъ деня отъ 11·40 ч. пр. пл. до 6 часа сл. пл.
батарея бѣше обстреляна отъ една тежка неприятелск
тарея откъмъ Маядагъ съ около 300 снаряди. При по
на Мачуковския бой сжщата батарея обстреля 5/11-а ба
и Артилерийската височина. Отъ тая стрелба бѣше р
шено жилището на войницитѣ отъ 2-о орждие, но з
въ хора нѣма. Освенъ това, бѣха повредени нѣкои
отъ 1-о орждие и батарейната тржба на наблюдателния пу

б) Бой на 29 и 30 май за отбраната на Голѣма Яребична.

Следъ влизането на Гърция въ войната на страната на Съглашението, гръцката армия се яви редомъ съ французи и англичани срещу насъ, но Съглашенското командуване не вѣрваше въ нейната боеспособность и затуй на гръцкитѣ части се даваха второстепенни, пасивни участъци. За повдигане на нейния моралъ и самоувѣреность, главнокомандуващиятъ съглашенскитѣ сили на Южния фронтъ, генералъ Гюйома, организира операцията срещу Голѣма Яребична, въ която заедно съ гърцитѣ участвуваха и французки части. Назначенитѣ за атаката на Яребична неприятелски сили не само превъзхождаха по число българскитѣ войски, но и бѣха поддържани отъ една многочислена артилерия (превъзхожда 2-3 пжти нашата) и снабдени съ много аероплани, картечници, минохвъргачки и голѣмо количество бойни запаси. Съ тия превъзходни сили и голѣми технически срѣдства главното съглашенско командуване цѣлеше да осигури успѣха на гърцитѣ, които до това време бѣха поженали само поражения срещу насъ.

Атаката на противника бѣ произведена срещу 3/5-а п. бригада, която къмъ 1 май заемаше: 2-и п. Искърски полкъ (2 дружини) — участъка отъ в. Ляха до в. Победа изключено; 49-и полкъ (3 дружини) — отъ в. Победа до дола 1 клм. западно отъ граничната марка 98; 50-и полкъ (3 дружини) — отъ гр. м. 98 до Цирейтѣ изключено.

Позицията на бригадата се състоеше: отъ центъръ, западно и източно крила.

Центърътъ е най-издадената и най-близката часть до неприятеля. Състои се отъ височинитѣ Победа, Голѣма Яребична, Босилкова китка, Емине борунъ и Дунавска китка. Отъ тия височини най-важната е Г. Яребична, която господствува надъ околната мѣстность и отъ нея се наблюдава тила на бригадната позиция. Босилкова китка е най-достжпната за неприятеля височина, понеже е свързана съ една широка седловина съ Малка Яребична, която се владѣеше отъ Противника. Дунавска китка се намираше въ тила на Г. Яребична и съ изгубването ѝ падаше цѣлата позиция въ

Забел. Артилерията по прил. № 14 (В. И. А. XXXIX. 22. н.)

центъра. Освенъ това, центърътъ на позицията фланкира останалитѣ участъци отъ бригадната позиция.

Недостатъцитѣ на тази позиция бѣха: а) издаденот положение даваше възможность на противника да я бие огънь отъ три страни и да я отрѣже презъ Дунавска китк Победа; имаше добри постжпи къмъ нея: Варненски, бруджански и Безимени долове. За да се отстранятъ отча тия недостатъци и се разшири острия жгълъ при Г. Я бична, бѣха укрепени височинитѣ Обла (източно) и С хилъ (западно), а за да се локализиратъ успѣхитѣ на приятеля, който би се вмъкналъ въ позицията, въ цент бѣха създадени три самостоятелни отбранителни линии Победа, Г. Яребична—Босилкова китка—Емине борунъ Победа—Българска китка—Дунаска китка и в) в. Гърбата Рошава—в. 212.

Първата отбранителна линия имаше два реда ок отстоящи единъ отъ другъ на 100—150 кр. Окопитѣ им 1·20 до 2 м. височина, широки 1 м. съ 2 реда отъ 4—(телени мрежи, които предъ Г. Яребична и Босилкова ки достигнаха до 15 м. широчина. Въ първата отбраните линия имаше достатъчно количество солидни убѣжищ наблюдателници.

Втората отбранителна линия отстои на 1 клм. отъ п вата. Имаше два реда окопи съ телена мрежа и околс скривалища.

Третата отбранителна линия отстои на 1 клм. отъ в рата, съ единъ редъ окопи и единъ редъ телени мрежи.

За отбраната на центъра бѣ обърнато най-голѣмо в мание. Тукъ бѣха поставени най-много картечници, ми хвъргачки и др. машини, а артилерията можеша да със доточи огъня на 17 батареи.

Центърътъ на позицията се заемаше къмъ 29-и отъ 49-и полкъ, както следва: първата отбранителна ли (Г. Яребична — Босилова китка — Емиле борунъ) — отъ дружина (5 роти); втората линия (Победа — Българска ки — Дунавска китка) — отъ 2-а дружина (2 роти); участък между Г. Яребична и Победа съ фронтъ на западъ — от рота отъ 2-а дружени. 3-а дружина заемаше съ 3 роти у стъка Емине борунъ — Дунавска китка — 1 клм. западно гр. марка 98, а съ 1 рота — в. Обла. Като подържка на п

вата отбранителна линия служеха дветѣ роти отъ втората линия (1 клм. назадъ). Задъ 49-и полкъ се намираха: бригадната подръжка (1 дружина) — на 3 клм. до в. Рошава и дивизионната подръжка (2 дружини) — на 6 клм. при в. Лазаретна. Изобщо частитѣ на 49-и полкъ бѣха много разхвърлени, а подръжкитѣ — отдалечени. Закрити ходове за съобщения между линиитѣ липсваха. Освенъ това не бѣше опредѣлена линията на съпротивата, която въ случая трѣбваше да бжде втората о бранителна линия (Победа дунавска китка), на която трѣбваше да се съсредоточатъ и по-голѣмата часть отъ силитѣ. Голѣма грѣшка бѣше заемането съ най-много сили предната отбранителна линия, разположена на обърнатитѣ къмъ противника склонове на Г. Яребична, Босилова китка и Емине борунъ. Тя бѣше силно изложена на неприятелския артилерийски, миненъ, картеченъ и пушеченъ огънъ, а поради това и мжчно удържима.

Западното крило — позицията отъ в. Ляха до Победа — имаше форма на вгжната джга и вървѣше по южнитѣ склонове на в. в. Ляха, Мала Рупа, в. Камена верига и в. Гърбата. Бѣше укрепена съ 2 реда окопи (високи 1·30—2 м., широчина 1 м.) и два реда телени мрежи. Скрити помѣщения и наблюдателници имаше достатъчно. Съ завладяването отъ неприятеля на Камена верига и Гърбата, той ставаше господарь на всички пжтища, водящи на изтокъ и можеше оттукъ да обходи не само позицията на 3/5-а но и на 2/5-а бригади. Ето защо, за прегражданe подстжпитѣ къмъ Камена верига и Гърбата се укрепи в. Страхилъ.

Източното крило започва отъ Дунавската китка, минава презъ височинитѣ Князъ Кирилъ и Князъ Борисъ и свършва съ в. 560 (Винклеръ) включено. Дълго е 9 клм. Най-важниятъ пунктъ въ тоя участъкъ е в. 560, която командува цѣлата позиция на 2/5-а бригада до Бардара и затуй на нейното укрепяване бѣ обърнато най-сериозно внимание. За сжщата цель задъ нея се строеше прегрaдна позиция на линията Хума — в. Лазаретна.

Преднитѣ укрепени пунктове Обла, Скалиста, Геройска и Пещеритѣ прегражданa отчасти подстжпнитѣ къмъ Дунавска китка и Князъ Борисъ.

Задачитѣ на батареитѣ отъ 1-и артилерийски полкъ, който влизаше въ състава на 3/5-а бригада бѣха следнитѣ:

4/1-а с. с. батарея, разположена на позиция по взвод — 1-и взводъ на в. Ляха, а 2-и въ политѣ на Кожухъ г а) да бие доловетѣ предъ Гърбата и Г. Яребична; б) да да предграденъ огънь предъ Г. Яребична (зона 80).

5/1-а и 6/1-а пол. батареи имаха задачи: а) да би зоната между Г. Яребична и Кожухъ пл.; б) да даватд п граденъ огънь: 5/1-а батарея — предъ Г. Яребична (зона а 6/1-а — предъ Победа (зона 82), Пъпката (з. 98), Страхи (93), предъ крайния дѣсенъ флангъ на охранението юя отъ Ляха (з. 89 и з. 90) и предъ сжщия флангъ на главн позиция (зони 87 и 88 и в) да даватъ унищожителенъ огъ 5/1-а батарея въ 23; а 6/1-а — въ 29 пункта.

1/1-а батарея, разположена по взводно — 1-й взв при Куполитѣ (северно отъ Българска китка), а 2-й взв на в. Рошава — имаше задача: а) да бие доловетѣ пр главната позиция и охраняването; б) да дава прегра огънь: 1-и взводъ предъ Князъ Борисъ (з. 75) и в. Август (з. 106), а 2-и взводъ — предъ в. 560 (з. 73) и Сомуня (з. 1

2/1-а полска батарея, разположена на позиция на Князъ Кирилъ: а) 1-и взводъ да дава прегра денъ ог предъ Босилова китка (зона 79), а 2-и взводъ — предъ Сом (з. 108) и в. 560 (зона 72); б) да дава унищожителенъ ог по 14 пункта.

3/1-а полска гаубична батарея, разположена на пози западно отъ Ненова могила: а) да бие доловетѣ предъ ранението на 50-и полкъ; б) да дава прегра денъ огънь пр в. Августова (з. 105). Пресѣчния конусъ (з. 104), Дуна китка (з. 78) и Князъ Борисъ (з. 74) и в) да дава разру теленъ огънь по 33 пункта.

Всички батареи имаха, освенъ това. задачв: да за ватъ прегрaдния или унищожителния огънь въ други з когато сж свободни: да даватъ безпокоителенъ огънь, отвръщатъ съ огневи нападения на ония неприятелски тареи, които безпокоятъ нашето разположение и се на ратъ въ сферата на тѣхната досегаемость.

Въ атакувания на 30-и май отъ противника участ (Победа — Г. Яребична — Босилова китка — Емине бурун Дунавска китка) бѣха назначени да даватъ прегра денъ ог 5/1-а полска батарея — 4 орждия, 1/1-а гаубична 12 см. орждия, 6/1-а полска — 2 орждия, 4/1-а полска — 4 орж

1/209-а германска полска гаубична — 4 орждия, 5/9-а германска тежка гаубична — 2 орждия. 2/1-а гауб. 12 см. — 2 орждия, 10/14-а пл. Шкода — 4 орждия, 3/27-а пл. гауб. — 2 орждия, 2/209-а пол. герм. гауб. — 2 орждия, 2/1-а полска — 2 орждия и 6/14-а пл. Шкода — 2 орждия, или всичко 12 батареи съ 12 полски, 6 планински, 12 полски гаубични, 2 тежки гаубични и 2 планински гаубични орждия. Разстоянието отъ което тия батареи даваха прегра денъ огънь, бѣше: за една полска батарея (5/1-а — 4 орждия) — 3 1/2 клм., за 14 полски и планински орждия — 4—6 клм. и за 16 гаубици — 2 1/2 до 4 1/2 клм. Разстоянието за полскитѣ и планинскитѣ орждия, макаръ че биеха на длъжъ даденитѣ имъ зони, бѣше голѣмо и огъньтъ имъ не можеша да бжде достатъчно точенъ и действителенъ, за да образува една истинска преграда за атакуващия.

Прегрaдниятъ огънь бѣше разпредѣленъ така: по западнитѣ склонове на Яребична до в. Победа на единъ участъкъ отъ около 2 1/2 клм. действуваха 10 полски и 4 гаубични орждия, на орждие се падаше 180 м. фронтъ; По южнитѣ склонове на Яребична и Босилова китка (около 2 клм.) действуваха 8 гаубици, по една на 250 м. фронтъ; по източнитѣ склонове на Босилова китка, Емине Бурунъ и Дунавска китка (около 2 1/2 клм.) — 8 полски и планински и 4 гаубични орждия, по едно на 200 м. фронтъ. Тия орждия не бѣха достатъчни да прегрaдятъ съ огъня си достжпа къмъ атакувания на 30-и май участъкъ, защото едно орждие можеше да бие най-много 50—60 м. фронтъ, а 4 ор. батарея — 200 м. фронтъ.

Задъ атакувания участъкъ се намираха: 6/209-а, 7/209-а германски полски гаубични, 1/14-а полска гаубична и 1/27-а и 2/17-а пл. гаубични батареи, на които бѣше възложено да даватъ прегрaденъ огънь предимно по преднитѣ пунктове, което бѣше въ ущърбъ на артилерийския огънь предъ главната позиция.

Отъ изброенитѣ задачи на батареитѣ отъ 1-и арт. полкъ и на придаденитѣ отъ други арт. части къмъ 3/5-а бригада, се вижда: 1) че разстоянието, отъ което трѣбваше да дават полскитѣ и планинскитѣ батареи прегрaденъ огънь, бѣше голѣмо, поради което стрелбата имъ не можеше да бжде точна; 2) числото на орждията и гаубицитѣ бѣше не-

Строене на бетона купола за гаубично орждие отъ германцитѣ за Кжсевата висота — к. 145.

достатъчно, за да може да се образува една непрекъсна огнена завеса предъ главната позиция; 3) 5 гаубични ба реи съ стръмни траектории бѣха пожертвувани за дава прегражденъ огънь по второстепенни пунктове, което отсла значително отбраната на главната позиция, и 4) на ба реитѣ бѣха дадени много цели за обстрелване, което усло няваше действията имъ и водѣше къмъ разпиляване на а тилерийския огънь.

Наблюдението на противника се извършваше отъ еди наблюдатель артилерийски офицеръ на Голѣма Яребич съ 4 помощници и 4 подофицери наблюдатели на висо нитѣ Пресѣченъ конусъ, Скалиста, Обла и Дунавска кит За наблюдателитѣ имаше приготвени специални бетонира наблюдателници. На Г. Яребична четирмата наблюдате подофицери бѣха свързани съ телефонъ съ наблюдате офицеръ, а последниятъ съ специална телефонна линия о обикновенъ и брониранъ кабелъ бѣше съединенъ съ кома диритѣ на 1/27-о пл. и Сборното гаубични отдѣления, на дящи се на в. Рошава и в. Гърбата, и чрезъ тѣхъ — съ г горнитѣ артилерийски командири.

Далечното наблюдение на противника се извършва

отъ единъ подофицерски каблюдателенъ постъ на в. Ляха и отъ наблюдателнитѣ постове на 11-а звукоизмѣрвателна команда.

Въздушно-артилерийско наблюдение въ Хумския участъкъ нѣмаше, което попрѣчи на батареитѣ да се пристрелятъ точно по неприятелскитѣ батареи. Появяващитѣ се отвреме-навреме наши аероплани не можаха да проникватъ въ неприятелското разположение, понеже бивaха всѣкога прогонвани отъ превъзходнитѣ въздушни сили на противника.

Всички командири на батареи, арт. отдѣления и групи се намираха далечъ отъ частитѣ си и ги управляваха съ телефона, а при скжсване на телефонитѣ съ — флагове, тржби, хелиографи, предавачи и ординарци. Телефоннитѣ кабели не бѣха бронирани и скрити въ ровчета, а разположени открито, поради което въ време на боевeтѣ на 29 и 30 май свръзкитѣ бързо се кжсаха и при голѣмото отдалечение на наблюдателнитѣ пунктове батарейнитѣ командири се лишаваха отъ възможностьта да командуватъ батареитѣ си въ най-критичнитѣ моменти.

Искането прегражденъ огънь ставаше съ телефонъ, ракети и хелиографи, а при мъгла — съ факли, тржбни сигнали и камбани.

Споредъ сведенията на 11-а Звукоизмѣрвателна команда, къмъ 15 априлъ срещу фронта на 3/5-а бригада бѣха открити 27 неприятелски батареи (полски, планински, гаубични и и дълги). Командата бѣше открила мѣстата на 65 орждия, отъ които 4 орждия 6·5 см. планински, 26 — 7·5 см. полски, 8—12 см. гаубични, 9 — 12 дълги и 18 — 10·5 см. гаубични; имаше и 15 см. гаубични орждия, но тѣхнитѣ мѣста не бѣха установени. По сведенията въ щаба на 5-а дивизия, батареитѣ срещу 3/5-а бригада сж били 39, къмъ срѣдата на май, а по гръцки сведения, въ атаката сж взели участие 203 орждия отъ различенъ калибъръ. Неприятелската артилерия бѣше разположена въ следнитѣ 8 групи: Ошинъ, Чуба, Кодра, Св. Кирилъ и Методий, Люмница, Тритѣ долини, Червения масивъ, Зеления ридъ и Шарени висоти. Срещу тая неприятелска артилерия 3/5-а бригада разполагаше съ 79 орждия отъ различенъ калибъръ, а 2/5-а бригада съ около 60 орждия, отъ които само една малка часть можаха да вематъ участие въ боя, така че противникътъ имаше при атаката на Г. Яре-

бична най-малко два пѫти по-многочислена артилерия, и
билно снабдена съ бойни запаси и съ осигурено въздуш
наблюдение на стрелбата.

Къмъ началото на атаката на 29 май батареитѣ раз
лагаха срѣдно съ по 1000 снаряди на орѫдие, а батареи
отъ 1-и арт. полкъ — срѣдно съ по 1100 снаряди на орѫд
които се намираха складирани въ ниши при орѫдията
една часть — при батарейнитѣ резерви на 1½—2 клм. за
позициитѣ. На 30 май преди започването на боя батареи
имаха срѣдно по 800 снаряди на орѫдие.

Атаката на Г. Яребична не бѣше изненада. Още
началото на 1918 год. се забеляза въ тила на противни
усилено движение на камиони, което постепенно се зас
и достигна къмъ срѣдата на май до 1000 камиони въ
мицата къмъ позицията и толкова въ обратна посока са
предъ 3/5-а бригада. Очевидно бѣ, че противникътъ подво
бойни запаси за едно решително действие на фронта
дивизията, обаче мѣстото на удара още не можеше да
опредѣли.

Убеждението, че противникътъ ще атакува Г. Яребн
се затвърди, когато предъ фронта на 3/5-а бригада се
виха нови неприятелски батареи, предимно отъ срѣдн
тежки калибри. Тия батареи последователно се пристрел
по нашитѣ позиции, батареи, пѫтища и населени мѣста,
помощьта на наблюдението отъ тѣхнитѣ аероплани, ко
бѣха господари надъ позицията, понеже ние нѣмахме
статъчно въздушни сили, за да имъ се противопостави

Аеропланното наблюдение на противника бѣше нея
кѫснато, а особно следъ настѫпването на пролѣтьт
яснитѣ дни.

Отъ 1 май до 20 май противникътъ постенно разр
съ огъня отъ тежкитѣ си батареи голѣма часть отъ бет
ранитѣ наблюдателни пунктове и картечни гнѣзда на Г.
бична, Босилкова китка и Емине бурунъ, за което тва
много му спомогнаха наблюденията на неговитѣ близко
положение (въ пехотнитѣ окопи) артилерийски наблюдат

Отъ 21 май артилерийската стрелба на противника,
димно съ тежки орѫдия, се засили, а въ днитѣ, пред
ствуващи атаката (24 25 и 28 май), бѣше насочена по

лата позиция, а най-много по дола задъ Киткитѣ, по в. Ро
шава и по разположението на нашитѣ батареи.

На 25 май отъ 8 до 10 часа пр. пл. 2 неприятелски 12
см. батареи отъ групата Чуба Кобра обстреляха съ 700 фу
гасни снаряди 1-и взводъ отъ 1/1-а батарея, разположенъ на
позиция при куполитѣ. Отъ тая стрелба жертви нѣмаше, но
имаше повреди въ материалната часть, а именно: горния
щитъ на 1-о орѫдие, разположено подъ бетонирана купола,
при вѣхата пробитъ; щититъ на 2-о орѫдие, разположено
открито, пробитъ на нѣколко мѣста, челната свръзка уда
рена, поради което страничниятъ механизъмъ не можеше
да действува, на дѣсното бойно колело счупени 4 спици, а
на лѣвата лѣвото — 3 и шината му прерѣзана. 2-о орѫдие
отъ тая повреда стана негодно. Въ разположението на взвода
паднаха около 200 снаряди.

На 29 май отъ 5 ч. пр. пл. неприятелтъ почна да об
стрелва съ барабаненъ огънь, предимно съ тежки батареи,
в. в. Скалиста, Обла, Дунавска китка, Емине бурунъ, Босил
кова китка, Г. Яребична и Победа, а по-слабо в. в. Августова,
Пресѣчения конусъ, Геройска, Капитанъ Бояджиевъ и Стра
хилъ. Височинитѣ Августова, Скалиста, Обла и Г. Яребична
се обстрелваха още и съ миненъ огънь.

Едновременно съ тоя разрушителенъ артилерийски
огънь се появиха 11 неприятелски аероплани, които презъ
цѣлия день летѣха надъ позицитѣ, корегираха стрелбата на
батареитѣ и разузнаваха нашето разположение и не даваха
възможность на нашитѣ батареи спокойно да обстрелватъ
позициитѣ на противника, защото щѣха да откриятъ мѣ
стата си.

Въ 5·5 часа пр. пл. началникътъ на артилерията въ 3/5-а
бригада, полковникъ Друмевъ, даде заповѣдь на начални
цитѣ на артилерийскитѣ групи да обстрелятъ неприятелското
разположение и ония негови батареи, които могатъ да до
стигнатъ, а на началника на германскитѣ батареи да поведе
борба съ неприятелската артилерия.

Презъ деня въ различни часове неприятелската артиле
рия обстрелва нашитѣ батареи и наблюдателнитѣ пунктове
на артилерийскитѣ началници. 1-и взводъ отъ 1/1-а батарея
при купулитѣ презъ цѣлия день бѣше подъ силния огънь
на противника.

Разрушителният артилерийски огънь продължи пре
цѣлия день съ 2 прекѫсвания отъ по 30 м. (между 10 и 10
ч. пр. пл. и 4 и 4·30 ч. сл. пл.), презъ което време непр
телскитѣ аероплани се спущаха низко надъ позициитѣ
за да провѣрятъ резултатитѣ отъ огъня.

Батареитѣ отъ 1-и артилерийски полкъ презъ де
стреляха:

4/1-а батарея на капитанъ Станчевъ стреля по
хотни групи отъ 30—50 человѣка, които се опитваха да
стѫпятъ по сѣвернитѣ склонове на М. Яребична въ 8·25
9·40 ч. и 10·55 ч. пр. пл. и ги разпръсна. Освенъ това,
тареята обстрелва съ обезпокоителенъ огънь Малка Я
бична и съседнитѣ ѝ окопи. Батареята изстреля 114 снаря

6/1-а батарея на капитанъ Карпузовъ стреля по о
питѣ на Буруна, Съединителния (връзка на Затворени
Резервния окопи, по с. Логунци и по батарея при Ошин
дава прегражденъ огънь предъ охранението на Атмаджа.
тареята изстреля 109 снаряди.

5/1-а батарея на капитанъ Николовъ стреля по о
питѣ на Боруна и по Сухото дере, като хвърли всичко
снаряди.

**3/1-а полска 10½ см. гаубична батарея на капита
Червенобрѣжки** стреля по окопитѣ на французката ви
чина и по минохвъргачкитѣ на в. Августова и Черната ска
дава прегражденъ огънь по Люмнишката пѫтека южно
Пресѣчения конусъ и засилва прегрaдния огънь предъ
Обла. Изстреля 163 снаряди.

2/1-а полска батарея на капитанъ Печеджиевъ стр
по М. Яребична и съседнитѣ окопи влѣво и вдѣсно отъ
като хвърли презъ деня 320 снаряди. Вечерьта тритѣ о
дия на батареята се насочиха къмъ М. Яребична, а едн
— къмъ в. 560. Въ това положение батареята остана
нощува.

1/1-а полска батарея на поручикъ Кушевъ стр
по 2 неприятелски батареи, по окопитѣ на наблюдателн
застава на в. Галата (южно отъ Варненски долъ) и ми
хвъргачкитѣ на в. Августова; дава прегражденъ огънь пр
в. Августова. 1-и взводъ отъ батареята при куполитѣ пр
цѣлия день бѣше силно обстрелванъ отъ противника и
лефонната му свръзка съ зводния и батарейния му ком

дири бѣше нѣколко пѫти скѫсвана и поправена. Презъ
нощьта срещу 30 май една неприятелска батарея откъмъ
Маядагъ обстреля тила на батареята и рани 1, а уби 3 коня.
Батареята изстреля 177 снаряди.

Нашата артилерия (полски, планински и гаубични ба-
тареи) изстреля въ тоя день всичко 2000 снаряди, а про-
тивникътъ хвърли около 80,000 снаряди. Отъ артилерийския
огънь на противника, споредъ донесенията, получени отъ
командири на 3/5-а бригада, окопитѣ на Г. Яребична, Босил-
кова китка и Емине бурунъ въ по-голѣмата си часть сѫ за-
ринати, а теленитѣ мрежи — разкѫсани; имало срутени скри-
валища; на в. Капитанъ Бояджиевъ — 50 метра окопъ за-
ринатъ, теленитѣ мрежи разкѫсани и едно жилищно помѣ-
щение разрушено; на в. Приморецъ 100 м. окопъ заринатъ,
теленитѣ мрежи разкѫсани; на в. в. Победа, Дунавска китка,
Българска китка, Обла, Скалиста, Геройска и Августова сѫщо
окопитѣ на много мѣста заринати и теленитѣ мрежи раз-
кѫсани.

При това положение, пѫтьтъ за нахлуване на против-
ника въ позицията бѣше разчистенъ. Атаката се очакваше
въ всѣки моментъ. Ето защо, вечерьта на 29 май командир-
ътъ на бригадата разпореди: 1) да се поправятъ повредитѣ;
2) да се усили наблюдението за противника и 3) нашата
артилерия да обстрелва всички пунктове, които могатъ да
послужатъ за изходно положение на неприятеля.

Въ изпълнение на тая заповѣдь, командирътъ на лѣвата
арт. група заповѣда: Презъ цѣлата нощь батарентѣ да водятъ
освенъ рѣдкия унищожителенъ огънь, още отвреме-навреме
унищожителенъ огънь съ вихрени урагани, а командирътъ
на дѣсната артилерийска група: батареитѣ да обстрелватъ
съ обезпокоителенъ огънь пунктоветѣ, гдето противникътъ
може да съсрѣдоточи своитѣ войски, като назначи 1 пла-
нинска, 2 полски (5/1-а и 6/1-а), 1 план. гаубична и 3 полска
гаубична батарея да биятъ участъка отъ неприятелската по-
зиция отъ Малка Яребична включително до в. Сивата вклю-
чено (фронтъ 2 клм.), който се намираше най-близо до за-
страшената наша позиция Г. Яребична — Босилова китка.

Неприятелската артилерия продължи и презъ нощьта
обстрелването на нашитѣ позиции и тила имъ, но съ рѣ-
дъкъ обезпокоителенъ огънь. При това, за да отвлече на-

шето внимание отъ избрания пунктъ за атаката (Г.-Яребичн
той засили огъня си по участъка на 2/5-а бригада.

Презъ нощьта нашата пехота освѣтлява мѣстности
предъ Г.-Яребична съ бѣли ракети, за да се предпази с
изненади отъ страна на противника. Батареитѣ отъ дв
групи обстрелваха даденитѣ имъ пунктове съ рѣдъкъ огъ
като отвреме-навреме го обръщаха въ ураганенъ, но изоб
стрелбата имъ не бѣше отъ такава сила: щото да може
попречи на приближаването и съсрѣдоточаването на ата
ващитѣ неприятелски сили на изходнитѣ имъ за атак
мѣста. Само по себе си се разбира, че за това прѣчеше
тъмнината. Ето защо, гърцитѣ успѣха подъ прикритието
нощьта да се доближатъ толкова близо до нашитѣ позиц
че на известни мѣста съ единъ наскокъ можеха да нав
затъ въ нея.

Отъ 7 ч. сл. пл. на 29-и май до 4 ч. пр. пл. батаре
изстреляха; въ лѣвата група около 1900 снаряди. въ
ната — около 800 снаряди, или всичко 2700 снаряди.

Презъ нощьта батареитѣ жертви не дадоха. освенъ
Голѣма Яребична, гдето загина подъ съборилото се скр
лище артилерийскиятъ наблюдатель зап. поручикъ отъ
артилерийски полкъ **Ивановъ Боню.**

Една отъ главнитѣ причини за тоя успѣхъ на про
ника бѣше невлизането на нашата артилерия въ борба
неприятелската. Нашитѣ батареи бѣха нагодени само
пасивна отбрана: да биятъ изходнитѣ пунктове за атак
гърко-французитѣ, да имъ прѣчатъ да работятъ по п
циитѣ си и да даватъ прегражденъ огънь предъ охранат
главната позиция. Независимо отъ това, нашитѣ бат
стреляха само тогава, когато неприятелскитѣ аероплани
ги виждаха, за да не откриватъ мѣстоположението си, а
ради честитѣ напомнювания отъ висшето артилерийско
чалство за економия на снарядитѣ. стреляха и много р

Следъ голѣмитѣ разрушения на позицията, очеб
доказателство, че противникътъ ще атакува, команди
на 3/5-а бригада не събра всички свои сили за отбра
на Горна Яребична, като очисти нѣкои предни пунктов
не съсрѣдоточи тукъ огъня на възможно повече батер
остави частитѣ си разпръснати — въ сѫщото полож

както и на 29-и май, а огъня на артилерията разхвърлянъ
въ много пунктове.

Презъ нощьта на 30-и май противникътъ поддържаше
силенъ артилерийски огънь по цѣлата позиция, а съ срѣд-
ната си и тежка артилерия даде на 2 мѣста огнева пре-
града по пѫтя отъ с. Хума къмъ позицията.

Въ 4'30 ч. на 30-и май противникътъ откри бараба-
ненъ огънь по цѣлата позиция на 49-и полкъ отъ Обла до
Победа. Пукотътъ отъ орѫдията се сливаше въ едно общо
ехо, а земята кипѣше подъ ударитѣ на гранатитѣ и минитѣ.
Въ скоро време позицията се покри въ димъ и прахъ. Пода-
ванитѣ ракети мѫчно се забелязваха. Връзкитѣ се прекъс-
наха и управлението, както на пехотнитѣ части, така и на
батареитѣ стана много трудно. По всичко личеше, че това
е прелюдие на атаката. Едновременно съ обстрелването на
пехотната позиция неприятелската артилерия се нахвърли и
върху нашитѣ батареи, съ цель да ги парализува и не имъ
даде възможность да попрѣчатъ на щурма на неговата
пехота.

Следъ половинъ часъ противникътъ предприе атака на
Г. Яребична отъ фронта и двата фланга, като насочи: една
колона отъ около 2 дружини срещу в. Обла, втора колона
(около 2 дружини) срещу в. Дунавска китка, трета колона
(3 дружини) срещу фронта Босилова китка — Г. Яребична и
четвърта колона (2 дружини) срещу Победа и Българска
китка.

Въ 5'15 ч. пр. пл. се подадоха червени ракети отъ ата-
куванитѣ пунктове и нашата артилерия откри прегражда
си огънь. Въ 5'55 ч. неприятелски войници се появиха на Г.
Яребична. Започна се честа пушечна, картечна и бомбова
стрелба. Поведе се и бой съ ножове. Борбата продължи
около 20 минути.

Едновременно съ боя на Г. Яребична четвъртата колона
на противника отъ западъ започна да се промъква между
Победа и Българска китка, а отъ истокъ втората колона
завладѣ Дунавска китка и продължи настѫплението къмъ
Българска китка. Частитѣ на противника, които завладѣха
Г. Яребична, останаха на нея и не взеха участие въ атаката
на киткитѣ.

Къмъ 6 ч. пр. пл. в. Обла, първата отбранителна лини
(Г. Яребична — Босилова китка — Емине бурунъ) и втора
отбранителна линия (Победа — Българска китка — Дунавс
китка) бѣха окончателно завладѣни отъ противника. Н
приятелтъ пренесе артилерийския си огънь по третата о
бранителна линия (Гърбата — Рошава), но пехотата му
можа да настжпи по-далечъ отъ линията на Киткитѣ, поне
бѣше срещната съ силенъ картеченъ огънь отъ Гърбата
Рошава и бѣше принудена да остане въ окопитѣ си.

Презъ време на атаката 11 неприятелски аероплани
виеха надъ полето на сраженето, като стреляха съ ка
течници по защитницитѣ въ окопитѣ, а съ ракети, кои
пущаха надолу, означаваха точно мѣстата, до които бѣ д
стигнала тѣхната пехота.

Въ 8 ч. пр. пл. противникътъ обстреля съ задушли
газове картечницитѣ на третата отбранителна линия и нѣк
отъ нашитѣ батареи, за да ги принуди да млъкнатъ,
ефектътъ бѣ незначителенъ, — тѣ продължаваха усилено
действуватъ.

Въ 9 ч. пр. пл. отбраната на третата линия (Гърба
— Рошава) бѣше окончателно организирана и позицията
зае отъ 1/5-а, 1/2-а и 2/5-а дружини, съ което се създа
една сериозна преграда срещу настжплението на гърци

Противникътъ продължи да обстрелва съ оживенъ
тилерийски огънь до 3 ч. сл. пл. в. в. Гърбата и Роша
нашитѣ батареи и тила на позицията, но, изплашенъ с
голѣмитѣ загуби, които претърпѣ при атаката, спрѣ по-
татъшното си настжпление.

Действията на батареитѣ отъ 1-и артилерийски пол
се развиха въ време на боя така:

Действия на батареитѣ отъ дѣсната група.

Командиръ̀тъ на групата — командиръ̀тъ на 1-и ар
лерийски полкъ, **полковникъ Начевъ**, съ откриването
силния артилерийски огънь отъ противника, заповѣда
командира на Сборното гаубично отдѣление да даде п
граданъ огънь предъ охранението. Следъ подаването
червени ракети, батареитѣ откриха огъня си.

Отъ силния артилерийски огънь още въ 5·10 ч. пр.
се скжса телефонната свръска съ командира на Сборн

гаубично отдѣление и управлението на това отдѣление се
затрудни. Командиръ̀тъ на групата презъ деня можа да му даде
само 1—2 заповѣди по хелиографа, понеже и последниятъ,
поради голѣмия прахъ и димъ и напущането отъ командира
на отдѣлението на наблюдателния си пунктъ на Гърбата,
къмъ 8·20 ч. пр. пл. престана да работи.

При командира на групата на Каменна верига се на-
мираше командиратъ на 2/1-о арт. отдѣление, **подполков-
никъ Мавродийски,** комуто той лично даваше заповѣдитѣ
си, а до командиритѣ на германскитѣ 6/209-а и 7/209-а га-
убични батареи — по телефона.

Действията на 2/1 артилерийско отдѣление

Отъ откриването на неприятелския барабаненъ огънь до
скъсването на телефоннитѣ свръзки, командиръ̀тъ на отдѣ-
лението **подполковникъ Мавродийски** даваше на бата-
реитѣ целитѣ и пунктоветѣ, които трябваше да обстрелватъ,
както, за да се попрѣчи на атаката на противника, така и
за да се ограничи успѣха му следъ завладяването на в. в.
Г. Яребична, Победа, Капитанъ Бояджиевъ и Пъпката. Следъ
скжсването на свржзкитѣ съ 4/1-а и 10/1-а батареи, той
съобщи чрезъ командира на 6/1-а батарея на командира на
4/1-а бетарея, че Г. Яребична, Дунавска и Българска китки
и Победа сж заети отъ противника и му заповѣда да пре-
несе огъня на батареята по Г. Яребична и Победа.

На командиритѣ на 5/1-а и 6/1-а батарея, съ които те-
лефоннитѣ свръзки се запазиха здрави, той даваше по-по-
дробни указания за действията имъ. Стремейки се да огра-
ничи успѣха на противника, презъ цѣлия день обстрелва съ
батареитѣ си в. в. Дунавска и Българска китки, Победа Ка-
питанъ Бояджиевъ, Пъпката и мѣстностьта предъ в. в. Гру-
довъ и Авджиевъ.

Въ 5 ч. сл. пл., по искането отъ командира на 46-и
полкъ отъ 3-а Балканска дивизия — командиръ̀тъ на отдѣ-
лението обстреля съ 6/1-а батарея неприятелската пехота
предъ с. Нжнте. Въ 8 ч. сл. пл. разпореди 4/1-а и 5/1-а бата-
реи да се снематъ отъ досегашнитѣ си позиции и да зае-
матъ такива на преградната, а самъ той напустна наблюда-
телния си пунктъ на Каменна кариера и се премѣсти на
наблюдателния пунктъ на командира на 6/1 батарея.

Въ 4-а батарея. — Командирътъ на батареята, к-нъ Станчевъ, когато видѣ въ 4·55 ч. пр. пл.. че височинитѣ Г Яребична и Босилова китка сж покрити съ прахъ и дим отъ силния неприятелски артилерийски огънь и че подава нитѣ ракети не ще се забележатъ, откри прегражденъ огън предъ Г. Яребична въ дадената му зона съ цѣлата батарея Прегрaдниятъ огънь продължи до 5·7 ч. съ пълна сила следъ това се разрѣди, а въ 5·10 ч. отново се засили, по неже се подадоха червени ракети отъ в. в. Г. Яребична Босилова китка.

Въ това време една неприятелска 12 см. батарея от в. Картофелъ започна силно да обстрелва 4-а батарея, кат хвърли 120—150 снаряди върху нея, а следъ това съ рѣдък огъня искаше да я държи въ респектъ, обаче 4-а батере не обръщайки внимание на снарядитѣ, които падаха въ не продължи съ сжщата сила прегрaдния си огънь предъ Г Яребична, понеже червени ракети се подаваха непрекжснат отъ Г. Яребична и Босилова китка.

Въ 5·30 ч. пр. пл. телефонната свръзка на батерейни командиръ, както съ батареята, така и съ командира н отдѣлението, бѣше скжсана, но той остана на наблюдател ния си пунктъ, понеже батареята и следъ това продължа ваше прегрaдния си огънь гредъ Г. Яребична.

Въ 6 ч. пр. пл. капитанъ Станчевъ забележи, че нашият артилерийски огънь се масира по Г. Яребична; изпрат заповѣдь съ ординарецъ батареята да пренесе огъня си п севернитѣ склонове на Г. Яребична. Когато се убеди, ч свързката му съ батареята и командира на отдѣлението да бжде възстановена, пакъ ще бжде прекъсвана отъ си ния неприятелски артилерийски огъня, той замина въ 6·30 за батареята си.

Въ 6·55 ч. капитанъ Станчевъ пристигна на позиият Тукъ узна, че следъ скжсването на телефонната линия, взво ниятъ к-ръ, **поручикъ Стояновъ Ангелъ,** поелъ команд ването на батареята и тръгналъ за пехотния окопъ пред батареята, за за наблюдава оттамъ стрелбата, обаче ощ съ тръгването си билъ раненъ съ парче отъ снарядъ в главата и отведенъ на превързочния пунктъ. Командуване на батареята поелъ ст.-подофицеръ **Кюрекчиевъ Тодор Петровъ** и продължилъ стрелбата. Капитанъ Станчевъ по

командуването на батареята, а за наблюдаване стрелбата излѣзе въ пехотния окопъ на 80 м. предъ батареята.

Въ 7·5 ч. пр. пл. неприятелскиятъ артилерийски огънь бѣше съсрѣдоточенъ по Киткитѣ и северно отъ тѣхъ, а нашитѣ батареи стреляха по в. Победа и източно отъ нея. Командирътъ на батареята пренесе огъня въ долината между Киткитѣ и в. Вѣрность, а въ 7·30 ч. пр. пл. — по в. Победа и източно до в. Българска китка.

Въ 8·40 ч. пр. пл. 2-и взводъ престана да стреля, а 1-и взводъ стреляше рѣдко, и то само съ едното си орждие. Това принуди командира на батареята да отиде на позицията и узнае причинитѣ. Като стигна при батареята, той завари: 4-о орждие повалено на една страна, при него и въ входа на нишата 4 убити, при 3-то орждие — 1 убитъ, всичко около орждията разровено, въ скривалището младшитѣ подофицери **Велковъ Велко Дончевъ** и **Ганевъ Рачо Йордановъ** настаняваха раненитѣ. Оглушели и почти онѣмѣли отъ силната артил. стрелба и трѣсъцитѣ на падащитѣ снаряди, тѣ обясниха, че сж единственитѣ останали здрави хора отъ цѣлия 2-и взводъ. Когато капитанъ Станчевъ тръгна къмъ 1-и взводъ, единъ неприятелски ураганъ съ задушливи газове се изсипа върху батареята. Въ 1-и взводъ той намѣри: взводниятъ подофицеръ, ст.-подофицеръ **Тодоръ Петровъ** и мѣрача на 2-о орждие, мл.-подофицеръ **Димитровъ Петко Петровъ** силно контузени, а отъ останалитѣ прислужници 3 ранени и 1 убитъ; 1-о орждие бѣ ударено отъ парче и негодно за стрелба.

При това положение командирътъ на батареята разпореди отъ останалитѣ здрави хора и запаснитѣ такива, доведени отъ батарейния фелдфебелъ, да се стъкмятъ прислужници за 3 орждия и се приведатъ въ редъ орждията и окопитѣ. Капитанъ Стенчевъ, макаръ и да бѣ засѣгнатъ отъ задушливитѣ газове, остана презъ всичкото време при батареята си. Къмъ 0·30 ч. сл, пл. батареята бѣше приведена въ редъ.

По заповѣдъ на командира на отдѣлението въ 9 ч. сл. пл. батареята се изтегли отъ позицията и къмъ 3 ч. пр. пл. на 31-и май зае прегрaдната си позиция с. з. отъ Хума, по пжтя за Коинско.

Въ тоя день 4-а батарея изпълни доблестно дълга си къмъ Царя и Отечеството. Макаръ съ хиляди снаряди и да паднаха въ нея, всички чинове останаха въ продължение на 6 часа на поста си и, необръщайки внимание на непри ятелскитѣ фугаси и газови снаряди, които събаряха оржди ята и косѣха прислужницитѣ, поддържаха непрекжснато стрелбата срещу врага, за което най-голѣмо доказателство сж хвърленитѣ 1600 снаряди,

Загуби: ранени 1 офицеръ и 8 войници; убити 7 вой ници; контузени 4 войници, заровенъ подъ едно съборено скривалище, а отъ тамъ изваденъ и изпратенъ въ болница единъ офицеръ — **поручикъ Ивановъ Б. Станчевъ,** който бѣше наблюдатель съ войници на Г. Яребична.

5-а батарея. — Следъ започването на неприятелски барабаненъ огънь, командирътъ на батареята **капитан Николовъ,** откри прегражденъ огънь предъ в. Атмаджа, ко гато отъ нея се подадоха червени ракети. Въ 5·10 ч. се по дадоха червени ракети отъ Г. Яребична, батареята даде пре граденъ огънь въ зона 81, северно отъ Г. Яребична, който продължи до 5·30 ч. Когато неприятелската пехота успѣ да се вмъкне между в. Кап. Бояджиевъ и Г. Яребична, огънь тѣ бѣ пренесенъ веднага по това мѣсто и неприятелската пе хота бѣ поразена съ нѣколко батарейни редове. Още с започването на стрелбата, по 5-а батарея откри рѣдъкъ огън единъ тежка неприятелска батарея.

Между 5·34 ч. и 5·37 ч. пр. пл. батареята обстреля жгъл между Победа и Г. Яребична, гдето имаше неприятелска пехота.

Въ 5·40 ч. едно оржди се повреди отъ стрелбата, н скоро бѣ поправено и въ 6·50 ч. отново почна да действува

Къмъ 5·50 ч. батареята обстреля и пръсна неприятел ската верига, която се бѣ появила на Г. Яребична, като нанесе чувствителни поражения.

Въ 6 ч. батареята обстреля дола между Победа и Ка питанъ Бояджиевъ, а въ 6·50 ч. командирътъ на батареят пренесе огъня по в. Победа и Г. Яребачна, по които забе ляза движение на непртятелски вериги. Когато огънътъ б насоченъ по в. Победа неприятелтъ съ махане на бѣл кърпи заблуди батарейния командиръ, който, предполагайки че това сж български войници, прекрати стрелбата. Скоро

обаче, командирътъ на батареята се убеди, че противникътъ го е заблудилъ, понеже почна да се спуща отъ Победа и да се опитва да настжпи къмъ Гърбата, поради което отново откри огънь по настжпващата неприятелска пехота и я повърна назадъ къмъ в. Победа.

Въ 7·40 ч. неприятелската тежка батарея почна да обстрелва батареята и наблюдателния й пунктъ съ газови снаряди, обаче задушливитѣ газове бѣха рѣдки и не стана нужда да се турятъ маскитѣ. При стрелбата на противника единъ газовъ снарядъ падна въ самата амбразура на наблюдателния пунктъ, напълни последния съ газове и стана нужда да се турятъ за известно време маскитѣ.

Въ 7·45 ч. батареята обстреля в. Капитанъ Бояджиевъ, която бѣше заета отъ противника.

Отъ 8 до 11 ч. пр. пл. батареята обстрелва мѣстностьта източно отъ Победа и по-значителнитѣ цели, които се появиха южно отъ нея.

Въ 11 ч. неприятелската артилерия откри точенъ огънь по батареята съ фугасни и газови снаряди, обаче това не попрѣчи на батареята да обстреля отъ 11 до 11·40 ч. появилитѣ се неприятелски групи войници по в. в. Вѣрность, Емине Бурунъ и Безименната.

Следъ 12. ч. по обѣдъ батареята бѣ обстреляна и съ 15 см. фугасни гранати. Отъ 12 ч. до 2 ч. сл. пл. държа подъ огъня си Г. Яребична и Победа, а отъ 3·20 ч. до 6·30 часа обстрелва в. в. капитанъ Бояджиевъ, Дунавска и Българска китки и Победа, по които се забелѣзваше отвременавреме движение на неприятелски части.

Въ 8 ч. сл. пл., по заповѣдь на командира на отдѣлението, батареята се сне отъ позицията си и замина за прегражната си позиция по пжтя Хума — Конско. Поради лошия и разкалянъ пжть и слабитѣ коне, движението се извърши много бавно и батареята зае указаната й позиция едва къмъ 3·30 ч. пр. пл. на 31 май.

Презъ време на боя телефонниятъ кабелъ между батареята и наблюдателниятъ пунктъ, прокаранъ по окопъ, се запази отъ скжсване, поради което управлението на батареята бѣше презъ всичкото време редовно.

Загуби на батареята: 4 ранени войници.

Изстреляни 1600 снаряди.

6/1-а батарея. — Следъ почването на неприятелский артилерийски огънь, се подадоха отъ в. Атмаджа червени ракети. По тоя знакъ командиръть на батареята, капитанъ Карпузовъ, даде прегражденъ огънь предъ Атмаджа, който продължи до 5·20 ч. пр. пл.

Въ 5·50 ч. пр. пл., по заповѣдь на командира на отдѣлението, батареята откри прегражденъ огънь предъ в. Капитанъ Бояджиевъ, а когато височината бѣ завладяна въ 7 ч. отъ противника, огъньтъ бѣ пренесенъ по самата височина и продължи до 9 часа.

Въ 9·10 ч. батареята обстреля южнитѣ склонове на в. Ляха (предъ 1-а застава), гдето се бѣха появили неприягелски части. Въ 1 ч. сл. пл. повторно обстреля настжпващи по сжщата мѣстность неприятелски войници.

Следъ 10 ч. пр. пл. батареята наблюдава подстжпитѣ къмъ Гърбата и обстреля появилитѣ се по севернитѣ склонове на Г. Яребична неприятелски групи.

Въ 1·30 ч. сл. пл., по сведения, получени отъ наблюдателя на Ляха, батареята разпръсна една неприятелска верига, настжпваща къмъ в. Капитанъ Бояджиевъ, а отъ 2 до 2·20 ч. сл. пл. обстрелва съ унищожителенъ огънь в. Капитанъ Бояджиевъ и мѣстностьта южно и северно отъ нея.

Въ 2·40 ч. обстреля настжпващи групи къмъ в. Капитанъ Бояджиевъ. Отъ 3 до 3·30 ч. поддържа рѣдъкъ огънь по в. в. Победа и Капитанъ Бояджиевъ, въ 3·35 ч. разпръсна една неприятелска верига въ дола между в. Пъпката и в. Капитанъ Бояджиевъ съ 5 батарейни реда, а следъ това отново пренесе огъня по в. Кап. Бояджиевъ, който продължи до 5 ч. сл. пл.

Въ 5 ч. сл. пл. батареята обстреля по заповедь на командира на отдѣлението южнитѣ склонове на в. Мала дрѣна предъ фронта на 3-а Балканска дивизия, като хвърли нѣколко батарейни реда, следъ което отново пренесе огъня по в. Кап. Бояджиевъ.

Въ 8 ч. сл. пл. батареята отново обстреля участъка предъ 1-а застава (южнитѣ склонове на в. Ляха) по указанията на командира на 3/2-а дружина, понеже не можеше да се наблюдава отъ мъглата.

Презъ време на боя батареята не бѣ обстрелвана. Изстреляни 1688 снаряди.

Загуби. Безследно изчезнали придаданитѣ къмъ наблюдателния пунктъ на Г. Яребична 2 войници-телефонисти съ 1 наблюдателна тржба.

Действия на батареитѣ отъ лѣвата група.

Съ откриването на силния артилерийски огънь отъ противника, командиръть на лѣвата група, **подполковникъ Мечкуевски,** заповѣда на командиритѣ на 1/1-о полско и 1/27-о план. гаубично отдѣления по телефона, а на командира на 1/1-о полско гаубично отдѣление устно да откриять рѣдъкъ прегражденъ огънь.

Съ появяването на червенитѣ ракети батареитѣ засилиха прегражднята си огънь. Следъ прекжсването на телефонитѣ свръзки между командира на групата и командиритѣ на 1/1-о полско и 1/27-о планинско гаубично отдѣления, огъньтъ се води по инициативата на командиритѣ на отдѣленията и батареинитѣ командири, понеже противникъть бързо премина зоната на нашия прегражденъ огънь, завладѣ нѣколко пунктове отъ позицията ни, появиха се много цели, а всичко това стана много бързо, та ржководството на огъня само по себе си се децентрализира.

Батареитѣ отъ 1-о отдѣление на полка влизаха: 1-а батарея — въ 1/27-о пл. гаубично отдѣление, 2-а батарея — въ 1/1-о полско гаубично отдѣление, а 3-а полска гаубична батарея — въ 1-о полско отдѣление отъ полка.

1-а батарея бѣше раздѣлена по взводно: 1-и взводъ — при Куполитѣ, а 2-и на в. Рошава. Когато другитѣ батареи откриха прегражденъ огънь, взводоветѣ отъ 1-а батарея стреляха по неприятелскитѣ окопи южно отъ в. в. Августова и Прсѣчения конусъ, а когато противникътъ завладѣ в. Обла командиръть на батареята, **поручикъ Кушевъ,** който командуваше 2-и взводъ, пренесе огъня по Обла, а по-после обстреля неприятелски бивакъ с. и. отъ Обла и противниковата пехота по севернитѣ склонове на Обла и гребена между Обла и Дунавска китка.

1-и взводъ, командуванъ отъ **зап. подпоручикъ Милевъ,** до 6 ч. пр. пл. действува съ прекжсвания, защото телефонната свръзка между набл. пунктъ на взводния командиръ, който се намираше на в. Рошава, и взвода постоянно се кжсаше и той бѣше принуденъ да отиде при взвода си

за да го командува. Когато къмъ 6 ч. огнения валякъ на
противника се пренесе северно отъ Дунавска китка — По
беда, 1-и взводъ попадна подъ силенъ огънь и престана д
действува. Въ това време нашата пехота бързо се оттегл
на в. Гърбата и взводътъ остана между нашето и непри
телското разположение. Отъ артилерийския огънь бѣха ра
нени взводниятъ командиръ и 2 войници.

По пладне, когато неприятелскиятъ артилерийтки огън
понамалѣ, подпоручикъ Милевъ отведе прислужницитѣ от
взвода си при 2-и взводъ на в. Рошава, като взе отъ орж
дията мѣрницитѣ и затворитѣ. Тукъ той докладва на бата
рейния си командиръ за положението, въ което бѣ изпад
налъ взводътъ му.

До 2 ч. сл. пл. 2-и взводъ продължава да обстрелв
в. Обла, а следъ това, когато неприятелската пехота настжп
къмъ в. Августова, даде прегражденъ огънь предъ нея. След
завладяването на в. Августова отъ врага, обстрелва самат
височина до 3 ч. сл. пл., когато, поради падналата мъгл
бѣ принуденъ да прекрати огъня. Надвечерь 2-и взводъ с
пристреля по в. 560 за прегражденъ огънь.

Презъ нощьта срещу 31-и май, съ помощьта на пех
тата, командиръ̀тъ на батереята изтегли оставенитѣ орждн
на 1-и взводъ и ги откара на прегрaдната позиции. От
усилената стрелба въ тоя день тѣлата на орждията отъ 2
взводъ бѣха започнали да не се дозавръщатъ следъ и
стрела, поради което на два пжти се разглобяваха и п
правяха.

Загуби: Въ 2-и взводъ нѣма; въ 1-и взводъ раненъ за
подпоручикъ Милевъ и 2 войници. Изчезнали отъ батерея
1 подофицеръ-наблюдатель на Обла и 2 войници-телеф
нисти на Емине-бурунъ.

Изстреляни 880 снаряди.

2-а батарея. — Първоначално батареята откри пр
граденъ огънь предъ Босилова китка (зона 79), отначало
единъ взводъ, а после и съ другия. Къмъ 5·15 ч. пр. п
командиръ̀тъ на батареята, **к-нъ Печеджиевъ** забалѣ
че противникътъ зае Емине бурунъ и, понеже телефонна
му свръзка съ батареята бѣше скжсана, изпрати заповѣ
съ ординарецъ батареята да пренесе огъня по Емине-буру
Между това, още отъ 5 ч. пл пл. две срѣднокалибрени

една полска неприятелски батареи обстрелваха батареята
съ газови и фугасни снаряди. Прислужницитѣ действуваха
съ маски.

Въ време на прегрaдния огънь, въ 5·30 ч., отъ усилe-
ната стрелба люлката на орждие № 7 се повреди и тѣлото
не се връщаше на мѣстото си, а къмъ 6 часа се повреди
ударника на орждие № 5, поради което батареята остана
да действува съ 2 орждия.

Къмъ 6 ч. командиръ̀тъ на батареята забелѣза, че про-
тивникътъ зае Дунавска китка и веднага пренесе огъня на
дветѣ орждия по нея, които стреляха съ право мѣрене, по-
неже позицията имъ бѣ открита относно Дунавска китка.
Подъ изстрелитѣ на неприятелския артилерийски огънь орж-
дието № 5 бѣ скоро поправено и откри огънь по Емине-
бурунъ, а сладъ това и то пренесе огъня си по Дунавска
китка.

После пладне батареята даде артилерийско съдействие
предъ в. Сомуня, срещу която противникътъ поведе настж-
пление. Огъньтъ бѣ прекратенъ въ 2·35 ч. сл. пл.

Презъ време на днешния бой по батареята и мѣст-
ността около нея бѣха хвърлени отъ противника, по из-
численията на батарейния командиръ, около 4·5 хиляди
ударни и газови снаряди. Отъ тая стрелба бѣше пробитъ
капакътъ на орждейния предникъ № 5 на 4 мѣста, пред-
никътъ на орждие № 6 пробитъ отъ цѣлъ снарядъ, а на 3
колелета имаше по нѣколко спици счупени.

Загуби: 1 убитъ, 3 ранени и 2 изчезнали войници.
Последнитѣ двама бѣха; единътъ наблюдатель, а другиятъ
— телефонистъ на в. Босилова китка.

Изстреляни 1070 снаряди,

3-а полска гаубична батарея. — Въ 4·20 ч. пр. пл.
батареята откри разреденъ прегражденъ огънь съ 3 гаубици
предъ пресѣчения конусъ, а съ една гаубица — предъ в.
Обла. който, следъ подаването червени ракети отъ тия ви-
сочини, бѣ засиленъ до възможната бързина. Когато про-
тивникътъ завладѣ Пресѣчения конусъ, командиръ̀тъ на ба-
тареята, **к-нъ Червенобрѣжки,** съсрѣдоточи огъня на 2
гаубици по него, а огъня на останавитѣ 2 гаубици пренесе
предъ в. Обла, за да спре настжплението на неприятел-
скитѣ части, които се бѣха насочили срещу нея. Следъ па-

дането на в. Обла, огънътъ на 3 гаубици бѣ пренесенъ по нея. Тукъ бѣ насоченъ огънътъ и отъ други батареи и, макаръ на 2—3 пѫти неприятелскитѣ части да бѣха принуждавани да напущатъ окопитѣ на в. Обла, нѣмаше наши войски да ги заематъ.

Къмъ 5·30 ч. пр. пл. батареята пренесе огъня си по в. Емине бурунъ, гдето се бѣха възкачили неприятелски части, а когато командирътъ на батареята забеляза, че гѫсти неприятелски вериги се насочватъ къмъ Дунавска китка, бързо даде прегражденъ огънь съ 3 гаубици предъ Киткитѣ. Огънътъ на батареята бѣше твърде действителенъ, защото биеше флангово настѫпващитѣ гърци.

Батареята обстрелва въ продължение на 3 часа Киткитѣ и Обла, макаръ и да бѣ нападната отъ една 15 см. и една 10 1/2 см. неприятелски батареи. Силниятъ огънь на батареята и на останалата наша артилерия прикова окончателно противника на Киткитѣ и той не можа да мръдне по-напредъ.

Къмъ 10 ч. пр. пл. батареята обстреля съ сполучливъ огънь една неприятелска рота, която атакува в. Скалиста и й нанесе голѣми поражения. Следъ това огънътъ на батареята отново бѣ пренесенъ по Киткитѣ.

После пладне батареята се пристреля за прегражденъ огънь между Киткитѣ и в. Рошава, а въ 4 ч. сл. пл. обстреля в. в. Геройска и Августова, отъ които противникътъ се опита да продължи настѫплението си. Отъ 5 до 12 ч. сл. пл. батареята дава обезпокоителенъ огънь по Киткитѣ, Емине бурунъ и Г. Яребична.

Загуби. Ранени 1 войникъ и 3 коня.

Изстреляни 1757 снаряди.

Боятъ на 30-и май се завърши съ успѣхъ за противника, който завладѣ преднитѣ пунктове: в. в. Сомуня Августова, Прѣсечения конусъ, Геройска, Скалиста и Обла, отъ главната позиция — издадения жгълъ при Г. Яребична като се спрѣ на линията Дунавска китка — Победа — Пъпка.

Въ тоя бой 1-и артилерийски полкъ преживѣ най-тежкитѣ изпитания презъ цѣлата война. Всички офицери и войници изпълниха доблестно своя дългъ. Десяткитѣ хиляди снаряди, които се изсипаха върху главитѣ имъ, не можаха да поколебаятъ борческия имъ духъ: тѣ останаха до по-

следния моментъ вѣрни на своитѣ орждия и продължаваха да биятъ врага и тогава, когато голѣма часть отъ тѣхъ бѣха убити и ранени, а орждията имъ бѣха повредени отъ неприятелския огънь или отъ собствената имъ стрелба; и тогава, когато пехотата предъ тѣхъ бѣ заобиколена и пленена и, останали безъ прикритие, бѣха готова плячка за противника. Но последниятъ (гърцитѣ) бѣше страхливъ и напредването си градѣше изключително върху могѫщата французка артилерия, поради което и не можа да развие успѣха си.

Загубитѣ на противника въ този бой сѫ били (по гръцки източници): убити 23 офицери и 508 войници; ранени 87 офицери и 1687 войници.

Нашитѣ загуби: само пленени отъ 50-и, 49-и и 2-и п. полкове бѣха 26 офицери и 1700 войници. За убититѣ и раненитѣ нѣма сведения.

Презъ нощьта срещу 31-и май нашата и неприятелската пехота, подъ влиянието на силната възбуда отъ преживѣния бой, подаваха често червени ракети и предизвикваха огъня, както на нашата, така и на неприятелската артилерия. Презъ деня се води рѣдъкъ артилерийски огънь по целитѣ, които се появяваха.

Между това, докато пехотата се затвърдяваше на повитѣ си позиции, въ Щаба на 5-а дивизия се обмисляше една контъратака на Г. Яребична за изтласкването на врага и новото й овладяване, обаче, като се взе предвидъ трудното задържане на тая силно издадена позиция, отпадналия духъ на нашата пехота и превъзходнитѣ земни и въздушни сили на противника, идеята за контъратака се изостави окончателно.

4) Службата на позицията отъ 1-и юний до 1-и септемврий. — Настѫпилото отчаяние въ бойцитѣ.

Въ периода отъ 1-и юний до пробива на Добро поле презъ септемврий 1918 год. нѣкои отъ батареитѣ промѣниха позициитѣ си съ цель да могатъ по добре да изпълняватъ задачитѣ си, а именно:

а) Отъ 1-и артилерийски полкъ 1-а батарея зае нова позиция на 2 клм. с. и. отъ Хума, на в. Калоянъ, преименована по-сетне на в. Македония; 2/1-а батарея се премѣсти на 31-и май на запасната си позиция западно отъ в. Ив. Вазовъ (кв. 9689), а на 10-и май — на в. Топаловъ, с. з. отъ в. Лазаретна (кв. 9491); 3-а полска 10·5 см. гаубична батарея зае на 8-и юний позиция с. з. отъ в. Лазаретна, а на 7-и юлий — източно отъ в. Лазаретна (кв. 9591); 4-а и 5-и батареи се премѣстиха на 31-и май на нови позиции на 2 клм. ю. и. отъ Коинско (кв. 9384); 6-а батарея зае на 16-и юний позиция на около 2 клм. с. з. отъ Хума (кв. 9484).

б) отъ 11-и артилерийски полкъ: 2-а полска 10·5 см гаубична батарая зае на 17-и юний позиция при р. Конска около 2 клм. с. з. отъ в. Цирейтѣ (кв. 9494); другитѣ батареи останаха на сѫщитѣ си позиции *)

Презъ лѣтото на 1918 год. на фронта на 5-а Дунавска дивизия не се водиха други действия, освенъ обикновенитѣ престрелки между нашата и неприятелската артилерия и между преднитѣ пехотни части. Почти ежедневно батареитѣ даваха обезпокоителенъ огънь по неприятелското разположение, а отвреме на-време съдействуваха съ огъня си на нашитѣ патрулни нападения, или пъкъ съ прегражденъ огънь прѣчеха на неприятелскитѣ такива.

Службата на позицията се водѣше, както и презъ 1917 год., обаче, условията на живота значително се влошиха, което се отрази зловредно върху духа на войскитѣ, а особено на пехотата. Хранението, както на хората, така и на добитъка, бѣше неуредено и недостатъчно. Войницитѣ ядѣха мухлясалъ царевиченъ хлѣбъ; месо се отпущаше малко само веднъжъ-два пѫти въ седмицата; другитѣ продукти бѣха сѫщо въ недостатъчно количество, освенъ презъ лѣтото, когато полковитѣ градини, обработвани отъ самитѣ борци отъ фронта, даваха изобилно прѣсенъ зеленчукъ. Конетѣ презъ зимата гладуваха: отпущаше се фуражъ 2-3 пѫти по-малко отъ полагаемото се количество, поради което всички коне отслабнаха и станаха негодни да возятъ орждията, а една значителна часть измрѣ отъ гладъ. По тая причина следъ настѫпването на пролѣтьта по-голѣмата часть отъ конетѣ бѣ изпратена въ вѫтрешността на България на паша, а на позицията се остави най-необходимото количество за подвозване храна, бойни запаси и материали за изграждане на позицията.

*) Гледай В. И. А. XXXIII. 61. ж.

Облѣклото и обущата на хората бѣха изпокѫсани. Бойнитѣ запаси на позицията — недостатъчни за единъ продължителенъ и решителенъ бой. Въ тила имаше всичко въ изобилие, но тиловитѣ органи не функционираха правилно, не проявяваха нуждната заинтересованость и енергия; за тѣхъ не сѫществуваха такива строги санкции, както за бойцитѣ; тѣ бездействуваха. Освенъ това, въ тила се бѣха загнѣздили фаворизирани личности отъ управляващата партия, които се предадоха на търговия и срамни спекулативни сдѣлки съ срѣдствата, които се събираха за героитѣ отъ фронта. Изпращането на фронта започна да се счита за позоръ, а оставането въ тила — за честь и заслуга. Вънъ отъ всичко това, сѫщата неуредица сѫществуваше и въ вѫтрешността на България. Децата, женитѣ и близкитѣ на войницитѣ гладуваха, защото тѣхнитѣ баши, мѫже, синове и братя се борѣха и умираха за идеалитѣ на България, а органитѣ на властьта, които трѣбваше да се грижатъ за тѣхъ се бѣха предали на грабежъ и всевъзможни спекули.

Главната причина за всичко това бѣ двуначалието. Властьта въ държавата не бѣше обединена въ едни ржце, а бѣ раздѣлена между Главнокомандующия и правителството. Между тѣзи две власти не сѫществуваше еднакво разбиране и съгласие. Макаръ Главното командуване много пѫти, всѣки день, и да докладваше най-подробно непоносимото и тежко положение на фронта, правителството не обръщаше внимание на това; то се грижеше, както и въ обикновено време, за партията си, но не и за България. Партизанството и покварата въ тила внесоха смутъ въ душата на храбрия български офицеръ и войникъ. Той взе да се съмнява въ чистотата на чувствата на своитѣ водачи, които прокламираха, че войната се води за идеалилѣ на България. Култътъ къмъ идеалитѣ взе да губи своето обаяние. Въ душата на офицера и войника се вмъкна подозрението, че войната се води и продължава за интереситѣ на държавнитѣ водачи и управници. Всичко това подрони морала на войскитѣ. Въ тѣхъ се създаде убеждението, че при тия условия по-добре е да не се воюва, да се тури край на

войната. Ето, накратко, пжтя, по който се деморализира н
шата амртия, една отъ най-храбритѣ въ свѣта, и се дойде д
позорния Ньойски миръ.

5) Боевете презъ септемврий и отстжпление в старитѣ предѣли на България.

Следъ атаката на Яребична фронтътъ на 5-а дивиз
бѣ засиленъ съ нови пехотни части и артилерия.

Къмъ 15-и септемврий позицията се заемаше: **Дѣ
ниятъ участъкъ** (отъ в. Ляха до в. Рошава включителн
отъ 1/5-а бригада — 54-и и 2-и Искърски полкове, всич
отъ 6 дружнни, 105 картечнйци, 70 гранатохвъргачки, 1 пи
нерна рота, 3 прожектори и 2 окопни 53 м. м. орждия.

Артилерията бѣше разположена въ 2 групи: **Въ дѣ
ната** подъ командата на командира на 1-и арт. полкъ **по
ковникъ Начевъ** влизаха 4-а, 5-а и 6-а полски и 10-и пла
шкодова батареи отъ 1-и артилер. полкъ, 4/23-а и 5/2
полски, 6/209-а н 7 209-а 10·5 см. германски гаубични батере
Въ лѣвата група подъ командата на **подполковни
Мечкуевски** влизаха 1-а батарея отъ 1-и арт. полкъ, 5/2
планинска шкодова, 1/27-а, 2/27-а и 3/27-а планински 10·5 с
гаубични, 4/13-а полска и 1/1-а и 3/1-а 12 см. гаубични б
тареи. Всичко въ участъка 54 орждия.

Срѣдниятъ участъкъ (отъ в. Рошава до в. Цирей
вкл.) се заемаше отъ 3/5-а бригада — 50-и и 65-и п. полко
всичко отъ 6 дружини, 60 картечници, 42 гранатохвъргачк
7 хелиогр. станции и 8 малки прожектори. Артилерия
подъ командата на **полковникъ Дрѣнски** се състоеше: о
2-а полска, 3-а полска 10·5 см. гаубична и 9-а пл. шкодо
батареи отъ 1-и арт. полкъ, 6/14-а, 10/14-а и 7/27-а пл. шк
дови, 2/1-а гаубична 12 см. и 1·3-а тежка 15 см. гаубич
батареи. Всичко 32 орждия въ участъка.

Лѣвиятъ участъкъ (отъ Цирейтѣ до Вардара) се з
маше отъ 2/5-а бригада — отъ 18-и и 83 и п. полкове, всич
отъ 6 дружини, 70 картечници, 52 гранатохвъргачки, 21
лиографи, 1 пионерна рота. 9 прожектори и 2 окопни 53 м
орждия. Артилерията подъ командата на командира на 1
артил. полкъ полковникъ Веселиновъ се състоеше отъ

3-а, 4-а, 5-а и 6-а полски батареи итъ 11-и артилер. полкъ, 5/1-а, 2/14-а и 3/14-а полски, 3/1, 4/1-а, 5/1-а 12 см. гаубични, 4/209-а, 5/209, 8/209-а и 9/209-а 10·5 с. м. гаубични германски батереи и 4 позиционни орждия. Всичко 65 орждия въ участъка.

Тежката артилерия бѣше събрана въ 2 групи: източно отъ 22 орждия, въ нея влизаше и 2-а 10·5 см. гаубична батарея отъ 11-и артил. полкъ, и западно отъ 26 орждия, а всичко 48 орждия. Тежката артилерия бѣше отъ София и Шуменския тежки артил. полкове и 159-и и 209-и германски артил. полкове и се състоеше отъ 10·5 см. дълги и 10·5 см. и 15 см. гаубични батареи.

Резервътъ на дивизията се състоеше отъ 20-и п. полкъ (3 дружини и 32 картечници), 1 дружина отъ 54-и полкъ и 18-а сборна дружина.

Отъ горното се вижда, че дивизията бѣше засилена съ много артилерия и технически срѣдства, които общо възлзаха на около 200 орждия, 267 картечници и 164 гранатохвъргачки, което дава при 30 кл. фронтъ на дивизията: 1 орждие на 150 м., 1 картечница на 120 м. и 1 гранатно или минохвъргачка на 200 м. Това показва, че отбранителнитѣ срѣдства на дивизията къмъ края на войната бѣха достатъчни за една упорна отбрана на позицията, която вънъ отъ това бѣше и солидно укрепена. Обаче, както ще видимъ по нататъкъ, всички тия срѣдства не помогнаха нито за отбраната на поиицията и за задържането на врага, нито за едно правилно отстжпление, защото войницитѣ бѣха деморализирани и не желаеха да се биятъ, крайниятъ резултатъ на което бѣ разгромътъ на България, печалнитѣ последици отъ който ще изкупуватъ не само участницитѣ и съвременицитѣ на войната, но и бждещитѣ поколения, нашитѣ деца и внуци.

Презъ септемврий, едновременно съ атаката на Добре поле, съглашенската армия предприе настжпление и въ долината на Вардара срещу фронта на 9-а дивизия между Вардара и Дойранското езеро. За цельта много батареи които презъ май при атаката на Г. Яребична действуваха срещу 5-а дивизия, бѣха снети отъ позициитѣ си и премествени на лѣвия брѣгъ на Вардара срещу фронта на 9-а дивизия. Обаче, за да прикриятъ атаката си срещу 9-а дивизия

съглашенцитѣ започнаха отъ 14-и септемврий редовно да бомбадиратъ позициитѣ и на 5-а дивизия.

Отъ 14-и до 20-и септемврий противникътъ засили артилерийската си дейность и ежедневно обстрелваше както преднитѣ пунктове ,така и главната позиция, а особно Сеховската позиция и участъка задъ Голѣма Яребична: в. в. Рошава, Гърбата, Авджиевъ и Грудовъ.

Нашата артилерия въ отговоръ на неприятеля обстрелваше съ обезпокоителенъ и разрушителенъ огънь неприятелското разположение и неговитѣ батереи.

На 18-и септемврий вечерьта, по нареждане отъ Щаба на I армия за демонстрация въ свръзка съ атаката срещу 9-а дивизия се обстреляха съ разрушителенъ огънь в. в. 212, 200, 204, 194. Обла, Дунавска и Българска китки, Победа и Орлица, а така сѫщо и нѣкои отъ най-деятелнитѣ неприятелски батареи, като се хвърлиха само отъ българскитѣ батареи около 6.000 снаряди.

Въ тоя день стана известно въ 5-а дивизия за извършения отъ противника пробивъ на Добро поле и отстѫплението на 3-а Балканска и 2-ра Тракийска дивизии. По поводъ на това се направиха предупреждения до командиритѣ на частитѣ, че е вѣроятно да се наложи едно отстѫпление и на 5-а дивизия, за това всичкия годенъ за работа добидъкъ да се притегли близо до позицията, а излишнитѣ запаси и материяли да се отвезатъ задъ линията Коннско — Пърдейци.

Оа 19-и септемврий противникътъ, макаръ и да разви сѫщата артилерийска дейность, както и въ предидущитѣ дни, пролича, че огъньтъ се води предимно само отъ леки орѫдия, а огъньтъ на тежката артилерия е слабъ, (действува съ не повече отъ 2-3 далекобойни срѣднокалибрени батареи). Въ тоя день противникътъ обстреля по-оживено Сеховската позиция, срещ която настѫпиха къмъ 9·20 часа сл. пл. по-значителни сили (около 3 дружини), но тѣ бѣха отбити съ навреме дадения прегражденъ огънь. Презъ цѣлата нощь срещу 20-и септемврий се поддъъжа отъ нашитѣ батареи усиленъ обезпокоителенъ огънь по предната непраятелска линия и тила ѝ. Българскитѣ батареи изстреляха около 5.500 снаряди.

Понеже въ тоя день лѣвия флангъ на 3-а дивизия се бѣше оттеглилъ подъ натиска на противника къмъ с. Раднево, а съ това дѣсниятъ флангъ на 5-а дивизия остана откритъ, то за запазване на тоя флангъ се формира въ 5-а дивизия единъ отрядъ, къмъ който се придадоха 9/1-а и 10/1-а планински шкодови и 2/1-а и 1/1-а полски батареи.

При това положение командиратъ на 5-а артилерийска бригада рвзпореди всички превозни срѣдства на 5-а армейска паркова колона, на 5-и дивизионенъ огнестреленъ паркъ, на батареитѣ и камионнитѣ отдѣления да се използуватъ за връщане бойнитѣ запаси къмъ гара Смоквица отъ лѣвия и срѣдния участъци и къмъ гара Милетково отъ дѣсния участъкъ. Батареитѣ отъ дѣсния участъкъ да използуватъ най-широко тѣсноколейната линия Конско — Милетково.

На 20-и септемврий 1/1-а и 2/1-а батареи се снеха отъ позициитѣ си и тръгнаха за Демиръ-Капия, за да се присъединятъ къмъ 18-и полкъ, който трѣбваше да отиде въ резервъ на групата армии Шолцъ въ Кавадарци. Отъ тѣхъ 2/1-а батарея стигна въ 7 ч. сл. пл. въ Милетково. Тамъ остави 2 орѫдия, а съ останалитѣ замина въ 3 ч. пл. пл. на 21-и септемврий за Демиръ капия, но по пѫтя получи заповѣдь да се върне въ Градецъ. Батареята тръгна обратно къмъ Удово, гдето премина по дървения мостъ на лѣвия брѣгъ на Вардара и къмъ 10 ч. сл. пл. на 21-и септемврий се спрѣ на бивакъ при с. Градецъ. 1/1-а батарея пристигна на 21-и септемврий въ 5 ч. пр. пл. въ Милетково, оттамъ продължи пѫтя за Удово, гдето мина на лѣвия брѣгъ на Вардара и стигна съ 3 орѫдия (едното, повредено хвърли въ Вардара) въ 7·30 ч. сл. пл. въ Градецъ.

На 20-и септемврий се получиха въ 5-а дивизия три заповѣди отъ I армия за отстѫпление: съ първата, получена въ 4·55 ч. пр. пл., се заповѣдваше дивизията да се оттегли и заеме за отбрана линията Барово — Копришница — в. 950 — Милетково, като се оставятъ ариергарди на позицията и оттеглянето се извърши въ две нощи; съ втората, получена после пладне, се разпореждаше оттеглянето да се започне на 20-и септемврий на смръкване' а съ третата — дивизията да се оттегли на лѣвия брѣгъ на Вардара между Удово и Демиръ капия.

Възъ основа на тия заповѣди началникътъ на 5-а дивизия заповѣда оттеглянето да се почне на 20-и септемврий вечерьта, както следва: **1-а бригада** да отстѫпи по пѫтя Конско — Серменли — Бурлово — Мировче — шосето за Демиръ капия, гдето бригадата да мине Вардара по моста срещу Корешница; **3-а бригада** да отстѫпи по пѫтя в. Лазаретна — Кованецъ — Смоквица — Удово — Градецъ — Конче; **2-а бригада** да върви отъ Гевгели за Удово следъ 3-а бригада и въ случаи на бой да съставлява ариергардъ на дивизията; тежката артилерия да се оттегли по пѫтя Удово — Градецъ — Конче; всички лишни тяжести да се насочатъ презъ Удово за Радовишъ.

Отстѫплението на 5-а дивизия не бѣ подготвено, което стана причина да се изоставятъ голѣмо количество бойни запаси (около 160,000 снаряди само около позицията безъ тия на Смоквица, Милетково и Удово). почти всички зарядни ракли, много орѫдия, храна и материали. Батареитѣ отстѫпваха почти безъ снаряди.

Къмъ полунощь на 20-и срещу 21 септемврий частитѣ отъ дивизията започнаха да се оттеглятъ, необезпокоявани отъ противника. На позицията останаха ариергардитѣ (по една дружина отъ полкъ) до 21-и вечерьта, когато тѣ започнаха да се оттеглятъ.

1-а бригада, като остави по една дружина отъ 54-и, 2-и и 5-и п. полкове и 4/1-а полска и 5/27-а пл. шкодова батареи въ ариергардъ на позицията, съ главнитѣ сили се оттегли презъ нощьта задъ втората главна позиция севѳрно отъ Конско. 6/1-а батарея изтегли само орѫдията си и съ пѳмощьта на пехотата зае презъ нощьта позиция южно отъ с. Серменли, а презъ деня на 21-и септемврий — северно отъ селото на Серменлийткитѣ височини. Заряднитѣ си ракли и обоза остави на главната позивия. понеже нѣмаше добитъкъ да ги запрегне.

3-а бригада остави 2 дружини и 2 пл. шкодови батареи въ ариергардъ на позицията, а съ всичката останала артилерия и пехота се оттегли презъ нощьта на линията в. Лазаретна — в. Топаловъ.

2-а бригада споредъ една заповѣдь отъ дивизията, предадена по телефона, образува заедно съ 2 полски артилерийски отдѣления ариергарда на дивизията и остана презъ

цѣлия день на 21-и септемврий на позицията си. Началникътъ на артилерията въ бригадата, като остави на позицията 1/11-а, 3/11-а, 4/11-а, 6/11-а, 5/1-а, 2/14-а и 3/14-а полски батареи, на останалитѣ батареи заповѣда презъ нощьта срещу 21-и септемврий да се оттеглятъ къмъ с. Мировча. Бойнитѣ запаси отъ позицията веднага да почнатъ да се пренасятъ до близкитѣ депа, отгдето ще бѫдатъ отвезени съ камиони въ тила.

Презъ цѣлия день на 21-и септемврий ариергарднитѣ батареи поддържаха огъня по неприятелска позиция за да замаскиратъ нашето отстѫпление, обаче, после пладне германскитѣ части почнаха да палятъ своитѣ складове съ бойни запаси и съ това разкриха отстѫплението.

Всички батареи отъ 1-и и 11-и арт. полкове, освенъ ариергарднитѣ, продължиха отстѫплението на 21-и септемврий къмъ Мировча — Удово и вечерьта достигнаха: 1/1-а и 2/1-а батареи въ Градецъ; 3/1-а гаубична 10·5 см. батарея въ Милетково; 2/11-а и 5/11-а — на лѣвия брѣгъ на Вардара при Удово. Всички бойни запаси, ракли и материали на смръкване бѣха запалени и цѣлата позиция въ тъмнината изглеждаше, че гори въ пламъци. Въ тоя день после пладне германцитѣ не дочакаха оттеглянето на всички обози, ракли и батареи презъ моста при Удово на лѣвия брѣгъ на Вардара, а прибързаха и започнаха унищожаването на ж. п. материалъ, складоветѣ съ патрони, снаряди и мини при гарата, отъ което се вдигнаха високи кълба димъ и се почна една стрѳшна трескотия и пукотъ. Парчета отъ разпръскващитѣ се снаряди и куршуми отъ горящитѣ пехотни патрони летѣха по всички посоки и не позволяваха на частитѣ да се приближатъ къмъ моста. Това стана причина да се дадатъ безполезни жертви въ хора и добитъкъ, внесе голѣмо безредие въ натрупанитѣ части и забави отстѫплението на дивизията.

Въ Мировча, гдето бѣше Щабътъ на 5-а дивизия, последва заповедь отъ командира на 5-а артилерийска бригада тежкитѣ баттреи да минатъ при Удово на лѣвия брѣгъ на Вардара и отъ тамъ презъ Валандово — Струмица да следватъ за Конче, а полскитѣ и планинскитѣ да чакатъ при Удово пристигането на пехотата, следъ което ще продължатъ марша си и се прехвърлятъ задъ Градецъ планина.

На Майоръ Кировъ, които се намираши съ 1/1-а и 2/1-а батареи при с. Градецъ, бѣ заповѣдано да избере позиция за 5 полски батяреи северно отъ Градецъ съ задача да биятъ дефилето къмъ Удово и Демиръ-капия. Пехота трѣбваше да да заеме за отбрана в. Бѣли Каменъ (1060) — билото на Градецъ пл. Отъ изучаването на пѫтя с. Градецъ — Бѣли Каменъ — Конче се указа, че той е проходимъ само за планинска артилерия, поради което и полскитѣ батареи бѣха насочени къмъ Валандово -- Струмица.

Вечерьта на 21-и септемврий аиергарда на дивизията (2-а бригада) се оттегле на втората главна позиция между р. Конска и р. Серменлийска, а всички други части отстѫпиха къмъ Удово.

Презъ деня на 22-и септемврий ариергарднитѣ батареи обстрелваха появилитѣ се неприятелски части, които на малки групи предпазливо се доближава къмъ напустнатата позиция. Следъ пладне летѣха нѣколко неприятелски аеро плани, които кокстатираха нашето пълно отстѫпление. Въ същото време противникътъ успѣ да изкара напредъ батареи, съ които почна да обстрелва нашето разположение.

Следъ смръкване ариергарднитѣ батареи се оттеглиха къмъ Мйлетково, гдето преминаха по моста на лѣвия брѣгъ на Вардара, и като пѫтуваха цѣла нощь, презъ Валандово и Струмица на 23-и септемврий на разсъмване стигнаха Костурино,

4/1-а и 6/1-а полски батареи на 22-и септемврий минаха при Милетково Вардара и до вечерьта стигнаха Валандово.

1/1-а и 2/1-а батареи заеха въ сѫщия день позиции при с. Градецъ за биене дефилето къмъ Демиръ-капия и Удово, но 1/3-а батарея бѣ наскоро замѣнена съ единъ противоаеропланенъ взводъ и замина за Валандово.

На 22-и септемврий по пѫтя Удово — Градецъ — Конче се изтеглиха 2/1-а полска, 6/1-а 12 см. гаубична, 6/24-а 19·5 см, гаубична, 4/13-а полска, 1/27-а и 2/27-а планински гаубични и 10/1-а план. шкодова батареи, а всички останали батареи отъ главнитѣ сили и ариергарда на дивизията заминаха презъ Валандово за Струмица.

Презъ нощьта срещу 23-и септемврий дивизията се прехвърли на лѣвия брѣгъ на Вардара, необезпокоявана

отъ противника; 1/5-а бригада [премина Вардара при Градецъ, 3/5-а бригада при Удово и се съсрѣдоточи при Гюлели, а 2/5-а бригада при Милетково и се събра при Аразли Менекли.

На 23-и септемврий бригадитѣ продължиха движението къмъ Конча и достигнаха: 1/5-а бригада — билото на Градецъ пл. на пѫтя Градецъ — Конче; 3/5-а бригада — кръстопѫтя Дюлели — Липовикъ съ пѫтя Баракли — Липовикъ; 2/5-а бригада — северно отъ Баракли. Батареитѣ се движеха по пѫтя Градецъ — Конче, но не можаха поради задръстения пѫть да достигнатъ билото на Градецъ планина.

Батареитѣ отъ 1-и и 11-и артилерийски полкове, които заминаха за Валандово, стигнаха въ тоя день въ Струмица. Командиръть на 1-и артилерийски полкъ полковникъ Начевѣ бѣ назначенъ началникъ на артилерията на Градецъ пл., при него бѣ и командиръть на 1-о артилерийско отдѣление мѣйоръ Кировъ, поради което батареитѣ отъ 1/1-о артилерийско отдѣление се водѣха отъ батарейнитѣ си командири по пѫтя Валандово — Струмица — Радовишъ. Полкътъ остана безъ началникъ въ единъ критически моментъ, когато имаше нужда на всѣка крачка отъ ржководство и упѫтване, защото по пѫтя царѣше голѣмо безредие и натрупване на хора, коне, обози и орждия.

На 24-и септемврий 5-а дивизия зае окончагелно позицията си в. 1060 — Бѣли каменъ — в. 750 — в. 506. Батареитѣ следъ голѣми успѣхи едва на разсъмване на 25-и септемврий да излѣзатъ на превала на Градецъ пл. и да заематъ позиции. 2/1-а батарея зае такава въ участъка на Кулакларъ.

3/1-а полска гаубична 10·5 см. батарея тръгна на 24-и септемврий въ 2 ч. пр. пл. отъ Струмица презъ Радовишъ за Конче и въ 5 ч. сл. пл. въ Радовишъ 1/1-а батарея премина въ тоя день отъ Вландово въ Струмица. Въ 6 ч. сл. пл. 2/1-о отдѣление (4-а, 5-а и 6-а батареи), 1/1-а батарея и 11-и арт. полкъ въ пълния си съставъ тръгнаха отъ Струмица за Радувишъ, гдето стигнаха въ 3 часа лр. пл. на 25-и септемврий.

На 25-и септемврий батареитѣ получиха разни назначения, като се придаваха къмъ пехотнитѣ части, обаче, преди да пристѫпятъ къмъ изпълнение на задачитѣ си, когато се получиха сведения, че противникътъ е заелъ Конче и Щипъ

заплашва да заеме Струмица, последва разпореждание 5-а дивизия да се оттегли на Плачковица пл., а всичката полска тежка артилерия да отстжпи презъ Хамзали и Берово за Пехчево съ такава смѣтка, че презъ нощьта на 25-и срещу 26-и септември да прехвърли Огражденъ планина.

На 25-и септември се води бой само предъ фронта на 3/3-а бригада придадена къмъ 5-а дивизия и заемаща частъка в. 1060 — Бѣли каменъ. Бригадата съ съдействието на батареитѣ отблъсна нѣколко атаки на противника и го задържа, като даде загуби: 5 ранени офицери, 10 убити, 42 ранени и 14 изчезнали войници и остана до смрѣкване на позицията си. Между това, 1/5-а и 2/5-а бригади още въ 5 ч. сл. пл. бѣха слѣзли въ Конче и започнаха да отстжпватъ къмъ Радовишъ, а 3/5-а бригада бѣше въ Тресковацъ. Началникътъ на дивизията, макаръ и да имаше на разположение цѣлата си дивизия съ артилерията въ района Конче — Радовишъ, не използува случая, прикривайки се съ единъ ариергардъ, да удари въ флангъ противника по посока на Ципъ, а разпореди отново отстжпление на дивизията къмъ Плачковица пл.

2/1-а батарея се сне въ 1 ч. сл. пл. отъ позицията си на Кулакларъ и замина за Конче, гдето пристигна въ 2·30 ч. сл. пл. и зае позиция южно отъ селото съ задача да прикрие отстжплението на нашитѣ части, които се спущаха отъ Градецъ пл. Въ 7·20 ч. сл. пл. батареята замина презъ Дедино село за Радовишъ. Дефилето къмъ Дедино село бѣ задръстено отъ германски и наши батареи, муниционни коли и обози отъ разни части. Движението по пжтя бѣше спрѣно. Пехотата се изтегли по странитѣ на пжтя и отстжпи къмъ Радовишъ, а цѣлата артилерийска и обозна колона остана неподвижна. Германцитѣ като се убедиха въ невъзможността да изтеглятъ тежкитѣ си батареи, които вървѣха въ главата, оставиха орждията и обозитѣ си и заминаха само съ конетѣ за Радовишъ. Следъ голѣми усилия за разчистване на пжтя, 2/1-а батарея къмъ 7 ч. пр. пл. на 26-и октомврий успѣ да излѣзе отъ дефилето, а къмъ 9 ч. пр. пл. стигна въ Радовишъ, гдето се присъедини къмъ 2/1-о артдѣление.

На 25-и септември въ 9 ч. сл. пл. 11-и арт. полкъ и 1/1-а батарея тръгнаха отъ Радовишъ презъ Сушево — Ени-

махле — Чанакчи — Хамзали — Берово за Пехчево. На 26-и септември къмъ 10·30 ч. пр. пл. полкътъ стигна въ Чанакчи, гдето почива до 1·20 ч. сл. пл., следъ което продължи пжтя за Хамзали. Въ последното село стигна въ 1·45 ч. сл. пл.

На 26-и септември около 10 ч. пр. пл. командирътъ на 2/1-о артилерийско отдѣление, подполковникъ Мавродийски, тръгна отъ Радовишъ съ 4/1-а, 5/1-а и 2/1-а батареи за Хамзали, гдето стигна къмъ 7 ч. сл. пл.

На 25-и септември вечерьта пристигнаха въ Радовишъ командирътъ на 1-и арт. полкъ, полковникъ Начевъ, и командирътъ на 1-о арт. отдѣление майоръ Кировъ. По заповѣдь на командира на полка, находящитѣ се тукъ 1/1-а, и 3/1-а батареи тръгнаха въ 11·30 ч. сл. пл. за Хамзали, гдето стигнаха на 26-и октомврий при останалитѣ батареи отъ полка, които чакаха реда си, за да могатъ да влѣзатъ въ общата колона за Берово.

Положението на отстжпващитѣ обози и артилерия бѣше тежко: една грамадна колона се точеше между Радовишъ и Хамзали. Около Хамзили се бѣше струпала голѣма маса отъ хора, коне, добитъкъ коли, орждия картечници и др. Противниковитѣ аероплани, които се явиха около 5 ч. сл. пл., бомбардираха тая маса и нанесоха голѣми загуби въ хора и добитъкъ. Въ това време пжтьтъ отъ Хамзали къмъ билото на Огражденъ пл. бѣше задръстенъ: коли и орждия, наредени въ 2—3 реда, чакаха да влѣзатъ въ колоната и потеглятъ за Берово. Всѣки се стремѣше да си пробие пжть и се прехвърли презъ нощьта презъ Огражденъ, за да избѣгне опасността отъ неприятелскитѣ аероплани презъ деня. Освенъ това, въ гърба на отстжпващитѣ, около Струмица, се пръскаха шрапнелитѣ на противника, когото съ голѣми усилия задържаше една наша тънка верига. Чуваха се навсѣкжде негодувания, караници и псувни, а на мѣста имаше и побоища. Неуредицата въ движението силно безпокоеше всички, а особено опашката, гдето бѣ по голѣмата часть отъ батареитѣ.

Комендирътъ на 1-и арт. полкъ при това положение заповѣда на 1/1-а, 3/1-а и 6/1-а батареи подъ командата на капитанъ Карпузовъ да отстжпятъ презъ Петричъ, Левуново и моста Сами ага за Пехчево, а самъ той съ щаба си замина

за Пехчево, понеже тамъ трѣбвало да се яви на началника на артилерията въ I армия. 1/1-а, 3/1-а и 6/1-а батареа тръгнаха въ 6 ч. сл. пл. на 26-и септемврий за Петричъ, гдето стигнаха на 27-и въ 11 ч. пр. пл., като пѫттваха презъ цѣлата нощь. Въ 6·30 ч. сл. пл. продължиха пѫтя и къмъ 10 ч. пр. пл. на 28-и септемврий се спрѣха на почивка северно отъ Св. Врачъ. По пладне неприятелски аероплани пуснаха нѣколко бомби по батареитѣ, безъ да имъ нанесатъ загуби. Въ 6 ч. сл. пл. продължиха движението и въ 7 ч. пр. пл. на 29-и септемврий стигнаха при моста Сали ага (началото на Кресненското дефиле). Батареитѣ свариха тукъ командира на 1-о арт· отдѣление майоръ Кировъ, подъ командата на когото продължиха движението и на 30-и септемврий въ 3·35 ч. сл. пл. стигнаха въ Горна Джумая, гдето бѣше и командирътъ на полка, полковникъ Начевъ.

2/1-о арт. отдѣление (2-а, 4-а и 5-а батареи), подъ командата на подполковникъ Мавродийски, съ голѣми усилия успѣ презъ нощьта на 26-и срещу 27-и септемврий да прехвърли Огражденъ пл. и на 27-и септемврий къмъ 11 ч. пр. пл. стигна въ Берово, гдето остана да почива. На 28-и отдѣлението пролължи движението. Въ Пехчево получи заповѣдь да следва презъ Крива ливада за Горна Джумая, гдето пристигна на 1-и октомврий,

На 2-и октомврий 1-и артилерийски полкъ се събра въ Дупница. Тукъ се съобщи за сключеното примирие съ противника. На 3-и октомврий цѣлиятъ полкъ продължи движението и на 5-и стигна въ Самоковъ.

11-и артилерийски полкъ подъ командата на своя енергиченъ и доблестенъ командиръ на полка, **полковникъ Веселиновъ,** всѣкога събранъ и стѣгнатъ, преживѣ тежкитѣ изпитания при безредното отстѫпление сравнително въ по-голѣмъ редъ. На 27-и септемврий полкътъ прехвърли Огражденъ пл. и вечерьта стигна въ Берово, а на 28-и — въ Царево село, гдето се разположи на бивакъ северно отъ селото.

Въ Царево село, по заповѣдь на начрлника на артилерията въ I армия, поради слабия конски съставъ, отъ полка се формира едно сборно отдѣление подъ командата на командира на 1/11-о арт. отдѣление, **майоръ Балтаджиевъ** въ съставъ: 1/11-а батарея отъ 2 орѫдия и 2 ракли

командува я капитанъ Нанковъ; 2/11-а гаубична батарея отъ 1 гаубица и 1 ракла — капитанъ Антоновъ; 3/11-а батарея отъ 2 орѫдия и 2 ракли — поручикъ Жилковъ и 6/11-а батарея отъ 2 орѫдия и 2 ракли — капитанъ Шишковъ. Всички бойни запаси се дадоха на това отдѣление. Останалитѣ орѫдия и обози отъ полка се изпратиха подъ командата на **майоръ Палазовъ** презъ Кадиинъ мостъ за Дупница.

Командирътъ на полка, за да помогне на сборния отрядъ, който защищаваше Царево село, намѣри началника на отряда, генералъ-майоръ Цвѣтковъ на 8 клм. зап. отъ Царево село и му предложи услугитѣ си. Следъ като се запозна съ положението, полковникъ Веселиновъ разпореди батареитѣ да заематъ позиции западно отъ Царево село съ задача да биятъ противника, който настѫпваше по двете страни на шосето Кочани — Царево село. До пладне 1-а батарея зае позиция южно отъ шосето на дѣсния брѣгъ на Брѣгалница, на една линия съ 1-а батарея. 2-а и 6-а батареи заеха позиции въ втора линия до тополитѣ 2 клм. западно отъ Царево село къмъ 3 ч. сл. пл.*) Съ заемането на позициитѣ си батареитѣ откриха огънь по противника, но малкото снаряди, съ които разполагаха, ги принуди да стрелятъ много икономично.

Къмъ 4 ч. сл. пл. положението на отряда се влоши: противникътъ се появи отъ къмъ Чука Голакъ въ флангъ и тилъ и заплашваше да пресѣче пѫтя къмъ Царево село. Нашата пехота почти не се съпротивляваше. Само ротитѣ школнници задържаха настѫплението на врага, като произведоха нѣколко контъратаки, но предъ голѣмитѣ сили на противника и тѣ бѣха принудени най-сетне да отстѫпятъ,

Батареитѣ се държаха упорито. Поради широкия фронтъ. на който се водѣше боятъ, тѣ бѣха принудени да въртятъ орѫдията на 180°. 1-а батарея се биеше отъ фронта отъ 15 см. гаубици, разположени по шосето Кочани — Царево село, а отъ фланга отъ къмъ Голакъ — отъ една 10·5 см. пл. гаубица. Нѣколко атаки на противника бѣха отбити само съ артилерийски огънь. Обаче, къмъ 5 ч. сл. пл. пехотата бързо очисти фронта и се оттегли задъ батареитѣ, а заповѣдь за отстѫпление нѣмаше. Едва следъ 1/2 часъ (въ 5·30 ч. сл. пл.) се получи такава и батареитѣ отстѫпиха: 1-а — къмъ Горна

*) Гледаи В. И. А. Реляция на 11-и арт. полкъ. LII. 45.

Джумая, а 3-а, 2-а и 6-а — къмъ Черната скала. 1-а батарея. като ариергардна, заема при отстѫплението си две позиции, една предъ, а друга задъ Царево село, обсрелвана презъ всичкото време съ артилерийски, пушеченъ и картеченъ огънь. При с. Звигоръ единъ снарядъ уби двата предни коне на 2-о орѫдие и рани процепния ездачъ. За да не остане орѫдието, взеха се конетѣ отъ раклата и се запрегна орѫдието, а раклата се изостави. 2-а, 3-а и 6-а батареи осъмнаха на 30-и септемврий при Черната скала въ наше територия, а 1-а батарея — на Лукаръ планина по шосето за Горна Джумая.

Въ боя при Царево село батареитѣ изстреляха: 1-а — 334, 2-а — 89. 3-а — 180 и 6-а — 118, всичко 721 снаряди.

Загуби: 1-а батарея остави една ракла, а 6-а — едно орѫдие съ предницитѣ; ранени 2 войници и 2 коне; убити 2 коне.

На 30-и септемврий по пладне се получи въ 11-и арт. полкъ известието, за сключеното въ Солунъ примирие. Полкътъ продължи движението и на 3-и октомврий пристигна въ Самоковъ.

При това положение Щабътъ на I армия не взе мѣрки да създаде една преградна позиция, на която да се устроятъ частитѣ и спратъ противника, нито пъкъ направи опитъ да удари въ флангъ слабитѣ неприятелски части, които крайно непредпазливо се вмъкнаха въ посоката Кавадарци — Щипъ — Кочани — Царево село. 5-а дивизия отстѫпваше безъ да има нѣкакъвъ натискъ отъ фронта или фланговетѣ й и въпрѣки това началникътъ на дивизията, опасявайки се прекалено много за дѣсния си флангъ, при появяването на малки неприятелски части отъ тая посока бързаше да дава разпореждания за отстѫпление, като гледаше презъ всичкото време да бѫде подравненъ съ разбититѣ на Добро поле остатъци на 3-а дивизия, които наброяваха едва нѣколко стотици души.

5-а дивизия започна отстѫплението отъ позицията си доброволно, безъ бой. частитѣ й бѣха въ пълненъ съставъ, имаше многочислена полска, планинска и гаубична артилерия (около 200 орѫдия) и много бойни запаси но не използува тия свои огромни срѣдства, за да удари съ единъ лекъ снабденъ съ планинска артилерия, отрядъ въ флангъ противника, когато той се спущаше между р. Черна и Мариянска пл. къмъ Вардара безъ полска и гаубична артилерия, която, поради липса на пѫтища стоеше още въ Мъгленско.

Щабътъ на дивизията издаваше при отстѫплението непрекъснато разпореждания, при което преди да се изпълни едното последваше друго, което го отмѣняваше, частитѣ се лутаха насамо — нататъкъ безпричинно. Това внесе голѣмо безредие, суета и деморализация, като окончателно погуби вѣрата въ успѣха, както въ войницитѣ, така и въ офицеритѣ. Но това настроение не можа да проникне и въ артилерискитѣ части, положението на които въ сравнение съ пехотата бѣше много по-тежко, понеже нѣмаха достатъчно коне и добитъкъ да возятъ орѫдията си, пѫтищата презъ планинитѣ бѣха лоши, непроходими и задръстени отъ болници и обози, което имъ налагаше да търсятъ околни пѫтища и да се излагатъ да бѫдатъ пленени отъ противника, какъвто бѣ случаятъ при движението имъ презъ Валандово — Струмица — Хамзали — Берово — Пехчево. Въпрѣки всички тия трудности храбритѣ артилеристи не паднаха духомъ, съзнанието за дългъ къмъ отечеството не ги напусна никога и тѣ, като работѣха денемъ и нощемъ безъ почивка и безъ сънь, а често пѫти и безъ хлѣбъ и фуражъ, гледаха да не оставятъ нищо на противника отъ скѫпитѣ за държавата артилерийски материяли. Само въ краенъ случай захвърляха нѣкое орѫдие или ракла въ пропаститѣ, и то следъ като ги привеждаха въ негодность, а бойнитѣ припаси запалваха.

Демобилизация на 1-и и 11-и артилерийски полкове

Споредъ сключеното въ Солунъ примирие, българската армия трѣбваше веднага да се демобилизира. На 4-и октомврий 1-и и 11-и арт. полкове пристѫпиха къмъ демобилизация. За тая цель полковетѣ оставиха всичката си материялна часть (орѫдия, ракли, бойни запаси) и обозитѣ въ Самоковъ и Костенецъ баня, а хората и конетѣ се превезоха по желѣзницата между 8-и и 20-и октомбрий отъ гара Костенецъ баня въ гр. Попово, отгдето пъ шосето отидоха въ Разградъ. Най-напредъ се натовариха и превезоха старитѣ призиви войници, офицеритѣ и щабоветѣ, за да може вед-

нага съ пристигането въ Разградъ да се прибере облѣклото, въоржжението и снаряжението отъ запасиитѣ и да се уволнятъ, а следъ туй се превезоха конетѣ и войницитѣ отъ последнитѣ призиви (38-и, 39-и 40-и, 41-и и 42-и), които оставаха за доизслужване службата си, гледане конетѣ и привеждане въ редъ имуществото. Орждията, раклитѣ, обознитѣ коли и бойни запаси се древезоха едва до 10-и ноември.

Окупация на Южна Добруджа.

Едва що бѣха се събрали хората и конетѣ въ Разградъ, последва разпореждание отъ Щаба на 3-а Военно-инспекционна область да се формиратъ отъ 4-а и 5-а артилерийски бригади по единъ усиленъ артилерииски полкъ; тия два полка да се сведатъ въ една артилерийска бригада (5-а) и придадатъ въ оперативно отношенне къмъ 4-а Преславска дивизия, на която бѣ възложено да окупира южна Добруджа до линията Черна вода — Кюстенджа.

За тая цель отъ наличнитѣ хора, коне и орждия на 1-и и 11-и арт. полкове се формираха 4 артилерийски отдѣления, както следва:

1/11-о гаубично отдѣление отъ 1-а и 3-а батареи отъ 11-и арт. полкъ, командиръ на отдѣлднието капитанъ Чер-. венобрѣжки.

2/11-о полско отдѣление отъ 4-а и 5-а батареи отъ 11-и арт. полкъ, командиръ на отдѣлението майоръ Палазовъ

1/1 полско отдѣление отъ 1-а, 2-а, 3-а и 4-а батареи отъ 1-и арт. полкъ, командиръ на отдѣлението подполковникъ Икономовъ.

Четиритѣхъ отдѣления се сведоха въ единъ полкъ, който отначало бѣ нареченъ 1-и артилерийски, а по-после 11-и артилерийски усиленъ полкъ подъ командата на полковникъ Веселиновъ. Батареитѣ имаха по 4 запрегнати орждия и нѣколко партонни коли.

Отдѣленията се придадаха къмъ пехотнитѣ части отъ 4-а дивизия и се проектираше да се съсредоточатъ: 1/11-о гаубично — въ с. Бабукъ, южно отъ Силистра; 2/1-о планинско — въ с. Кузгунъ; 2/11-о и 1/1-о полски отдѣления — въ Добричъ. 1/11-о гаубично и 2/1-о планинтко отдѣление тръгнаха на 16-и ноември по даденитѣ имъ маршути и достигнаха: гаубичното на 20-и ноември въ Бабукъ, а планинското — на 22-и въ Арамъ Клисе.

1/1-о полско отдѣление тръгна на 16-и ноември и презъ Шуменъ на 18-и стигна въ Каспичанъ, гдето остави орждията си за превозване по желѣзницата до Кобадинъ, а хората и конетѣ му заминаха по обикновенъ пѫть за Добричъ, въ който градъ стигнаха на 23-и ноември. На 26-и отдѣлението бѣше въ с. Казъмъ кьои.

2/11-о полско отдѣление тръгна на 17-и ноември и следваше по пѫтя на 1/1-о полско отдѣление, като остави и то материалната си часть въ Каспичанъ за превозване по желѣзницата до Кобадинъ. Отдѣлението стигна къмъ 25-и ноември въ Добричъ.

Материалната часть на 1/1-о и 2/1-о полски отдѣления до края на ноември остана въ Каспичанъ. понеже по липса на вагони не можа да се превезе.

Между това, докато 1/1-о, 2/11-о и 2/1-о планински отдѣления заемаха квартирния си районъ Кокарджа — Енидже — Адамъ Клисе — Гьолъ Бунаръ, последва заповѣдь на 28-и ноември отдѣленията да се върнатъ въ постояннитѣ си квартири въ гр. Разградъ, тъй като Добруджа трѣбваше да се окупира отъ съглашенскитѣ войски до разрешаването на въпроса кому да принадлежи отъ Мирната конференция.

Изморени отъ дългитѣ походи, лошото време и липсата на храна, и съ съкрушени отъ жестоката весть за опразване на Добруджа, батареитѣ потеглиха за Разградъ. въ който се събраха къмъ 17-и декември. Тукъ полковетѣ окончателно се демобилизираха, при което 11-и артилерийски полкъ по бюджетни причини се резформира и сдаде хората, конетѣ и всичкото си имущество въ 1-и артилерийски полкъ. Следъ подписването на 27-и ноември 1919 год. на Ньойския договоръ, по силата на който нашата армия се намаляваше, 1-и артилерийски полкъ се превърна въ днешното 1-о артилерийско отдѣление.

Така печално свърши започнатото въ 1915 г. славно дѣло на българската армия, отъ което всички българи трѣбва да черпимъ поуки, защото всинца отъ най-голѣмия до най-малкия носиме отговорность за постигналата ни народна катастрофа.

К Р А Й

СЪДЪРЖАНИЕ

ЧАСТЬ I.

Междувременень животъ на полка преди войнитѣ.

	стр.
1. Формиране на полка и на части, излѣзли отъ него . . .	13
2. Обучение и възпитание	16
а) При 8·7 см. нескорострелни орждия отъ 1889 год. . . .	17
б) Домашенъ битъ	18
3. Заключение за мирновременния животъ на полка . . .	19

ЧАСТЬ II.

Балканската война (1912—1913 год.)

1. Причини и подготовка на войната ни съ Турция.	20
2. Мобилизация	25
3. Къмъ турската граница	31
4. Обявяване на войната	37
5. Манифестътъ къмъ българския народъ	38
6. Боятъ при Ерекленъ (9 и 10 октомврий)	45
7. Заемането на Лозенградъ	51
8. Действията на 1-ви взводъ отъ 3-а скорострелна батарея въ състава на конната дивизия (отъ 3—11 октомврий)	54
9. Боятъ при Колиби — Карагачъ (16—20 октомврий). . . .	62
10. Боевегѣ при Бунаръ-Хисаръ (16—20 октомврий)	67
11. Настжплението къмъ Чаталджанската позиция	85
12. Атаката на Чаталджанската позиция (4 и 5 ноемврий) . .	91
13. Сключване на примирието (отъ 21 XI 912 год. до 21 I 913 г.)	99
14. Възобновяване на военнитѣ действия	109
15. Действията при Одринъ на 1-и нескорострелень полкъ . .	111
а) Прехвърляне на полка	111
б) Атаката на Мезаръ-тепе и Демиръ-Кайу (12 и 13 III 913 г.)	113
16. Сключване на второто примирие и миръть въ Лондонъ (отъ 16 юний до 23 августъ 1913 г.)	115

ЧАСТЬ III.

Войната съ съюзницитѣ (1913 год.)

1. Причинитѣ зи войната съ съюзницитѣ	121
2. На пжть за сръбската граница	122

3. Положеиието на дветѣ страни въ надвечерието на войната и началото на военнитѣ действия 123
4. Настжплението къмъ Княжеваць и боятъ при Кодж-Буазкия проходъ (22 юний 1913 год.) 125
5) Действията на 1-и с. с. артилерийски полкъ. 128
а) Действията на 1-о с. с. артилер. отд. (отъ 20 VI до 18 VIII) 128
б) „ 2-о „ „ 134
в) „ 3-о „ въ бооветѣ при в. Църна, Трова, в. Цвѣтковъ гробъ, в. Бувреджикъ, и в. Букова глава (отъ 6 до 18 юлий) 136
6) Действията на 1-и нескорострелевъ арт. полкъ. 138
7. Сключване на примирието и миръть въ Букурещъ . . . 143
8. Завръщането на 1-и с. с. и 1-и не с. с. артилерийски полкове — демобилизацията 144

ЧАСТЬ IV.

Мирновременевъ животъ на полка отъ края на Съюзническата война до Общоевропейската война (23 VIII 1913 г. — 9 IX 1915 г.

1. Формирования 147
2. Обучение и възпитание 147
3. Домашенъ битъ 148

ЧАСТЬ V.

Общоевропейската война (1915 — 1918 год.

Презъ 1915 година.

1. Причини за войнита и намѣсата на България въ нея . . 150
2. Духътъ на народа 159
3. Мобилизация и съсредоточение 161
4. Обявяване на войната 165
а) Манифестъ къмъ българския народъ 165
5. Отъ Добруджа къмъ Македония 167
6. Настжпление къмъ Косово поле 171
7. Действията на 11-и артил. полкъ отъ 1. XI до 17 XI 1915 г.
а) Действията на 1/11-о с. с. арт. отд. отъ 20 X до 1 XI 915 г. 175
б) „ 2/11-о „ „ „ 188
8. Действията на 11-и артилерийски полкъ отъ 1 XI до 17 XI 1915 г. на Косово поле 193
9. Отъ Косово поле въ Македония 219
10. Действията на 1-и артилерийски полкъ 232
а) Действия на 1/1 о артилерийско отдѣление 239
б) „ 2/1-о „ „ 241
11. Боя на 27, 28 и 29 XI при Милетково и Смоквица 252
12. Действия на 4/1-а батарея съ конната дивизия отъ 11 XI до превземането на гр. Битоля 262
13. Заключение за войната презъ 1915 год. 268

Презъ 1916 година.

1. Влизане въ състава на XI германска армия 271
2. Огбиване на французкото нападение на 21 VIII 284
3. Бой за в. 321 на 9 и 10 октомврий 1916 год. 286
4. Бой за в. 321 на 11 и 12 ноемврий 1916 год. 291
5. Превземането в. 321 отъ французитѣ на 11 декемврий 1916 г. 295

Презъ 1917 година.

1. Новия съставъ на 5-а дивизия и преименуване на XI германска армия въ I армия 298
2. Боевегѣ презъ май 1917 г. около Голѣма и Малка Яребична, предъ фронта на 3/5-а бригада и 1-и арт. полкъ 311
3. Боевегѣ предъ фронта на 2/5-а бригада и 11-и артилерийски полкъ презъ май и юний 1917 год. 317
4. Действията на 1-и и 11-и артилерийски полкове отъ 1 VII 1917 година до 1 I 1918 год. 332
5. Общо заключение за живота на войскитѣ по тази позиция презъ 1915, 1916, 1917 и 1918 год. 337

Презъ 1918 година.

1. Съставъ и разпокъсване на частитѣ въ 5-а дунавска дивизия къмъ 1 януарий 1918 год. 341
2. Задачата на 5-а дивизия споредъ задовѣдь № 55 отъ 17 XII 917 346
3. Действията на 1-и и 11-и артилерийски полкове отъ 1 I. 1918 до 1 VI 1918 година 348
а) Укрепване, престрелка и провѣрка даннитѣ за разнитѣ видове огънь по предлежащата мѣстность. Подпомагане на патрулнитѣ нападения на нашитѣ войски и пречене на патрулнитѣ нападения на противника. 349
б) Боятъ на 29 и 30 май 1918 г. за отбраната на Г. Яребична 359
4. Службата ва позицията отъ 1 VI до 1 IX 1918 година — настжпилото отчаяние въ бойцитѣ 381
5. Боевегѣ презъ септемврий 1918 год. и отстжплението въ старитѣ предѣли на България 384
6. Демобилизация на 1-и и 11-и артилерийски полкове . . . 397
7. Окупация на южна Добруджа 398

КРАЙ